

Szikszai Mária

Levelek egy letűnt világból

A mindennapok dokumentálása a 20. század papíralapú kultúrájában

II.

SZIKSZAI MÁRIA

Levelek egy letűnt világból

A mindennapok dokumentálása
a 20. század papíralapú kultúrájában

II. kötet

Kolozsvár, 2021

© Szikszai Mária, 2021

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület
Felelős kiadó: Biró Annamária

Lektorálta:
Keszeg Vilmos
Ozsváth Imola

Korrektúra: Szenkovics Enikő
Tördelés: Virág Péter
Borítóterv: Idea Plus

Nyomdai munkálatok:
F&F INTERNATIONAL Kft., Gyergyószentmiklós
Felelős vezető: Ambrus Enikő ügyvezető igazgató

A könyv megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SZIKSZAI, MÁRIA

Levelek egy letűnt világból : A mindennapok dokumentálása a 20. század papíralapú kultúrájában / Szikszai Mária. - Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2021

2 vol.

ISBN 978-606-739-172-5

2. kötet. - 2021. - ISBN 978-606-739-174-9

821.511.141

NYOLCVANAS ÉVEK

1980. január 13. Rövid feljegyzés.¹ Az első sorokban az élet kimeríthetetlen és felfoghatatlan titkairól elmélkedik Mihály, majd elmondja, hogy ilyen mélyen az élet titkaiba csak e napon nézett bele. Elúzta a szobájából a dermesztő hideget: kint -19 fok volt, a szobában már 10 fölöltre emelkedett a hőmérséklet, és ebben már lehet gondolkodni is, mondja: „Lehet próbálkozni feltárni azokat a gondolatokat, amelyek ebben a falusi áldott csendben a lélek mélyéről úgy törnek fel, mint a föld mélyén rejlő erő feltör a tűzhányó kitörésében vagy a meleg víz sugár szökőkút formájában gyönyörködteti a szemet.” A szöveg itt megszakad.

Látható, hogy a Gyöngyre költözése idején még azt tervezte, hogy szellemi munkával fog foglalkozni, ebben a kis szövegben is céloz erre, ám ez végül kimerült a levelek és feljegyzések írásában.

1980. január 18. Feljegyzés.² Harminchat éves távlatból írja le pár akkori élményét. 1944-ben későre, csak novemberben kezdődött a tanítás, úgy véli, hogy azért, mert a front közel volt hozzájuk. A katonaszökevényeket kivégezték, ezt onnan tudták, hogy a német káplán állandóan kellett menjen, hogy átvegye a kivégzés előtt álló személy utolsó üzenetét, és átadja a családjának. Mihály elmondja, hogy a tanítás jól ment, a gyerekek fegyelmezettek voltak és éheztek a tudományt. Ő reggelente misét tartott a bentlakó növendékeknek a nővérek kápolnájában. Mikulás estjén hangulatos ünnepség keretében mutatták be „a magyar kulturális élet értékeit” szavakat, kórus, tréfás jelenetek formájában. A karácsonyi ünnepséget a színházban tartották a gyerekekkel. Utána esti vacsora volt a közösségben, majd ő útra kelt esőben

¹ 1625. sz. irat

² 1626. sz. irat

és koromsötétben, hogy Szentmiklóson át elérjen abba a kis német faluba, ahol éjféλι misét kellett tartania, majd másnap szolgált a szentmiklósi templomban. Január közepén újabb ünnepeget tartottak Boldog Margit szentté avatása alkalmából. Ez volt az utolsó ünnep számára a munkácsi templomban, mert „március 19-e után már a sárgacsillagosok jelenléte majd pedig a gettóba hurcolás(u)k borítottak gyászleplet a lelkekre”.

A visszaemlékezés idején Mihály Munkácson volt tanár.

1980. január 21. Feljegyzés.³ Az előző napját írja le. A korábbi dermesztő hideg enyhült, és ő kinyitotta a templom ajtaját, hogy a benti -4 fokot a kinti +1-gyel kiegyenlítse. A misére húsz körüli személy ment el. Részletesen leírja, hogy miről beszélt nekik, többek között megemlítette Margit szentté avatásának jelentőségét is, pár történelmi példával együtt. A nap csendben telt el, a tévében Mátyás királyról láttott egy műsort, majd egy amerikai film szórakoztatta. Elmondja, hogy az első világháborút követő év egyik megpróbáltatása volt az, hogy az áradás nem akart levonulni, mint máskor. A víz lassan elérte az alacsonyabban fekvő házak küszöbeinek szintjét, és a lakók csomagolni kényszerültek, hogy bekérezkedjenek magasabban fekvő házakba. A közös veszedelem megszülte a megértő jóságot, mondja, és mindenki befogadóra talált. A gazdák csónakokon közlekedtek, hogy ellássák az istállókban rekedt állatokat. Ír arról, hogy hogyan hordták a szekerekkel a vesszőt és a homokkal telt zsákokat a gátakhoz, de így is alig volt hely, ahol nem folyt át a víz a gátak fölött. Kérdezi, hogy mi lesz, ha egy arasszal megnő a víz szintje, és ezzel véget ér a leírás.

1980. január 22. Feljegyzés.⁴ A vidék vízügyi helyzetéről ír. Az Ecse-di-láp lecsapolásától kezd, majd lírai hangon beszél arról, hogy ez nem volt sikeres, és a víz néha visszatért és elárasztotta a lápot, valamint a falvakat.

³ 1627. sz. irat

⁴ 1628. sz. irat

1980. január 27. Feljegyzés.⁵ Az előző nap történeteket írja le. A vasárnapi misén harmincan voltak, röviden említi, hogy miről beszélt. Meglátogatta őt egy szomszédos falubeli plébánostársa, aki jelenleg beteg, és Mihály kiemeli, hogy milyen nagy volt a különbség a pár hónappal korábbi, egészséges képe és a mostani között. Délután visszament a templomba, ahol megemlékezett arról, hogy 1957-ben a ravatalon pihent az édesanyja. Felidézi azt, hogy Kálmádon született, valószínűleg ott is keresztelték, aztán Kaplonyban nevelkedett. Említi fiataalkori vonzalmát egy ember iránt, akit láttak „züllött emberként tönkremenni”, majd az 1902. február 3-án kötött házasságát. És végül említi azt a történelmi pillanatot, amikor őt, a hároméves kisgyermeket az édesanyja karján tartotta, és nézték a templomtoronyba kitűzött fehér zászlót, amellyel a közeledő román hadseregnek akarták a tudtára adni a falu békés szándékát. Kiemeli, hogy ez nem belemagyarázás, nem egy későbbi információ visszavetítése, hanem élénk emléke egy akkor hároméves gyermeknek, „aki átvette a pillanat megrendítő voltát”. A szövegnek van egy másik változata is.⁶ Itt a másolati oldalból ollóval kivágta a közepéről a szomszédos plébános látogatásáról szóló részt, és helyette beragasztott egy ugyanakkora részt, amely arról szól, hogy ennek a kis falunak sokáig nem volt papja, míg aztán 1966–73 között végre minden vasárnap eljött a szomszéd falu papja misét tartani, és ez a pap most itt lakik. A beragasztott szövegben a jelenlegi lakhelyéről beszél, és saját magáról harmadik személyben.

(1980. január) Datálás nélküli feljegyzés.⁷ Egy meg nem nevezett kisvárosról ír, abból az időkből, amikor érezte mindenki, hogy „a nagy háború elveszett”. Elmondja, hogy a város szinte kiürült, a hivatalnokok, tisztségviselők elkezdtek elköltözni. Akiknek házuk volt, olcsón eladták. A vevők „idegen arcú emberek voltak”, akiknek a zsebében már ott volt a kinevezés valamilyen hivatali állásra. A hadsereg, a posta,

⁵ 1629. sz. irat

⁶ 1630. sz. irat

⁷ 1631. sz. irat

a vasút, a rendőrség új emberei vették birtokba az elhagyott házakat. Szerveződött a város közigazgatási központja, a régi vezetőség mellett feltűnt egy-egy új arc, „akikre a régi tisztviselők ránéztek csodálkozó bámulással, amelyben benne volt a kérdés, hogy titeket ki hívott”. De szólani nem mert senki, mert az új emberek „olyan nyelven beszéltek, amelye(n) az átvonuló hadsereg beszélt”.

Nem nevezi meg, de valószínűleg Munkácsról beszél a feljegyzésben.

1980. február 5. Feljegyzés.⁸ A napokban az a kis összefoglalás foglalta le, amelyet az édesanyjáról készített. Keveset tevékenykedett, szinte egy oldalt sem naponta, mondja. Egyik barátja ezekben a napokban jelezte, hogy meghalt az édesanyja. Ma Kristófért ajánlotta fel a szentmisét, mert ma van a születésnapja. Arra gondol, hogy ő, Mihály ebben a korban már milyen öntudatos volt, már naponta bejárt a károlyi postára, és hozta a hátán „a katolikus világ hatalmas csomagjait”. Témát vált, járt nála egy paptársa, aki alkatrészeket hozott a Ladához. Megtudta tőle, hogy „azok ott mind hazudnak”, és nem volt a kocsinak semmi baja. Üzent is valakinek, hogy hozzák el az autót. Úgy véli, hogy nincs értelme tartania (az autót), mert úgysem szeret „szaladgálni”, hiszen mindenütt jó, de legjobb otthon. Estére felkereste egy ismerőse és a felesége, akik meg akarják venni az autóját. Ő említette nekik Dobost (valószínűleg azt, hogy ő is vevője lenne), mire azok meglepődtek. Megnyugtatta őket, hogy megpróbálja Dobost lebeszélni az ügyről. Később azonban meggondolta magát, úgy látta, hogy Dobos megérdemli, hogy neki adja el, hiszen sok adományt kapott tőle. Majd ezt írja: „Azzal a feltétellel adnám el, hogy jönne a Volkswagen és nem iratnánk át. Ez megmentené a helyzetemet.” Február 6-án kiegészíti a feljegyzést azzal, hogy volt a szomszéd faluban a lyukas fogával, és sikerült.

Valószínűleg a Katolikus Világ című lapra utal, amely Kolozsváron jelent meg 1923 januárja és 1940 augusztusa között. Ez azonban havilap volt, ezért valószínűleg nem éppen minden nap kellett hordania a lapszámokat, mint

⁸ 1634. sz. irat

ahogy írja. Az autó eladását nem hivatalosan akarja megvalósítani. Úgy tűnik, mintha cserélni szeretne autót, anélkül, hogy hivatalosítaná a cserét.

1980. február 9. Feljegyzés.⁹ Elmondja, hogy Zilahra utazott két ismerősével, és utazás közben jutott eszébe az, hogy mi lenne, ha könyvet írna a templomépítésről. Ha egy szerelem kibontakozása téma lehet, egy templom építése is, bizonygatja. Röviden vázolja, hogy miről szólna a könyv: „Az egyházi bürokrácia – vagy még inkább a vezető klikk sötét irigység(e), olthatatlanul lángoló gyűlölete. N(e)m kell a templom. Vádaskodás az adományozók előtt. Azok felszólalása és őszinte megbotránkozása a vezetők magatartása miatt felbátorította az építőt, hogy panaszt tegyen az egyház előtt. Kérte, hogy hajtsanak végre személyes változást a vezetésben. Rámutatott arra az e(gy) személyre, aki jogszerint kellene is, hogy vezessen.”

Nyilván ő maga a szövegben említett építő, akét a vezetők magatartása bátorított arra, hogy panaszt tegyen, és kérje, hogy cseréljék le az elöljáróját. Ez az egyik ritka pillanat, ahol ő maga kapcsolja össze az építkezés közben kialakult konfliktusát és az elöljárója joghatóságának megkérdőjelezését, azaz ki mondja, hogy azért kérdőjelezte meg a joghatóságot a Rómába küldött levele révén, mert az építkezés idején konfliktusba keveredett az elöljárójával.

1980. február 13. Ibolyának írt levél.¹⁰ Emlékezteti a hűgát arra, hogy amikor odaadta az autóját az unokahúga családjának használatra, 13 ezer kilométerben volt az autó. Akkor végeztek egy számítást arról, hogy mennyibe kerüljön a használata, és ő ott kiszámolta, hogy 100 km-re 50 lejbe kerülne. Az unokahúga erre azt válaszolta, hogy adnak többet is, csak adja oda az autót. Ő most szeretné, ha kifizetnék neki a használati díjat, különösen, mert rossz állapotban kapta vissza az autóját, még az olaj is folyt belőle.

⁹ 1637. sz. irat

¹⁰ 1633. sz. irat

1980. február 28. Paptársának írt levél.¹¹ Megköszöni neki a címet, írt. De arra kéri őt, hogy ő is írjon a Mihály érdekében, mert nincs, aki egy jó szót szóljon érte. Egy közös ismerősüknek üzeni, hogy kérje vissza a banktól azt a pénzt, amelyet Mihálynak küldött letétbe, hogy ne vesszen el, mert hiába áll ott. Ezt követően egy latin szóval kapcsolatban írja meg a véleményét, szerinte elírás történt. És végül egy újabb kérése van: finom görög-, sárga- és cukordinnyemagokra van szüksége, a címzett ismerőse küldött neki vagy 5-6 éve.

1980. március 12. Paptársának levele.¹² Teljesítette a Mihály kérését, mindkét János atya megkapta azóta már a levelet, amit írt nekik. Dinnyemagot is küld, csak érkezzen haza az ismerőse, aki majd el is viszi Mihálynak. Háromnapos lelkigyakorlatot tartottak, megnevezi azt a paptársukat, aki tartotta, és aki jól beszélt, van benne „zélus”, biztos azért helyezték oda, ahol most van. Ő ugyan előtte próbálta kérni Szatmárt, hogy ne helyezék oda, mert ott házat kell építeni, és az illetőnek nincs gyakorlata, de hiába kérte. Húsvéti jókívánságokkal zárja a levelet.

1980. április 2. Paptársának levele.¹³ Beszélt Szatmáron azzal, aki a harmóniumot intézi, és tud az ügyről, azt mondta neki, hogy ki fog alakulni az ügye. A levél írója ezt ígéretnek vette. Minden iratot alá kell írassanak „S. F.-fel”, reméli, hogy nem említették a Mihály nevét előtte. Ha Mihálynak bármire szüksége lenne, amiben a segítségre lehet, csak jelezze, kéri: liszt, burgonya vagy egyéb földi javak. Szellemiekben meg majd ő fog menni hozzá, ha nehézségei akadnak a latinban. Jönnek majd a fiúkkal megkóstolni a dinnyéjét. A fiúk sokszor érdeklődnek Mihály felől, pláne az erdélyiek, mondja, amikor ott járnak. Húsvéti jókívánságokkal zárja.

¹¹ 1635. sz. irat

¹² 1638. sz. irat

¹³ 1644. sz. irat

1980. április 14. Bélának írt levél.¹⁴ Örömmel vette a levelét, örül, hogy lábadozik már a címzett a műtétje után. Jó, hogy a pénz megérkezett, amit a címzett azért küldött, hogy ő kiutazhasson. Még egy másik személy is küldött neki hasonló céllal, azt is visszaküldte, miért kolduljon olyat, amit a természetes joga lenne, kérdezi. Emilről, közös barátjukról írja, hogy óvatos mostanában, biztosan ezért írt csak egy lapot a címzettnek. Emil egyik barátja ugyanis kellemetlen helyzetbe került, és őt is kihallgatták. Mostanában döntik el a barátja sorsát. Magáról írva elmondja, hogy lassan tavaszodik, és élvezzi a falusi csendet. Rengeteg fát ültetett, korábban puszta volt az a hely fák nélkül. Van a szomszédos dombokon, 10 km-re egy szőlőse is. Egy család gondolja, de ő is ki szokott menni oda. Ott szokott találkozni a tízéves barátjával, akit ő indított el „a szellemi élet útjain”. A fiú bámulja azokat a dolgokat, amelyeket a címzett küldött. Legutóbb megkérdezte Mihálytól, hogy már válaszolt-e a mérnök bácsinak. Üdvözetét küldi neki. Roppant szellemes gyerek, a felnőtt fúvósok között fújja már a trombitát. Ő, Mihály tanította zenélni. De legjobban a történelem érdekli. Most tanul németül, mert német iskolába jár. Itt megáll, és megállapítja, hogy kissé hosszan írt a fiúról. Néhanapján más tanítványai is felkeresik, de ők sem mennek a mérnökék felé. Azt mondják, hogy minden útnak ára van, és jobb itthon. Itt reflektál arra, hogy esetleg levelét nem kézbesítik a tartalma miatt: „Soraim között talán valakik rosszat is sejtene. Kíváncsi vagyok, megérkezik-e.” Jókívánságokkal búcsúzik.

1980. április 17. Ferenc levele.¹⁵ Először látta Gyöngyöt életében, és most sem találta otthon a házigazdát. Látogatásának célja az volt, hogy meghívja őt a búcsújukra. Ennek a részleteit mondja el a továbbiakban, és azt, hogy várja a válaszát.

¹⁴ 1642. sz. irat

¹⁵ 1643. sz. irat

1980. április 21. Paptársának írt levél.¹⁶ Az előző héten a címzett vendégei nála is jártak, ezért sokat gondolt rá. És gondolt a címzett látogatására is, amikor elmondta, hogy megdorgálták őt az adóhivatalban Mihály miatt. Ő akkor sem tartotta valóságosnak azt, amit ott mondtak. Aztán karácsonykor mások is kifejtették, hogy ő, Mihály tíz évre visszamenőleg adós sok pénzzel. Ő pedig csak nézett és gondolkodott, hogy honnan szedik és terjesztik ezeket a dolgokat. Nagycsütörtökön aztán az, akinek korábban eladta az ő autóját, átíratta az autót a saját nevére, amely addig a Mihály nevéen szerepelt. Hogy kiállítsák az átíratáshoz szükséges iratokat, ki kellett fizetnie 256 lej hátrálékot, a rég nem működő motoretájának a hátrálékát. Arra kéri a címzettet, hogy mondja meg a barátainak, hogy csak a valóságot illik beszélni, majd így folytatja: „Vagy nálunk mindenki csak hazugságokból akar tőkét kovácsolni?” Egyet említ a sok közül: az ősszel egy társának volt bátorsága megkérdezni, hogy ő mennyi pénzt juttatott két másik, itt megnevezett paptársának és másoknak. Itt hozzáteszi: „Úgy látszik nálunk még a papok lepénzelése is dívik, nemcsak másoké.” Kijelenti, hogy ők (a címzett és mások) többet költenek cigarettára és egyébre, mint amit neki kellett büntetésképpen kifizetnie. Harag azért nincs, mondja. Ha a rokonuknál jár a címzett, megkéri, hogy kérje el tőle azt a kedves könyvet, amit ő olvasásra odaadott neki, majd hagyja Schneideréknél, ő tőlük megkapja. Utóiratban még megjegyzi, hogy az a fentebb emlegetett kifizetésről szóló nyugta azért van többről kiállítva, mert az illető eladott autójának adóját is tartalmazza.

Az utóirat arra utal, hogy ő feltételezte, hogy a címzett látni fogja a nyugtát, amire ő céloz, és észreveszi, hogy azon nagyobb összeg szerepel, mint amit Mihály itt megjelölt, ezért siet ezzel a magyarázattal.

1980. április 22. Angélának írt levél.¹⁷ Ironizál a nővérével: Angéla elküldte neki a kért bélyeget, ő pedig küldhetne neki papírt, hogy ne írjon cetlikre. Itt rátér az „ügyekre”. Előbb arra kéri, hogy a már emlí-

¹⁶ 1640. sz. irat

¹⁷ 1639. sz. irat

tett célra vegyen kölcsön pénzt, és ő majd odaadja. Ezután egy unokahúgáról írja keserűen, hogy biztosan várja az örökséget, amit utána, Mihály után remél. Magáról azt írja, hogy jól van. Az előző héten meglátogatta a szülőjét, öröm volt látni a szép állapotát. Míg ott járt, kereste egy kollégája, hívni akarta magához ünnepelni, és ő menni fog. Előző napon négy erdélyi tanítványa kereste fel, akik örvendtek a vele való találkozásnak, és úgy tudja, mások is készültek menni. Ő azt válaszolta, hogy kár az utat megtenni. Ott járt nála egyik barátja, paptársa az édesapjával, nemrég halt meg az édesanyja, és ő vigasztalta őket. Épp most futott be két jó barátja, egy harmadik társaságában. Azzal zárja a témát, hogy ő nem egy elhagyatott remete. Ezután a kertjéről ír röviden, rügyeznek, virágoznak a fák. A húsvétjuk szép volt, mondja, gondolja, a nővérééknél is, bár az ő világuk „elüt” az egyetemes egyháztól (itt valószínűleg a szerzetesek világára utal). Ebből sajnos János is kiveszi a részét, amikor nem azt énekli, „amit kellene és illenék”, panaszkolja. Azzal zárja, hogy a nővérét szerencsére már várja az új lakása. Ő egyelőre nem készül menni.

1980. április 23. Paptársának írt levél.¹⁸ Mindig nyomja a lelkét az adósság, hogy levelet kell írjon, most névnapja alkalmából gratulál neki. A találkozásuk okozta jó érzés után megszégyenülten maradt, hiszen ő, Mihály olyan szegénynek látszott előttük, hogy megsajnálták. Ő nem szorult rá semmire, és vissza is akarta küldeni azt, amit vittek, de majd elrendezi, amikor találkoznak. Hallotta, hogy sokat kellett harcoljon a címzett a jó ügyekért. És azt is hallotta, hogy nagy terv volt vele, de nem sikerült. Nem baj, mondja, hogy nem úgy lett, helytállni mindennütt lehet. Majd ezt írja: „Kilenc évig tanultunk helytállni attól, Aki életével elragadóan tanított. És szavaival is.” Magáról írva így fogalmaz: „Magamról annyit: nagy ügyekért küzdöttem. Hazugságok ellen az igazság érdekében szót emeltem. Szívesen vállalom a sorsomat. Mert nagyszerű ez. Jobbat, lelkileg hasznosabbat nem is kívánhatnék.” Kéri egy társuk címét tőle, mert írna neki is.

¹⁸ 1641. sz. irat

1980. április 27. Angéla levele.¹⁹ Azzal kezd, hogy reméli, ezzel a papírral meg van elégedve az öccse. A levelet fehér levelezőlapra írja, géppel – miután Mihály a korábban használt lapjait kritizálta. Csak a családnak szokott „cetlikre” írni, de ha öccse így kívánja, legyen. Ezután a postáról mondja, hogy dicséretesen dolgozik: 1980. április 20-án írt levelet Mihálynak, erre Mihály 22-én válaszolt, és ő 24-én már olvasta a válaszát. Nagyon megnyugtatta a címzett levele, örül, hogy jól van. Ibolya régen nem írt neki, a lánya is csak ígérte, hogy bemege, de nem ment végül. Egyik fiú a rokonságból őt is meghívta lakodalomra, de ő azt mondta, hogy 17 óráig foglalt. Erre azt ajánlották, hogy amikor mennek be a városba fényképészhez, akkor felveszik őt és elviszik. Fárasztó már neki az ilyesmi, de az elhunyt öccsének a gyermeke, és érte meg kell tegye, hogy elmegy. Majd segít mosogatni, mondja. A másik fűtéstvér esküvőjén is ezt csinálta. Az eskető lelkészről írja, hogy már jól van, szabad autót is vezetnie. Ezután a menyasszonyról ír – most látta őt először. Elmondja, hogy kik a szülei, melyik falurészben laknak. Végül megjegyzi a vőlegényről, hogy rendes fiú.

1980. május 16. Feljegyzés.²⁰ Úgy tűnik, hogy ezt az iratot beépítette a háza falába, mert azzal kezd a feljegyzést, hogy ha majd egy nagy földrengés vagy bomba robbanása miatt lehull az a pár tégla, amelyet tudatosan lazán helyezett el, és ha lesz, aki még magyarul fog tudni olvasni, akkor megtudja mindazt, ami következik. Három pontban foglalja össze a mondanivalóját. Az első a ház építésének körülményeiről szól. 1970-ben az előző állomáshelyén lebontották a plébániának egy részét, „mert az új világ cipészeket meg szabókat helyezett el bennük”. Ezt a lehető legpraktikusabban akarta érvényesíteni. Eladó volt a szomszéd kis faluban a templom melletti ház. Azt megvásárolta két tehén árával, majd két mester segítségével lebontották a régi házat és építettek egy újat. Ebben továbbra is a régi tulajdonos idős édesanyja lakott. Miután a régi tulajdonos anyósa a hetvenes évek végén meghalt,

¹⁹ 1657. sz. irat

²⁰ 1622. sz. irat

az édesanyja, aki ebben a házban élt, átköltözött a fiához, és a ház üresen maradt. A második pontban azt mondja el, hogy ő nem is járt erre-fele, míg 1979 nyarán megrohanták Zilahon a rokonok, hogy fizessen be nekik egy autóra, mert azt a házat, amelyben épp akkor ő lakott, miután cserélt a húgával, ők el akarták adni, és az árából be akartak fizetni egy autóra. Aztán augusztus végén odalátogatott Gyöngyre, és pár nap múlva még egyszer. Ekkor már el is kezdte építeni az új házat. Épített egy falat a két nagy szoba közé. Három évvel azután, hogy útra kelt Béltekről, az otthonában hajtotta fejét álomra, egy keskeny pricscsen. Október végén elhozta a holmijait Zilahról. A háza mellett van a templom, ahol szolgálhat Istennek, és a házába bejön a világ a rádió és a tévé segítségével. Május 16-án pedig megérkezett „a Nyugat nagy ajándéka”, a villanyorgona, amiről gyerekkorában álmodni sem mert volna. A harmadik pontban egy mondat szerepel: elkezdődött az élete új szakasza, a gyöngyélete, így fogalmaz. Az utóiratot rágépelte a kézzel írt dátumra. Hallotta a rádióban, hogy II. János Pál pápa levelet intézett a magyar nemzethez katekézis ügyében, és azt mondta, hogy meg van győződve arról, hogy a papok és a szerzetesek a hitoktatásnak szentelik az életüket.

Ez utóbbi megjegyzést valószínűleg azért tartotta fontosnak még hozzáírni, mert ezzel is igazolni látta azt, hogy azok, akikkel vitája volt, morálisan alulmaradtak, hiszen nemrég hallotta, hogy megöltötták egy helyen a német nyelvű hitoktatást, miközben a pápa azt várta el, hogy a hitoktatásnak szenteljék életüket.

1980. május 20. Paptársának levele.²¹ Az volt a terve, hogy elmegy Gyöngyre, hogy személyesen számoljon el Mihály 1979. júniusi fizetéséről, de a tennivalói miatt nem tudta megtenni. Most küldi a Mihály öccsével a pénzt, miután az eredeti, 2190 lejből levonta a megfelelő adókat (a felsoroltak között az egyik a gyerektelenségi adó), majd Mihály telefonos beleegyezése nyomán levonta az 1979. július–augusztus hónapokra is az illetékeket (1426 lejt), mert az nem volt befizetve, és ha

²¹ 1656. sz. irat

maradna a megszakitás, akkor nem kaphatna Mihály nyugdíjat. Egyedül az adót nem fizette be, mert Mihály nem vette fel valóságosan azt a fizetést. A megmaradt összeget, 538 lejt küldi. Személyesen többet mondott volna, de a levél közlési határai szűkek, ezért elbúcsúzik.

1980. május 13. Gyászoló rokonainak írt levél.²² Osztozik a Magdolna eltávozása nyomán érzett mély fájdalomukban, ám a temetésre nem tud elmenni, mert papi ellenségei azzal vádolnák, mondja, hogy zavarja a lelkipásztort a munkájában. Ilyen vád a tavaly, a bérmálás alkalmával is érte, ezért neki erre tekintettel kell lennie. Méltatja az elhunyt érdemeit, és a végén azt is elmondja, hogy már előző napon mutatott be érte szentmisét. Hűséges rokonként búcsúzik.

Mihály itt kissé eltúlozza a saját részvételének jelentőségét: nem tesz különbséget magánemberi és papi minősége között. Inkább az tűnik valószínűnek, hogy a magánemberként való részvétele ellen nem lett volna kifogása a helyi lelkésznek.

1980. május 13. Angéla levele.²³ Beszámol neki az eseményekről: részt vett egy családi lakodalomban, ezt meséli el. Mindenki ott volt, mondja, csak az öccse nem. Jó hangulat volt, kitűnő ételek. Említ egy kis családi problémát, amely arról szól, hogy egyik testvérük visszavárná azt az összeget, amit a ház építésébe adott – Angéla itt elgondolkozik azon, hogy ő is kellene gondoljon az öregkorára. Ibolya elvitte neki a kis rádiót, bár sajnált megválni tőle. Ha lesz pénze, ő is vesz egyet, mert praktikus. Azzal zárja, hogy június 8-án lesz a gyerekek ünnepe, és utána ő szabad lesz. Szeretne elmenni Mihályhoz, hogy lássa, mit tudnak elhelyezni az ő dolgai közül. Szeretné, ha várnák az állomáson, hogy ne kelljen sokat gyalogolnia, ezért igazodik hozzájuk, írják meg, mikor menjen.

²² 1658. sz. irat

²³ 1659. sz. irat

1980. május 21. Bélának írt levél.²⁴ Megkapta az Avignonból és Lourdes-ból küldött lapokat, és fáj a szíve, hogy ezeket a helyeket csak a képeken láthatja, de azt írja, ő már beletörődött ebbe. A levél további részében a kibontakozó tavasz kapcsán a gyümölcsöskertjéről ír. A háza körül van egy szép nagy diófája, 8-10 meggyfa, 10-12 szilvafa, 5-6 birsalma. Az almafák új telepítések. Majd elmondja, hogy a templom mögötti árok partján van egy új sárgafűz bokor, egy sor rendes fűz közel száz új telepítésű fából, egy sor akác, egy sor szilvafa a szántója mellett. A templom kertjébe 1970-ben ültetett tíz diófát, öt megmaradt belőlük. A gyümölcsöskert üresebb helyeire dinnyét szokott tenni. A végén megemlíti a 10 km-re levő szőlőst. Ez az ő élete szabadidejében. Idéz egy arab közmondást, mely szerint ha valaki ültetett egy fát, már nem élt hiába. Itt témát vált: az Emil barátjáról mondja, hogy anyni időre utazott el, mint amennyire Béla volt távol. Ő áldja a sorsát, hogy csendben élhet, mert mindenhol jó, de legjobb otthon. Ezután arra kéri, hogy nézzen utána, hogy mennyi az ára egy villanyorgonának, megadja a gyártó nevét és az orgona márkáját. Csak az ára érdeklí, nem akar vásárolni. Sok minden volna még, amiről írhatna, mondja búcsúzóul, de kéri, hogy a címzett is írjon néha.

Eddig még nem mondta ki Mihály, de sejthető volt, amit itt végül leír: hogy mennyire fáj neki az, hogy a barátja által végiglátogatott helyekre ő nem mehet el, és azokat csak az általa küldött képekből ismerheti meg.

1980. június 18. Bélának írt levél.²⁵ Megérkezett a két képeslapja. Örvend a boldog életüknek. Olyanok, mint a madarak, egyet gondolnak, és ide-oda szállnak. Ezzel szemben az ő világa a csendes magány. A levél első felében környékbeli településeket, falvakat, templomokat említ, pár történelmi adattal a betelepítésekről. Ezután a saját, közelebbi környezetéről ír: az ablaka alatti mirtuszbokortól kezdve az idős, immár 84 éves főpap (Márton Áron) képéről, az általa épített templomról készült színes fényképekről. Említi, hogy be szoktak ugrani hozzá a gye-

²⁴ 1660. sz. irat

²⁵ 1663. sz. irat

rekek, akik strandolni mennek a határukban megnyílt fürdőre, és be szokott nézni Kristóf is, aki csak 8 km-re lakik. Mivel megjött a nyár, a kollégái is gyakrabban fogják felkeresni – bár itt gyorsan hozzáteszi, hogy ő szereti a magányt. A szép szőlőjéről ír, és itt eszébe jut, hogy most hallotta, hogy a francia parasztnak megtámadtak gyümölcsöt szállító spanyol teherautókat. Micsoda ostobaság, mondja, a készlet megsemmisíteni, amikor a gyümölcs milyen nagy érték. Témát vált, a labdarúgásról mesél. Az európai bajnokságban a spanyoloknak szurkolt, mert Béla közel fog lakni hozzájuk. Kéri, hogy mondja, hogy elég, de azért folytatja. Elmondja, hogy régen-régen felkereste a régi munkahelyüket, így nevezi, ahol milyen jól olvasták az újságokat, csak a kőbányába nem jutott ki (az újság). Megköszöni Bélának a küldött újságot, és sóhajtván írja, hogy milyen sok mindent lehet ott olvasni. Örül annak, hogy nem várják meg egymás levelét, hanem írnak, amikor kedvük tartja, és minden levél eljön és elmegy. Azzal búcsúzik, hogy várja a választát.

Látni lehet, hogy a francia parasztnak gesztusát nem értette meg. Nem világos, hogy nem kapta-e meg a megfelelő információt a kontextus megértéséhez, vagy csak nem figyelt oda, de ő csupán a gyümölcs elpusztítását látta, miközben ennek okát (feltehetően a boni piac védelmének szándékát) már nem látta meg. A közös munkahelyük alatt a börtönben töltött időt érti, ott ismerkedtek meg a címzettel, kényszermunkát végeztek.

1980. június 20. Béla levele.²⁶ Elmondja, hogy Mihálynak melyik levele érkezett meg, és arra kéri őt, hogy ő is írja meg pontosan, hogy melyik levelet kapta meg, ugyanis ő, Béla ezekről feljegyzést készít, és ha megérkezett a levél, akkor kipipálja. Küldött pár édességet és technikai dolgot Mihály kis barátjának, de ha Mihálynak hasznára lesz, tartsa meg, és a fiúnak küld másikat. Nagyon érdekelte a háza leírása. Épp akkor írta le ő is az általuk vett lakást. Biztatja, hogy ne mondjon le az utazásról, ők készek bármikor a meghívót megújítani. Az orgonával kapcsolatos kérdésére nem tud válaszolni, mert az a gyár tönkrement, és már nem gyártanak olyan orgonákat. Az árak azonban 1000 márká-

²⁶ 1664. sz. irat

tól 100 000 márkáig terjednek, ezért kellene pontosabb információt tudnia. Szerzett pár prospektust, és ezekből egyet-egyét fog mellékelni a leveleihez. Mihály szóljon, hogy megérkezett-e. Ő volt Spanyolországban egy kicsit dolgozni, és készülnek húsz napra a Fekete-erdőbe nyaralni. Várja levelét.

1980. július 3. Paptársának, barátjának írt levél.²⁷ Június 25-én egész nap rá gondolt, de nem akart írni, hogy azt a látszatot keltse, hogy felhívja magára a figyelmét. Megköszöni neki a küldött 50-et – valószínűleg intenciót. Meglátogatta őt régi barátja, Emil. Beszéltek az Emil barátjának a betegségéről és a műtétekről, amelyek várnak rá. Mihály nyugtatta őt. Ezután az időjárásról ír, naponta vannak hatalmas záporok, ha nem volna szabályozva a folyó, már többször olyan árvíz kerekedett volna, mint a 70-es. A széna rothad, aratni nem lehet. Nála járt három tanítványa, és Mihály ámult azon, hogy mikre emlékeznek a régi időkből, elmondásuk szerint még a tej ízét is érzik a szájukban. Azért jöttek, hogy ezt is megköszönjék. Neki jól telnek a napjai a remeteségben, kifejezi a hálóját a címzettnek.

1980. július 3. Angéla levele.²⁸ Úgy véli, biztosan csodálkozik Mihály, hogy a héten a második levelet írja. Előbb szabadkozik azért, hogy előző levelében elfelejtette megemlíteni a Mihály születésnapját: „Emiatt azért külön nem írtam volna, mert Akinek elmondtam a feledékenységet és a jókívánságokat, Annak módja van azt továbbítani. És hiszem is, hogy megtette.” A levele fő célja az, hogy szóljon: 19-én lesz Adélnak az 50 éves jubileuma. A legjobb az lenne, ha nála, Angélánál tartanák. Kéri öccsét, hogy egyeztessen Ibolyával arról, hogy mikor felel meg neki, és írják meg, hogy tudja behívni (Adát) a városba, ne kelljen nekik kimenniük a faluba.

Ekkor tehát Adél Kaplonyban élt. Nem derül ki az iratokból, hogy mikor költözött oda.

²⁷ 1668. sz. irat

²⁸ 1665. sz. irat

1980. július 5. Bélának írt levél.²⁹ Előbb felsorolja, hogy mely leveleket kapta meg tőle. Előző napon felkereste őt közös ismerősük, Emil, teli gonddal. Aggódik a barátja egészségéért. Azt mondta, hogy az orvosságokat, amelyeket kért, az ő testvérei a címzettnek kifizetik, csak forduljon hozzájuk. Ő, Mihály jól van, figyeli az időjárást, és úgy gondolja, hogy a Fekete-erdőben jól fel kellett öltözni. A kis barátja érdeklődéssel várja a csomagot. Mindene megvan, de milyen a gyermek, mondja. Szívesen veszi a többi orgonaprospektust is, legalább látja az árakat és a szép reklámokat. Itt búcsúzik, mert nemsokára jön a postás a faluba, és küldi a levelet. Gondol rájuk a napokban, amikor kirándulnak, és érkezésük után várja a levelüket.

1980. július 8. Béla levele.³⁰ Elmondja, hogy a három hétre tervezett nyaralás nem volt sikeres, ugyanis az első napok után hazamentek. Részben, mert a kezelés nem felelt meg neki, részben, mert nagyon rossz idő volt. Kéri, hogy jelezze Mihály, hogy megkapta-e a január 28-i milánói lapját és a május 22-it, amelyet Speyerből küldött. Elmondja, hogy vásároltak egy négyszobás öröklakást Perpignanban, ott fogják majd a teleket tölteni a nyugdíjazásuk után. A Mihály háza tájának leírása érdekes volt, de kérdezi, hogy mit dolgozik, a régi munkáját folytatja, vagy mást csinál-e. Kéri azt is, hogy írja meg, Kristófnak mi okozna örömet. Továbbá kéri, írja meg, hogy mi volt a csomagban, hogy lássa, a pakoló beletett-e mindent. És azt is kéri, hogy írja meg az ingallér és pulóver számát. Elmondja, hogy azt a kőbányát ő is meglátogatta még régen, érdekes volt és megváltozott. Megírja a magyarázatot arra az incidensre, amikor a francia parasztok megtámadták a spanyol gyümölcsöt szállító kocsikat. Azt írja, hogy ezek a parasztok félnek a konkurenciától, pedig ők is az édes spanyol bort veszik meg, és keverik bele a savanyú északfrancia borokba. Ő is örül annak, hogy jönnek-mennek a levelek és nem kell várni őket.

²⁹ 1669. sz. irat

³⁰ 1675. sz. irat

1980. július 10. Angéla levele.³¹ Örül a Mihály örömének, hogy megjelent egy jó barátja, akinek hosszás távolmaradása érthető. A szentírás szerint is nagy kincs a jó barát. Erről csak ennyit ír, majd szomorú híreket közöl. Egy Magyarországon járt ismerősük hozta a hírt, hogy elhunyt P. Lucián. Sajnálja, hogy nem tudott még egyszer otthon szétnézni. A másik hír, hogy egy ismerősük újra agyvérzést kapott, kórházban van. Itt rátér az Adél jubileumára. Adél előbb morgott, amikor megkérdezték tőle, de aztán beleegyezett, hiszen ez jó alkalom a találkozásra. Ibolya 18-án vagy 19-én érkezik, ezért kéri Mihályt, hogy akkor menjen ő is. Semmi kifogást nem fogadnak el, és szeretettel várják a családi találkozóra.

1980. július 14. Angélnak írt levél.³² Megkapta a levelét az ünneptől. Nem szívesen ünnepel, de nem vonja ki magát. Viszont arra kéri, hogy menjen a korai misére a nővére, és várja őt egy taxival az állomáson, mert ő, Mihály szeretne kimenni a szülőfalujukban a temetőbe. Esetleg Ibolya is mehetne velük, és ott felveszik Adélt. A többit majd átbeszéli. A keltezéshez odairja, hogy ez Tibi halálának a napja.

1980. július 15. Angéla levele.³³ Szerencse, hogy gyorsan jár a posta. Elmondja, hogy mely órákban vannak aznap a misék, ő nem szeretne aznap anélkül maradni. Ha Ibolya csak szombat reggel megy, akkor Angéla rendel egy taxit nekik az állomásra, nézzen körül az öccse. Adél várni fogja őket a temetőben, majd együtt bejönnek. Ő, Angéla otthon fogja várni őket. Erzsikének üzeni, hogy 130 lej a toll kilója náluk. Egy ismerősüket a szívével kórházba szállították, és az, akit előzőleg említett, jobban van.

1980. július 29. Valószínűleg Bélának írt levél.³⁴ A lap felső részén látszó sorok lennebb ismétlődnek, a lap közepén pedig egymásra gé-

³¹ 1666. sz. irat

³² 1671. sz. irat

³³ 1667. sz. irat

³⁴ 1673. sz. irat

pelt sorok miatt nem olvasható a szöveg. A levél elejéről pár sor egy másik lapon olvasható.³⁵ Az olvasható részben a kertjéről ír. Dicséri a szőlőt, amely „élvezetet nyújt az embernek minden állapotában”, ír a meggyről, amelyet az a család szokott befőzni, amelyik ebédet hord neki, meg naponta egy liter tejet és lágú kenyeret, amikor sütés van. Ő a meggyet csak nyersen szereti fogyasztani. Szilva is van bőven, abból lekvárt készítenek. Pálinkát nem szeret főzni, inni sem. Csak vendégek kedvéért tart otthon. Ma fogyasztott először abból az almából, amelyet a kora tavasszal ültetett, és ezt igazi örömmel nevezi. Terem az „ugorka”, szép a paradicsom, bár még nem érett. A dinnye nem sikerült, mert hidegek jártak, amikor ültette. Amit sárgadinnyének ültetett, abból ugorka lett. Csibéi is szépen fejlődnek, ősszel már tojni is fognak. A tojást ő hús helyett fogyasztja, reggeli, vacsora ebből van. Béla kérésére, hogy mit dolgozik, azt válaszolja, hogy a régi munkakörében van. Megtűrik, és ő örvend. Elmond egy viccet a székely emberről és a nyárról, amikor a nyár egy kedd délután volt, és hát ők is így jártak idén, alig pár nap nyár volt. A sok esőzés után most szárad ki a háza, és a penészes holmijait is kiszárította. Várja, hogy megépítik a szép cserépkályhát, és akkor jöhet a tél. Megtalált ismét egy levelet, amelyet a címzett édesanyjától kapott.

Nem meséli el még a kérdésre sem a munkahelye körüli történeteket, és azt, hogy most nincs hivatalosan állása, és nem is nyugdíjas.

1980. július 29. Bélának írt levél.³⁶ Részletesen elmondja, hogy mely levelek érkeztek a címzettől. Utána azt is, hogy, amint említette, Emil járt nála, és elmondta aggodalmát az egészsége ügyében. Megérkezett Kristóf csomagja, felsorolja részletesen az édességeket, majd hozzáteszi, hogy a számológép kedves, majd megőrzi számára, ha pár évvel idősebb lesz. Az elem nem megy benne, de ha szükséges lesz, szerez bele. De amúgy mindene megvan a fiúnak: most a fényképezőgép a kedvence, Mihály nekiadta a saját orosz gépét, van versenykerékpárja,

³⁵ 1674. sz. irat

³⁶ 1672. sz. irat

„fudball” (valószínűleg futball-labda), asztali és valószínű teniszfelszerelés, hangszerek, mint az apja tangóharmonikája, hegedű, rézkürt, harmónium az otthonában. Minden vasárnap átszaladnak hozzá orgonán játszani a közösségének. Témát vált. Abból, hogy az inge számát kéri, Mihály azt feltételezi, hogy küldeni akar neki csomagot, ám ő megelőzi, és megírja, hogy egy alkatrészre lenne szüksége a borotvakészülékéhez, és megírja a márkáját. Béla egyik levelén a bélyegen felismerte Szent Benedeket, talán épp akkor ragasztotta fel, amikor ő mesélt az életéről a fiúknak. Egy napon írták a levelet, és erre így reflektál: „Azt mutatja ez is, hogy az érzelmek és a gondolatok világa nem ismer térbeli határokat.” Utóbbi levelében elküldte Bélának az édesanyja egy régi levelét. Időjárásról ír, a belvízről, amely elöntötte a kerteket. Sajnálja, hogy Bélának is hamar otthagyták a kirándulást. A végén elmondja, hogy négy gyerek jött be hozzá, mind tízévesnél kisebb. Jöttek, hogy megnézzék az orgonáját. Az egyik ingzsebében kártya volt. Mit játszanak, kérdezte. 66-ost, válaszolták. Így tanulnak meg a gyerekek számolni, mondja. Kiverték a fejéből a további gondolatokat, ezért be is fejezi a levelet.

A korábbi levelében az Emil barátjának a betegsége miatti aggodalmukról írt. Itt azonban kiderül, hogy nemcsak az Emil barátja, hanem maga Emil is beteg.

(1980. nyár) Valószínűleg Mihály levele Angélának.³⁷ A felső sorok hiányoznak. Elmondja, hogy meglátogatta őt a régi barátja, Emil, aki mesélt a saját és a barátja rossz egészségi állapotáról és arról, hogy esetleg műtét vár rájuk. Mihály vigasztalta őt. A saját háza a következő téma, nem kell aggódni a parkett miatt, mondja, a kályha jobban áll a cementen, és a parkettet majd köréje rakják. Panaszkodik a sok esőre, nem is siet ezért a kacsákat illetően. Szép a szőlője, bár késni fog az érés. Most virágozik a sárgadinnyéje meg a paradicsom. Érik a meggy, nő a szilva. A végén még ennyit ír, hogy Béla írt az orgonákról. Pontos árat nem tudott mondani, mert a gyár már nem működik, de a másíkok

³⁷ 1676. sz. irat

áraiból úgy látja, hogy az övé „40-et megér”. Azzal búcsúzik, hogy máskor többet.

Innen derül ki az, hogy miért érdeklődte meg az orgona árát: a sajátjának az eladási árát akarta felmérni.

1980. augusztus 1–2. Végrendelet.³⁸ Legalább három változatban készítette el, kettő ezek közül csak a címében tér el, egyes lapokat elsőjén, másokat másodikán keltezett. Egy egyoldalas és egy kétoldalas változat is van, minden változat egybecsíptetve. Mivel a kétoldalas egy első kidolgozottabb változatának tűnik, valószínű, hogy ez volt az általa végsőnek tekintett változat. Ebben nyolc pontban foglalja össze a mondanivalóját. 1. A legértékesebb tulajdonát, a villanyorgonát a Schneider fiúkra hagyja. 2. A gyöngyi háza maradjon úgy, ahogy van. Azt szeretné, ha nem lenne állandó lakója, kéri is a híveket erre, hanem szálláshelye legyen a háza olyan személynek, aki „a remeték magányára vágódva ebben a kis Mária-templomban szolgálja Istent, vagy pár napos csendet keres lelki megújulásra. Így kívánta ezt 1943-ban János püspök”. Elmondja, hogy nincs a nevében a ház, de hivatalos irat van arról, hogy megvásárolta H. J.-től, és ezt követően saját költségén felújíttatta. Azt szeretné, ha a gyümölcsöst a H. család használná, majd a mindenkori kurátor. 3. Bútorai közül pár széket, amelyek a padláson vannak és a garnitúra további, a nagykárolyi lakásban levő darabjait V. Ferencre hagyja, mert annak nagyapja készítette őket. A többi bútor maradjon a helyén, mondja. Az orgona helyére kerüljön az a harmónium, amit most a Piricsi család használ. 4. Könyvei maradjanak így a szekrényben, a látogató papok érezzék magukat feljogosítva arra, hogy elvigyenek egy kedves könyvet emlékebe. 5. Van egy, a nevére befizetett CEC, amely egy Dacia ára, K. János fizette be azért, hogy a Lada autót használhassa. A szelvénye a fiókjában van a Kristóf pénztárcájában. Itt elmondja, hogy ez a megspórolt pénze, ami lehet, hogy elvész, de nem sokat ad rá. Ő mindig takarékosan élt, ahogy mondja: „Nem is vettem magam számára soha egy pohár sört, bort vagy pálinkát, sem cigareta

³⁸ 0377. sz. irat

félét. Fűszeresek, egyéb üzletesek sem gazdagodtak belőlem. Takarékosan éltem. Pedig ehettem, ihattam volna. Bélteken az egyház pincéjében volt némely évben, pl. 1973-ban közel 20 hl borom. A padláson is volt néha közel fél vagon kenyérgabona. Munkások kapták meg bérük fejében, és többnyire építkezésekre fordítottam jövedelmemet. A néptől nem kértem. Aki adott, attól szívesen vettem. A nép ajándéka az egyház értékes kincse.” Itt elmondja, hogy Bélteken B. Feri bácsinál van még kb. 150 liter bora, ő tudja, mit kell vele tennie. Üres hordói is ott vannak. 6. A meglévő készpénze elég a temetésére. Itt elmondja azt, hogy milyen temetést szeretne. Egyszerű koporsó legyen, felirat nélkül. Az új szertartás szerint kell lennie beszédnek, de ebben őt magát ne említsék, hanem „csak a szentírás igazsága tűnjék ki” belőle. A sírkeresztjét ő maga fogja elkészíteni, hogy ne legyen ezzel senkinek gondja. Ez fog rajta szerepleni: „itt nyugszik egy pap, aki csak ember akart lenni”. 7. Az írógépet több mint tíz éve használja, legyen a Kristófé. Ugyancsak neki hagyja a borotvakészleteit és a Bolha kutyáját is. Itt elmond egy véres történetet Báthory Gáborról és a hűséges kutyájáról. Végül a saját kutyája hűségét is említi egy kis történetben: „Amikor hazug főnököm 1978 késő őszén – mondhatni télvíz idején – kikergett otthonomból kétszínű tanácsadói és saját nagy örömeire, és Érmindszenten húztam meg maga(m)at, a kutyám, a Bolha folytatta keresésemet, amelyet 1976 őszén elvesztekor kezdett. Fáradtságot nem ismerő nyomozással 1979 jan. 15-én déltájban rám talált, hogy szerető ragaszkodása legyen akkor és ott, és azóta is sok kedves percem forrása.” 8. A rádiók, lemezjátszók, magnók, javításra szoruló írógép mind maradjon a házban, amíg a végrendelet végrehajtói, két megnevezett paptársa intézkedni fognak. Például a lemezjátszót kapja T. László, a magnót János. Ezután egy záró rész következik, amelyben arról elmélkedik, hogy szép volt az élete.

1980. augusztus 10. Nővérének írt levél.³⁹ A levél nagy részében a közös ismerőseiről ír információkat vagy a történetekről véleményyt.

³⁹ 1684. sz. irat

(Mivel nem írja le a teljes történeteket, ezek a célzásokból nem rekonstruálhatók). Aztán arra kéri nővérét, hogy vásároljon neki egy nyári szürke színű kis kabátot, esetleg nadrággal együtt. Tudja, hogy szívesen elhárítja az ilyen kéréseket, de kéri, most tegye meg, ha utaznia kell majd, ne menjen nyári ruha nélkül.

1980. augusztus 17. Nővérének írt levél.⁴⁰ Az első felében arról ír, hogy nem baj, ha nővére nem vett neki ruhát. Kéri, hogy egyeztessenek egy olyan dátumot, amikor ő elmegy, és egyszerre hoz el mindent a nővérétől. Azért kérdezi ezt tőle, mert a nővére már nem tudna ott lakni a régi házában, ha ő mindent elhoz, tehát tudnia kell, hogy mikor szándékozik költözni. Egy kamionnal akar menni, amelyre mindent feltesznek. A kis kályhát hamar el lehet bontani, azért nem érdemes hamarabb mennie. Ünnepelte augusztus 15-én a mamájuk névnapját, majd a húguk névnapját, aztán 22-ét is megtartja szokása szerint (erről nem írja, hogy milyen alkalom). Várja paptársát, aki felkeresi majd a tengeren túlról hazalátogató családjával együtt. Másik barátjáról írja, hogy megvan már a Trabantja, így könnyebben fut be. Még mindig nem kapta vissza a nyelvlecke-lemezeket, várja őket. Említi, hogy érik a szilva, és azt írja: bárcsak az augusztusi szüret hónapokig tartana. Lassan jönni fog a szőlő. Tegnap kóstolt először csemege főtt kukoricát, finom volt. Nőnek a csibéi, ősszel már tojni fognak. Várja a nővére válaszát.

Augusztus 22-e a legnagyobb fűtéstestvériük halálának napja volt, aki 1924-ben hunyt el.

1980. augusztus 17. Húgának írt levél.⁴¹ Előző évben személyesen köszöntötte fel névnapján, most levélben, amely talán késik, de a gondolat idejében odaér. Most írt levelet Angélnak is. Nemsokára ki kell költöznie, már a kertje alatt építik a tömbházat. Ő, Mihály el fog menni hozzá, hogy megnézzze, mit tud elvinni. Szerencsére már nem sok az,

⁴⁰ 1680. sz. irat

⁴¹ 1678. sz. irat

amire szüksége van. Nagyszerűen mondta húga a múltkor, hogy ő, Mihály milyen jól választotta meg a helyét. Említi a szilvákat és a szőlőt. A végrendeletében a húgára hagyta azt a kis hangszert, amely most a fiúnál van. Majd ők megkapják az új szerzeményt, és elviszik a húgához az említett hangszert. A könyveit nem adta senkinek. Minden ott maradhat holta után a házában. Aki oda megy, az olvashat és megpihenhet a csendben. Magyarázatképp írja, hogy ma senkinek nincs anynyi helye, hogy ennyi könyvet elraktározzon, és egyébként is öreg könyvek ezek, amelyeknek csak együtt van értékük. A végrendeletről eszébe jut, hogy emlékeztesse a húgát: azt a közjegyzői okiratot, amelyet magánál tart, ne feledje elvinni Károlyba, nehogy esetleg zavart okozzon a holtuk után – ám nem részletezi, hogy miről van szó. A károlyi lakás sorsát pedig majd közösen eldöntik, ezzel búcsúzik.

1980. augusztus 25. Józsefnek írt levél.⁴² Megköszöni előbb a kedvességét, hogy volt szíves hozzá ellátogatni, és kéri, ne haragudjon, ha nem viszonzozza a látogatást. Levele másik célja egy kérés, amely aug. 28-ához fűződik. Legtöbbször személyesen fejezte ki jókívánságait, most viszont úgy érzi, hogy a levél nem elég erre. Ezért arra kéri őt, hogy ha bemegy hozzá, fejezze ki a Mihály jókívánságait. Imádságában nagy tisztelettel emlékszik meg róla és a címzettéről is.

Nem mondja ki a levélben, de Márton Áron püspök születésnapjáról beszél. A címzett paptársát kérte meg, hogy továbbítsa a püspöknek jókívánságait. Márton Áron ekkor már nagyon beteg volt, és Mihály valószínűleg attól tartott, hogy a levelét már nem tudja elolvasni, így nem jut el hozzá a jókívánsága.

(1980. szeptember eleje) Nővérének írt levél.⁴³ Szeretett volna elmenni hozzá 10-én, de valami közbejött. A Szent Mihály-képet szerette volna elhozni. Ott voltak a fiúk, segítettek. Szombat estére teszik le a járdát. Ezután a tévékről ír: elmondja, hogy a nővéréé nagyon szép, és hozzáteszi, hogy az övé is szépen működne, de egy jó szakemberrel át

⁴² 1679. sz. irat

⁴³ 1690. sz. irat

kell nézetni, és ő állja. Ha nem lesz jó, állja az újat is. A régi címére küldi a levelet, reméli, hogy ott is megnézi még.

A levélből úgy tűnik, hogy cseréltek televíziókészüléket, Mihály megkapta Angéla működő tévét, és Angéla a Mihály nem működő tévét.

1980. szeptember 10. Pantelimonnak írt román nyelvű levél.⁴⁴ Elmondja neki, hogy régen volt egy hajtási engedélye, ám nem törődött vele, most viszont szüksége lenne rá. Szatmárra nem akar jelentkezni sofőriskolába, mert ott sokan ismerik, különösen a nép, és szégyellne előttük vizsgázni. Arra kéri a címzettet, hogy tegye lehetővé, hogy kolozsvári átmeneti lakcímmel rendelkezzen, hivatalos indoklásként pedig mondja azt, hogy Mihálynak kezelésre van szüksége. Csak akkor lehet ugyanis más városban vizsgázni, ha már hat hónapja ott van a lakcíme. És arra is megkéri, hogy lépjen kapcsolatba a kolozsvári közlekedési rendőrséggel – bár ezt tovább nem részletezi. Mellékeli a személyi igazolványát és a lejárt hajtási engedélyét.

1980. szeptember 20. Angélának írt levél.⁴⁵ Később megpróbálja felkeresni, de most írásban válaszol. A TV legfelső gombját kell elcsavarni, hogy világosabb legyen a kép. Ő vett le a fényből, mert akkor túl világos volt. Köszöni a receptet. Beszámol az eltevéseiről. Egerek dolgában folytatja a harcot, mert naponta szivárognak be. A padlásozást végezte, hogy majd tudja feltenni a kukoricát, amely szépen érik. Úgy látja, a kályhások idegenkednek ettől a munkától, ezért kéri, hogy nővére kérdezze meg a régi mestert, Schneiderék elhoznák autóval az álmásról, ha vonattal eljön addig.

1980. szeptember 24. Angéla levele.⁴⁶ Jelzi, hogy az öccse elírta az új címét, Calea Armata Roșii-t írt Armata Română helyett, majd hozzáté-
szi: „Látszik, hogy sok a paradicsomod.” Tanácsokat ad neki azzal kap-

⁴⁴ 1688., 1689. sz. irat

⁴⁵ 1686. sz. irat

⁴⁶ 1685. sz. irat

csolatban, hogyan tegye dunsztba az üvegeit, majd rátér a kályharakás témájára. Az övét egy idő mester készíti, aki nem jár vidékre, csak a városban vállal munkát, és nagyon kényelmesen dolgozik. A Jancsiékét már két hónapja rakja egy mester, az is lassan halad. Azt tanácsolja Mihálynak, hogy inkább közelebb keressen mestert. Ezután egérfogó-ügyben ad tanácsokat. A függönyök készen vannak, szépítheti velük majd a lakását Mihály. Azt is elmondja, hogy a TV tegnap már élvezhető volt. Tulipánhagymák is várják, hogy ültesse őket, szeptemberben kell, hogy tavasszal nyíljanak.

1980. szeptember 30. Angéla levele.⁴⁷ Biztosra vette, hogy Mihály befut a napokban, de elmúlt a névnapja is, és ő nem jött. Az illetékes fórumnál kívánt boldog névnapot. Készített egy kis tészta is, hogy elvihesse, de úgy véli, nem volt szüksége semmire az öccsének, azért nem ment. Október 11-én mennek Ibolyával együtt, megírja, hogy mikor érkeznek a vonataik, és kéri, hogy valamilyen járművel várja őket az öccse. Végül arról ír, hogy Frank doktor úgy hallotta, az öccse ért a napóra szerkesztéséhez, és szeretne a saját szőlőjébe egy ilyent szerkeszteni a Mihály segítségével. Ő már nem ír okt. 11-ig, de ha Mihály ír, azt szívesen veszi.

1980. október 10. Bélának írt levél.⁴⁸ Először is elmondja, hogy a csomag szeptember elején megérkezett. Felsorolja, hogy mi volt benne: esőköpeny Kristófnak, borotvahab, kávé, kakaó (ő így írja: „cacao”), hering, Ceylon tea, szardínia, rágógumi (ez örömet okozott, mondja), két pár „batería”, azaz elem a számológéphez (amit Béla korábban küldött), három „tarka folyóirat”, négy újság. Megérkezett három képeslapja is. Kérdésére beszámol közös ismerőseikről, akikről sokáig nem tudott, de végre befutottak. Úgy tűnik, azok is vittek neki küldeményt a címzettől, mert itt most azt is megköszöni. A 11 fotó szenzáció, mondja, akár egy kirándulás hozzájuk. Itt megemlíti egy francia márká-

⁴⁷ 1687. sz. irat

⁴⁸ 1692. sz. irat

jú borotvát, és kéri, hogy ha jár még Párizsban a címzett, vegyen neki. Egyébként arra kéri, hogy ne terheljen másokat csomagok elvitelével. Ezt így indokolja: „Vannak élelmeink, ruházati cikkeink bőségesen. Az ottani dolgok luxus számba mennek. Anélkül megvagyunk. Inkább a tudat tölt el örömmel, hogy nem feledtetek annyi év után. Nekem is jól esik néha egy-egy levelet küldenem.” Ezután az időjárásról ír, és arról, hogy októberben felállította a nővérétől kapott csempekályhát. Amikor írja ezt a levelet, be is fűtött a kályhába, és „19 fokos kellemes időben” írja a levelét. A következőben két kérése van. Megnevez egy kiadót, amely ingyen küld német könyvet a hallgatóknak, és kéri, hogy neki is küldjenek belőle. A másik kérése: kellene egy barátjának egy Rotring tuskihúzó műszaki rajzhoz. Az árát írja meg, mert van módja Mihálynak kiegyenlíteni. Itt jut eszébe, és megköszöni a pár csepp lourdes-i vizet, megható volt, hogy eljutott oda az ő lakásába. Épp azokban a napokban járt az üzletekben, fogkrémet akart venni és nem talált, ezért nagy öröm volt, hogy ezt is küldtek neki. Végezetül megemlíti azt, hogy elhunyt Márton Áron püspök, akiről azt írja, hogy az ő nagy jóakarója volt. Egy hónappal előtte Mihály megkérte egy barátját, hogy tolmácsolja neki a születésnapj jókívánságait. A püspök azt válaszolta, soha nem fogja Mihályt elfeledni. Mihály így folytatja: „Bár akkor már nagyon gyenge volt. Csak hónapjai vagy napjai vannak, írta a barátom. Nagy úrt hagyott maga után. Üstökös volt, amely sokáig fogja párját ritkítani.” Ezután búcsúzik. Utóiratban írja, hogy megkapta a címzett vendégeivel küldött dolgokat.

Érdeemes megfigyelni a diskurzus és a valós élet közötti eltéréseket. Egyrészt biztosítja a barátját arról, hogy mindene megvan, és ne küldjön semmit, másrészt konkrétan megírja, hogy mire van szüksége – francia borotvára, német nyelvkönyvre, a barátjának tuskibúzóra, mindezt ugyanabban a levélben.

1980. október 24. Angéla levele.⁴⁹ Most vette észre, hogy egy hete már, hogy hazaért, és még nem írt. Megnézte a cipőt: az üzletben csak műtalpú van, 214 lej. Készítenek rendelésre dupla bőrtalpu bakancsot,

⁴⁹ 1691. sz. irat

330 lej. Ezek többet tartanak, ezért szerinte érdemes csináltatni. Meg is rendelte volna, csak nem emlékszik pontosan a méretre. Kéri, hogy írja meg, mert ha drága is, megrendeli. Volt a tévéműhelyben is, nem volt ott az ismerőse. Aztán otthon bekapcsolta, mondván, hogy megvárja, míg meghibásodik, de most megszokta ezzel az erősséggel. Kéri, hogy küldjön pontos méreteket, mert lehet kapni függönyt. Az ajtót is mérje le, hogy az ablak és az ajtó legyen egyforma. Lassan megszépül a lakása, amikor mindennek meglesz a helye. A porszívónak is lehet helye a nyári szobában. Tanácsolja, hogy az asztal mellé tegyen egy széket, rá egy tálat, és abba tegye a mosatlan edényeket, míg el nem mosogat. Ne hagyja az asztalon, mert az rossz benyomást kelt. Legyen a Mihály lakása is olyan patyolat, amilyenek mondta Ibolya az övéket. Kéri, hogy az ágyat és a nagy dunyhát is nézze meg hetente, nehogy belefészkeljen az egér, és mielőbb csináltassa meg a padlás ajtaját, hogy ne tudjon lejönni. Ő mérgezett búzát használ ellenük, de nem tanácsolja Mihálynak a használatát, mert a majorság is megtalálhatja. Adél volt a gyerekekkel egy ismerősüknél, aki küldött Mihálynak valami hasznosat. Elmondja, hogy a „pénzmágnások” ellen van nagyon kikelve az apáca nővérük, hiszen mindenki tudja, hogy csak a pénzük segítségével jutottak oda, ahol vannak. Ilyen az élet. A legfontosabbat azonban a végére hagyta: egy rokonuk járt otthon, és mondta, hogy a Mihály barátja nem viselkedik jól, de a többit élőszóban mondja el. A piacon 5 lej a krumpli kilója, kérdezi, hogy a Mihályé bent van-e már, a tengeri és a krumpli. Kérdezi, hogy füstöl-e a kályha, és hogy a virágoknak talált-e helyet. Egy temetésről írja, hogy nem tudja tisztázni a dolgokat, tartja magát a hír, hogy egy megnevezett pap temette – bizonyára Mihály kérdezte ezt tőle.

A Mihály háztartására vonatkozó tanácsok azért vonatkozhatnak ilyen apró részletekre, mert Angéla előzőleg Mihálynál járt. Máskor nem szokott a háztartással kapcsolatban éppen ilyen részletekbe menő tanácsokat adni öccsének. Valószínűleg a Mihály lakásának rendbetételénél segédkezett a két lánytestvére.

1980. november 10. Mihály levele nővérének.⁵⁰ Arra kéri őt, hogy találja meg a módját, hogy a Mihály Tasnádon maradt holmijait oda irányítsa neki. Ezek után felsorolja azokat: egy Philips gyártmányú hangerősítő, amit létra nélkül is le lehet szerelni a kórusról, a kántornál maradt egy énekeskönyve, a sekrestyében egy fekete kötésű, piros szelű imakönyv, ami még az édesanyjáé volt, egy fali tabló a pápák arcképével. Maradtak értékes könyvei Mindszenten, de azt külön intézi. Azért kéri, hogy a nővére oldja meg ezeket, mert őt sok fájó seb emléke gyötöri. Ám ahogy a fikusza felgyógyult az ott szerzett sebekből, úgy reméli ő is, hogy az idő meggyógyítja.

1980. november 11. Béla levele.⁵¹ Aggódott, mert közös ismerősüktől sem kapott hírt, és Mihály sem írt vagy 50 napig, kérdezi is, hogy miért. Örül annak, hogy megérkeztek a csomagok. Nyugtázza mosolyogva, hogy bár azt írja Mihály a levelében, hogy mindenük van, kissé később elmondja, hogy nem kapott a boltokban fogkrémet. Itt románul írt egy mondatrészt: „te-am nimerit cu ceva”. A francia borotvát megjegyezte, ha ott jár, megnézi. Elmondja, hogy a Rotring ügye bonyolult, mert különböző számú tollat tartalmazó szettek vannak, illetve ezeket egyenként is meg lehet venni, de tudni kell, hogy pontosan milyent keres az illető. Írt neki közös barátjuk, Emil, mindent megkapott, amit tőle kért. Azt is megírta Emil neki, hogy keresték Mihályt a temetésen „Albán” (valószínűleg Gyulafehérvárra gondol, a Márton Áron temetésére). Ők jól vannak. A munkája miatt sokat utazik, volt Spanyolországban és Belgiumban, és készül Angliába, Franciaországba és Olaszországba. Karácsonyra otthon maradnak, és márciusban mennek a franciaországi új lakásukat bebútorozni. Várja a levelét, szeretettel öleli.

1980. november 12. Nővérének írt levél.⁵² Nagykárolyban volt, egy hivatalban akart ügyet intézni. Míg várákozott, elment a temetőbe és

⁵⁰ 1695. sz. irat

⁵¹ 1698. sz. irat

⁵² 1697. sz. irat

felkereste a rokonok sírját, ami nagy élmény volt számára. Tavasszal be fog iktatni még egy ilyen napot, mert most csak egy egyik oldalt kereste fel. A hivatalnokot azonban nem kapta ott, ezért az iratot elküldi a nővérének. Ő jól van, van meleg szobája és csendje. Gyönyörű könyveket talált, dolgozik magának is. Holnap megy a pincébe, mert szóltak, hogy lenne egy kis munka. Megjöttek a hidegek, és itt idézi a költőt, hol a boldogság mostanában, kérdezi, és hozzáteszi, hogy a rádióban is mondták ezt. A cípot küldje el, ha készen lesz. Ő nem tervez mostanában arrafele kirándulni, az árát majd megkapja a nővére, nem felejtí el. Azzal búcsúzik, hogy sietve írt, mert megy a posta.

1980. november 16. Egy református lelkésznek és a kurátorának a levele Ákosról.⁵³ A címzésben a teológiai professzor és a plébános címek szerepelnek. Megköszöni a nagylelkű adományát, amellyel feljük fordult – ezt nem nevezi meg. Kifejti, hogy ők is amellet vannak, hogy két gyülekezet használhatná ugyanazt a templomot. A levél hivatalos, iktatószámmal és pecséttel ellátva küldték.

Ez a levél válasz Mibálynak arra a felvetésére, hogy a szomszédos falvak kölcsönösen biztosítsák a kisebb közösséggel rendelkező másik felekezet hívei számára a templomot mint helyszínt az istentisztelethez, illetve miséhez, miután a kisebb felekezeteknek egyik faluban sem volt saját templomuk vagy imaházuk. Mibály javaslata alapján a katolikusok beengednék a reformátusokat egy-egy istentiszteletre a templomukba, és cserében a szomszéd faluban a reformátusok beengednék a katolikusokat egy-egy misére a templomukba.

(1980.) november 28. Nővérének írt levél.⁵⁴ Menni fog, amikor a nővére mondja. Írni fog öccsének, Jánosnak is, hogy kérje vissza Józseftől az 50 literes hordóját, mert az pont neki való a pincéjébe, nagyobb nem férne. Ha Jánoséknál teszik le, ott a többi holmival ők felveszik. A kért dolgokat vinni fogja, a dióbelet, pár üveg paradicsomot. Az egerekért nem kell aggódni, mert van egy ügyes macskája. Egyéb-

⁵³ 1696. sz. irat

⁵⁴ 1693. sz. irat

ként jól van, várja a telet. Eszébe jut, naptár is kell vagy 15-20. Boldog születésnapokat kíván.

1980. november 25. József levele a kedves nővérhez.⁵⁵ A levél első felében elmondja, hogy egyáltalán nem érti, miért ilyen kerülőutat választottak. Angéla írt ugyanis az öccse nevében, és a plébánián dolgozó egyik nővérnek írta meg a Mihály kéréseit. A választ a plébános írja Angélának. A levél írója legszívesebben a Prelátus úrnak írta, de ha ő ezt az utat választotta, akkor neki is ezt kell követnie. Ezután ír mindazokról, amit kértek tőle. A szertartáskönyvet és a pápák tablóját küldi. Nem találják viszont az imakönyvet, pedig tűvé tették érte a helyet. A „már sokszor kértem, sajnos eredménytelenül” részt kissé bántónak találta, mert mintha benne volna az a feltételezés, hogy ők bosszantani akarják a prelátus urat. Fájdó sebe a levélírónak is van, és a legfájóbb, hogy félreismerte őt az atya, és válaszra sem méltatta, amikor elküldte neki levelével a pénzküldeményt is. A hangerősítőt azonban nem tudja most küldeni, mert használat alatt van, a másik ugyanis elromlott. Ő nem is tudta, hogy ez az atyáé. Türelmet kér addig, amíg nem tudnak újat venni, mert ez nem megy máról holnapra. Feltételezi, hogy Gyöngyön nemigen van szükség rá. Közben azt is megkérdezi, hogy nem adnák-e el ezt, ami náluk van, és akkor küldené az árát, illetve azt kéri, hogy mondják meg, mennyibe kerülne. Búcsúzóul mély tisztelettel és szeretettel üdvözli a prelátus urat és a tisztelendő nővért.

A levél valószínűleg Angélához szól.

1980. november 27. Angéla levele egy plébánoshoz.⁵⁶ Megköszöni a küldeményt és válaszol pár kérdésére. Magyarázatot ad a levélben felvetett kérdésekre. Először is, ha Mihálynak megírták volna, hogy eltűnt az imakönyv, biztosan nem kérte volna többször. Megindokolja azt is, hogy ő miért írt egy apácának, és nem a plébánosnak: mert azt az apácát régen ismeri, szerzetestársa is neki, így természetesnek vette,

⁵⁵ 1645. sz. irat

⁵⁶ 1646. sz. irat

hogy neki ír. A hangerősítőről elmondja, hogy az igaz, hogy Gyöngyön nincs szükség rá, de lehet, hogy öccse elígerte valakinek. Továbbá elmondja azt is, hogy a levélben említett sebek okozója egyáltalán nem a címzett. Idézi itt a boldogult Márton püspök szavait, amelyeket a Mihály helyzetével kapcsolatban mondott: „aki meg meri mondani az igazságot, azt ledorongolják”. Angéla nagyon helyteleníti azt, hogy Mihály figyelmetlenségével szenvedést okoz másoknak, ugyanis a címzett levélére illet volna válaszolnia és megköszönnie. Nem menti az sem, hogy a gyöngyi háznál ez időben munkálatok folytak. Itt elmeséli nemcsak a gyöngyi ház építését, hanem a saját házának az elvesztését, azt, hogy neki tömbházba kellett költöznie, hogy a dolgok egy részét Gyöngyre szállították, ami az ottani helyzetet csak nehezítette. A levél végén egy kedves emlékét idézi fel. 1933-ban a karácsonyi ünnepek alatt egyik (apáca)jelölt bevitt egy 3-4 éves fiúcskát, aki szépen, értelmesen elmondta nekik az aránylag hosszú mesét, az Egy kecskének volt egy kis gidája címűt. Ez a gyerek a címzett volt, és neki mindig eszébe jut ez a kedves esemény, amikor felmerül a címzett neve. Tisztelettel köszönti őt, szeretettel a nővéreket.

1980. november 28. Jánosnak írt levél.⁵⁷ Emlékezteti a címzettet arra, hogy József elvitte tőle, Jánostól Mihály 50 literes hordóját, és hozzáteszi, hogy neki arra most nagy szüksége lenne. Kéri, hogy december elején József vigye vissza Jánoshoz. Akkor mennek ők kocsival, és Mihály el szeretné hozni. Kéri tehát nyomatékkal azt a kis hordót.

1980. november 19. Román nyelvű hivatalos levél.⁵⁸ Feladója a Római Katolikus Egyház Alkalmazottainak Nyugdíjosztálya (Casa de Pensii și Ajutoare a Salariaților Unităților Bisericii Romano-Catolice din R. S. R.). A fejlécben szerepel a nyugdíjosztály bukaresti címe és telefonszáma is. A címzés Mihály egyházi címeit sorolja fel („Sfinții

⁵⁷ 1694. sz. irat

⁵⁸ 2128A. sz. irat

Sale Pr. Dr. Tyukodi Mihai”), és ezt a levél szövegében is alkalmazzák. A levél arról szól, hogy a hivatal 51/1979. sz. határozata alapján hivatalból nyugdíjazták őt a szatmári egyházmegye által benyújtott kérés alapján. A nyugdíjazása 1979. szeptember 1-jétől érvényes. Ennek megfelelően ők elküldték neki a megállapított havi nyugdíj első összegét, amelyet a címzett nem vett át, ezért nekik visszautalták. Kérik, hogy tisztázza az álláspontját a nyugdíja összegeit illetően, mert a szatmári Egyházmegyei Hivatal a 280/1980. sz. iratában megerősítette azt, hogy a hivatalból történt nyugdíjazását nem fogják visszavonni.

Meglepő az 1989 előtti hivatalosságok részéről, hogy egy egyházi személy összes címét használják nemcsak a címzésben, hanem a levél szövegében is.

1980. december 2. Bélának írt levél.⁵⁹ Jelenti, hogy megérkezett tőle három lap és egy levél. Azért hallgatott ötven napon át, mondja, mert jelzést várt a közös ismerősüktől. Amint azoktól megkapta a küldeményt, azonnal írt neki. Igaz, most is későre válaszol, de kéri, hogy ezt nézzék el neki. Karácsonyi és újévi jókívánságok után azon morfondírozik, hogy repül az élet – ezek az ő szavai. A Perpignanban vásárolt lakáshoz sok örömet kíván, jó választásnak tartja. Kiemeli, hogy élvezte azt a mondatot, amelyet a címzett „hazai nyelven” írt az előző levelében. Majd elmeséli, hogy az első csomagot, amelyben fogkrém is volt, Kristófnak adta. Majd egyszer épp nála volt a család, és a gyerek megkérdezte tőle, hogy ugye küldött csomagot a mérnök úr. Majd elmagyarázta a gyerek, hogy honnan jön a feltételezése: ő ugyanis elvitte a korábban küldött fogkrémet, és most ugyanolyan van a fürdőszobában. Igaza volt, ismeri el Mihály, és meg kellett mutatnia neki a küldeményt. Nem mintha rejtegetni akarta volna, de el volt foglalva egyebekkel. Magyarázza a továbbiakban azt, hogy miért nem volt ott a temetésen – Emil megírta Bélának, hogy keresték őt ott. Azt mondja, hogy „ilyen nagy összejövetelre” nemigen szokott elmenni. És Emillel levelet sem szoktak váltani, ez egyfajta „precautio” az Emil részéről, így nyugodtabban tud dolgozni, és ő is, teszi hozzá. Annyi mindent írhatna még,

⁵⁹ 1677. sz. irat

de ezzel zárja: „Fő, hogy nem ért bennünket földrengés, mint az olaszokat, fő, hogy több kenyერünk van, mint a lengyeleknek. Fő, hogy nincs olyan nagy hidegünk ma, mint nektek van, és fő, hogy csendes otthonomban megírhattam neked ezt a levelet.” Itt búcsúzik.

A levélben Márton Áron temetéséről beszélnek, amelyen Mihály nem vett részt. Barátja, Emil ott kereste őt, majd megírta a németországi közös barátjuknak, Bélának, hogy Mihály nem volt ott, Béla pedig megírta ezt Mihálynak. Mihály erre válaszol itt. A '89 előtti román állami televízió a nagyvilág hírei cím alatt előszeretettel számolt be a természeti katasztrófákról, árvízokról, földrengésekről, vagy éppen túsodrámákról. Mihály érezhetően úgy vélte, hogy valóban ezek a nagyvilág hírei, amit az állami híradó említésre érdemes történéseknek tartott és bemutatott. A lengyel kenyérről kapcsolatos kijelentése az állami, valószínűleg ugyancsak a televízióban hallott propagandát mondja vissza. Hogy mennyire sikeres volt ez a propaganda, az abból is látszik, hogy ezt a hírt a lengyel kenyérről Mihály is továbbadja, és nem állítja szembe a valós helyzettel, nevezetesen azzal, hogy ő maga is alig tudott kenyérhez jutni, hogy a közelmúltban évekig a nővérétől kapta a kenyeret, aki a városból küldte neki heti rendszerességgel, miközben ő maga is nebezen fért hozzá a városban, és nagyon hosszú sorokat állt ki érte.

1980. december 2. Feljegyzés.⁶⁰ Miután elmondja, hogy szépen ülték meg a Krisztus Király ünnepét, szépen kivilágította a hajlékot a délutáni ájtatosságra, beszámol a televízióban látott két filmről. Mindkettőben papok szerepeltek, mondta, röviden ismerteti a történetüket, az egyik a Mikszáth Kálmán Különös házasság c. munkájának filmesített változata volt, a másik címét nem írja le. Reggel a templom füsttengerben volt. Szerencsére nem égett, csak izzottak a szőnyegek az oltár alatt, a dobogó, az oltár talapzata is egyik oldalon. Azzal magyarázza, hogy az örökmécseshez vezető drót a földet érte, és attól keletkezhetett a szikra. Egész héten dolgozott a helyreállításon és a festésen, ezen a héten nem is végzett szellemi munkát, csak orgonált néha. Szombaton elküldte Jánost Béltekre, és elhozatta a violaszínű ruhát, és az minde-

⁶⁰ 1678. sz. irat

nért kárpótolta, mondja. Advent első vasárnapján 28-an voltak a templomban. Ő bejegyezte a jelenlevőket a névsorába, mert kíváncsi, hogy egész évben hogyan fognak járni. Itt témát vált, az időjárásról ír. Kijelenti, hogy megérkezett a tél, ám kiderül, hogy Budapestre és a Dunántúlra érti, amelyekről a híradóban hallotta, hogy hó alatt vannak, de nála épp csak szállingózik pár hópehely. Ezt követően beszámol az olaszországi földrengésről, leírja a halottak, eltűntek számát, a későn induló mentést. Elmondja, hogy egy templom akkor omlott össze, amikor tele volt hívekkel. Ezen templom alatt találtak egy hatalmas láda aranyat, egy szent püspöké volt. A tudósok tudtak róla, csak azt nem tudták, hogy hol van. Visszatér a tél témájához: a kutyája behúzódtott a kis házába. A cicának, amelyet Kecskés Mari nénitől kapott, készített egy kis fészket a kémény mellett, a TV-ben látott ilyet. Szerencsére megfogytak az egerek, jut eszébe a cicáról. Most készül levelet írni a mérnöknek, feltételezi, hogy várja. A múltkor is szemére vetette azt, hogy 50 napig nem írt, pedig ő csak azt várta, hogy közös ismerőseik térjenek haza külföldről. Velük hosszú levelet küldött. Zárásul elmondja, hogy déli 12 óra van, és a szobájában csodálatos meleg, 20 fok fölött a hőmérő szála. Estére lehül majd, mondja. Először használt száraz fát, eddig gallyakkal fűtött. Így zárja: „Mindenért: Istennek legyen hála.”

1980. december 2. Ferencnek írt levél.⁶¹ Először is megköszöni azt, hogy nyáron gondolt rá, jó volt elbeszélgetni a címzettel. Lélekben gyakrabban keresi fel, mint levélben. Most kéréssel fordul hozzá. Szüksége lenne egy liturgikus naptárra, a szentírási szakaszok C kötetére, valamint a hétköznapi olvasmányok 2. kötetére. A két utóbbi nem sürgős, de az elsőt postán kéri. Magáról annyit ír, hogy jól van, csendben él, magának dolgozik, és ez nagyon jó, mert mindig elfoglalt ember volt, és most kárpótolja a sors. Itt témát vált, elmondja, hogy Angéla átadta a házát, és blokklakásba költözött. Két meleg szobája és konyhája van. Jól érzi magát. Lakása ott van, ahol régen a búzát és a dinnyét árulták a régi piacon. Szülőfalujába ritkán szokott kijárni, de nemrég

⁶¹ 1673., 1676. sz. irat

volt pár órája és kísértelt a temetőbe. Jó alkalom volt felidézni a sok szép emléket. Azzal zárja ezt a gondolatmenetet, hogy kijelenti: csodálatos az élet. A címzettnak és az övéinek jókívánásait küldi a közelgő ünnepek alkalmából.

1980. december 10. A budapesti Kartográfiai Vállalat küldeményének postai értesítő kártyája.⁶² A címzett dr. Tyukodi Mihály, Gyöngyön.

Nem tudjuk, hogy mit küldtek ezzel a szelvénnel Mihálynak.

1980. december 11. István nevű kispap levele.⁶³ Megvásárolta és küldi a címzett kérésének megfelelően a misekönyvet és a nyugtát is, amelyen szerepel az ára. Ezt követően elmondja, hogy lassan vége a tanítási évnek, és azt követően nemsokára következik a pappá szentelése és a primíciája. Reméli, hogy a címzett is ott lesz, már most meghívja őt. Jókívánásokkal zárja a levelet.

A levél felső felében írógéppel egy karácsonyfaformát alakított ki a levélíró az írógépen található betűk és jelek segítségével, karácsony közeledtével ezt amolyan háziilag elkészített karácsonyi üdvözlőnek is szánta.

1980. december 11. Sándor levele.⁶⁴ Elmondja, hogy ő már régen visszaadta Mihálynak azokat a lemezeket, amelyeket az most kér tőle. Egy hölgynek akarta utána odaadni Mihály, aki egyetemre felvételizett. Ő sajnálja, hogy nem emlékszik, kinek adta oda, mert most rajta a gyanú. A biztonság kedvéért még egyszer átkutatta a házat, de nem találta őket. November 29-re terveztek páran egy látogatást Mihályhoz, de ő influenzával feküdt az ágyban akkor. A temetésre meg ők várták Mihályt. De erről szóban majd beszélnek.

⁶² 1611. sz. irat

⁶³ 0818. sz. irat

⁶⁴ 1671. sz. irat

1980. december 15. Istvánnak írt levél.⁶⁵ Küldi neki az 500 lejt, amelyet így osszon el: 150 a könyv, 150 a címzetté, 200 a közösségé. Megköszöni a meghívást a nagy ünnepre, ha valóságban nem is, lélekben ott lesz. Az ő helyzetében, mondja, ez így hasznosabb.

1980. december 16. Sándornak írt levél.⁶⁶ Levele révén derengeni kezdett az emlékezetében az, hogy kinek is akarta kölcsönadni azokat a lemezeket, amelyeket tőle kértek, de ő elküldte őket a címzethez, mert neki korábban odaadta volt. Angol nyelvleckéket tartalmazó lemezek voltak, és felvételre készült valaki abból a családból. Kéri, emlékezzen vissza, kinek adta oda. Végül arra kéri, hogy ha készül hozzá, hozzon neki a piacról 10 kg álló almát. Utóiratban jelzi neki, hogy nem megfelelően jár el a levelei keltezésével: „Keltezést csak kereskedelmi levelek kívánnak fent. Tanulni, mindig jó.”

Miközben kijavítja a paptársa vélt hibáját a keltezéssel kapcsolatban, ő maga is hibás mondatot ír a megjegyzése után.

1980. december 27. Paptársához írt levél.⁶⁷ A címzett szellemes és hangulatos levelét élvezettel olvasta, most csak a temetésre reagál. Megérdemelte a nagy halott ezt a tiszteletadást, mert „nagy áldozatot hozott: minden képességét az ügyért áldozta”. Röviden kitér arra az információra is, mely szerint sok püspök volt a temetésen, majd a címzett által említett további témákra reagál: a halottak nagy számáról írja, hogy bizony, fogyunk, mint a gyertya. Az elszálló éveket is számolgatta a címzett, és ő megjegyzi, hogy a címzett is több évet töltött már máshol, mint szülőfalujában. Magáról röviden annyit ír, hogy jól van, csendben dolgozik magának, és élvezzi az élet lehetőségeit, amit meg is köszön sokszor a jó Istennek.

Észre lehet venni, hogy az egyes levelekben ugyanazokat a szófordulatokat használja, például amikor magáról ír, elmondja, hogy jól van, és csendben dol-

⁶⁵ 1675. sz. irat

⁶⁶ 1674. sz. irat

⁶⁷ 1670. sz. irat

gozik magának – szinte ugyanezekkel a szavakkal írta ezt le az előző leveleiben is. Ez is egy példája annak a folyamatnak, amely során a többször elmesélt történetek kimerevednek, és megállapodnak többé-kevésbé ebben a merevedett formájukban. A hétköznapi események elmesélése alkalmával is előfordul ez, de sokkal gyakoribb a jelentős események, fordulópontok történeteinek elmesélése során, hiszen azokat többször, adott esetekben rituális, ünnepi körülmények között vagy megemlékezés során mesélik el.

1980. december 28. Béla levele.⁶⁸ Miután jelzi, hogy Mihály melyik levelét kapta meg, elmondja, hogy ősszel elkezdett egy nagyobb munkát, amelynek első részét most adta át. Piackutatással foglalkozik, francia, olasz, belga, spanyol újtjai ennek érdekében történtek. A munka második részét január 5-én kezdi – itt kiemeli, hogy Nyugaton általában addig a gyárak zárva vannak. Azt is elmondja, hogy eddig még mindig elutaztak a téli ünnepekre, idén először nem teszik ezt. Felsorolja, hogy merre voltak már: Párizs, Róma, Marokkó, Spanyolország, Húsvét-szigetek, Rió, Cairo, Buenos Aires, az Amazonas partja, Svájc. Kiemeli, hogy ez utóbbi kivételével mindig melegebb helyre mentek, mint ahol ők laknak. Mesél arról, hogy náluk enyhe volt a tél. A franciaországi házukat márciusban adják át nekik, akkor mennek oda. Közös barátjuk, Emil megkapta a dia-projektort, amit kért tőle, meg az orvosságokat is. Emil „valami nyelvtörténeten” dolgozik, mondja, és itt megkérdezi, hogy Mihály mit csinál, amikor azt írja, hogy dolgozik. Kérdezi, hogy vajon elküldték-e azt a nyelvkönyvet, amiért ő közbenjárt. A Rotring-készletről sem írt Mihály, ezt is kérdezi. És végül azt is megkérdezi, hogy vajon nem próbálja-e meg még egyszer Mihály a „kirándulást” 1981-ben, ő bizakodik, hátha most megkapná az engedélyt. Boldog új évet kívánva búcsúzik.

1980. december 29. Magdának és Idmárnak írt levél.⁶⁹ A levél első felében mentegetőzik, amiért késett a válasszal: nem találta a címüket,

⁶⁸ 1672. sz. irat

⁶⁹ 088A. sz. irat

csak előző napon került elő, így nem tudta értesíteni őket arról, hogy karácsony előtt elvégezte a szolgálatot a tíz szándékra. Húgát is megkérte, hogy „távbeszélőn” értesítse őket arról, hogy elvégezte a feladatot, de lehet, hogy nem találta a számot. Ezután köszöni a jókívánásokat és a kép másolatát is. Ő jól van, mondja, és hozzáteszi: „Eduárd, a volt cooperátor lett a főnököm.” Már felkereste őt az ősszel a régi főnökével, aki most közel lakik, Szakaszon. Neki is gondja van, mert új papilakot épített elődje, és az épp csak tető alatt van. Új témával folytatja: mellékel egy fényképet, azon az is rajta van, aki szeptember 29-én halt meg (nem nevezi meg). Két héttel azelőtt írta meg neki egy kollégája, hogy járt nála, és átadta neki az ő üdvözlését is, és ő jól emlékezett órá, és üdvözlését küldte. Temetéséről így ír: „Temetésén lélekben voltam ott. Ebben az én csendemben jobban átélhettem a titkokat.” Azért küldi a képet, mondja, hogy Idmárt emlékeztesse a kérésére: kéri tőle, hogy menjen el Pantelimonhoz, és kérje el tőle az adott kép eredetijét, amit neki kölcsönadott sokszorosítás céljából, de az csak másolatot adott vissza neki, az eredetit nem. Ő már ötször is kérte vissza tőle, hiába. Kéri tehát, hogy menjen el hozzá, és kérje el ő. És ne hagyja feledésbe menni az ügyet. Boldog új évet kíván nekik.

A dátumból ítélve Márton Áron püspökről van szó. Márton Áron 1980. szeptember 29-én halt meg. Feltehetőleg a cenzúra miatt hallgatja el a nevet. A címzetteknek is elmondja, hogy nem volt a temetésén, mintegy mentegetőzve magyarázza, hogy miért nem.

1980. december 29. Istvánnak írt levél.⁷⁰ Elmondja neki, hogy a hatóság kellemetlen helyzetbe hozta, mert a „mérnök úr” nem rendezte még az autó adóját. Hogy a nagyobb szégyentől megmeneküljön, a kurátora kifizetett számára 870 lej adót, amiből 120 a késedelmi büntetés volt. Kéri a címzettet, hogy ezt a levelet juttassa el az említett mérnökhöz azzal a kéréssel, hogy rendezze mielőbb a helyzetet. A címzettnek megköszöni a szolgálatot.

⁷⁰ 1699. sz. irat

(1980. december 29. után) Idmár válasza a december 29-i levelére.⁷¹ Levelezőlapon írt rövid válasz, azt írja, vonaton írja, Bukarestbe utazik. Ami a kérését illeti: Magda úgy emlékszik, hogy egyszer már megkérdezte Pantelimont a címzett kérésére, és az azt válaszolta, hogy már régen visszaadta volt neki a kép eredetijét, de azért ő még egyszer megkérdezi.

1981. január 6. Nővérenek írt levél.⁷² Egy hete, hogy az Adél egészségéért aggódó levelét megkapta Mihály, igaz, nővére már akkor pár napja aggódott. Holnap lesz egy hete a temetésének. A levélben a temetésre reflektál. Maga a temetés „természetes” volt, az atya gondolatait szépenk találta. Arra is kitér, hogy sokan hibásan mondják az imaszövegeket. Elítéli a papokat, akik ezt nem javítják ki. Egy kis hűlést szerzett a kápolnában állva, de majd elmúlik, mondja. Kéri, hogy nővére írja meg, melyik évben ment Adél jelöltnek, mikor öltözött be. A fogadalma 30-ban volt, azt már tudja. Érdekliz az is, hogy mikor került Brassóba, ő csak azt tudja, mikor jött el onnan. Nagymamájuk temetésére hazament, 31-ben vagy 32-ben, akkor Mihály várta az állomáson. Megköszöni nővére fáradozásait, és azt kívánja, hogy rendeljen nekik is a Gondviselés valakiket, akik a végső tisztességet megadják majd.

1981. január 6. Kedves ismerőseinek írt levél.⁷³ Nem szeretné, ha az az irat, amelyet a múltkor a fiúknak átadott, elvesztődne, ezért arra kéri őket, hogy Kornél vagy Kristóf szíveskedjék visszakérni az iratot még azon a napon, amikor megérkezik ez a levél. Ő majd tőlük megkapja, de kéri, hogy legyen náluk. Pár sorban reflektál arra, hogy eltelt a vakáció, az új évharmadra jó munkát kíván. Hozzáteszi, hogy dolgozni kell, ahogy a nagyok dolgoznak sokat fáradozva. Papbácsiként írja alá.

Az utolsó megjegyzései nyilván a fiúknak szólnak, az iskolai munkára utal.

⁷¹ 088B. sz. irat

⁷² 1686. sz. irat

⁷³ 1686A. sz. irat

1981. január 13. Ferencnek írt levél.⁷⁴ Örömmel jelzi, hogy a direktorium megérkezett. Mellékeli a szülőfaluja diplomát, mondja, nyilván a fényképre gondol, mert hozzáteszi, hogy hajdan, amikor fényképezéssel foglalkozott, ebből a képből készített nagyított változatokat. Január 1-jén találkozott a címzett hozzátartozóival, miután december 30-án eltemették nővérét, Adát. Négynapos lázas betegség után halt meg a nagykárolyi kórházban. Úgy kívánta, hogy Nagykarolyban temessék el.

1981. január 16. Paptársának levele.⁷⁵ Köszöni a címzett levelét. Amikor korábban egy levelében a nagyokat említette, nem az egyházmegyei vezetőkre értette, hanem felszentelt püspökökre, hat püspök volt püspöki ornátusban. Panaszkodik arra, hogy nagy hidegben zajlott a házszentelés. Közben elesett a kántora, kórházba került, és míg a kispapok hazamennek, kántorizálni is kell. Járt ott nála a bátyja és az édesapja. Majd témát vált, és elmeséli, hogy meglátogatta őt egy megnevezett paptársuk is, aki azzal a hírrel jött, hogy miután vele, a levél írójával ketten felkeresték Mihályt, az említett kollégájukat ki akarják rúgni Szatmárról. Nem ragaszkodik a kolléga ahhoz, hogy ott legyen, nem is lehetett volna örökké ott. A történet tehát arról szól, hogy a kollégát bevádolták, hogy a levél írójával együtt felkeresték Mihályt, és ott szidták volna a nagyfőnököt. Mindenszentek ünnepén a Mihály korábbi állomáshelyének temetőjében beszélték ezt, és egy itt megnevezett további társuk betérjesztette a pletykát a nagyfőnök elé. A levél írója csak azért közli ezt Mihállyal, hogy tudja, hányadán áll ezzel a társukkal, a betérjesztővel, aki szerinte kettős játékot űz. Velük is csúnyán bánt el, meséli, de ezt nem részletezi, hanem hozzáteszi, hogy közben állandóan kéri a környékbeli plébánosokat, hogy segítsenek németből fordítani. Őt, a levél íróját még nem vonta felelősségre senki azért, hogy felkereste Mihályt, de ő ezt nem engedné meg senkinek,

⁷⁴ 1684. sz. irat

⁷⁵ 1685. sz. irat

még a nagyfőnöknek sem, mondja. Igaz, távol van a tűztől, és ez így van jól.

A levél első felében nyilván Márton Áron temetéséről van szó.

1981. január 19. Bélának írt levél.⁷⁶ Előbb felsorolja, mely képeslapokat és levelet kapta meg az elmúlt hetekben. A karácsonyi levele egy hónapot utazott, ezt is megjegyzi. A levél első felében az időjárásról ír, majd a Rotringről mondja el, hogy egy készlet kell az ismerősének, de még ne vásárolja meg a címzett, még ráér. Kedves tőle, hogy hívogatja hozzájuk, köszöni, de nincs reménye, mert nincs főnöke, aki neki ezt aláírhatná. Ezen kívül pedig szem előtt tartja, hogy ez a szórakozása mennyibe kerülne, és azzal az összeggel mennyi jót lehetne csinálni, így inkább otthon marad. Örül annak, hogy egy-egy napot szellemiekre használhat ki, mert ilyesmivel tölti a szabadidejét. Elmondja, hogy annak idején „irodalmi dolgokat” publikált, most azt folytatja az íróasztala számára, de ez nem baj, mondja. Egy drágakőhöz hasonlítja, amely akkor is értékes marad, ha nem csillogtatják minden nap. Nem részletezi, hogy miben áll ez a munkája, mit ír, de megjegyzi, hogy majd küldeni fog egy kis ízelítőt. Témát vált, azt kérdezi, hogy miért nem Béláék mennek hozzájuk, és töltik ott a szabadságukat, hiszen van még ott is hely, amit nem láttak. Erre várja válaszát. És van egy kérése is. Szeretne venni egy kis segédmotort, ami egy kerékpárra rászzerelhető. Úgy véli, hogy a benzinhiány rávette a mérnököket, hogy ilyesmivel is foglalkozzanak. Kéri, hogy szerezzen neki egy ilyet, mert van módja kifizetni. Elmondja azt is, hogy van neki régi hajtási engedélye, de nincs módja felújítani azt, és itt hozzáteszi: „Úgy látszik, mások is szeretik, ha én itthon ülök.” És ő szeret is otthon ülni, ám néha kimegy a szőlősebe, amely 10 km-re van a házától. Itt búcsúzik, és a jókívánságok között megismétli, hogy kívánja a viszontlátásukat is.

Mibály úgy gondolta, hogy a romániai körülmények a normalitás kategóriájába tartoznak, és ezek közé tartozott a benzinhiány is, amelyről tévesen azt hitte, hogy általános a világban, nyilván a többi európai országot is érinti.

⁷⁶ 1687. sz. irat

Láthatóan abból indul ki, hogy a benzínhiány nem csak Romániában van, és nem csak politikai döntés kérdése, hanem nemzetközi jelenség. Ezt továbbgondolva pedig azt remélte, hogy a benzínhiány miatt a nyugatnémet mérnökök biciklire szerelhető segédmotort fejlesztettek ki. A hajtási engedély felújításában mások akadályozzák, ezt sugallja ebben a levélben, ennek azonban a teljes anyagban nincsen nyoma. Sőt, nemsokára meg is oldotta a hajtási engedély felújítását. Ez az akadályoztatásról szóló kijelentés inkább annak az embernek a vélekedése, akét marginalizáltak, és ennek nyomán mindenben a vélt vagy valós ellenségeinek a megnyilvánulását látja.

1981. január 21. Nővérenek írt levél.⁷⁷ Nincs különleges indoka a levélíráásra, csak ír, mert rajta van a sor. Kiemeli a nővére leveléből azt, hogy János nem jól mondja az egyik imádságot, és elmélkedik egyet azon, hogy tanulni mindig jó, és akinek hivatása a tanítás, annak nem szabad nem tanítani. Egyébként ő jól van, a hűlése enyhe lefolyású volt. Említi a meleg szobáját. Jánosnak még nem sikerült megtalálnia az új feleséget, és ezt azzal magyarázza, hogy elhagyatott falunak tűnik a községük, nagyobb helyről nem szívesen indul valaki oda. Bár ő hallotta a rádióban azt, hogy az idegőrlő munkából egyesek falusi életmódra vágynak. Visszatérni a természethez – ő ezt választotta már egy ideje. A mérnök sürgeti újra, hogy menjen hozzájuk, de megnyugtatta, hogy nincs szándékában ilyesmit kérni. Örül, hogy nővére kijár (a szülőfalujukba) tanítani – itt a családban nevelkedő gyerekekre érti. Bár neki az a véleménye, hogy a gyerek, ha arra való, megtalálja a módját, hogy elkészüljön a leckéivel. Visszatér a kályhájára, mindenki irigyli, mondja, hogy olyan kevés fűtőanyag kell egy napra bele. A hetilapokról ír, kettő megjött, nagyszerű dolgok vannak bennük. Kéri, hogy a Szatmári hírlapot is rendelje meg neki a nővére, majd kifizeti neki.

(1981. január 21.) Gézának írt levél.⁷⁸ Azzal kezdi, hogy nem volt időhöz kötve, hogy mennyit lehet nála a hangszer. Hogyha szeretne

⁷⁷ 1682. sz. irat

⁷⁸ 1683. sz. irat

magának vásárolni, 15 ezresbe kerül. Ő azonban arra kéri, hogy ezt, ami nála van, gondosan csomagolja egy dobozba, papírbéléssel, és tegye postára, mert neki, Mihálynak szüksége lesz rá.

1981. január 29. Máriának írt levél.⁷⁹ Kijelenti az elején, hogy a címzett nevében nem biztos. Fontos ügyben ír neki, mondja, és megkérdezi, hogy nem lenne-e kedve férjhez menni. Náluk a faluban van egy barátja, 53 éves, két éve halt meg a felesége. Gyerekei már elköltöztek, a 84 éves édesanyjával él. Elmondja róla, hogy nagyon becsületes, nem iszákos, nem dohányzó, jó gazda. Így próbálja meggyőzni: „A kis Szatmári otthontól csak annyiban kellene elválnia, hogy itt lakna Gyöngyön. És oda is be-bemenne látogatóba. Megélhetésre ne gondoljon. Itt gazdag emberhez jönne férjhez. Gondolom, már van annyi szolgálati éve, hogy tudna betegnyugdíjat kapni.” Várja az értesítését, és köszönti a hűgával együtt.

Úgy beszél a betegnyugdíjról, mint egy általánosan elterjedt gyakorlatról. A betegnyugdíj ebben a megközelítésben a nyugdíj előtti időszak, amely független az egészségi állapottól, és mindenkinek jár, akinek megvan már bizonyos szolgálati éve.

1981. február 6. Ibolyának írt levél.⁸⁰ Elmondja, hogy három darab angol nyelvet oktató lemezt keres. Úgy emlékszik, hogy az Ibolya lányáék kérték el tőle valaki számára. Kapott levelet Angélatól, aki jól van. Naponta kijár (a faluba) a gyerekekhez, és ezt fárasztónak találja. Jót tenni érdemes, véli Mihály, de erről ő, Angéla dönt. Említi, hogy ő is számontartja az elhunyt hozzátartozók névnapját, majd megemlíti, hogy Erzsí, a nővérük „jól járt. Életművét befejezte. Bizonyára megkapja a jutalmát.” Elmondja azt is, hogy Angéla örül a házának, de ő maga még jobban, mert annak az áldott csendnek párja nincs. Mérnök barátja unszolja, hogy menjen, de ő azt írta neki, hogy legjobb otthon. Búcsúzóul kérdezi, hogy a címzett hogy van.

⁷⁹ 1680. sz. irat

⁸⁰ 1692. sz. irat

1981. február 6. Sándornak írt levél.⁸¹ Hosszú levelet kapott tőle, amely nagy örömet jelentett neki, most válaszol rá. Ha már a kocsi megvan, mondja, biztosan sor kerül egy útra – nem mondja ki ebben a mondatban, de magához hívja ezzel a célzással. Röviden ismerteti azt, hogyan lehet eljutni hozzá, hol kell letérni feléjük a főútról. Ezt követően egy régi, kedves, már elhunyt barátjáról írja, hogy sokat gondol rá, és kéri, hogy ezt a címzett mondja meg az elhunyt rokonainak. Kérdezi, hogy az elhunytak maradtak-e gyerekei, és hogy kik a rokonai Kálmándon. Magáról írva elmondja, hogy jól van, a háza még nincs kész, de pompás a szobája, amelyikben lakik. Egy kis templom mellett van a háza, szinte egy porta a kettő. Itt újra elmondja, hogy melyik úton kell eljutni hozzá. Azzal búcsúzik, hogy megemlékezik a majtényi halottakról, és üdvözlöi a címzett édesanyját is.

1981. február 10. Körlevél a püspökségtől, amelynek címe: Petres Kálmán szellemi végrendelete.⁸² Ebben olvasható a plébánosnak a püspökhöz, valamint a híveihez írt búcsúlevele.

1981. február 13. Sándornak írt levél.⁸³ A héten a második levelet írja neki, ám szükségesnek látta, hogy írjon. Elmondja, hogy amikor a városban lakott, megismerkedett két „rendes teremtéssel”, az egyik fiatalon özvegy lett, a másik nem ment férjhez. A fiatal lánytestvérrel szeretné a címzettet megismertetni. Megismétli, hogy tisztességes, jóra való valaki. Az idősebb lánytestvér is dolgozik még. A fiatalabbtól ő megkérdezte, hogy esetleg át tudná-e helyezettetni magát, és ő igennel válaszolt. Elmondja, hogy az ő egyik ismerőse el szeretné venni feleségül az idősebbik nőt, ám az azt mondja, hogy nem szeretné magára hagyni a hűgát. A saját közbenjárását így magyarázza: „Jót tenni mindig szabad. Sőt kell is. Elősegíteni azt, hogy valakik a szeretet révén összekapcsolódjanak, nagy jótétemény az egyénnek is, a társadalomnak is.”

⁸¹ 1693. sz. irat

⁸² 1133. sz. irat

⁸³ 1689. sz. irat

Zárásként még megemlíti, hogy egyik megnevezett környékbeli faluból származnak az illetők, csak városra kerültek.

Látszólag fontosnak tartotta a meggyőző érvek között említeni azt, hogy a lánytestvérek nem városi származásúak, hanem egyik környékbeli faluból valók.

1981. február 21. Béla levele.⁸⁴ Elmondja, hogy az előző levél azért késett egy hónapot, mert a német posta sztrájkolt decemberben, és időközben felgyűlt a munkájuk. Röviden ír a szokatlanul hideg télről, majd Mihály kérdésére reflektál, amely arról szólt, hogy miért nem tölthet odahaza a szabadságukat. A megfogalmazása azonban igen óvatos, nem első szám első személyben, hanem harmadik személyben beszél, amikor azt írja, hogy az a „szerencsétlen flótás” azért nem tud hazamenni látogatóba, mert nem hivatalosan ment el, így nincsen hivatalos formája a hazalátogatásának. A segédmotorról elmondja, hogy ott ilyesmi nem létezik. Ezért szerette volna, ha Mihály elmegy oda látogatóba, hogy lássa, milyen világ az, „hogy egy kicsit el tudjad képzelni a dolgokat itten”, mondja. A következőkben szépen levezeti azt, hogy a benzin drágulását az ő fizetésükhöz kell mérni, nem az átváltás alapján a romániai jövedelmekhez, és ha így mérik, akkor nem jelentős a tíz év alatti drágulás. Kérdezi, hogy vajon egy kis robogó motor nem felel meg Mihálynak? Ő mindenesetre körül fog nézni más országokban is, de úgy gondolja, hogy Európában nem találni ilyet. Elmondja, hogy márciusban mennek átvenni a lakásukat, majd ő onnan két hétig Spanyolországba megy dolgozni. Küldött neki három lapot, jelezze, ha megkapta. A német nyelvkönyvet kérte ő is Kölnből, de nem kapott, nem érti, hogy miért, talán kifogytak belőle. Várja a levelét.

Béla megpróbál célozni arra, amire a segédmotorral kapcsolatos kérdésből rájött, ha másból nem: hogy Mihály nem tudja még elképzelni sem az ő világukat. Számára elképzelhetetlen volt már, hogy egy biciklire szerelhető kis motort „fejlesszen” valaki, ezen a fejlődési szinten már rég túl voltak, hiszen akinek bicikli méretű szállítóeszközre volt szüksége, az robogót vásárolt, és nem a régi

⁸⁴ 1688. sz. irat

biciklijét szerezte át. Itt Béla félreértette azt, amit Mihály írt: Mihály a benzín hiányáról írt, hiszen ez volt a helyzet Romániában, Béla pedig benzínkerizist és a benzín drágulását emlegette, és azt fejtegette, hogy nem jelentős.

1981. február 21. Paptársának levele a Caritashoz.⁸⁵ A szomszédos falu református lelkészének levele a Caritashoz. A levél német nyelvű, láthatóan piszkozat. Ebben egy harmóniumot kér tőlük Krisztus nevében, és azt a Tyukodi Mihály címére kéri elküldeni, Gyöngyre.

A levelet feltehetően Mihály fogalmazta. Ez egy piszkozat, nem világos, hogy elküldték-e végül.

1981. február 22. Angéla levele öccséhez.⁸⁶ Két példányban írja a levelet, egyiket elküldi, másik ott lesz az asztalán – nem fűz ehhez magyarázatot. Sajnálja, hogy nem találkoztak, amikor öccse ott járt. Délelőttönként mindig otthon van, a reggeli mise után szokott vásárolni. Délben az 1 óra 10 perces busszal szokott bemenni Kaplonyba, péntek és szombat kivételével. Ezt követően egy meg nem nevezett tárgyról írja, hogy elvihető Jancsiéktól, ám arra kéri öccsét, hogy amikor utána-mennek, az autóval hajtsanak be az udvarra, és ott bent tegyék fel az autóba. Valaki ugyanis jogosulatlanul igényt tart az adott tárgyra, és figyeli a sorsát. A részleteket majd személyesen elmondja. Felsorolja, hogy mit készít még ki az asztalra (édeset, valószínűleg süteményt, gyertyát). A tojás a következő témája: elmondja, hogy a piacon 2 lejt próbálnak kérni darabjéért, de már 3 lejt is lehetett venni párját. Kaplonyban a cukrot és olajat és hasonlókat (nem részletezi, mit) már csak úgy lehet venni, ha tojást ad az illető cserében, maximált áron. Példát is ír: 1 kg cukorért 3 db tojást kell adni. Ha nagy a tojás, 0,90 lejt adnak érte, ha kicsi, akkor 0,70 lejt. Ezt kifizeti a Szövetkezet, majd a cukrot meg kell venni a rendes áron. A levél hátoldalára Mihály készített feljegyzést. A rövid szöveg előbb egy feltehetően régi történetrészletet ad elő: valaki, aki a családját internálótáborokban veszítette el, elvette fele-

⁸⁵ 1690. sz. irat

⁸⁶ 1707. sz. irat

ségül a lelkipásztor hűgát. A „gazdasági átalakulások” következtében a valamikori püspöki lakosztályból cipészműhelyt alakítottak ki. Úgy folytatja, hogy „az egyik lelkipásztor úgy szeretett volna szabadulni ettől a tehertől”, hogy eltervezte a plébánia lebontását. Bár az ezzel kapcsolatos költségre lett volna fedezet, erre nem került sor, mert „a Néptanács fontosabbnak i(d)télte meg egy új iskolának, a községházának, egy kultúrháznak megépítését, mint a papi lak megújítását”.

Az utóbbi feljegyzés feltehetően Mihály egyik állomáshelyére vonatkozik, a hivatkozott „egyk lelkipásztor” pedig ő maga volt. Később valóban lebontották a plébánia épületének azon részét, amelyről itt beszél.

1981. február 26. Paptársának levele.⁸⁷ Meghívja Mihályt, hogy nagybőjti lelkigyakorlatot tartson egyházközségében ápr. 1–5. között.

1981. február 27. Paptársának, barátjának írt levél.⁸⁸ Csak most válasszol a januári levelére, eddig reménykedett abban, hogy a farsang alatt arra jár. Meglepte a levelében leírt szomorú eset és a fiatal kolléga kellemetlensége. Ami pedig a referenst illeti, elmondja neki az őszi nagy halottjuk (itt nyilván Márton Áronra utal) véleményét, amely szerint: „A levegő arra ösztönöz ma bennünket, hogy minden bizalmat kiöjljön az ember magában mások iránt. Ebből a tényből ő aztán nagy tanulságokat vont le a másokkal való kapcsolattartásainkban. Ezért szeretett ő távol élni másoktól, miközben megőrizte lelke mélyén az igazi értékelést mindenki iránt: akiket nem tudott becsülni, azokért többet imádkozott. Ezzel az ő példájával jellemezem az illetőt, akire fájdalmasan utaltál. Nehéz sorsa van. Nem is tudjuk átlátni a helyzetét. Igyekezzünk távol maradni és a gondviselésre bízni az ügyet. Jó, hogy elmondtad. Lélektani követelmény, hogy ne rejtjük a lelkünkben azt, ami fáj. Én se keresem semmi formában. Nem is ítélek. Mindig attól tartok, hogy tévedek.” Ezt követően elmond egy kis történetet: egy falubelije látogatta meg egy távolabb élő rokonát, és ott volt egy nővér is, akinek az

⁸⁷ 1823. sz. irat

⁸⁸ 1694. sz. irat

első kérdése az volt, hogy van Mihály. Amikor látta, hogy nem mond rosszat róla a néni, azt kérdezte, hogy látogat-e még Mihály a régi munkahelyére. Mihály szerint nem kell vele törődni. Ezek után közös ismerőseikről ír, hol olyanról, aki épp a 80. születésnapját ünnepli, hol másokról, akik elhunytak a közelmúltban. A saját nővérét, Adélt is említi ezek között. A vége felé írja, hogy elolvasta az eddig leírtakat, és látja, hogy sok az elütés és a hiba benne. Meg is adja a magyarázatát: a napokban fordított francia nyelvből „egy kedves kis könyvet”, a II. J. P. (valószínűleg: János Pál) levelét a püspökökhöz és hozzájuk, papokhoz. Aztán legépelte azt figyelmesen, megfeszített figyelemmel, hogy elvigye nővérének, aki csinál belőle egy párat. Ezért ezt a levelet „felengedett figyelemmel” írta, amiért elnézést kér. Búcsúzásul azt is megemlíti, hogy az említett fordításból egy példányt neki is eljuttat majd.

1981. március 2. Istvánnak írt levél.⁸⁹ Megköszöni neki, hogy elküldte a közös barátjuk címét. Ő is érzi, hogy közös barátjuk kellemetlen helyzetben van, és írni fog neki. Ezt követően magáról ír: jól van a kis hajlékában, maroknyi népe megbecsüli, és másra nem tart igényt. A címzett által megfogalmazott gondolatra – amelyet nem idéz – azt írja, hogy arra nem a főnök válaszolna, hanem szerinte a főtanácsos. És azt mondaná, hogy ahol ő, Mihály megtelepszik, ott püspökséget hoz létre – ennyire fél tőle. Majd ezt írja: „Engedd meg, hogy sugjam: ők örülnek, ha te esetleg neh(éz)ségeket tapasztalsz. Hogy miért, azt én nem tudom.” Majd így fogalmaz: „Egyébként elmondom, hogy nagy halottunk tanított meg engem, hogy főhatóság nincs. Csak »hatóság«. Ennek tartotta a saját(j)át is.” A levél záró részében hívja a címzettet látogatóba, és röviden leírja, hogyan lehet eljutni hozzá.

1981. március 2. Egy meg nem nevezett mérnöknek írt levél.⁹⁰ Arra kéri, hogy látogassa meg őt, és hozzáteszi, hogy az ne legyen akadály,

⁸⁹ 1700. sz. irat

⁹⁰ 1701. sz. irat

hogy pillanatnyilag nincs pénze, mert majd elrendeződik. Élőszóval majd többet mond.

1981. március 3. Nővérének írt levél.⁹¹ Ott felejtette a szemüvegét, tud róla, szerencsére van tartaléka. Eszébe jut, és kéri a nővérét, hogy keresse elő a régi, még tőle kapott, de nővérének már nem szükséges szemüveget, mert az jó lenne Jánosnak. Témát vált: valaki megkérte, hogy nézzen utána, hol lehetne venni 10-15 család méhet. Megnevez egy személyt, akit a nővére keressen fel, az nézzen utána. Ez még ezen a tavasszal volna esedékes. Arra is megkéri őt, hogy vegyen neki a plébánián két kiló finom gyertyát, úgy tudja, ott van váradi gyertya. Vagy ha valaki Váradon járna, az is jó volna. Megnevez valakit, aki Szatmáron készített szépet, de nem akar hozzá fordulni, mert most nincs kapcsolata vele. Azzal búcsúzik, hogy várja az intézkedéseit.

1981. március 4. Válaszlevél paptársának február 26-án keltezett meghívólevelére.⁹² Megnézte a naptárát, és nem lát nehézséget abban, hogy igent mondjon a felkérésre. A gondja csupán az, hogy nem ismeri a címzett egyházmegyéjében az eljárást, pontosabban, hogy kell-e a központtól engedélyt kérnie ehhez, vagy csak simán megy. Azért érdeklő csupán, mert nem szeretne a címzettre „árnyékot vetni”, arra gondol ugyanis, hogy a központ esetleg megnehezít rá a Mihály meghívásáért. Ha szokás a bejelentés, akkor majd a címzett megmondja neki, hogy elfogadták vagy sem az ő meghívását. Továbbá azt is megkérdezi tőle, hogy vajon 1978 nyarán ők ketten találkoztak-e Szentdomokoson. Nagyon sokan voltak ott akkor, szabadkozik, és ő nem emlékszik, hogy kikkel találkozott ott. Magáról elmondja, hogy nagyon jól van, alkalma van sokat foglalkozni a szellemiekkel, és itt megemlíti, hogy épp most fordított magyar nyelvre egy „gyönyörű pápai enciklikát”, visz belőle neki egy példánnyal. Várja újabb levelét.

⁹¹ 1691. sz. irat

⁹² 1824. sz. irat

A válasz másolatát a címzettől kapott levél üresen maradt alsó felére gépelte. Ugyanazon lap másik oldalán is olvasható két rövid, 1981. május 4-i levélnek másolata is.

1981. március 10. Angéla levele.⁹³ Az első részében visszaidézi a legutóbbi találkozásukat: csütörtökön múlt egy hete, hogy Mihály ott járt, és azóta hiába nyitogatja a postaládát Angéla, nem kapott tőle levelet. Ő mégis kell írjon, mert fontos közölnivalói vannak. Az órákulcs ott maradt, a Hírlap c. lap rendelőnyugtájával együtt. A kaplonyi rokonok érdeklődnek P. Lucían iránt, kéri, hogy írjon róla. Miután Mihály elment, megnézte azt, amit hozott neki. Valószínűleg gépelnivaló. Angéla szerint szép, hasznos és aktuális. Napi 12 órát tudott dolgozni vele, és 8 nap alatt lett készen. Hat példányt készített belőle. Szeretné, ha az öccse elmenne és megbeszelnék a továbbiakat, főleg a papír méretét illetően. Megjegyzi, hogy a fordítás nem elég tökéletes. Talált nehezen érthető mondatokat, azokat a könyv szerint módosította. Szeretné, ha mindezt megbeszelnék, mert most nincs olyan sok kerti munka. Ezután arról ír, hogy utánajárt egy adminisztratív ügynek. Mihály használati jogát szerette volna érvényesíteni (a levélben a román szót használja, idézőjelben: „uzufruct”), és Angéla megtudta, hogy ehhez típuskérvényt kell benyújtania a Néptanácshoz. A nyomtatvány nála van, amikor Mihály ott jár, majd együtt kitöltik és aláírja. Egy másik gépelési feladatáról, amely G. tanár úrnak kell, írja, hogy még nem fogott hozzá, várja, hogy felmelegedjen az a helyiség, ahol gépelni fog. Ezután témát vált. Sajnálja, hogy nem tudott semmi téztafélélet adni öccsének, amikor ott járt. Elmagyarázza, hogy miért történt ez. Már több mint fél éve nem lehet zsírt kapni az üzletben, vaját már nagyon rég nem láttak. Margarint ritkán lehet venni, de ő odaadta a gyerekeknek, mert „nekik jobban kell”. A tej beszerzése is nehéz. Reggel fél 6-kor áll a sorba, és mindig van már 40-50 ember előtte. Kaplonyban is vesz egy liter tejet, illetve (Nagykárolyban) naponta szokott venni egy liter tejet, és heti öt liter tejet szokott vinni a családnak Kaplonyba. De

⁹³ 1709. sz. irat

azt írja, hogy nem lenne nyugodt, ha nem segítene rajtuk. Értelmes gyerekek, reméli, hogy lesz eredménye a munkájának. Zárásul visszatér egy korábbi, Mihály által válasz nélkül hagyott kérdésére: hogy vajon a tavaszi vakációban fogadná-e őt két fiúval 1-2 napra.

Az órákulcs valójában főleg faliórához vagy más, felbúzható órához tartozó alkatrész volt, ezzel húzták fel az órát.

(1981. március) Datálatlan levél Angélának, az 1981. március 10-i levelére küldött válaszlevél.⁹⁴ A levél első felében mentegetőzik az elmaradt válasza miatt. Szép munkája akadt, több mint 2500-an voltak jelen, a többit előszóval elmeséli. Nemsokára elmegy Károlyba, de a nővére tervét szeretné módosítani. Szívesen látná a fiúkat, de hasznosabbnak látná, ha előbb bemutatná nekik a hangszert. Ezért azt javasolja, hogy Zilahon találkozzanak mindannyian, Ibolyának jobban kell most a látogatás, és a fiúknak is nagyobb öröm hegyeket látni. A terve szerint a héten elhozza a hangszert, de ha mégsem, akkor a nővérét kéri, hogy ők hozzák, és ő majd az állomáson átveszi tőle. Még egyszer kéri, hogy ne haragudjon az elmaradt levél miatt, újra emlegeti a kirándulását és azt, hogy most kell rendbe tennie a kertet. Egy-egy rövid mondatban reagál a nővére által említett hírekre.

1981. március 12. Paptársának levele.⁹⁵ Elmondja, hogy leírhatatlan örömet jelentett a címzett kedves válasza. Ami a gondját illeti, elmondja, hogy ő 11 éve szolgál a helyén, és mindig csak bejelentette a központnak, hogy kit hív meg lelkigyakorlatra, és kérte számára a delegációt a „fenntartott esetek aloli feloldozásra szóló meghatalmazással együtt”. Most is ezt szándékozik tenni. Őt magát egyáltalán nem érdekli a központ véleménye, mert az a meggyőződése, hogy minden pap előbb-utóbb eljut arra az érettségre, amikor semmiféle központnak a róla alkotott véleménye nem érdekli, hanem csak egyvalami, hogy „a Jóisten előtt igyekezzen rendben lenni s a bűnbánat szellemét minél

⁹⁴ 1819. sz. irat

⁹⁵ 1705. sz. irat

bensőségesebben ápolni”. Ezt követően pár problémát sorol fel, amelyeket a közösségében tapasztalt, és a vendég érinthetné a lelkigyakorlat alkalmával: a „praktikus materializmus”, ami azt jelenti, hogy mindent pénzen mérnek, és „a pénzért való túlekedésből ered minden más bűn”. A káromkodást is említi, amelyet nem is tartanak annyira súlyos bűnnek, hozzáteszi, hogy nyilván azért, mert mindenki gyakorolja. Az emberek ártnak egymásnak, „marják” egymást, de említi az abortuszt, a fogamzásgátlást, az öngyilkosságot, mint olyan témákat, amelyeket lehetne érinteni. Azzal zárja a levelet, hogy ha megírja a címzett, hogy mikor érkezik, várni fogják az állomáson.

(1981.) március (12. után) Bélának írt levél.⁹⁶ Azzal kezdi, hogy a február 21-én indított levele március 12-én érkezett meg. De megérkezett a február 28-án küldött levelezőlapja is, amely egy templomot ábrázolt. Ezek után arra reflektál, hogy a címzett jelezte, nem látogat haza. Ellenpéldák vannak, mondja, egyes kollégái már egy évvel a kiköltözésük után hazamentek. Neki az a tapasztalata, hogy „aki ott honos”, azzal már nincs gond, ha hazamegy. Ezek után a robogókról, az üzemanyag áráról ír, majd arról, hogy Romániában tíz ló árából lehet gépkocsit vásárolni. Kéri, hogy a címzett érdeklődjön meg és írja meg neki, hogy Németországban ez az arány milyen. Reflektál arra is, hogy a címzett megírta, ott hidegek voltak – náluk is, volt -23 is, de most szép kora tavasz van, 17 fokkal. Itt azt írja, hogy valószínűleg írt mindendről, és ami hiányzik, „azt pótolja a képzeleted vagy kérdésed”. Mivel tart attól, hogy újabb németországi sztrájk lesz a postások körében, előre kíván boldog ünnepeket. Utóiratban megírja unokabátyjának, Ty. Luciánnak az argentinai címét neki, és arra kéri, hogy érdeklődjön a hogyléte felől, hátha ő hamarabb kap hírt.

Az egész levél úgy épül fel, hogy reflektál a címzettől kapott levélben írt információkra.

⁹⁶ 1710. sz. irat

1981. március 13. Nővérének írt levél.⁹⁷ Hétfőn el fog menni hozzá a reggeli órákban. Tudja, hogy a nővére ilyenkor foglalt, de majd az öccsüktől megüzeni neki, hogy ott járt-e. Sok tennivalója miatt nem írt az előző napokban. Beállította a nővérétől kapott kaput. Jól mutat, mondja, és eláll úgy, ahogy van. A fiúkkal való kirándulásra azért nem válaszolt, mert nem tudja, mikor lenne az. Majd megbeszélik. Ezután üzenete van, amelyet kevésbé érthető módon fogalmaz meg, egy ismerősükről, aki zenél, meg egy harmóniumról van szó benne, de ígéri, hogy a többit élőszóban elmondja.

1981. március 13. Matildnak és Ferencnek írt levél.⁹⁸ Megköszöni az újévi jókívánságot, és sajnálja, hogy akkor nem jelezte egy köszönőlapra. Gyakran jár az eszébe a kedves családjuk. Boldog névnapot kíván. Ajándékképpen küld egy régi könyvet, amelyben sok szépet lehet találni. Hasznos is „ilyen régebbi dolgokról is olvasni néha-néha”. Van neki egy könyve Szent Matildról, de bevallja, még ő sem olvasta el. Franciául vagy olaszul van, most nincs kéznél. Ha megtalálja, odaajándékozza annak, aki, ha nem is érti, egyszer hasznát veheti. Sok jót kívánva búcsúzik.

1981. március 13. Schneideréknek írt levél.⁹⁹ Arra kéri Karcsi mestert, hogy az ő nevében kérje el János kántortól a klarinétját. Mondja neki, hogy használatra kell, a kis Kornél szeretne klarinéton tanulni, aztán hosszú távon is nála maradhat. Ne mulasszák el, most van jó alkalom rá. Most hallotta a rádióban, hogy ma van Kristóf névnapja, köszönti őt a 12. névnapján. Újra visszatér az előző témához, és kéri, ne mulasszák el. Ha Kornél katonaság után lenne, és már szebben tudna játszani, visói kántor is lehetne most belőle, mert most keresnek oda kántort a fiatalon elhunyt kántoruk helyére. Azzal zárja, hogy „sose

⁹⁷ 1697. sz. irat

⁹⁸ 1698. sz. irat

⁹⁹ 1696. sz. irat

tudja az ember, mikor veheti hasznát a muzsikának. Az ottani állás úri életet biztosít.”

1981. március 17. Paptársának írt levél.¹⁰⁰ A címzett gondján gondolkodott, és eszébe jutott egy kedves fiú, akihez elment, és meglepve hallotta, hogy már tárgyalt vele a címzett (a kántori munkáról). Az illető szívesen menne, a felesége „okoz gondot”. A jelenlegi helyzetükkel nem elégedettek, és Mihály megcsillantotta előttük a „nyugodt családi életet”. Kéri a címzettet, hogy írjon nekik azonnal. Ha nem tudja a címet, kérje el az ő öccsétől, akinek a címét itt küldi. Ő úgy látta, hogy „rajta vannak”, hogy április elsejétől az illető kántor már ott kezdje a munkát, ezért a címzett is így kellene ajánlja nekik. Arra kéri, hogy őrá ne hivatkozzon, „úgy biztos megy az ügy simán”. Búcsúzóul megköszöni a nagy küldeményt, anélkül, hogy ezt részletezné.

1981. március 19. Máriának és Mártának írt levél.¹⁰¹ Újra a már ismert tervéről ír. Az a szándék vezet, hogy szebb és könnyebb legyen az életük, ezek az ő szavai. Így próbálja meggyőzni őket: „Beszélgetésünk alkalmával kitént, hogy még sok évig kell Máriának nézni az órát, lesni a buszt és aztán végezni a munkát sok órán át. Milyen más volna ez az életforma. Csendes otthonban végezni a házimunkát, ami két személyre nem jelent igazi terhet. Szép napsütésben kiskertben virágokat, zöldségféléket termelni, gondozni, gyönyörködni a szép baromfiudvarban. A mezei munkát elvégzi az életerős férfi, akinek egyébre sincs gondja, mint biztosítani a szép nyugodt otthoni életet.” Elmondja, hogy a házának fele a gyerekeké az apjuk halála után, másik felét a feleségére íratja. Amit ezen felül keresnek a tejből, baromfiakból, kertből, az közös javuk lesz. Tudja, hogy nehéz megváltoztatni az életet, amit megszokott, de a szomszéd faluban a vő most már várja a kocsiját, és azzal egy ugrás a régi otthon. Itt szól az öreg mamáról is, aki 86 éves, és alig várja, hogy jöjjön valaki a házhoz. A lelke olyan, hogy Mihály a

¹⁰⁰ 1695. sz. irat

¹⁰¹ 1699. sz. irat

saját édesanyjához tudja csak hasonlítani. Ottjártakor említette Mihály, hogy szívesen elviszi a barátját bemutatni. A címzett akkor azt felelte, hogy nem zavarja ki őket. Itt Mihály megjegyzi, hogy ha úgy gondolja, hogy nem beszélhetnek erről a tervről, nyugodtan írja meg, és ő harag nélkül tudomásul veszi. De ha még nem zárta be a szívét teljesen, akkor engedje meg, hogy meglátogassák egy rövid félórára, hátha az ismerkedés valami nagyon jónak lesz az elindítója. Zárásul megemlíti, hogy a levelet a családok védőszentjének napján írja.

Érdemes megfigyelni azt, hogy milyen érveket sorakoztat fel a menyasszonyjelölt számára: a falusi csendes otthont, a napsütötte kis kertet, virágokat, zöldegeket és a majorságot, amelyben gyönyörködni lehet. Mindezt szembeállítja a pontos időben kezdődő városi munkával, abova autóbusz viszi a munkást. A falusi élet dicsérete tulajdonképpen kásértetiesen hasonlít arra, amit a saját életéről szokott elmondani: a csend, a kert és a majorság mind visszatérő téma olyankor, amikor arról beszél, hogy mennyire elégedett ő maga a saját életével. A házasságnak nyilván lett volna hasznossága is: az özvegy férfi idős édesanyja már nem tudja fenntartani a háztartást, főzni, mosni és a kertet művelni, ezt kellene tőle átvállalni. Cserében megkapná a ház felét és a megtermelt javak felét is, ezt nem mulasztja megemlíteni. A kölcsönös vonzalom mint a házasság alapja csak utolsó az érvek között: miután az előző érveket felsorolja, megvárja a választ, és amennyiben úgy látja a jelölt, hogy érdekli a lehetőség, csak azután mutatná be őket egymásnak.

(1981. március 26.) Paptársának írt levél.¹⁰² Kéri őt, hogy a következő hét vasárnapján végezzen szolgálatot helyette. Azt ígéri, hogy Schneider Károly szállítani fogja őt az autójával, amely azon a vasárnap közlekedhet. Kéri, hogy egy lapon értesítse a megnevezettet és őt is. Ha szombaton postára teszi, ő hétfőn már kézhez kapja.

1981. március 26. Albert atyának írt levél.¹⁰³ Röviden jelzi neki, hogy a kezdő nap hajnalán érkezik. A helyszíntől három km-re száll le

¹⁰² 1703. sz. irat

¹⁰³ 1704. sz. irat

a vonatról. Onnan már nincs messze a helyszín, nem kell várja vagy várassa.

1981. március 28. Ferenc levele.¹⁰⁴ Válaszol a Mihály felkérésére, elvállalja a szolgálatot. Hosszan részletezi, hogy az adott napon óráátállítás lesz, és ez befolyásolja a misék kezdési időpontját, illetve azt is, hogy ő a saját falujában végzett mise után mikor tud átérni Mihályt helyettesíteni.

1981. március 31. Angéla levele.¹⁰⁵ Annak örül, hogy öccse megy hozzájuk, így nem kell neki mennie, és sok gondja megoldódott ezzel. Kéri, hogy mérje le a két előszobáját, az ottléte alkalmával vásárolhatna linóleumot, amivel beboríthatná faltól falig. Így „rendes lenne” és könnyebben tisztítható. Kéri, hogy hozza el a kis kerékpárt és a tangóharmonikát is, ha nem használja. Reméli, hogy jól sikerül a kirándulása, és bár kevés időt lesz ott, annyit biztosan, hogy elmondja, merre járt.

(1981. március 31. körül) Feljegyzés, amelyet az ezen a napon keltezett levél hátoldalára írt.¹⁰⁶ A szöveg befejezetlen. Az első felében az 1862-es krasznabéltéki tűzvészt írja le novellaszerűen, majd rátér arra, hogy ennek nyomán újjáépítették a papi lakot is: a lelkész és a segédlelkész lakrésze mellett egy püspöki lakrészt is építettek, amelyet a püspök akkor vehetne használatba, amikor bérhálni érkezik. A lap alsó felében ír arról, hogy az egyik lakrészben lakott az akkori lelkész tanítónő húga, akinek a férje kisfiával Dél-Erdélybe utazott. Itt a szöveg zavaros és befejezetlen.

1981. április 2., 4. Feljegyzés.¹⁰⁷ Vonalas füzetből kitépett négyoldali lapon kézzel írott szöveg. Valószínűleg a lelkigyakorlatra előkészí-

¹⁰⁴ 1708. sz. irat

¹⁰⁵ 0484A. sz. irat

¹⁰⁶ 0484B. sz. irat

¹⁰⁷ 1706. sz. irat

tett beszédjének részei. Érdekessége, hogy a bevezetőben említi a pápa látogatását Hirosimában. A hirosimai azonnali halottak számát helyesen adja meg, majd hozzáteszi: „Bűnök következménye minden.” A szöveg számos helyen olvashatatlan az elnagyolt kézírás miatt.

1981. április 11. A tartalmából ítélve Angélnak írt levél.¹⁰⁸ Most számol be arról a kirándulásról, amelyet a korábbi levelében említett. És bár kirándulásról beszél, tulajdonképpen egy székelyföldi lelkigyakorlatra utazott el, és erről számol be. A beszámoló részletes: elmondja, hogy melyik vonattal utazott, hol szállt át, hogyan érkezett meg Csíkcsicsóra, és onnan hogyan gyalogolt hajnali órában tíz km-t a faluig. Beszámol a négynapos lelkigyakorlat menetéről, majd a visszautazásáról. Otthon megnézte a borítékot, amelyet a kisegítéséért kapott, majd az összeg kétharmadát visszaküldte, mondván, hogy azok épp templomfestésre készülnek, így egy ezressel ő is hozzájárult a költségekhez. A szövőasszonyoktól sok kis apróságot kapott, ezeket elfogadta. Most egy közeli ismerősét várja, hogy az elvigye őt Tasnádra ügyeket intézni. Onnan elmennek Nagykárolyba is, mert el akarja hozni a tangóharmonikát. Azt is elmeséli, hogy előző héten egy paptársa látogatta meg, akitől megtudta, hogy még mindig nem rendeződött a visói kántor ügye. Most írt neki, hogy értesse meg a szóban forgó házaspár nőtagjával, hogy „a férjét nem szabad megállítani egy ilyen nagy ügy megvalósításában”. Nyilván arról az esetről van szó, amely korábbi levelekben is szerepel: a férj kántorként szeretett volna elhelyezkedni, de a feleség nem szívesen költözött volna arra a településre, ahol kántori állása lehetett volna. Mihály ezt kifogásolta a korábbi leveleiben is. Témát vált, elmondja, hogy írt egyik barátja, a főnökét vesével vagy épével műtötték, még gyenge. Egy másik paptársát, barátját is említi, akitől intenciókat szokott kapni. Végezetül kitér arra, hogy megkapta egy bécsi könyvben a fordítást, amely bizonyára latinból készült. És bár csak futólag vetette össze az övékével, már látta, hogy néhol szóról szóra azonos. Boldog húsvéti ünnepeket kíván.

¹⁰⁸ 1712. sz. irat

1981. április 13. Paptársának levele.¹⁰⁹ Mentetetőzik, amiért régen írt, de most pótolja. Ezt követően elmeséli Márton Áron püspök utolsó napjait és a halálát, ahol ugyanis ő jelen volt. A levele végén a végzős évfolyamokról szól, majd a saját egészségéről – ő is beteg volt közben. A legvégén jó hírként említi, hogy azt mondják, Godó szabadlábon van.

1981. április 24. Húgának írt levél.¹¹⁰ Első felében mentetetőzik a késői levélíráserért, a gazdaság és a szolgálat lefoglalta. A levél második felében elmondja, hogy az az özvegy ismerőse, akivel nemrég járt hűgáéknál, házasodni szeretne, és megkérte őt, hogy kérdezze meg, nem volna-e kedve a húgának hozzá férjhez menni. Elmondja, hogy két felnőtt gyereke távol él, négy unokája van, a 85 éves édesanyjával él együtt, akinek már nagyon nehéz a ház gondozása. Az özvegyről azt írja, hogy nagyon szolid ember, nagyon jól gazdálkodik, majd hozzáteszi: „tejben, vajban fürdik, szép rendes portája és otthona van. Róla csak jót lehet mondani. És a mamájáról is ugyan így. Én befolyásolni nem akarlak, hiszen mindenki szabad emberként rendezi a sorsát. Arra kérlek azonban, hogy postafordultával jelezd, hogy ez a levelem megérkezett.”

(1981. április 24.) Sándornak írt levél.¹¹¹ A korábbi levele megérkezett, mondja. Élvezte benne, hogy csak jelzi, hogy elolvasta az ő levelét, de nem nyilatkozott. Így vannak a férfiak, mondja, amikor nem tudják, mit tegyenek. Ezután egy kérdést fogalmaz meg: „Ebben a levélben is kérdést teszek fel Valakinek. Nem volna-e kedve férjhez menni?” Nem derül ki, hogy az említett Valaki milyen viszonyban van a címzettel. A vőlegényről írja, hogy jó ismerőse az illető, két gyereke, négy unokája van, és az idős édesanyjával él, akit egy darab kenyérhez hasonlít. Majd így folytatja: „A megélhetés és mondhatni a jólét biztosítva. Itt

¹⁰⁹ 1140A. sz. irat

¹¹⁰ 1713. sz. irat

¹¹¹ 1714. sz. irat

nincs egyetlen varrónő sem. Az állomás közel, majdnem teljesen aszfalt uton lehet elérni. Szatmár is 30 km-re van. Még ennyit: a férfi 27-ben született, jó megjelenésű, életerős valaki. Minden jót el lehet róla mondani. A legfőbb az hogy mélyen vallásos és becsületesen józan ember, pedig volna mit innia.” Ezután részvétéről biztosítja a címzettet annak nagynénje halála okán, üdvözli a kedves ismerősöket.

Valószínűleg a címzett ismerősének vagy rokonának teszi fel a kérdést, hogy nem volna-e kedve férjhez menni.

1981. április, húsvét után. Paptársának írt levél.¹¹² Segítségét kéri, mert, ahogy mondja, egy nagy ügy nyomja a lelkét. Egy közös ismerősükről ír, akinek kántor végzettsége van, és szívesen dolgozna a szakmájában, ám „megköti a kezét a felesége”. Lehetősége lenne ugyanis egy kántori állást kapni, ám ehhez oda kellene költözniük, és ott a feleségnek nem lenne munkahelye. Arra kéri a címzettet, hogy beszéljen „a feleség lelkére”, hogy használják ki a lehetőséget. Utóiratban ezt írja: „Pótlólag hozzáteszem még: szabad-e a feleségnek ilyen formában akadályozni, hogy a férj hivatásának élhessen? Határozottan nem. Innen is látszik, hogy (...) milyen finom lelkű. Más ember azt mondaná, ha jössz, jössz, ha nem jössz, maradsz. (...) A mi elvünk és erkölcsstanunk azt mondja, hogy a férfi munkájából kell hogy megéljen a család. A feleség az édesanyjai hivatásnak kell hogy éljen.”

Az itt megfogalmazott szemlélete a II. vatikáni zsinat előtt érvényes egyházi szemléletet tükrözi, amely összecseng a szocializációja során elsajátított paraszti családmoddal. XIII. Leó Arcanum divinae sapientiae (1880) című enciklikájában fogalmazta meg az úgynevezett neme természetes hierarchiájának alaptételét: „A férj a család vezetője és mintegy az asszony feje, az asszony pedig, mivel hús az ő húsából és csont az ő csontjaiból, vesse magát alá és engedelmeskedjék férjének...” [XIII. Leó pápa enciklikája A házasság felbonthatatlanságáról. Róma, 1880. Online: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=124> (2019. 08. 25.)] Ezt a szemléletet azonban módosította XXIII. János pápa 1963-ban, aki a női emancipációról beszélt, és ezen belül

¹¹² 1715. sz. irat

arról, hogy az emberi személyhez méltó jogok és kötelezettségek a nőket is megilletik. Utólag ezt megerősítette a II. vatikáni zsinat (1963–1965) is.

1981. április 28. Paptársának válaszlevele.¹¹³ Mentegetőzik a megkért válaszért: három napot Magyarországon volt („Magyarban voltam”, így írja), aztán meg csak későre tudott találkozni azzal a két személlyel, akiket meg kellett győznie Mihály kérésére. Kiderül, hogy arról a kántorról van szó, aki vonakodik elvállalni egy kántori állást. Mihály szerette volna, ha elvállalja, mert jelenleg nem a szakmájában dolgozik. A paptársa megírja a felesége érveit: a kántori állásért kevés fizetést kapna a férje, és ő neki, a feleségnek ott nem lenne munkahelye. Jelenleg a feleség kétszer akkora fizetést kap, mint a kántori fizetés lenne, és ha a férje nem dolgozna, akkor is jobban megélnék, mint ha odaköltöznének és a férje kántor lenne. És vannak más érvek is, például, hogy az új hely távol esik a szüleik lakhelyétől. Azzal zárja, hogy akkor mennének, ha a feleség is munkahelyet kapna az adott településen. Van egy tervük is, de majd szóban mondja el, papíron nem lehet. Utóiratot kézzel ír: egy harmadik paptársuknak is írt levelet, és neki is megírta burkoltan ezt a történetet.

1981. május 3. Ibolya levele.¹¹⁴ Megkapta a Mihály levelét. Sajnálja, hogy arra járt az öccse és nem ment be, pedig örült volna, ha meglátogatja. Angéla járt ott, de nem említette, hogy haragudna Mihályra. A Mihály levelének második részén nevetnie kell, ha eszébe jut. A válasza az, hogy nem akar ő férjhez menni, legkevésbé Gyöngyre. Hozzáteszi, hogy házasságközvetítéssel nem érdemes foglalkozni, mindenki keressen magának élettársat. Kérdezi, hogy Mihály hogy van, és zárásul kéri, hogy ha arra jár, ne kerülje el a házát.

¹¹³ 1716. sz. irat

¹¹⁴ 1679. sz. irat

1981. május 4. Egy mérnöknek írt levél.¹¹⁵ Röviden tájékoztatja őt arról, hogy az orvosi vizsgálatoknak alávetette már magát, már csak a különleges lélektani vizsgálatokra van szükség, és a bizonyítványt vinni fogja magával. Ám jelzi neki, hogy május 10-e vasárnapra esik, és kérdezi, hogy nem lehetne-e az átíratást és egyebeket május 8-án megejteni. Kéri, hogy táviratban válaszoljon, vagy telefonáljon a Deak családnak, ők majd értesítik őt.

1981. május 4. Nővérének írt levél.¹¹⁶ Értesíti, hogy szerencsésen hazaérkezett, de a kiskacsái közül tíz búcsút mondott az életnek. Kiszámolja, hogy darabját 13 lejért adhatta volna el, így elég nagy kár érte. Elmondja azt is, hogy Istvánnal elkésett, mert Anikó már menyasszony, egy fiatal ottani fiúnak mondott igent. Végül az időjárásról ír, szemerkél az eső, és jobb lenne, ha több esne. A nővérét persze ezek a részletek már nem érdeklik, mióta nem házban lakik, teszi hozzá. Utóiratban jegyzi meg, hogy gyerekkorában ilyenkor már jó meleg volt, sokan fürödtek a szabadban – érteni lehet, hogy ez most nem így van.

1981. május 6. Évának és Bélának írt levél.¹¹⁷ Mentegetőzik, amiért utoljára a tél végén írt levelet nekik, és biztosítja őket arról, hogy túlzás nélkül szinte naponként feltűntek a lelkében, és lélekben kívánt boldog névnapot és húsvétot nekik. Megemlíti, hogy áprilisban volt egy hetet Székelyföldön. Ezután az időjárásról, gazdasági munkákról és a kertjéről ír nekik. Részletesen elmondja, hogy saját ültetésű almafái, valamint diófája, meggyfái vannak, mirtuszbokrára büszke, és hát az előző évben ültetett szőlőst, valamint a háztáji majorságát is említi. Végül egy Horatius-idézettel erősíti meg azt, hogy mennyire szereti mindezt: „Sok örömöm van a majorságomban. Tyúkok, kacsák, és a költéseik. Horatius jár sokszor az eszemben: *Beatus ille, qui procul negotiis paterna rura exercet*: aki távol a gondoktól földet művel, az a boldog.”

¹¹⁵ 1821. sz. irat

¹¹⁶ 1822. sz. irat

¹¹⁷ 1719. sz. irat

A legvégén említi, hogy egy közös ismerősük, akit nem nevez meg, váratlanul szabadult – nyilván a börtönből.

1981. május 7. Angélnak írt levél.¹¹⁸ Bár nemrég írt levelet neki, nem akarja elmulasztani, hogy névnapján üdvözölje. Van még egy hasonló nevű híve a faluban, az készíti a kenyeret számára. Levelében mentegetőzik az Ibolyának továbbított házassági ajánlat miatt: ő csak azért írt, mert nagyon kérték erre. Ő is örvend a válaszában. De még inkább annak, hogy az özvegy férfi már jegyben jár. Már elindították az esküvőhöz szükséges igazolványok beszerzését. A sietségről ezt írja: „Egy hét leforgása alatt nyélbe is ütük. Nem sokat töprengtek. Jól teszük. Azt mondják, jó asszony. Buzgó vallásos valaki. Ez már egy jele annak, hogy meglesznek jól.” Befejezésül említi, hogy virágzik a tulipán, vagy 12 szálát lát.

1981. május 9. Angéla levele.¹¹⁹ Elmondja, hogy az öccse levelével egyszerre kapott Ibolyától is levelet, amelyben említette Mihály kérdését a férjhez menésről. Ibolya megírta neki, hogy mi a válasza: „Esze-ágában sincs a férjhezmenés és okosan is teszi.” Ezután elmondja, hogy sajnálja a Mihály kiskacsáit. A gazdálkodás mindig „reszkír”, mondja. Biztosan megfáztak a kiskacsák a nagy hidegekben. Régen az istállóban tartották a kotlót, ott jó meleg volt. Erzsi vásárolt a „kollektívától” 12 darabot, 15 lejért darabját, szépen nőnek. A konyhában egy ládában tartja. Itt témát vált, egyik fiatal férfi rokonukról írja, hogy nem ment el (valahová), de ráér nősülni 27 éves korában is. Látja, hogy egy másik fiatal rokonuk „mennyre le van kötve”, és ő szereti a szabadságot. Ezt a részt így zárja: „Majd rendel neki is egyet az Úr.” Elmondja, hogy a héten nem volt ideje rendezni a CEC-et, mert minden nap falun aludt. Erzsi a kislánnyal elment Kolozsvárra, ahonnan azt telefonálta, hogy 8-án műtik. Őt is beutalták, így nem tud telefonálni. Remélik, hogy túl van már a műtéten, és minden nap várják haza.

¹¹⁸ 1718. sz. irat

¹¹⁹ 1717. sz. irat

1981. május 9. Paptársának írt levél.¹²⁰ Levele hivatalos értesítés, amelyben egy megnevezett falujabeli özvegyember és egy másik faluból származó, megnevezett özvegyasszony házasságáról értesíti őt. Azt is írja, hogy a kiadandó lelkipásztori engedélyét megadottnak feltételezi, majd megemlíti, hogy házasságukat pár napja határozták el, és a polgári esküvőjük a jelen levél keltezésének napján lesz. Az egyházi esküvőt ott nála a templomban tartják, amint a gyerekeik megérkeznek.

A házasságkötésre végül valószínűleg nem került sor, mert ez év őszén még mindig feleséget kerestek az özvegyembernek.

1981. május 9. A brigádosnak írt levél, Gyöngyön keltezte.¹²¹ Emlékezteti a brigádot arra, hogy amikor két könyvet kölcsönvett tőle, adott neki kölcsön 100 lejt is. Ötvenet kért, mondja, de neki csak százasa volt. Jó lenne, ha visszaadná a kölcsönt. És jó lenne, ha „az italt ki tudná kapcsolni teljesen az életéből”, mondja. Csak egy személyt ismert, aki teljesen fel tudott ebből gyógyulni, a többiek „lassan, de biztosan itt hagyták ez árnyékvilágot”. Úgy írja alá, mint okleveles tanár, lelkipásztor.

1981. május 30. Paptársának levele.¹²² Szellemi csemegét küld a címzettnek, bár nem részletezi, hogy ez miben áll. Emlékezteti őt arra, hogy elvállalta a Szentháromság vasárnapi búcsújukon való szereplést, amelyre ezt a csemegét fel is dolgozhatná. Búcsúzóul kiemeli, hogy várja a találkozásukat.

1981. június 3. Paptársának írt levél.¹²³ Megérkezett a címzettől a kedves csomag. Ő nem felejtette el, és tervezgeti az (oda) utazást. Vonnattal utazik. Szombat este még szolgál a saját falujában, aztán a késő esti vonattal indul Zsibó felé. Kéri, hogy értesítse őt arról a címzett,

¹²⁰ 1720., 1721. sz. irat

¹²¹ 0769. sz. irat

¹²² 1722. sz. irat

¹²³ 1818. sz. irat

hogy melyik az alkalmas állomás, ahol leszállhat, mert úgy emlékszik, hogy nem az, amelyet a menetrend megjelöl. És azt is írja meg, hogy Torda felől busszal hogyan lehet eljutni oda. A vizontlátás reményében búcsúzik.

1981. június 3. Feljegyzés.¹²⁴ Elmondja, hogy levelet kapott Nagyváradról, és felbontatlanul visszaküldte a feladónak. Ezek után találgatja, hogy mi lehetett a levélben. Alapvetően a következő a feltételezése: „Bizonyára nem tévedek, ha úgy sejtem: Szatmárról fúj a szél.” És itt találgatja, hogy melyik ismerőse melyikkel találkozhatott, ki kit győzött meg, hogy neki levelet írjanak. Az úgy egybeesik egy másikkal, mondja. A szőlőben volt és ott hallotta, hogy amit neki kívántak, az máson teljesedik. Egyik, az iskolából elbocsátott kollégája esete ismétlődik, már május óta, és erről ő több forrásból értesült. Azt feltételezi, hogy fő a feje most annak, aki az illetőt „beajánlotta”, és a „vezérnek” is, aki kitüntetni akarta, majd így folytatja: „s ezért volt inámovibilis, amikor nekem az így árthatott leghatásosabban. Isten nem ver bottal.” Ezután azon gondolkodik, hogy vajon úgy tartják-e (valakik), hogy az ő közéleté váltja ki a bajt. Szerencsére csak ritkán mutatkozik, és csak akkor, amikor elkerülhetetlen, teszi hozzá. Mikor is utoljára? kérdezi. Felsorol két-három ilyen alkalmat, amikor felkereste ismerőseit kora tavasszal, és azelőtt az ősszel, majd hozzáteszi: „Így tartottam és tartom jónak.”

A feljegyzésből jól kiolvasható az, hogy úgy látja, számos, távoli cselekedett célja kizárólag az, hogy azokkal neki ártsanak. Mihály úgy véli, hogy a korábbi munkahelyére alkalmazott személyt azért tartották ott hosszán, mert azokkal tudtak neki a legjobban ártani.

(1981. június eleje) Angéla levele.¹²⁵ A levelet írógéppel, kockás lapra írta, és a négybe hajtott levél negyed részét utólag leszakították, így az utolsó pár sor hiányzik, a dátummal együtt. Mihály kirándulásának nagyon örült, de annak kevésbé, hogy áthúzta az ő tervét. Itt arra utal,

¹²⁴ 1726. sz. irat

¹²⁵ 1723. sz. irat

hogy a rokonságukból két fiúcskával meg akarta látogatni őt 1-2 napra. A fiúkat egész évharmadban a gyöngyi úttal biztatta, ezért igyekeztek is, és alig várták azt a napot. A villanyorgona és a harmónium érdekelte őket, a hegy nem újdonság nekik, magyarázza, mert azt nemrég sokat láttak. Mondataiból érezni a keserűséget. Mihály javaslatára, hogy helyette látogassanak el mindannyian a húgukhoz, Angéla azt válaszolja, hogy mivel a húguknak el van törve a keze, látogatás kell neki, de a vendég nagy teher. Ezért aztán csak ő látogatta meg, a fiúk erről is lecsúsztak. Míg ő odavolt, Mihály a jelek szerint ellátogatott Nagykárolyba, mert Angéla részletesen beszámol arról, hogy mely napokon épp hol tartózkodott, és találgatja, mikor járhatott nála a bátyja. Ibolya kezéről azóta már levették a gipszet, és lassan rendbe jön. Az utolsó részben arról ír, hogy a Néptanáctól megkapta a szükséges papírt, és várja Mihályt, hogy oldják meg. A közjegyző, akit ő ismert, nyugdíjba ment, de a hölgy, aki helyette van, szívesen segít majd. Az itt következő pár sor töredékes a lap levágása miatt.

1981. június 10. Paptársának levele.¹²⁶ Bízuk abban, hogy személyesen fognak találkozni nemsokára, és ehhez részletesen leírja azt, hogy mely vonatokkal, autóbuszjáratokkal lehet eljutni hozzájuk. Zárásul kéri, hogy Mihály ne szabja túl rövidre az ott-tartózkodását, hogy legyen idejük beszélgetni is.

(1981. június első fele) Feljegyzés.¹²⁷ Egy féloldalnyi kockás lapra írógéppel írt feljegyzés, valószínűleg a búcsúra készülő Mihály beszédjének tervezett részlete.

1981. július 3. Feljegyzés.¹²⁸ A bevezető bekezdésben arról ír, hogy teherautók hordják a földet, hogy a Mária-patak fölé magasra épített hidat összekössék az úttal. Röviden panaszkodik a szárazságról, majd

¹²⁶ 1725. sz. irat

¹²⁷ 1724. sz. irat

¹²⁸ 1730. sz. irat, pizskozata az 1762. sz. irat

elmondja, hogy Péter és Pál ünnepén jelentős esemény volt. Felkereste őt egy férfi, akinek a feleségét harmadszor érte agyvérzés, és ő már el látta a beteget szentségével. Az asszony temetéséről egyeztettek. Az asszony és három gyereke katolikus magyar volt, a férj és három másik gyerek román volt. Abban egyeztek meg, hogy a virrasztásra a román papot hívják, és a temetést ő, Mihály végzi. Később azonban felkereste őt egy román asszony azzal a kéréssel, hogy a temetésen a román papnak is jelen kell lennie. Mihály ezt elutasította azzal, hogy a halott az ő halottjuk. Az asszony azzal érvelt ekkor, hogy az illető román templomban esküdött, de Mihály nem fogadta el az érvet. Ezek után másfél oldalon keresztül meséli el azt, hogy kiből állt a menet (a szertartáson segítette őt Kristóf, akit itt barátjának nevez), hogyan mentek el a házhoz, mit énekeltek, és milyen beszédet mondott a temetőben. Az utolsó mondatban vigasztalásul írja, hogy közösségükben abban a hónapban születni fog egy kisgyerek.

1981. július 6. Béla levele.¹²⁹ Megkapta Mihály március 15-én keltezett levelét, ám közben csak lapokat írt, mert sok munkája volt és folyton úton volt, és várta a választ ő is, amit megírhat Mihálynak. Véletlenül jó barátnője az ottani (argentínai) pénzügyminiszter felesége, aki utánajárt és kinyomozta a nagybácsit. A nagybácsi körülbelül 80 éves, beteges. A saját levelét az Argentínából küldött, olasz és spanyol nyelven írt levél kópiájának a hátára írja, hogy Mihály is láthassa a részleteket, a levélben a postacímét és a telefonszámot is.

1981. július 18. Angéla levele.¹³⁰ Most jöttek haza, Kolozsváron voltak Annamáriával szemműtéten. Elmondja, hogy mikor kell ellenőrzésre menniük, majd szeptemberben még gyakorolni is. 14-én mentek Zilahra, hazaérkezés után tudta meg, hogy elhunyt egy közös ismerősük. Öccse kérésére elment, hogy megszerezzen egy évkönyvet, ám azt mondták, hogy amit keres, az nincs, tönkrementek a példányok.

¹²⁹ 1734. sz. irat

¹³⁰ 1921. sz. irat

A példányokat, amelyeket elküld, nem kell visszavinni. Ibolya a hónap végén fog menni hozzá, akkor megbeszéli vele a Mihály ajánlatát. Most el van foglalva az unokájával. Befelezi, hogy menjen a csomag.

1981. július 23. Albertnek írt levél.¹³¹ Érdeklődött sokfelé, de csak a szomszéd faluból a mérnök jelezte, hogy lett volna (valószínűleg gyümölcs), de az is túl érett volt, nem szállítható. A húsvéti fagy nagy károkat okozott. Szőlő szépen mutatkozik, talán az alma is egyes helyeken. A kölcsönvett könyvet vinni fogja, amikor megy, és tesz bele néhány fényképet. Ezt követően valakinek üzeni, hogy a Gál név régi keresztény név, és a szentgalleni kolostor is erről (a szentről) van elnevezve. Nemsokára találkoznak, ezzel búcsúzik.

1981. július 23. Nővérenek írt levél.¹³² Megkapta a nővére levelét, amelyben a hazaérkezéséről írt. Előző napon kapott levelet a mérnöktől, aki utánajárt annak, hogy mi van az Argentínában élő idős rokonukkal. Azt írja, hogy a mérnök kérésére az argentin pénzügyminiszter felesége nézett utána ennek. A rokonuk, egy idős szerzetes épp akkor betegeskedett, de azt írja, hogy egyébként jól van. Érelmeszesedés miatt „vannak értelmi kihagyásai”, mint mondja. A levélben megírja a rokonuk postacímét, amelyet a nővére el kell vigyen a szülőfalujukba, hogy az ott élő rokonok levelet írhasanak az idős szerzetesnek. Zárásul írja, hogy ő nagyon jól van, sok az átvonuló nyári vendég, de kibírja, mert csak jönnek-mennek. Szépen jön rendbe a tengeri a kertben, már van érett paradicsoma, bár nem olyan nagyok, mint korábban. És érik a szilva a két fán, lehet már kóstolni.

1981. július 24. Bélának írt levél.¹³³ Miután elmondja, hogy mennyire örül a levelének, kijelenti, hogy annyi mindent hallottak róla, halálhírét is hozták Budapestről, ám nem mondja ki, hogy kiről beszél. Felte-

¹³¹ 1817. sz. irat

¹³² 1728. sz. irat

¹³³ 1825. sz. irat

hetően a nagybátyjáról, mert itt rátér a barátja által fénymásolatban küldött argentinai levélre. Csodálja a technikát, amivel fénymásolták, és kiemel egy mondatot az argentinai levélből, feltehetően mert abban a románhoz hasonló szavak voltak és könnyebben megértette. Megismétli, hogy ő nem utazhat el oda, mert nincs, ki aláírja a „kilépési” engedélyét. Erről a véleményét így fogalmazza meg: „Ők azt gondolják, gyötörnek. Én pedig mosolygok magamban.” Témát vált, a lovakról ír. A szomszédjában van két ló, átszámítva 12 ezer német márka az áruk, de ismer olyat, aki 800 márkáért lovat és szekeret vásárolt. Ők is ilyen megoldásra „pályáznak”, azaz készülnek vásárolni, és felsorolja, hogy kikkel együtt: egy gazdálkodó jó ismerőseivel és Kristóffal. A fiúról elmondja, hogy egy alkalommal meglovagolt szőrén egy lovat, és most nyeregre alkuszik egy emberrel. Elmond röviden egy másik történetet is, amelyben a fiú sétáltatni akarta vinni a szomszéd lovát, nem ismervén a *járati* szakkifejezést. A levél további részében röviden említi közös ismerőseiket, és hogy egyikük majdnem 100 évesen elhunyt. Elmondja, hogy meglátogatta egyik idősebb tanárát. Tankönyveket kért tőle, mert látni akarta, hogy annak idején ő mit tanult. Ennek a tanárának a nagyapja híres ember volt 120 évvel korábban, és egy ismerőse erről írt egy tanulmányt. Ő felajánlotta a volt tanárának, hogy ajándékba ad neki ebből, ám az azt válaszolta, hogy nem szükséges, mert ő verseket nem olvas. Mihály azzal zárja ezt a humorosnak szánt történetet, hogy kijelenti: megöregszünk. A levél végén rákérdez az időjárásra: hallotta, hogy a címzettéknél is nagyon lehűlt az idő, pont, mint náluk, júliusban 13 fokot mértek.

1981. július 30. Gyöngyvérnek és Jánosnak írt levél.¹³⁴ Esküvőjük napján gratulál nekik. A menyasszony rokona, mindkettőjük vallásos nevelésében részt vett, és ajándékként ígéri, hogy egybeforrott életüket imádsággal kíséri.

¹³⁴ 1733. sz. irat

A levélnek van egy piszkozata is.¹³⁵ A piszkozat a lap alsó felén van, a felső felén valószínűleg gyerekek próbálták az írógépet. Az első sor az édesanyát szólítja meg és azt mondja neki, hogy ma nem mennek haza, mert jól vannak ott, szerdáig ne menjenek haza, majd azt is, hogy egyik rokonuk hazament. Ezután testvérek közötti torzsalkodás következik, szövegszinten ebben a formában: „Kristóf egy nagy marha és 23456 e(g)y IDEGES BOLOND”.

1981. augusztus 4. Feljegyzés.¹³⁶ Az egyoldalas gépelt szöveg felső felére más szöveget is ráírt, ezért az csak kevéssé olvasható. Arról beszél, hogy egy vasárnap sugárzott egyházi adást hallgatott meg, valószínűleg rádióban, mert szerette volna tudni, hogy ki lett a segédpüspök. Kiderül, hogy volt olyan személy is, akinek a kinevezését „irtózáttal” vette volna tudomásul, ezért érdekelte nagyon a kérdés. A lap közepe táján elmondja, hogy Bálint Lajos székelyudvarhelyi plébános lett a segédpüspök. Röviden ismerteti a műsorban összefoglalt pályafutását. Ezután elmondja, hogy csak egy füzetet kellett kinyitnia ahhoz, hogy megtalálja egy fényképet, amelyen együtt szerepel az új segédpüspökkel. A kép akkor készült, amikor 1978-ban Szent Domo-kos-napi búcsún vett részt az immár segédpüspök, akkor még plébános meghívására. Hozzáteszi, hogy a plébános akkor „bevallotta”, hogy mást akart meghívni, de az illető nem volt hajlandó „ilyesmit vállalni”, ezért őhöz fordult. Itt arról kezd írni, hogy mikor ismerte meg az új segédpüspököt. 1955-ben kezdett el liturgiát tanítani a főiskolán. A következő évben közeli kapcsolatba került egy kisebb csoport hallgatóval, akik Márton püspök bebörtönzése után munkába álltak, és aztán visszatértek a főiskolára. Mind idősebb, katonaviselt férfiak voltak. Az volt a tervük, hogy egyik nyáron ott maradnak és magánúton elvégeznek egy évet, és ő segédkezett ebben. Ott maradt velük a nyár idején és tanította őket. Szabad idejüket is együtt töltötték, röplabdáztak a Kapisztrán Szent János-szobor mellett, fürdeni jártak a Marosra, és

¹³⁵ 1740. sz. irat

¹³⁶ 1773. sz. irat

egyszer kirándulni is voltak Vajdahunyadon. A kirándulás leírása közben megszakad a szöveg, nincs folytatása.

1981. augusztus 5. Paptársának levele.¹³⁷ Papságának 25. évfordulója alkalmából küldi a meghívást, így fogalmaz: „... az igát 25 évvel ezelőtt vettem magamra”, majd pontosítja, hogy a papsága 25 éves kegyelmeit akarja megköszönni.

1981. augusztus 5. Ferenc atyának küldött levél.¹³⁸ Megkéri őt arra, hogy Nagyboldogasszony napján szolgáljon az ő templomában is, mert ő maga elígérkezett máshova. Hozzáteszi, hogy délután 5 körül is jó lesz, és várja válaszát.

1981. augusztus 13. Levél, egy lapon két változatban is.¹³⁹ Az elsőben kedves barátjának szólítja a címzettet, a másodikban kedves uramnak. Bizonyára ugyanannak a személynek írta, mert a válaszában számozott felsorolásai ugyanarra a kapott levélre reflektálnak. Úgy tűnik, hogy a címzett iratokat kért tőle annak érdekében, hogy egy autót átírasson a saját nevére, amelyet a jelek szerint Mihálytól vásárolt még korábban. Csakhogy a kért iratokat Mihály nem tudja elküldeni neki. Egy számláról beszélnek, amelyről Mihály azt mondja, hogy a felhatalmazottjánál lehet, aki intézte korábban az ügyet. Azt is mondja, hogy előző évben kétszer fizetett adót, és ezt a szatmári adóhivatal tudja igazolni, ezt ugyancsak az említett felhatalmazott intézheti. Azt is elmondja, hogy tulajdonképpen ő nem nyugdíjas, nem kap nyugdíjat, ezért ilyen igazolást sem tud felmutatni. A második változatban még azt is hozzáteszi, hogy ő több „kocsit” íratott már át, de ilyen iratokat eddig nem kértek. Mindkét levelet azzal zárja, hogy reméli, hogy ezen iratok nélkül is sikerül az átíratás.

¹³⁷ 1736. sz. irat

¹³⁸ 1741. sz. irat

¹³⁹ 1743., 1744., 1677. sz. irat

1981. augusztus 17. Angéla levele, N(agy)k(ároly)ban keltezte.¹⁴⁰ Régen nem adott életjelt magáról az öccse, tudja, hogy hivatalos volt valahova 15-én, de nem tudja, hogy hová. Gyulai t. úr küldi a mellékelt cédulát, mondja, várják a választ. És ő is várja a válaszát a korábbi levelére. Ezután elmondja, hogy megváltozott a nyári terve. Bár Ibolyát várta július 22. óta, most megtudta, hogy csak egy délutánra fog jönni, mert nála van három malac, Magdi vett kiscsirkéket, így nem tudnak eljönni. Ő, a levél írója viszont elhalasztott egy 96 éves nénivel tartandó lelkigyakorlatot miatta. Ezt most már csak szeptember elején tudják megtartani. A lelkigyakorlat után, szeptember 7-én K(olozs)várra kell mennie a gyerekekkel felülvizsgálatra, majd szeptember 9-én mehet az öccséhez, és szeptember 15-éig szabad. Tudna segíteni befőzni a paradicsomot. Tavaly szeptember 12-én temették Antígona nővért, és utána főzték be a paradicsomot, idén sem lesz így túl késő. Kéri, írja meg a címzett, hogy van-e celofán, spárga, szalicil, ő mit vigyen. Várják a válaszát.

1981. augusztus 18. Angélának írt levél.¹⁴¹ Mentegetőzik a megkért levélért, azzal indokolja, hogy beszámolót akart írni az utazásáról. Nagyszerű útja volt, reggel érkezett meg, egy korai és egy délelőtti misét tartott. Sokan voltak, 15 ismerőssel is találkozott, örültek egymásnak. Ebéd után indult is, másnap reggel érkezett haza. Örül a nővére jövetelének. Egy-két édesség jó lenne, mondja, de nem baj, ha nincs – nem pontosítja, hogy mire gondol. Szalicilt kér, mert nem látja otthon, de az is lehet, hogy nem kereste alaposan. És pár darab kénlapot kér, amit a festékesüzletben kell megvásárolni. A borászkodáshoz van erre szüksége. Megtalálta azokat az iratokat, amelyek Adél örökségét képezik, és örült nekik. Tanulmányozta őket, mert, mint mondja, „ha a régi-eket ismerjük, a jelenvalókat is jobban becsüljük”. Ezután elmondja, hogy Ibolyának névnapjára táviratot akart küldeni, és elküldte a távirat szövegét reggel, de délben visszahozták. Úgy tűnik, mondja, hogy nem

¹⁴⁰ 055. sz. irat

¹⁴¹ 1742. sz. irat

értette meg a postás, hogy mit akart. Így hát levelet fog írni neki. Ör-vendezik a kis esőnek, jót tesz a kukoricásának. Érik a paradicsom és a szőlője is a dombon. Bár a csibék rájárnak a paradicsomra, azért lesz, amit befőzniük.

1981. szeptember 7. Melániának írt levél.¹⁴² Nincs megszólítás, a címzett neve a szövegből derül ki. Elmondja neki, hogy Nagyboldog-asszony napján „kint” volt a székelyeknél ünnepelni, Csíksomlyó köze-lében. Közelgő ünnepeket említi, és azt írja, hogy gondol a címzetre. Sok örömet kíván neki és békét a lelkébe. Eddig a bevezető. Itt felteszi a kérdést, hogy mit is írjon hamarabb. Végül arról ír, hogy az előző évben elhunyt Márton Áron püspök. Az évfordulóján fogják szentelni Gyulafehérváron az új püspököt, egy kedves székely papot – ezek az ő szavai. Nem volt a püspöki temetésen, és nem megy a szentelésre sem. Ő jobban szereti magányban tölteni az ilyen ünnepeket. Van bőven része a magányból, de vasárnap és ünnepnapokon találkozik az embe-ekkel, említi, milyen szép keresztelő volt náluk nemrég. A keresztelő leírása után meghívja a címzettet, menjen el hozzájuk, hogy lássa a kis közösségüket. Nagyváradtól már csak egy-két ugrásra vannak, mondja bátorításul. A záró bekezdés sora elcsúszott, és el is magyarázza, miért. Ki kellett vennie a papírt a gépből, mert „egy négy évesnyi ezermester” nyúlt a géphez, és nem szerette volna, hogy elrontsa a levelet. Az édes-apjával volt látogatóban nála a gyerek, de most már elmentek, és ő is zárja a levelet.

1981. szeptember 15. Angéla levele.¹⁴³ Az első részében arról ír, hogy egy ismerőse érdeklődni fog valaki után, akiről az öccsével koráb-ban beszéltek. De ő, az ismerőse tud egy másik személyt, aki még jobb lenne Jánosnak – annak az özvegy férfinak, akinek tavasszal feleséget kerestek. Az illető személy egy özvegyasszony, akinek az egyik gyereke már házas, a másik dolgozik. Az ismerőse „magáévá teszi” az ügyet.

¹⁴² 1749. sz. irat

¹⁴³ 1748. sz. irat

Ezután arról mesél, hogy Zilahon mennyi munka volt: festés, szilvaszedés, lekvárfőzés, kompótkészítés, almaszedés és egyébek. Dicséri az őszi almájukat, és nem osztja az öccse véleményét, hogy csak nyári almát érdemes termelni. A kenyér is téma: úgy tűnik, hogy Mihály jelenleg nehezen fér hozzá, ezért Angéla küldi neki Nagykárolyból. Kéri is, hogy majd írja meg, hogy milyen állapotban érkezik meg az első, mert esetleg azt tervezi, hogy megpirítja, becsomagolja egy kendőbe, és mindenestül egy nylonzacskóba teszi. Reméli, hogy így megfelel majd. A káposzta is téma: legkisebb öccsük javasolta, hogy 30 fej káposztát varrjanak be egy zsákba, és vonaton küldjék el Ákosig, ahova ő utána megy majd. Vagy személyi poggyászként is el tudná vinni két személy. De azt is javasolja, hogy ne váljon külön Hollóéktól, hanem hagyja, hogy ők rendezzék a káposztáját, mert ha nem gondozzák rendesen, akkor bűzlik az egész ház, és Mihálynak nincs ideje ilyesmire. Ibolya fog menni Mihályhoz, és ő, Angéla már megmondta neki, hogy mely sarkokat nem tudta kitakarítani, hogy azzal folytassa. Jövő nyárra tervezi a párnák tokját kimosni. Ezt írja: „szégyen vendégnek olyan párnát adni. A paplanok is nagyon piszkosak, félek, hogy az egerek még jobban összerágják.” Javasolja, hogy öccse szerezzen be mérgezett búzát az egerek távoltartására, de vigyázni kell nagyon, hogy a majorság ne férjen hozzá.

1981. szeptember 19. Péter levele, Harasztoson keltezte.¹⁴⁴ Ebben elsősorban közelgő névnapja alkalmából köszönti a címzettet, majd elmondja, hogy bár meghívása meglepte, nem tehet eleget annak, mert aki helyettesíthette volna, most maga is helyettesítésre szorul, így ő neki oda kell mennie kisegíteni. A levél végén hozzáteszi, hogy még mindig tataroznak, és már az idegeire ment, hogy ő be van szorítva a nagyszobába, mint egy raktárba.

¹⁴⁴ 0776. sz. irat

1981. szeptember 23. Feljegyzés.¹⁴⁵ Címe: Milyen igazságtalanságok értek Tasnádon. Összeállítva 1981. szeptember 23-án, tehát két évvel post festa. Négy pontban sorolja fel a mondandóját. Az első pontban azt mondja el, hogy elődje a január, február és a március hónapokra is Tasnádon vette fel a teljes fizetését, mondván, hogy csak márciustól kapja az új helyén az államsegélyt. Azonban az államsegély csak egyharmada volt a fizetésnek, és ő a fizetés egy részét kétszer kapta meg, ugyanakkor elvárta volna, hogy Mihály ne kapjon fizetést arra a három hónapra. A következő pontban azt kifogásolja, hogy az elődje alkalmi vásáron vett bútorokat a plébánia részére, ám nem fizette ki azokat: két „Schőber-ágyat” ő kellett kifizessen a saját zsebéből. Amikor elment, a szemére vetette, hogy Mihály magával vitte őket, mire kérdezi ő itt, hogy talán fizettette volna ki ő is az utódjával? Utána pedig kifogásolta, hogy nem hagyta ott azokat a darabokat. Harmadik pontként írja, hogy saját kocsijával járta a filiákat. 13 ezer kilométert járt számítása szerint, a benzinköltség felét a saját zsebéből fizette, hogy ne vádolhassák azal, hogy magánutakat tett. Elvárta volna, hogy a másik felét az egyházközség fizesse ki, de nem tették meg. A negyedik pontban pedig azt mondja el, hogy az egyházmegye vezetője „mellé beszélt” (idézőjel az eredetiben), amikor a tudomására hozta, hogy el kell mennie, ugyanis nem mondta el, hogy „a senkiházi kántor és a még senkibb pénztárnok meg a szentasszonyok áskálódtak”. A szöveget a következő mondattal zárja: „E tényeket azért rögzítettem, hogy...” A három pont után nem folytatja. Több példányban készítette a feljegyzést.

1981. szeptember 26. Paptársának írt levél.¹⁴⁶ Azzal kezdi, hogy a tényeket tudomásul vette. Mindig élmény a vele való találkozás, de ha nem lehet, megoldják valahogy. Ezután egy kérése van, azt kéri, hogy Lajosnak tolmácsolja a következőket. És itt elmondja, hogy hozzá csak júl. 25-e utáni hétfőn jött el a hír, és várnia kellett rá pár percet. Míg várakozott, úgy fohászkodott, hogy ments meg, Uram, és utána gon-

¹⁴⁵ 072., 1655. sz. irat

¹⁴⁶ 1747. sz. irat

dolatban azt is mondta, hogy kit adjon. És nagy öröm volt azt hallania, hogy kívánsága teljesült. Ezután jókívánságait fogalmazza meg.

Valószínűleg az új püspök személyének örül, és neki üzen.

1981. szeptember 29. Feljegyzés.¹⁴⁷ Az első bekezdésben arról ír, hogy ezen a napon zajlik a gyulafehérvári püspökszentelés, amelyet ritka eseménynek nevez. Ilyen csak 1942. május 17-én volt Szatmáron, ha a titkos szenteléseket nem számolja. Lélekben sokat időz a székesegyház nagy ívei alatt, írja, meg a kriptában, ahol Márton Áron püspök nyugszik. Hozzáteszi, hogy bár kevesen keresték fel levéllel (névnapja alkalmából), azért biztosan sokak lelkében megjelent. „Mert élek.” – teszi hozzá. Ezután arról elmélkedik, hogy kevés napfelkeltét látott. Visszaidézi, hogy amikor fiatal tanár volt, sötétben ment az iskolába, és feltételezi, hogy akkoriban látott napfelkeltét, de elfelejtett visszaneézni, mert mindig háta mögött volt kelet. Mostanában pótolja, és élvez a naplementéket is. Elmondja, hogy bement a templomába imádkozni, és közben eszébe jutott egy megoldás abban az ügyben, amit régen a lelkében hordoz, és ezt így fogalmazza meg: „meg kell írnom azt a szörnyű világot, amelybe beleszülettem, amelyet átéltem. Éspedig úgy, ahogy szeret(e)k írni: napló formájában. Kósza A. elindul. / útrakél – diadalmasan tevékenykedik. (Beszúrva: 3. megtorpan) K. A. visszaneéz.” Egy utolsó mondatot szeptember 30-án ír hozzá arról, hogy már alakul is a felépítés, majd ennyit ír hozzá: „Az érettségiző fiatalember találkozik Lukács L-val. A hős, aki – a népért élni”... Itt a szöveg abbamarad.

Ezt a tervet végül nem valósította meg, nincs ilyen szöveg az iratok között.

1981. szeptember 30. Nénjének, valószínűleg Angélának írt levél.¹⁴⁸ Megköszöni a névnap-i üdvözlését, és hozzáteszi, hogy Jánostól is kapott levelet. Biztosan még akkor tette postára, amikor nem határozta el, hogy meglátogatja személyesen is őt. Ezután azt írja le, hogy amikor a nénje és János együtt fognak jönni hozzá, és Szatmáron keresztül men-

¹⁴⁷ 1752. sz. irat

¹⁴⁸ 1753. sz. irat

nek, akkor nehéz útra számítsanak, mert onnan csak egy autóbusz közlekedik, és olyan sokan vannak rajta, hogy csodával határos feljutni rá. És ezt követi a gyaloglás egy sáros úton. Ezután a búcsúról ír. Sajnos nem tud menni az a paptársa, akit meghívott, mert megbetegedett az, aki őt helyettesítette volna. Szerencsére meghívott vendégnek még valakit, és most megírta ennek, hogy mindenképp menjen. Választ még nem kapott. Itt témát vált, és a nővére kérdésére elmondja, hogy egy öreg nénitől kapta az üvegeket az eltevéshez. Azt írja, hogy szakszerűen járt el, és az idei üvegeket a konyhaszekrény tetejére tette, ott nem fognak megfagyni. Azt nem mondja, hogy mit tett el az üvegekbe. Röviden szól arról, hogy megjött az ősz, sűrű ködre ébredtek, esőt várnak, majd újra témát vált. Egy szállítmányt fognak hozni neki, és megkéri azokat, hogy tegyenek egy kitérőt és hozzák el neki a káposztát, a krumplit és a pergetőt. Készüljenek fel otthon erre a látogatásra. A nővérének boldog másodnévnapot kíván.

Úgy tűnik, a két testvére a búcsúra készül hozzá menni.

1981. október 4. Ferencnek írt levél.¹⁴⁹ Előbb névnapján köszönti, majd elmondja, hogy a nagy családi ünnepükön lélekben jelen volt. Köszöni a küldeményeket – úgy tűnik, olvasnivalót küldhettek, mert azt írja, hogy lelki megújulásra serkentették őt. Magáról annyit ír, hogy nagyon jól van, és hozzáteszi: „Csendben teljesíthetem feladatomat, amit az élet vár tőlem.” A következő vasárnap, október 13-án tartják a templombúcsút a Rózsafüzér Királynője tiszteletére. Szeretettel köszönti a családot, öleli a címzettet.

1981. október 12. Ferenc atyának írt levél.¹⁵⁰ Megértéssel olvasta sorait. A nagy püspök szavai jutottak eszébe, érdemes idézni: „nem kell nézni, hogy vannak, akik a napos oldalon sétálva élnek le életüket. Úgy tegyük kötelességünket, hogy másik megnyilvánulása ne befolyásolja nemes törekvéseinket.” Továbbiakban elmondja, hogy a püspök szíve-

¹⁴⁹ 1754. sz. irat

¹⁵⁰ 1761. sz. irat

sen elhívta volna a címzettet Gyulafehérvárra, de „kötve volt a keze”, mert a néhai igazgató már az ötvenes évek elején elkötelezte magát egy itt megnevezett család mellett, és a püspök az igazgató akarata ellenére nem intézkedhetett. Búcsúzásul biztatja kollégáját, hogy „a kegyelem napsugara elűzi a gondok felhőit lelkünk egéről”.

Nyilván a nagy püspök itt Márton Áron.

1981. október 15. Angéla levele.¹⁵¹ Elmondja, hogy szerencsésen hazaérkezett, és érkezése után ki is ment Kaplonyba, hogy elvigye a „búcsú-fiát”, amelyet jó étvággal fogyasztottak. Erzsiről írja, hogy most tanulja a szakmáját, ismerkedik a gépével. Ő csak érkezése után három nappal tud időt szakítani az írásra. Volt a postán, próbálta megrendelni a lapokat. A francia újságot nem lehet megrendelni. Csak novemberben fogják megkapni azoknak a lapoknak a listáját, amelyeket külföldről lehet rendelni. Megrendelte a belföldi lapokat, a lap címe után írja az árát is: „Szatmári hírlap 96, a Hét 52, az Utunk 52, Korunk 96.” Csak 300 lejt vitt magával, így nem jutott az Igaz Szóra, az is 96 lej, majd máskor megrendeli, kéri, hogy öccse jelezze, kell-e. Jánosnak szólt, hogy a héten mennek a holmikért. Örülnének, ha elvinnék a pörgetőt is, mert az nagyon útban van. A káposzta még nem szép fehér ugyan, de már használható. Másnap, pénteken csomagolja a kenyeret. Itt témát vált, arról ír, hogy nagyon kevés ideje van. Reggel 9 körül ér haza, és délben mindig mennie kell – nem írja, de valószínűleg Kaplonyba, ahol segít a gyerekek korrepetálásában. De jól van így, mondja, örül, hogy tevékenykedhet és segíthet. Az öccse holmija a kis szobában van, ha jönne. Ha tudná, hogy mikor megy, sütné neki táskát vagy krumplis fánkot, de ez kiszámíthatatlan. Ha készen lesznek a kinti munkák, biztosan az öccse is süt majd magának, ezzel zárja a levelet.

1981. október 16. Nővérének, valószínűleg Angélának írt levél.¹⁵² Megérkezett a nővére beszámolója, amelyben elmondja, hogy szeren-

¹⁵¹ 1755. sz. irat

¹⁵² 1763. sz. irat

csével érkezett. Ő másnap (valószínűleg miután elutazott tőle a nővére) leszedte e tengerit, három asszony segítségével. 3,5 mázsa lett. Ez elég lesz neki. A levélírás napján megejtette a szüretet is. Előző nap vendégei voltak, két személy ment hozzá beszélgetni, neveket nem ír, csak utal rájuk, mint akiket a nővére is ismer. Volt, mivel megkínálja őket, teszi hozzá, az olajos konzerv „kitűnőnek bizonyult”. És a tészta is – ezt valószínűleg még nővére vitte. A vendégek elmesélték a gyulafehérvári szentelést, majd a „váradi ügyet”. Miután személycserékről ír röviden, megjegyzi, hogy a váradiak „elváltak szinte hivatalosan is” az övéiktől, azaz a szatmári püspökségtől, amellyel korábban egy egységet alkottak. Itt rátér az újságokra, amelyeket a nővére rendelt volt. A híányzót is rendelje meg, kéri, ezzel az Igaz Szóra utal, tudjuk a korábbi levélből. A francia lapról ennyit ír: „A franciára vigyázz.” Valószínűleg arra utal, hogy azt is rendelje meg. És kéri, hogy egy „magyart” is adjanak, a Népsportot vagy az Élet és Irodalom címűt, de az Élet és Tudomány volna a „legkívánatosabb”. Igyekszik úgy intézni, hogy a pergettőt is elhozzák neki. Ezután ismét visszatér a vendégekkel zajló beszélgetésre röviden, majd újra a ház körüli ügyekre: a fikuszára, amely szépen fejlődik, a kacsáira, amelyekkel olyan jó vásárt csinált, hogy csak négy maradt ott, de azokat is rendezi a következő héten – valószínűleg eladja őket. Előző nap kimosta a terítőket. Zárásul arra kéri nővérét, hogy vegyen neki „piaci áron” vagy 5 kg hagymát, mert jó, ha van.

Az említett olajos konzerv, amivel megkínálta a vendégeket, minden bizonnyal olajos halkonzerv volt, más olajos konzerv nem volt ebben az időszakban.

1981. október 21. Angéla levele.¹⁵³ A levél első felében a posta rendkívüli gyorsaságáról beszél: ő október 15-én írta a beszámolóját, és az öccse október 16-án keltezte a válaszát. Hozzáteszi, hogy a zilahi posta már lassúbb. Reméli, a két csomag is hamar megérkezik. Az olajos konzervet azért ne tartogassa sokáig, ezt tanácsolja, igaz, ha vendég jön, jót tesz. Hétfőn megveszi a hagymát neki. Jancsi sólt, hogy sokáig tartják

¹⁵³ 0759. sz. irat

a harmóniumot, nagy lesz a „fekbér”, ezért sürgesse meg, hogy menjenek utána. Most már káposztát is lehet vinni, de jó lenne, ha küldene zsákokat, hogy ne legyen gond a visszajuttatással. Zárásul kéri, hogy ha megy, ne feledje otthon a kulcsát, mert ő minden nap elmegy hazulról.

Ez a figyelmeztetés valóban szükségesnek látszik, ugyanis öccse soha nem jelentette be előzetesen a látogatási terveit, sem akkor, amikor a családot látogatta, de akkor sem, mint tudjuk, amikor a püspököket kereste fel. Csak utólag írta le sajnálkozáva, hogy ezt vagy amazt nem találta otthon.

1981. október 23. Béla levele Franciaországból.¹⁵⁴ Az ott kialakított otthonukba mentek el három hétre a németországi otthonukból, hogy a közeli fürdőn kezeltesse magát a felesége. Visszatér az argentinai kapcsolatára. Előbb elmondja, hogy a levélről a másolatot tényleg „copy-rogram” (?) eljárással készítette, és nem azért írta a másik oldalára a levelet, mert nem lenne elég papír, hiszen Németországban a fenyőerdőket mesterségesen termelik, és mindig van papír, hanem azért írta oda, hogy ne legyen túlságosan vastag a boríték. Elmondja azt is, hogy az egyik argentin miniszter az ő ismerőse. A miniszter feleségének 6 hónapos kisgyereke van, ezért nehéz nekik, hogy utánanézzenek a Mihály idős rokonának. Béla és a felesége úgy tervezték, hogy karácsonyra elmennek ők Argentínába, és felkeresik az idős rokont is, de aztán lemondtak róla. Az utazás nagyon sokba kerülne, és az utazás árának háromszorosa a jelenlegi adósságuk, így most inkább nem mennek el. Ezután témát vált, és a lovakról ír, válaszul a Mihály felvetésére. Elmondja, hogy tud arról, hogy míg az angolok marhahúsból, a franciák lóhúsból készítik a „beafstek-et” – valószínűleg beefsteak-et akart írni. Miután egy viccet is leír, rátér egy közös barátjuk egészségi állapotára: írta a barátjuk, hogy műtét előtt áll. Azt is megkérdezi, hogy egy meggyógyult barátjuk nevének mi a kezdőbetűje, mert ők ott tippeltek. A levél vége felé a meleg időjárást dicséri: míg Németországban épp 3-7 fok van, ott 25 foknak örülnek. Egy barátja eljött nyugdíjba és

¹⁵⁴ 1760. sz. irat

meglátogatta őket, és erről eszébe jut megkérdezni, hogy Mihály mikor megy nyugdíjba. Azt ígéri, hogy a napokban Barcelonából ír.

A meggyógyult barát nevének kezdőbetűjére érdemes figyelni: Mihály levelében mondhatta, hogy meggyógyult egy közös barátjuk, de a nevét óvatosságból nem írta le. A levélíró rákérdez a neve kezdőbetűjére, hogy legalább ez útbaigazítbassa. Azt mindketten tudják, hogy a teljes nevet nem írhatják le, attól tartva, hogy a hatóságok olvassák a leveleket.

1981. október 25. Képes levelezőlap.¹⁵⁵ Béla küldi üdvözetét Spanyolországból.

1981. október 28. Paptársának, barátjának írt levél.¹⁵⁶ Régen hallott felőle, reméli, hogy levele életben találja. Kérése van hozzá, amelyet érdemes idézni: „Arra kérlek, keresd fel egy levéllel Kirner Ferit és kérdezd meg tőle, hogyan történt, hogy én 1950 júniusában magatokra hagytalak benneteket. Ez okból ő kérdezze meg szomszédját, R. Gábort, aki legilletékesebb arra, hogy kérdésedre válaszol adjon. Hangsúlyozd levedben, hogy azért kérdelek, mert akkoriban sok hiányt szenvedtetek lelkieken éveken át. Ezt szeretném magadnak megmagyarázni. Ne sejtsek, hogy tőlem van a kezdeményezés.” Zárásul a gyönyörű ősről ír, és arról, hogy 20 fokos melegben végezheték az őszi munkákat. A címzett szívességét előre is köszönve, mint „bátyád” írja alá. A levélnek van két bővebb változata is.¹⁵⁷ Ebben a levélben nem egy harmadik személyt, hanem magát a címzettet kéri, hogy írjon levelet az illető társuknak, és pár mondattal több indoklás van arról, hogy miért épp az adott személyhez fordul ezzel a kéréssel: „Téged talállok erre a kérdésre legalkalmasabbnak, mert jogcímmed erre az, hogy szülőfalud sokáig sinylette a tényt. Te mint gyermek, hiányolhattad (a) hitoktatást és egyéb szolgálatokat, amelyek elmaradtak. Ezeket hangsúlyozd a levedben, amikor szokatlan kopogtatásod előtte indokolod. Azt is

¹⁵⁵ 2274. sz. irat

¹⁵⁶ 1756. sz. irat

¹⁵⁷ 1758., 1759. sz. irat

említheted, hogy édesapád egyházi ügyekben járatos ember, és őt is érdeklí ez ügy.” Majd, mintha itt jutna eszébe, így folytatja: „Az jut eszembe, hogy a kérdést Kirner Feri közvetítésével is felteheted az említett canonicus urnak. Így talán még jobb is. Ő gyakrabban találkozik vele. Elmondhatja neki a kérésedet.”

A történet, amelyre Mihály rákérdez, valószínűleg 1950-re utal vissza, arra a mozzanatra, amikor ő a tiltás ellenére a püspökségi iroda kérésére felkereste Scheffler János püspököt, és hazafele úton letartóztatták. Későbbi évtizedekben ezt úgy értelmezte, hogy arra az útra őt azért küldték, mert így akarták félreállítani. Itt azt szeretné, ha a kollégája rákérdezne erre annál a társuknál, akiről ő azt feltételezte, hogy a félreállítás szándékával küldte őt el erre az útra. A címzett kollégája, akitől kéri, hogy kérdezzen rá erre, abban a faluban nőtt fel, ahol Mihály szolgált, de abova nem tudott visszatérni, mert letartóztatták. Ezért mondja, hogy ők megsínylették a távollétét.

1981. október 28. Nővérenek írt levél.¹⁵⁸ Jelzi, hogy megérkezett a két fehér kenyér és a figyelmeztetés. A válasza az, hogy addig küldje a nővére, amíg tudja, neki még van valami tartaléka. A terve sem valósult meg, a hangszert nem vitték el neki, ezért majd keres valakit, aki elhozza Jánoséktól. Addig legyenek türelemmel. Megértette, hogy a holmija-it hol veheti el a nővére lakásában, kéri, hogy a kiadásokat is írja fel, hogy egyenlíthesse a tartozásait. Novemberben lesz egy utazása Dicső-szentmártonba, talán akkor fog arra menni. Utóiratként írja, hogy leveleik keresztezték egymást.

1981. november 4. Márton családnak írt levél.¹⁵⁹ Szabadkozik, hogy csak későre válaszol nekik. Úgy tűnik, azt ígérte nekik, hogy szőlőt vásárol számukra, mert azt írja, hogy nem tudott eleget tenni az ígéretének, ugyanis „a szüretelők kezéből vették ki a fürtöket a vásárlók”. Hogy ne maradjanak mégis bor nélkül, felkínál nekik a sajátjából száz-százötven liter bort, bár ő nem szokta eladni a borát. Elmondja,

¹⁵⁸ 1757. sz. irat

¹⁵⁹ 1770. sz. irat

hogy kétféle van, „a minősége nagyon finom”, és mindkettőnek 15 lej literre. Végezetül arra kéri őket, hogy ne haragudjanak a késésért, mint ahogy ő sem fog haragudni, ha visszautasítják az ajánlatát.

1981. november 6. Bélának írt levél.¹⁶⁰ Kérdezi, hogyan viszonyozhatná azt a sok kedvességet, amivel Béla elhalmozza őt – és itt a számos képeslapra céloz, amelyeket a címzett küldeni szokott neki Nyugat-Európából. Kijelenti, hogy most nem fogja elővenni az összeset, csak pár példát sorol fel azok közül, amelyeket megkapott, majd hozzáteszi, hogy mindenik élményt jelentett számára. Levelére válaszolva arra kéri, hogy ha módja van, keresse fel Lucián, azaz István bátyját, aki 1925-ben került el tőlük. Ő a hetvenes években kereste fel levéllel, és az volt az idős rokon számára az első hír az otthon maradt családjá felől. Egy ideig remélte, hogy felkeresheti őt, de immár nem reménykedik ebben. Ezután témát vált, és a nyugdíjazásáról ír. Érdeemes idézni: „A mi nyugdíjazásunk egyházi síkon történik. Egyháziak hozzájárulásából tevődik össze a tőke. Általában elv, hogy úgy hetven éves korban illik terhelni a közösséget. Az én elvem az, hogy amíg saját lábamon állhatok, nem támaszkodom másokra.” Ezután témát vált, a címzett feleségének kíván teljes felgyógyulást, akiről tudja, hogy kezelésen volt épp. Elmondja, hogy az ő édesapja is sok évig súlyos asztmával gyöttrődött, de aztán egyszer csak teljesen elmúlt neki. Közös barátjukról elmondja, hogy műtéten esett át, de az eredményét ő még nem tudja, majd egy másik barátjukról, G. Mihályról mondja, hogy meggyógyult, bár nem tudja, hogy hol dolgozik. Újabb témaváltás: jó bora lett az idén, bár nem sok, ennek az az oka, hogy fiatal az ültetvénye. A napokban járt a pincénél, épp van mellette két „butélia”, akár koccinthatnának, ha ott lenne a címzett, majd hozzáteszi: „Egyedül nem igen iszom. Másokkal sem többet, mint egy fél pohár. Tejjel élek és jó kenyérrel. Van egyéb is, ami kell. Pl. most tettünk el a családdal káposztát savanyításra. De finom az. Pótolja a citromot.” Azzal zárja a levelet, hogy folytathatná, de indul a posta.

¹⁶⁰ 1771. sz. irat

Érdemes megfigyelni azt, ahogyan egy távol élő ismerősének elmondja a nyugdíjazásának történetét. Egy szóval sem említi a konfliktusokat, amelyek a nyugdíjazásáig vezettek, és azt sem, hogy daczból nem vette át a nyugdíját. Azt is elhallgatja, hogy egy jogszabályban szereplő nyugdíjkorhatár létezett abban az időben, nem csak az az íratlan szabály, amelyet ő említ, amely szerint ez a hetven év volt, amely miatt ő nem részesülne nyugdíjban.

1981. november 16. Angéla levele.¹⁶¹ Szombaton este 7 körül ment haza, és ott volt a postaládájában a csomagszállításról a szelvény. Nyomban elment a postára, és kivette a csomagot, amelyet az öccse küldött neki. Megdicséri a csomagolást, ügyes megoldás volt a kosár. Valószínűleg tojást küldött az öccse neki, mert elmondja, hogy 12 darab egészben maradt, hat megrepedezett és kettő egészen kifolyt. Azt a kevés sárgát, ami bennük maradt, tejjel felhígította és azzal kente meg a tésztát, amit előző este gyúrt meg, és reggel sütötte meg. Hozzáteszi, hogy az ilyen fajtát idejében kell elkészíteni, hogy karácsonykor élvezhető legyen. Örül a küldeménynek, mert az összes karácsonyi tervét meg tudja ezzel oldani. Itt témát vált, és elmondja, hogy két darab kenyeret sikerült szereznie, és elküldte őket Mihálynak. A levél második felében tanácsokat fogalmaz meg arról, hogy hogyan vitesse haza magához Mihály a kisebb öccsüknél levő dolgait.

1981. november 16. Feljegyzés.¹⁶² Az egyoldalas szövegben az épp zajló futball-világbajnokság selejtező meccseit elemzi részletesen, különös tekintettel az egyazon csoportban játszó magyar, angol és román csapatok teljesítményére.

1981. november 18. Paptársának, barátjának levele.¹⁶³ Régen megkapta a levelét, mondja, de késett a válasszal, mert sok munkája volt. Megírta azt a levelet, amire kérte őt Mihály, természetesen úgy, hogy

¹⁶¹ 1764. sz. irat

¹⁶² 1766., 1767., 1768. sz. iratok

¹⁶³ 1774. sz. irat

„ne vegye észre a dolgot”. Mihelyst találkoznak, majd bővebben mesél erről. Itt témát vált, a templomfelújításról ír. Zárásul kérdezi, hogy vannak-e intenciói, a következő hónapban még küld. Megemlíti, hogy náluk havazott, hideg lett, beköszöntött a tél.

1981. november 24. Paptársának, barátjának írt levél.¹⁶⁴ Azt írja, bizonyára valami érdekes lehetett abban a levélben, amit a címzett kapott, hogy nem veti papírra. Ezért elmondja neki, miért kérte őt arra, hogy írjon egy társuknak: „Az a Schweinherr, akinek a vélemény(é)t kellett volna kérnie a címzetteknek, egyéb Lugerei-ai mellett azt híresztelte és bizonyára mai véleménye is ez, hogy sponte sua keltem útra. Tudod, hogy szeretek őrizgetni, ami a múltra vonatkozik. Éreztem, hogy megvan a levele. És az kez(e)mbe került. Majd megmutatom, ha találkozunk. Arra kér, hogy legsürgősebben menjek be, mert az útról van szó. Otthon úgy intézkedjem, hogy ne(m) kell(e)jen sürgősen haza jönnöm. Utolsó mondata ez volt: Édesapánk nevében! Küldeményét szívesen fogadja. Hát én nem mentem be sürgősen, azért ő küldte ki – ha jól tudom Szeibelt – és a pénzt, amit vinnem kellett.” Ezért kéri, hogy idézze a kapott válasz lényegét, mert érdekli. Esetleg tegye fel ugyanazt a kérdést Sz. Jánosnak is. Visszatér az előző témára: azért írja a levelet, mert valószínűleg személyesen csak újév után jár feléje a címzett, neki pedig jobb volna hamarabb tudni a választ. Röviden említi, hogy volt pár meleg napjuk, még a méhek is kirepültek, valamint azt, hogy Szent Márton napján Dicsőben volt meghívásra, és ez szép búcsú volt.

1981. november 24. Nővérének írt levél.¹⁶⁵ A levél első sorai részben félrecsúsztak, részben hiányzik a papírból, így csak részben érthető. Megkapta a csomagot, köszöni. Egy utazásról írja, hogy nem sieti el, majd lesz alkalom, nem szívesen kel útra, mert a legjobb otthon. Megemlékezik édesanyjuk, nagynénjük, keresztanyjuk és nővérük név-

¹⁶⁴ 1781. sz. irat

¹⁶⁵ 1782. sz. irat

napjáról. Idősebb nővérüknek üzeni, hogy nem csak levéllel lehet adósságokat leróni, és nem feledkezik meg róla. A levele következő felében elmeséli, hogy sikerült megoldania, hogy a szomszédoknál is van áram, és az ő konyhájában is, ahol már két éve nem volt. Ezután az időjárásra reflektál, majd említi, hogy tűzifája van, jöhet a tél. Zárásnál eszébe jut még valami: „Ne feledjem – vagy 15-20-at szívesen veszek. Keríts.” Nem mondja, mire érti, valószínűleg miseintenciókra. Azzal zárja, hogy azt hiszi, mindenről írt.

1981. november 29. Nővérenek írt levél.¹⁶⁶ Megkapta a küldeményét, és arra kéri, hogy csak akkor küldjön még, ha ír, mert kibontakozóban van egy megoldás. (Valószínűleg a kenyérről van szó, Angéla ekkor hetente küldött neki kenyeret.) Nem szívesen indul el, mondja, savanyú káposztája is van, nem számít a Jánoséra, ezt üzeni neki. A zsák krumplit viszont szívesen elfogadja, majd elhozza valahogy. Röviden említi az enyhe havazást, majd azt, hogy elvégezte az őszi munkákat, a napokban a virágok gumóit is kiszedte, és felszántották a kertet. Majd egy parafrázisban teszi fel kérdését: „Hol a boldogság mostanában? kérdezte a Költő. – Barátságos meleg szobában. Remélem, van meleg otthonod. Szerencsém volt ezzel a kályhával és mindennel. A napokban került a levelem másolata kezembe, amit 79 szept. 13-án Neked írtam. Akkor számoltam be arról, hogy szétnéztem Gyöngyön, és már kezdtem is a berendezkedést. Nagyon szerencsés gondolat volt. Örvendek neki.” Kéri nővérét, hogy tudakolja meg egy megnevezett pap-társától, vajon ki halt meg Temesváron, és írja meg neki, mert ő csak ennyit hallott. Azt nem tudta a hír közlöje, hogy ki halt meg. A levél végén kéri azt is, hogy nővére írja meg a három másik nővérük születésnapját, mert egyikét sem ismeri. Ezután témát vált, és az advent kezdetéről eszébe jut az, hogy 1929 őszén rorátéra járt a háziasszonyával, akivel aztán később még Bélteken találkozott, és aki akkor már Nagybányán élt. Azt sejtí, hogy meghalt azóta. Kaplonyban évekig a

¹⁶⁶ 1772. sz. irat

roráté harangját hallotta, amikor indult iskolába. Búcsúzásul megköszöni a küldeményeket.

(1981. november) Angéla levele.¹⁶⁷ Megkapta a csomagot és a levelet is. Az első felében vásznakról ír, amelyeket küldtek egymásnak. Ezután kéri, hogy 11-én esedékes elutazása alkalmával öccse álljon meg Nagykárolyban, és ő előkészíti számára a kis szobát, ahol megpihenhet, akármikor megy. Végezetül megemlíti, hogy kint járt a temetőben, szépek a sírok, az Adélék sírjáról messzire virít a sok fehér virág. Jártak ott a zilahiak is, de csak rövid ideig, csak keveset tudtak beszélgetni. Azzal búcsúzik, hogy következő héten várja az öccsét.

Adél 1980. december 30-án hunyt el, immár az ő sírját is gondozzák novemberben.

1981. december 1. Paptársának, barátjának levele.¹⁶⁸ Egy félreértést tisztáz a levele első felében: ő maga fogalmazott félreérthetően, ugyanis is a válaszlevél, amelyre mindketten várnak, még nem érkezett meg. Ő azt írta, hogy bővebben később ír, de ez nem azt jelentette, hogy a birtokában van már a válasz, hanem azt értette, hogy írni fog, amikor megérkezik a válasz. De úgy látja, hogy az illető nem akar válaszolni, mert lassan négy hete írta neki a levelet. Témát vált, a mai nap postázza a száz intenciót, hozzáteszi, hogy „még van abból a jó intencióból”. Röviden ír az időjárásról, majd zárásul arról, hogy nemrég járt az édesapjánál, de nem volt ideje továbbmenni – mintha mentegezőzne, hogy nem látogatta meg Mihályt is.

1981. december 6. Angéla levele.¹⁶⁹ Jelzi, hogy a Mihály november 29-én írt levele december 1-jén ott volt, a csomag pedig 5-én. Mindkettőnek örült. A levélnek azért, mert Mihály leállította a szállítást. Itt elmondja, hogy milyen nehezen tudta beszerezni a kenyeret, amelyet

¹⁶⁷ 1765. sz. irat

¹⁶⁸ 1778. sz. irat

¹⁶⁹ 1777. sz. irat

eddig hetente küldött Mihálynak. November 30-án és december 1-jén is végigjárta kétszer az üzleteket. Öt üzletben szokott vásárolni, kerek kenyér egyikben sem volt, csak a hosszúkás, amelyet nem szeretett, mert „nagyon szaporátlan és drága”. Kenyeret Kaplonyba is vitt, mert azoknak „se buzájuk, se lisztjük”. A Mihálynak szánt káposztát elvitte Erzsi, akik nem gondoskodtak idejében a káposzta beszerzéséről, mert megszokták, hogy Adél mindent beszerzett. A krumpli, amit az öccse kért volt, a pincében lesz. Örül, hogy rendben van a kertje, és majd adni fog neki szép színű dáliát. Elmondja, hogy Temesváron Kernweisz úr halt meg. Klára nővérük születési dátumát is megírja: 1911. december 14. A Lucaciú-évkönyvről írja, hogy akit az öccse javasolt, annak nincs meg, mert az illető még kisiskolás volt abban az időben, de majd még megkérdezi másoktól is. Visszatér a születésnapokra és elmondja, hogy ő Mikulás napján tölti a 68-at. Előtte 18 évvel a nagyvárad-i kórházban ünnepelte az 50. születésnapját. Az utolsó részben elmondja, hogy nagyon örült a csomagnak is. Egy nagy kakasnak nézi a küldeményt, amelyből 8-án fog egy jó húslevest főzni. A városban fagyasztott csirkét „osztottak”, sorba kellett volna állni érte, de nem volt ideje. Az öccse küldeménye „sokkal többet ér”, mondja. Végül a disznóvágásokról is beszél: másnap készültek Kaplonyban disznót vágni, a disznó „szép nagyon”, két mázsa körüli. Jancsiéké is gyönyörű példány, két mázsa fölött van, valamikor karácsony körül vágják, hogy névnapjára legyen friss.

A levélben valószínűleg Kernweisz Konrád ordináriust (1913–1981) említi.

1981. december 10. Béla levele.¹⁷⁰ A levele elején pontosítja a frankfurti postacímét, és kéri, hogy a kerület számát is írja máskor oda Mihály. Ezután elmondja, hogy nem fogják meglátogatni a Mihály nagybátyját, Luciánt, mert sokba kerülne az utazás, „úgy 80 000 leibe”, és idén nem erre költenek, hanem a dél-franciaországi lakásuk berendezésére. Elmondja, hogy reggel 20 cm óra ébredtek, ami igencsak szokatlan náluk. Ezután újra visszatér Lucián nagybácsira, és kérdezi, hogy

¹⁷⁰ 1775. sz. irat

amikor Mihály azt írta, hogy „Lucián azt írta nekem”, azt a jelen időre értette-e, vagy egy korábbi levélváltásra. A következő téma a felesége munkája: elmondja, hogy épp elutazott, mert egy olyan cégnél dolgozik, amelyik atomreaktorokat épít, és a sugárzás elleni osztály, ahol a felesége is dolgozik, számolja ki azt, hogy milyen vastagra kell építsék a reaktor falait. Búcsúzásként a közelgő ünnepekre kíván minden jót.

1981. december 12. Bélának írt levél.¹⁷¹ Onnan veszi észre, hogy repülnek a napok, hogy eszébe jut: még november 11-én írt egy levelet a címzettnek, amelyről azt feltételezi, hogy nem jutott el hozzá. Az történt ugyanis, hogy odaadta a levelet a falusi postásnak a bélyeg árával együtt, és a postás délután hozta a visszajáró pénzt – azaz félreértésből belföldi, és nem külföldi bélyeget tett a levélre. Nem írt rá feladót, így valószínűleg nem tudják visszaküldeni sem. Kérdezi a címzettől, hogy vajon őt ezért büntetik-e. Ezért újra ír, és jókívánásokat fogalmaz meg a közelgő ünnepek alkalmából. Hozzáteszi, hogy ezt azonban nem valamiféle kötelességből vagy udvariasságból teszi, hanem szeretetből fakadóan. Ezután témát vált és magáról ír: élvezi a magányában a „szellemi élet szépségeit”. Sajnálja, hogy 30 éve nem volt a falvakban áram, rádió, televízió – ezekre utal, amikor a szellemi életről beszél. Most ugyan takarékoskodnak az árammal, de estére bekapcsolódnak „a nagyvilág életébe”, és ezt szép élménynek nevezi. Futólag említi az októberi búcsút és azt, hogy találkozott valakikkel, akiknek a családja részben már Németországban él, és ők is remélik, hogy egy éven belül követhetik őket. Említi, hogy elhunyt egy temesvári „főnök”, és helyére az ő egykori tanár kollégája, dr. Cziza került. Az utolsó részben az időjárásról mesél, és megjegyzi, hogy mindig figyeli a németországi időjárás-jelentést is, és itt hozzáteszi: „Együtt érzek az egész emberi családdal.” Legutóbb épp az angolokat sajnálta a nagy havazás miatt.

Érezni lehet a beszámolójából, hogy a Németországban élő, nyugati országokban állandóan utazó ismerősének olyan beszámolót akar írni, amelyből kiderül

¹⁷¹ 1776. sz. irat

az ő jól értesültsége, ami a nemzetközi világot illeti, ám itt csak arra tud utalni, ami az esti néhány órás televízióadásból, valamint a rádió műsoraiból eljut hozzá, azaz főleg az időjárás-jelentésre. A hazai buborékban élve jól láthatóan nem is érzékeli, hogy mennyire szűrt információkat kap ezeken az állami csatornákon.

1981. december 18. Róza nénének és Feri bácsinak írt levél.¹⁷² Kissé messze lakik a házuktól, de néha egy hír azért eljut hozzá, így megtudta, hogy Feri bácsi gyengélkedik. Mielőbbi gyógyulást kíván neki, és boldog ünnepeket mindenkinek.

1981. december 18. Kristófnak írt levél.¹⁷³ Előbb az útvjáról számol be. Találkozott a fiú édesapjával a falu alatt, kerékpároztak, pár szót váltottak. Próbáltak megállítani egy robogó autót, de nem sikerült, végül begyalogolt a fürdőig. Ott utolérte egy stráf (lovaskocsi), amellyel hazajutott. Ezután elmondja, hogy örült, hogy együtt megtanultak egy leckét. A levél további részében arra biztatja a fiút, hogy egyedül is tanuljon további leckéket, énekeket a kottából. Kiemeli tanulandókként a Szent vagy Uram és a Dicsőség a mennyben Istennek című énekeket. Technikai útmutatást ad arról, hogyan tartsa a kezét, hány ütemet játszszon jobb kézzel, hányat ballal, majd mindkettővel. Két-három órai munkával meg lehet tanulni, mint egy szép verset. A levél vége felé elmondja, hogy meglehet, vasárnap nem tud menni. Arra biztatja a fiút, hogy akkor is muzsikáljon, ha otthon disznóölés lesz. Ne hagyjon neki békét, míg nem tud játszani, mondja, mert van neki rá képessége. Hétfőn aztán 9-10 órára átszalad hozzájuk. Mert bár úgy egyeztek meg korábban, hogy a fiú megy hozzá, ám náluk nincs áram 3 óráig, és addig csak a hidegben lehetne játszani. Náluk viszont két-három darabot is megtanulhatnak addig a meleg szobájukban. Így búcsúzik: „Szóval csak rajta. Csinálni kell. A jövődet formálod!” Papbácsiként írja alá.

¹⁷² 1779. sz. irat

¹⁷³ 1780. sz. irat

1981. december 20. Román nyelvű kérvény.¹⁷⁴ Címzettje a Nemzeti Bank szatmári fiókja. A címzett 1979-ből való levelére válaszol. Azt válaszolja nekik, hogy a nevéen levő összeget küldjék vissza az adományozónak Németországba, és itt megadja a nevét és a lakcímét. Várja tőlük a visszajelzést. A bank eredeti, 1979-es levele és annak borítékja ehhez a levélhez varrócérnával van erősítve.¹⁷⁵ A levélben a bank értesíti arról, hogy a központ rendelkezése alapján a külföldi utazás céljából náluk letétbe helyezett összeget a Szatmári Utazási Hivatalnál történő vásárlásra is felhasználhatja, ha nem kapja meg az útlevelet, amit igényelt. Kéri, hogy jelenjen meg a banknál, és adja ehhez a beleegyezését.

A bank 1979-es levelére csak 1981 decemberében válaszol. Nem tudni, hogy eddig tartott az útlevel igénylése, vagy csak megfeledezett az ügyről.

(1982) Falinaptár az 1982. évre.¹⁷⁶ A naptárt kettévágták, és itt csak fele, a második fél év van meg.

1982. január 16. Angéla levele, N(agy)k(árolyban) keltezte.¹⁷⁷ A naptárakat feladta, sietett, ezért nem írta meg az árát, most jelzi, ára 6 lej. A tojást is eladta 3 lejével. Karácsony előtt adtak 5 lejt is darabjáért, de amikor olyan drága, akkor mindenki csak pár darabot vesz. Újévre volt az „aprozar”-ban (zöldségesboltban) is 1,30-ért. Ezután rátér az előfizetésekre. Megrendelte a következő lapokat: Szatmári Hírlap, Korunk, Utunk, A Hét. A nyugták megvannak. Néhány nap múlva ment, hogy rendelje az Igaz Szót is, de azt nem lehetett még, mert nem küldték még ki a katalógust. Ma ismét volt, még mindig nem lehetett rendelni. A „L’Umanité” már a múlt évi katalógusban sem szerepelt, arra nem lehet előfizetni. A magyarországiakat még nem tudják, de azt tanácsolták, hogy ne rendeljen onnan, mert nagyon rendetlenül jönnek. Tehát

¹⁷⁴ 1902. sz. irat

¹⁷⁵ 1900., 1901. sz. irat

¹⁷⁶ 1732. sz. irat

¹⁷⁷ 0732. sz. irat

még az Igaz Szót fogja megrendelni. Fényi t(anár) úrtól kérdezte az évkönyvet, ő nem tud róla, de megérdeklődik. Ezután az időjárásról és a fűtésről beszél. Volt már (-)28 fok is Nagykárolyban. Örül, hogy a címzettnek jó kályhája van, náluk bizony nincs nagy meleg. Jövőre tervez venni egy radiátort. Most nem érdemes, mert keveset van otthon. A kaplonyiaknak nincs fűskamrájuk, apránként szerzik be a tüzelőt, de meleg van náluk. Tavasszal a fűskamra lesz az első, és akkor nyáron beszerezhetik a tüzelőt. Egyébként rohan az élet, mondja, megállás nélkül. Nincs idő arra, mondja, hogy megtárgyalják a címzett dolgait és töprengjenek rajta. A gyermekek sok munkát adnak. Februárban Kolozsvárra kell vinni Annamáriát tíz napra, és utána már tavasz lesz.

Valószínűleg a L'Humanité című lapra utal, a nevét hibásan írta a levélben.

1982. január 11. Nővérenek írt levél.¹⁷⁸ Örömmel vette a küldött naptárakat, 8 lejért adta őket, találomra, mert nem tudja, mennyi lett volna az áruk. Várja a megrendelt hírlapokat, egyelőre nem érkeztek a hetilapok: a Szatmári Hírlap, az Utunk, A Hét – kéri, hogy nővére sürgesse meg őket a károlyi postán. Ezek után válaszol a nővére azon felhívására, hogy az igazát ne keresse. Érdemes idézni, mert ritkán fejtí ezt ki: „Úgy vélem, nagyon örültök annak, hogy csendben vagyok. Féltetek, lépéseimnek nyugtalanításom lesz a következménye. – Azt gondolom van jogom figyelmezteteket felhívni arra, hogy ti nagyon keveset tanultatok jogból és erkölcsstanból. Az erkölcsstan alatt azt a hatalmas anyagot ért, amely az egyház szakértői az ötödik és a nyolcadik parancsolat ügyeit tárgyalják. Csak ennyit: ahogyan felebarátunk testi életében sem szabad kárt tenni, ugyanugy kell óvnunk felebarátunk lelki értékeit is – meglopni sem szabad másokat attól a jogától, amit hírneve, becsülete jelent, és ezzel kapcsolatosan a nyolcadik parancsolat hatalmas anyagot dolgoz fel a hazugságról. Ezekben a tanulmányokban, amiről laikus nem is hallott, benne van az is, hogy az egyénnek kötelessége megvédenie becsületét a rágalmozók ellen. (...) Aki nem teszi, mert fél a következményektől, az megalkuvó, opportunist. Ez pedig

¹⁷⁸ 1789. sz. irat

bün. (...) Szégyellitek, ami velem történt és történik. Erről én nem tehetek. Mert ha erre figyelnék, nem a lelkiismeretem szerint járnék el. Azt szivesebben viselnéd, hogy Le Fevre érsek hive lennék nem titokban csupán, hanem nyíltan. Tudod, mire célzok. Továbbá egye-egy elszólásokból következtetni tudok. Azért mondtam a Mamánknak is 53 őszén, hogy szívesen otthagynom akkori házamat. Szabadon szárnyalni de jó volt! És ezt kihangsúlyoztam 65-ben is előttem. Ezért voltam kemény a Nénivel szemben is. Csak független lélekkel lehet igazán emberi életet élni. És emiatt az álláspont miatt szívesen elfogadom azt is, hogy ...” Itt azonban nem folytatja a gondolatmenetet, nem mondja ki, hogy mit fogadna el szívesen. Végül arra inti nővérét, hogy vigyázzon az egészségére, hallotta, hogy -27 fok volt Szatmáron.

Az idézett szöveg itt-ott problémás, ami a fogalmazását illeti, ám ettől függetlenül igen fontos, mert itt mondja ki azt, hogy úgy véli, morális kötelezettségei vannak, és azt is kifogásolja, hogy a családja az ő lelki nyugalma előbbre helyezi ezekenél a kötelezettségeknél. Többes számot használ, valószínűleg a nővére mellett a húgát is idesorolja, ők hárman szorosabb kapcsolatot tartottak fenn.

1982. január 13. Paptársának, barátjának írt levél.¹⁷⁹ Köszöni a küldeményeit. Ő jól van, élvezi a szent békét meg az áldott csendet, ezek az ő szavai. És a meleg szobáját is élvezi, itt rátér az időjárás témájára, említi a szatmári -27 fokot, ezt az újságban olvasta. Kíván a címzettnek boldog új évet. Németországba távozott közös ismerősükről írja, hogy kapott tőle egy beszámolót, jól vannak, említi, hogy milyen munkahelyeik vannak. Azzal búcsúzik, hogy ezeket vetette hirtelen papírra, mert megy a postása nemsokára.

1982. január 17. Idmárnak írt levél.¹⁸⁰ Örömmel hallotta, hogy jól vannak, a szép terveik pedig bizonyára megvalósulnak. Külön örül annak, hogy a címzett latint tanít gyerekeknek. Magáról írva elmondja,

¹⁷⁹ 1790. sz. irat

¹⁸⁰ 1788. sz. irat

hogy jól van, csendben dolgozik szellemi munkákon. A károlyi nővére néha aggódik érte. Nővére azt szeretné, ha senki nem is hallana többé ő róla. De ő erről másképp vélekedik: „Az a helyzet, hogy néha csak nem hallgatom el a régi hazugságok újra feltünését.” Itt a morális tanok kötelező voltáról elmélkedik, megemlíti egy egyházi személyiséget, akit „az öreg Le Fevre” névvel illet. Azt írja, hogy nővére „lelki főnökei” az érsek hívei. Megírta ezt nővérének, de még nem válaszolt. Azzal búcsúzik, hogy egy-egy levelet jövőben is szívesen vesz.

A szövegben említett „az öreg Le Fevre” valószínűleg Marcel Lefebvre (1905–1991) katolikus érsek. Érdekes, hogy a nyolcvanas évek elején ő is hallott Marcel Lefebvre katolikus érsekről, akit nézetei miatt 1988-ban a Vatikán kiközösítettnek tekintett, ám a kiközösítése is vitatottá vált később. Bár itt azt állítja, hogy a nővére főnökei az érsek követői, a nővérének írt levelében (ld. 1982. jan. 11-i levél) nem fogalmazza meg ennyire konkrétan azt, hogy a lelki vezetői a szóban forgó érsek követői lennének, mint ahogy itt meséli, hanem csak céloz arra, hogy egy-egy elszólásukból levont bizonyos következtetéseket, de azt sem mondja, melyeket.

1982. január 26. Angélának írt levél.¹⁸¹ A levél első felében a hidegről ír – sajnálja nővérét, amiért fájnak. Felvet pár ötletet alternatív fűtésre: javasolja, hogy szerezzen valahogy egy kisméretű (valószínűleg elektromos) fűtőtestet, amilyen neki volt korábban. Esetleg kérdezze meg Ibolyától, neki nincsen-e, mert elküldhetné postán. Ő felajánlja a saját radiátorát. Hozzáteszi, hogy nem baj, ha sokat fogyaszt, mert az egészség mindennél drágább. Neki van tűzifája és meleg szobája. Említi, hogy volt egy látogatója, Feri úr Homoródról. Ezután a tojások áráról ír, maradjon még ott, majd megkapja. Elmondja, hogy a tyúkjai tojnak, és sültöt kenyeret a minap. Kissé kemény lett a héja, mert épp látogatója volt, de máskor vigyáz rá. Elküldi nővérének a mérnök barátja által küldött két fényképet, de kéri, hogy őrizze meg neki. Egyiken a lakása látszik egy pálmaligetben, a másikon egy kirándulásuk alkalmával, amint egy templomba látogattak el. A mérnök elmondta, hogy

¹⁸¹ 1857. sz. irat

újévkor +18 fok volt náluk, Mihály meg hozzáteszi, hogy nála január 1-jén +11 fok volt, és a méhek kirepültek. Még a szomszédot is áthívta, hogy megnézze a csodát. Végül a kutyájáról és a macskájáról ír, akik jól bírják a telet. A kutya helyére szokott a tyúkja tojni, de a kutya nem fekszik rá, amikor ott van a tojás, amire ő azt írja, hogy tud tisztességet ez a kutya, megérdemli a megbecsülést. Nővérét szeretettel csókolja a tavaszt várva. Utóiratban jelzi, hogy Feri úr elvitte a másik széket is.

Nem nagyon szokta emlegetni a méheket, de itt említi, hogy méheket tart.

1982. január 28. Feljegyzés, címe: Gondolatok.¹⁸² Elmondja, hogy volt tanítványai jártak nála a napokban, és elmondták, hogy rendszeresen, kéthetente szoktak találkozni, és lelki, műveltségi kérdéseket megvitatni. Pár kérdést fel is tettek neki, egyet említ: a szent könyvekről az derül ki, hogy nem hitelesek, később állították össze őket, mit lehet tehát belőlük sugalmazottnak elfogadni, kérdezték. Mihály azt válaszolta, hogy Krisztus istenségében nem kételkedhetnek, ő hatott az apostolokra, „és aki Krisztus éli, annak nem kell biblikus bizonyítás” – ezzel a nem egészen helyes mondatrészrel zárja a történetet. A történet maga eddig tart, a kérdés azonban a következő napokban is foglalkoztatta, és elmondja, hogy a templomban mise után hálaadást végzett, hogy Szent Tamás lelkületével köszöntse imádvá Krisztust. Itt még megfogalmaz néhány gondolatot a témáról, majd azt írja, hogy ezekről lehet majd még beszélgetni az összejöveteleken. A gondolatmenetet azzal folytatja, hogy az összejövetelek számára nagy témaként kínálkozott a magyar történelem, például Endre, Béla, (L)evente, Salamon, Géza és Szent László történetei. És adódnak majd más témák is, mondja. Kissé lennebb, egy utolsó bekezdésben még visszatér. Ugyan már kivette a lapot a gépből, de visszatette, hogy leírja a címet – feltehetően a találkozássorozat címére gondol. A cím ez: Szabadság a fő(l)d alatt. Ezután elmondja, hogy ő már dolgozik, és írásai szamizdat dolgozatok – kéri közbeékelte gondolattal, hogy mindenki tanulja meg ezt a szót. Ez alatt azt érti, hogy „állam sőt írd és olvas(d) egyházi szemmel nézve –

¹⁸² 1800., 1801. sz. irat

nem engedélyezett ténykedés. Mondjuk ki: föld alatt. Ez a föld alatt, ahol dolgozom Kr. ügyéért – teljes szabadság van.”

Úgy tűnik, hogy egy önképzőkörbőz hasonló találkozássorozatot tervezett, amelyen egyházi, történelmi és más témákról beszélgettek volna. Az, hogy irásos anyagokat akart ezekre összeállítani, és ezt ő maga szamizdatnak tekintette, és le is írta, ebben az időben bátorságra vall. Az állam bizonyára nem tolerálta volna a szamizdatnak címkézett tevékenységet, az egyházi vezetéssel pedig ő eleve szembehegyezkedett, így azt írja, hogy egyházi szempontból sem engedélyezett a tevékenysége. A találkozássorozat végül csak ötlet maradt és nem valósult meg, a témák kidolgozásának sincs további nyoma.

1982. január 28. Feljegyzés.¹⁸³ Elmondja, hogy levelet írt egy ismerősének az orgonakölcsonzés ügyében, ugyanis az a terve, hogy Schneider Károlyt, az apát megtanítja harmóniumon, illetve orgonán játszani. Előnye, hogy tangóharmonikázik már, a jobbkezes gyakorlata így megvan, csak a balkezes gyakorlata hiányzik. Ezek a pár nappal ezelőtti gondolatai. A mai gondolatai a következők: ha március végére már képes lesz egy szolgálatot ellátni, akkor lehetőség nyílik arra, hogy „Statra” kerüljön. Hogy hol, kérdezi. Hát Szakaszon. Vagy Ákoson, ha majd – és itt három pontot tesz a mondat végére. Kocsija van, mondja. Majd az ő kántora lesz, minden vasárnap szolgálhat. Majd így folytatja: „Karcsinak módja lesz úrrá lenni. Válthat fél ipart. Dolgozhat éjjel-nappal. Kereshet, amennyit csak akar. Kőműves, festő, vízvezetékszerelő – és orgonamester! És még mi? Klárikának a férje. Hátha Klárika is gondol egy merészet?? Majd leírja ő azzal, hogy gondolatomat megvalósítja. Többes száma is van a gondolatomnak.” Később már nem másolati, hanem eredeti gépeléssel írja a lapra, hogy a szívverése is megállt a hírtől: kiszabadult olaszországi terroristák fogságából egy amerikai altábornok, és Páduában egy lakásban találták meg. Ezt követően idézi a Csodákat kik látni vágytok kezdetű Szent Antal-éneknek az első sorát, valamint kipontozott sorok után az utolsó szakaszt, amely itt így szól: „Szent Antalnak imájára tenger enged, bilincs török / Az elveszett ta-

¹⁸³ 0486. sz. irat, pizskozata az 1864. sz. irat

got, vagyont, / az elveszett szabadságot / ifjú és agg visszanyeri”. Itt eszébe jut az, hogy írnia kell Hober J(ózsef)nek levelet, komolyat, mondja, amelyet Antal p(üspö)k is olvashat.

A hozzám közel álló családon igyekeznek segíteni akkor, amikor a férj munkalehetőségeit mérlegeli, sőt, zenei képességeit tervezi fejleszteni. Valahogy úgy fogalmaz, mintha ő kellene mindezt megoldja: a férj és a feleség munkalehetőségeit neki kellene biztosítani. A Csodákat kik látni vágytok kezdetű ének Szent Bonaventúra egyik 13. századi officiumának magyar változata (erről ld. Szűcszai Mária: Történetek története. Mentor, Marosvásárhely, 2005. 90–98.). Az ének ismert változataiban azonban nincs benne ez a sor: „az elveszett szabadságot”. A szöveg latin eredetijében sem emlegetik a szabadságot. Ezt Mihály illesztette be a szövegbe: egy épp kiszabadult fogolyról szóló hírről beszél, és ehhez alkalmazta az ének szövegét.

1982. január 30. Angéla levele.¹⁸⁴ A jelen levelével egy időben csomagot is küld öccsének. Sajnálkozik, hogy nem tudta idejében, mire lenne szüksége, ugyanis laskaféléket, makarónit nem mindig lehet kapni a boltban. Neki nem volt ideje gyúrni, testvérüknek, Klárának azonnal fáj a szeme, mihelyst kicsit többet dolgozik, és Erzszi képzésre is jár a munkahelye mellett, így neki sem lett volna ideje. De küld, amit kap, és legközelebbre készítenek. Kenyeret sem lehet kapni olyat, amelyet az öccse szeretné, így olyant küld, amilyent kapott. Kéri, hogy tartsa meg az öccse a dobozokat is, amiben küldeni szokta a csomagokat, mert azt sem lehet kapni, már több boltban érdeklődött. Témát vált, elmondja, hogy a kaplonyi iskola takarékoskodik, csak az új épületben fűtenek és a gyerekek váltásban járnak. Így azok is a családból, akikkel ő foglalkozik, kettő délelőtt, kettő délután jár, ami számára megterhelő. Az egyik kislány jó előmenetelét említi. Február 2-án van a Néni névnapja, ehhez nem fűz egyebet. Két képeslapról írja, hogy nagyon szépek, és hogy igazán hű barátja Mihálynak az, aki küldte őket. Javasolja, hogy hívja meg őket látogatóba, hogy ő is megismerhesse ezt a rendkívül hűséges embert. Utóiratot kézzel írja: mivel enyhült az idő, ebben az évben már

¹⁸⁴ 1804. sz. irat

nincs szüksége a radiátorra, de jövőre számít rá – valószínűleg arra, amelyet az öccse használ. Villanykörtét nem sikerült szereznie neki, a papírját átadta az ismerősének, aki azt mondta, hogy ritkán lehet kapni, de ha kap, akkor visz.

A nyolcvanas évek elején sokasodnak azok a termékek, amelyekhez nehéz volt hozzáférni. Egy párat ezekből itt is felsorolnak: laskafélék, makaróni, kartondoboz, villanykörte.

(1982. január) Feljegyzés, az 1982. január 16-i levél másik oldalára készítette.¹⁸⁵ A feljegyzés egy 2. sorszámmal ellátott alcímmel kezdődik: Otthonom. Nincs meg az 1. sorszámmal ellátott része. A szöveg az 1943. év eseményeivel indít, egyoldalas, befejezetlen. Valószínűleg egy 1982-ben készült visszaemlékezés. Kívülállóként meséli el a vele történeteket, saját magát segédlelkészként emlegeti, és első szám harmadik személyben beszél magáról. A feljegyzés első részében elmondja, hogy 1943. húsvét utáni kedden Krasznabéltekre érkezett János püspök, ahol lovascapat, díszkapu, alispáni kíséret fogadta, világi hatóságok mondtak üdvözlőbeszédet, és a püspök lelkesítő beszédet mondott. Másnap több mint 400 gyerek bérmálkozott, bár, mondja, mai szemmel nézve több mint fele éretlen volt ehhez. A püspök kívánsága szerint a gyerekek elénekelték egy vallásos éneket, a püspök nagyon meg volt elégedve. Majd így folytatja: „Ebéd előtti időben alkalmat talált arra, hogy a segédlelkészi szobába is belépjen pár perces látogatásra. Elmondta, hogy bizottság járt nála, és kérte őt, hogy a segédlelkész maradjon még egy évig az egyházközség szolgálatában. Ez neki igen jólesett. Válaszképpen azonban elmondta nekik, hogy a papokkal a püspök rendelkezik. Legjobb belátása szerint helyezi őket. Arra kéri ezért a híveket, hogy a segédlelkész sorsát bízzák őreá. A segédlelkésznek pedig ez alkalommal kifejezte nagy megelégedését munkája fölött. Arra kérte, hogy a tanév befejezése után vegye ki a szabadságát. A nyári pihenő ideje alatt olvasson, tanuljon nyelveket. A többit bízzuk a Gondviselésre.” Itt következik egy kevésbé érthető félmondat, amely

¹⁸⁵ 0731. sz. irat

szerint a segédlelkész tervei közt szerepelt volna az, hogy római tanulmányútra menne egy rövidített névvel jelzett személlyel együtt. Ám a mondat nincs befejezve, és a sorra rágépelte a következő sort, amely már a püspök gyöngyi látogatásáról szól. Gyöngyön a tömeg akkora volt, hogy a püspök a templom előtt misézett. A feljegyzés idézi a beszédjének egy gondolatát, így: „Beszédjében jövőre nézve azt látta, hogy eljön majd az idő, amikor itt a templom szomszédságában szerény egyházi hajlék is épül, s lesz majd egy idősebb pap is aki a falusi csendben szeretné öreg napjait leélni. Ő akkor nem is sejtette, hogy az elhintett mag már meg is fogant a jelenlevő segédlelkész lelkében.” Ezt követően a nemzetközi helyzetről ír két mondatot és azt, hogy kevés embert viselt meg a sok megpróbáltatás úgy, mint az egykori bérteki lelkipásztort, akinek két vigasztaló gondolata volt. Az egyik, hogy átadja a plébániáját valakinek – és itt alája írta azt, hogy „egy kiszemelt” (valakinek), és ő nyugdíjasként meghúzódik régi otthonában. Ez nem valósult meg. A másik az volt, hogy hűgának férje, aki tanító volt Krasznaterebesen, és kántorrá választották, átköltözhet Krasznabéltekre, ez megvalósult. A szóban forgó lelkipásztor viszonylag korán elhunyt, mondja. A történet befejezetlen.

A püspök Gyöngyön mondott beszédében valószínűleg azszal biztatta a helyieket, hogy egyszer nekik is lesz papjuk. Ezt a nyolcvanas évekből visszatekintve Mihály jövőbe látásnak nevezi, magát pedig annak a személynek gondolja, aki ezt beteljesítette. Azonban azt is tudjuk, hogy amikor úgy döntött, hogy Gyöngyre költözik, nem említi ezt a beszédet. Az iratok tanúsága szerint nem azért ment oda, mert az elhintett mag megfogant a lelkében, ahogy fogalmaz, hanem más érvei voltak: olyan helyre akart menni, ahol távol lehetett a központtól, az is jó volt, hogy ez egy kis falu, nem volt plébános a helységben, így ő egyedül szolgálhatott a templomában, és végül: itt volt már egy néhány éve megvásárolt háza, amelyet pár hónap alatt lakhatóvá tett. Csak két évvel az ideköltözése után merült fel benne a püspök beszéde és a saját odaköltözése közötti esetleges kapcsolat.

1982. február 8. Béla levele.¹⁸⁶ A címzett két utóbbi levelére válaszolt. Az első felében megnyugtatta őt, hogy nem kellett bírságot fizetnie azért, mert Mihály kevés bélyeget tett a borítékra. Ír egyik közös ismerősükről, barátjukról, aki túl van egy műtéten, és aki az utóbbi időben „nagyon sok gépezetet és aparáturát” kért tőle. Ő kénytelen volt megírni neki, hogy „kérje direkt”, mert neki már kínos volt – bár ezt nem fejtí ki részletesebben. Külön kitér a lakásban mérhető hőmérsékletre, miután Mihály azt írta neki, hogy nála stabil 19 fok van: őnáluk ez kevés lenne, 23-24 fok van a lakásban, és ezt automatikusan szolgáltatja egy központ a ház pincéjéből. Koromégető pasztillát kért tőle Mihály, e helyett ő kis borítékban levő folyadékot vásárolt, amely ugyanazt biztosítja, a következő hónapban valakivel elküldi neki. Egy külön fejezetben ír a madarokról és egyéb kisállatokról, amelyek a városukban szabadon élnek, majd kérdezi, hogy vajon a Mihály nagybácsija válaszolt-e neki. Vagy Mihály nem is írt a nagybácsinak mostanában? Még egyszer elmondja, hogy 80 ezresbe kerülne az út kettőjüknek oda-viszsa, miközben a felesége havi bruttó fizetése 50 ezer. Azzal zárja, hogy várja a címzettől az újabb levelet.

1982. február 24. Feljegyzés.¹⁸⁷ A Gyergyóalfaluban tartandó lelki gyakorlatra készített feljegyzések. 18, kézzel teleírt oldal, amelyeket egy közepes méretű noteszből szakított ki. Érdeemes megemlíteni, hogy a legelső nap legelső gondolata Márton Áronnal kapcsolatos. Így kezdte a beszédét: „III. 24. 1955. Hazaérkezett M. Á. pk! Az ő lelkülete ihlet meg, amikor szólnom kell pár napon át hozzátok.”

Sem a helyszín, sem az időpont nem nyújtja a püspök emlegetésének aktualitását, ő azonban ezzel kezdi a beszédét. Úgy tekint magára, mint aki továbbviszi a püspök szellemiségét.

¹⁸⁶ 1816. sz. irat

¹⁸⁷ 1835. sz. irat

1982. február 26. Ferencnek írt levél.¹⁸⁸ Elnézést kér, amiért nem kísértc ki, de olyan hírt hozott neki ottjártakor, amelytől ő mindig félt. Nem ismerte azt, akiről a hír szólt, de kéri a címzettet, hogy imádkozzon ő is érte. A látogatója a jelek szerint készített egy összefoglalót az adóhelyzetéről, amelyet Mihály most kiegészít adatokkal, és azt is javasolja, hogy a hivatalnokok főnökének a nevét is említse meg, mint aki nem örülne, hogy ilyen hanyag emberek dolgoznak ott. A látogatója említett egy orgonát, amelyet ők nem használnak, és attól fél, hogy ezért károsulni fog. Ezután hosszan fejtegeti azt, hogy adja neki egy csere keretében az orgonát, és ő ad helyette neki egy harmóniumot. A történetben említi Schneideréket, ahol hárman tanulnak muzsikálni, majd azt is, hogy a család elmegy hozzájuk egyet muzsikálni. Arra kéri, hogy a cserét csak pár bizalmas emberével közölje. A levél vége felé említi a Károlyban lakó nővérét, aki a hidegre panaszkodik, majd azt is mondja, hogy -5 fok is volt a szobákban, és a hideg tönkretette a házban a csöveket. A vége felé intenciókról ír, amelyeket ő elvállalna majd a jövőben, „20-at azért az ezerért”. Utóiratban kedélyeskedik, egy történetet említc egy angol ügyvéddel kapcsolatban, aki két kézzel írt egyszerre, de más szöveget, és mindkettővel magas szinten fogalmazott, és arra buzdítja a társát, hogy próbálja ki ő is, van ideje.

1982. március 9. Bélának írt levél.¹⁸⁹ Arra kéri őt, hogy küldjön egy rokonának meghívólevelet, aki Németországban akarja kezeltetni a gyerekét. Neki korábban küldött valaki hasonló célra valutát, amelyet ő végül nem vett igénybe, és most azt kérte a banktól, hogy küldjék vissza annak, aki ajándékozta neki, és itt a Béla címét jelölte meg. Ennek fejében arra kéri, hogy küldjön valutát a rokona szatmári bankjába, hogy ezt a részét is teljesíthesse a feltételeknek. A helyszínen már nem kell segítenie őt. Végül jelzi, hogy megérkezett egy csomag a címzettől.

¹⁸⁸ 1856. sz. irat

¹⁸⁹ 1808. sz. irat

1982. március 11. Paptársához írt levél.¹⁹⁰ Kéréssel fordul hozzá. Két fiúról ír előbb a Schneider családból. Szeretnék, ha rendelkezésükre állnak egy orgona. A nagyobbik fiuk képes már előkészülni egyik vasárnapról a másikra (kántorként). Ezt követően hosszan ír a kisebbikről (csak őt nevezi nevén), aki 83 őszén kerül Szatmárra középiskolába. Ezt szem előtt tartva a múlt héten ő, Mihály átadta nekik a villanyorgonáját, itt megírja a márkáját is. A fiú éjjel-nappal gyakorol rajta, egy év múlva már mester lesz orgonajátékban. Még csak 13 éves, és már több hangszeren játszik, klarinéton, rézkürtön, és gitározik. Nála a templomban kántoroskodik. A címzettet arra kéri, hogy kérjen számára a Caritastól egy villanyorgonát – megírja a márkáját, ugyanazt, amilyent ő adott gyakorlásra a fiúnak. Ha azt az orgonát használatra kölcsönözné a családnak, akkor ő, Mihály visszakaphatná a sajátját. Ha az ordináriustól kér ehhez aláírást a címzett, akkor azt mondhatja, hogy kántorképzés céljából akarja megkapni. És ezzel hármas jót tenne: előkészíti a kántorát, örömet szerezne a családnak, és Mihály ismét orgonálhatna a szobájában.

A kisebbik fiú végül nem Szatmárra került középiskolába, ahogy Mihály több mint egy évvel előtte tervezte.

1982. március 12. Matild és hozzátartozói számára írt névnapi köszöntőlevél.¹⁹¹ A levél első felében röviden elmondja Szent Matild életének fontosabb mozzanatait, majd a végén azt kívánja, hogy a címzett kövesse a védőszentjét buzgóságban.

1982. március 12. Nővérének írt levél.¹⁹² Bizonyára visszaérkezett már a küldeménye. Meglepte, hogy nővére postára tette, gondolhatta volna, hogy megkapja, miért kellett ezért honoráriumot adni egy kézbesítőnek, mondja. De elvállalt 30 szolgálatot, majd elvégzi. Ezután a kiskerékpárról beszél, ő úgy tudja, hogy gyerekeknek csak 16 év fölött

¹⁹⁰ 1799. sz. irat

¹⁹¹ 1809. sz. irat

¹⁹² 0775. sz. irat

szabad kerékpáron közlekedni, Kristófot is meglepetés érte tegnap, az ellenőrök „le(en)gedték a kerékpárját”, és gyalog kellett mennie. Tavaszi útja nem Károly felé visz, és haza sem arra jön. Jól van, mákot, hagymát és sárgarépát veteményezett a múlt napokban. Szépen tojnak a tyúkjai. Erdődön még két és fél lejért vették a tojást a napokban. Eljuttat Mártonhoz vagy 130-at, ő eladja.

1982. március 13. Kristófnak írt levél.¹⁹³ A tizenharmadik névnapjára írja ezt a levelet. Elmondja, hogy honnan származik a fiú neve, majd megfogalmazza a jókívánságát is, és azt kívánja neki, hogy legyen jó keresztény.

Ebben az időszakban és ebben a régióban nem volt gyakori a fiú neve. Ebből a levélből úgy tűnik, hogy mintha egy irányítottság lenne a névválasztás mögött, amelyben ő is részt vett volna.

1982. március 13. Angéla levele.¹⁹⁴ N(agy)k(ároly)ban keltezte. Előbb a posta gyorsaságát méltatja: ő vasárnap este 6 és 7 óra között dobta be a levelet, és kedden már megkapta a választ. Utána arról ír, hogy ha Mihály nem küldte még el a biciklit, akkor ne küldje, megoldják másképp az elhozatalát. Ezután négy keresztnevet ír meg, akikért szolgálatot kell végezni: gyergyóalfalusiak voltak, a szülők ott haltak meg, a két lányuk Pesten. Postázza érte az 1000 lejt. Továbbá emlékezteti, hogy a tojások ára ott van egy borítékban a TV alatt, kivette belőle a naptár árát.

1982. március 13. Egy paptársának írt levél.¹⁹⁵ Előbb névnapja alkalmából fogalmazza meg a jókívánságait, majd egy kéréssel áll elő. Elmondja ehhez, hogy ő jelenleg „létszám fölötti” személyként dolgozik egy kicsi faluban, és szellemiekkel foglalkozik. És ezért kérdezi a címzettől a következőt: „Így volna szükségem arra, hogy hogyan talál-

¹⁹³ 1810. sz. irat

¹⁹⁴ 0483A. sz. irat

¹⁹⁵ 1848. sz. irat

koztál Dr. F. Pállal annak idején. Ő most pihent el a tavaly év vége felé. R. I. P. Továbbá kérdem tőled, mikor volt az az eljárás az ugy mondott h. főp. ellen. Bár még nem voltál itthon, de úgy rémlik, hogy 56 kora tavaszán. Erről a Boldogult úgy nyilatkozott, alapja volt, azaz volt alapja a megnyilvánulásának. Ezt azzal bizonyította, hogy 70-ben a legfőbb helyen Rád gondolt. Úgy fejezem ki, ahogy ő nekem is mondta.” Ezen a kérésen kívül kéri még egy paptársuk húgának a címét, mert szeretne nála érdeklődni az atya utolsó éveiről, mivel jótévői között tartotta számon őt. Meg is látogatták egymást, Mihály felkereste őt Szentkatolnán, és az is Mihályt az 1960-as évek második felében. Aztán megszakadt a kapcsolatuk, mondja, de gyorsan hozzát teszi, hogy lelkiekben nemigen.

Az első kérése arra irányul, hogy a jól ismert konfliktusához gyűjtsön további terhelő adatokat.

(1982. március 13. körül) Az ezen a napon keltezett levél hátoldalán feljegyzés, címe: A gyöngyi ház.¹⁹⁶ Csak negyedlapnyi szöveg arról szól, hogy a háznak két nagy szobája, konyhája, modern, de egyszerű kivitelezésű fürdőszobája, pincéje van. A szobáknak modern, nagyméretű, utca felé nyíló ablakai vannak. Az egyik szobának még további ablaka van, hogy több fényt kapjon. A könyveknek is van története, mondja, hogyan ne lenne a háznak is. A negyedik éve élvezzi ezt a nagy szabadságot, és most megpróbálja rögzíteni kis világának a történetét. Az elbeszélésnek azonban itt vége van.

1982. március 14. Névnapi köszöntőlevél egy paptársághoz.¹⁹⁷ Futólag említi közös ismerőseiket, akik felkeresték őt nemrég.

1982. március 14. Ibolyának írt levél.¹⁹⁸ Megkapta az ajánlott levelét, köszöni a fáradságot és a költekezését is, de idejét múlta az ügy – nem részletezi, hogy melyik ügy. Kiderül, hogy az újévi köszöntőlevelére

¹⁹⁶ 0483B. sz. irat

¹⁹⁷ 1849. sz. irat

¹⁹⁸ 1850. sz. irat

sem válaszolt még, mivel „ugy jött”, de most azt is megköszöni. Elmondja, hogy jól van, és azt is, hogy milyen jól döntött 79-ben, mivel falun érzi ő jól magát: „A falu az én világom. Ez a csodálatos csend és az aránylag tiszta levegő. Sort sem kell állnom. Minden napi megélhetésem is megvan.” Ezután a tavaszvárásáról beszél, reméli, hogy a dióban nem tettek kárt a fagyok. Már veteményezett mákot, hagymát és kevés zöldséget, és várja a többihez a jó időt. Itt témát vált, a társadalmi életéről ír általában: Károlyból kap néha levelet, vendégek is felkeresik. Hozzáteszi, hogy van mit „juttatni” nekik, azaz amivel megkínálnia őket. Kérdezi Ibolyától, hogy Arany János kötetének díszkiadása vajon nem maradt-e ott nála. Újabb témaváltás, a muzsikáról kérdezi hűgát. Ő most dolgozza bele magát, klasszikusokat is próbál játszani. Most veszi észre, hogy szülőfalujában nem foglalkoztak ezzel, és „a híres páterek is suszterek voltak a muz(s)ikában”. Előre is boldog ünnepeket kívánva búcsúzik.

A nyolcvanas években a romániai városokban már általános volt az, hogy az alapélelmiszerekhez nem lehetett hozzájutni, és mindennaposak voltak a nagyon hosszú sorok. Ezért írja Mihály, hogy azért szereti a kis faluját, mert ott nem kell sorba álljon. Neki nem kellett, de a nővére évek óta állt sorba, hogy neki betente kenyeret küldjön.

1982. március 16. Angéla levele.¹⁹⁹ A küldemény megérkezett, mondja, és a tojás árával együtt a tévé alatt lesz. Készülnek az öccse pappá szentelésének 40. évfordulójára, és ez alkalomból odautaznak hozzá. Ebben a levélben megírja, virágvasárnap délután indul Tamással, és 16.44-kor lesz Ákoson a vonattal. Azt szeretné, ha az öccse várna ott, és várja a visszajelzését ezzel kapcsolatban. Csodálkozik, mondja, hogy a tojás Erdődön olyan drága, ő tegnap volt a piacon, 2 lejért árulják, de első szóra adnak tízet 18-ért, sőt, volt, aki 15-ért is kapott. Klára panaszkodik, hogy nem tojnak a tyúkok, még őket se tudják ellátni. A levél végén egy tanítványáról ír, aki elkezdett zenét tanulni, és

¹⁹⁹ 0771. sz. irat

vége kezd megérteni, hogy nem a kedvesnővérnek tanul, hanem magának. Azzal zárja, hogy várja a választát.

1982. március 18. Ferencnek írt levél.²⁰⁰ Arra kéri őt, hogy intézkedjen egy piros Dacia autónak az átíratása ügyében, amely még mindig a Mihály nevéen van, miután már 1980 tavaszán kellett volna törölni az ő nevééről, és mivel ez nem történt meg, még mindig ő fizeti az autó adóját, évi 980 lejt.

1982. március 18. János levele.²⁰¹ Megköszöni Mihály megemlékező sorait, nem méltó erre, mondja. Megír egy Mihály által kért postacímét, majd rákérdez egy múlt évben elhunyt közös ismerősük családnevére. Utóiratban ezt írja: „a szabadságolásom 53-tól 64-ig tartott”.

Az utóiratban nyilván nem a pihenőszabadságáról ír, mert az nem tartott volna 11 évet. Valószínűleg a börtönben eltöltött időszakot jelöli meg, ám ezt olyan formában említi, hogy kétértelmű legyen annak, aki kibontja és elolvassa a levelét.

1982. március 22. Bertának írt levél.²⁰² Arra kéri őt, hogy meséljen P. Endre haláláról, és róla magáról is, mert foglalkoztatja a gondolat, és a jótévői közé sorolta őt. Felidézi, hogy amikor 1978. március 28-án meghalt a saját nagynénje, P. Endrét is értesítette. Közben kérdezi a címzett rokonait is egyenként, és kéri, hogy mindenikükről írjon, mert minden érdekli. Meglepte, hogy a címzett özvegy lett. Kéri, hogy majd írjon magáról is. Ő, Mihály annyit mond magáról, hogy egy kicsiny faluban él, ahol csend van. Az állomástól 4 km-re van a falu, és jó út van odáig. Itt szokta fogadni a látogatóit. Most épp kíségeteni készül Gyergyóalfaluba, és örülne annak, ha a címzett válaszlevele már várná, mire 29-én hazaér.

²⁰⁰ 1855. sz. irat

²⁰¹ 1834. sz. irat

²⁰² 1860. sz. irat

A falu elhelyezkedéséről és a látogatókról szóló rész érezhetően célzás arra, hogy szívesen fogad látogatókat. A válaszlevelet próbálja a saját hazatérésére időzíteni.

1982. március 23. Paptársának, barátjának levele.²⁰³ Megkapta Mihály januári levelét, azért nem válaszolt rá, mert ő is várt egy másik választ, amely végül nem érkezett meg. Arról ír, hogy egy ismerőse szeretne kanonok lenni, egy másik meg nemrég lett az. Ezután csillaghullást emleget, és megnevezi a paptársukat, aki azt a gallért kapta, amelyet Mihály visszaküldött annak idején. Pár címzetes esperest is ki-neveztek, köztük a levél íróját is, amin ő csodálkozott. Azt sejtí, hogy szeretnék elérni, hogy ne látogassa Mihályt, de nemigen hiszi, hogy ez sikerülne.

1982. március 23. Nővérének írt levél.²⁰⁴ Elmondja neki, hogy a megemlékezésre hazamenne, reméli, hogy egy barátja elviszi őt 5-én, és kimehetnek a szüleik sírjához. Együttal szeretne kapni virágpalántákat: kardvirágot, dália-t kér, mert ezek elfogytak, a magokat elrágta az egek. A tulipánjai szépen bújnak, a jácintok, csillagvirágok, bazsarózák a régiek. Szívesen áldozna arra, hogy árvácskát vásároljanak a kertészetből, szekfűt is szeretne, mályvát a kaplonyi ismerősöktől. Itt rátér arra, hogyan fogja megtalálni a nővérét, amikor elmegy hozzá: ha a (városi) lakásában nem találja, tudni fogja, hogy kint van a faluban, de kéri, hogy írja meg a házszámot, mert ő már nem emlékszik erre. Majd hozzát teszi, hogy reméli, a válaszlevele már várni fogja őt, amire hazaér.

Immár a második levélben írja, hogy a választ akkorra kéri, amikor hazaérkezik a kíséző útjáról. Mintha azt szeretné, ha levelek várnák őt haza.

1982. március 24. Paptársának levele.²⁰⁵ Elmondja, hogy megoldotta az ügyet. Azért kellett ketten fizessék az adót ugyanarra az autóra,

²⁰³ 1791. sz. irat

²⁰⁴ 1861. sz. irat

²⁰⁵ 1792. sz. irat

mert elmulasztották azt az átíratás során, hogy megjelenjenek személyesen az adóhivatalnál. Ő most ezt megtette, és rendeződött az ügy. Így hát a decemberben befizetett pénz őt magát terheli, és a címzettnek nincs „Int. kötelezettsége” – valószínűleg intenciókkal akarta Mihály átvállalni a költséget.

1982. március 30. Mihály levele, címzettjét nem nevezi meg.²⁰⁶ A címmel egy év leforgása alatt tíz napot töltött együtt, és ez alatt az idő alatt nem került sor arra, hogy a saját ügyéről beszélgessenek, ezért ír most neki. A levélben felsorolja a sérelmeit, amelyeket az egyházmegegyétől elszenvedett. Elsőként az 1976–78 közötti időszakot említi, amikor egy templom felújításával bízták meg, ám ahonnan még a munkálatok befejezése előtt elmozdították. Ezt követően azt panaszoja el, hogy a munkálatok ideje alatt a kollégái nem segítettek ki, amikor temetnie is kellett volna, de a munkálatoknál is jelen kellett volna lennie egy időben. És végül egy kántor esetét említi, aki pecsétet hamisított. Ezt a történetet máshol is elmeséli, de nem ennyire részletesen. Történt, hogy egy kántor pecsétet és okiratot hamisított, és ennek nyomán egy autót kapott a Caritas szervezettől. Amikor fény derült a történetekre, elmozdították állásából. Pontosabban csak kilátásba helyezték az elmozdítását. Az ez után történeteket így írja le: „Valakik megkérdezték a főnököt, miért nem teszi ki a kántort, azt válaszolta, hogy én vettem a kántort védelmembe. Valaki, aki ezt az állítást hallotta, utána(á)rt a dolognak, és meggyőződött, hogy mit sem tudtam az egészről.” Eddigi részét a történetnek máshol is elmeséli. Ami következik, azt viszont csak itt: „Azt tudtam, hogy 76-ban Vizauer Ferenc kaplonyi segédlelkészt megkérte, hogy az iratot a kiutazó zsidóval juttassa ki. A zsidó nem vállalta. A segédlelkész megkérdezte, mit kell tennie. Azt mondtam, juttassa vissza annak, aki neki adta. Mi nem denúciálhatunk. Ez becstelenség.” Majd ezt az álláspontját így indokolja: „A francia bíróság az elmúlt évtizedben megtalált egy okiratot, amelyet a francia forradalom idején egy neves író egy pap ellen nyújtott be a rendőrségre egy

²⁰⁶ 1826. sz. irat

/hatósági engedély nélkül/ működő pap ellen. A papot amerikába száműzték. Amikor az okirat előkerült – 170 év múltán – a bíróság a nagynevű író – post mortem – becstelennek nyilvánította. Nálunk is elkelve pár ilyen bíróság döntés.” Elmondja azt is, hogy sérelmeivel Márton és Jakab püspökökhöz, valamint Poggi érsekhez fordult. A lapra utólag szúrta be ehhez a részhez a következő megjegyzést: „B. e. Áron pk. Atyának Szatmár adta az (az) élet utolsó arculcsapását. Miatam.” Ezután azzal folytatja, hogy ő Nagyváradra ment szolgálni, ám itt a tasnádi kántor és pénztáros rávették az ordináriust, hogy helyezze el őt. Ekkor ő visszavonult, mondván: „Nálunk annyi pap lógatja a lábát megfelelő munka híján, hogy nem tartom bűnnek a remeteskédést.” A keltezés alatt egy utóirat is szerepel, amely így szól: „Akkik címekért dörgölőznek szívesen elhiszik és elhitetik, hogy nagyon megváltoztam. És is elhiszem róluk.”

1982. március 30. Paptársának írt levél.²⁰⁷ A levél hosszú, négy teljes oldal, amelyben a lelkigyakorlatról való kalandos hazautazását meséli el. A kaland lényegében abból állt, hogy mivel nem volt megtervezett útvonala, a nagyobb állomásoknál improvizált: utazott több vonaton, vonatfékező fülkájában, alkalmi autón, gyalogolt többször is, végül biciklizett. Azzal búcsúzik, hogy a címzettet kéri, tegye le a sofőrvizsgát, hogy ősszel majd autóval jöhessen az ő búcsújára, mindazok társaságában, akiket ott nála megismert. A szöveg első változatát kézzel átjavította, majd újra legépelte, több példányban mindezt.

A paptársa meg is látogatta őt, ahogy itt kérte, a hazautazásáról 1982. október 16-i levelében számol be.

1982. április 4. Angéla levele.²⁰⁸ Sajnálja, hogy ripsz-ropsz ment az öccse legutóbb, mert így sok mindent elfelejtett odaadni, az almát is, pedig azt neki vette, olajat is akart adni, mályvahajtásokat. Tudja, hogy mindig a sofőrhez kell alkalmazkodjon Mihály, és itt említi azt, hogy ha

²⁰⁷ 1828., 1829., 1830., 1836., 1837., 1840. sz. iratok.

²⁰⁸ 1797. sz. irat

meglesz a hajtási engedélye, nem kell senkire várnia. Nagyon örülne a sikerének, bár a kora miatt egy kicsit aggódik. Hamarabb kellett volna gondolnia erre. Itt említi egy ismerősüket, akinek nem kell megmondani, hogy a Mihályé az az autó, mert az illetőnek rögeszméje a kocsija. Témát vált, a kenyérsütésről ír. Az a véleménye, hogy jobb lenne, ha Mihály a pékségnél süttetné a kenyerét, nincs abban semmi szégyen, hogy a pap kenyeret süt. Mihály jól ki tudja dagasztani, felteszi a kis szekérrre, elviszi, ott hagyja, és amikor készen van, hazaviszi. Jobb ízű és szaporább lenne a kenyér. Küldeni fog csomagot az öccsének, nem lenne nyugodt, ha nem küldene. És kijelenti, hogy jövőben disznót vágnak. Az aprólékat van, aki megegye, és a kolbász, szalonna, sonka Mihály számára életszükséglet. Kapott levelet a húguk lányától, amelyben megírta, hogy mikorra várják a szülést, és megkérte, menjen hozzájuk erre az időszakra, hogy a másik gyerekük tudjon rendszeresen járni iskolába. Ő meg fogja írni, hogy segíteni fog a felkérésük szerint.

1982. április 19. Levél Bélának.²⁰⁹ A levél első felében szabadkodik azért, hogy elrepültek a napok, és bár megkapta a Béla Antwerpenből küldött lapját, halogatta az írást, húsvétkor sem írt, csak gondolt rájuk. Megemlíti a címzett környékén tomboló nagypénteki hóviharokat. Most az sürgeti a levélíráásra, hogy közeledik a címzett névnapja. A levél ugyan nem ér el addig, de biztosítja arról, hogy az érzelmeknek és a jó szándéknak nincs szüksége postára. Tehát vegye úgy, hogy bekopog az ajtaján, hárman eltöltenek egy napot, és sokat beszélgetnek mindarról, „ami papírra nem kerülhet”. Új gondolatmenetet indít, magáról ír. Jól van, élvezi a csendet, műveli a szőlőjét és a kertjét. Figyeli a világ nagy eseményeit, de örvend annak, hogy őt nem érintik. Őt csak az érdekli, hogy elég bélyeget tegyen erre a levélre. Itt eszébe jut, és megemlíti, hogy tavaly év végén előfizetett lapokra, és ehhez hozzáteszi, hogy az egy évre befizetett összeg egy hónapra sem biztosította neki az újságot. Kérdezi végezetül, hogy az egy hónapja repülőpostán küldött levele megérkezett-e. Búcsúzik, mert mindjárt indul a postája.

²⁰⁹ 1869. sz. irat

A levél a Bélának írt szokásos leveleknél rövidebb, valóban sietve írta. Az újságok 12-szeres drágulása túlzás: a drágulás semmiképp nem ilyen mértékű volt, amilyennek ő meséli. Ebben a levelében is igyekszik rámutatni arra, hogy ő ismeri a nagyvilág eseményeit, a hóvihart említi, hogy lássák, ő mennyire követi a híreket.

1982. április 20. Paptársának levele.²¹⁰ Köszöni a részletes tájékoztatást, örömet jelentett az útleírás nekik, akik olvasták. Megtisztelő meghívására igent mond, bár arra gondol, hogy ha megszerzi a hajtási engedélyt, akkor is vonattal megy. Említ egy tragikus balesetet, amelyben egy ferences társuk elhunyt, két másik megsebesült. Postázta a bidonokat és a csemetéket, reméli, életképes állapotban érkeznek meg. Végezetül hozzáteszi, hogy mindazt, amit Mihály a mellékletben írt le, valamint azt a részét, amelyet személyesen mondott el, ő már ismerte, de örült annak, hogy leírta. Bizonyos dolgok kimaradtak, bizonyára az érdekeltek iránti kíméletből.

1982. április 21. Angéla levele.²¹¹ Az este kapott értesítést, hogy menjen Zilahra – itt újra elmondja, hogy babát vár a család, és ő azért megy, hogy ez idő alatt az iskolás gyereket felügyelje. A múltkor nem jutott eszébe, most meséli el, hogy találkozott egy ismerős asszonnyal, aki megemlítette, hogy van neki egy özvegy unokatestvére, az jó lenne Jánosnak – Mihály özvegy ismerősének, aki feleséget keresett. Megint témát vált: a dobozt, amelyben a csomagot küldte, ne dobja el az öccse, mert 10,80 lejt kértek érte, vissza kell juttatni alkalomadtán. Demizsonért újra körbejárta a várost, sehol sincs. Majd elmondja, hogy esküvő volt az ismerősük családjában, egy távol lakó, erre hazaérkező ismerőse Mihálynak kérte Angélát, hogy szóljon Mihálynak, hogy itthon van, hátha találkoznak. Angélnak azonban másnap temetésre kellett mennie, és utána már hiába írt volna, nem ért volna el a levél idejében. Egy rokonuk beteg, úgy látszik, sokat evett az ünnepek alatt, tegnap feküdt

²¹⁰ 1793. sz. irat

²¹¹ 1798. sz. irat

be a kórházba, hogy kivizsgálják. Ő besegít a templomkert rendezésébe is, mióta meghalt a nővér, aki gondozta, így, ha jönne az öccse és nem találja otthon, ott is keresheti, máshova nemigen megy. Még egy érdekességet ír. Ott járt nála a húgunk. Azt mondta, hogy a veje ötlete az, hogy meghívják őt, Angélát magukhoz, építenek egy szoba-konyhát, és ő, Angéla ott Ibolyával lakhatna. Angéla határozott nemet mondott erre, és készül, hogy személyes találkozás alkalmával rámutat a Mihálylyal szembeni viselkedésükre. Az a véleménye ugyanis, hogy önzőek és igazságtalanok voltak. Kijelenti, hogy jó, hogy megvan a tömbházlakása. Befelezi a levelet, mert már mindjárt 10 óra, és 12-kor indul a vonata.

(1982.) április 21. Mártonnak írt levél.²¹² Értesíti őt arról, hogy az az illető, akihez küldte őt, nem tudott számára soron kívül helyet biztosítani az iskolában, és azt sem tudja, hogy mikor tud erre sor kerülni. Ezt majd utólag mondják meg „távbeszélőn”. Ezek után arra kéri a címzettet, hogy az autót vigye el a Schneider családhoz. Elmagyarázza, hogy azért nem hagyhatja nála, mert ha el kell adnia, akkor a benne levő kilométerek fontosak lesznek. Itt egy kevésbé érthető rész következik: azt írja a címzettnek, hogy a múltkor írt cédulák túlzóak voltak, csak hármat lett volna szabad írnia, mert nem kellene egy évnél többre előre tervezzen. Így azt üzeni egy női ismerősének, hogy csak hármat vegyen azokból figyelembe, „nehogy árnyék vetődjék az ügyre”.

A levelet valószínűleg rosszul dátumozta: 1983-at írt 1982 helyett. Az autó hazahozataláról júniusban is írt levelet ennek a címzettnek, de 1982-ben. Nem derül ki ebből a levélből az, hogy a cédulák, amikre hivatkozik, mit tartalmazhattak. Mivel az elhúzódozó sofőriskolájáról és az autójáról esik szó, talán ahhoz kötődött ez is, de itt nem pontosítja, hogy pontosan miről írta a cédulákat. Egy későbbi levélből derül ki, hogy a család intenciók elvégzését kérte tőle egy kifizetésért cserébe, erről adhatta ő az igazolást. Az 1784. sz. irat hátára írt is ilyen intenciók elvégzéséről szóló igazolásokat.

²¹² 1867. sz. irat

1982. április 27. Angéla levele.²¹³ A levél első felében arról ír, hogy Zilahon tölt majd valamennyi időt, mert a húguk lánya kórházban lesz, és a családnak szüksége van a segítségére. A következő téma a Mihály nyugdíja. Szeretett volna elmenni, hogy személyesen beszélgessenek erről, de sehogy sem tud, ezért papírra veti aggodalmait. Ezt írja: „Szerintem rendezni kellene a nyugdíjadat. Megdolgoztál érte, az Neked jár. Sokszor eszembe jut: amikor (olvashatatlan név) meghalt, Mariska néni néhány évig azt hangoztatta, hogy neki nem kell nyugdíj. Egyszer aztán kért, hogy rendezzem. A nyugdíj-főnök azt mondta, hogy ez a buta asszony egy csomó pénzt sárba taposott. Ilyet nem szabad csinálni. Nem tudjuk, még mi vár ránk. Mindig nehezebb az élet. Még az aggnemházba sem vesznek be, ha nincs nyugdíjad. Szerintem az lenne a legokosabb, hogy megalázod egy kicsit magad és kéred. Az alázatosság. Te jobban tudod mint én, mindig hasznos. Lassan mindenkit megtör az élet. Az én aggodalmam csak akkor fog elmúlni, ha tudom, hogy már folyósítják a nyugdíjadat. Ez életszükséglet. Nagyon kérek, rendezd.” A levél végén arról ír, hogy megrendítette őt a ferencesek balesete.

Angéla itt először fogalmazza meg azt, hogy öccsének mégiscsak kérnie kellene a nyugdíját, amelyet az egyházi vezetéssel szembeni dac kifejezésekként nem vett át, mióta nyugdíjazták.

1982. április 29. Dórának és Lászlónak írt levél.²¹⁴ Házasságuk alkalmával kíván nekik minden jót, és megemlíti, hogy a rokonságukkal együtt hálás azért, amiért jó gyerekek voltak.

1982. április 26. Paptársának levele Aknasugatagról.²¹⁵ Egy szomorú hírral kezd: egy fiatal kántor haláláról értesíti. Elmondja, hogy nagyon beteg volt. Felesége immár másodszor maradt özvegy, egy hat éves gyerekük van. Egy örömteli hírrel folytatja, a jelenlegi kántora házasodik, megjelöli azt a családot, ahonnan származik a menyasszony.

²¹³ 1796. sz. irat

²¹⁴ 1866. sz. irat

²¹⁵ 1887. sz. irat

Bocskay Gizike néni még él, mondja, minden alkalommal, amikor el-
megy hozzá, különleges tisztelettel beszél Mihályról. Búcsúzóul kéri,
hogy ne haragudjon ezért a pár sorért, azért írta meg mindezt, mert
ezeket a fiúkat Mihály indította el a kántorság felé.

1982. április 30. Sándornak írt levél.²¹⁶ Elmondja neki, hogy régi
helyükről kapott levelet, amelyben értesítették egy közös ismerősük ha-
láláról. Egy jó hírt is ír, egy másik közös ismerősük nőszül, egy idős
hölgyről írja, hogy még mindig él, és felköszöntötte őt Gizella napján.
Zárójelben megjegyzi, hogy ez a névnap május 7-én van. Ezután egy
kérést fogalmaz meg, a következőképpen: „Szabad kérnem valamit:
vagy 3 doboz külföldi cigire volna szükségem. Azt gondolom módja
van hozzá jutni. Megfizetem. Ha van, kis dobozban posta is elhozza.
De Szatmárról az Ákosi fürdő megállójánál lehet eljutni busszal.”

*A cigaretta nyilván nem saját használatára szükséges, hanem másvalakinek
szánja. Ebben az időben szívességet lehetett vásárolni külföldi cigarettával, hi-
szén hivatalosan nem lehetett hozzáférni.*

1982. május 1. Nővérenek írt levél.²¹⁷ Megkapta a felszólítólevelet,
és leírja a válaszát. Látja, hogy azért aggódik a családja, hogy őt el kell
tartaniuk. Ezért lépett fel hivatalosan a nővére az ő érdekében, és kérte,
hogy ő, Mihály nyugdíját kaphasson. Mihály ezt meggondolatlanság-
nak nevezi, majd hozzáteszi, hogy „Ez neki nagy örömet jelentett.”
A levél hangneme vitázó, emlegeti az aggmenházat, ahova a nővére
szerint nem fog bejutni, de ő nem is akar oda menni. A nővére említet-
te az alázatosságot, amire ő azt válaszolja, hogy azt egyszer megtette,
többször nem fogja. Végül megkérdi, mi köze nővérenek az ő anyagi
helyzetéhez, hiszen ő sem kérdezi tőle, hogy miből él. A témát azzal
zárja, hogy kéri, ezt az ügyet zárják le. Ezután más témát említ, a tömb-
házlakás esetleges eladásával, illetve a címzettnek a húgukhoz való köl-
tözésével kapcsolatban kijelenti, hogy nővére örüljön, míg magában

²¹⁶ 1868. sz. irat

²¹⁷ 1794. sz. irat

élhet. Említi, hogy János bácsi lovat vett, így már el lehet jutni az állomásra, ha más nem lesz.

A nővére aggódó levelét Mihály rossz néven vette. Egyrészt, miközben nővére egyes számban beszélt, a maga nevében írt, öccse többes számnak válaszol, mintha az egész családja állna vele szemben. Másodszor: kifejti, hogy csak azért nem akar nyugdíjat kapni, mert az a felettesei szemében azt jelenteni, hogy belátja a vereségét, és morális vesztes lesz. Az alázat sem járható út számára, hiszen egyszer már megtette, hogy bocsánatot kért. Ugyan nem a nyugdíjával kapcsolatban tette meg, hanem a nyugdíjazása előtti kihelyezése idején, amikor Márton Áron püspök is levelet írt az érdekében a Mihály felettesének. Ekkor Mihály a Márton Áron püspök tanácsára bocsánatot kért tőle, ám ennek sem volt eredménye. Erre a megaláztatásra utal, amikor azt írja, hogy egyszer már megtette.

1982. május 2. Nővére levele.²¹⁸ Befejeződött a zilahi szolgálata, és ő hazament. Röviden említi, hogy kikkel találkozott. Mihály egyik pap-társa említette, hogy fel fogja őt keresni. Kérdezi, hogy mi újság az öccsénél. Felhívja a figyelmét arra, hogy a kis kacsza és csibe megfagy, ennek elkerülésére pizsamát kell nekik varrni. Zilahra utazása alatt mindenhol havas volt a táj, a hűgánál is hó volt a kertben. Itt befejezi, mert Zilahra is akar írni.

1982. május 15. Angéla levele.²¹⁹ Elmondja, hogy hazaérkezett Zilahról, és megköszöni „a tövisekkel teletűzdelt névnap csokrot” – itt valószínűleg az öccse korábbi levelére utal. Mosolygott magában, mondja, és megállapította, hogy öccsének nincs igaza. Nem érti, hogy öccse miért látja a dolgokat olyan sötétben, és miért kutatja mindig azt, hogy mi van a háttérben, milyen mellékgondolatai lehetnek neki, Angélának. Kijelenti, hogy semmiféle mellékgondolatai nincsenek. Jancsi öccsükön látszik, és ő maga is mondja, hogy nem lesz hosszú életű, gyenge a szíve. Ő, Angéla 2,5 évvel idősebb Mihálynál, tehát „emberi

²¹⁸ 1795. sz. irat

²¹⁹ 1803. sz. irat

számítás szerint” ő fog hamarabb meghalni, mondja. De amíg él, és van lehetősége, a testvéreinek segít, ha rászorulnak, mert úgy érzi, ez kötelessége. Felidézi, hogy régen, amikor édesanyjuk aggódott értük, Mihály akkor is azt kutatta, hogy milyen mellékgondolatai vannak. Adél nővérük is ilyen „sötétben látó” volt. Ő egyszer 1976-ban levélben rámutatott Adél tévedésére, aki meg is értette, és attól kezdve nem kértelkedett az Angéla jóakarataiban. Örül annak, hogy megünnepelték Adél 50 éves jubileumát. Békésen, nyugodt lélekkel távozott. Itt témát vált, nem tudja, hogy a nyári programja hogyan alakul, egyelőre annyit tud, hogy egyik kislányt a családból kell vinnie Kolozsvárra a kórházba, de mivel már hétéves lesz, nem utalják be őt is vele. Zárásul írja, hogy Mihály egyik paptársa, Jónucz Pali elhunyt, elgázolta egy lovaszekér.

1982. május 20. Mihály levele paptársának, barátjának.²²⁰ A bevezetőben emlékszik a címzett ígéretére, hogy esetleg felkeresi, de azt írja, hogy ebben a benzintelen világban megérti, hogy nem tehette meg. A levelet azért írja, mert lelkében gyászolja Jónucz atyát, akit gyerekkorától ismert, a primíciáján ministrált. Elmondja, hogy Sülelmed vidékén találtak rá, és holtan vitték Kaplonyba. Ezt követően a hosszú tél utáni tavaszról ír, az ígéretes termésről, és arról, hogy várják az esőt. Szép volt a húsvétjük, és a mai nap is, a mennybemenetel napja, bár ez utóbbi náluk már csak „erőltetett valami”, szomszédok már vasárnap tartják, azt gondolja, hogy Ottóék is. Erről eszébe jut és kérdezi, hogy Ottóékat még mindig nincs szándéka meglátogatni a címzettnek? Búcsúzóul gratulál a címzett kitüntetéseihez, amelyeket azonban nem említ. Az aláírásban „bátyád” megnevezés szerepel.

1982. május 21. Nővérének írt levél.²²¹ A legutóbbi levele a szokásosnál később született, már azt hitte, hogy nővére Kolozsváron van, de talán a J. Pál esete bírta írásra. Ő, Mihály csak a temetés után kapta meg a levelet, és megemlékezik róla. Említi a sajtóságos kapcsolatukat,

²²⁰ 1877. sz. irat

²²¹ 1878. sz. irat

azt, hogy legnagyobb fivérüknek barátja volt. Ő, Mihály szolgált a primíciáján, jelen volt az ezüst- és aranymiséjén is. Kéri nővérét, hogy írjon, ha részleteket tud az utolsó újáról. A kerti munkák lefoglalják, a szőlője szép, várják az esőt. Az emberek nagy szorgalommal dolgoznak, mondja, János is alig győzi végezni. Ilyenkor sok a munka. Zárja a levelet, mert indul a postás.

1982. május 16. Paptársának levele.²²² Az első részben a megszólításra reflektál. Bár a megszólítás hivatalos, mondja („Kedves Tyukodi Atyám!”), szívesebben írná a Tyukodi pajtást, részben, mert a magyar történelemből ismert mondat jut eszébe („Te vagy a legény, Tyukodi pajtás”), részben, mert a címzett rendelkezik azokkal az erényekkel, mint a hős kurucok, „akik ha kellett bátran meghaltak a szent ügyért”. Irigylésre méltónak nevezi ezt a patinás magyar nevet. Itt témát vált: kitüntetésnek érezte azt, hogy „becses” leveléből a címzett egy példányt neki is eljuttatott – érezni, hogy valaki másnak írt levél másolatáról van szó. Egy kollégájával együtt elolvasták a levelet, és elítélik azt a méltánytalan mellőzést, amelyben Mihálynak része volt. Különböző elfoglaltságaira hivatkozik, amiért későre jelentkezett: nyugdíjasként kertészkedéssel, ásással, pityókaültetéssel foglalkozott, és fáradtságra hivatkozik. Ha a nyáron valóban arra járna a címzett autóval, mint ahogy jelezte korábban, szívesen látja. Így zárja: „Addig is testvéri szeretettel üdvözöllek és paxollak.”

A levél írója nyilván nincs tisztábanazzal, hogy Mihály családneve nem az eredeti neve, hanem egy felhett név.

1982. május 22. Paptársának írt levél.²²³ Gyöngyön keltezte. Megrendítette János atya halálának a híre, elővette a fényképét és rá gondolt. Köszöni a küldeményt. Elmondja, hogy a csemeték közül, amelyekért aggódott a címzett, csak 4-5 pusztult el, pár bizonytalankodik, de van olyan, amely már kihajtott. Levelet kapott Imre atyától, kedves

²²² 1813. sz. irat

²²³ 0772. sz. irat

a meghívása, ha alkalom adódik, nem kerüli el őket, mondja. Üzeni Istvánnak, hogy nem siet eladni az áruját, amelyért jönnének. Ha jönnek, jelezzék, de pünkösöd utáni hetekben jöjjenek. Ezután a szép tavaszról ír és arról, hogy a szőlő szépnek ígérkezik, reméli, hogy ősszel a címzett is meglátja, hiszen megígérte.

Utóirat a lap túloldalán. Nem világos, hogy ehhez a levélhez tartozik-e. Azt meséli el, hogy 80 év körüli paptársa, Jonutz Pál elindult Kaplonyból, hogy meglátogassa lelkipásztor öccsét, és pár nap múlva értesültek arról, hogy egy szilágysági faluban egy lovasszékér baláltra gázolta. Elmondja, hogy az elhunyt a Mihály korán meghalt testvérbátyjának jó barátja volt, illetve azt is, hogy ő prédikált az ezüst-, majd az aranymiséjén, ezért a balála megrendítette.

1982. június 6. Béla levele.²²⁴ A levél első felében arról ír, hogy csak most tudták elintézni a dolgot, és elküldték a meghívót és az útiköltséget, 45 dollárt, bár úgy hallotta, hogy megváltoztak az eljárások. A második részében arról ír, hogy Európán belül nem érdemes légipostán küldeni a levelet, mert ugyanannyi idő alatt ér el, csak tengeren túlra érdemes a légipostát használni.

A levél hátlapjára írógéppel írt valaki pár sort, amely arról szól, hogy épp vendég érkezett, egy pap, aki meglepődött azon, hogy ő, a sorok írója ott van. A sorok írója muzsikált egy keveset neki orgonán és trombitán is, aztán elment János bácsihoz zenét tanulni.

Az utóbbi sorokat valószínűleg Kristóf írta.

1982. június 18. Mártonnak írt levél.²²⁵ Első felében elmondja, hogy egy közös ismerősük járt nála. Mihály elmondta neki a helyzetét, és megkérte arra, hogy segítsen az ő ismerősein keresztül sürgetni a vizsgázási lehetőségeit. Most azonban lehetősége lett „kézből” értekezni a címzettel – azaz valaki elviszi neki a levelet, nem kell postára tennie. Ezért kéréssel fordul hozzá, ebben a formában: „Ez a tény, és hogy most van alkalmam kézből Veled értekezni, adta a gondolatot, hogy

²²⁴ 0758. sz. irat

²²⁵ 1870. sz. irat

bátran kérjelek: ne keljen várnom a vizsgára csütörtökig. Legyen szíves a direkto(r) meghívni az iskolához a vizsgáztató segédjét, és adjanak nekem egy külön alkalmat, hogy vizsgázzam. Ezt nem akadályozza a törvény, hiszen ez csak elővizsga. Nekik pedig vizsga után meghonóráljuk. Vizsga után mindketten kapnak egy-egy korsó bort. Nem hogy átengedjenek. Hanem, mert velem külön fáradtak. És még egy: add át neki észrevételeimet, amelyeket leírtam. Legyen a holnapi – szombati – nap arra egy órád, hogy ezt nekem elintézd.” Azzal zárja, hogy várja az intézkedését és vasárnap a választ.

A lap alsó felében egy román nyelvű összefoglaló²²⁶ található arról, hogy az írásbeli vizsgán nem vette észre, hogy a vizsgalap kinyitható, csak az első és az utolsó oldalon levő feladatokat oldotta meg. Mire észrevette, hogy a többiek kinyitották az oldalt, már csak öt perce maradt. Nem mondja ugyan ki, de mintha ezzel magyarázná azt, hogy nem sikerült a vizsgája.

(1982. június) Mártonnak írt levél.²²⁷ A levél első felében elmondja, hogy nem adhatja oda az autóját, hogy a címzett egy arad(i) útra menjen vele. Hosszan sorolja, hogy a másik sofőrjének milyen családi okokból kell az autó. A következő téma a „faügy”, amelyet az eredeti számítás szerint elfogad. A következő téma kissé zavaros: arra kéri őt, hogy ne szóljon senkinek arról, hogy ő, Mihály segítette őt, majd további személyekre céloz, akik visszautasították. Azzal búcsúzik, hogy a többi élőszoval beszél meg.

1982. június 25. Nővérének írt levél.²²⁸ Igaza van nővérének, régen írt levelet. Egyik oka az, hogy takarékoskodnia kellett a levelezőborítékkal. A készletét odaadta egy fiatal párnak, hogy küldjék el a (valószínűleg esküvői) meghívóikat, de nincs módjuk visszavásárolni. Kéri is nővérét, hogy vásároljon neki 100 darabot, ha tud. A másik oka a

²²⁶ 1871. sz. irat

²²⁷ 1872. sz. irat

²²⁸ 1858. sz. irat

hallgatásának az volt, hogy lefoglalta a munka, és itt a kertet és a szőlőt említi. Ezután arról ír, hogy sokat tanult a sofőrvizsgájára. Az elméleti vizsgája épp sikerült. Ezt követően kell 20 órát vennie az iskolában, majd egy újabb írásbeli vizsga következik, és utána a gyakorlati vizsga. A terve az, hogy a nyár végén már autóval hozza el a nővérét és hűgát, amikor a „rigló szilva” érni kezd. Egy kevésbé érthető pénzügyi tranzakcióról szóló pár mondat után arról ír, hogy nagyon szép a szőlője, és ez örömmel tölti el. Szép a baromfiállománya is, és ebből akar pénzt csinálni, ahogy írja, „azok nőnek pénzbe”. Egy tojás ára ugyanis csak másfél lej, de másfél hét után a kikelt csirke már 6 lej ér. Három rendbéli csirkéje van, és még kettő reményben. Ezután rövid mondatokat szán egy témának. A kislánynak (valószínűleg a rokonuknak) gyógyulást kíván. Ő kapott egy másfajta öröklámpást. Várja a méhészeketől a pergetőt, amit kialakított, de még nem hozták. Hozzáteszi, hogy menyire sajnálja azt, hogy nem három évvel korábban vásárolta a méheket. Azt mondja, hogy ebben az évben óriásit nyertek a méhészek. Az övé is szép, de „egy fecske nem nyár”. Témát vált, kapott meghívót a 45. érettségi találkozóra, két doktor és egy Muresan nevű kollégája küldte. Ő egy levélben kimentette magát. Végül elmeséli, hogy előző napon nekiállt fánkot sütni. Sokat akart készíteni, mert az eláll. Miközben sütötte, megérkezett hozzá egy barátja és hét volt növendéke. Volt mit enniük, míg emlékeket idéztek. És megkóstolták a tavalyit is, ami finom volt – itt valószínűleg a borra utal. Azzal zárja a levelet, hogy ma szép nap ígérkezik, be is ragyogja a szobáját, és az imént a kis kakas kukorékolással köszöntötte.

1982. július 3. Bélának írt levél.²²⁹ Miután elmondja, hogy megkapta a címzett levelét, és örül annak, hogy a címzett is megkapta az övéit, röviden említi egy rokonát, aki örül a megérkezett papíroknak. Ezután a gazdasági ügyeiről mesél: a szőlőről, a kertről és a baromfiakról. Mesél egy hatalmas viharról, amely földre terítette a kukoricát, a vihart itt orkánnak nevezi. Miután elmondja, hogy szép a szilva, de dió kevés

²²⁹ 1865. sz. irat

lesz, almát Máramarosból hoznak, és szép a baromfiudvara is, váratlanul tesz egy kijelentést a vendégfogadásról: „Volna módom vendégfogadásra, bár ma hihetetlenül magas az ára a szárnyasoknak. Most érkeztünk mi is a világpiacon árakhoz. De ez nem örömmünk.” Ezután az esős időről ír, és arról, hogy nem tudják elkezdni az aratást, majd a labdarúgó-világbajnoksággal kapcsolatban ír pár gondolatot a látott meccsek alapján. Itt újra megköszöni az ismerősének küldött iratokat, majd felteszi a kérdést, hogy mit írjon még. Ekkor visszatér a címmel közös emlékeihez, és elmondja, hogy idén külön figyelt egy dátumra: „Lé(1)ekben ez évben nagyon megünnepeltem 1953 április végét. Akkor vettünk ideiglenes búcsút, és én hazaérkezhettem. De jó volt. Nagyon sajnáltam mindig azokat, akik még maradtak. Szerencsére már csak emlékek az akkori ügyek. Bíz(z)unk benne, hogy sorsunk mindig csak a jobbat fogja nyújtani a jövőben.” Itt témát vált. Épp egy vihar vonul át a falu fölött, és a „keleti templomban”, ahogy mondja, megkondították a harangokat. Erről eszébe jutott egy korábbi történet arról, hogy egyik korábbi szolgálati helyén hogyan tiltotta be a harangozást a viharok idején, ugyanis ő ezt babonának tartotta. A falubeliek viszont hittek abban, hogy azért verte el a jég a határt, mert a harangozó 5 perccel elkésett a harangozással. Miután ő betiltotta a harangozást, nem verte el a jég többet a termést. Azt is elmondja, hogy a levél írása idején épp áramszünet volt, és ezt mintha a viharhoz kapcsolná. Sajnálni fogja, ha ezért nem láthatja a világbajnokság soron következő, lengyel–szovjet focimeccsét, amely szerint nagyra ígérkezik. Ócsárol egy másik, gyenge meccset: ha 8–7 lett volna az eredmény, ugyanott lettek volna, és a közönségnek is jobb lett volna. Azzal folytatja, hogy egy tyúk húszszor többet ér most, mint amikor a címzett itt a piacon szétnézett, és mindennel így vannak. Miért csak a gólok maradtak a régi szinten, kérdezi. Itt elfogytak a témái: kérdezi, hogy mit írjon még, majd azzal folytatja, hogy zárja a levelét.

Béla Mihállyal egyszerre volt a börtönben, azaz börtöntársak voltak. Erre többször utal közvetetten. Amikor ő hazamehetett, Bélának még maradnia kellett, ezért írja, hogy sajnálta a maradókat. Úgy tűnik, hogy a szabadulása után Béla elhagyta az országot, külföldre távozott, és ott telepedett le a feleségé-

vel. A levelezés idején Németországban éltek és dolgoztak, és egy pihenésre alkalmas házuk is volt Franciaország déli részén. A megérkezett papírok alatt valószínűleg meghívólevelet kell érteni: szüksége volt a rokonának a meghívólevélre és a pénzre ahhoz, hogy Németországba utazzon, és Mihály a barátja segítségét kérte ebben.

1982. július 5. Mártonnak írt levél.²³⁰ Két hete, hogy találkoztak, és a címzett annyi fáradságot sem vett, hogy egy szót szóljon a Mihály ügyéről, írja, majd hozzát teszi, hogy utoljára kéri tőle, hogy tegye le az autóját Bélteken. Ezután bizonygatja, hogy ővele vagy az ő érdekében sokkal kevesebbet kellett futnia az autónak, mint amennyi most benne van: 5000 km van benne, és vele esetleg 800 km-t, az ő érdekében ugyanennyit kellett mennie. A továbbiakban más megoldást talál, és nem a címzettre bízta az ügyeit.

A szöveg alatt egy utólag gépelt szöveg is található.²³¹ Ebben elmondja, hogy miután feltette a fenti levelet, aznap este befutott az, akinek küldte. A levelet persze nem olvasta még. Ezután leültek és átbeszéltek az ügyeiket. Két héten belül kezdi az iskolát, augusztus 1-re készen lehet. Márton intenciókat kért a felesége számára, cserébe propán-bután palackot ajánlottak fel, ami Mihály szerint már hasznot jelent, ami nem kevés. Ő azt írja, hogy diplomatikusan járt el, kezdetben nehéznek mutatkozott, és megjegyzi, hogy nem tiszta a kooperáció. Majd tovább lép, itt elmondta a címzettnek a levele tartalmát. A címzett bevallotta, hogy valóban saját érdekében használta az autót. Felajánlotta, hogy Mihály kap 6 m tűzifát. Azt írja, hogy ez is szerencséje, és nem kívánja ingyen. Megoldja intenciókkal. Azzal váltak be, hogy befizetik az autó díját (nem pontosítják, milyen díjat, valószínűleg adót), és Mihály kér egy ideiglenes papírt, hogy közlekedhet az autó. Név szerint említ valakit, aki egész nap rendelkezésére áll, ha szükséges, majd így zárja a gondolatot: „Ha az nem sikerül, akkor az érettségiző lehet segítségemre. Tudom én, kire gondolok.” A szöveget azzal zárja, hogy a

²³⁰ 1783. sz. irat

²³¹ 1784. sz. irat

napot úgy tölthette, hogy immár feloldva érezte magát a nyomasztó gondoktól.

A lap hátoldalán három latin nyelvű igazolás olvasható, 30, 60, majd 40 intenció elvégzéséről. Bizonyára a fenti megbeszélés nyomán adta az igazolásokat.

A szolgáltatások cseréjét lehet megfigyelni: a pénzt kikerülve egyeznek meg a cseréről: amit Mihály tud nyújtani, az az autójának a használata és az intenciók, amit kap ezért, az a gázipalack és a tűzifja. A rokonának szüksége van autóra, amivel járjon, a feleségének intenciók elvégzésére, és ezért hajlandók a gázipalackot és a tűzifát biztosítani.

1982. július 10. Dórának és Imrének írt levél.²³² Házasságuk alkalmából küldi jókívánságait, közben megemlíti azt, hogy ismerte és tanította a szüleiket is.

1982. augusztus 1. Angéla levele.²³³ Elmondja, hogy előző napon érkeztek haza Kolozsvárról, ahova az unokahúgát vitte szemmütetre. Otthon megtudta, hogy ez idő alatt kereste őt Mihály. Sajnálkozik azon, hogy nem találkoztak, mert márciusban találkoztak utoljára, és azóta Mihály keveset írt. Ő, Angéla megírta volt neki a július 1-jei levelében, hogy menni fognak Kolozsvárra. Úgy részletezi itt mindazt, amit ebben a korábbi levelében írt, mintha Mihály nem kapta volna meg azt. Ezután a Mihály tervéről írja, hogy örülne, ha sikerülne. Ő csak a kora miatt aggódik, és egyébként úgy véli, hogy csoda lenne, ha sikerülne. Hozzáteszi, hogy „anélkül is meg lehet élni, és az örök üdvösséget egyáltalán nem befolyásolja”. Azt azonban nem mondja ki, hogy mi a terve Mihálynak, csak sejthető, hogy az autóvezetői engedély megszerzése. A saját terveiről is ír. Unokahúgával két napot mennek majd Zilahra, miután megerősödik. Majd Ibolyával készülnek Gyöngyre, bár Ibolya utazása még nem biztos. Ibolya meg fogja neki ezt táviratozni. Arra

²³² 1859. sz. irat, piszkozatai: 1862., 1863. sz. irat

²³³ 1843. sz. irat

kéri öccsét, hogy ha Ibolya is megy, akkor a János szekerekével várja őket az állomáson, de ha Ibolya nem megy, akkor elég biciklivel jönnie.

Valószínűleg a biciklire a csomagokat szokták feltenni, és ők gyalog mennek, így legalább nem kell cipeljék a csomagokat.

1982. augusztus 4. Nővérének levele.²³⁴ Értesíti őt, hogy az előző levelében írtakkal ellentétben mégsem tud menni most Gyöngyre. Aznap szólt Bözsi, hogy pénteken szedik a krumplit, és neki segítenie kell. Ibolya sem tud menni, mert Jancsiék telefonáltak, hogy visznek neki krumplit. Ezért ő kihasználja ezt a lehetőséget, és elviszi Annamáriát Zilahra, hiszen megígérte volt neki ezt az utat. Ott majd eldöntik, hogy mikor mennek Gyöngyre, és értesítik.

1982. augusztus 24. Angéla levele.²³⁵ Azzal indít, hogy nem merte volna álmodni sem, hogy még aznap levelet ír öccsének, de két óra előtt már hazaérkezett. Megköszöni a szíves vendéglátást. Tanácsokat ad öccsének az ott hagyott ételekről, például figyelmezteti arra, hogy a túró gyorsan penészedik, vigyázzon. Gyönyörűség volt számára szétnézni a szép szőlősben, az érett szőlő jót tett az epéjének, mondja. Hazafele úton beszélgetett azzal, akivel utazott. Csodálkozott azon, hogy az illető nem ismeri Mihály németországi barátját és feleségét. Mondta neki, hogy ha útlevelelről van szó, azok küldhetnek befogadólevelet és pénzt is. Feltételezi, hogy az öccse csak azért nem említette őket, mert ritkán találkozik a beszélgetőtársával. Ezután kijelenti, hogy ugyan jó lenne világot látni, de a lakás meg a majorság nagyon megsínylené azt a 2-3 hét távollétet. Ezt már valószínűleg az öccse elutazására írja, mert azzal folytatja, hogy az öccse tegyen úgy, ahogy jónak látja. Búcsúzóul sok türelmet kíván a gyakorláshoz, örülne a sikernek, de hozzáteszi: „legyen úgy, ahogy odafent intézik”. A szilvaéréskor várja az értesítést.

²³⁴ 1886. sz. irat

²³⁵ 1874. sz. irat

(1982. augusztus) Nővérének írt levél, valószínűleg válasz annak 1982. augusztus 24-i levelére.²³⁶ Első felében elmeséli azt, hogy egy közös ismerősükkel találkozott a vásárban, aki szekérrel és egy lóval volt, és aki kereste volt őt otthon, mert nála akartak megszállni. Megjegyzi, hogy szerencse, hogy ő nem volt otthon, ehhez hozzáteszi: „magunk között mondvá”. Kapott csomó szép dolgot a gyerekeknek, ezt küldi, egy csibével együtt, amit le kellett vágnia hirtelen. Ezután a gyönyörű szőlőről ír, és arról, hogy ha autója lesz, jobban gondolja majd. Egy közös ismerősük kisfiával Nyugatra utazott, a meghívót a mérnök küldte, akivel levelezik. Egy rokonuk is kérte, hogy kérjen neki meghívót, de ő nem teszi meg, mert nem akarja terhelni a barátját. Ezt a nővére levelében foglaltakra válaszolva írja. Mintegy magyarázatként a levél végén megemlíti másik, Németországban élő ismerősét, aki kérte az ő, Mihály fényképét, mert küldeni fog neki meghívót. Megerősíti ezzel azt, hogy még ő sem a szóban forgó baráttól kér meghívólevelet, hanem valaki mástól. Hozzáteszi, hogy elfelejtette neki jelezni, hogy az utazásra már megvan a pénze letétben a bankban.

Látjuk, hogy ő maga is készül Németországba, legalábbis elindította a meghívólevél beszerzését, ami az első lépés volt. A következő napokban (szeptember 1-jei levelében) unokabúgát megpróbálja lebeszélni a hasonló utazásról.

1982. szeptember 1. Ibolyának írt levél.²³⁷ Elmondja neki, hogy a lányától kapott levelet, amelyben azt írta, hogy szeretné meglátogatni a mérnökéket – azaz Mihály németországi barátját. Mihály azt válaszolta neki, hogy egy éve egy rokonuk volt nála, és arról számolt be, hogy annak a családnak „fogniok kell a pénzt”, mert házat vettek, és az ott nagy vagyon. Akkor ő elhatározta, hogy nem küld többet senkit hozzánk, így az érdeklődő rokonnak is más megoldást kell találnia. Ezt követően érvel amellest, hogy egyáltalán nem kellene mennie: „A mi pénzünkön ott élni a tízszeresét jelenti az itteninek. Sem vinni, sem hozni nem lehet, csak nagy áron. Mindenütt jó, de a legjobb otthon.” Ezután

²³⁶ 1873. sz. irat

²³⁷ 1875. sz. irat

arról ír, hogy Angéla volt nála látogatóban, és el volt ragadtatva a szőlőtől, az ottani csendtől, a tájtól. Majd a búcsúról ír, amely október második vasárnapján lesz náluk, szívesen látja a címzettet. A tyúkok, csirkék jól vannak, most is vágtak, és ez ünnep náluk. Megemlíti, hogy H. János bácsi végül megnősült, egy túrterebesi származású szatmári özvegyet vett feleségül, akinek ugyancsak két felnőtt gyermeke van. Ő reméli, hogy „mindketten jól járnak”.

Azért említi ezt a házasságot, mert korábban sokáig ő is segített menyasszonyt keresni az ismerősének, többek közt ezt a hűgát is megkérdezte erről.

1982. szeptember.²³⁸ Valószínűleg szeptember 6-a után készült a feljegyzés, ezt a dátumot említi benne. Azzal kezdi, hogy régen ült a gépe előtt, talán kora tavasszal utoljára. Február óta központi gondolata a „hajtási engedély” megszerzése. Márciusban rendeződött az adóügye – futólag említi, hogy másvalaki járt már az autójával, de nem volt átíratva az autó a nevére, ezért ő fizette érte az adót. Ezután elmesél egy kis történet, amely az ő autóvezetői gyakorlatáról szól. Megkérte egy napon egy közeli ismerőst, hogy vigye el őt a szomszéd faluig az autóval. Ott ültek az autóban az ismerőse fiai is. Az illető elvitte őt, majd megfordította az autót. Ekkor ők kiszálltak, Mihály pedig beült az autóba, és hazavezetett vele. Ők utánanéztek, és később azt mesélték neki, hogy egy ideig jobbra is meg balra is görbült az autó, de aztán ment egyenesen. Míg vezetett, az jutott eszébe, hogy milyen rég volt az, amikor a munkácsi esperes, Sörös János kivitt az autóján a szőlőbe két fiatal papot egy májusi vasárnap délután. 1944-ben volt ez, 38 éve, mondja. Itt megjegyzi, hogy egy rendőrtiszt leolvasta róla nemrég, hogy ő ért „a volán kezeléséhez”. Megemlít egy esetet, amikor hátrafele ment az autóval, egyik kereke becsúszott a híd mellé, és egy traktor húzta ki. Júniusban letette az elővizsgát, júliusban kezdte el a gyakorlatozást, szeptemberben kezdte a sofőriskolát, és októberre tervezték a vizsgát. Szeptember 3-án jelentkezett először az oktatónál. Miután odaült a kormányhoz, a közeli falu felé vették az irányt, és meglátogat-

²³⁸ 0767., 1852. sz. irat

ták Mihály egyik paptársát. Az oktató azt mondta neki hazajövet, hogy sokakat tanított már, de egyik sem tudott úgy vezetni, mint Mihály. Megnyugtatta, hogy első próbálkozásra sikerül majd a vizsgája. A történetet az oktatóval végzett gyakorlatok leírásával folytatja, a lap alján megszakad az elbeszélés.

Az egész szövegből az érződik, hogy ő a saját véleménye szerint jól vezet, ahogy fogalmaz, ért a „volánhoz”.

1982. szeptember 9. Angéla levele.²³⁹ A levél felső részét levágták, a közepén pedig utólag rágépeltek, és ezért nem olvasható néhány sor. Az elején elmondja, hogy szólt Jancsiéknak, van krumpli, de el is kell vigye Mihály, mert kell nekik a hely. Ezután elmondja, hogy melyik heteken lesz Erzszi délutános, mert ezeken ő ki kell menjen a gyerekekhez. Köszöni a csibét, ebédet főz belőle pár napra. A ruháknak nagyon örültek a fiúk, mindent felpróbáltak, elosztották a farmert, cipőt, több öltönyt, és többször is elmondták egymásnak, hogy ingyen van, nem kell érte fizetni. Témát vált, kijelenti, hogy meglepte az unokahúguk levele. Itt nagyrészt nem olvasható a szöveg, csak a végén a javaslata, hogy ha nem kerül pénzébe a Mihály németországi barátjának, akkor tegye meg azt, amit kérnek. Ő, Angéla együtt utazott Mihálynak egy másik barátjával, és megemlítette neki, hogy Mihály németországi barátjától is lehetne kérni segítséget a kiutazáshoz. Most ez a barátja fel akarja venni a kapcsolatot Mihály németországi barátjával, akiről eddig nem tudott. Végül arról számol be, hogy elvitte Annamáriát Kolozsvárra, de nem hagyták, hogy ott maradjon vele. Azóta megműtöttek, az anyja is meglátogatta, és ő megy ma utána, hogy elhozza. Vékony írógéppapírt keresett, még nem talált, de tovább keresi. WC-papírt csak egyszer-egyszer osztanak, azt ki kell fogni, mondja, majd hozzáteszi: „Mindenki újságpapírt használ. Egy-egy tekercest tart a vendégek részére.” Itt befejezi, mert korán akar lefeküdni.

²³⁹ 1787. sz. irat

1982. szeptember 17. Feljegyzés.²⁴⁰ Címe: Mihály bácsi halálára. Elmondja, hogy egy hónapja még kedvesen elbeszélgetett Mihály bácsival, ám egyszer csak nagy beteg lett. Ő meglátogatta, és akkor azt mondta neki a beteg, hogy most van 80 éve, hogy először áldozott. Ő megértette, hogy mit akar, és felkínálta neki, hogy elhozza neki „az Élet Kenyerét: az oltáriszentségi Jézust”. A beteg elmondta, hogy ezen a tavasszal egyik nap úgy érezte, hogy nemsokára meg fog halni, ezért felkereste a lelkipásztort, gyónt és áldozott. Itt a feljegyzés írójának eszébe jut a beteg öccse, Ferenc bácsi, aki egyszer késő este kopogtatott az ajtaján egy rokon fiú kíséretében azzal, hogy gyónni és áldozni szeretne, mert úgy érzi, hogy nemsokára meghal. Ő ezt teljesítette, és három hét múlva már temette az illetőt. Mihály isteni nagy kegyelemnek találja azt, hogy az emberek szembe mernek nézni a kemény halállal. Itt pár sorban visszatér Mihály bácsira, aki az első világháborúban harcolt, 1915-ben az olasz fronton egy aknarobbanás után betemette a föld, de szerencséjére élve kihúzták a társai. A mondatot befejezetlenül hagyja, és egy új sorba odáírja: így indult a terv. A megvalósítás azonban más lett: eszébe jutott, hogy magnóra veszi – úgy tűnik, hogy valószínűleg ezeket a történeteket. Azzal zárja a feljegyzést, hogy elment, elmélt a templomban, majd útra kelt, és Kristóf magnójával valóban sikerült megvalósítania a tervet. Ezt tovább nem részletezi.

1982. szeptember 17. Nővérének írt levél.²⁴¹ Elmondja neki, hogy hétfőn egy óra tájban érkeznek Nagykárolyba, előbb a címzetthez mennek és felveszik őt, majd Jánoséktól elveszik az ételmezt. Igyekezniük kell, mert a sofőr délután 3 órakor már munkába kell induljon. Kéri, hogy nővére szerezzen be laskát és makarónit, valamint málélisztet. A munkájával szépen halad, most van félúton, még vagy 10-12 alkalommal kell bevigyék (Szatmárra, a sofőriskolába). Unokahúguk ügyével nem foglalkozik, mondja, mert aki egyszer hazudni mer – és itt nem fejezi be a gondolatot. Feri urat elhelyezték. Azt írja róla, hogy hátha

²⁴⁰ 1888., 1890., 1893., 1786. sz. irat

²⁴¹ 1876. sz. irat

meggondolja magát és elmegy, még kezdhet új életet – itt nyilván a külföldre való áttelepedésre gondol. Egy idős ismerőséről mondja, hogy nagyon beteg, majd Kristóf nagynénjéről, hogy elment a kisfiával – itt nem mondja ki, de Németországra céloz. Az ő barátja küldött nekik meghívót, ezért nem akarja őt „feleslegesen terhelni”. Ez esetben nagy szükség volt rá. Utóiratban írja, hogy tegnap Kornéliáról emlékezett meg, a névnapja volt.

Kornélia ekkor már nem élt, Mihály megemlékezett róla. Nem derül ki az iratokból, hogy mikor hunyt el.

1982. szeptember 21. Paptársának írt levél.²⁴² Értesíti őt arról, hogy „el nem odázható tennivaló” miatt nem tud elmenni és szónok lenni a búcsún, ahogy ígérte, de megkért valaki mást maga helyett. Reméli, hogy nem haragszik meg, és hogy a címzett viszont elmegy hozzá az 1983-as búcsút megtartani.

1982. szeptember 30. Nővérének írt levél.²⁴³ Megérkezett a levele kellő időben, köszöni a megemlékezést. Meglepte az Erzsi ügye, de „hagyni kell mentére”, mert felnőtt ember, a gyerekei meg majd belenőnek a dologba. Nővére aggodalma a hajtási engedéllyel kapcsolatban nem megalapozott, mondja, és anélkül, hogy részleteznék, elmesél erre egy történetet. Épp a levele érkezésének napján kérdezte az oktatója tőle, hogy szokott-e vezetni jövet-menet (mármint Szatmárig és vissza a lakhelyére, amikor órákra jár be). Ő azt válaszolta, hogy nem, a sofőrrei nem engedték, mit az ezt válaszolta: „Ott parancsolta meg a fülem hallatára, hogy egész (u)ton vezessek. Jöttem is haza boldogan Sz(a)t-márról.” Felment a szőlőbe és hozott szőlőt meg vagy 10 kg szilvát, ebből lehet híg lekvárt főzni. Arra gondolt, hogy névnapján vendégei lesznek. Kenyeret vásárolt a városban. Levágott egy kis kakast, tiszta húsa 1 kg volt. Jó gulyást készített belőle, majd tésztát gyúrt lekváros táskáknak. Meg is jöttek a vendégek. Volt söre, bora, és a lekváros táska

²⁴² 1853., 2221. sz. irat

²⁴³ 1889. sz. irat

után bevitte a szőlőt, ami főnyeremény volt. Nagyon jó hangulatban telt az a pár óra, és a vendégek azt ígérték, hogy még abban az évben újra felkeresik. A nővérenek is írja, hogy a búcsúra várja őket. Szüksége lenne „papír szalvett”-re, és kéri, hogy nővére szerezzen. Nem ír egyebet, mert megy a postája, ha el nem ment már.

Nővére valószínűleg a hajtási engedély nélküli vezetés miatt aggódott, erre meséli el Mihály azt, hogy az oktatója megparancsolta, hogy hazafele ő vezessen. Már korábban is írt arról, hogy a rendőr ismerősei állítólag biztatták arra, hogy vezessen hajtási engedély nélkül. Ezeket ő mind úgy értette, hogy ezek a személyek neki engedélyt adhatnak, és a szőben elhangzó engedély feljogosítja a hajtási engedély nélküli vezetésre.

A levélben a szokásos névnapi ünnepséget írja itt le. A névnap ebben a körben fontosabb volt, mint a születésnap. A névnap nyilvános információ volt, valószínűleg ezért is ragaszkodtak jobban ehhez. Mihály számított arra, hogy felkeresik, és készült a vendégek megebédeltetésére. Azoktól a közeli személyektől, akik nem keresték fel, üdvözlést várt. Ezért kezdi azszal a levelét, hogy nővére levele kellő időben, azaz a névnapja előtt megérkezett.

1982. október 15. Angéla levele.²⁴⁴ Sajnálja, hogy nem találkoztak, amikor Mihály ott járt. Vigasztalja, hogy nem olyan nagy szerencsétlenség, hogy nem sikerült a téren leteendő vizsgája. Remélhető, hogy nem kell 21-szer próbálja. Erzsi járt bent, elmondta, hogy nem fog férjhez menni, hogy ne legyen mostohaapjuk a gyerekeinek. Angéla megbeszélte vele, hogy minden második héten fog menni hozzájuk, amikor ő délutános. Várja, hogy öccse jelezze, mikor megy újra, mert adni akar neki egy kis olajat, ugyanis ebben a hónapban 1 liter olajat kaptak, vagy 10 veknit is adna. Máléliszt nincs ebben a hónapban. A lisztre vigyázzon, mert Angéla attól fél, hogy megdohosodik. Jancsi üzeni, hogy nem baj, hogy a hagymát nem ültette el, ássa fel a helyét és tavasszal ültesse be. Angéla azt tanácsolja, hogy az ágynemű és az abroszok mosását jobb lenne tavaszra hagyni, mert most nehezen szárad. Adni fog neki csipeszeket, a szárításnál az hasznos. A hús árát illetően azt írja,

²⁴⁴ 1652. sz. irat

hogya ha van pénze, fizesse ki, de ha nincs, annyit még ő is kibír. Végül megírja, hogy a faluban most vettek disznót a rokonaik, 48 lejben kapták. Ha Mihályt ez érdekli, tudnának venni egy 130-140 kilósat.

1982. október 15. Román nyelvű kérvény a közlekedési rendőrség vezetőjéhez.²⁴⁵ Kéri, hogy engedélyezzék a soron kívüli, előrehozott pótvizsgát számára. Előző napon sikertelen vizsgát tett. Elmondja, hogy a sikertelenségének első oka pszichikai: már öt éve próbálja megújítani az érvénytelen hajtási engedélyét. Közben abbahagyta az iskolát, mert áthelyezték. Kijelenti, hogy készen áll a vizsgára, és nem szeretne várni heteket. A második ok, amiért ezt kéri, anyagi ok: minden sofőriskolai óráért 100 km utat kell megtennie. Autóbuszok nem járnak, és a benzin mellett egy sofőrt is kell fogadnia, aki elviszi és visszaviszi. Továbbá a szőlőse is hivatkozik, ahol dolgoznia kellene, és a szüret idején minden elveszített óra számít. Az aláírásnál a neve elé odaírja azt is, hogy „dr”, valószínűleg ezt itt fontosnak tartotta.

A román nyelvtudása nem megfelelő: szó szerint fordít, ezért a szövegen érezni, hogy nehézkes a fogalmazása.

1982. október 16. Paptársának levele.²⁴⁶ A Mihálnál tett látogatása utáni utazást meséli el négy nagy oldalban. Kiderül, hogy Mihály meghívásának tett eleget, és részt vett a templombúcsún. Autóval utazott, és a vele látogató társaival hazafele kitérőt tettek Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyvárad felé, ahol a templomokat látogatták meg. Az utazás részletes leírása után megemlíti a búcsún szolgálatot tevő két fiút, akiknek kedves volt a szolgálatuk, és szót ejt a „sokatmondó tiszta tekintük”-ről is. Végezetül arra kéri a címzettet, hogy segítsen neki beszerezni 6 kg libatollat, amely alkalmas „pehelypaplan” töltésére. A levelet nemcsak ő, hanem négy társa is aláírja, ők azok, akikkel együtt látogatta meg Mihályt.

²⁴⁵ 1883., 1940. sz. irat

²⁴⁶ 1838., 1839. sz. irat

(1982) Feljegyzés.²⁴⁷ Dátumot eredetileg nem írt rá, hanem utólag kézzel írta rá az évszámot. Elmeséli az egyik vizsgáját. Kis nehézségbe ütközött reggel, amikor mennie kellett volna, mert akire számított, hogy elviszi, az nem ért rá, de valaki mással megoldotta. Ezután azt mondja el, hogy milyen volt a zárt pályán a vezetése. A gyakorlóteret előzőleg párszor végigjárta, és voltak hibái is, mondja. Majd következett a vizsga. Az egyik akadályt, az emelkedést szépen vette, és utána kiszólt az ott álldogáló ismerősének, hogy: „Megvan.” Ezt meghallotta valaki, aki mellette állt, és az elment azonnal a vizsgáztató őrnagyhoz, mert, mint írja, „nemzeti szive nem tudta elviselni más nemzet diak(já)-nak örömét”. Nem tudja, mit mondott neki, de azt tudta, hogy az illető egy korábban elbukott lány apja volt, egyébként pedig ő is őrnagy. Újabb mozzanat, amikor a kígyózó gyakorlatnál az oktatója az útjába állt, és ő kiszólt, hogy vigyázzon. Ezt meghallotta a vizsgáztató őrnagy, és a hangosbeszélőn szólt, hogy ne beszéljenek. A gyakorlata ettől még jól sikerült, bő két perc alatt, amire ő büszke volt, mert hallotta a tiszteket arról beszélni, hogy ezt a gyakorlatot két perc alatt is el lehet végezni.

A városi vezetésre csak később került sor, amikor már esteledett, és „csak villany fénnel lehetett haladni”. Ő bekerült egy olyan utcába, ahol még nem járt a gyakorlatok idején. Sokan jártak az utakon, halottak napja volt. Egy talicskást előzött meg, miközben jött szemből egy kivilágított kocsí. Bár ő vigyázott, hogy ne lépje át a vonalat, az őrnagy reátámadott azzal, hogy veszélynek tette ki az autót. A leírás a lap alján megszakad.

1982. október 28. Mihály levele nővéréhez.²⁴⁸ Válaszul írja neki, hogy egyelőre nem megy arrafele. Nemsokára, 3-án lesz újra lehetősége „megkísérelni a sikert” – itt valószínűleg a sofőrvizsgára gondol. Feri tervéről az a véleménye, hogy érdemesnek tartja vásárolni 130 kg-ot – nem írja, hogy mit. Előző nap átszaladt Királydarócra, ahol meg-

²⁴⁷ 1785. sz. irat

²⁴⁸ 1847. sz. irat

találta a régi számtantanárának a sírját. Ez volt az utazása célja. Jóakárója volt a tanár, és három évig osztályfőnöke. Agglegényként élt, 1939-ben hirtelen elhunyt, még nem volt 60 éves sem. Itt témát vált, említi, hogy néha bejár sofőriskolás kollégáival Szatmárra gyakorolni. A levél végén egyházi témáról ír: egy paptársa elmondta, hogy ott járt egy már említett római titkár, és úgy tudja, hogy novemberre várják a döntést, ekkor dől el Szatmár és Várad „régí vitája”. Erről csak ennyit ír.

1982. október 31. Oktávia nővérnek írt levél.²⁴⁹ A levél első felében arról számol be, hogy megtalálta a „tanár ur” sírját, kis barátaival kereste fel. Holnap, mindenszentek ünnepén lesz 54 éve annak, hogy ő Nagykárolyban az utcán találkozott a tanárral és megkérdezte tőle, hogy kell-e iskolába mennie, ha ünnep van. A tanára azt válaszolta neki, hogy menjen a templomba. Mihály úgy emlékszik rá, hogy „külsőleg nem volt vallásos”. Gyakran megemlékezik róla. Itt témát vált, és elmondja, hogy nagyon meglepte, hogy a címzett megkérdezte tőle, idegileg rendben van-e: „Nagyon meglepett, hogy búcsúzáskor megkérdezte, hogy idegileg rendben vagyok-e. Azt mondtam, hogy nem voltam beteg. Még a Kedves Nővér is szerette volna elhitetni velem, hogy nem úgy van. Örvendek annak, hogy nem vittek el gyógykezelésre, mint ez már felénk szokás itt azokkal szemben, akik merik az igazat megmondani. Mert hazug és rágalmazó vezetőknél szemükbe mertem mondani és ma is merem, hogy gazemberek.” És nem sokkal különb az a személy sem, akit a címzett említett, teszi hozzá. Jó egészséget kívánva búcsúzik.

Egy régi tanárának sírját kereste meg, aki rokona lehetett a címzettnek. Kis barátai alatt valószínűleg Kristófot és Kornélt érti. Az idegbetegség mint téma máskor is felmerül, mindannyiszor visszautasítja, mint egy szörnyű vádat, amit az ellenségei találtak ki.

²⁴⁹ 1882., 1884. sz. irat

1982. október 31. Jánosnak írt levél.²⁵⁰ Kedden lesz a nagy nap, amikor vizsgáznia kell. Két személy van, aki elviheti a helyszínre őt, a címzett és még valaki. A másik azonban nehezen tud időt szakítani, így a címzettet kéri, hogy segítsen rajta. Ő 11-re kell menjen, és ha ez a vizsga sikerül, akkor délután lesz még egy vizsgája, majd este a harmadik. Fél 10-kor az autójával ott lesz a háza hídján. Az ő autójával kell menniük, mert azzal csinálja majd a gyakorlatot.

Mihály a vizsgája előtti hónapokban sokat járt az autójával a közeli falvak között. A városba viszont nem vállalta a vezetést hajtási engedély nélkül. Volt ugyan arra hivatkozás, hogy egyszer hazafele ő vezetett, de erre legtöbbször felkért valakit, hogy vezesse az ő autóját.

1982. november 16. Angéla levele.²⁵¹ Az első részében arról panaszkodik, hogy lassan két hete, hogy nem írt az öccse. Ha jönne, kéri, hogy a csengőt jó sokáig nyomja, mert néha megy a rádió, és célzó arra, hogy nem hall elég jól. Csak miután az öccse elment, vette észre, hogy alig evett kenyeret a gulyáshoz. Arra gondol, hogy biztosan félt, hogy neki nem marad kenyér. Biztosítja arról, hogy mindig van tartalék kenyere, most is volt még egy a szekrényben. Kéri, hogy hozzon az öccse dióbelet, illetve ha hozna 70 tojást, el tudná adni 4 lejben. A piacon 5 lejben tartják. Jancsi fia beteg, gyomorszájgyulladás van meg savtúltengése. Az elsőről azt írja, hogy még nem is hallott ilyenről. Kérdezi, hogy Gyöngyön mi újság, feltételezi, hogy a lekvárokat már kiszedte, és javasolja, hogy ha nem vágatta még fel a fát az öccse, akkor is rakja be, mert ellopkodják. Most már minden nap várja.

1982. november 24. Nővérének írt levél.²⁵² Azzal kezdi, hogy várta a levelét, amelyet 16-án írt, de későre érkezett meg. Szatmáron megtudta, hogy csak decemberben lesz vizsgája. Az egyik sofőrje mesélte, hogy neki is az őszi után már csak tavasszal engedélyezték a próbálko-

²⁵⁰ 1881. sz. irat

²⁵¹ 1892. sz. irat

²⁵² 1891. sz. irat

zást. Ő bizakodik, de ha nem sikerül, akkor sem ijed meg. Ezt követően a kerti munkákról ír, előbb a tűzifáról. Sikerült felvágatnia, és ez elég lesz a télre. Most szedegeti a kertben a száraz ágakat. Ezekkel számít fűteni decemberig, és akkor kerek száz napig kell fűtenie a többivel. A szép időt kihasználva dolgozik a kertben: szétültette a málnát a kerítés hosszában, szétültette az akácok új hajtásait, pótolta a hiányzó gyümölcsfákat. Vásárolt fejeskáposztát, és egy hordóban savanyította, már lehetne használni. Kiemeli, hogy milyen sok C-vitamin van benne, és lehet jókat készíteni belőle. A tojást és a diót vinni fogja, a szemüvegét valószínűleg a nővére lakásában felejtette, szerencsére van tartaléka. A későre érkező levéllel kapcsolatban a következőket írja: „Visszatérve a levél késésére: arra gondolok, hogy kiérszett a leveledből, hogy vársz. Valakik szeretik, hogy várjuk kissé hosszabb ideig is. Másra nem tudok gondolni.”

A később érkező levelekre a levél elején és a végén is reflektál. A második megjegyzése már arra utal, hogy ő azt feltételezte, a levelezését a hatóságok késleltették: mivel sürgősnek tűnt ez a levél, ők bosszantásuk céljával késleltették. A postát amúgy annyira megbízhatónak tartotta, hogy el sem tudta képzelni, hogy a posta hibájából késett a levél.

1982. november 29. Angéla levele.²⁵³ Az elején a posta sebességéről ír. Az öccse 24-én írta a levelét, és ő 27-én délelőtt már meg is kapta. Egy másik esetet említ, amikor az ő Zilahra küldött levele két hónapot késett, mert egy téves fiókba került a postán. Azt találgatja, hogy mi lehetett a mostani késés oka, esetleg új alkalmazottak lehetnek, akik nem annyira pontosak. Ezután egy bekezdésben az öccse vizsgájáról ír, szeretné, ha sikerülne, de hozzáteszi, hogy „odafenn” jobban tudják, hogy ez valóban hasznára válik-e. Örül annak, hogy öccse beszerezte a fát. Nekik a néni szokta beszerezni még április körül, mert nyáron nem lehet már fát kapni. Ezután a lekvárról ír, fél attól, hogy az öccse odaégette. Ő két adagot főzött. Klára köszöni a tyúkot, szép kövér volt. Ezután írja, hogy Erzszi már három hete nem járt ott, talán rosszulesett

²⁵³ 1805. sz. irat

neki, hogy Erzsébet napján ő nem ment el hozzá. Említi, hogy Erzsi, aki ekkor már özvegy volt, találkozgat egy falubelijével. Nem gyerekek már, mondja, nem is hallgatnak senkire, de hozzáteszi, hogy a két család ellenzi ezt. Témát vált, örül annak, hogy öccsének van savanyú káposztája, azt tanácsolja, hogy hetente mossa le, és egy abrosszal takarja le a hordót, mert másképp az egész ház káposztaszagú lesz. Ő, Angéla, a kisebbik öccsüktől kap, amikor szüksége van rá. A C-vitaminnal télen sok betegséget meg lehet előzni. A málnabokrok átültetését is tudomásul vette, következő évben készíthetnek málnaszörpöt. A levél végén szól arról, hogy az öccse ott felejtette a szemüvegét, és ő hiába szaladt utána, nem érte már utol. A szobában az asztalon megtalálja, ha megy. Végül kéri, hogy írja meg a vizsgája eredményét, akár sikerült, akár nem.

A levél hátára valaki gyakorolta az írógépelést.²⁵⁴ A szöveget valószínűleg Kristóf írta, aki elmondja, hogy a pap bácsinál vannak, holnap fognak hazamenni, és testvére épp tanul egy éneket. Később egy népdal pár sorát írja le, majd az Utunk című lapból is másol pár sort.

1982. december 7. Évának és Bélának írt levél.²⁵⁵ Előbb gyorsan jelzi, hogy bár ő nagyot hallgatott, a leveleket és a csomagot, benne a kávé, szappant, édességeket, minilámpát megkapta. A továbbiakban arról mesél, hogy mennyire foglalt volt, és itt a sofőrvizsgáit említi. Februárban vásárolt egy Dacia autót, 0 km-ben volt. Ekkor kezdett el a hajtási engedély után járni. Ezt írja a hajtási engedélyről: „Az nálunk nem pénzügyi, inkább kapcsolatok kérdése.” Mérnök rokona vette a kezébe az ügyet, és 5000 km-nél volt az autó, amikor ő megtudta, hogy nem lehet ez a segítség a hasznára, mert az illető felesége „összerúgta a patkót” az ottani főnökkel, amikor ő szerezte a hajtásit. Majd kijelenti: „Már a név elég volt, hogy halálos legyen a sorsom.” Azt is elmondja, hogy végül engedélyt kapott szóban, hogy kis utakon járjon, míg az átíratás megtörténik. A hárompróbás vizsgából a városi vezetés maradt

²⁵⁴ 1806., 1807. sz. irat

²⁵⁵ 1905A. sz. irat

még hátra, és van reménye. Ezek miatt csak a napokban ült le, hogy az elmaradt levelezését rendezze. Jólesik neki egy-két levél, kép, mondja, de csomag nem kell. Az teher másoknak (akik elviszik). Itt azonban mégis az következik, hogy megírja, mire van szüksége: egy Braun borotvakészülékre, megadja a modellt is. Ebből már kettőt küldött neki a címzett. Itt témát vált, sokat gondol a 30 évvel ezelőtti időkre. Pár mondatban említi azokat, akikkel együtt voltak: Laji él még, gyengélkedik, Emil készül lakást váltani. Végül ezzel zárja: „Ha gondolod, hogy meghívsz, tedd meg. Valutám van utazásra banki letétben.”

A sofőrvizsgálója sikertelenségét itt azzal magyarázza, hogy a családneve azonos volt azzal a rokonáival, akinek a felesége a saját vizsgálója idején rossz viszonyba került egy rendőrségi vizsgálattal. Bár minden vizsgálója alkalmával elmondja, hogy miben tévedett, amikor elválták, itt mégis a személye elleni támadásként értékeli a vizsgálói sikertelenségét.

1982. december 7. Nővérének írt levél.²⁵⁶ Elmondja, hogy a vizsgálója nem teljesen sikeres. Az írásbeli és a benti gyakorlat sikerült, de a városi vezetés nem. Ez utóbbit meg kell ismételnie. Az esti órákat okolja a sikertelenségért. Itt témát vált: a lekvárja jól sikerült, akik kezelték a pék kemencéjében, értették a dolgukat. A Klárának küldött tyúkról írja, hogy nem volt az öreg, egy-, legfeljebb kétéves volt. Amikor menni fog a nővérehez, vinni fog tojást és egy kevés dióbelet. Azt írja, hogy „a régi” útjait is folytathatja, mert „másik valaki” is bátorítja rá. Ő ismeri Mihályt, és egy barátjával is „üzente az engedélyt”. Hozzáteszi, hogy „ha nem akarnak véglegesen adni, nem bátorítana a kis utakra”. Boldog születésnapot, karácsonyt, újévet kíván a nővérenek, majd hozzáteszi, hogy levelet kapott egyik barátjától, paptársától, aki most tért haza „a tengeren túlról”. Zárásul megjegyzi, hogy pompás meleg van a szobájában, füstnek nyoma sincs.

A bátorítást, amit említi, egy rendőrségi személynek tulajdonítja, aki a sikertelen vizsgálója után azt mondta neki, hogy gyakoroljon. Nem világos, hogy ezt az

²⁵⁶ 1851. sz. irat

illető mennyire részletezte, de ő úgy értette, hogy felhatalmazta arra, hogy hajtási engedély nélkül vezessen közutakon.

1982. december 13. Angéla levele.²⁵⁷ A posta gyorsaságával kezdi: Mihály 7-én írt levele 10-én már ott volt. A disznóvágás időszaka közeledvén Jancsiék kint voltak a piacon, nagyon sok disznó volt, de nem találtak kedvükre valót. Jancsi a két ünnep között szeretne disznót vágni. A buletint (személyi igazolványt) nem tudta megoldani, mert szükséges az anyakönyvi kivonat másolata és a végzés másolata is. Kéri, hogy öccse vigye majd magával az anyakönyvi kivonatot, amikor megy hozzá, majd a többit ő megoldja. Előre kíván boldog ünnepeket. Reméli, hogy öccse addig már túl lesz a vizsgán. Jövő héten süti a tésztát, ha karácsony előtt nem megy az öccse, akkor majd visz újévre. A rádióban hallott egy receptet, a neve: vándorlegény, és most ezt leírja: két szelet kenyeret szilvalekvárral összeragasztanak, tejbe mártják, felvert tojásba, és olajban kisütik. Ő még nem próbálta, de azt mondták, hogy nagyon finom. Megjegyzi ennek kapcsán, hogy ebben a hónapban csak egy fél liter olajat kapnak. Biztatja az öccsét, hogy próbálja ki a receptet. Elküldi az öccsének a buletinjét, hátha szüksége lesz rá. Hozzáteszi, hogy bele van írva, hogy „cásatorit” (házas), ezt valaki utólag írta bele.

1982. december 21. Angélának írt levél.²⁵⁸ Szerencsésen hazaérkezett, és a házát még melegen találta, köszönhetően az előző napi befűtésnek. Otthon megkereste egy kis könyvben az emfatikus szó jelentését. Úgy tűnik, hogy vita volt közöttük erről, mert kijelenti, hogy nem azt jelenti ez a szó, amit a nővére könyvében írt, hanem azt, hogy emelkedett, hatásos, lendületes, nyomatékos. A könyvet, amelyből ezt megnézte, Pintér-könyvnek nevezi, és úgy szerezte, hogy valaki eldobta, mert ő egyszer a szemétből vette ki. Hozzáteszi, hogy sok más könyvvel is így tett már. Elmondja, hogy utánanézett a pénzügyeinek, és megveszi a kis hangszert. Kéri a nővérét, hogy vegye fel a kapcsolatot

²⁵⁷ 1854. sz. irat

²⁵⁸ 1845. sz. irat

a tulajdonosával, próbáljon lealkudni egy keveset az árából, és mondja meg neki, hogy most adják az előleget és egy hónap múlva a többi részét. Ezután a családtagokról ír. Egyikükről elmondja, hogy megfigyelte, igen ideges, és állandóan a szeméhez nyúl. A rokonukat azzal kellene bátorítani, hogy Mihálynak van egy kürtje, és ha a nagyobbik fia valóban örömet talál a fújásában, neki adja. Nyárig tanuljon jól, és akkor megkaphatja. Egy másik rokon fiúról is ír: segítséget kellene nyújtani neki a lelki gondok közepette. A fiú megtette a nagy lépést, de az neki a nyugtalanság forrása. Javasolja, hogy Angéla beszéljen a lány szüleivel is, anélkül, hogy bárki tudna róla, hátha valami jó következik ebből.

1982. december 25. Angéla levele.²⁵⁹ Újra dicséri a postát, mert már 23-án megérkezett Mihály (valószínűleg 21-én) írt levele, pedig Mihály még az utcát is elfelejtette feltüntetni a címzés alkalmával. Elmondja, hogy megoldotta Mihály rá bízott ügyeit: elvitte a másolóirodába az iratokat, majd beadta a milíciára. Az a személy, akinek a jóváhagyása szükséges, csak január 3-án lesz bent, addig kell tehát várni. Közben beszélt azokkal, akik útlevelelre várnak. Fél napokat is álldogálnak a folyosókon, azt mondják. Az ügynevezett kis útlevelelhez a szarvasi rokont nem fogadják el, még a debrecenit sem. A határtól legtöbb 12 km-re élő rokont kell megnevezni. De van nekik Vállajon és Mérken lakó rokonuk, teszi hozzá, majd azokra kell hivatkozni. A kis útlevelel 300, a nagy 500 lej körüli összegbe kerül, mindkettő 5 évig érvényes. A várakozási idő 2 hónaptól 6 hónapig terjed. Értesíti Mihályt arról is, hogy a sajt és a máj megfüstölődött, nemsokára a kolbász is elkészül. Az emfatikus szó magyarázatát elfogadja, még soha életében nem használta ezt a szót, mondja, és ezután aligha lesz rá szüksége. A hangszerre reflektál, amelyet az öccse megvásárolna. Azt írja neki, hogy nincs is hova tenni. Előleget sem tudnak adni, sem Jancsiék, akiknek a tartalékaikat kimerítette a blokk (valószínűleg vásárolták), ő pedig a tartalékát a dísnóba adta. Csak a havi nyugdíja van, amiből gázszámlát és féléves villanyszámlát kell fizessen. Azon a véleményen van, hogy ha akad vevője

²⁵⁹ 1846. sz. irat

a hangszernek, akkor vigye, és ha megmarad, akkor meglátják. Rátér a rokonságra: a kúrtnek biztosan fog örülni a gyerek, de az édesanyján ők nem tudnak segíteni, a részeges férje teszi tönkre, azt mondja. A másik ügy is nehéz, mert a lány apja „nyakas k-a. és presbiter” (a rövidítés bizonyára: kálvinista), ezért ott semmit nem tudnak elérni. Ők csak imádkozni tudnak. Ibolyától üdvözlőlapot kapott, abban írja, hogy megy 1-2 napra. Naptárat sem kaptak még. Jókívánságokkal zárja.

(1982) Feljegyzés.²⁶⁰ Datálás nélküli irat, az évre azért tudunk következtetni, mert említi, hogy Scheffler János püspökké szentelésének 40. évfordulóját ünneplik épp. A szöveg valószínűleg a híveinek tartott prédikáció, amelyben röviden felidézte, hogy milyen nagy tömeg vett részt a püspökszentelésen, és hogy számára az mekkora élmény volt.

(1982) Feljegyzés, címe: Négy kísérletezés eredménye.²⁶¹ Az egyoldalas levélben az autózvezetői vizsgáit összegzi. Nővérének egy 1982. májusi levelének hátoldalára gépelte, valószínűleg ez év végén összegezett, mivel a szeptemberi, a novemberi, majd a december 2-i vizsgáról számol be.

(1982, a téli ünnepek előtt) Paptársának, barátjának írt levél.²⁶² Örült a levélnek, aggódott érte, gondolván, hogy eltéved a nagy Rengetegben. A lapja, amit onnan küldött, még nem érkezett meg. Egy külföldi ismerősétől hallott arról, hogy sztrájk idején felgyűl a posta. A levélbe beillesztett német nyelvű pár mondat után, amelyekben a nyelvtudásról kérdezi, és említi, hogy a latin ismeretével már könnyű érteni a franciát, rátér a saját sofőrvizsgáira. Eddig peches volt, mondja, a városi vizsgán már harmadik alkalommal hívták vissza. Majd ezt írja: „A legnagyobb fej feljogosít arra, hogy fussak a környéken – rá ne hivatkozzam. Mindig csak estin vehettem részt, ami már nincs is tulajdonképpen. Most

²⁶⁰ 0754. sz. irat

²⁶¹ 1802. sz. irat

²⁶² 1904. sz. irat

még egy pótlást kell tennem a városban. Azt mondtam a legnagyobb-nak, hogy erre csak nappal vagyok hajlandó. És utána is azt üzente, hogy hajtsak. Láta a régi könyvemet. Hosszan nézegette és annak alapján bátorít. Elvégre én azzal indultam, hogy járhassak. Ezt elértem. Megy(e)k állomásra. Pincébe. Másfele hová. Szatmárt nem csak régen nem szerettem. Utját vagy 30-szor tettem meg, sokszor végig vezetve.” Ezt követően arról ír, hogy egy közös ismerősük látogatta meg, akit ámulatba ejtett Kristóf szabályos játéka. Az ő orgonája február óta Kristófnál van. Végezetül azt írja, hogy benzinje már csak két szatmári útra van, egyik a vizsga, és egy másik, ha kell. Intenciókat elfogad.

(1983. január közepe körül) Évának és Bélának írt levél.²⁶³ Az elején megemlíti három levelet és lapot, amit december végén postáztak, és ő ezeket megkapta. Valószínűleg fényképet is küldtek az új lakásukról, mert azt írja, hogy most már el tudja képzelni, és valóban álomszép. Ezután az évből eltelt két hét időjárásáról ír. Újévkor nagyon meleg volt, január 1-jén 11 fok volt, majd a hónap közepére -25 fok lett. Tesz egy megjegyzést arról, hogy figyelte a címzették felé az időjárást. Egy öreg úrtól hajdanán azt tanulta, hogy „minden télen hét tél vonul át rajtunk”. A hidegre hivatkozva írja: „Most már nekem is van hűtőszekrényem. Az egész házban minden befagy, ha nem enyhítem a levegőt. Csak a szobámban van stabil 18 körül. Reggelre kissé lehűl. Aztán újra tüzet teszek és pótolom a hiányt fával.” Mesél egy pasztilláról, amelyet külföldön lehet vásárolni, és amelyet ha cserépkályhában elégetnek, elég a bent rekedt korom. Kéri, hogy próbáljon meg küldeni neki a nyáron ilyen pasztillát. Itt témát vált, egy bő bekezdést ír Kristófról és Kornélról. Karácsonykor vendégei voltak, és sokat zenéltek. Különösen Kristófot dicséri: „Ünnepek táján, előtte és utána az említett kis barátom, Kristóf és a 16 éves bátyja, Kornél voltak a vendégeim. Zenét tanulnak és együtt élvezzük a muzsikát. A kisebbik sok hangszeren játszik. A legszebben a rézkürtön. Ebben nagy mester. Többször beviszik Szatmárra, hogy az uttörők közt vezérkedjék. Szépen gitározik, klari-

²⁶³ 1880. sz. irat

néton játszik, a bátyjával együtt négykezeseket játszanak az orgonámon. Kornél, a nagyobbik ebben a muzsikában ügyesebb. De ő is ért sok mindenhez. Zenészek akarnak lenni. A művészetet nálunk megbecsülik. Ők pedig reál tudományok irányt nem érdeklődnek annyira. A szépirodalomért élnek-halnak. Anyanyelvük a mienk. A nagyobbik román nyelven, a kisebbik németen tanul az iskolában. Én szoktam nekik felolvasni. Sok órán át, amikor takarékoskodnak az árammal és nem muzsikálhatunk.” Itt témát vált és arról mesél, hogy mit szoktak enni: hurkát, tepertőt, disznósajtot, jó kenyeret, finom tejet, amely faluhelyen bőven van. Van almájuk és szőlőjük is, írja, szóval élvezik az életet. A TV-ben látják a nagyvilágot, a nagy havat, az árvizeket, és aggodnak az „Algírban eltűnt nagyfiúért a mamájával együtt”. Említi a kutyáját, macskáját, majd azt, hogy az énekesmadarak kezdenek odaszokni, és ő tesz ki nekik élelmet. Végezetül néhány sorban a címzett kérdésére válaszolva írja, hogy a nagybácsija 1978 karácsonyán írta az utolsó levelét. Ez valószínűleg az argentinai rokona, mert rögtön reflektál arra is, hogy mennyibe kerülne az odautazás: „Írod, hogy hozzá egy út 88 ezresbe kerülne a mi pénzünkben. Csak erre azt válaszolom, hogy Ti azt hány hónap alatt keresitek meg? Én sejtem, de nem írom le.” Azzal búcsúzik, hogy várják a tavaszt.

A németországi barátjának minduntalan jelzi, hogy a televízió híradóján keresztül ő állandóan értesül arról, ami a nagyvilágban történik. Fontos volt ez számára, mintha nem szeretette volna, ha elszigeteltnek tünne a barátja előtt. Továbbá a soraiból úgy tűnik, hogy azt gondolta, tényleg azok a nagyvilág nagy eseményei, amit a televízió mutatott akkoriban az ország lakosságának: az árvizek, nagy havazás és az Algírban elrabolt anya és fia. Ez az időszak a leghosszabb kommunista ellenőrzés ideje volt, amikor naponta több órát szüneteltették az áramot, a televízió naponta csak pár órát közvetített. Ebben az időben kizárólag állami sajtó létezett, és amit közvetítettek, azt a hatóságok gondosan ellenőrizték. Ez jól látható a témákból is, amelyeket Mihály is említ: az időjárás elég semleges téma volt, ezért helyet kaptak az árvizek és a havazás, az afrikai emberrablás pedig elég távoli ahhoz, hogy ez is szerepelhessen az esti híradóban. Mihály pedig úgy hitte, hogy a híradó híven tájékoztatja őt a nagyvilágban történelméről.

Az argentínai utazás ára azért téma, mert felmerült, hogy a németországi barátja és annak felesége esetleg elutaznának meglátogatni az idős nagybácsit. Végül megírták, hogy mégsem utaznak el, mert sokba kerül az utazás. Erre válaszol Mihály és kérdezi tőle kissé ironikusan, hogy hány hónap alatt keresik ott meg ezt az összeget.

A házában fával fűtött. A házat magát ő építtette fel bontásból származó építési anyagokból, amikor 1979-ben a faluba költözött. Az nem világos, hogy téglából vagy vályogból épült-e, csak azt tudjuk, hogy a falubeliek kalákában építették, és a fentibez hasonló levelekből látszik, hogy nem lehetett túl jó a hőszigetelése.

1983. január 16. Paptársának, barátjának írt levél, Gyöngyön keltezte.²⁶⁴ Köszöni a küldeményét, Anna néninek is, gondol rájuk is a maga módján. Ezután elmesél neki egy történetet. Elpanaszolja, hogy két növendékét, Schneider Kornélt és Kristófot eltiltotta a szomszédos falu kántora a templom orgonájának használatától. A fiúk tehetségesek, több hangszeren játszanak, mondja. A kisebbik fiút kiemeli: „a kisebbik mindig érezte, hogy nagy áldozatot hoztam érdekükben”. Ő, Mihály megkérte a plébánost, hogy engedje a fiúkat gyakorolni, és az meg is engedte. Ám míg a plébános megengedő, a kántor a fiúk szerint „tudatosan állít elő hibákat”, és eltiltotta a fiúkat. A plébános nem akar a kántorral vitába szállni. Ezért Mihály arra kéri a címzettet, hogy ő is próbáljon beszélni a kántorral: hívja fel a figyelmét arra, hogy nem keresztényi a magatartása, és másképp kell viselkednie annak, aki számítani akar az Isten szemében. Elmond ehhez egy példatörténetet: egy szövetkezetnél a gépíró nem tilthatja meg, hogy valaki gyakoroljon az írógépén, ha a szövetkezeti elnök engedélyt adott erre. Majd egy másik példát említ, azt, amikor ő engedte meg valakinek, hogy naphosszat gyakoroljon, és kinevezte végül kántorának, bár feljelentették őt ezért Szatmáron. Igaz, köszönetképpen ez a kántor ma már azt várja, hogy mikor űzik el őt, Mihályt a nagyok a lakásából. Visszatér a fiúk ügyéhez, és elmondja, hogy országos vitája volt az ügynek újságcikkekben, ahol

²⁶⁴ 0765., 1899., 1903. sz. irat

elmarasztalták azokat, akik nem engedik a fiatalokat gyakorolni, hiszen „a fiatalok képzése kulturális feladata a társadalomnak”. Szerinte a helyi kultúrfelelős is beleszólhat a vitába. A szóban forgó kántornak ez nem lenne kellemes, ezt tudnia kell, hiszen már többször volt rá példa, mondja. Neki magának azért fáj a dolog, mert az az álma, hogy muzsikusokat ajándékozzanak a közösségnek, a nevezett kántor esetében nem valósult meg: céloz arra, hogy ő ismeri a szóban forgó kántor játékát, hiszen a magnók világában az orgona hangja is eljut hozzá, és ebből megállapította, hogy „az olyan orgonálás, ahol a pedál csak itt-ott egy alaphang me(g)szólalásával vesz részt, nem játék, hanem kínlódás”. Ez a kántor nem lett muzsikussá, és most azt is megpróbálja megakadályozni, hogy mások azzá váljanak. Végezetül még egy megjegyzése van: a szakaszi papnak nincs kántora, és Kristóf orgonajátékát veszi magnóra, azzal kíséri a szakaszi nép énekét. Ez a plébános mondta neki, hogy ismert dolog a kántorok irigysége. Ő erre azt válaszolta, hogy csak az irigy, akinek egyéb nincs a lelkében. Még egyszer köszöni az ajándékokat, és kéri, hogy hozza a kántor tudomására a levél tartalmát.

Az érvrendszerre, amellyel a kántorra hatni próbál, többszintű. Az első érve a vallásos, amikor azt mondja, hogy az ilyen viselkedésű ember nem fog számítani az Isten szemében, azaz megvonná tőle az egyháza legnagyobb ígérését, az üdvösség lehetőségét. A második érv a tekintély érve: a gépiró példája arról szól, hogy Mihály a tekintélyelvűségben hisz és ebben bízik. Vannak a vezetők és vannak a vezetettek, ez utóbbiaknak követniük kell az előbbieket utasításait. A harmadik érve a szakmai érv: a szóban forgó kántor szerinte nem jó szakember, aki ráadásul gátolja azt, hogy mások tanulni tudjanak. Az eljárását érdemes megfigyelni: nem maga beszél a kántorral, hanem egy jó barátját kéri erre, és ezt is a szokásos módon, levél írásával teszi meg.

1983. január 18. (Jankó?) levele.²⁶⁵ Sajnálja, hogy nem tudott lemenni hozzá vakációban, pedig nagyon szeret nála lenni, mondja. Ezt követően elmondja, hogy volt nála Szőke atya, és a továbbiakban ismer-

²⁶⁵ 090. sz. irat

teti az ő javaslatát. Ő azt ajánlotta, hogy írják le egy levélbe, hogy mit szeretnének, és azt a levelet valaki vigye át Magyarországra és ott tegye fel, ugyanis „ő nem mer itt leírni semmit, mert már nagyon figyelik”. Így hát a levélíró arra kéri a címzettet, hogy beszéljék meg Lajossal, hogy mit szeretnének és kb. mennyi dollárt kérjenek, illetve hogy kérjenek „kocsira pénzt, vagy pedig levásárolni?” Ezt követően elmondja, hogy kicsit magányosnak érzi magát, mert nemigen akad olyan, akivel olyan őszintén el tudna beszélgetni, mint a címzettel. Közös ismerősük Rómában van, csak ősszel megy haza, és addig nincs egyetlen szellemi rokona sem a közelben. Jó lenne, ha a címzett ott lenne velük. Ez az évharmad rövid lesz, sok a munkájuk. De ha sok a munka, gyorsabban telik az idő. Szenteste is öt helyen kellett misézzenek. Végül megemlíti, hogy ősszel bevezették a numerus clausust, és a kántoriskolából tíz tanulót kellett elküldeniük, rettenetes volt, mondja. A teológiáról is menesztetni kellett hat hallgatót, de onnan csak elsőéves moldvaiakat. Mostantól nem lehet többé csángót felvenni. Búcsúzóul megismétli azt, hogy jó lenne együtt lenni a címzettel. A megszólításban a „bátyuskám” szerepel, az aláírásnál „ides öcséd”.

1983. január 21. Nővéreinek írt levél.²⁶⁶ Nem sikerült a január 20-i vizsgája. Február 3-án próbálkozhat újra. Elmondja, hogy a legnagyobb főnök ült mellette a vizsgán. Amikor kiszálltak, azt mondta, hogy elméletben kitűnő, olvasta a szép írását a forgalommal kapcsolatban, és hogy még gyakoroljon. Az oktatója az elején felhívta a figyelmet órá, ezért ővele kezdett, és így mindenki előtt nem tehetett mást, ezzel magyarázza Mihály a sikertelenséget. Márton felesége is először elbukott ennél a vizsgáztatónál, de másodszor átengedte. Témát vált, a kocsonya a nővére rendelkezésére áll, ő majd megkóstolja, amikor megy. A kolbász is majd hazakerül. A tyúkjai kezdtek tojni, majd visz tojást neki. Addig a nővére vigyázzon az egészségére, mert még csak most jön a tél, épp szépen havazik odakint. Idéz egy verssort itt: „Hol a boldogság mostanában? kérdi a költő. Sajnálom, hogy neked nincs olyan meleg

²⁶⁶ 1897. sz. irat

szobád, mint nekem van. Nagy nagy áldás egy ilyen csendes otthon.” Végezetül említi, hogy február 3-a családi ünnepük, a 81. házassági évforduló.

Ez utóbbi ünnep a szülei házassági évfordulója, akik 1902-ben házasodtak össze. A vizsgálója kimenetelének latolgatása érdekes: az ő gondolatmenete szerint, ha egy ismerőse ennél a vizsgáztatónál csak másodszorra ment át, akkor ebből az következik, hogy ővele is ez fog történni. Nem merül fel az, hogy az az illető is hibázott az első próbálkozásánál, mint ahogy ő is. Nem arra gondol, hogy az illető vizsgáztató valóban felméri a vizsgázók tudását, hanem inkább azt feltételezi, hogy a vizsgáztató a vizsgázók tudásától független séma szerint engedi át vagy sem a vizsgázókat. Ez a szemlélet tulajdonképpen azon igyekezetből fakad, hogy a világ működésében felfedezze a szabályosságokat, és kiszűrje az esetleges, bizonytalan kimenetelű eseményeket.

1983. január 27. Paptársának, barátjának írt levél, Gyöngyön keltezte.²⁶⁷ Emlékezteti őt arra, hogy az előző héten arra kérte, próbáljon hatni a kántorra, aki nem engedi, hogy két növendéke az orgonán játszasson. A plébánosnak nincs kifogása, mondja, csak a kántor akadékoskodik. Most „újabb ráhatási lehetőség lenne”, ezért ír. A címzettnek egyik régi jó ismerőse, akinek három fia van, látta a minap játszani a kisebbik fiút, és támogatásáról biztosította, miközben felidézte, hogy ő, a levélíró milyen támogatást nyújtott a nagyobbik fiának abban, hogy a „zenében haladjon”. (Bár körülményesen fogalmaz, úgy tűnik, hogy a szóban forgó nagyobbik fiú maga az akadékoskodó kántor.) Most arra kéri barátját, hogy írjon ennek az apának, hogy az apa hasson a fiára. És ha ez nem megy, akkor szóljon a plébánosnak is. A kisebbik fiú, aki most ott van a szobájában, épp mondta, hogy szinte együtt laknak egy szép orgonával, és nem játszhatnak rajta. A fiú vigasztalására elmondta az ő egyik történetét, amikor egy európai egyetemen végzett ferences zárdafőnök nem engedte meg, hogy ő, mint szeminarista nyáron gyakoroljon az otthoni orgonán, hanem helyette a zárdában levő harmóniumot ajánlotta. Azzal zárja ezt a témát, hogy ugye, milyen relatív

²⁶⁷ 0750. sz. irat

dolog a műveltség. Végezetül felhívja a címzett figyelmét arra, hogy ha ír Józsi bácsinak, ne feledje „meggratulálni”, mert megszerezte a hajtási jogosítványát. Ő, a levélíró még csak a vizsga előtt áll.

Egy 1983. jan. 21-i levél másolata alatt szerepel egy utóirat,²⁶⁸ amely feltehetően ehhez a levélhez tartozik. Ebben ötleteket ad arra, hogy a címzett mit mondjon, honnan ismeri a történetet, és kire hivatkozhat még, mert úgy tűnik, hogy nem szeretné, ha rá hivatkoznának. Hivatkozásul javasolja például azt, hogy az osztályfőnök a családi beszélgetésben is megtudhatta, hogy Kristófot gátolja a kántor, de az osztályfőnök tagja a fúvószenekarnak is, és akár ott is megtudhatta, hogy a kultúrfelelős a kántor szemére vetette, hogy kezdetben a fiút „el akarta a fúvósok közül kergetni”. Végül eljut oda az érveléssel, hogy a „nagyhatalmú illető”, azaz a helyi kultúrfelelős is a Kristóf oldalán áll, és ezért a kántornak jó lesz vigyáznia.

A két említett tanítványa nyilván Kornél és Kristóf.

1983. tele. Három sűrűn teleírt oldal.²⁶⁹ Kristóf gyakorolt az írógépen, az első sorok kivételével a szöveget ő írta. Az első mondatokat Mihály írta, és ott arra kéri Kristófot, hogy írja le neki a vele kapcsolatos első emlékét: „Írjál nekem arról, amire legkorábban emlékszel velem kapcsolatban. Ének tanulás, fényképezés a fürdőben, a kertben a dinnye... stb. Te válaszd meg, miről írsz.” A szöveg nagy része szinte összefüggéstelen szöveg, azt írta le, amit maga körül hallott a beszélgetésekből, vagy amit ő gondolt a világról, de ezek nem mondatokba fogalmazott szövegek, hanem olykor csak pár szónyi, gyakorlatilag összefüggéstelen szöveg. Néhány rövid rész valóban a nap történéseit írja le, vagy Levél a pap bácsinak címet viseli. Így ír az egyikben: „Nem tudtam el küldeni a gépet mert ell alutam mama nagyon harakszik mert e hoztad nekem a gépet hogy már mindent el hozok tetöled. Gondoj mert holnap inspekzionk lesz aszt hiszem hogy a mi orankra is fognak jönni nem lesz oljan nehéz oránk de azér aszt sem mondhatom hog(y)

²⁶⁸ 1898. sz. irat

²⁶⁹ 0777B. sz. irat

könyvek aszt hiszem hogy történelem órára fognak jönni. Mostan itten nagy koncert van apu meg az öreg mostan muzsikálnak a hermunikán csak estére jutott idő hogy írjak neked mostan apu nézi hogy mit irok elég türethöjen megyen (...)

A szöveg egy szót sem szól arról, amire a kérdés vonatkozik, azaz egy szóval sem említi a Mihállal közös emlékeit. Mihály nyilván azt szerette volna, ha a fiú felidézte volna a szép emlékeket, és ő ezt a szöveget eltette volna, ám ez nem történt meg. A fiú nem értette meg a kérést, vagy nem tudott emlékeket felidézni és leírni. De nemcsak a kérdés megértésével és teljesítésével, valamint az írógép használatával voltak nehézségei, hanem jól láthatóan ekkor a helyesírás és a fogalmazás is nehézsékes volt számára. Kristóf ekkor 14 éves volt.

1983. január 30. Róza néninek írt levél.²⁷⁰ Magát mint „a nagy család tagja”-t nevezi meg az aláírás fölött. A levélben kifejezi részvétét Feri bácsi halála kapcsán. Mentegetőzik, hogy a temetés előtt félórával kapta a hírt, amikor jobbnak látta misét mondani az elhunytért.

1983. február 23. Nővérének írt levél.²⁷¹ A rossz idő miatt el kellett halasszák a vizsgát, bár minden elő volt készítve. A károlyi út is elmarad, mert nincs benzin. A szóban kell hagyni a dolgokat, mondja. Az ő füstölője olyan, hogy abban nyáron is lehet füstölni, de ő nem fogja majd addig hagyni. Ne aggódjon a címzett. Túl van egy könnyebb hűlésen. Kicsit beszél az időjárásról is. Siet, mert a posta nemsokára indul. A telefonos ház gazdája meghalt, akiről úgy fogalmaz, hogy jól járt, hiszen többet volt beteg, mint egészséges. A levél végén elmondja, hogy korábban odaadta az írógépét Kristófnak egy hétre, hogy gyakoroljon rajta. Ő akarta otthon legépelni a Mihály Angélának írt levelét, és postáznia kellett volna, de közben elfeledte, ezért Mihály postázza. Kristóf próbálkozását így értékeli: „Micsoda helyzeti előnnyel indul egy gyerme(k), ha 14 éves korában annyi mindenhez érthet. Szerencsé-

²⁷⁰ 0749. sz. irat

²⁷¹ 0730. sz. irat

je van az indulásban.” Most indul meghúzni (a halottért) a harangot és búcsúzik.

Valószínűleg az autóvezetői vizsgáról van szó, amelyet elbalszítottak. A szóban hagyott dolgok alatt a disznóbúst érti, ezért beszél rögtön utána a füstölőről.

1983. február 20. Béla és Éva levele.²⁷² Megkapták a második levelet. A levél első felében arról írnak, hogy nem tartják helyesnek azt, hogy most nem kér vízumot oda (Németországba), hanem csak a szomszédba (Magyarországra) menne. A továbbiakban Anikóról írnak, aki úgymond eltűnt, pedig buta, mert ha be akar csapni valakit, akkor előbb keveset kér kölcsön, mondja, azt visszaadja, és utána kér többet. A cím, amit megadott, ismeretlen. Emilről van hír, mondják, mindenkit „gyilkol” azzal, hogy vegyék meg tőle a diavetítő objektívet, és nem érti, hogy barátai közül senki nem akar 600 márkát adni ezért. Várja a címzett visszajelzését.

1983. február 23. Mihály levele egy igazgatónak.²⁷³ Elmondja neki, hogy van egy kedves család a szomszédjában, akiknek a fiuk most érettségizik, és kántor szeretne lenni. Régen az ilyent felvették a kántoriskola utolsó évére, majd vizsgázhatott. Kérdezi, hogy még megvan-e ez a szabály. És azt is kérdezi, hogy szükséges-e az egyházi vezetők jóváhagyása, mennyi a létszám, lehet-e a létszámon felül, magántanulóként elvégezni. Végül arra is megkéri, hogy amennyiben az egyházmege jóváhagyása szükséges, küldje el neki a Cziza úr címét, mert ott több reménye lehet, mint Szatmáron.

Nyilván szeretett volna segíteni a jelöltnek abban, hogy megkapja az egyházmegyei ajánlást, de azt is tudta, hogy ő nem fog a szatmári egyházmegyéhez fordulni ez ügyben, és ezért fogalmaz úgy, hogy több esélye van Temesváron.

²⁷² 0764. sz. irat

²⁷³ 1896. sz. irat

1983. március 1. Paptársának, barátjának levele.²⁷⁴ Ebben elmondja, hogy megpróbált beszélni a kántorral annak érdekében, hogy a fiúk gyakorolhassanak, ahogy kérte a címzett, de a válasza továbbra is nemleges. Az az indoka, hogy Kristóf tönkretette az orgonát, és az már nem úgy szól, ahogy szólt. Ezen túlmenően a fiúk anyja, nagyanya és apja is utánakiabáltak az utcán. Úgy összegez, hogy a címzett ne várjon ilyen embertől hálát, nem intelligens ez, hanem „a szó legszorosabb értelmében: primitív, visszamaradt ember”. Csordásnak nevezi őt, azt mondja, ezért nincs ideje gyakorolni. Elmondja azt is, hogyan járt a levelével. Ugyanis a kántornak írt meggyőző levelében kitért arra, hogy az ő saját visói kántoruk sem tud kottából játszani. A kántor pedig megmutatta a levelét annak, akiről ő ezt írta, az pedig megmutatta az ő főnökének, és „mutogatja a visóiaknak”, miközben azt híreszteli, hogy neki el kell mennie, mert a káplán nem szereti. Más kántorral is próbálkoztak volt, mondja, de nem sok sikerrel. Zárásul azt írja, hogy ő megvolna, várja a nyár végét.

1983. március 3. Nővérének írt levél.²⁷⁵ Most került alkalma, hogy elmondja, szerencsésen hazaérkezett. Számba vette, hogy mi van: 7 kg kolbász, 7 kg sonka, 3 kg szalonna. Sajnálja, hogy Jánosnak nem adott többet, de majd sor kerülhet rá később. Átolvasott egy könyvet, amit H. L. elbúcsúzása és Dászkál I. beköszöntése alkalmából adtak ki. Még szerencse, hogy ilyesmit is lehet olvasni, mondja. Holnap beszalad Szatmárra szétnézni. Szerencsére onnan indul a busz. Délelőtt folyamán vissza is akar jönni. A fürdőig eljut, onnan meg majd besétál. Örvend, hogy a nővére szobáját rendbe tették. Ha majd lesz újság, megírja.

1983. március 5. Paptársának, barátjának írt levél.²⁷⁶ Köszöni a fáradozásait. Megérti az aggodalmát a jövőjét illetően, mert – mint

²⁷⁴ 0766. sz. irat

²⁷⁵ 0752. sz. irat

²⁷⁶ 0753. sz. irat

mondja – olyant, mint a címzett, még senki nem tett – de nem részletezi a történeteket. Itt biztató sorok következnek. Ez után egy k.-val jelzett személyről esik szó, akiről a címzett említette, hogy nincs „fizetési jegyzékbe felvéve”, és ezen ő csodálkozik. Az utóbbi levele nagy lelki fájdalmat jelentett számára, elcsodálkozik azon, hogy „ilyen emberek léteznek”, akik bizalmas közléseket ismeretlen emberek elé tárnak csak azért, hogy ártsanak. Sajnálja, hogy miatta került a címzett kellemetlen helyzetbe. Azt ajánlja neki, muzsikáljon sokat, mert a zenének jó hatása van. Ezután felsorolja, hogy ők mit zenélnek, és miből tanítja a tanítványait, akiknek sikerült egy pianínót is beszerezniük. Itt elmondja, hogy őt is lehangolja a papság körében érezhető közömbösség a zene iránt. Felidézi azt, hogy 1946-ban János püspöknek az volt a terve, hogy őrá bízta a szolgálatban levő kántorok lelkigondozását. Ebből csak annyi maradt meg, hogy szívéen viseli az egyházi zene sorsát. Ismételten kifejezi sajnálatát azért, hogy miatta kellemetlen helyzetbe került a címzett.

Valószínűleg az a barátja a címzett, akit Mibály felkért, hogy próbáljon hatni ő is arra a bizonyos kántorra, aki nem akarta engedni a fiúkat zenélni, ám a címzett kántor megmutatta a levelét annak a személynek is, akiről azt írta a levelében, hogy kántor létére nem tud kottából játszani, és ebből egy kisebb botrány alakult ki.

1983. március 11. Főnökének szólítja a címzettet.²⁷⁷ Arról értesíti, hogy nem szeretné abbahagyni a próbálkozást, és kéri, hogy írja meg neki, mit lehet tenni, esetleg kérjen neki „beutalót” a váradi intézethez, hogy még kétszer tudjon próbálkozni, és akkor még próbálkozna egyszer márciusban és egyszer áprilisban. Hozzáteszi, hogy véleménye szerint kis jóakarattal segíthetett volna neki az illető azzal, hogy a legutolsó befordulásnál ne neki kellett volna kitalálnia, hogy milyen irányba mennek. Még hogy nem ment elég gyorsan, mondja. Nagyon köszöni búcsúzóul eddigi jóakarátát és fáradozását.

Az autovezetési jogosítványért tett sikertelen vizsga után írta a levelet.

²⁷⁷ 0762. sz. irat

1983. március 16. Józsefnek írt levél.²⁷⁸ A tavasz első ünnepe a Szent József-nap, és ez alkalomból köszönti névnapján a címzettet. Hozzáteszi, hogy a munkája az egész emberiség számára fontos, mint a Józsefé volt.

1983. március 18. Paptársának írt levél.²⁷⁹ Az első felében egy félreértést tisztáz. Kristóf szólt neki a napokban arról, hogy a szakaszi plébános kérte a hangerősítőt. De ő tévedést feltételez, ezért írja, hogy ha a címzett kérte, akkor csak a falu nevét tévesztette el a fiú, és felhatalmazza arra, hogy vegye használatba, bár gyenge a szerkezet, nem sok hasznát veszi majd. A másik szerkezet, a hangszóró, amit kérdez, az Tasnádon maradt. Az egy jó szerkezet volt, „Pilips”, keletnémet gyártmány. Ő kérte volt, de az ottani paptársa azt válaszolta neki, hogy úgyszincs szüksége rá. Feljogosítja, hogy azt is vegye használatba.

1983. március 26. Dr. Jakubinyi Istvánné szül. Kirchmájér Etelka gyászjelentője.²⁸⁰

1983. március 31. Évának és Bélának írt levél.²⁸¹ Megérkezett az ajándékuk, bizonyára a borotva, mert hozzáteszi, hogy most már nőhet újra a szakálla. Sokszor jut eszébe Gáles, és most évfordulójuk is van, az elválásuk évfordulója, és az, hogy akkor beszélhetett először Évával. Itt felsóhajt, hogy az élet csodálatos, mi mindent hozott a múltban, és mi mindent rejthet még a jövő. Élvezi a tavaszt, virágzik a barackfája, amit ő ültetett, és a tavaly már volt gyümölcse. Béla a terveivel kapcsolatban kérdezte őt, azt, hogy miért nem vágyik távolabbra. A válasza: „Sem távolra, sem közelre nem tervezhetek. Tudomásul veszem. Aki Gál(e)sen járt, az elégedjek meg azzal, hogy életben maradt.” A Németországba távozott rokonával kapcsolatban elmondja, hogy egy falube-

²⁷⁸ 0760. sz. irat

²⁷⁹ 1894. sz. irat

²⁸⁰ 1729. sz. irat

²⁸¹ 1910. sz. irat

lije, akivel együtt ment ki, tragikus halál áldozata lett, és otthon négy gyereke maradt árván egy nagymamával. A rokona ott számkivetettnek érezte volna magát, ezért hazament. Ő, Mihály úgy gondolja, hogy jól tette, hogy hazament. Húsvétra és névnapjára is jókívánságokat küld. Utóiratban írja, hogy van a szomszédjában egy asztmás férfi, aki megkérte őt, hogy szerezzen neki két orvosságot, Bromhexint és egy pipa-szerű szerkezetet, aminek a neve: Dosieraerosol Astpoment (ez utóbbi szót valószínűleg helytelenül másolta ide). Kéri, hogy ha tud, küldjön neki ezekből a hazajáró ismerősökkel, és az árát is jelezze, mert ezt ingyen nem kéri.

1983. április 16. Béla levele.²⁸² Megköszöni a március 31-i levelét, a húsvéti és névnapjára jókívánságokat. Örül annak, hogy megérkezett mindkét borotva. Ezután a teljes oldalon arról a pár gyógyszerrel ír, amelyet a jelek szerint Mihály kért tőle. A gyógyszerek (Bromhexin és egy aerosol spray) asztmás betegnek kellenek, azt írta neki Mihály. Béla elmondja, hogy náluk 60 ezer készítmény van asztmások számára, és hogy a szükséges gyógyszer dobozán levő gyárat és országot kellett volna leolvasni, sőt, az összetevőiket is, mert náluk ezeken a neveken nem gyártják őket. Majd részletesen elmondja, hogy mit küld ezek helyett. Felhívja a figyelmét arra, hogy ezek a készítmények hogyan szedhetők, és kéri, hogy előbb tanácskozzon a beteg az orvosával, mielőtt szedni kezdi. Ha valamelyik bevált, akkor azt írják meg. Témát vált, ír a tőlük távolabbi német területeket elárasztó árvizekről. Sajnálja Mihály-nak azt a rokonát, akinek tőle kértek meghívót, bár itt nem mondja, hogy mi történt vele. Náluk minden rendben van, várják a tavaszt. Neki sok munkája van, és Évának, a feleségének is, mert újult erővel kezdik el építeni az atomreaktorokat, ami az utóbbi tíz évben visszafogott volt. Spanyolországból küldött húsvéti üdvözlést, reméli, megkapta Mihály.

²⁸² 1909A. sz. irat

1983. április 16. Angéla levele.²⁸³ Értesíti öccsét, hogy mégsem tud elmenni hozzá, mert Gy. tanár úr kórházba került, és neki kell minden nap meglátogatnia. Kéri, hogy inkább az öccse látogassa meg. Ott járt Ibolya Erikával, két napot maradtak, fánkot sütöttek és emlegették Mihályt is, hátha betoppan. Itt lezárja a levelet, siet feltenni, hátha idejében megkapta, és nem megy ki az állomásra hiába.

1983. május 3. Feljegyzés.²⁸⁴ A napokban volt Károlyban, hogy megérdeklődjék, mi a helyzet az írógépekkel. Megkapott egy mintát a bejelentésre, meg is fogalmazta, és postán elküldte a bélteki rendőri hivatalba. Az előző nap átszalad Nántúre, ahol meglátogatta egy gyermekkorú ismerősét. Aztán délután váratlanul két látogatója érkezett, az ő jó barátja és vele a falujának a papja. Két órányit beszélgettek, számba vették a nehézségeket. Említi a numerus clausust a teológián. Színfaluról beszéltek, amelynek népessége rohamosan fogy, most épp a kántor és a kislánya ment el (arra érti, hogy külföldre költöztek). Barátjának külön gondja, hogy már 16 éve segédlelkész, és már nem bírja. Ígéretet kapott Szatmárról. Beszéltek a többi kollégájukról. Ty. Antalról már Károlyban is lehangolókat hallottak, Szokondon nem tartott hittanórákat, ők úgy vélik, hogy Kálmádon ezt már nem teheti meg. Sajnáltnivaló a helyzet, mondja. Számba vették, hogy sokan alkoholisták lettek a papok közül. Búcsúzáskor beszélt négyszemközt is a barátjával. Figyelmeztette őt arra, hogy jóindulatot Szatmárról ne várjon, inkább készüljön fel a nehéz órákra. Azt válaszolta erre a barátja, hogy elég nagy a világ. Mihály itt megjegyzi, hogy már látja, amint ő is útra kél. Azzal búcsúztak el tőle, hogy mások is vágnak eljutni az ő hajlékába. Itt témát vált, vásárolt palántákat, paradicsomot, paprikát és másokat, és elültette őket. A templomozás előtt beszélgetett a gazdákkal a termésről, arról, hogy a sovány árpát kiszántatta a gazdaság, pedig az az ő káruk. Neki egyetlen méhcsaládja van, az is nagyon gyenge. Úgy sejtí, hogy nincs meg az anya. Nem fogadják el a szirupot, nem tudnak meg-

²⁸³ 1906A. sz. irat

²⁸⁴ 1914A. sz. irat

erősödni. Azzal zárja a témát, hogy ha tavaly nem okoskodik, most másképp állna a helyzet, de ezt nem részletezi tovább. Muzsikájáról ír, kezd kialakulni, a Sz(e)nt v(agy) Uram énekeit már olvasgatni is tudja, de lassan. Örömmel tölti el, hogy a tanítványai, Kristóf és Kornél nála többet tudnak. Vakációra odaigérte a villanyorgonát ismét Kristófnak. Vele kapcsolatban az a terv, hogy Szatmáron fog járni a német gimnáziumba. Még a lakása nem biztos. A feljegyzés végén arról ír, hogy nagy öröm nézni a kivirágzott gyümölcsöst, a megmutatkozó termést, és különleges öröm a madárdal. Itt eszébe jut a nántúii templom pasztell jellege és a padlón a márványkockák. Vasárnap a gondnok említette, hogy Cégény nagy javításba kezd, és segítséget remél. Ő azt írja, hogy ők is tervezzenek valamit, hiszen volna módja rá – bár itt nem világos, hogy a segítségre gondol, vagy felújítást szeretne tervezni. A levél másolatát egy 1979. szeptember 29-én keltezett németországi meghívólevél eredeti példányának hátoldalára gépelte. Ezt a meghívót neki küldték, de ő nem használta fel.

A barátjának a panasza komoly volt. Tudjuk, hogy nemsokára valóban távozott az országból. Valószínűleg az itt említett, a két óra alatt árteszélt rossz hírek is befolyásolták a döntését: a társaik általános reményvesztettsége, amely sokak esetében az alkoholizmusban mutatkozott meg, a (főleg német) lakosság külföldre távozása, a falvak kiürülése, a fokozatos megszorítások, mint az említett numerus clausus vagy az írógépek használatának engedélyhez való kötése, és nem utolsósorban a fejlődésének reménytelensége, ami abban nyilvánult meg, hogy 16 éve volt segédlelkész ugyanazon a településen.

1983. május 3. Feljegyzés.²⁸⁵ Szomorú szívvel ül az írógépe előtt, és immár törvénytelen cselekedetet végez ezzel. Egy hónapja volt már érvényes az a rendelet, amely arra kötelezi az írógép-tulajdonosokat, hogy engedélyeztessék az írógépük használatát. Visszaállt tehát az ötvenes évekbeli rend, amikor elkobozták az írógépét, mert nem kért engedélyt a használatára. Hogyan is kérhetett volna, amikor csatorna-építéssel volt elfoglalva az Al-Dunánál, mondja ironikusan. Kérdezi,

²⁸⁵ 1913. sz. irat

hogy vajon kik fognak engedélyt kapni az írógép használatára. Úgy véli, hogy azok, akik útlevelet is szoktak kapni, azaz azok, akik hűségesen és következetesen „kiszolgálják” vagy „beszolgálják” (idézőjelek tőle). Érdemes idézni az itt következő állásfoglalását:

„Az egész világon természetes dolognak tartja a kultúr-ember, hogy írógép álljon rendelkezésére. Mert hiszen kinek árt ennek használatával? A világi hatalomnak? Hát fegyver az írógép? Igen. A szabad szellem fegyvere. A gondolat kifejezésének egyik eszköze. De vajon ez a kifejezés árt az államnak? Kimondom bátran: gyenge ember az, akit egy kiejtett szó halálra rémít. Még sajnálatra méltóbb az a valaki, akit megrettent a leírt szó, vagy mondat, ha azt a szót vagy mondatot az íróasztal fiókja őrizi, anélkül, hogy bárki is olvasná. A nagyvilág úgy véli, hogy egy millió és háromszázezer írógép van ebben az országban. És csak a millió fölötti szám jelenti a magánhasználatban levő írógépeket. Kérdem: ez a háromszázezer ember, aki az írógép mellé ül, végez álmellenes tevékenységet? Ettől a pár százezertől fél a 22 millió, vagy a vezetőség?

Sajnálják tőlünk az írógépet. Hát hol van a fénymásoló? Hol a színes televízió, hol a háromdimenziós Tv készülék vagy a képmagnó?

1953-ban olvastam egy orosz tanulmányt a világűr meghódításával kapcsolatban. A rakéták, az emb(er)t világűrbe szállító készülékek, az űrlaboratórium. Ezek szerepeltek benne. Elhittem első olvasásra az egészet. Meg is valósult sok formában. Hiszen már a holdon is járt azóta az ember. Ott »szekerezett« az élettelen porban egyik vidékről a másikra. A kutatások révén gazdagodunk. Gazdagodik a közösség. Csak az egyénnek a törvénye az, hogy visszafele haladjon? Igaz, ha nem lesz írógép, marad a toll vagy a ceruza. Hiszen volt idő – kemény három év – amikor az sem volt. Ez talán a hatóság szeme előtt lebegő eszmény, amelyet ajándékképpen tartogat a boldogulásunkat szívében viselő társadalom és vezetősége?

Előre is megköszönjük – de nem kérünk belőle.

Várom a hatóság embereit, hogy bekopogjanak, mint 1953 nyár kezdetén, és úgy vegyék el ezt a gépet is, amint az(t) elvették.

Ez a mi sorsunk a mai viszonyok között.”

A szövegben említett számok nem származhattak belföldi forrásokból: a hatalom, amely épp engedélyhez kötötte az írógépek használatát, nem adott, nem adhatott ki efféle becsléseket. Ezt a becslést nyilvánvalóan külföldi, magyarországi rádiókból, esetleg a Szabad Európa Rádióból hallhatta. 1989 előtt bátorúgra vallott szembeszállni a hatalommal, még egy fiókba tett gépelt papír erejével is.

1983. május 15. Feljegyzés.²⁸⁶ Az előző héten az a gondolata támadt, hogy kézbe kellene vennie Kristóf iskoláztatásának ügyét, most, amikor a testvére egyre közelebb jut a javítóvizsgához, és lassan arról is lemond, hogy javítóvizsgázzon és érettségizzen. Arra gondolt, hogy Szatmáron csak úgy tudja elképzelni a fiú boldogulását, ha a nagynénjénél lakik, aki tudná segíteni németből, zenélést pedig a Hildegárdában oldának meg. A családja erről hallani sem akar, ők internátusra gondoltak, vagy arra, hogy egy öregasszonynál lakjon. Az első erkölcsi halál, mondja Mihály, a második pedig szellemi megsemmisülés. És ekkor született egy másik terve. Megkéri az ő nagykárolyi nővérét, hogy fogadja be a lakásába Kristófot. Ha ott járna iskolába, akkor ott el lehetne intézni, hogy az őszi munkákon teljesítendő praktikát nála töltsé tanulással. És utána a munkanapokra ő, Mihály átköltözne Károlyba, és így ketten is foglalkozhatnak vele. A cél, hogy jó tanulót alakítsanak ki belőle. Ezt elmondta a fiú nagymamájának, aki pozitívan fogadta. Mihály érvei között szerepelt az, hogy a szatmári iskola német osztálya gyenge, egész osztályok állnak ismétlőre, ezt a nagymama is megerősítette. Majd elmondta Kristófnak is az elképzelését, amikor az megérkezett, és együtt mentek ki a szülőbe. A fiú azt mondta, hogy majd eldöntik a nagyok, azaz a szülei. Azért aggódott, hogy már jelentkezett a szatmári iskolába, de Mihály szerint ez megoldható. A szöveget május 18-án folytatja. Kristóf elmondta neki, hogy az apja azt szeretné, hogy kenyérkereső utat válasszon. Mihály azt válaszolta erre a fiúnak, hogy Kristóf ne munkás akarjon lenni, mert munkás bárki lehet. Neki a vágya a művészet legyen, mert arra született. Témát vált, említi, hogy

²⁸⁶ 1906. sz. irat

megemlékezett a negyvenéves találkozója résztvevőiről, vágyott volna elmenni, de nem mondja, hogy miért nem ment el. A májusi kánikuláról is említést tesz, majd arról a „hirhedt” könyvről, amelyről sokan beszélnek, és ő most olvassa. Azt írja, levél formájában kell válaszoljon rá. Elő fogja venni a lomtárból azt a vastag füzetet, hogy abba jegyezze a gondolatait. Az utolsó mondata befejezetlen.

(1983. május 18. körül) Rövid, írógéppel írt szöveg.²⁸⁷ Valószínűleg Kristóf írta. A szöveg nehezen olvasható, mert a lap keskenyebb, mint az írógép lapszélessége, ezért a sorok eleje és vége hiányzik. Annyit lehet megérteni belőle, hogy készülnek a papbáccsival kimenni a szőlőbe. Kerékpárral készültek, és hogy valahol megvárja őt a papbácsi.

1983. május 22–23. Feljegyzés.²⁸⁸ Levelet akart írni egy könyv szerzőjének, ezzel indít, de a megszólításnál elakadt, mert az illető se nem tisztelt, se nem kedves előtte, és a történelemtudományban kontár. A szöveg egyszer csak átvált egy másik szövegbe, azt írja, hogy most jöttek meg, nagyon jó írni, hogy nagy esők voltak „máma”, és holnap is lesznek. A napon negyven fok meleg van. Ezt az utóbbi szöveget valaki más írta, bizonyára egy gyerek, aki odaült a gépéhez. Egy sorral lennebb a másnapi dátummal Mihály folytatja az előző gondolatot. A történelmi időszak, amelyről a könyv szólt, az első világháborútól kezdődik, a húszas évekkel folytatódik, és Románia háborúban való szerepéről szólt. A szerző álláspontját Mihály igencsak vitatja. A szöveg kusza, többnyire érthetetlen, a gépelés igen sok helyen hibás. Nincs tisztázott példánya, nem befejezett.

1983. május 26. Az 1983. május 22–23-i feljegyzésben²⁸⁹ említett szerző és könyv kapcsán írt féloldalas szöveg, amelyben részben a szerzővel vitatkozik keserűen, többek közt így fogalmaz: „tinta helyett már

²⁸⁷ 1907. sz. irat

²⁸⁸ 1911A. sz. irat

²⁸⁹ 1912A. sz. irat

csak vérünkkel vethetjük papírra otthonainkban, amelyeket jobban őriznek, mint a börtöncellákat”... Majd felteszi a kérdést, hogy mit jelent számunkra E(rdély)? A könyv szerzője megütözközve vette tudomásul azt, hogy Erdély „Méliusz J. szerint a magyarság kel(e)ti tartománya”. Ő hozzáteszi, hogy a csángóság a magyarság legkeletibb tartománya, éppúgy, ahogy Gyula városa a románság legnyugatibb városa, és ezzel nem azt mondja, hogy kizárólag az ott lakó románok városa.

Nem derül ki pontosan, hogy mely szerző mely könyvével vitatkozik. Az első idézet, amelyik a tinta felváltására vonatkozik, nyilván azszal van kapcsolatban, hogy ennek a hónapnak az elején vezették be Romániában az írógépek hatásági regisztrálásának kötelezettségét.

1983. június 14. Mihály levele, valószínűleg Kristóf családjához.²⁹⁰ Elmondja nekik, hogy a család után senki sem szereti jobban a fiút, mint ő, és most tele van a lelke aggodalommal. Attól tart, hogy a szatmári német osztályban a fiú idegenek között lesz, akiknek ráadásul anyanyelve a német, ezért ő le fog maradni, és a tanárok elnézését fogja várni. A másik lehetősége az, hogy zeneiskolába kerüljön. Ő ezt támogatja. Itt érettségit szerezhet, egyetemre mehet. Azt írja, hogy ahhoz, hogy egyetemre menjen, nem kell a szebeni iskola és az internátus, mely egyértelműen azt jelenti számára, hogy ott a fiúk nagy része lezüllik. Az ő szeretetből fakadó ajánlata az, hogy menjen Nagykárolyba, mert ott biztosított lenne az erkölcsi nevelése, az otthonban maradása, a nyolcason felüli érettségi eredménye, az egyetemre való biztos bejutása. Végül azt írja, hogy próbálják meg Szebent. Ő nem szól bele ebbe az ügybe. De arra kéri őket, hogy adjanak lehetőséget a fiúnak is dönteni. Ő, amikor 15 éves volt, felnőttnek érezte magát. Legyen hát neki is beleszólása. A következő mondata több sorban megszakad, majd újra elkezdődik, és nem összefüggő: ő azért imádkozik, hogy „a jó Isten a legjobb útra irányítsa e fordulónál Kristófnak, szeretett lelki fiamnak a kiszolgált keresztség alapján és az őszinte barátságunk alapján és öntudatra ébredése óta szövődő és kibontakozó barátságunk alapján

²⁹⁰ 1909. sz. irat

legifjabb barátomnak a sorsát e sorsfordulónál”. Végső szóként azt írja, hogy az egyház tanítása szerint a nevelést a gyermek csak otthon kapja, amihez ő hozzáteszi, hogy pénzből is ez a természetes és legjobb.

Éz utóbbi megjegyzése, túl azon, hogy az egyházi tekintélyre hivatkozik, mint végső érvre, kissé furcsa: miközben azt írja, hogy a gyerek a nevelést csak otthon kapja, nem jut eszébe az, hogy Nagykároly csak az ő számára jelenti az otthont, a fiú számára nem lenne az sem sokkal inkább otthon, mint ahogy Szatmár vagy Szeben sem. Csupán annyival lenne másabb, hogy ott az ő lakásában lakna, az ő nővérével és vele együtt. A történetet kizárólag a saját szem-szögéből látja, és ezért gondolkodik úgy, hogy a fiúnak az lesz otthon, ami a maga számára otthon.

1983. július 2. Angéla levele.²⁹¹ Tele van a lelke az öccse sikere fölötti örömeivel. Ott járt Ibolya a minap, egy kölcsönt vitt vissza. Ibolya lánya még tanít, de a hónap végén kirándulni készülnek egy másik csalláddal a szocialista államokba. Az útlevelük már megvan. Arra az esetre, ha az öccse keresné őt, és ő nem lenne otthon, felírja egy lapra, hogy hova ment, és a lapot az óra alá teszi. És az öccse autóval hamar utána tud menni. Ezután arról próbálja meggyőzni Mihályt, hogy javíttassa meg a kútját. Amikor ő, Angéla ott volt Mihálnál, megroppant a dereka, amikor húzta fel a vizet. Nem érdemes kínlódni, meg kell csináltatni. Ha ott nincsenek mesterek ehhez, ő majd szerez neki. Kérdezi, hogy van Holló néni, majd témát vált: nagy újság, hogy Erzsi beköltözött Jancsihoz a négy gyerekkel. Nem tudja, hogy fogja Jancsi elviselni a rakoncátlan fiúkat. Végül kéri, hogy az oltárterítőnek mérje le a hosszát és vigye el. A csúnya deszkát be lehet vonni papírral. És itt azt írja, hogy betelt a lap, és búcsúzik.

1983. július 12. Paptársának, barátjának levele.²⁹² Megköszöni a névnap-i jókívánságokat. Elmondja, hogy azért jóleső érzés számára a cím-

²⁹¹ 1922. sz. irat

²⁹² 1918. sz. irat

zett levele, mert kicseng belőle a megértés, a segítőkészség, a bátorítás. Értzi a szavaiból a határozottságot és az elvek emberét, amit az előző feletteséből hiányolt. Elmondja, hogy őstől megy nyugdíjba, és ő veszi át a plébániát. Sok munkáját sorolja, ami rá vár. Azt is megemlíti, hogy az édesapja grippés volt, felgyógyult, de készül Amerikába, be is adták az iratokat. Ő azt szeretné, ha nem kapná meg az engedélyt, mert aggodnik érte, és a sok utánajárás is rá vár. Szeretettel öleli és köszönti búcsúzásként.

1983. július 13. Mártonnak írt levél.²⁹³ Megköszöni a szíves meghívásukat, és elteszi emlékei közé. Egyéni helyzetéből kifolyólag nem gondolhat utazásra. A levél első felében elmondja, hogy sikerült megszereznie a hajtási engedélyt. Már azt hitte, hogy titkos kezek működnek, és azért nem engedik át, de „szerencsére a hatóság nem figyel arra, amit mások szerettek volna”. Hozzáteszi azt is, hogy a főnök a régi hajtási engedélye alapján is engedélyt adott neki arra, hogy a forgalomban vezessen, de rá ne hivatkozzon. Minden sikertelen vizsga után azok elmentek, és ő beült és hazavezetett, meséli. A levélben felsorolja azokat a közös ismerősöket, akikkel szokott találkozni. Említi azt is, hogy Kristóf Szebenbe került tanítóképzőbe. A végén több kérést megfogalmaz, az egyik az, hogy a címzett tudja meg az ő mérnök barátjától, hogy pontosan mekkora összeggel tartozik neki valaki, aki kirándulni volt ott (nevét nem mondja), a másik kérése pedig az, hogy menjenek el oda, ahol Éva kopogtatott a tavalý, és kérdezzék meg, hogy hány adag orvosságra számíthat az egészsége érdekében. Hozzáteszi, hogy reméli, nem hal meg pár hónap alatt (míg az orvosság megérkezik).

Amikor a hajtási engedély megszerzéséről mesél, azokra céloz, akiket az ellenségeiként képzelt el, és akiről feltételezte, hogy akadályozzák a vizsgáját. Az orvosságokkal kapcsolatban: elképzelhető, hogy a Bélának írt levélben említett orvosság nem a szomszédnak kellett, hanem neki magának, csak nem

²⁹³ 1919. sz. irat

akarta elárulni neki, mert nem ajándékba kérte, hanem ki akarta fizetni. Most azt akarja megtudni, hogy mennyibe került a küldemény.

1983. július 15. Paptársának, barátjának írt levél.²⁹⁴ Mindenekelőtt örül az új lehetőségnek, amely megnyílt a címzett számára, és annak, hogy végre munkához láthat. Köszöni a gratulációt a könyvével (hajtási engedélyével) kapcsolatban. Megdolgozott érte. Nem sokat jár autóval, csak a szőlőbe meg az állomásra. Szatmáron is elboldogulna, de oda nem szeret menni. Édesapjáért ne bánkódjon a címzett, mondja, mert ismer világnyelvet, elboldogul, és örülni fog annak, hogy látni fogja a lánya otthonát. Értesült arról, hogy a nagy szétválás megtörtént. Kiemeli, hogy eljutott hozzá az a kis epizód, mely szerint: „S. azt nyilatkozta, hogy ő ezt várta. Úgy, ahogyan az ember hátára várja a verést.” (Kiemelés az eredetiben.) Azt is tudni véli, hogy ugyanazon személy nagyon meglepődött, amikor meghallotta, hogy ő megszerezte a hajtási engedélyt, majd hozzáteszi: „Nem igen csinálja utánam másvalaki a mi korunkban.” Még egy hírt ír a végén: Kristóf elment Szebenbe a tanítóképzőbe vizsgázni. Felvették, annak ellenére, hogy németül nem tud eléggé, hiszen csak V. osztálytól tanulta, de „ügyes megjelenésével megnyerte a tanárok tetszését”. Ő onnan a zeneakadémiára vágyik, mondja. Még egy utolsó megjegyzése van valakinek a nyugdíjazásával kapcsolatban, majd jó pihenést kívánva búcsúzik.

Megvan tehát végre a hajtási engedélye. Mihály ekkor 67 éves volt. A nagy szétválás a váradi és a szatmári egyházmegyék elválasztását jelenti. Látni lehet, hogy itt már Kristófnak tulajdonítja azt, hogy zeneakadémiára vágyik, miközben még pár hónapja ő maga írta le, hogy ez a saját ötlete volt. Ő próbálta erről meggyőzni a fiút és a családját, mondván, hogy ne akarjon munkás lenni, ahogy az édesapja szerette volna, mert munkás bárki lehet, hanem ő inkább legyen művész, mert arra született.

²⁹⁴ 1913. sz. irat

1983. július 17. Sándornak írt levél.²⁹⁵ Elsősorban azért ír, mert kapott egy összeget tőle, de korábban is kapott, és nem tudja, hogy mi a rendeltetése, mert ő a megfelelő miséket már elvégezte, és kéri, hogy tisztázza. Megköszöni, hogy orgonaügyben azzal támogatta, hogy meghívta a kis zenészt orgonálni. Miután röviden újra elmeséli a helyzetet (azt, hogy nem hagyják a fiúkat gyakorolni), témát vált, az egyházmegyék szétválasztásáról ír pár gondolatot. Azt feltételezi, hogy a szétválasztás keserű szájját váltott ki valakikben: „A nagy adminisztrátor így nyilatkozott – állítólag: ezt vártam. Úgy várta, mint hátára a verést.” Sorait várva szeretettel öleli búcsúzóul.

(1983. nyár) Bélának írt levél.²⁹⁶ Tavasszal küldött utoljára levelet neki, és erre most döbbsent rá. Nagyon lefoglalták a dolgai. Gondolatban sokat időz feljűk, amikor természeti katasztrófákról, társadalmi eseményekről hall. Előbb az időjárásról ír, majd arról, hogy elégedett az alakuló terméssel. Elmeséli, hogy sikerült megszereznie a hajtási engedélyt. Emiltől csak újév táján kapott levelet, akkor úgy volt, hogy lebontják a lakását, és kap lakást tömbházban. Ha a címét ismeri a címzett, küldje el neki, mert ő azért nem írt, mert nem volt biztos a címében. Ezután arról mesél, hogy Ada nővérét 1981. január 1-jén temették, egy hirtelen jött betegsége vitte el. Ő volt az, akivel Éva fényképet készített Marosvásárhelyen. Angéla még él. A házát lebontották, de kapott egy kétszobás lakást érte. Anyagiakban nem szűkölködnek, mondja, a mindennapira kitelik. Kis barátja, Kristóf sikeresen felvételizett Nagyszébenbe a tanítóképzőbe, ami nagy dolog errefele. A fiú a zeneakadémián akarja folytatni tanulmányait. Négykezeseket szoktak játszani, meséli. Feleleveníti, hogy ő keresztelte a fiút, nála nőtt fel, ott nyílt ki az értelme, és 14 évesen már 18(0) cm magas férfi. A zenén kívül minden sportág érdekl, labdarúgás, lovaglás, autózás. Hátha nagy emberré nővi ki magát, mondja. Modern dalokat komponál. Szereti az újrepülés titkait hallani. Végezetül említi, hogy Márton mérnököt meg-

²⁹⁵ 1914. sz. irat

²⁹⁶ 1920. sz. irat

bízta egy feladattal, hogy egyenlítse ki az Ani adósságait, addig a türelmét kéri. És azt is elmondja, hogy ő akart neki meghívót küldeni, de nem nyújtja be a kérést, mert ez az ő sorsa.

Itt is elmondja azt, hogy Kristóf a zeneakadémiára készül, miközben erről ő próbálta meggyőzni a fiút és a családját. A Mártonnak korábban írt levelében nem mondja, hogy egyenlítse ki a tartozást, csak azt, hogy tudja meg a pontos összeget. Bélának azonban azt írja, hogy Márton fogja kifizetni.

(1983. nyár) Nővérenek írt levél.²⁹⁷ Megunta a sok szaladgálást, és ezért postára teszi a személyazonosságját, és a nővére érdeklődjön vele az illetékeseknél. Ő majd visszakapja a személyit. Megvan a könyve (a hajtási engedélyére utal), be kellett mennie érte Szatmárra, de megérte. Elmeséli, hogy az oktatója összefutott „S-sal”, akit fölötte meglepett az, hogy neki, Mihálynak sikerült a vizsgát letennie, „éspedig már nyolcadik nekifutásra”, ugyanis az illető, akinek a nevét rövidíti, rekordot döntött, csak a 21. alkalommal sikerült a vizsgája, és akkor is csak „az ismert feltétellel: hogy országuton buszra kell ülnie”. Ezután arról mesél, hogy egy tele autónyi vendége volt, paptársai és egy teológus, akiket megvendégt. Megkóstolták a borát a pincében: „Csodálták a hordóimat és a tartalmát, amit nem fogyasztottak, csak kóstoltak.” Egyikük akar venni többet, és van is. A legfinomabbról azt írja, hogy az „a barátunké lesz, vagy lett is”, bár nem nevezi meg őt. Utolsó mondatban arról számol be, hogy Kristóf megérkezett, és utána kapta a táviratot, hogy bejutott, hatossal.

Az, akire céloz, hogy csodálkozva vette tudomásul, hogy neki sikerült a sofőr-vizsgája, valószínűleg az előjárója volt. Úgy fogalmaz, mintha győzelmet aratott volna felette, hiszen neki már a nyolcadik nekifutásra sikerült, miközben amannak csak a 21. próbálkozásra. Nem írja ki, de Kristóf valószínűleg a IX. osztályos felvételin jutott be.

²⁹⁷ 1932A. sz. irat

(1983. nyár) Paptársának, barátjának írt levél.²⁹⁸ Névnapi jókívánással kezd, majd elmondja, hogy sokat gondolt rá azután, hogy nála jártak. Az az érzése, hogy az ügyét nem kezelik jóindulattal, megértést nem lehet várni. Kéri, hogy férfiasan álljon helyt továbbra is, ahogy eddig tette. Jól mondta utolsó szóként erre az ügyre: nem csak itt van élet. Ez számára jövőbe mutató, és a Mihály számára is vigasztaló. Ezután a termésről ír, a hőhullám megaszalta az árpát, a búzán segített az eső, és a kukorica ilyen szép még soha nem volt. Érik a meggy, várja a nővérét, hogy eltegyék. Reméli, hogy a szilva érésére majd meglátogatja őt a címzett. A szőlőből jövet betért a fürdőbe, ott találta egy ismerőseit, Zernye tanár urat, aki a reumáját gyógyítja. Egy másik károlyi ismerősükről, Gyulairól írja, hogy tavasszal kórházban volt. Egy látogatója mondta, hogy Barna J. bácsi „gyémántos” (gyémántmises) lett, ő tíz éve meghívta Béltekre aranszolgálatra. Ugyanígy meghívta az akkori felsőbányai főnököt is. Szerette tartani ezeket a vendégségeket, a mások jó hangulata volt az öröme. Kéri, hogy ha ideje engedi, néha írjon pár sort.

1983. július 20. Á. S. aláírással küldött levél. Az első részében egy félreértést tisztáz.²⁹⁹ Ugyanis ő két részletben adta a pénzt, de elvégzi a számítást és elmondja, hogy nincs szó többlettről. Sajnálja, hogy a fiúk nem kapnak lehetőséget a gyakorlásra. Bevallja, hogy ő még nem adta fel az álmát, hogy megtanuljon harmóniumozni vagy zongorázni. Szerettek volna vele sok mindenről beszélgetni, azért keresték fel. De reméli, hogy még találnak alkalmat, itt kitér arra, hogy milyen nehezen jut hozzá a benzínhez. Itt új témába kezd: a házasság felbontásának ő is nagyon örül, mert immár elhárult minden akadály a normális kapcsolat kiépítése előtt. Az új helyzetben kíváncsi a Mihály státusára. Ő mindig is haragudott a *iurisdictio* elméletére. Ha egyszer valakit felszenteltek, az megkapta a szükséges papi hatalmat, de mit ad ehhez hozzá a *iurisdictio*, kérdezi. Azzal búcsúzik, hogy szóban majd többet.

²⁹⁸ 1910A. sz. irat

²⁹⁹ 1911. sz. irat

Nyilvánvaló, hogy nem konkrét házasságról beszél, hanem valószínűleg az egyházmegyei elválasztásáról.

1983. augusztus 22. Feljegyzés.³⁰⁰ Ebben elmondja, hogy tavasszal kapta meg Ion Lăcrănjean Erdélyről szóló munkáját, és úgy érzi, kötelessége összefoglalni az ezzel kapcsolatos gondolatait. Az itt következő szöveg kevesebb mint fél oldal, és ebben a felháborodásának ad hangot. A szöveg befejezetlen.

1983. augusztus 24. Gizikének írt levél.³⁰¹ A levél másolatát egy nyomtatványra gépelte rá, ezért az első része nehezebben olvasható. Elmondja, hogy örömmel olvasta a levelét, hiszen annyi szellemesség sugárzik belőle. A festményt azonban, amelyet vételre ajánlott, nem tudja átvenni, mert a szobái úgy tele vannak, hogy egy kis képnek sem lenne már helye. Megértette azt is, hogy azért akarja eladni a festményt, hogy a címzett számára kedves, elhunyt ismerőse sírját megjavíttassa. Ám neki, Mihálynak az a véleménye, hogy ezt az erőfeszítést senki nem várja el a címzettől, és bizonygatja, hogy nem érdemes sírokat javítani. Magáról elmondja, hogy jól van, bár gyengélkedett, reumatikus bántalmak voltak. Felhívja a figyelmét arra, hogy már nem Bélteken lakik, hanem attól egy kissé távolabb egy kicsiny faluban. Utóiratban azt is megjegyzi, hogy ő nem apát, csak egy régi ismerőse. A levél végén megadja a postacímét.

A nyomtatvány címe: Felhívás katolikus jótékonykodásra. A teljes levelezésben látni ezt a nyomtatványt, olykor Mihály takarékoskodásból ezekre gépelte a levelei másolatát. Többnyire az üres hátoldalát használta, ám szükség esetén az első oldalára is gépelt, amelyen nyomtatvány volt.

1983. szeptember 13. Levél, csak ennyit ír a címzéshez: Igen tisztelt kedves Mi!³⁰² Azért emeli ezt ki, mert elmondása szerint őt is így nevez-

³⁰⁰ 1923. sz. irat

³⁰¹ 1924. sz. irat

³⁰² 1447. sz. irat

ték egyszer. Egy kedves ismerősének lánya őt így szólította, mivel egyszer táviratot küldtek Visegrádra, és így írták alá: Mi. Sietve olvassa a könyvét és gratulál hozzá. Ezt követően Kristóf életéről ír négy oldalban, és arról, hogyan jutottak oda, hogy tőle elszállásolást kérjenek.

1983. szeptember 20. Levél a Magyar Televízióhoz.³⁰³ A levélben elmondja, hogy szeptember 13-án a firenzei műveltségről és a Medici családról szóló műsorukban tévesen mondták, hogy Savonarola IV. Sándort támadta beszédeiben, ugyanis Savonarola a VI. Sándor kortársa volt. A hibára bizonyára mások is felhívták a figyelmüket. Búcsúzóul megköszöni az értékes munkájukat. Okleveles tanárként írja alá a levelet, neve előtt a dr. címmel. A szöveg alatt feltünteti a postacímét is.

Kiderül ebből a levélből, hogy 1983-ban Gyöngyön fogni lehetett a Magyar Televíziót. A postacímének a feltüntetése a levél alján nyilvánvalóan arra utal, hogy visszajelzésben reménykedett.

1983. szeptember 22. Képeslap Melániától, Szarvasról.³⁰⁴ Névnepja alkalmából köszönti Mihályt.

1983. szeptember 22. Nővérének írt levél.³⁰⁵ Megkapta a levelét a szomorú hírről, gyógyulást kíván Jánosnak. A cukorbetegséggel diétáznia kell, orvosságot szedni, és hosszú ideig el lehet vele élni. Gazdasági ügyei foglalták őt le, 20-án szüreteltek, tegnap préselt. Csak 300 liter lesz, de nem baj, mert finom az idei bor. Tervezgeti a 29-et. Lesz mivel megkínálja a vendégeket, ne aggódjon a nővére. Ezután egy búcsúról ír, homályos célzásokkal arra, hogy az emberek csak „a körhintát, a kirakóvásárt, a lacipecsenyét” értik alatta, a rádióban is beszéltek róla, de a lényegét nem említik. Lekvárfőzés nem lesz idén, mert elszáradt „az anyag”. Az unokahúgukat ért hidegzuhanyról írja, hogy ennyi esze volt,

³⁰³ 1931. sz. irat

³⁰⁴ 2275. sz. irat

³⁰⁵ 1932. sz. irat

most meglátja – ezt nem részletezi. Ír egy keveset János öccsükről, aki segített neki a préselésnél. Jól van, csak kövér, mondja. Fellelkesedve a Mihály sikerén megpróbál ő is hajtási engedélyt szerezni. Ezután arról ír, hogy egy rokon családdal találkozott János az ócskapiacon, akik biciklit kerestek, és mivel János a megelőző éjjel az elhunyt öccsükkel álmodott, jutányos áron adta el nekik az egyik biciklijét. Egyébként kismotorral jár, azzal volt nála, arra nem kell hajtási engedély. Itt témát vált, és arról számol be, hogy Kristóf jó helyre került Szebenben: egy nagy műveltségű hölgy idős szülei fogadták be a lakásukba. A lányuk Európában végezte tanulmányait, és ott ismerkedett meg egy társulattal, amelynek tagjává lett, mint volt Kornélia is. Elmondja róla, hogy zongorán játszik, könyveket írt, árva gyermekeket nevelt fel. Most külföldön van, még nem tud Kristófról, de Mihály elmondja, hogy a szülei hamar megkedvelték az eleven fiút, aki a bevásárlójuk lett. A zenetanárnak is jó véleménye volt a fiúról, egy egész órán át mérte fel a zenei ismereteit. Itt zárja a levelét, Jánosnak mielőbbi gyógyulást kívánva.

Nem mondja ki, de nyilván a saját névnapjára céloz, amikor azt írja, hogy tervezgeti a 29-et.

1983. szeptember 22. Mihály levele.³⁰⁶ A címzett ismeretlen. A levél első felében jelzi, hogy megkapta azt a levelet, amelyben értesítik arról, hogy nem tud méheket venni. Köszöni a fáradozást, tavasszal újra próbálkozik. Majd utána szól arról, hogy elküldött „egy bidon bort” a közelgő nagy ünnepre, a születésnapra. (Itt a címzett születésnapjára céloz.) Kéri vissza a bidont. Azt is hozzáteszi, hogy ne hozzanak semmit, mert ott falun minden van. Utóiratban írja, hogy jó volna még egy három- vagy ötliteres bidon.

Kerüli a megszólítást, a levél szövegezésében is igyekszik személytelenül fogalmazni, ám igen tisztelhetette azt, akinek írt, mert a születésnapját nagy ünnepnek nevezi.

³⁰⁶ 1930. sz. irat

1983. szeptember 27. Feljegyzés.³⁰⁷ Egy lírai hangú elbeszélés a szöveg, egyik példánya kevesebb, mint fél oldal, ez látszik a tisztázott, de befejezetlen változatnak, a másik egyoldalnyi, megszakításokkal és javításokkal. A szöveg gyakorlatilag azt írja le, amit Mihály épp lát maga körül: a szeptember végi napfényt, amint besüt a szobájába. A kergetőző madarakat, a napon pihenő cicát, a diófa tövében látható fehér kőtömböt, amely alatt a kutyája pihen. Majd futólag említi Szebent, abban a formában, hogy amikor abból az irányból süt a nap, amerre Szeben van, beragyogja a „szerzetesi cellát”, azaz az ő szobáját. Itt sorra veszi azokat a képeket, amelyeket maga előtt lát: Márton Áron püspök képét, az édesanyja kendős képét, a kedves tanítványának a képét és egy Madonna-képet, a karján ülő gyermekkel. A püspök képének sarkában a pápa képe látható. Két fikuszt és két filodendront említi, majd azt, hogy a rádióban éppen a püspök halálának harmadik évfordulójáról beszéltek, majd egy bécsi stadionban felcsendült, fiatalok által énekelt dalt közvetítenek, amely betölti a szobáját, és ő élvezi ezt a csodát.

Szeben városát nyilván azért emeli be a szövegbe, mert ott tanul Kristóf, szeptember végén már ott is volt. Máskor is említi azt, hogy elnéz arrafele a tájban, amerre a számára kedves emberek laknak.

1983. szeptember 29. Feljegyzés, címe: Névnapiam rövid története.³⁰⁸ A szövegben sorra veszi az egyes éveket, és megpróbálja felidézni, hogy ezt a napot hogyan töltötte. Van, amire emlékszik, van, amire nem. Azt emeli ki, hogy legtöbbször elmenekült valahova, míg volt kis motorja, azzal, vagy csak magára zárta az ajtót és magányosan töltötte a napot. Az előző évre nem emlékszik, azt írja, csak a gyöngyiek meséltek neki, hogy kakast vágott és azzal kínálta meg őket, amikor felköszöntötték. Ő nem emlékszik sem a köszöntésre, sem a kakas ízére, de elhitte nekik. Mivel ígérték, hogy idén is mennek, levágott idén is egy kakast. Főtt húst készített belőle, paradicsommártással és krumplival akarta tálalni. A krumpli megfőtt, a paradicsom is készen állt nyers-

³⁰⁷ 1925., 1926. sz. irat

³⁰⁸ 1927. sz. irat

anyagként, ám a vendégek nem érkeztek. Készített magának ebédre egy húslevest, megevett pár szelet burgonyát, majd szőlőt kenyérrrel. Csak a tv képűségában köszöntötték, díszes keretben hozva a nevet és az értelmét. Utolsó mondatával köszöni nekik és azoknak, akik levélben vagy lélekben együttéreztek vele.

Érdekes az, hogy nem emlékszik a korábbi évi némapjára. 1982-ben részletesen megírta nővérének azt, hogy felköszöntötték, még a keakasvágást is elmesélte a levélben. A jelen feljegyzést megbántottsága okán írhatta, hiszen kakast vágott és főzött, de a vendégek nem jöttek.

1983. szeptember 30. Mihály levele egy nagyságos asszonyhoz.³⁰⁹ Névnap i üdvözlölevélre válaszol. A címzett a szomszéd faluból való lehetett, mert említi, hogy az 1942-ben ott töltött időszak, majd később az a kilenc év fontos fejezetei az életének. A levél első felében kifejti, hogy milyen sokat jelent számára a megemlékezés. Ezután magáról ír, előbb azt, hogy sikerült megújítania a hajtási engedélyét, és így könnyen mozog. Többnyire a szőlőbe fut át, ott az Orbán-kápolna mellett van egy szép tábla szőlője, illetve, ha messzebb utazik, akkor az állomásig, és ott vonatra ül, mert a benzin kevés. Majd elmeséli azt, hogy „a bélteki parochia” épületéből, illetve annak az utca felőli, általa lebontott részből építette a mostani házát. Itt elmeséli azt az 1943. április 29-i püspöklátogatást, amelyen szerinte János püspök azt „jövendölte” a híveknek, hogy lesz majd egy öreg pap, aki itt telepszik le, hogy legyen ennek a népnek is gondozója. Azt írja, hogy ő azóta hordozta magában ezt a tervet, és kiemeli, hogy milyen szép egy ilyen kis ligetben lakni, egy „kulturkörnyezetben, amit a rádió és a Tv. jelent”. Majd hozzát teszi: „ha egyszer kedve és módja lesz hozzám benézni, szívesen látom”. Bár bora otthon nincs, de valami csak akad, amivel megkínálhatja a vendégeket. Azt is megjelöli, hogy mikor lenne alkalmas: „Talán az őszi látogatás a síroknál alkalmat nyújt erre a kis hozzámnézésre. Csak 1 km út nincs leaszfaltozva. A többi már kitűnő út.” Hosszasan fogalmazott jókívánságokkal zárja: „Kívánom, hogy kedvesei körében

³⁰⁹ 1928. sz. irat

szépen teljenek napjai. Találjon örömet egy-egy szép könyvben, egy-egy Tv filmben előadásban. Kívánok nyugadalmas szép éjszakákat és nagyon jó egészséget.”

(1983.) október 1. Petőfi Sándor *Szeptember végén* című versének írógéppel leírt szövege.³¹⁰ A vers fölött a következő szöveg: „Hány hibával írom le október 1-én a szép verset?”

Utólag ceruzával javítottak bele. Valószínűleg emlékezetből írta le, és utólag ellenőrizte.

1983. október 2. Ferenc atyának írt levél.³¹¹ Azzal kezdi, hogy mielőtt a mondanivalójára rátérne, múltat idéz. Elmeséli, hogy régen hogyan zajlott a búcsú a falujában. Már a nyár folyamán kérdezték tőle, hogy mikor lesz a búcsú. Nehezményezi, hogy az emberek csak a vendégek fogadását látták benne, csak ettek és ittak, és a háziasszonyok a templomba sem mentek, mert kellett főzzenek. Ő ezt annak tudja be, hogy vasárnap tartották a búcsút. Említi is egy paptársát, aki azt mondta neki, hogy őt többet ne hívja oda búcsút tartani. Ezért ő azt tervezi, hogy idéntől nem vasárnap, hanem a napján fogják tartani a búcsút. Azt mondta a népnek, hogy vendégeket máskor is lehet fogadni, karácsonykor és újévkor, és akkor nem kell külön sütni, főzni. Köszöni a címzettnek, hogy elment volna hozzájuk, de ugyanakkor sajnálná, ha csalódás érné, és csak ők ketten lennének a búcsún. Ezért ő idén megtapasztalja, hogyan lesz a búcsú a napján tartva, és jövőben meghívja a címzettet. Meg fogja írni az idej tapasztalatát.

1983. október 4. Mártának és Ferencnek írt levél.³¹² Ferenc-nap alkalmából ír. Biztosítja őket arról, hogy Márta és Ferenc napján mindig gondol rájuk, még ha nem is ír nekik. Szeretett volna eljutni egyszer hozzájuk, de kevés a reménye. Csak azzal marad ezért, amit a rádió és

³¹⁰ 1929. sz. irat

³¹¹ 1936. sz. irat

³¹² 1935. sz. irat

a tv elvisz hozzá. Magáról elmondja, hogy jól van, és azt is, hogy megújította a gépkocsivezetői engedélyét, így könnyen eljut az állomásra vagy a szőlőjébe. Így jutott el augusztusban a családi találkozójukra, majd mentek el együtt a faluba a temetőbe is. Felkeresték a Nénika és a Tóni bácsi sírját is (ezek bizonyára a címzettek felmenői). Máskor is megemlékezik róluk. Jókívánságokkal búcsúzik.

1983. október 4. Melániának írt levél.³¹³ Megköszöni a névnapj jókívánságokat. Biztosítja arról, hogy máskor is gondol „arrafele”, nem csak akkor, amikor levelet ír. Magáról szólva elmondja, hogy jól van, kitűnő az egészsége, és van egy csendes kis otthona. Megemlíti a szőlősét is, ahol fizikai munkát végez. A családja is jól van, augusztusban szoktak találkozni mind az öten. Sajnálja, hogy Melániának ilyen életmódban nem lehet része. Megköszöni neki, hogy felé irányítja egy-egy levelét, ha megértésre vágyik. Ezután elmondja, hogy tervezte, hogy eljuthat a címzett otthonába idén, de sajnos nincs rá reménye. Arra is emlékszik, hogy Melánia a meghívására azt válaszolta, hogy nincs kire hagynia a házat. Itt így folytatja: „Fogadja tehát levelemben ragaszkodásom kifejezését.” A levél végén, a jókívánságok után az aláírásnál azt írja, hogy tisztelettel és igaz szeretettel üdvözlí.

A testvértalálkozó utáni sajnálkozása bizonyára arra utal, hogy Melánia testvére Romániában élt, míg ő Magyarországon.

1983. október 4. Emilnek írt levél.³¹⁴ Először is elmondja, hogy nagyon megörült a levelének, és annak, hogy már átköltözött, tömbházban lakik, és van telefonja is. A továbbiakban hosszan biztosítja a címzettet arról, hogy sokat gondol rá, és türelemre inti a betegségeit illetően. Elmondja, hogy megszerezte a hajtási engedélyét, és így ki tud járni a szőlőbe, és el tud menni az állomásra is, ha vendégeket kell elhoznia. Egy fényképet említ, amely még mindig ott van előtte, két fiú áll egy orgona előtt, az egyik egyetemi hallgató már Temesváron, a

³¹³ 1934. sz. irat

³¹⁴ 1933. sz. irat

másik, Kristóf, most jutott be tanítóképzőbe Szebenbe. Ez utóbbiról meséli, hogy több hangszeren játszik és zeneakadémiára vágyik. Arról is említést tesz, aki befogadta ott: az illető három német nyelvű könyvet írt már, most jött haza Bécsből, Mihály a hónap végén meg fogja látogatni őket. Ezután áttér a gazdasági helyzetre: a szárazság miatt gyenge a termés, szőlő is a tavalyinak fele lett. Október lehüléssel kezdődött, és az öregek ilyenkor mindig esőt jósoltak. Itt észreveszi, hogy elkanyarodott „sok mellékútra”, ezt így magyarázza: „Úgy írtam, ahogy eszembe jutott. Kristóffal szoktunk így levelezni.” Ezután újra a fiúról ír, külön kiemeli, hogy írógéppel írja a leveleit, és azt kéri tőle, Mihálytól, hogy egyből, azaz azonnal válaszoljon, mert ő is ezt teszi. A fiú minden nap elvégez egy tizedet, ahogy ígérte, megtartja a vasárnapot, és szinte naponta játszik a templomi orgonán. Az ő barátságát élvezi, mert amikor olvassa az ő leveleit, otthon érzi magát, azt írta. Vendégeiről ír, előző nap öt fiatal kereste őt fel, akik emlékeznek a címzetre is, beszéltek róla, és üdvözlők. Végezetül elmeséli, hogy tavaly ősszel felkereste őt G. Mihály, a címzett társa és egy kollégája. Itt ezt írja tovább: „Bizonyára csak a kíváncsiság hozta őket, hogy megnézzék, hol vagyok. Most mondom neked e levélben, és kérlek írd meg Mihálynak is, ha történetesen »barátaim« és »jóakaróim« gyógykezelésre utaltak volna egy intézetbe, nem igen szólt volna az érdekemben senki. Ezt, hogy nem ez történt – minden nap külön köszönöm a Gondviselésnek.”

Amikor az Emil társáról beszél, valószínűleg szerzetestársát érti alatta. A levélben használja a távbeszélő és a telefon megnevezést is. Eddig makacsul ragaszkodott a távbeszélő megnevezéshez.

Azt írja, hogy Kristóffal így szoktak levelezni, azaz hogy írják, ami eszükbe jut. Azonban ez nem alakulhatott még szokássá a kettőjük levelezésében, hiszen a fiú még csak három hete kezdte el az iskolát Szebenben, előtte pedig csak nagyon-nagyon ritkán leveleztek, inkább személyesen találkoztak. Ez alatt a három hét alatt viszont nem válhattak olyan sok levelet, hogy már szokásról lehessen beszélni. Ő, Mihály valóban már régtől fogva írt így leveleket azoknak, akiket közelebbieknek érzett magához, de ezeket a leveleket másoknak írta, nem Kristófnak. Most ezt a kiemelt státust a fiúnak tulajdonítja, és

szerkésről beszél, hogy ezzel is közelebb hozza magához és azokhoz, akikkel kapcsolatot ápol.

1983. október 9. Feljegyzés.³¹⁵ Vihar vonult át felettük, és ezért megszakadt az áramellátás. Miután elvégezte a templomban az esti szolgálatot, sétált egyet, és eszébe jutott, hogy fiatal kollégának ígerte, hogy kikeresi az elmékedések-sorozatát. Neki is állt, kereste, de nem találta. Eszébe jutott, hogy a padláson is van egy adag, holnap ott is megnézi. Majd elviszi Szebenbe, ahonnan eljut Fehérvárra. A napokban elővette a klarinétot, és kiderült, hogy már elfelejtett játszani rajta. Elhatározza, hogy minden nap kell gyakorolnia, és furulyán is, a harmónium és a zongora nem zárja ki a többit. Ezután egy hosszú bekezdésben részletezi azt, hogy hogyan javította meg az egyik elektromos fűtőtestet, amely már tíz éve megvan neki. Megemlíti, hogy készül Nagykárolyba a fogorvoshoz, aki le fogja venni az egyik hidat a fogairól. Újra az időjárásról ír, visszasütött a lemenő nap az elvonuló vihar mögött, de még mindig nincs áram. Felsorolja, hogy mivel teltek az előző napjai: 4-én meghalt Holló mama, 5-én volt Nagykárolyban, 7-én volt a temetés. Ugyancsak 7-én volt a templomuk védőszentjének, a Rózsafüzér Királynőjének ünnepe, kevesen voltak, de kezdetnek elég. Szombaton javította a szobája melegítőjét, ma pedig szolgált a népének. Vendégek is érkeztek, de az övéi tudták, hogy búcsút nem tart. Nem is mondott semmit a hirdetéseknel, hiszen tudják már, hogy ezentúl a napján lesz a búcsú. A végén arra reflektál, hogy a lap túldalán egy tavalyi emléke van, és eszébe jut, hogy mennyit gyöttrődött megoldásokat keresve. Itt leírja azt, helytelenül, hogy „Sic transit vitq?”, majd azt a sort is, hogy „Elhull a virág, eliramlik az élett... /Petőfi Sándor/” – ebben a sorban is elütéssel. Az idézetből eszébe jut, hogy szép virágai voltak a templomban: az övéiből egy illatos tearózsa, amely erre a napra kinyílt, valaki vitt még két piros kaktuszvirágot egy tüskés ágon, amelyről megjegyzi: „(n)agyon szép jelpék volt”.

³¹⁵ 1939. sz. irat

Ritka eset, hogy Mihály reflektál arra, hogy mi található a lap túloldalán, pedig rendszeresen felhasználta a lapok üres hátoldalát. A lap túloldalán egy 1982. október 15-én keltezett román nyelvű kérvény volt, amelyben azt kérte a közlekedési rendőrség parancsnokától, hogy engedélyezze neki az előrehozott vizsgát.

1983. október 20. Nővérének írt levél.³¹⁶ Szerencsésen megérkezett (nem mondja ki, hogy hova). Szobája és konyhája már előkészítve várta. Aznap nem sokat dolgoztak, mert estig voltak órák. Csak vacsora után kezdték el. Az algebra jól megy, mert a (Kristóf) szobatársa almer-nökin tanul és segít neki. Másnap román irodalmat tanultak, ezen belül a kódexirodalomról, majd pszichológiát. Ez úgy működik, hogy egy román nyelvű tankönyvből a tanár lefordítja németre az anyagot és lediktálja. Ezt előbb otthon rekonstruálni kellett, majd megmagyarázni a fiúnak, és utána megtanulni. Majdnem négy órát töltöttek el ezzel. Bizonygatja, hogy egy román tanárral nem lett volna mit kezdeni, hiszen hét tantárgyból kellett készülnie aznap (fel is sorolja: angol, német, román irodalom, román grammatika, francia, fizika, lélektan). Panaszkozik az írógépre: nem a saját, megszokott gépén ír, és ezeken nem találja az ékezeteket. A levelet délelőtt írja, ilyenkor mindenki dolgozik. Neki délután kell belépnie a munkába. Úgy véli, hogy nem rossz foglalkozás ez. Levelet nem vár, de a címet itt megadja. Van telefon a házban, a telefonszámot is leírja.

Mihály tehát Szébenben van ekkor, és segít Kristófnak az iskolai felkészülésben. A levél különösen nehezen olvasható, mert a magyar ékezetes betűk helyett más betűket használ, ij jelöli az é-t, az ș az á-t stb.

1983. október 20. Paptársának levele.³¹⁷ Sok változás történt, mióta utoljára levelet váltottak. Miután a felettese nyugdíjba vonult, immár hivatalosan is átvette annak a plébániának az irányítását, ahol ő addig segédlelkész volt. Sok a munkája, elpanaszolja, hogy nem szereti az

³¹⁶ 1937. sz. irat

³¹⁷ 1938. sz. irat

irodai munkát, a leltár készítését. Várja Mihályt látogatóba. Ő nem lehet, nem volt szabadságon sem idén, mert sok a feladat, és a segédje kezdő, nem hagyhatja magára. Az édesapját említi, akinek már megvan a jegye Amerikába, ő viszi el Bukarestbe novemberben, és decemberben megy érte. Aggódik, mert nem egyszerű az utazás. Búcsúzóul kérdezi, hogy intenciókra szüksége van-e, mert azonnal küld.

1983. november 14. Angéla levele.³¹⁸ Sietve írta a levelet, és számolt pontokba szedte a mondandóját. A legelső az, hogy nyugdíjügyben elment a püspökség egyik tisztségviselőjéhez. Megbeszéltek a dolgot, ha találkoznak, majd elmeséli a lehetőségeket. Ezután arról ír, hogy eltörte a borosüveget, és megpróbál helyette műanyag demizont venni, hogy ne járjon így tovább. A következő híre az, hogy megkapta az autorizációt az írógép használatára. El kellett vinnie a milíciára a gépet, és ott gépelni kellett egy mintát. Örül neki, mert már megszokta a használatát. Végül azt írja, hogy még lenne, de siet. Utolsóként arra kéri meg az öccsét, hogy egy ismerős családnak mondja meg, hogy rokonuk súlyos beteg, nem tudni, mennyi ideig élhet még, de az illető beteg ezt még nem tudja, és remél.

1983. november 20. Jánosnak írt levél.³¹⁹ Egy rövid levélben azt próbálja meg tisztázni, hogy hova tűnt el egy gázbutélia, amelyről ő azt hitte, hogy egy ismerősénél van, ám amikor érte küldött valakit, akkor kiderült, hogy János elvitte onnan. Arra kéri őt, hogy azonnal vigye vissza tele, vagy ha üres, akkor a töltéséhez szükséges pénz is, mert az ismerőséék egy olyan butéliát hoztak el helyette, amelyre esetleg hamarosan szükség lehet.

1983. november 20. Mihály levele, a címzettet főnökének nevezi.³²⁰ Neki is elmeséli a gázbutélia körüli felfordulást. Utána a borról ír: a régi

³¹⁸ 1942. sz. irat

³¹⁹ 1946. sz. irat

³²⁰ 1946. sz. irat

bort kivette a kis hordóból, újjal töltve várja a felhasználást, a kulcsot egy megnevezett ismerős családtól veheti át a címzett. Hálásan gondol vissza a fáradozásaira, köszöni a szállást, élelmet, a szívük jóságát. Ha benzinje lesz, majd felkeresi őket, nem fél bemenni a városba, hiszen könyv nélkül is be mert menni. A bátorságot ehhez onnan vette, hogy jó volt a mestere, mondja.

Valószínűleg a sofőriskolai oktatójához írja a levelet.

1983. november 20. Nővérenek írt levél,³²¹ amelyben a válaszait küldi. Elmondja neki, hogy az ősz folyamán a fővárosban beszélt az intézet elnökével, aki egy olyan iratot mutatott neki, amelyben őket arról értesítették, hogy Mihálynak nem folyósítható a nyugdíj, mert olyan állást tölt be, amely miatt nem folyósítható neki „a döntés összege”. Ha tehát most kérvényeznék az összeg folyósítását, akkor megadnák nekik azt a lehetőséget, hogy felszólítsák őt arra, hogy változtasson a helyzetén, azt nem részletezi, hogy ezen mit ért. Ő viszont nem akarja megadni nekik ezt az örömet, elég volt az, hogy a nővére hozzájuk fordult. A következőkben az anyagiakról ír meg a nagykarolyi lakásról. Ő öt éve él így, és nem szorult rá a család támogatására. Amit a nővérétől kapott kenyér és hasonlók formájában, az csak kamatja annak, amit ő a lakásba fektetett. Ezután ír egy elképzelésről, mely szerint valaki pályázik a jelenlegi házára, hogy neki is legyen majd, hol lakjon, és az meg is előlegezné az árát – ám a szöveg itt elég homályos. A levél vége felé viszszatér az egyik ellenségesnek vélt személyre, aki a nővére főnöke volt. Azt írja róla, hogy amikor meghallotta az előjárójától, hogy Mihályt nyugdíjazni fogják, akkor nem emelt szót a terv ellen, hanem azt gondolta magában, hogy Mihály csak ártott a nagy ügyeknek. Majd így folytatja: „Gondolta, ő majd elvégzi helyettem is a munkát. És most ott áll a (sír) szélén. Isten nem ver bottal.” Mihály ezért került a találkozást vele, de a nővéreék magatartását egy szóval sem befolyásolta. Az ő dolguk, mondja, ő nem szól bele, de ők se szóljanak bele az ő dolgaiba. Azzal zárja a gondolatmenetet, hogy a pénz nem hoz üdvösséget, és

³²¹ 1941. sz. irat

éhen nem halnak. Az utolsó mondatokban visszakanyarodik az előljáróhoz, és ezt írja: „Egyébként ezt a velem tett dolgát számítja élete legnagyobb opusának. Fizesse meg neki az élet, (v)agy aki mindenkinek megfizet.”

A fővárosban valószínűleg a nyugdíjosztály vezetőjével beszélt.

1983. november 24. Levél Mihálynak.³²² A szatmári kispapok írták alá, szám szerint 19-en, és karácsonyi jókívánságaikat fogalmazzák meg.

1983. november 27. Kornélnak írt levél.³²³ Ott jártak Mihálynál a Kornél szülei, és mondták, hogy Kornél írt nekik levelet. A szülei szerettek volna elmenni az ünnepségre, de végül úgy döntöttek, hogy majd a Kristóf tavaszi szabadsága alatt mennek. A csomagot elküldték neki, ebben minden ott lesz, amit kért. A továbbiakban a levél Kristófnak az iskolai haladását részletezi, és azt, hogy sokat kell tanulnia. Azt nem mondja, hogy ő mennyi ideig volt ott, de az elbúcsúzásukat így írja le: „Elbúcsúztunk tőle azzal, hogy 21 nap után várjuk haza. Az már nem olyan sok. De ő még ezt is hosszú időnek tartja. Hiába, ő még kis fiú.” Ezután egy kedves epizódot mesél el: míg ott volt, Kristóf gyakran megállt a tükör előtt, nézte magát és megállapította, hogy hasonlít Kornélra. Majd így folytatja: „Én aztán mindig kérdeztem tőle: Nézed Kornélt. Mosolygott, s örült.” Említi a szeme alatti kék csíkot, amely a sok munkától van, de majd kipiheni azt is. Öröme az, hogy kapott egy tízest ének-zene tantárgyból, és hazaküldte, emlékebe. Itt témát vált, jelzi, hogy a címzett által hazaküldött csomag nem érkezett meg, őrizze meg a feladási bizonylatot, hogy megkereshessék a postán. Örömteli híre a címzett számára, hogy a szolgálata nagy része letelt. Tavasszal a könnyebb része lesz, és a családja is meglátogatja. Sok jót, sok ünnepi örömet kíván, és boldog új évet.

Kornél, a Kristóf nagyobb fiútestvére valószínűleg katonai szolgálatát töltötte ez időben.

³²² 1912. sz. irat

³²³ 1943. sz. irat

(1983. december) Ibolyának írt levél.³²⁴ Szabadkozással kezd: bár nem szokott írni, de lélekben gyakran bekopog hozzá. Legutóbb eszébe jutott, hogy Ibolya legkisebb unokája nincs még megkeresztelve. Ezt nem szemrehányásként írja, mert Ibolya nem tehet erről, de megállapítja, hogy a gyermeket nem az ők stílusukban nevelik – így fogalmaz. Egy keveset ír a nővéréről, akinek várhatóan könnyebb lesz a munkája, ami jó, hiszen fáj a lába mostanában, nem csoda, sok a tyúkszeme. Nem nagyon van meleg szobája sem. A szöveg közepére rágépelt, így nem lehet elolvasni ezt a részt, de ezen a helyen témát váltott, mert az olvasható részen már arról ír, hogy Kristóf zenéből 10-est kapott, és mindenki örül ennek. Biztosítva van a haladása. Nagyon megnőtt, már 183 cm magas, 3 cm-rel magasabb, mint Mihály. A vakációban a román leckékkel foglalkoznak majd. Elmondja, hogy kiknél lakik a fiú, hogy a kintinban ebédel, a házigazdájánál reggelizik és vacsorázik. Kedvükben jár, és ők megkedvelték. A házigazda hölgy a munkatársa volt, róla annyit mond még, hogy szép könyvei vannak, németül ír. Arról elmélkedik, hogy milyen lesz a boldog új év, amit a húga kívánt. Ő meg van elégedve a sorsával. Jó csendes otthona van, meleg szobája, mit várjon még az ember? Ha eszébe jut, nem gond „kiszaladni” a világba – itt az autóra céloz. Említi a tavaszi munkákat, a jó borát, amit ő nem fogyaszt, csak annyit, amennyit kell. Neki 900 literrel van, különböző évjáratokból, és Szeben környékén még 40 lejt is adnak literéért. De mit csináljon az ember a pénzzel. Elmondja, hogy Karcsiék eladták a szülői házat, és kérdezték tőle, hogy mit tegyenek a pénzzel. Ő azt mondta, hogy vásároljanak házat, nem érdemes a pénzt tartani. És azt is mondta nekik, hogy rendeljenek két lányt is, mert két fiuk van, és egy sincs otthon. Itt kijelenti, hogy már eleget írt, és ünnepi jókívánásokkal búcsúzik.

1983. december 4. Egy meg nem nevezett mérnöknek írt levél.³²⁵ Később kapta meg a levelét, és aztán megtudta, hogy ott járt. Örül an-

³²⁴ 1956. sz. irat

³²⁵ 1958. sz. irat

nak, hogy megtalálta a bort. Ő is elhoz a napokban magához 5 litert, hogy ha hozzá jönnének utána, akkor legyen, de ha nincs szükségük rá, akkor ő majd vissza tudja juttatni. A bor eláll ilyen hidegben. Sajnálja a megbetegedést a családjukban. Jelzi, hogy mostanában itthon lesz. Jó is ez, mert a legjobb otthon, mondja.

A szövegnek van egy átírt változata is³²⁶ dec. 13-i dátummal, amelyben az előzőkhöz képest szerepel az is, hogy megkapta a pénzt. Kéri, hogy írják fel, mikor mennyi bort vittek el. Várja a vakációt, mert akkor foglalkozik majd a kedves növendékével, aki most jön haza. Azt is írja, hogy a nagy hidegben, -20 fokban nem tudta elindítani („begyújtani”) a kocsit. Ebben a hidegben még a busz sem jár be a falujukba. Ünnepi jókívánságokkal búcsúzik.

1983. december 13. Melániának írt levél.³²⁷ Különlegesen sokat járt az eszében mostanában, mondja, és készült írni neki, de a címzett megelőzte. Olyan szép képet, mint amit Melánia küldött, ő nem tud küldeni neki, csak szavakban tudja elmondani, hogy olyan ünnepet kíván neki, amilyen gyermekkorában volt, majd így folytatja: „Érezze magányosságában is van, aki szeretettel gondol Melániára, és vágyik arra, hogy egyszer csak találkozzunk.” Boldog ünnepet és új évet kívánva szeretettel köszönti.

1983. december 15. Levél egy nagyságos asszonynak.³²⁸ Valószínűleg valamelyik közeli településen lakhatott a címzett, mert a közös élő és azóta elhunyt ismerősöket emlegeti. Magáról írva elmondja, hogy jól van, van meleg szobája, csendes kis temploma. Utazgatni nem szokott, mert kevés az üzemanyag, legfeljebb Károlyba, ahol egy nővére és egy öccse lakik. A végén megjegyzi, hogy elhunyt a károlyi lelkipásztor, dr. Gyulai László piarista atya, 65 éves volt. Jókívánságokkal búcsúzik.

³²⁶ 1959. sz. irat

³²⁷ 1960. sz. irat

³²⁸ 1957. sz. irat

1983. december 15. Évának és Bélának írt levél.³²⁹ Régen hallott felőlük, reméli, nem bántotta meg őket valamivel. Igaz, ő is valamikor októberben írt. Közben nagyon el volt foglalva, elmeséli azt is, hogy mivel. Az a kis barátja, akit 14 évvel ezelőtt ő keresztelt, Szebenben tanul. Német nyelvű iskola, sok román tantárgy, nehéz neki, ezért nagyon megkérte, hogy legyen a segítségére. Ezért ő csak vasárnapokon volt otthon, a többi napot nála töltötte. Közben Emil is írt neki, átköltözött már a tömbházba, kezelik az orvosok, de jól van, életkedve jó. Szeretett volna kimenni – valószínűleg külföldre. Társai főnököt választottak az ősz folyamán, neki is lett volna szavazati joga, de nem élhetett vele. Egy holland tudós lett a főnöke, aki nyelvész és biblikus tudós. Megfogalmazza a jókívánságait az újévre, majd hozzát teszi, hogy mindig szívesen olvas tőlük egy-egy hírt, és hozzát teszi: „Hiába: azok a nagy esztendők, amiket együtt éltünk át, nem múltak el nyomtalanul az emlékeimből.” Amit ők elkezdtek, azt mások be is végzik, és nemsokára megnyitják a forgalom számára, és itt hozzát teszi azt, hogy majd nézzék meg együtt egyszer. Menni nem is próbálkozik – itt bizonyára külföldi utazásra gondol. A világ a házába jön a fülén és eszén át, és ez neki elég is.

A Duna-csatornánál felállított kényszermunkatáborra céloz, amikor azt mondja, hogy mások befejezik azt, amit ők elkezdtek. A börtönévei egy részét ott töltötte le, és ott ismerte meg a címzettet is. Úgy tűnik a levélből, hogy attól tart, megszakad a kapcsolatuk, ezért ír abbéli reményéről, hogy nem okozott bánatot neki, és ezért emlegeti a fájdalmas emléket, amely összeköti őket.

1983. december 15. Angéla levele.³³⁰ Két féloldalmi lapra írta, a szélén látszik, hogy össze volt kapcsolva a dec. 17-i feljegyzéssel. Előbb azt mondja el, hogy bár rendezett magának egy szabadnapot, hogy az öccse cipőit kivegye a cipésztől és postázza, ez nem sikerül, mert nem voltak készen. A cipésznél nincs áram, nincs fűtés, nem tudtak dolgozni. Amint megsz esz, elküldi. Sajnálja, hogy nem találkozottak, sok monda-

³²⁹ 1947. sz. irat

³³⁰ 1963., 1964. sz. irat

nivalója volt, ezt most leírja. A november 20-i levelét 22-én kapta meg, és másnap elment a nyugdíjosztályra. Ott azt mondták, hogy a két intézet között egyezés van, havonta utalják a Mihály összegét, és kérték, hogy ne zaklassák őket. Angélának az a véleménye, hogy Mihálynak el kellene mennie Bukarestbe, és kérni, hogy ezt az összeget neki utalják át. De ha nem sikerül, úgy is megélnék. Itt említi, hogy két rokonuk is meg fogja adni nemsokára Mihálynak a tartozását. Itt egy újabb pontosítást tesz. Mihály barátjával, akiről előző levelében írt, az állomáson találkozott véletlenül, és ott beszélgettek, tehát nem kereste őt fel, mint ahogy az öccse gondolta, és nem is okozott ezzel örömet neki. Ő, Angéla elmondta neki a Mihály érvelését, és azt is hozzátette, hogy ő elfogadja ezt az érvelést. A barátja megjegyezte, hogy „annyi ódiomot egy csoportnál sem tapasztalt, mint a tieteknél. Már 40 éves. Neked megengedték, hogy egy év alatt kettőt végezz, neki nem. Tanárira küldtek, doktoráltál. Ő csak a mások félretolásával lehetett valaki. (...) hogy a váradi társatokat gyűlölik, az nem is kifejezés, mondta a barátod. Nem tehetünk mást, mint türünk és várunk.” Egy újabb pontosítás következik: Angéla észrevétele, hogy a november 20-i levelében Mihály csúf jelzőt használt az ő megboldogult főnökére csak azért, mert az nem szólt a Mihály érdekében. Angéla azt írja, hogy az illető azt nem mondta, hogy szólt vagy nem szólt, lehet, hogy szólt, de mit használt volna, hiszen „a Legnagyobb” levelét sem vették figyelembe. A főnökét azonban megvédi: 26 évig dolgozott mellette, korrekt, becsületes, jellemes embernek ismerte meg. A levél végén azt is elmondja, hogy azért telefonált, hogy lássa, jön-e az öccse, aztán üzenetet kapott arról, hogy mikor jön, és várta az állomáson, de nem jött. Köszöni a bort, 2 literrel továbbadott, azok is köszönik. Sikerült demizsonokat szereznie, de ezekre most már vigyázni kell, mert nem lehet kapni. Ünnepi jókívánásokkal búcsúzik.

Valószínűleg Márton Áront illeti a „Legnagyobb” jelzővel, hiszen ő volt az, aki a Mihály érdekében közbenjárt, de nem vették figyelembe a kérését.

(1983.) december 17. Feljegyzés.³³¹ Nehezen megy a dolgozat, amelyet Gy. L.-ről ír, mert mindig új meg új meglátások tűnnek fel. Bizonygatja, hogy nincs miért sietnie, és közben e levelezés is megállította, hiszen írt Szarvasra, Frankfurtba, Nagybányára. És a nővére is válaszolt – aki a Mihály korábbi, keményebb levele óta nem írt. Most meglepő választ kapott, nem is dobja el, bár nem szokott eldobni leveleket, mondja. Nővére egyetértett vele abban, hogy Mihály nem akar „kérni”. Azt is elmondja nővére, hogy találkozott egy hivatali személlyel, aki elmondta neki a „valóságot”, amelyet érdemes idézni: „(...) ennyi irigység, ami közöttünk van, sehol sem található. Amit pedig a váradira rára-
raknak, az nem is közönséges. Jól jellemezte: hogy valaki lehessen, félre kellett hogy toljon más valakit. Velem kapcsolatban elmondta mi fájt neki: két évet egy évben, tanári diplomát és még hozzá dr-i oklevelet. Ezt nem tudják lenyelni.” Ám valami gyanús az ő esetében, írja. A bukaresti főnök ugyanis azt mondta Mihálynak, hogy levélváltás történt visszaélések miatt. És hogy a folyósítás számára meg lett állítva. A szatmári nyugdíjosztály főnöke azonban folyósításról beszélt. Ennek ő szeretne utánanézni, és megnevez valakit, aki ezt megtehetné neki. A papok részéből ő nem kér, de az államtól neki járó részhez ragaszkodik. A következőkben a -20 fokos hidegről, majd az enyhülésről, a jó meleg szobájáról ír, majd röviden arról is, hogy hogyan vezették be az áramot annak idején a házába. Az utolsó bekezdésben azt meséli el, hogy ma megfigyelte, reggel pontosan hol kel fel a nap, és este megfigyeli, hogy pontosan hol nyugszik le.

1983. december 21. Nővérenek írt levél.³³² Hazaérkezve átgondolta a dolgot. Úgy döntött, hogy mégis az lenne a legjobb, ha a fölösleges holmikat a nővére vegye gondozásba, mert jobb így, mint hogy valakikhez kerüljenek, akik nem becsülik az ócska holmikat. A hivatalos ügyet is átgondolta. Nem várja meg a „valaki érkezését”, hanem hivatalos levelet fog írni neki, és abban elmondja, hogy félre akarta vezetni őt,

³³¹ 1962. sz. irat

³³² 1949. sz. irat

mert mellébeszél. Jogi síkon reméli bizonyítani igazát, és itt egy latin mondatot ír, majd annak fordítását: idegen pénzen senki sem gazdagodhatik – a nyugdíjegylet sem. Amiért ment, azt elfelejtette, ezért levélben kéri: küldjön nővére vagy 16 naptárt.

1983. december 22. Feljegyzés.³³³ Annyit gyötrődött a dolgozatával kapcsolatban, hogy 20-án egyszer csak elindult Nagykárolyba, hogy gondolatokat kapjon, így fogalmaz. Ám elfelejtette azt, amiért ment, hogy elhozza a naptárakat. Azt reméli, hogy ez a dolgozat is segíteni fog abban, hogy „az ügyünk is jól sikerüljön” – de ezt már nem fejt ki részletesebben.

Nem derül ki, hogy éppen milyen dolgozatot készített.

(1983. december) Feljegyzés.³³⁴ Rövid párbeszéd lejegyzése, amely közte, Kristóf és a Kristóf házigazdáik között zajlott. Azt a pillanatot rögzíti, amikor elfogadták a fiút lakójuknak, és megmutatták a szobáját. A szöveg befejezetlen, de több példányban készítette.

Különösen fontosnak érezhette ezt a pillanatot, és ezért párbeszéd formájában is rögzítette. Mintha nem szeretné, hogy eltűnjön ez a pillanat az emlékeiből.

1983. december 25. Feljegyzés.³³⁵ Az első felében számba veszi azt, hogy gyerekkorától kezdve mely településeken volt ő karácsonykor. A szöveget december 26-án folytatja, és elmondja, hogy a karácsonyi mise megvolt, csak egyetlen híve hiányzott. Kristóf „kitett magáért”, amikor előző napon meglepetésszerűen kürtön játszott a mise végén, ma pedig végig ő muzsikált, miközben az apja is mellette volt. A mise utáni eseményeket így írja le: „Amíg mise után a mama rendezte a konyhám, mi idebent énekeltünk, klarinétoztunk. Beszélgettünk, tervezgettünk. Karcsi mester nagyon boldog ezzel a fiával, aki minden jegyet kiérdemelt és csak román nyelvből bukott meg. Most ki fogja ő

³³³ 1966. sz. irat

³³⁴ 1967., 1968. sz. irat

³³⁵ 1965. sz. irat

javítani. Jól be van ő írva abban az iskolában.” Várta a Kristóf énekét a rádióban, de még nem volt, mondja. Azzal zárja, hogy így telt a karácsony 1983-ban.

Azt nem mondja el, hogyan került a Kristóf éneke a rádióba.

1983. december 28. Angéla levele.³³⁶ Már 22-én megkapta a levelet, de nem volt ideje válaszolni. Naptárakat osztottak, kevés volt, de öcsésének félretett 16-ot. Azóta a tanár úr dolgait rendezik, még ebédelni sem megy haza. A rádió nem működik, talán nincs jól összekötve, de keveset volt otthon, nem hiányzott. Még nem tudják, ki lesz az utód, azt sem, hogy mikor megy, de ő szabad lesz, mert a konyhás megy vissza a sekrestyébe. Búcsúzóul kéri, hogy öccse vigyázzon az egészségére, mert csalóka az időjárás és sokan náthásak. Jó, hogy nincs hideg, mert így a blokkban is tűrhető világ van. Nagyon boldog új esztendőöt kívánva búcsúzik.

1983. december 28. Mihály levele rokonainak.³³⁷ Gyógyulást kíván annak a rokonnak, akinek a megbetegedéséről hallott. Kérdezzeti, hogy egyik vagy másik rokon hogy van, még azokra is rákérdez, akiket csak hallomásból ismer. Ezután magáról ír: ő nagyon jól van, étkezését, háztartását maga oldja meg, hiszen nem sokra van szüksége, és ha jó szalonna, tej, kenyér kéznél van, akkor minden rendben. Ott járt egy közös ismerősük egyszer, és nem győzött csodálkozni azon, hogy mi csoda kedves otthona van. Az illető személy, a látogatója egy családnál lakik, és bizony az állandó vendég teherré válik, mondja. Egy másik közös ismerősük, egy szebeni hölgy nagynevű íróvá vált, több kötete megvan Mihálynak, az előbb említett látogató elvitte az egyiket. Itt rátér az említett szebeni hölgyre, elmondja, hogy úgy került vele kapcsolatba, hogy az a kis barátja, akit bizonyára a címzetten is ismernek, náluk lakik, miközben Szebenben jár iskolába. A fiúról kijelenti, hogy nagyon boldog, most ment haza vakációra, nagy muzsikussal és neki na-

³³⁶ 1953. sz. irat

³³⁷ 1955. sz. irat

gyon jó barátja. A következőkben arról ír nekik, hogyan lehet hozzá eljutni. Lehet vonattal is menni, és akkor ő várja az érkezőt az ákosi állomáson. Mert újévet szabad személyesen is köszönteni, teszi hozzá. Lehet autóbusszal is: munkanapokon közlekedik Szatmárról egészen az ő falujukba. A megállótól visszafele van a kis templomuk, és mellette az udvarban az ő háza. Mintha azt szeretné, hogy ne kérdezősködjének a faluban, mert ezt írja: „Nem kell kérdezni senkitől semmit. A házam a templommal egy szintben van, tehát kert van előtte.” Majd a látogatásról szólva hozzáteszi: „Nagy ünnep lenne számomra.” Az utolsó sorok olvashatatlanok, mert egy másik szöveget rágépelte erre a részre.

A levélből érezni, hogy nagyon szeretné, ha a címzett rokonai őt meglátogatnák. Ezért írja azt, hogy egy másik rokonuk milyen jól érezte magát nála, és ezért részletezi azt, hogyan lehet eljutni hozzá.

1983. december 29. Istvánnak írt levél.³³⁸ Megköszöni a címzett levélét és az újévi jókívánságot. Elmondja, hogy első levelével nem tola-kodni akart, hanem a régi ismeretségük alapján kifejezni együttérzését, amiért a címzett a nagy feladatot átvette. Válaszában volt egy kemény kitétel is amiatt, hogy Mihály emlegette, hogy kutyák módjára támadtak rá. (A kitételet nem említi.) Ő, Mihály egyik barátjának is megírta a múlt hónapban, itt is megismétli: „ha akkor engem elvitetnek és sokak örö-mére zárt intézetben kezeltetnek – mai divat szerint – senki nem emelt volna szót érdekemben”. Novemberben örömmel hallotta, hogy ren-deződött az ügye a temesvárival együtt. Itt jelzi, hogy szívesen venné, ha beavathatnák őt, mert érdeklik a belső történések: „Ha gondolod, hogy beavathatsz a rejtett dolgok titkaiba, szívesen veszem, hiszen ennek a küzdelemnek – nem szívesen – beosztásom alapján 10 évig aktív résztvevője voltam, amikor a M. Á. pk magatartását kellett figyelembe vennem.” Ezután kijelenti, hogy „mi alacsony szinten állunk a humá-num gyakorlásában, nem is beszélve morális törvényeinkről”. Azt is elárulja, hogy tudomása szerint hogyan vélekednek mások a címzetről:

³³⁸ 1951. sz. irat

„Erről csak annyit, hogy valaki a napokban írta nekem, hogy kifejezést sem talált arra vonatkozólag, hogyan gyűlölnék. Ez odium objektuma Személyed. Szerencsére az ő szűk klikkjükről van szó. Ne adj rájuk semmit. Nemhiába állítja rólunk a világ, hogy egymás iránti megnyilvánulásaink halálesetek alkalmával a temetkezési vállalkozók közönyét is messze meghaladja. Halotti beszédeink egymás fölött a szív őszinte érzelmeinek művészi palástolása üresen kongó szavakkal.” Megnyugtatóan hozzát teszi, hogy vannak azonban becsületes emberek is soraikban, majd búcsúzik. Utóiratban kéri egy kollégájuk címét, akinek könyveket adott volt kölcsön.

Itt csak általában ír a halotti beszédek kiürüléséről, ezért nem igazán érthető, hogy mire gondol, hogyan kapcsolódik össze a két téma: az, hogy a címzettet esetleg gyűlölik, és a halotti beszédek üressége. Ám a december 31-i, egy másik paptársának írt levelében már konkrét példát ír le, és ebből érthetővé válik az, hogy egy konkrét halotti beszéd foglalkoztatta ezekben a napokban, és valószínűleg arra célozva írta az itt idézett sorokat is. Mivel ezt nem tette világossá, nem biztos, hogy a címzett tudta ezt.

(1983. december) Paptársának, barátjának a levele, dátum nélkül.³³⁹ Az utóbbi időszak igen mozgalmas volt számára. A hónap elején hazaérkezett az édesapja az Egyesült Államokból. A repülője nem tudott leszállni a köd miatt, ezért Temesvárra irányították a gépet. Ennek következtében a levél írója három napig volt úton, míg végre felvette az édesapját. Édesapja igen boldog volt, sokat mesélt. Meg is hízott. Az év első felében beteg volt, de most helyrejött. Két év múlva ismét menni akar, de őneki, a levél írójának ez már sok lenne. Itt témát vált, meglepte a Huber Józsi bácsi halála. Ő nem felejt el, hogy Mihály műve volt az, hogy a teológiára került. Hallotta, hogy a károlyi piaristák is foglalkoztak. Ő lassan kezdi megszokni az új megbízatását, de különösen irtózik az irodai munkától, főleg a januári leltártól, amit nehéz munkának nevez. Jókívánsággal búcsúzik.

³³⁹ 1954. sz. irat

1983. december 31. Paptársának, barátjának írt levél.³⁴⁰ Nem akarja átvinni a válaszát adósságként az új évre, ezért ír. Előbb a címzett édesapjának azon tervéről szól, hogy megismételje két év múlva az (amerikai) utazását. Kéri, hogy inkább bátorítsa őt, mert ez számára életerőt növelő cél. Ezután két halálesetre reflektál, amelyekről a címzett értesítette. Elmeséli azt is, hogy az egyik személy, Huber József különösen közel állt hozzá. Utoljára a püspök halála alkalmával írt neki hosszabb levelet. Egyszer azt írta, hogy milyen csodálatos lenne, ha 1985 még Gyulafehérváron kapná, mert akkor 30 éve lenne ott. Kettő hűjával így is nagy idő, mondja Mihály, és az a véleménye, hogy „nehéz időkben nehéz poszton helytállni, hősies dolog. Ezt ő olyan természetesen tette, mint az egyházban a Nagyok tették.” A másik személyről, Gyulai tanár úrról is ejt pár szót, az ő családjából többen közel álltak hozzá. Néhány sorban elmeséli az utolsó napjait. Ő, Mihály keveset találkozott vele, mert nem voltak „egy elven”. Mégis úgy véli, hogy halála alkalmával ő, Mihály több részvétet érzett, mint „azok a kollegák, akik körülvették a koporsóját, és hallgatták a gyászbeszédet, amelyet olyan valaki mondott, aki üresen kongó szavakkal igyekezett őszinte gondolatait a hallgatóság előtt elhallgatni. Ez a legcsúnyább a mi megnyilvánulásaink közül. R.I.P.!” Itt témát vált, elmondja, hogy a váradi főnökkel van levelező kapcsolatban, és futólag említi az egyházmegyék szétválasztását, majd búcsúzik.

Az említett temetésen nem volt jelen, valószínűleg nővérétől ismerte a részleteket, aki 26 évig munkatársa volt az elhunytnak.

1984. január 14. Feljegyzés.³⁴¹ Címe: Ahogyan én láttam. A két gépelt oldalnyi terjedelmű szövegben a joghatósági kérdésről, valamint a váradi és a szatmári egyházmegyék összevonásáról, majd szétválasztásáról írja le azt, amit ő tud.

³⁴⁰ 1950. sz. irat

³⁴¹ 1298. sz. irat

1984. január 16. Istvánnak írt levél.³⁴² Korábbi levelét megkapta. Az „ódiummal” kapcsolatosan az a véleménye, hogy „csakis a mi központokra kell azt leszorítani. Jól írtad, hogy *gratis* hárul rá. Ez a tanítványok so(rsa)”. Mihály azért késett a válasszal, mert gondolkodott a szomorú tényen. Ezután kifejti véleményét, és a negyvenes években kialakult joghatósági vitával kezdi. Dr. H. L.-ről ír, így: „Vagy a halála volt szükséges ahhoz, hogy az igazság napvilágra kerüljön? A megjelent nagy aktának a korábbi napvilágra kerülése neki nagy örömet jelentett volna. Ha most igazat adtak neki, miért nem tették pár hónappal korábban?” A jelenlegi helyzetnek örvend, mondja, de a múlt fölött töprengve írta le a fenti gondolatait. Végül adatokat sorol: kb. 1500 hívet számláló közösségben az előző évben volt 5 házasságkötés, 4 születés és 50-nél több temetés. Azzal zárja a gondolatmenetet, hogy ez a várostól távol eső közösségek sorsa.

A Dr. H. L. valószínűleg dr. Hosszú László rövidítése, aki a nagyváradi római katolikus egyházmegye ordináriusa, általános helynöke volt 1968–1982 között. Az 1500 hívről szóló adat nem Gyöngyre vonatkozik, hiszen Gyöngy egy ennél sokkal kisebb település volt. 1977-ben 238 lakosa volt, ebből 256 román, 72 magyar. Esetleg Krasznabéltekről lehet szó, ahol 1977-ben összesen 2035 lakost regisztráltak, 586 románt, 850 magyart és 551 németet. Felekezeti statisztika nincsen erre az évre, de ha a magyar és a német lakosokat tekintjük, a számuk megközelítőleg annyi, amennyit itt ír.

1984. február 4. Angéla levele.³⁴³ Köszöni a bort és a meggyet, mindkettő segítette a felgyógyulásában. A villanyt Laci megjavította a konnektorban, és a kályhában is kicserélt egy szálát, most már fűt a kályha. Ezután egy közös ismerősük, „Gy. t. úr” hagyatéki tárgyalásáról és annak adminisztratív teendőiről ír. A levél vége felé kérdezi, hogy van az öccse, biztosan üres a ház, hogy elutazott Kr(istóf). Kérdezi, hogy a nyugdíjügyet mozgatta-e, ne hanyagolja el most, hogy van ideje. A milícián nemigen állnak szóba az emberrel útlevelőgyben, de jövő

³⁴² 058. sz. irat

³⁴³ 0589. sz. irat

héten még benéz. Kérdezi a tyúkjaikat is, élnek-e. Most tele vannak a boltok tojással, Erzszi azt mondja, hogy 1,50-ért annyit kap falun, amennyit akar. Örül, hogy megvan az öccse vizsgája, így nyugodtan kertészkedhet. Azzal zárja, hogy holnap családi ünnep, szüleik házassági évfordulója.

1984. február 6. Nővérének írt levél.³⁴⁴ A levél első feléből kikövetkeztethető, hogy János kapott egy kántori állást, és az öccse úgy véli, hogy ez kitűnő, mert „rokont kapott főnöknek”. Elmondja, hogy levelet írt „a központba”, és kérte, hogy „a hozzájuk átutalt összeget utalják ki”. Persze nem válaszoltak, mondja. Ezután megírta Dászkálnak az ügyet, aki kifejezte megdöbbenését. Vele gyakrabban levelez, mondja. Megírta neki a történetét, és kérte, hogy véleményezze. Most utóbb arra kérte az illető, hogy vállaljon szolgálatot nála. Válasza nemleges lesz, mondja, legfeljebb besegítést vállal majd Sarmaságon, Czégényben. Kérdezte tőle, hogy miért nem sikerült Tasnád, amihez ragaszkodott. Majd meg fogja írni a tényeket: „saját autómmal és benzinnel látam el félévig három községet. És több ilyen.” De azt, amiben mindezt leírja, nem postázza majd, hanem alkalmat talál és személyesen adja át majd neki. Témát vált. Ő jól van, mondja. Kristóf sokat tanul. Írja, hogy boldogul. A nyelvekben segít neki a Tanti, a reál tantárgyakban meg a szobatársa, aki egyetemista. És segíti őt „a nagy tehetsége” is, mondja, és úgy véli, hogy „ő már be van biztosítva”. Meghívta őt Kristóf egy ünnepségre, de nem volt szándékában menni, az autója sincs még kész, és a személyazonosságija miatt is most kopogott Szatmáron valaki által. Miután dicsérőleg emlegeti a saját meleg szobáját, amit nem ad fel egykönnyen az ember, a levél vége felé elhunyt ismerősükről tesz említést, elmélkedik azon, hogy titok az élet, és végezetül elnézést kér a gépelési hibákért, de félhomályban írta a levelet. Még akar írni egy levelet Váradra. Ha majd lesz kocsija, átnéz, zárja a levelet.

³⁴⁴ 057. sz. irat

Dászkál István 1983–1990 között nagyvárdi ordinárius volt, ebben a minőségében bírta Tyukodi Mihályt, hogy vállaljon szolgálatot nála, azaz a várdi egyházmegyében.

1984. február 6. (Dászkál) Istvánnak írt levél.³⁴⁵ Elsősorban őszinte részvétét fejezi ki Lőrinc halálával kapcsolatban. Ezt követően értesíti, hogy megtisztelő ajánlatát, mely szerint ne a nyugdíjat keresse, nem tudja egyelőre elfogadni. Ezt így indokolja: „Most is fennáll az a helyzet, amely 78-ban arra kényszerített, hogy a megyéhez ragaszkodjam. Ismétlem, nem magához a városhoz. Hogy nem maradhattam az igazságtalanságok sorozata miatt volt.” Az igazságtalanságokból egyet említ, mondja. Pár nap híján fél évig négy templomot látott el, mindenho va a kántor vitte a saját autóján. 13 ezer kilométert jártak be, eközben a benzint ő maga a zsebéből fizette. Amikor a végelszámolásnál kétezer lejt kért benzínre, akkor az egyházközség azzal válaszolt, hogy visszatartotta a júniusi fizetését, mert, ahogy fogalmaz, „megkárosítottam az egyházközséget. Igen: elhoztam 30 méter fonott drótot, mert sehoh kapni nem lehetett. Ott pedig feleslegesen rozsdásodott. Azért mondom, hogy feleslegesen, mert a kerítést, amire az volt szánva munkámmal is segítettem felállítani. Ez maradt belőle feleslegként.” Azzal zárja ezt a történetet, hogy ez azonban a legkisebb sérelem, majd, ha címzett is úgy gondolja, papírra veti a többit is. Hozzáteszi: „ne gondold, hogy sértve érzem magam. Csak azt mondom: bizonyítsd be a rosszat. Egy ott működő görög pap elfogulatlan tanú lehet.” Szívesen besegít, ha szükséges, például Sarmaságon, mondja, a somlyói főpap rendelkez zék vele vasárnapon, ünnepnapon vagy akár állandó jelleggel is, szívesen megteszi. De ragaszkodik ahhoz, hogy ott maradjon a jelenlegi lak helyén, és ezt röviden indokolja: régen ismeri ezt a közösséget, híveket. Megismétli kérését a címzethez, hogy szíveskedjen nyugdíjügyét szemmel kísérni, és elnézést kér mostani ajánlatának visszautasításáért.

³⁴⁵ 056. sz. irat

1984. március 4. Merli R. levele,³⁴⁶ melyben arról értesíti, hogy küldi a kért könyvet. Nem az eredeti pécsi kiadás, hanem egy sokszorosított. Azzal zárja, hogy a határátlépő-kérést majd alkalmilag küldi.

1984. április 9. Bélának írt levél.³⁴⁷ Egy félreértést próbál meg tisztázni. Ő karácsonykor írta az utolsó levelét neki, és a címzett januárban írt, de abból úgy tűnt számára, hogy nem kapta meg a karácsonyi levelét, így az adóssága még nem rendeződött. Pedig, mondja, az orvoságok megjöttek, a két illetőnek megköszönte. Majd kijelenti: „És mivel nevek szerepeltek a levélben, az nem jutott el hozzád.”

Béla Németországban élt, az idézett megjegyzés a külföldi levelek figyelésére, hatalom általi szűrésére utal.

1984. május 28. Feljegyzés, címe: Csak magamnak, emlékeztetőként.³⁴⁸ Az első felében a kerti munkákról és az időjárásról számol be. A szőlő művelésén kívül említi a görögdinnyét és a sárgadinnyét is. Elmondja, hogy közben könyvkötő munkát is végzett, ennek árát már előre megkapta volt: amíg az asszony férje élt, adta a lovát, hogy tudjon a szőlőben kapálni. Tegnap segített az asszonynak a lucernát bevinni az eső elől. Csak három férfi volt a vasárnapi misén, mert a többiek kint voltak lucernát kaszálni. Ezután leírja egy lelki megrázkódtatását. Egyik falubeli ember, akitől a tejet vásárolta, csendben elvált a feleségétől, és előkészített egy polgári házasságot egy román asszonnyal. És miközben minden második nap vitte a tejet neki, hallgatott erről. Ő azonban megtudta, és egy kis cédulával visszamondta a tejet. Ez neki sem mindegy, legalábbis az asszony ezt mondta a faluban – talán a jövedelemkiesésre céloz. Említi, hogy mennie kell Szatmárra, hogy egy örökölt ház lebontása érdekében mérnöki rajzot készíttessen. Ma vagy holnap kell érkezzen levél Kristóftól. Most írják a dolgozatokat, gondol rá nagyon

³⁴⁶ 0119. sz. irat

³⁴⁷ 0459. sz. irat

³⁴⁸ 1446. sz. irat

gyakran. Végezetül arról is ír, hogy azért viszolygott a gépeléstől, mert nem volt jó a fény. Most talált egy jobb helyet erre.

Az említett híve, aki elvált a feleségétől, azonos azzal, akinek pár éve feleséget keresett, sőt, a házát is tőle vásárolta volt. Úgy tűnik, hogy az előző, közvetített házassága nem volt sikeres.

1984. augusztus 28. Paptársának írt levél.³⁴⁹ Azzal kezdi, hogy közös barátai látogatták meg, és azoktól tudja, hogy a címzett Tordára került. Tudja, hogy fáj neki a tény, együttérez vele. A nap, amelyen a levelet írja, a püspök atya születésének évfordulója, ma érte mutatott be misét. Ezután elmondja, hogy a címzett szép templomában ő is misézett valamikor a hatvanas években, mint helyettesítő. Visszatér a levél elején említett együttérzésre, kiemeli, hogy ez a levele fő célja volt, de van egy másik is. Előző évben került a kezébe a püspök atya egyik hozzá címzett levele, amelyhez mellékelte egy fényképet is. Azt a fényképet elkérte tőle Astelean, hogy másolatot készítsen róla, de „a szép 30/30 kép” helyett egy levelezőlap nagyságú másolatot küldött vissza neki. Őt, a címzettet megkéri arra, hogy a Mihály nevében kérje vissza tőle. Sejtí, hogy Astelean odaajándékozta „titkos főnökének”, de a címzett bátorítsa fel, hogy merje visszakérni. Végül megemlíti, hogy ha Tordát is hozzá tartozik, oda szívesen elmenne a régi hívekhez.

Márton Áron 1896. augusztus 28-án született, óróla beszél, bár nem nevezi nevén. Tőle kapta azt a fényképet is, amelyet most próbált visszaszerezni.

1984. november 14. Béla levele.³⁵⁰ Röviden tájékoztatja őt a saját egészségi állapotáról – köszöni az érdeklődést, épp készül a kórházba vonulni, ha javul a helyzete, írni fog.

³⁴⁹ 061. sz. irat

³⁵⁰ 2127. sz. irat

1984. november 11. Mihály levele egy családhoz.³⁵¹ Ebben azt írja le, hogyan utazott (Németországból) Bécsen, Hegyeshalmon, Budapest és Debrecenen keresztül haza. Útközben néhol köd nehezítette a közlekedést. Debrecenben megállt, és átadott valakiknek egy csomagot, amelyet a vendéglátói küldtek. Ott tudta meg, hogy a szolnoki úton tömegszerencsétlenség volt, húsz autó karambolozott. A határon mindent kipakoltattak vele, de aztán átengedték minden csomagját. Miután hazaért Nagykárolyba, jelentkezett a hatóságoknál, hogy átadja útlevelét. Nővére nagyon örült neki, mert látta a televízióban a balesetet. Ezt követően szétosztotta a család által küldött csomagokat. A levele vége felé ezt írja: „Míg írom e sorokat, a nagy Opus fényképéről mosolyog rám Ő. Akinek szép képe fénylő napként ragyogja be a szép Otthont, a Ti otthonotokat. Imádkozzék érettünk.” Idmárt arra kéri, hogy jelezze neki az intenciók számát, amelyet egy szép kiállítású hivatalos borítékra gépelve adott át neki, mert a boríték eltűnt az asztalán. Zárásul elmondja, hogy milyen szép ősz van éppen, és hálával, szeretettel búcsúzik.

Egyedül volt Németországban autóval, egyedül vezetett hazáig. Szokása volt, hogy egy-egy nagyobb út után részletesen megírta annak, abonnan eljött, hogyan utazott, mely városokat érintette, esetleg hogyan szállt át stb. Bár nem nevezi meg, a levélben említett fényképről nyilván Márton Áron mosolyog.

1985. február 20. Tibor atyának írt levél.³⁵² Ebben megköszöni, hogy értesítette őt Bicskay Gizella haláláról. A levél első felében az elhunytól ír, arról, hogy lélekben magányos volt. Hozzáteszi, hogy épp azokban a napokban gondolt az elhunytára – máskor is szokott rágondolni, de nem úgy, ahogy ekkor, mondja. Az okáról így fogalmaz: „Nyilván nagy közdelemben, amit a meghalás jelentett, rám is gondolt.” És ezt mások halálával kapcsolatban tapasztalta. A levél második felében a címzett azon gondolatára reflektál, mely szerint egyre keve-

³⁵¹ 059B. sz. irat, a lap túloldalán a 059A. sz. irat, a 059B. sz. levél rövidebb változata.

³⁵² 063A. sz. irat

sebben vannak. Sugatagi éveire emlékszik, az akkori fiatalság most a felnőtt korosztály. Sok türelmes és lelkipásztori örömet kíván neki.

1985. február 20. Nővérének írt levél.³⁵³ Azzal kezd, hogy aki elment, annak kell írnia. Szerencsésen megérkezett. Rettenetesen áthült a háza, a szobáját kivéve. Jóságait életben találta. Kornél hazalátogatott, vasárnap Mihálynál is járt, és vissza is ment. Menet is, jövet is felkeresi Kristófot, majd a hónap végén véglegesen hazamegy. Csendes lakásában sajnálattal gondol azokra, akik fáznak, nővérének is tanácsolja, hogy öltözzön jól fel. Az egyik napon 20 fokot is mért, mondja, de már lassan vége a télnek. Eszébe jutott János, akiről együtt állapították meg, hogy az évek elszálltak felette. Sajnálja szegényt. A nővére említette, hogy gondolt arra az óvónőre, aki ott a szomszédban nevelkedett, és Mihály is úgy gondolja, hogy jól járna vele, ám ez az ő ügye. Kívánja a boldogulását, de egyébbel nem segítheti. Írja, hogy Tibi írt levelet neki a napokban, hogy egy kedves öreg hölgy haláláról értesítse, aki elutazott Temesvárra telelni, és ott halt meg, ott is temették.

1985. március 8. Paptársának levele, Gyergyóalfaluban keltezte.³⁵⁴ Értesíti Mihályt arról, hogy immár az ő jövetelét elnapolják, de jövő évre számít rá. Kéri, ne vegye rossz néven, de ilyen hosszú hallgatás után kellett másfelé is tájékozódnia.

1985. március 30. Képes levelezőlap.³⁵⁵ Mihálynak küldték húsvéti ünnepek alkalmából. 12 aláírás szerepel rajta, Gyulafehérváron keltezték.

1985. június 16. Nővérének írt levél.³⁵⁶ Kellemetlen hangulatban váltak el, mondja, aztán ő aludt rá egyet, és utána írja a válaszait. Az

³⁵³ 063B. sz. irat

³⁵⁴ 064. sz. irat

³⁵⁵ 2289. sz. irat

³⁵⁶ 065A. sz. irat, a levél második fele a 0065B. sz. iraton külön is.

első téma a Schneider család, amit így fogalmaz: „rettenetesen nyomja a begyeteket a Schneider-ügy”. Ezután három pontban foglalja össze azt, hogy miért fontos neki ez a család. 1. Mióta jelenlegi helyén él, az eddigi 300 szolgálatból alig 100 alkalommal nem voltak ott, hol autóval, hol kerékpárral mentek hozzá. „Kánikulai hőségben vagy télvíz idején is” megtették azt a 18 km-t. Ezzel szembeállítja a saját családját: van három unokaöccse és egy unokahúga, „akik kétszáz métert nem hajlandók megtenni, hogy vasárnapi és ünnepi becsületes kötelességüknek eleget tegyenek” – pedig előbbieket megélhetésüket is az egyháztól kapják, mondja. Úgy fogalmaz, hogy miközben a levelét írja, döbben rá arra, hogy ezért is van az, hogy ő, Mihály nem szívesen megy hozzájuk. 2. A Schneider fiúk ezen kívül is számtalanszor elmentek hozzá, mert tanulni akartak tőle. 3. Ha a Schneider család ellátogat hozzá, mondja, akkor 20 percnél többet nem töltenek el a házában, és indulnak is vissza. A fiúk a tanulással több időt töltenek el, ez természetes, mondja. Egy sor kihagyással folytatja, és azzal kezdi, hogy a továbbiakat csak a nővérenek írja. Tiltakozik az ellen, hogy valaki kifogásolja a kertje állapotát. Ő nem mintakertet akar, mondja. Gyümölcsfákat azért ültetett, hogy gyümölcs teremjen, és nőhet a gaz alatta, amilyen nagyra csak akar. Senki ne kérje ezt számon tőle. És végül: a kirándulás számára sok élményt jelentett, és azok feldolgozásához a nagy csendre vágyik, ezért mondta péntek déltájban, hogy nővére délutáni elutazásával egy napot nyernek. Hosszú éveken keresztül megszokta, hogy gondolataival egyedül marad. Végül arról ír, hogy szép meggytermés lesz, és a málna is érik, küldje el a nővére a szörp receptjét. Azzal zárja, hogy nővére említette neki, hogy „gyűjtik a levelemet”, így hát arra kéri, hogy vágja le a nekik szóló részt, hogy „ezt is tegyék kirakatukba megőrzésre”.

1985. július 1. Levél a szatmári egyházmegyei hatósághoz.³⁵⁷ A levelet nem a Mihály nevében írták. A szöveg egy oldalon két példányban is megjelenik, a második kidolgozottabb. Az aláíró neve nem szerepel. A levélíró emlékezteti az egyházmegyei hatóságot arra, hogy 1974-ben

³⁵⁷ 066A., 066B. sz. irat.

Tyukodi Mihály akkori krasznabélteki plébános átengedett egy orgonát a krasznabélteki templomnak, amit a levélíró elődje Szebenből vásárolt. A bélteki orgona pedig Sepsiszentgyörgyre került. A levélíró megjegyzi, hogy a csereakció nem volt átgondolt és „jogtalan ügyletnek tűnik”, mivel a szatmári egyházmegyei főhatóság nem adta beleegyezését a cseréhez, és a bélteki orgona a bélteki műemlék templom szerves tartozéka volt. A levél írója azt kéri, hogy érvénytelenítsék a cserét, és ők vállalják a felmerülő költségek kifizetését.

Bár nem a Mihály nevében írták a levelet, hanem vélhetően egyik plébános utódja nevében, a szöveg két példányban való szereplése ugyanazon oldalon arra enged következtetni, hogy az ő írógépén próbálták megfogalmazni a levelet, talán az utódjával együtt.

1985. október 17–19. Feljegyzés, címe: Sötét vihar után napsugaras hajnal.³⁵⁸ A szöveg arról szól, hogy a család megtudta, milyen jegyekkel zárultak a Kornél vizsgái, ám nem minden jegyről értesültek. Mihály együtt izgult a családdal, és találgatták a jegyeit. Kimentek az állomásra is, amikor sejtették, hogy érkezik a fiú, de nem érkezett. Hosszasan leírja, hogy aznap délután milyen zaklatott volt, sétált a kertjében és nézte a naplementét – itt a napot bolygónak nevezi. Végül este bekopogott Kornél, és kiderült, hogy valóban elválták gregoriánból és összhangzattanból. Ő erre megjegyzi, hogy ez a két tantárgy nem is lenne szükséges a kántoroknak. Végül úgy dönt, hogy a temesvári vikáriusnak ír egy levelet, ő tudhat egy helyet, mondja, ahol Kornél megmutathatja tehetségét. Meg is írta a levelet, amelyet Kornél vitt volna el. Itt hosszasan tárgyalja azt, hogy ő hogyan ismerte meg a két fiú szüleit, hogy a szülőket bemutatta volt Gyulafehérváron a püspöknek, akitől ajándékokat is kaptak. Ám ezt követően véletlenül kezébe került a gyulafehérvári püspöki értesítés, amelyben az is szerepelt, hogy a két bukott tantárgyból pótvizsgára jelentkezhet a diák. Ezt a fordulatot nevezi a sötét vihar utáni napsugaras hajnalnak. Az utolsó oldalnak van egy rövidebb és egy hosszabb változata is.

³⁵⁸ 0587. és 0598. sz. irat.

1985. november 23. Dénes atyának írt levél.³⁵⁹ Gyöngyön keletzte. Javítóvizsgára megy tanítványa, és arra kéri a címzettet, hogy segítse őt „abban a nagy labirintusban”, két éjszakára szeretne szállást. Mellékeli egy kis írását, amely az ősz folyamán vele kapcsolatban született. Ha sikerrel vizsgázott a fiú, akkor arra kéri, hogy mutassa be őt a címzett a segédpüspöknek, hiszen régen ismerte a fiút.

1985. november 24. A rektornak írt levél.³⁶⁰ Egy kedves fiú, Schneider Károly megy vizsgázni, és felhívja a rektor figyelmét pár dologra ezzel kapcsolatban. Elmondja róla azt, hogy román iskolába járt, ez szűkszavúvá tette, csak későre kezdett el énekelni. Most pár hónap alatt sajátította el azt, amit a gregoriánból tud, de összhangzattanból is komoly munkát végeztek. Reméli, hogy megállja a helyét a vizsgán. Ezt követően egy jobb jegyet kér számára: „Ha lehet, orgonálásból is kapjon – persze, ha megérdemli – valamivel jobb osztályzatot.” Jó egészséget és jó előre boldog ünnepeket kívánva búcsúzik.

1985. december 16. Emilnek írt levél.³⁶¹ Visszaemlékezik arra, hogy a nyár folyamán küldött a címzett egy képeslapot neki, amelyben írta, hogy nem jön feléje, és hogy Laji megrokkant. Megemlékezett róla. Azzal folytatja, hogy Dénessel kapcsolatot tart, épp írta neki a múlt héten, hogy nehéz helyzetben vannak. Említette az utolsó levelében, hogy a Schneider fiú lett a szebeni kántor – nos ezt most helyesbíti, ez nem valósult meg, mert azok találtak egy jobb megoldást. Így továbbra is keresi a megfelelő állást. Kéri a címzettet, hogy említse meg egy közös ismerősüknek, hogy a fiú szívesen elmenne arra a vidékre is dolgozni. A közös ismerősük pedig említse meg ezt a temesvári ordináriusnak, javasolja Mihály a további lépéseket. A fiú öccse, Kristóf is „nagyon szépen halad”. Egy további muzsikusról írja, hogy a nyáron megnősült. Ezután a termésről ír, a szőlőben nem jó a termés, minde-

³⁵⁹ 0068. sz. irat

³⁶⁰ 0067. sz. irat

³⁶¹ 097B. sz. irat

nütt panaszkodnak. Különben gazdaságilag jó évet zárnak: „kenyerünk van, hízott disznó drága ugyan, de van az is”. Most épp kollégákat vár, akik látogatóba jönnek majd. Ír a találkozóról is: egy találkozón volt a nyáron, de egy másik 20 évesre nem ment el. Kéri, hogy írjon magáról. Érint még egy-két ismerős nevet, majd azzal zárja, hogy fogatkozik a közössége, holnap is temet. Boldog ünnepeket kíván.

(1985–1986 körül) Kristófnak írt levél.³⁶² Dátum nincs rajta. A tartalmából lehet arra következtetni, hogy a nyolcvanas években írta, 1985-ben vagy 1986-ban, mert arra utal, hogy negyvenhárom év távlatából gondol a Kristófék házára, ahol járt 1942-ben és 1943-ban. Akkoriban legtöbbit a plébánián, az iskolában, a mostani internátus épületében és az ő házukban járt. Hittant tanított, és más házban nem járt olyan gyakran, mint náluk. Más gyerekkel sem találkozott többször otthoni látogatás alkalmával, mint a címzett édesanyjával. Utána évente egyszer-kétszer megfordult Bélteken, kivéve azt a három évet, amikor elvitték őt, de egyszer ekkor is átvitték a falun. Ezt nem részletezi, azt mondja, egyszer majd elmeséli. De a hazatérése után is mindig Béltekről vette a misebort, mondja, Hartman Józsi bácsitól. És onnan kapott munkát, százával kötötte az imakönyveket, egyet most is őriz. Elmondja, hogy Dobrán és Ákoson is járt a kántor öccsével biciklivel, és pár napot Bélteken töltöttek ismerősöknél. Akkor is találkozott az édesanyjával, immár mint nagylánnyal, aki a plébánián segített felszolgálni. 1967. augusztus 14-én érkezett egy nagy teherautó-szállítmánnyal Béltekre és telepedett le ott. Az édesanyja megmutatta neki az akkor két-éves Kornélnkát. Akkor kezdtek el a béltekiekkel énekelni, és úgy véli, hogy ő, Kristóf, a muzsika hangulatába született bele. Kisgyerekkorában klasszikus muzsikát hallott, és már amikor át tudott menni hozzá, hangszereket kapott a kezébe. Említi, hogy szép gyermekhangját rögzítette volt több változatban. Egy fényképet néz, mondja, amely kapsán nemcsak annak örül, hogy Feri szépen orgonált, hanem hogy Kristóf is ott ült mellette, mintha azt mondaná, hogy „várjatok, majd

³⁶² 060. sz. irat

én is megszólaltatom az orgonát”. És ezt ő meg is érthette, hiszen már 16 évesen orgonált. Arra kéri őt, hogy a közeledő születésnapján is orgonáljon. Kéri őt, hogy egy bizonyos dalt játsszon, és majd ő is azt fogja otthon játszani. Neki sok örömet jelentett Kristóffal együtt átélni az éveket, azt, amint együtt tanulták az énekeket, verseket, és úgy véli, hogy neki magának is ezt kellett volna megkapnia kicsi korában. Ő azonban nem kapta meg, és ezért szeretné azt, hogy Kristóf mindent megkapjon, amit ő, Mihály nem kaphatott meg. Azok is így kellett volna tegyenek vele, akik 50-60 évvel ezelőtt az ő közelében éltek, de azok őt észre sem vették. Ő viszont észrevette Kristótot, amikor megkeresztelte, és a minap feljegyezte magának, hogy látni szeretné még sokáig a fejlődését. A lap alsó két sora összecsúszott, csak a Szent Pál neve olvasható ki. Észrevehette, hogy ez nem olvasható, mert a lap margójára megismételte ezt a részt: „Szent Pál azt írja a Korintusiakhoz, akiket ő keresztelt meg: In Christo Jesu ego vos genui = Kr. J.-ban én születek titeket. Ebből következik, hogy mivel én kereszteltelek.....” Az idézet mellé odaírt egy felszólítást: „Tedd egyes számba!” Itt nem folytatja.

Más szövegeiben augusztus 16-ra tette az érkezése dátumát. Nyilván a háromévi börtönbüntetésének időszakára utal akkor, amikor úgy fogalmaz, hogy elvitték őt. Az egyes számra vonatkozó felszólítását érdemes megfigyelni. Az idézett mondatban (In Christo Jesu ego vos genui) egyetlen szó van, amely többes számú, és egyes számba lehet tenni: a „vos”, azaz a „titeket”, amely egyes számban ez lenne: téged.

1986. február 2. A temesvári ordináriusnak írt levél.³⁶³ Egy kedves tanítványa nevében ír, aki kántoriskolát végzett és kérdezi, hogy vajon a temesi egyházmegyében nem tudna-e elhelyezkedni. A levélben részletesen írt arról, hogy a fiú tanul németül, és hogy milyen erényekkel rendelkezik. Hozzáteszi azt is, hogy éneklése még nem kiforrt, biztos hallása van, csak még nem átütő a hangja, de ez is kialakul, mert olyan

³⁶³ 1981., 1982. sz. irat

családból származik. Végül bevallja, hogy Cziza F(erdinánd) atyának is írt már, de tőle nem kapott választ.

A levélben van logikailag problémás rész is, pl. amikor azt írja, hogy azért szeretne Temesvár vidékére menni, mert szorgalmasan tanul németül. Ezt nyilván fordítva gondolta. A levél felcímezett borítékja is mellette van, ezért kérdéses, hogy vajon elküldte-e.

1986. február 6. Feljegyzés.³⁶⁴ Beszámol arról, hogy kemény munkával töltötte a napot, folytatta a „munkálatát” F. F.-ről. Nem fejt ki, hogy miben állt ez. A célzásokból nem érthető több, mint hogy nagy felfedezést tett, miután rábukkant egy E. bácsinak nevezett személy feljegyzésére. Este nem tudott elaludni, talán ez az új információ váltotta ki az álmatlanságot, vagy a kinti hideg. Esetleg az a levél, amelyet alább gépel a lapra, mondja.

A lapon az 1985. sz. irat másolata olvasható.

1986. február 6. Egy megnevezett rokonának írt levél, Gánásra.³⁶⁵ Meglátogatta őt az előző napon egy falubeli bácsi, aki részeges, de most józan volt. És elmesélte neki ez a bácsi, hogy egy nyáron a bélteki malomban ott volt a Mihály egyik rokona is, és Mihályról kezdtek el beszélni. A rokona azt állította, hogy Mihálynak olyan piszkos a háza, hogy ő a lovát sem kötné belé. Ő, a bácsi még nem járt a házában, és most levett kalappal nézett körül, és csodálkozott, hogy olyan ember is létezik, mint az a gánási. Ezzel a levéllel értesíti a rokonát, hogy ezért a kijelentéséért a tegnap óta nem tartja rokonának, meghalt számára, és kéri, hogy ne hivatkozzék rá se jóban, se rosszban. Dátum van a levél végén, ám az aláírás helyén ez szerepel: „Nem kell aláírás sem.”

A levelet tartalmazó lapon egy érthetetlen utalásokkal tele feljegyzés is van.

³⁶⁴ 1984. sz. irat

³⁶⁵ 1985. sz. irat

1986. február 8. Paptársának levele Nagyvárad-Olasziból.³⁶⁶ Jelenleg őhozzá tartozik a premontrei templom anyagi ügyintézése és a vonzáskörzetébe tartozó hívek lelkipogondozása is. Ő egyházi vonalon tiszteletben tartja a premontreiek exemptionségét, és a mai napon levitte és átadta a jelenlegi főnöknek – csak azt nem írja, hogy mit. A levél második felében mentegetőzik azért, hogy ritkán ír levelet. Társaságba sem jár, mondja, a levelezése is csak a legszükségesebbekre korlátozódik, mert a munkában találja meg az örömét. Két nővér dolgozik mellette, azok kézcsovjaitak küldik.

1986. február 14. Istvánnak írt levél.³⁶⁷ Kézzeel írta. Első felében részvétét fejezi ki Ferenc elhunya alkalmából. Ezután kéri, hogy válaszoljon a kérdéseire: mikor halt meg Ferenc, az édesanya, az édesapja és a húga. A válaszokat juttassa el az ő öccséhez. Ő a nővérenél van, indul Temesvárra, ahonnan másnap utazik vissza. Mély tisztelettel köszönti a címzett szereteteit.

Mivel kézzel írt levél, nem világos, hogy van mégis a gyűjteményben. Nem úgy tűnik, hogy kézzel készített másolat egy kézzel írt levélről. Talán csak megírta, és végül nem küldte el.

1986. február 17. Plébánostársának írt levél.³⁶⁸ Köszöni a sorait, amelyek révén értesítette, hogy lenne egy kántori állás a temesi egyházmegyében. Azt írja, hogy szép fizetést ajánlottak fel. Hosszan szabadkozik azért, amiért ottjártakor nem tudott már elmenni hozzá is, majd megkéri, hogy írjon a szállásról és az étkezési lehetőségről is. Arra gondol, hogy a kantinban kaphat ellátást (annak, aki oda menne kántornak), és mezővárosban a lakás nem lehet megoldatlan kérdés. Végül felajánlja a barátságos kapcsolat létrehozását, „amit nemcsak pohárral a kézben lehet tenni”.

³⁶⁶ 2066. sz. irat

³⁶⁷ 2065. sz. irat

³⁶⁸ 1986. sz. irat

1986. február 25. Melániának írt levél.³⁶⁹ Levelét egyenesen a barátja nevében írja, aki nem volt otthon mostanában, hanem Székelyföldön járt, Szentegyházassfalván. Az ottani kollégája nyaralni volt Szovátán, majd amikor hazaérkezett, együtt töltöttek még egy hetet. Ekkor került szóba az, hogy Szovátán van az Alajos sírja. Barátjának nem volt ideje Szovátára menni, de jelzi, hogy jólesett neki az a pár sor, ami a képet borította. És még mindig nem tudja, hogy remélheti-e a viszontlátást. Ezután magáról írva a szőlősét méltatja, ahova kijár, és amely többet ér, mint a francia tengerpart. Boldog ünnepet kívánva köszön el.

A levélben említett sír a Melánia testvéréé lehetett.

1986. március 2. Egy paptársának levele, Váradolasziban keltezte.³⁷⁰ Köszöni levelét, amelyre csak későre tud válaszolni. Elmondja, hogy milyen betegségei voltak egy társuknak, aki elhunyt és a premontrei templom kriptájába temették el. És itt hozzáteszi, hogy ő, a levélíró tizenegy premontrei papot exhumált az olaszi temetőből, és őket is mind a kriptába falaztatta. Madách Imre nejét, fráter Erzsébetet, Gulácsi Irén férjét, Bem tábornok tisztí szárnysegédjét is mind az olaszi kriptába tette. Végezetül örül annak, hogy a címzett végül megtalálta az édesanyja imakönyvét.

Ezt az imakönyvet 1979 óta kerestette Mihály, ugyanis otffelejtette Tasnádon, amikor onnan elköltözött. Később levélben kérte, hogy küldjék utána, ám azt írták vissza neki, hogy nem találják.

1986. március 2. Emilnek írt levél.³⁷¹ A címzett kérdésére elmondja, hogy a diófát augusztusban kell metszeni, mert ekkor szépen beforr. Különben „elsiratja” az életnedvét. Elmondja, hogy március 15-től Vlahicára megy, ahol előadás-sorozatot tart. Közös ismerőseiket említi futólag, felgyógyulást kíván egyiküknek. Schneider „nagyobbik fija” még nem talált helyet. Kapott címekeket az ordináriustól, egyelőre Jim-

³⁶⁹ 1989. sz. irat

³⁷⁰ 1994. sz. irat

³⁷¹ 1987. sz. irat

bolia tűnik megfelelőnek. A kisebbik is szépen halad, nemsokára érkezik haza vakációra. Azt is megírja neki a kisebbel kapcsolatban, hogy február 5-én volt 17 éves, március 13-án lesz a névnapja, és ezt ők mind számontartják. Kap majd tőle a fiú egy csomagot, tésztát küld neki, mert azt nagyon szereti. Ezek a nénik pedig őt szeretik, mert sokat énekeltek nekik, és így kerül ki a küldemény, mondja – azaz a falubeli asszonyokkal sütteti neki. Azt is megírta neki Kristóf, hogy nemrég kézbe vett egy fotót, amin ők hárman vannak és a régi kutyája, és ő kacagott azon, hogy milyen kicsi is volt akkoriban. Most 290 cm-hez közelít, ha már el nem hagyta. Húsvéti jókívánságokkal búcsúzik.

A magasságnál bizonyára 190 cm-t akart írni, nem 290-et. A lap hátoldalán rövid, egymáshoz nem kapcsolódó gondolatfoszlányok vannak, többek között elmondja, hogy most fogott hozzá az előadásai előkészítéséhez, 14 előadást kell tartson.

1986. március 7. Kristófnak írt levél.³⁷² Miután boldog névnapot kíván neki, rátér a fiú kérdésére, amely így szól: hogy állunk az ifjúság erkölcsi életével? Ezt egy kis eszmefuttatás követi. Abból indul ki, hogy minden kor embere érezte a lelkiismeretébe írt törvényt, amely szerint a jót meg kell tenni, a rosszat el kell kerülni. Ám a szenvedélyek sokszor ezt elhomályosították. Ezért bukott meg a görögök és a rómaiak birodalma, és más birodalmak is. A jelen korra térve kijelenti, hogy az emberek azt állítják, hogy nincsen bűn, de nincs törvény sem, mert Isten sincs. Innen vezeti le azt, hogy aki a tízparancsolat szerint építi az életét, az nem lesz züllött, majd arra inti a fiút, hogy jól válassza meg a barátait. A levél mellett kis csomagot is küld, ezt a nénik küldik, akiknek ő sok örömet okozott a megnyilvánulásaival. És üdvözli mindazokat, akiket a tésztával megkínál. Végezetül annyit mond még, hogy Kornél már dolgozik, nehéz a munkája, de mindenki örül annak, hogy már dolgozik. Nem mondja, hogy mi a munkája. A keltezés alá odairja: „Holnap Kornél születésnapja!”

³⁷² 1994. sz. irat

1986. március 8. Melániának írt levél.³⁷³ Elmondja azt, hogy jövő héttől menni fog egy hargitai kisvárosba. Naszódhoz és Szovátához közel fog elmenni, és akkor majd gondolni fog rá. Úgy gondolja, hogy ez a tél nem volt olyan viharos Melánia számára, mint a tavalyi – ám ezt nem részletezi. És itt áttér a barátja üzenetére. Barátja felkereste őt pár sorral januárban. Itt kicsit zavarosak a mondatai, de végül azt mondja, nyáron majd keres még alkalmat az írásra, egyébire nem is mer gondolni, mert nem akar tolakodónak látszani. Említette egy levélben, de nem kapott választ – és mivel érzékeli ő is, hogy ez érthetetlen volt, gyorsan hozzátesszi: a látogatásra érti. Örömteli ünnepet kíván.

1986. március 24. Kristófnak írott levél.³⁷⁴ A levél szövege csak nagyon nehezen olvasható a gyenge minőségű indigó miatt. Az első feléből mégis kiderül annyi, hogy igencsak körülményesen jutott a kezébe a Kristóf levele. El volt ugyanis utazva egy hétig, és amikor hazaérkezett, arra számított, hogy ott lesz a fiú levele a postaládájában, ám ez nem így volt. Később látott egy kisleányt és egy embert a postaláda körül, és miután elmentek, kiment terepszemlét tartani. Ekkor megtalálta a Kristóf levelének borítékját, felbontva, de levél nem volt benne. Erre ő üzent a szomszéd családnak, mert úgy gondolta, hogy azt a kisleányt látta a postaláda körül. Azok visszaüzenték, hogy nem ő, hanem az unokatestvére volt a tettes. Másnap találkozott azzal a kisleánnyal és az anyjával, és elmondta nekik is a hiányzó levél történetét. Az édesanya is segített, és végül a fiú bevallotta, hogy ő és egy másik fiú volt a tettes. És mivel említette, hogy jártak a híd alatt is, Mihály oda is elment és szétnézett. És ott meglátta a levelet a sárban, és egy horoggal kihalászta és elolvasta. Az is kiderül, hogy Kristóf megkapta a süteményt. Szülei és testvére is jártak nála – ám ezek a részek olvashatatlanok.

³⁷³ 1996. sz. irat

³⁷⁴ 1991. sz. irat

1986. március 26. Jenőnek írt levél.³⁷⁵ Hazaérve eszébe jutott a találkozásuk, és az, hogy a címzett és társa még a vonatra is felségítették őt. Kérdezi, hogy megtalálták-e Somlót, erről is írjanak. Majd megírja nekik a saját postacímét.

1986. március 28. Kedves mindenki címzéssel írt levél,³⁷⁶ a tartalmából ítélve vagy Sugatagra írta, vagy valakiknek, akikkel ott töltött el időt. Mindenesetre egy családnak ír, a családtagokra egyenként reflektál, az idő múlásán kesereg, majd a múltbeli közös élményeiket emlegeti, köztük az almaszedést. Közös élményeik közé tartozik az is, hogy a kis Gy-ka barátjuknak sikerült belopózkodnia a bűvöhelyükre, és ettől ők megijedtek. Azzal zárja, hogy a közös ismerőseik közül kiket tervez meglátogatni.

1986. március 30. Lászlónak írt levél.³⁷⁷ Ebben elmondja, hogy megtanácskozta a címzett helyzetét a Magda férjével és dr. Frankkal, és azt tanácsolja neki, hogy a püspökség útján kérjen kiutazási engedélyt gyógykezelésre. Így kaphat támogatást a segélyegyesület révén, mert a kórházi kezelés napi 300 M-ba kerül. Azt írja a címzettnek, hogy ott hasznos emberré válhat, de itthon félnie kell attól, hogy feleslegesnek érzi majd magát.

Úgy tűnik, azt tanácsolja a levél címzettjének, hogy Németországba menjen gyógykezelésre (erre utal a pénz nem, a német márka), és azt is sugallja, hogy a gyógykezelés alkalmával maradjon ott, és telepedjen ott le.

1986. április 6. Jánosnak írt levél.³⁷⁸ Arra kéri meg, hogy Szatmáron a közjegyzőnél készítsen egy befogadólevelet a fiúnak (nem nevezi meg). Küldenek neki onnan is (valószínűleg Németországból), de az későre fog megérkezni. Két évvel ezelőtt neki is közjegyzőnél írt egy

³⁷⁵ 1990. sz. irat

³⁷⁶ 1988. sz. irat

³⁷⁷ 0801. sz. irat

³⁷⁸ 1997. sz. irat

volt tanítványa. A tervét is ismerteti. Hallotta, hogy holnap indulnak. János vigye be Szatmárra Magdával Kristófot is, ha elfér az autóban. Kristóf neki telefonon megmondja majd, hogy mikor érkeznek a városba. Ő majd busszal fog bemenni, és mindent előkészít a közjegyzőnél. Meg is nevezi az utcát, ahol találkoznak, egészen közel a közjegyzőhöz. Sürgős az irat, mert július 1-jén akarnak indulni, de előbb még Bukarestbe kell menni a vízumért. Augusztus 1-től fog náluk helyettesíteni az illető.

1986. április 10. A Kristóf családjának írt levél,³⁷⁹ amelyben részletes útbaigazítást ad azzal kapcsolatban, hogy miként kell eljárni a Kristóf külföldre utazásához szükséges szülői beleegyezés elkészítéséhez. Úgy írja alá, hogy „a papbácsi”.

1986. április 18. Kristófnak írt levél.³⁸⁰ Az első részében azt meséli el, hogy miután elváltak és ő hazaindult, elromlott a biciklijé. Utána azt mondja el, hogy este leült a televízió elé, várta a filmet. Elkezdődött a film, de ő elaludt, és csak a végén ébredt fel, amikor összeölelkeztek a szereplők, és másoktól tudta meg, hogy ki volt a gyilkos. Ezért sajnos erről nem tud beszámolni. Majd rátér a németországi iratok ügyére. Kristóf iratai is megvannak, csak a meghívó hiányzik, és még a szüleitől egy irat arról, hogy elengedik, hiszen még nincsen 18 éves. Amikor ezt megbeszélte a szüleivel, felmerült az, hogy az édesapja is menne. A Jánostól várt meghívó nem lett volna jó, majd elmeséli, hogy miért. A levél vége felé írja, hogy még van $\frac{3}{4}$ óra a posta indulásáig, és ő már leírt mindent, ezért kimegy ellátni az állatokat, és visszajön. Miután visszament, még mindig lehetett ideje, mert tanácsokat ír a további sorokban: hogy a fiú legyen kedves mindenkinek, hogy tisztelje a háziakat. Az orgona is eszébe jut, volt érte, hogy elhozza a javítás után, de még pár napot kértek. Végül leírja azt, hogy vegye úgy, hogy az is ott van a levélben, amit nem volt ideje odáírni.

³⁷⁹ 2006. sz. irat

³⁸⁰ 2001. sz. irat

1986. április 26. Jánosnak írt rövid levél.³⁸¹ Megköszöni neki a küldött 50 intenciót, majd elmondja, hogy nagy lelki élménye volt a tavaszi kirándulás. Jó egészséget kívánva búcsúzik.

1986. április 26. Melániának írt levél.³⁸² Megérkezett a levele, amelyben barátját megnyugtatta, hogy mindig szívesen látott vendég. A barátja viszont azt üzeni, hogy most nem kelhet útra. Talán ősszel, szüret után. Most sok munkát ad a szőlő. A munkás, aki eddig dolgozott ott, a városban tartózkodik, ezért az összes munka órá, a levél írójára hárul. És elég messze is van a szőlő, 10 km-re. Amikor van benzinje, hamar odaér, de ha kerékpárral kell mennie, akkor az egyórányi út. Mindenért meg kell küzdeni, írja. A szőlő viszont szépen fejlődik. A levél végén szabadkozik azért, amiért nem írt mostanában. Nem azért nem írt, mert megfélekedett arról, hogy Valaki (az eredetiben nagy v-vel) várja a sorait, hanem azért, mert ahogy már írta, Szentegyházásfaluban volt egy hétig – nem messze Szovátától. Sok örömet és jó egészséget kívánva búcsúzik.

A levélben keveredik a barátja személye és a sajátja: egyszer csak észrevétlenül magáról beszél, bár az elején a barátjáról szökött ez a rész. Érdeemes megfigyelni a prioritásait is: a találkozásukat, pontosabban a Melánia meglátogatását a szőlőben végzendő munkákra hivatkozva hárítja, illetve napolja el.

1986. április 28. Jenőnek, illetve a Cosa családnak írt levél.³⁸³ Több változatban készült, ugyanazon szöveggel szerepel Jenőnek címezve és a családdal együtt is címezve. Nagyon megörült a levelének, és megnyugtatta, hogy minden szavát megértette. Ezután azonban hosszan taglalja azt, hogy az egyes magánhangzókat hogyan kell írni a magyar nyelvben, és minden esetben példamondatokkal illusztrál. Az okfejtés azonban belső szempontú, és a címzett számára valószínűleg nem volt érthető, mert már eleve feltételezi azt a tudást, amivel láthatólag a levelezőtársa nem rendelkezik, így tehát nem segítheti a címzettet. Nem

³⁸¹ 1999. sz. irat

³⁸² 2000. sz. irat

³⁸³ 2002., 2003., 2004., 2005. sz. irat

számol ugyanis azzal, hogy akinek ír, az csak beszéli a magyar nyelvet, de nem ismeri az írott változatát, amint ez Jenőőről kiderült.

1986. április 30. Román nyelvű levél egy családnak, Gyöngyön keltezte.³⁸⁴ Az első felében a keresztelés és az elsőáldozás fontosságáról beszél, majd elmondja nekik, hogy megérti a problémájukat. Azt tanácsolja, hogy menjenek el Szinfaluba, mert ott a templomban német nyelven szolgál egy paptársa, és ő biztosan be fogja fogadni a gyerekeket. Nem részletezi a problémát ennél jobban.

1986. május 4. Kristófnak írt levél.³⁸⁵ Arra várt, hogy a pár szabadnap alkalmából hazamegy a címzett, de aztán nem így lett. A vízumról írja, hogy úgy hallotta, hogy fiatalokat nem engednek mostanában külföldre, ezért nem valószínű, hogy Kristóf megkapja. Ha nem valósul meg, nem esünk kétségbe, mondja. A szőlőről ír, sokat járt ki mostanában, kerékpárral, mert benzinje nincsen. Most 20 liter benzint adnak, ez több, mint a korábbi 16. Másnap még ki akar menni korán, hogy a napkelte az úton érje. Kedden vásár lesz, akkor nem akar arra járni. Szerdán Szatmárra fog menni, csütörtökön Himme(!)fahrt – biztosan ezt Kristóf számontartja. Ír arról, hogy mekkora csend van éppen, majd erről eszébe jut az, hogy a kakasok csak a túlvilágról kukorékolnak, mert elvitte a vész nagy részüket. Felsorolja, hogy a többi szomszédnál mennyi majorság pusztult el, és említi, hogy régen Szent Vendel tiszteletére tartottak szentmisét a jószágokért. Mivel a címzett említette a búzaszentelést, megnézte az előírásokat, szerepel minden könyvben. Régen körmenetet is tartottak. Panaszkodik, hogy nem javították még meg az orgonát, újabb alkatrészt kérnek bele. Ő arra gondol, hogy a károlyi pedálos harmóniumot próbálja „megfogni”. Végezetül jó munkát kívánva búcsúzik.

Érdemes megfigyelni, hogy az egyházi ünnep nevét németül írja a magyar nyelvű levélbe.

³⁸⁴ 1998. sz. irat

³⁸⁵ 2011. sz. irat

1986. május 18. Kristófnak írt levél.³⁸⁶ Örül az általa írtaknak, köztük annak, hogy szolgálatra hívták meg egy kis községbe. Ő is volt Sándorfaluban, mert egy Szinfaluból való lány ment férjhez egy ottani fiúhoz, és német nyelvű szertartást kértek, ezért ment segíteni. Még nem tud semmit a vízumról. Ezután elmondja, hogy beszélgetett a szőlősben a címzett nagytatájával, aki arról panaszkodott, hogy egyre nagyobb gondot jelent a családban a húsellátás. Vásároltak épp malacokat, de abból csak későre lesz szalonna. Kornél átkerült a vulkanizálók részlegéből a szerelóműhelybe, aminek nagyon örül, „de ez is szalonnába és egyebekbe is került”. Elmondja, hogy amíg Kristóf kicsi volt, minden olcsó volt, a disznóhús 12 lej volt élősúlyban, és most százat is elkérnek érte. Témát vált, és azt írja, hogy hiányzik Kristóf a templomukból, mert ő hangulatot tud teremteni a muzsikájával. Másik története: egy szomszédos családnak házassági évfordulója volt, és délután a fiatalok elkérték a magnóját. Alaposan tönkretéve hozták vissza, és sajnos azzal a mesterrel sincs mostanában közeli viszonyban, aki régen javíttatta a magnót. Végül azt írja, hogy mégse töltse az idejét Kristóf azzal, hogy válaszol neki, mert mire megérkezne a válasza, már kell jönnie haza. Majd élőszóval elmond mindent. A levél végén azt írja, hogy egy könyvben talált információkat arról, hogy egy család Kisszokond községbe 100 évvel korábban betelepített horvátok leszármazottja. 38 horvát családot telepítettek be akkor oda. Bár nem érthető, hogy kinek a családjáról van szó, talán a címzett családja, mert említi, hogy Kornélnak is odaadta elolvasásra, hogy lássa, hogy igaza volt.

A húsellátásra panaszkodik a levélben: ebben az időszakban Romániában a legtöbb alapélelmiszert jegyre lehetett megvásárolni, korlátozott mennyiségben, és ezen belül a húshoz is mind nehezebben lehetett hozzájérni. Miután említi a malacok vásárlását, azonnal eszébe jut a szalonna, amely az általa és a környezete által fogyasztott alapélelmiszerek közé számított. Az a megjegyzés, hogy valami „szalonnába és egyebekbe” kerül, itt valószínűleg azt jelenti, hogy azt az állást ezekkel az ellenszolgáltatásokkal szerezték meg.

³⁸⁶ 2010. sz. irat

1986. május 19. Angéla levele.³⁸⁷ Köszöni az öccsének, hogy odafáradt és levelet is írt, amely későre érkezett meg. Miután elment az öccse, eszébe jutott az, hogy még mit nem beszéltek meg. Az első az, hogy szóljon neki, hogy legutóbbi érkezésekor csak véletlenül találta otthon, és megírja neki, hogy hol szokott délelőtt lenni. A TV-ről sem beszéltek, kérdezi, hogy mi a szándéka vele. Ezután pénzügyekről beszél. Ő segít Jancsiéknak törleszteni, hogy legyenek túl rajta, majd később megkapja tőlük. Ezért most minden lejt megnéz. Ezért kérte az öccsétől is a kenyér árát. Az Ibolya húga pénzügyeiről ír, majd arról, hogy kinek vett fel a családból kölcsönt a nyugdíjiródától. Ibolya még mindig nincs jól, valaki azt mondta neki, hogy csak annyit egyen, hogy ne haljon éhen. Azt mondja, hogy most kell koplalnia azt a nagyon jó konyhát, amit fiatalon vittek. Felsorolja azt is, hogy az egyes családtagoknak mit kell az öccse hozzon. Jánosnak például egy cipőt. Két évvel ezelőtt kérte, hogy Mihály az egyik cipőjét adja neki, és ő lehúzta a lábáról és neki adta. Az a cipő kezd tönkremenni. Tibi egy betétet kér, mert a gép kitűnő, de itthoni betétekkel nem működik (nem derül ki, milyen gépről van szó). Említi, hogy az esküvőről, amelyen Mihály nem volt, készítették magnófelvételt. A levél végén elmondja, hogy milyen egészségi problémái vannak az egyes rokonaiknak. Annamáriát vakbéllel műtötték, Jóska bátyát agyvérzés érte, és egy kisfiúnak a családban veseproblémái vannak. Azzal zárja a lap alján, hogy „mindenütt van baj”.

*A diétázó lánytestvériük korábbi étkezési szokásait nevezi nagyon jó konyhá-
nak Angéla. Itt csak az ételek mennyiségéről szólnak, nem beszélnek a minő-
ségéről, azaz a bizláló étkekről. A jó konyha itt azt jelenti, hogy bőségesen ét-
keztek.*

1986. május 25. Emilnek írt levél.³⁸⁸ Névnapija alkalmából küldi a jókívánságait, és itt megemlíti egy másik Emil nevű ismerősüket is. Magáról elmondja, hogy a szülőben tevékenykedik, és már várja a jövő hónap közepét, amikor reméli, hogy útnak indulhat, de ha nem, akkor

³⁸⁷ 2007. sz. irat

³⁸⁸ 2008. sz. irat

sem esik kétségbe. A fiatalok már eleve elbúcsúztak az úttól, csak egy régi ismerősével tervez csupán. Ezt követően a Schneider fiúkról ír. A nagyobbik nem kapott kántori állást, és jelenleg autószerelő műhelyben dolgozik, miközben igyekszik hajtási engedélyt is szerezni. A kisebbik szépen dolgozik, jövőre diplomát szerez.

(1986. május 25.) A pitești-i autógyárhoz címzett román nyelvű levél.³⁸⁹ Arra kéri őket, hogy postafordultával küldjenek el neki három kontaktkulcsot, megadja a számukat.

1986. május 25. Egy főkönyvelőhöz írt levél.³⁹⁰ Megkéri a címzettet arra, hogy a Kis Szent Teréz-templom plébánosától vegye el az ő májusi benzinjét, és hozza el neki, amikor Gyöngyre jön. Az árát otthon kiegyenlíti.

1986. június 1. Kristófnak írt levél.³⁹¹ Az első mondatok írása közben arra gondol, hogy vajon merre járhat Kristóf, talán már vonaton, és talán arra a kis ligetre gondol, ahol ő él. Egy arra járó emberrel épp elbeszélgetett arról, hogy milyen szép fák vannak a portáján. Majd felidézi, hogy korán reggel épp rendezte a virágokat, de nem egy nagy csokorba, hanem sok helyre tett kevesebbeket. És egyszer csak betoppant Kristóf. Soványabban, mint utoljára látta, de vigasztalta, hogy szellemileg friss, „üde hajtása az Élet tavaszának”. Ezt követően a család segített a szolgálatban, és erről lelkesen ír. Többek között az édesapjáról, akiről azt mondja, hogy nagyon boldog volt. Említi, hogy Kristóf elmondta neki, hogy merre szándékszik irányulni. Ő azt válaszolja, hogy jó a gondolat, hogy az a legmélyebb lelki művelődés lehetősége, és közben kiformalódik sok minden, de nem nevezi meg a Kristóf elképzelését. Kéri, hogy tanuljon az előtte álló időszakban. Ha szalonnája fogytán lesz, szóljon neki, mert neki van. Ne éhezzen, mert neki azt

³⁸⁹ 2009. sz. irat

³⁹⁰ 2013. sz. irat

³⁹¹ 2016. sz. irat

most nem szabad. A levél végén hosszabban ír arról, hogy legyen hálás a házigazdáinak, amiért befogadták. Nyáron azt tervezi, hogy együtt elmennek Temesvárra, hogy bemutassa Kristófot az ottani főnöknek, így nevezi a személyt. Arra kéri, hogy pihenje ki magát, aludjon eleget. Írnia sem kell, csak ha nagyon sok ideje lesz. Ő majd ír neki hetente egy levelet.

A szalonna újra szerepel, mint egy olyan élelmiszer, amely biztonságot jelent, és amely mindig kell legyen tartalékban.

1986. június 9. Kristófnak írt levél.³⁹² Megkapta a levelét. Elmondja, hogy édesapja, akit megkért, hogy hozza el a benzinjét, nem találta már meg ott, mert valaki korábban már elvette. Egy férfi két kisfiúval. Édesapja azzal ment hozzá, hogy rosszak az emberek, ám neki eszébe jutott az, hogy ezek az ő rokonai lehettek, akiket már korábban megkért erre, csak azt hitte, hogy megfélekeztek a kérésről. A tanulság az, hogy az emberek nem rosszak, és ezt felhasználta a prédikációjában is azon a misén, amelyet az általa is ismert hölgy halálának évfordulójára tartottak. Ott voltak a szatmári rokonai is, és ő a jóságról beszélt. Majd ezt követően hosszan meséli azt, hogy a faluból egy mindkettőjük által ismert fiatal fiú közúti balesetben elhunyt. Végezetül a kertjéről szól, arról, hogyan érnek a gyümölcsök, és hogy jó lett volna kettesben kasszálni. Azzal búcsúzik, hogy ha nem kap vízumot, kettesben töltik a nyarat, és tehetnek pár kirándulást is kocsival.

1986. június 23. Paptársának, barátjának írt levél.³⁹³ Névnapja alkalmából lelkes hangon gratulál neki. Kéri őt, hogy ha arra jár, nézzen be hozzá, bár, teszi hozzá, meglehet, hogy ő is útra kel, mint két évvel ezelőtt.

1986. július 25. Feljegyzés az elmúlt időszakról.³⁹⁴ Visszanéz a nyárra, ezzel kezdi, mert ma délután ráébredt arra, hogy a nyárnak vége.

³⁹² 2017. sz. irat

³⁹³ 2014. sz. irat

³⁹⁴ 2015. sz. irat

Ezért készíti a visszapillantást. A júniust kint töltötte a szőlőben, kétszer permetezte és kétszer kapálta. Ezen kívül kutat épített, a régi grófi kútfőt újította meg, és már ivott belőle nagyon jó vizet. Születésnapját említi, új évtized kezdetét. Még nem kapott hírt a vízumja felől. Kornél megpróbált almérnökire felvételizni. Hazaérkezett Kristóf, és felváltva kántoroskodtak mellette. Az orgonát hazavitte, meg is szólaltatták, de úgy látja, hogy megint elhallgatott. Kristóffal olvasnak, tanulnak. Elkezdtek latinul társalogni. Majd elment Kristóf, mert Berlinből vár vendégeket. Csend borult a portájára. Eszébe jutnak a régi Anna-napok. A legemlékezetesebb az 1949-es volt, majd az 53-as, amikor megáldották a megszüpült templomot, de felsorolja az 54-est és az 55-öst is. Esti imája után elénekelte Szent Anna énekét.

1986. augusztus 2. Az ordináriusnak írt levél.³⁹⁵ Elmondja neki, hogy két „keletnémet fiatalember” vendégeskedik a kedves lelki gyermekénél Krasznabélteken, és a következő napokban eljutnak Temesvárra is, ahova rövid bemutatkozóra küldi őket. A két vendéget azért, hogy élményük legyen egész életükre egy találkozás az ordináriussal, az ő barátját pedig azért, hogy számára ez sorsdöntő lépés legyen. Ezután elmondja, hogy ismeri a Kristóf nagyszüleit, szüleit, és hogy ő keresztelte a fiút. Jelenleg Szebenben utolsó éves tanítóképzős, és teológiára szeretne menni. Ő Temesvárt ajánlotta neki, és indoklásul ezt írja: „Nálunk annyi a pap, hogy a fiatalokkal nem tudnak mit kezdeni.” Azért jelentkezik már most, mondja, hogy a felvételnél elsők között lehessen. Értelmes fiú, nagyszerű orgonista. Az ordinárius megértő jóakaratóban bízva búcsúzik.

A levél célja az, hogy egyengesse az utat a védenice előtt azzal, hogy egy egyházi vezetőnek bemutatja őt. A bemutatást úgy szervezi meg, hogy a lehető legjobb színben tüntesse fel a fiút: a levélben hangsúlyozza azt, hogy ő jól ismeri a családját, a látogatás alkalmával pedig a fiút németországi vendégei kísérik el, aminek itt érezhetően egyfajta presztízs szerepet szánt. Itt jelenik meg először az az információ, hogy Kristóf teológiára készül.

³⁹⁵ 2018. sz. irat

1986. augusztus 12. Paptársának levele.³⁹⁶ Elmondja, hogy káplán nélkül maradt. A levél írója már korábban is említette Mihálynak, hogy a káplánja mintha csak azt várná, hogy elvégezze a sofőriskolát és a jövődöbéli elváljon, és hát így is lett. Az elsőáldozás előtt hagyta őt ott, az ablakon keresztül ment el, anélkül, hogy elköszönt volna. Olyan sok munkával maradt, hogy segítséget kellett kérjen a központból egy időre. Megvolt a búcsú. Megcsináltatta az orgonát, nagyon jó mesterrel dolgoztatott, ajánlja. Járt a papszentelésen is. Várja, hogy ki kerül hozzá. Ennek kapcsán ezt írja: „Sok fiatal csak jól étkezni akar, drága cigarettát szívni, külföldi italokat inni és sokat pihenni. A munka nem ízlik nekik. (...) A papi munka csak ilyen mellékfoglalkozás.” Eredetileg úgy volt, hogy jön hozzá a nővére Amerikából, de aztán lemondta betegség miatt, no meg Csernobil miatt is. Ő a sok munkája miatt nem mehet sehova. Ír a háztájon növekvő zöldségekről, a „nájlonházban” is szépen érik a paradicsom, és kint is. Van egy kis kertje, ott mindenfélét természet, mert szükséges. Marad mint hálás tanítványa.

Először itt történik említés az 1986. áprilisi csernobili katasztrófáról.

(1986. augusztus) Feljegyzés.³⁹⁷ Címe: A gyöngyi mise menete. Ebben fél oldalban leírja a mise menetét, valószínűleg valakinek, aki helyettesítette. A végén jó munkát kíván neki, és megköszöni a fáradozását.

1986. augusztus 28. Feljegyzés, Németországban keltezi Mihály.³⁹⁸ Azt mondja el, hogy jól sikerült az ünnepen tartott beszéde, és onnan elvitték a vendéglátói egy vendéglőbe ebédelni. Megkóstolta a bajor ételeket, a fehér kolbászt, amiről azt írja, hogy finom borjúhúsból készült virsli. Ezután otthon rátelefonált az, akit helyettesít, és elmondta, hogy nem mehet fürdőre, ahogy tervezte, mert az orvosai nem tanácsolják, ezért most hazamegy. És ő azon gondolkodott hirtelen, hogy

³⁹⁶ 2021. sz. irat

³⁹⁷ 2023. sz. irat

³⁹⁸ 2022. sz. irat

mihez kezdjen még két hétig. És amikor ezen gondolkodott, felhívta egy ismerőse. A továbbiakban már azt reméli, hogy az segit rajta.

1986. augusztus 26. Angéla levele.³⁹⁹ Nagyon örültek levelének, épp indultak Ibolyával el otthonról, de visszamentek, hogy lássák, mit írt. Meg is keresték a térképen a helyét, hogy tudják, hova kell rá gondolni. Jancsiék szerették volna még elérni indulása előtt, hogy elvigyen egy lapot németországi ismerősöknek. Ezen fel vannak sorolva azok a dolgok, amikre szükségük van. Végül elküldték, remélik, megkapta. Ibolyáék majd készülnek elmenni hozzá, amikor hazamegy, mert Barnus készül bocsánatot kérni, a levél már készen van. Laciéknál megjött a baba. A káposzta idén talán elpusztul, ha ez az utolsó eső nem segített rajta. Szeretettel várják haza.

Érdekes ez a mozzanat, amikor megkeresik a Mihály tartózkodási helyét a térképükön, hogy tudják, hogy hova kell rá gondolni – így fogalmazznak. Úgy tűnik, hogy a Mihály két lánytestvérének szüksége van arra a konkrét térbeli pontra, amelyet a mentális térképükre felvesznek, és ahova elképzelik a távol levő Mihályt. Mintha ezen konkrétum nélkül nem tudnának megfelelően gondolni rá.

1986. szeptember 1. Egy számla, amelyet Münchenben állítottak ki.⁴⁰⁰ A kiállító nevét tartalmazó pecsét megfakult, de az kiolvasható, hogy egy olyan bolt adta ki, amelynek tevékenysége a zene és antikvárium. A számlára a tételeket kézzel írták, feltehetően legalább három tétel a négyből orgonával kapcsolatos. A végösszeg 159 márka volt.

Valószínűleg Mihály vásárolt zeneboltban magának néhány tárgyat, míg Németországban tartózkodott.

1986. szeptember 8. Ismeretlen címzettnek írt levelet Tyukodi Mihály, Königsteinben keltezte.⁴⁰¹ A szöveget kézzel írta, jobb oldalán

³⁹⁹ 2024. sz. irat

⁴⁰⁰ 2248. sz. irat

⁴⁰¹ 0600. sz. irat

szerepel a „másolat” jelzés kézzel. A levél arról szól, hogy Ambrus Imre szentegyházaszfalvi plébános szeretne kapni 1500 dollárt a plébániája felújítására. Erre ő kapna 75 ezer lejt. A román pénzt a gondnoka adná, aki ki szeretne telepedni családjával Amerikába. Mellékeli az Ambrus Imre levelét. Alább tollal bejegyezte azt, hogy egy kanadai címre kell küldeni a pénzt, ezt meg is adja.

A tranzakció kissé nehezen érthető, de kikövetkeztethető az, hogy egy romániai templomot szeretnének felújítani, és ehhez akarnak kérni pénzübeli támogatást Németországból. Ezután következne egy nem hivatalos beváltás: mivel egy gondnok épp készül hivatalosan kitelepedni, a saját, még lejben levő pénzét odaadná a templomnak, majd Nyugatra érkezve megkapná annak ellenértékét márkában. Így elkerülnék azt, hogy a pénzüsszegeket utaztassák. Az ötlet érezhetően Mihálytól származik.

1986. szeptember 8. Tyukodi Mihály levele, Königsteinben keltezte.⁴⁰² A levélben elmeséli azt, hogy öt évvel azelőtt hogyan irányította a szatmárnémeti Szent Antal-plébánia felújítási munkálatait. Az árvíz után ajánlotta a kölni egyház azt, hogy a Szent Antal-kápolnát újjáépíteti. A város 8 millió lejt kért, ennyire becsülte a felújítás költségeit, a Caritas csak 5 millió lejt lett volna hajlandó erre a célra fordítani. Az ordinárius járt ez ügyben a bécsi Caritasnál is, hiába. 1976-ban a városi hatóság engedélyezte a kápolna megjavítását. Erre a célra már letétbe helyeztek a romániai Comturist cégnél 13 ezer márkát. 1978 nyarán a megyei hatóság engedélyével a kápolna helyébe új templom épült. A kölni egyházmegye küldött még 26 ezer márkát, és 1978 novemberében a Caritastól érkezett 10 ezer dollár. Ezután így fogalmaz: „Az építkezés a hatóságok bátorítására nem hivatalos vállalkozók útján történt.” Ezért az ordinárius 1978 nyarán az építkezést más papra bízta, és „e sorok írója nem tárhatta elé a számadásokat”. Addig, míg őt elmozdították, a kiadások 2 millió lejt körül voltak. Ő azt kéri, hogy szíveskedjék a Caritas az ő tudomására hozni, mibe került az egész építkezés. Hozzáteszi: „Öt év után már a román törvények elévültnek tekintik a

⁴⁰² 0597. sz. irat

törvényeket sértő, építkezéssel kapcsolatos történeteket. Súlyos anyagi és főleg erkölcsi károkat kellett az építkezés miatt vállalnom. Szeretnék a Caritastól erkölcsi támogatást kapni az Ordináriussal fennálló vitámban.” Utóiratként hozzáteszi, hogy a templom 600 személy befogadására alkalmas, modern, masszív, szép. És nem került a Caritasnak 5 millió lejébe, teszi hozzá a végén.

A történetet több helyen és több változatban meséli el. Van olyan változat is, ahol azt írja, hogy ő maga nem akarta a pénzügyi helyzetet bemutatni az ordináriusnak. Itt viszont úgy fogalmaz, hogy eltávolították, ezért nem tárbhatta eléje a számadásokat. Nyilván a történetet itt úgy adja elő, hogy tudja, hogy azoknak ír, akik a pénzt adták az egész építkezésre.

1986. október 6. Feljegyzés.⁴⁰³ Elmondja benne azt, hogyan utazott Németországból haza. Eredetileg vonattal készült utazni, de aztán egy ottani ismerőse épp szabad volt, és az elhozta autóval. Útközben vásárolták meg a színes tévét, majd Kristófnak farmert vásárolt Bécsben. Egészen Csengerig hozta az illető, ahol várta őt az ő autója.

(1986. szeptember) Feljegyzés.⁴⁰⁴ Elmondja azt, hogyan ellenőrizték a csomagjait a határon. Miután összeírták, hogy mit vitt magával, a vámosok közölték, hogy valutában kell kifizetnie a vámot, ám ő azt válaszolta, hogy inkább lemond a dolgokról, mint hogy ezt megtegye. Végül azt javasolták, hogy postázza a csomagokat, és akkor a postai érkezésekor kell a vámot kifizetnie. Végül így járt el.

Az elbeszélés több helyen zavaros. Kihagy mozzanatokot, és nem veszi észre, hogy nélkülük nem érthető a történet.

1986. október 10. Paptársának, barátjának írt levél.⁴⁰⁵ A levél első felében elmeséli neki, hogy volt Németországban. Egy olyan plébánián helyettesített, amelyhez nyolc másik templom és közösség is tartozott,

⁴⁰³ 2038., 2039. sz. irat

⁴⁰⁴ 2034., 2035., 2036., 2045. sz. irat

⁴⁰⁵ 2029. sz. irat

majd ezt követően egy hétig kórházi lelkész is volt. További egy hétig tartó szabadidejét kihasználva Dániában és Svédországban is járt. Ott-hon minden a régi, mondja. Távollétében szüreteltek, de a kerti szőlőt már ő szüretelte le, és az édes lett. Volt egy papi találkozón, és felsorolja, hogy kik nem voltak ott. Németországban értesült arról, hogy G. Vincze meghalt. Végezetül egy közös ismerőséről beszél, aki felgyógyult, és nagyon boldog, nemcsak megmenekült az amputálástól, de rúgja a labdát már. Azzal búcsúzik, hogy még sok mindenről tudna írni, de majd egyszer, ha találkoznak.

A levélben valószínűleg Gajdos Vince kaplonyi plébánosra hivatkozik, aki 1986. szeptember 8-án hunyt el.

1986. október 18. Kristófnak írt levél.⁴⁰⁶ A felső része olvashatatlan, a sorokat egymásra gépelte. Neki is elmeséli azt, hogyan vitte el a rokonoknak a Németországból hozott ajándékokat. Azt is elpanaszolja, hogy a rokonai azt hitték, hogy ő nem tér már haza Németországból. Megállapítja, hogy csak Kristóf és a családja hittek a szavaiban. A kaplonyiak azt kérdezték az ajándékok láttán, hogy valami jó élelmet nem hozott-e. Erre ő dühösen azt írja, hogy ott van az óljkuban a nagy hí-zott disznó, majd abból jóllaknak. És az olcsóbb lesz, mint amit neki kellett volna megvennie. Az autója újra elromlott, kell vennie bele egy alkatrészt. Kristóf írta, hogy a Tanti örvendett a cigarettának, és ez jó alkalom arra, hogy újra elmondja, mennyire nem egészséges a cigaretta. Elmondja azt is, hogy Kristóf keresztapja jobban van már. Kornélnak még nem volt meg a sofőrvizsgája. Végül arra kéri, hogy ha fogytán van a szalonnája, szóljon neki, mert tud küldeni, és az többet ér, mint a margarin.

1986. október 20. Paptársának levele, Gyergyóalfaluban keltezte.⁴⁰⁷ Levele már biztosan otthon találja a címzettet, írja. Arra reflektál, hogy Mihály hazajött onnan, ahonnan senki nem jön haza, jól tette. Miután

⁴⁰⁶ 2027. sz. irat

⁴⁰⁷ 2032. sz. irat

panaszkodik a sok halálesetről, elmeséli, hogy öt nap szabadságot adott magának, és elment remetéskedni egy kis erdei házba. A levél további részében ezt részletezi. Hazatérve ajánlotta kollégájának is ezt. Jövőre szeretne ő is külföldre menni, de ez sok mindentől függ. Köszönti a címzett nővérét is.

1986. október 20. Jánosnak írt levél.⁴⁰⁸ Megköszöni neki a 42 intenciót, elvégezte becsülettel. Későre jelez vissza, mert október 4-én érkezett haza, és azóta nem éri utol magát. Kint jó volt, mondja, majd hozzáteszi: „Mindenütt jó...”

1986. október 24. Feljegyzés.⁴⁰⁹ Azt meséli el ebben, hogy a Németországból hozott tárgyakat – így nevezi – hogyan tudta áthozni a határon. A tárgyakat mind visszavitte az elindulási helyre – ebből érteni lehet, hogy a határon nem engedték át azokat, de nem világos, hova vitte vissza. Ezt követően megfogadta a vámósok tanácsát, hogy vállalja az „átváltásos fizetést”. Elment Nagykárolyba, útközben elromlott az autója, de aztán csak sikerült eljutnia. Ott meglátogatta őket egy mérnök és a felesége, ő vitatkozott Angélával, majd elmentek Kaplonyba. Beszélgettek ismerőseikkel, többek közt Dömjén atyával, Reich Marcsával, meglátogatták Klárát. Ezután ő hazament. De nem volt nyugta otthon, másnap újra elment Nagykárolyba, vonattal, ahol elintéztet egy megbízatást, és újra vitatkozott Angélával. A vita tárgyát most sem írja le, csak azt, hogy bizonytalan a végső megoldás. Ő hazament, és másnap újra elment Károlyba. Itt az öccsével és a nővérével találkoztak egy könnyedén öltözött hölgygel – ezt így írja, majd kifejti, hogy arra értette, hogy épp esett az eső. És ez a hölgy megoldotta a problémáikat: „egy útlevel kell csupán és a pénz a bankba kerül”. És azzal az igazolással ki tudja venni a holmikat. Tehát tulajdonképpen abban segített nekik, hogy befizessék a vámon megállapított vámösszeget, és miután befizetik, elvehetők a tárgyak. Ezután tovább folytató-

⁴⁰⁸ 2043. sz. irat

⁴⁰⁹ 2026. sz. irat

dott a vitája Angélával. Itt már leírja a részleteket. Úgy tűnik, hogy a testvérei azt hitték, hogy ő már nem megy haza, hanem kint marad Németországban, és ezért a nevéen levő CEC-könyvet átírtatták saját nevükre. Egy ismerősük elmondására támaszkodva azt hitték, hogy neki, Mihálynak svájci bankban van a pénze letétben. A CEC-könyv összege éppen fedezett egy családi tartozást, amelyet Angéla a szívéen hordozott, de ő keserűen ezt írja: „Akkor voltam jó fiú, amikor küldtem a pénzeket Adélnak, Angélának és mindenkinek. Most már felesleges lettem. Nekik. De nem magamnak.” A vita leírása után azt írja, hogy lezárták az ügyeiket, ő hazaviszi a tv-t, és egy ideig csendben él. Ez a tv volt valószínűleg az egyik vámon kiváltandó tárgy, amit magának hozott Németországból. A végén még hozzátesszik, hogy valakinek bort fog küldeni, és hogy jó bora van, megadhatja belőle az adósságait.

Mihálynak tehát az esik rosszul, hogy a családja azt hitte, hogy ő az első németországi látogatása után nem tér többet haza, hanem végleg kívándorol. A családja nyilván azért vélekedett így, mert ebben az időben ez szokásos volt azok körében, akik Németországba mentek. Az viszont már érdekes információ, hogy egy ismerősük elmondása alapján feltételezték, hogy Mihály svájci bankszámlán tartja a pénzét, és nekik erről nem szólt.

1986. október 26. Az ordináriusnak írt levél.⁴¹⁰ Arra kéri őt, hogy jegyezze elő Schneider Kristóf azon szándékát, mely szerint a következő évben a temesvári teológiára szeretne felvételizni. Egyúttal megemlíti két németországi személyt, akik köszönetüket, illetve üdvözlőket küldik neki.

Valószínűleg azt a két fiatalemlőt itt Mihály, akikkel Kristóf meglátogatta az ordináriust. Nincs annak konkrét nyoma, hogy a fiúk tényleg üdvözlőket küldtek Mihályon keresztül az ordináriusnak, ám ő itt mindenképp fel akarja villantani azt a kedvezőnek vélt képet az éppen a teológiára készülő fiúról.

⁴¹⁰ 2041. sz. irat

1986. október 29. Idmárnak írt levél.⁴¹¹ Arra kéri őt, hogy egy közös ismerősüknek küldjön négy és fél adagot abból az orvosságból, amelyből ő két adagot küldött, mielőtt eljött tőlük. Az orvosság nevét nem írja le. A végén futólag említ egy szép ünnepséget, ahol volt, és ahol a címzettet is emlegették.

1986. október 29. Feljegyzés.⁴¹² Az első részében elmondja, hogy Monospetriben volt paptalálkozón, ahol hangulatos beszédet mondott, és, ahogy írja, az ünnepség fenséges volt. Este a vacsoránál sokat beszélgettek, főleg az egyházi énekek értékéről, aminek ő láthatóan nagyon örült. Otthon vette észre, hogy a borotvakészüléke ott maradt, és gyorsan telefonált nekik. Közben vendégei jöttek, akik a vámnál levő dolgokat segítenek kiváltani. Közben megérkeztek a nyugati kirándulósárol a fényképek, és már elképzeli, mennyire fog örülni Kristóf, amikor megtudja, hogy van egy róla elnevezett falu Dániában. A feljegyzés utolsó részében arra reflektál, hogy az előző napokban megejtett vásáron ő veszített, mert olcsón adta – nem fejt ki, hogy mit. Valutáról lehet szó, amit egy ismerősetől vásárolhatott. Végül azzal vigasztalja magát, hogy amikor ő rászorult az illetőre, az a rendelkezésére állt ott kint pontos órában, és az neki minden pénzt megér. És ő megígérte nehéz órájában azt az árat, ezért „hadd vesszen az élet, ha a becsület marad”. Ráadásul az illető ott kereste azt a márkát. Biztatja magát, hogy aludjon nyugodtan ettől, és várja a tárgyai kiszabadulását. Elvégre a Rozi néni dédunokáját támogatja, és mit mondana ő ehhez az egész üggyhöz, kérdezi – az összefüggés nem világos.

Azaz valószínűleg márkát kellett vásárolnia, mert márkában kellett kifizesse a hozott árukra a vámot, de úgy vélte, hogy veszített ezen a valutavásáron.

1986. október 30. Mélyen tisztelt nagyságos asszony a megszólítás, a levelet Gyöngyön keltezte.⁴¹³ Szabadkozással kezd: nem válaszolt a

⁴¹¹ 2028. sz. irat

⁴¹² 2031. sz. irat

⁴¹³ 2030. sz. irat

címzett tavalyi levelére. Más magyarázata nincsen, mint az, hogy elkal-
lódott a bányai címe. De ebben az évben félretette a borítékot, és így
tud válaszolni. Elmeséli neki is, hogy Németországban járt, hogy onnan
eljutott Dániába és Svédországba is. Ajándékokat hozott az otthoniak-
nak, nagy mennyiségű ruhaneműt, nem rongyokat, mondja, hanem iga-
zi szép ajándékokat, köztük templomi felszerelést is nagy értékben.
Mindezt előszóval kellett volna elmondania, de nincs benzinje, mert a
szőlőbe jár ki. Az Orbán-kápolna mellett van egy szép szőlőse. Ezután
elmeséli, hogy Budapesten találkozott egy ferences szerzetessel, aki a
címzettnek távoli rokona. Örül, hogy a címzett levelében jó hírek vol-
tak a családjukról. Egy közös ismerősükről megemlíti, hogy mielőtt el-
indult volna férjével, szomorúan mondta neki, hogy nem szívesen kel-
útra, de nem tehet másként, a család kényszerítette erre, és reméli, hogy
egy családtag halála után visszatérhet majd – ezt nem fejt ki részlete-
sebben. Végül köszöni a címzettnek a rá gondolást, majd így zárja: „Vi-
szonzásképpen említem, hogy gyakran megemlékezem élő és meghalt
ismerőseimről abban a reményben, hogy amikor csendben megnyug-
szom itt a kis templom árnyékában, lesz, aki rám is gondol majd.”

*Ez utóbbi megjegyzése fontos: részben azért levelezett, hogy majd legyen, aki rá
gondol majd, amikor ő már nem lesz. Foglalkoztatta az a gondolat, hogy mit
hagy maga után, megmarad-e az ő emléke.*

(1986. november 3.) Imre atyának írt levél.⁴¹⁴ A levélben arról biz-
tosítja, hogy próbál megoldani valamit, amire a címzett felkérte, és el-
mondja, hogy ennek érdekében kikkel vette fel a kapcsolatot, de a té-
mát nem részletezi.

1986. november 3. József atyának írt levél.⁴¹⁵ Azzal magyarázza a
levele megírását, hogy „az egyetemes udvariassági szabályzat azt mon-
dja, hogy meghívás után egy héten belül köteles az ember köszönő láto-
gatást tenni a vendéglátónál”. És azt szeretné, ha ezt a levelet úgy ven-

⁴¹⁴ 2048. sz. irat

⁴¹⁵ 2049. sz. irat

né, mintha személyesen kopogtatna, hiszen egy héttel ezelőtt ő, Mihály nála vendégeskedett. A továbbiakban hosszan dicséri azt az eseményt, amelyen részt vett, és a témákat, amelyeket körüljártak. Az ott szerzett élmény arra sarkallta őt, hogy összefoglalja az ott felvetett kérdéseket. Mellékelten küldi neki az olvasmányai alapján kialakított véleményét ezekről a kérdésekről és még egy külön kérdéstről is. Szeretné, ha a címzett eljuttatná ezt az összesítést „az illetékesekhez”, mert ismeri a címeiket. Azt nem kell tudnia senkinek, hogy ki foglalta össze. A saját címére kérje a válaszaikat.

Egy ilyen szabály nyilvánvalóan nem lehetett akkor sem egyetemes, de valószínűleg ő sem ezt a jelzőt akarta itt használni. A szabály maga elég furcsa lenne, ha létezne: azt írja elő, hogy a látogató a látogatása után egy héttel újra meg kell látogassa azt, akét előtte meglátogatott, hogy megköszönje a vendéglátást. Nem világos, hogy ha valóban így lenne, akkor hogyan érne vége a látogatók sora...

1986. november 9. Barnus levele.⁴¹⁶ Bocsánatkérő levél. Nem nevezi meg azt, amiért bocsánatot kell kérnie, de arra hivatkozik, hogy ők fiatalok voltak, és sajnálja, hogy nem hallgattak rá, Mihályra. És bár nem lehet a viselkedése emlékképeit kitörölni, de a történekeért a teljes felelősséget vállalja, és kéri, hogy legalább Magdusnak bocsásson meg Mihály.

1986. november 10. Kristófnak írt levél.⁴¹⁷ Szinte naplószerűen ír a körülötte történekekről, a legapróbb dolgokról akár, például arról, hogy a kuttyája eddig félt az autótól, de most beül melléje. De arról is, hogy postára tett neki egy kétkilós csomagot élelmiszerekkel, és nem kapott még tőle visszajelzést arról, hogy megkapta-e. Ő viszont még nem kapta meg Nagykarolyból a vámtól a dolgait – és ezt a levélben többször is említi, egyszer azt is, hogy saját magát nyugtatja, és hogy ki kell várni türelmesen. Elküldte a levelet Temesvárra, amelyben bejelenti a fiú je-

⁴¹⁶ 2042. sz. irat

⁴¹⁷ 2050. sz. irat

lentkezését. Kiforrott a must, majd megkóstolja Kristóf is, ha hazamegy. A hűvös időről és a barátságos, meleg szobák fontosságáról is ír, és arról, hogy a farmert nem egészséges túl szűken hordani, mert árt a vérkeringésnek, és kéri, hogy Kristóf se hordja úgy. Az orgonával nincs megelégedve, ezért azon gondolkodik, hogy a pianínót vinné be a szobába helyette, de előbb megvárja a csomagokat és abból a televíziót. Kétszer is említi, hogy milyen nagy csend van körülötte. Csak a falióra ketyeg, és érzi a szíve ritmusát. Másfél hónap múlva azonban megtelik zajjal a ház. De emlékeztet arra, hogy latint fognak tanulni, alaposan és eredményesen. Utóiratban jelzi neki, hogy kapott egy kis jó szalámit, de nem meri elküldeni, mert fél, hogy a fiú nem kapja meg.

Mintha itt nem lenne már meg az a rendíthetetlen bizalma a postai szolgálattal szemben, mint korábban. Ebben az időszakban már számos élelmiszerbe nehezen lebetett hozzáférni, és attól tart, hogy a postai alkalmazottak is örülnének az élelmiszernek, amelyet ő postán küldene. Az viszont ebből kiderül, hogy világos volt számára: a postai küldeményeket ellenőrzik, kibontják, megnézik.

1986. november 13. Emilnek írt levél.⁴¹⁸ Elmondja neki, hogy mindkét levele megérkezett, és szándékozott küldeni a névnapi levéllel kapcsolatban egy köszönőlevelet, de aztán megérkezett a második levél is. Sajnálataát fejezi ki a címzett hűgának halála miatt. Mesél röviden a németországi utazásáról, majd kijelenti, hogy itthon minden a régi. Távollétében szüreteltek, de a ház melletti szőlőt már ő szedte le, és ebből finom bora lesz. Háza csendes, nyugodt légkört biztosít az elmélyüléshez, a nagy készülődéshez, hiszen körülötte egyre fogyatkoznak az ismerősök, és itt ezt írja: „Mi is sorra kerülünk a bevonuláshoz.” Jókívánságokkal búcsúzik.

1986. november 15. János levele.⁴¹⁹ Azt meséli el, hogy októberben három és fél hetet külföldön volt, Magyarországon, Ausztriában és Né-

⁴¹⁸ 2059. sz. irat

⁴¹⁹ 2040. sz. irat

metországban. Hazaérve készül a felszentelése évfordulójára és az aranymiséjére, amelyet december 27-én fog megtartani. Nem számít sok vendégre, mert hozzájuk csak hágókon keresztül lehet eljutni, és azok ilyenkor havasak. November végén újból küldhet pár intenciót. Kéri, hogy Mihály is meséljen útvjáról.

1986. november 16. Angéla levelezőlapja, Nagykárolyból küldte.⁴²⁰ Azzal kezdi, hogy épp azután érkezett Ibolya, miután Mihály elment, és ez már harmadszor fordul elő. Pénteken voltak a temetőben, nagyon elfáradtak, pedig nem is mentek be a faluba. Hiába, mondja, már öregek. Karácsonyig azt tervezi, hogy minden délután szombat és vasárnap kivételével Tibiéknél lesz, mert 16–19 óra között nincs áram. Nekik van lámpásuk és akkumulátoruk is, és így korrepetálhat a gyerekekkel. Ha tehát az öccse ilyenkor érkezne, ott találja meg őt.

1986. november 21. Jánosnak írt levél.⁴²¹ A címzett kérésére elmeséli a németországi élményeit. Panaszkodik arra, hogy a szállás drága volt ott is, és Budapesten is. A levél végén arról ír, hogy eladná a saját autóját, amely 30 ezer kilométerben van, és vásárolna egy új Dacia autót. A frankfurti mérnök barátja ajánlotta neki azt, hogy vásároljon egy új autót, mert később az övét már nem tudja eladni. Itt pénzt kér kölcsön a címzettől, bár ezt úgy fogalmazza meg, hogy abból nehéz ezt megérteni: „Ha megtudnád tenni, hogy egy Dacia összegét nevemre kapnám tőlük, becsülettel megad(n)ám (le)jben az árát. Ha t(e)heded, tedd meg.” Azért gondolt erre a megoldásra, mert hogyha hivatalosan szeretne autót vásárolni, azt csak négy év múlva kapná meg. A lap másik oldalára készített néhány soros feljegyzésből derül ki az, hogy kölcsönt akar kérni a barátjától, valutában.

1986. november 22. Feljegyzés.⁴²² Az elején a régi kaplonyi Szent Cecília-napok alkalmával tartott ünnepségről ír, de csak a közepén de-

⁴²⁰ 2033. sz. irat

⁴²¹ 2057. sz. irat

⁴²² 2051. sz. irat

rül ki, hogy ez egy régi történet. A kántor nem játszotta jól a dallamot azon az ünnepségen, amire ő emlékszik. Az iskola mögött volt egy úgynevezett bandaház, ez volt a fúvósok gyülekezőháza. Ezen a napon ott pazar lakomát tartottak. Részt vett az előkelőség – ez alatt érti a papokat, tanítókat, jegyzőt, bírót. Jó alkalom volt ez arra, hogy a banda összegyűlt éves jövedelmét „elverjék”. Este még táncoltak is. A következőkben egy falubeli asszonyról ír, aki „kedves valaki”, „lelkileg egyetemi színvonalon élő valaki”, és akivel ő beszélgetni szokott. Például az álmokról kellett neki a minap gondolatokat rögzítenie, vagy együtt olvastak el egy Arghezi-verset. A hölgy elmondta azt is, hogy nagyon vár valakit, aki már többször megígérte, hogy jönni fog, de még nem jött el, és ő azzal biztatta, hogy ami késik, nem múlik. Itt tesz egy fontos megjegyzést: egy dr. D. J.-nek írt levélbe becsúsztatott egy fényképmásolatot egy másik levélről, amelyet 1950-ben kapott ő R. G.-től. A hátára ezt írta: „Mendacem oportet esse memores”. Megkérte D. J.-t arra, hogy tegye borítékba, mert „jó egy ilyen kis fricska a széltoolóknak”, és úgy gondolja, hogy János ezt meg is teszi, mert ők egy hajóban eveznek. Témát vált. Volt a malomban, elvitt 126 kg búzát, kapott 70 kg lisztet és 37 kg korpát. Kiment a szőlőbe is, a kútja él még úgy-ahogy. A szőlőtőkék szépek. Megjavíttatta a kocsiján az ablaktörlőt Bélteken, és így már nyugodtabban várja, hogy értesítsék a vámtól.

Amikor nagyon magas színvonalról akar beszélni és keresi a megfelelő jelzőt, akkor az egyetemi jut eszébe, bár ez a lelki élethez nem igazán találó jelző. A fényképmásolat, amelyet itt említ, annak a levélkének a másolata lehetett, amelyben arra kérték meg őt, hogy keresse fel a kényszerlakhegyen tartózkodó Scheffler János püspököt. Onnan hazafele tartva tartóztatták le őt. Nem világos azonban az, hogy kinek akarja elküldetni a címzettel a másolatot, csak annyi derül ki, hogy fricskának szánja. Talán annak a paptársának, aki azt a kis levélkét annak idején írta neki. Ha ugyanis elküldené neki János, azzal azt üzenné, hogy mások is vannak, akik ismerik a történeteket, nem csak Mihály.

1986. november 23. Üdvözlőlevél.⁴²³ A szatmári kispapok karácsonyi üdvözlő levele, 11 kispap aláírásával.

1986. december 1. Idmárnak írt levelet Tyukodi Mihály.⁴²⁴ Azzal kezdi, hogy a címzett mint kivándorolt talán leginkább megérti az áttelepültek gondjait, ezért figyelmébe ajánlja a problémát. Felmerült ugyanis, hogy otthon maradt szülők szeretnék támogatni kitelepült gyermeküket – mert, teszi hozzá, ilyen szülők is vannak. Ő azt szeretné elérni, hogy az egyházon keresztül tehessék ezt meg, azaz a támogatók a pénzüket Romániában odaadnák az egyháznak, és a gyermekük Németországban megkapnák az ellenértékét. Ezzel elkerülhető lenne az utalás és a beváltás, amely nyomán szerinte alig egynegyed része az összegnek érkezik célba, „a küldemény igazi értéke Molochot hizlalja és lelkiismeretlen vállalkozók kezébe kerül”. Ezen túlmenően további javaslatok vannak: „Az itteni központok állapítsák meg, milyen ajándék elfogadására jogosult egy-egy egyházközség. Azt az összeget kapják meg az itteni ajándékok formájában hivatalos nyugta ellenében. Az a megbízott, aki eddig eljárta hozzánk és elfogadta az igényeket, nyilvántartja az itteni ajándékokat, és ott kiutalja az ott illetékeseknek.” Kéri a címzettet, hogy vesse fel ezt a kérdést minél előbb, és ne hallgassanak „a mi nagyjaink” véleményére, mert „ők arra vannak elkötelezve, hogy M-ot táplálják”. Mintegy biztatásul hozzát teszi, hogy az ősegyházban a diakonus az anyagi ügyek megbízottja is volt.

A diakonussal kapcsolatos megjegyzést azért teszi, mert a címzett németországi diakonus volt ez időben.

1986. december 4. Rövid levél paptársától, Szentegyházásfaluból küldte.⁴²⁵ Szeretnék december 15-én felkeresni, és megkérjük, táviratozza meg, hogy otthon lesz-e.

⁴²³ 1441. sz. irat

⁴²⁴ 2063. sz. irat

⁴²⁵ 2061. sz. irat

1986. december 10. Angéla levelezőlapja.⁴²⁶ Értesíti öccsét arról, hogy Jóska és Feri is szeretnék megkapni a részüket a Mihály tartalékából – de nem derül ki, miből van neki tartaléka. Jancsiék 18-án vágják a disznót, ő 19-én süti a tésztákat. Ez után bármelyik napon mehet érte, de ha nem menne, szóljon, és elküldi postán. Ő, Angéla is kér egy szíveséget: Kéri, hogy adja neki kölcsön azt, amit Évától kapott ajándékba, és ő becsülettel visszaadja majd. Rászorulókon akar segíteni vele, kéri, hogy öccse vigye magával, amikor megy.

Valószínűleg azért nem írja meg egyik esetben sem, hogy konkrétan miről van szó, mert nyílt levelezőlapot küld. Korábbi évtizedekben aránylag nyíltan írtak még pénzügyekről is ilyen levelezőlapon, de itt már azt látjuk, hogy csak utalásokkal kommunikálnak: valakik kérnek a tartalékból, nem nevezi meg, kérlek, hozd el azt, amit ajándékba kaptál, nem nevezi meg.

1986. december 10. Dénes atyának írt levél és piszkozatai.⁴²⁷ A hét lap tulajdonképpen ugyanannak a levélnek a változatai, piszkozatai. Egyik változatban azt írja, hogy két levelet küld neki, egyik bizalmas, ezt csak neki küldi, a másik hivatalosabb, ezt pedig kéri, hogy terjessze a püspök elé. Tanácsot is kér tőle. Néhány változatban kifejezetten kéri, hogy egyik paptársuknak ne mutassák meg a levelét, meg is indokolja, hogy miért. Azért, mert 1980-ban azt illetőt nevezték ki helyére a stallumban. Ha fordítva lett volna, ő nem foglalta volna el, hanem azt mondta volna, hogy az illető paptársa nem halt meg, és miután meghal, csak azután foglalja el a helyét. Igaz, hogy ő akkor egy másik egyházmegyébe került, de nem szűnt meg szatmári egyházmegyesnek lenni, és itt hivatkozik a kánon egy cikkelyének a számára is. Ezt követően a sérelmeiről beszél. Említi a szatmári templomépítéssel kapcsolatos történetét. Ezt a történetet az itt található egyik változatban mondja el a leglényegretörőbben, érdemes idézni: „1977 és 78-ban Szatmárnémetiben az árvízről megrongált kápolna helyére hatszáz férőhelyes templomot építtem. Az építés érdekében az egyházmegye vezetője járt kint

⁴²⁶ 2062. sz. irat

⁴²⁷ 1969–1975. sz. irat

a C központjában. Mivel világi emberek társaságában volt, kevés eredményt ért el. Az építési hivatal csak javítási engedélyt adott. 1977-ben régi gimnáziumi tanítványaim révén sikerült ezt az engedélyt építési engedélyre változtatni. A megyei főmérnök, aki azóta már elhunyt fiatalon, szép modern templomot tervezett és elvállalta az építkezés fölötti szakszerű felügyeletet, lelkemre kötvén, hogy vállalatokkal és vállalkozókkal (kézzel hozzáírva: ne) lépjek kapcsolatba. Az egyházmegye vezetője tudott e lényeges változásról, mert az ő aláírásával benyújtott kérvény alapján született meg. Sem e tény, sem a lendületes építkezés nem örvendeztette. Annnyira elfogult volt az ügyben, hogy a C megbízottjának nem átalotta kijelenteni, hogy a templom engedély nélkül épül. Amikor ezt aényt eléje tártam, kinevezte az utódomat. Mivel pedig az általa kiküldött bizottság előtt nem jelentem meg, hogy személyesen adjam át a hivatalos pénztári naplót, kényszernyugdíj-állományba helyezett.” Az egyik kifogás az volt, mondja, hogy nem tudott pénzügyi elszámolást bemutatni. Egyik pizkozatban erre is válaszol: nem akart elszámolást felmutatni, mert csak hivatalos könyvelést lehetett volna. Másfajta elszámolás nem is létezhetett. De minden kiadást és bevételt jegyeztek a káplánnal. A másik kifogás azzal volt kapcsolatos, hogy eltávozása után jöttek rá arra, hogy a nevéen volt egy autó: „amikor 6 kocsit vetek 29 német és 10 tengerentúli segítségével, egy kocsi rám maradt”. Felteszi a kérdést magának, hogy miből fizette, majd erre válaszul hosszan bizonygatja, hogy volt pénze rá. Egyik pizkozatban elmondja, hogy életében egy pohár sört nem vett, még kevésbé pálinkát, a többi változatban csak azt, hogy nem cigarettázott. Egy fiatal pap nemrég kiszámolta, hogy aki ötven évig naponta egy csomag cigarettát elszív, az 3 milliót füstöl el. Tehát lehetett pénze, és ha nem volt is, megkereste azt a pénzt, hiszen a templom építésénél ő is dolgozott mint munkás. Itt arról ír, hogy az ő munkásai mennyi napszámot kaptak. Említ egy korábbi templomfelújítást, amelyről ő tudott, és amelynél egy vállalkozó dolgozott, aki „tudta fejni a papokat”, és ő kiszámította, hogy a felújítás árának felét a vállalkozó zsebre tette. Kijelenti, hogy megérdemelte azt az autót, hiszen 300 (másik változatban 350) napot dolgozott az építkezés irányítójaként. „Egy k(o)csi árát

megérdemeltem. Ma amikor valaki nagyobb munkálatokhoz kezd, azal kezd, hogy megvesz egy ARO-t.” Itt témát vált. Röviden kitér az intézetben történt esetre, amely után el kellett mennie onnan. Elmondja, hogy a rektor megkérdezte tőle, hogy a diakonus ügyéről a püspök tudott-e. Ő azt válaszolta, hogy a püspök parancsára cselekedett így. A rektor meg volt botránkozva, mondván, hogy a püspöknek nem szabad ilyet tenni. Újabb témaváltás, kijelenti, hogy az utánpótlás körül sok gond van, és ők „a legmagasabb helyről” kaptak bátorítást arra, hogy nemet is kell mondani – ezt a gondolatot nem részletezi tovább. Végül a sérelmei között említi a nyugdíjának ügyét is. Ezt a következőképpen mondja el: „1979 őszén a nyugdíjintézet egy összeget juttatott el hozzám annak bizonyításául, hogy nyugdíjállományba helyeztek. Visszautasítottam az összeget, tiltakozásul az igazságtalanság ellen, amely velem történt. Az igazságtalanság abban állt, hogy a világi hatóságok bátorítására megépítettem Szatmárnémetiben egy kültemki templomot. Erre a célra a Caritastól 38 ezer márkát és 10 ezer dollárt valamint kb ugyanannyi itthoni adományt használtam fel. Milliók helyett százazrekben kifejezhető összegbe került. Nem voltak vállalatok és vállalkozók, akik jól kereshettek volna. 1978 őszén nem voltam hajlandó tárhattam fel *(törölt szöveg)* senki előtt az építkezés számadatait. Így ideggyógyintézetbe szerettek volna jóakaróim juttatni. Amúgy másokkal intéztették volna el. Az elsőt elviseltem. A másodikat elkerültem. 1979 nyara volt tanítványaim és barátaim intencióból élek, és abból, hogy saját kezűleg művelve egy szőlőskertet misebort termelek.” (A hibás fogalmazás az eredetiben.) Egy piszkozatban ennél a résznél azt is mondja, hogy akár börtönbe is kerülhetett volna: „Örülök, hogy nem csukattam (ga)gyógyintézetbe. 78-ban szó volt róla. És örvendek, hogy börtönbe sem kerültem e miatt. Mert arra is hajlandók lettek volna, hogy oda juttassanak.” (A hibás fogalmazás az eredetiben.) Itt következik az, hogy tulajdonképpen miért írja a levelet. Nyugdíja két részből tevődik össze: a papi és a tanári működése alapján kapott nyugdíjból. Megtudta, hogy a tanári működése alapján neki járó nyugdíjat havonta átutalja a Szatmár megyei nyugdíjintézet a bukaresti papi nyugdíjalapnak. Neki az a kérdése, hogy van-e joga valakinek az államtól a nevére

utalt illetményt visszatartani, az egyházmegyei vezetőkől álló nyugdíjintézeti vezetőségnek van-e joga az ügyével érdemlegesen foglalkozni, és ő fordulhat-e világi bírósághoz ez ügyben? Hozzáteszi, hogy ennek az intézménynek a létrehozásakor ő is bizottsági tag volt, és akkor ott valaki megjegyezte, hogy „ezentúl a pénzeinket mások fogják (el)kezelni”. Hozzáteszi, hogy akkor nem sejtette, hogy ő lesz az egyik áldozat.

A „C” rövidítés valószínűleg a Caritast jelzi. Az intézeti történetet itt nem fejtí ki részletesen, ám úgy tudjuk, hogy az intézet egyik hallgatójának volt szüksége egy igazolásra az addig még le nem tett vizsgáiról, amelyet a rektor helyett Mihály írt alá. Az építkezés körüli történet leírásából nem világos, hogy adományból kapta-e az autót, vagy megvásárolta, hiszen egyik helyen azt írja, hogy volt pénze rá, majd azt, hogy megérdemelte. A nyugdíja történetében észre lehet venni a tendenciózus megfogalmazást: azt írja, hogy eljuttattak egy összeget hozzá annak bizonyításaként, hogy nyugdíjazták, miközben ezt nem bizonyítéknak szánták, hanem az volt az első nyugdíja. Látjuk, hogy bár meggondolta magát a nyugdíja átvételét illetően, még mindig dacosan elutasítja az egyházi részét: nem a teljes összeget akarja megkapni, hanem csak azt a részt, amely a tanári munkája nyomán jár neki. És azt is látni lehet, hogy miközben eredetileg ő maga nem vette át a nyugdíját, ekkor már úgy véli, hogy jogtalanul tartják vissza azt.

1986. december 10. János levele.⁴²⁸ Megköszöni a nyári szabadságról és élményekről szóló beszámolót. Elmondja, hogy ő benyújtotta lemondását a szigeti plébániáról, ezért nem rendelkezik már szabad kézzel a kiutalt segélyekről. Egyelőre nem kapott még választ. Ha ki kell költöznie majd a plébániáról, lesz lakása, ahova visszavonulhat. Az autóját eladja, és az árát a templom felújítására ajánlja fel, amelyet ő már nem fog elkezdni. Intenciókat küld karácsonyra, ha nem utasítja vissza a címzett.

⁴²⁸ 1976. sz. irat

1986. december 10. Dr. Dobos János levele, Máramarosszigeten keltezte.⁴²⁹ Az 1976. sz. levele másik oldalán szerepel. Hivatalosan meghívja paptársát az aranymiséjére, amelyre december 27-én kerül sor. Az azt követő ebédre is meghívja, és kéri a visszajelzést. Ez utóbbi meghívó a parókia pecsétjével is el van látva.

1986. december 21. Imre atyának írt levél.⁴³⁰ Öröm volt velük találkozni, mondja neki, és így utólag elgondolkodott azon, amit a vendége javasolt. Azért írja a levelet, mert mégis jó ötletnek tartja a javaslatot, és kéri, hogy szerezz meg neki azt a gyógyszert eredeti csomagolásban. A végén elmondja, hogy megérkezett szabadságra az ifjú muzsikus barátja, és ott lesz a szünidő idején.

1986. december 21. Istvánnak írt levél.⁴³¹ Jókívánságokat küld az egész családnak. Röviden ír a televízióról, amely nem megy úgy, ahogy mennie kell, és most nagyobb antennára akar szert tenni. Végül kéri a megértésüket azért, hogy nem kíván kimozdulni a csendes kis hajlékából.

(1986) Levél Angélának.⁴³² A lap felső részén összecúsznak a sorok. Abban a részben, amelyet már el lehet olvasni, arról ír, hogy a Carpati motoretáját 1960 elején vette, 1965-ben törölte Fehérváron. Kéri, hogy Angéla menjen be és nézzen utána. A másik ügy az autója, amiről nem fog lemondani. Ő nagyon sokat járt gyalog, porban és sárban, és nem kért senkitől semmit, nem várt senkitől semmit. Pedig 1979-ben az unokahuga őt kitessékelt volna a kocsijából, és meg is haragudott, hogy nem adta oda nekik. Ő olyan ostobaságot nem tesz, hogy odaadja a kocsit, és ő gyalog jár. És itt leírja, amit érez: „természetnek vettétek volna, hogy ott maradjak idegenben”. Alatta pedig ezt

⁴²⁹ 1977. sz. irat

⁴³⁰ 1979. sz. irat

⁴³¹ 1978. sz. irat

⁴³² 2041. sz. irat

írja: „örökölni nem szabad, míg a tulajdonos él”. Ő nem tartja számon, hogy testvérei kivel barátkoznak, és ne hergeljék egymást az ő kapcsolatai miatt. Kristóféktől ő többet kapott, mint amennyit adott nekik, bár a család ezt nem hiszi el. Ezután egy csomag elküldéséről egyeztetet nővérével.

A családi konfliktus arról szól, hogy a testvéreire nehezítel, akik azt hitték, hogy ő nem tér hazá Németségéből. Úgy tűnik, hogy egy másik nehezítési oka is van: a rokonai kérték, hogy adja át nekik használatra az autóját, amit ő itt visszautasít.

(1986) Kézzel írt formanyomtatvány.⁴³³ A kérvény román nyelvű, és a parancsnok elvtárshoz szól. A kérvényező az adatai feltüntetése után azt kéri, hogy engedélyezzék számára az írógép használatát – itt meg kell adnia a márkáját és a típusát is, és meg kell neveznie azt, hogy mire használja az írógépet. A lap felső felében jelezték a bélyeg helyét, lent pedig az aláírás helyét.

A formanyomtatványt a kézírásból ítélve nem Tyukodi Mibály írta. Feltételezhetően modellnek kapta, hogy később ez alapján készítse el a saját kérvényét.

(1986 karácsony) Karácsonyi üdvözlés ismeretlen feladótól.⁴³⁴ Levelezőlapra írógéppel írt szöveg, bal oldalán rajz. Csak az aláírást és a megszólítást írták kézzel.

1986 karácsony – 1987. január. Feljegyzések több lapon, amelyeket összekapcsolt.⁴³⁵ Ezekhez később leveleket csatolt, és az egészet cérnával összefűzte. Mivel ezt így összekapcsolta, egy csomagban tárgyaljuk.

A feljegyzésekben részletesen beszámol arról, hogy mi történt az adott napon, kikkel találkozott, mivel foglalkozott, milyen idő volt. Három-öt naponta írt egy feljegyzést január folyamán. Minden napra egy oldalnyi összefoglalót szánt. Van olyan lap, pl. a január 27-i, amelyet

⁴³³ 2058. sz. irat

⁴³⁴ 2064. sz. irat

⁴³⁵ 2070/1–2070/25. sz. irat

egy kapott levél hátára gépelt – valószínűleg azért, hogy a papírral spóroljon.

December 27-én arról számol be, hogy Kristóf már az övéihez is ragaszkodik, és ő ennek örvend. Szeretne nála is lenni, de most inkább az övéihez húz a szíve. Majd így vigasztalja magát: „Majd lop pár napot nekem is. Nem is nekem. A latin nyelvnek, amelyet megízlelni akarunk együtt.”

Beszámol arról, hogyan szilveszterezett. Előbb elmondja azt, hogyan töltötte az év utolsó napját: kitakarította a házat, kimosta a szennyesét. Meglepte, hogy egész nap volt villanyáram. Este a templomba ment magánájtatosságra, majd pedig átadta magát „a világi szilveszterezésnek”. Az ünneplés középpontja egy szép krimi film volt, amit a televízióban nézett meg. Éjfél előtt már fáradt volt, ezért kikapcsolta a készüléket és lefeküdt aludni.

Január 7-én elárulja, hogy ezekben a napokban egy történelmi öszszefoglalón dolgozik: „Azt tűztem ki ui. magam elé, hogy papírra vetem igazságainkat.” Ezt a saját tulajdonában levő könyvek alapján készítette, említi is egy helyen, hogy lexikonokból dolgozott. Ezen a napon csomagot és levelet is kapott Angélatól. Nővére elküldte neki a számára elkészített tésztát. Levelében pedig arra kérte, hogy az autóját adja oda János egyik fiának. Ő itt a feljegyzésben leírja, hogy ez a kérés őt felháborítja. 1979-ben már kérték tőle azt, hogy az unokahúgának és férjének adja oda az autóját, akkor sem tette meg, és most sem érti, hogy miért kellene lemondania az autójáról. És itt újra eszébe jut az, hogy a családja azt remélte, hogy ő kint marad Németországban, és sietve kezelésbe vették az ő pénzét – ezek az ő szavai.

Január 13-án említi, hogy a konyhájában csonttá fagyott minden, amiből megérthetjük, hogy csak a szobában fűtött, a ház többi részében nem. A jó meleg szobáját dicséri, és eszébe jut az, hogy csak a börtönben nélkülözte a meleg szobát, ám ott sem mindig, mert Szebenben és Csernavodán nem hiányzott a meleg.

Január folyamán említi, hogy még mindig dolgozik azon a kis művén, amellyel a népét kívánja megajándékozni, „hogy tisztán lássunk múltunk ügyében”.

Január 27-én Kornél ment hozzá, antennát vitt neki és a felszereléséhez szükségeseket, és ketten fel is szerelték az antennát. A kisebbik televíziójához kapcsolták, és elégedetten írja, hogy remekül megy a készülék – igaz, lehetne többet kívánni, például színesben nézni, de annak is eljön az ideje.

Ugyanezen a napon írja, hogy értesítést kapott a nyugdíjával kapcsolatban: meg fogja kapni visszamenőleg egy részét, a hírek szerint 90 ezer lejt. Azon töpreng, hogy mit tegyen ezzel a pénzzel. Első ötlete az, hogy vesz egy új autót, amire részben megvan már a pénze, „hatvan itt, negyven Károlyban a CEC-ben. Másik 10-15 majd csak előkerül.” Itt elgondolkodik azon, hogy a szőlővel vajon foglalkozzon-e még – hiszen ha nincs szőlő, az autót sem kell annyit használnia. Igaz, hogy kirándulni jó dolog, ezért az autóról nem akar lemondani.

Ezekben a napokban többször említi azt, hogy este néhány órára megszakítják az áramszolgáltatást. A napi programját is ennek megfelelően alakítja: kiemelten írja, hogy igyekezett elmenni és megoldani valamit, még mielőtt megszakadna az áramellátás, és azt is említi, amikor azon csodálkozott, hogy egy-egy napon nem szakították meg az áramszolgáltatást. Neki két lámpása volt, amelyeket tölteni is lehetett. Az egyiket bányáslámpásnak nevezi – valószínűleg fejre erősíthető volt. Ennek a fényénél próbált írógépen írni akkor is, amikor az áramellátás szünetelt.

Január 31-én postázta Kristófnak a születésnap csomagot. Két csomag lett, mert miután lezárta az elsőt, jutott eszébe, hogy még egy tepsis torta csomagolásra vár, így abból egy második csomagot is készített. Megérdemli a fiú, írja. Most lesz 18 éves. És megpróbálja felidézni azt az időszakot, amikor ő maga volt 18 éves, ám nagyon kevés dologra emlékszik vissza. Például arra, hogy akkor végezte a hatodik osztályt, majd arra, hogy rettenetes formulákat kellett tanulnia a szinusz, a koszinusz, a tangens meg a kotangens igazságairól – még rágondolnia is szörnyű, így fogalmaz. Ez a tehetetlensége álmaiban tér vissza, annyira nem szerette.

Még mindig nagy hidegek voltak. A templomban -7 fokot mért. A mise alatt látta, hogy miután a bort a kehelybe öntötte, az kezdett

megszilárdulni. A misét lerövidítette 15 percre. Mégis mire az áldozáshoz ért, meg kellett törnie a bort, hogy magához vegye, mert az már megfagyott. Egy fehér kesztyű volt a kezén, és így is megfagyott a keze. Tíz híve volt a misén. Húgának írja egy levelében, hogy fagyási sérülései vannak, de ne aggódjanak, mert ő tudja, hogyan kell kezelni. Nem részletezi, hogyan szerezte a sérüléseket, nem világos, hogy a misén-e.

A feljegyzések februártól ritkulni kezdenek, helyettük idecsatolja az ekkoriban írt leveleket is.

1987 januárjában Juliskának írt.⁴³⁶ Elmondja, hogy bizalmas ügyben keresi fel. Eladta az autóját, és szeretne vásárolni egy újat. A címzett fiaihoz szeretne fordulni, mert biztos abban, hogy ők tudnak neki segíteni abban, hogy új autót vásároljon. Ebben kéri a közvetítését.

Január 18-án húgának, Ibolyának írt levelet.⁴³⁷ A nagy tél és az áramkiesések emlegetése után rátér arra a témára, amely őt foglalkoztatja. Egy történetre emlékszik vissza. Egyszer, amikor Ibolya nála volt, együtt utaztak vissza, és ott volt Kristóf és az apja is. És ő, Mihály vásárolta meg a jegyeket mindannyiuknak, és így Ibolya is így „potyázott” egy jegyet. Kéri őt, hogy emlékezzen erre vissza. A történetet Angéla idézte fel, mintegy szemrehányásképp, ám ő nem tud erre az esetre visszaemlékezni. Angéla kifogása az volt, hogy Mihály fizette a nem rokon család vonatjegyét is. Ő, Mihály azt feltételezi, hogy valószínűleg az ő érdekében utaztak, azért fizette ő a vonatjegyét mindenkinek, ugyanis ő csak ilyenkor tartja kötelességének az utazási költségeket kifizetni. Úgy tűnik, hogy Angéla neheztelt azért, hogy a Kristóf családjának ő fizette a jegyeket. Mihály védekezésésképp kijelenti, hogy egyelőre többet kapott a családtól, mint amennyit adott, hiszen szinte minden vasárnap átjár a család segíteni neki a szolgálatban, és még benzinpénzt sem kérnek. Kéri a családját, hogy csillapodjanak le. Nem esik jól neki azt hallania, hogy Angéla lépten-nyomon kijelenti, hogy „az nem szereti a családját, aki...” – és itt nem fejezi be a mondatot.

⁴³⁶ 2070/13. sz. irat

⁴³⁷ 2070/14. sz. irat

A fenti, 1987. januári feljegyzések mellé becsatolt pár levelet, amelyeket az 1986. év folyamán keltezett.

November 18-án például örömmel meséli Kristófnak, hogy testvére megszerezte a hajtási engedélyt, és azzal biztatja a fiút, hogy mihelyst érettségizik, ő is meg fogja szerezni. Büszkén mondja, hogy jó oktatót ajánlott a testvérének, ezért volt sikeres.

Az ugyancsak ide beillesztett, 1986. június 30-án keltezett levélben a saját udvarán levő körtefáról ír, amelyről eszébe jut az az epizód, amikor Kristóf himlős volt. 13 évvel korábban történt, azaz valamikor 1973-ban. Annak a körtefának az első termését fogyasztotta a lázas gyerek, mert az nem csípte a láztól sebes száját.

1986. december 8-án írt Melániának levelet, és ezt is ehhez a csomaghoz csatolta. A levél igencsak rövidre sikerült. Azzal kezdi, hogy elrepültek a napok, majd értesíti arról, hogy október 4-én hazaérkezett – nyilván Németországból. A levél elején emlegetett repülő napok a mentegetőzést jelentik: december lett, és ekkor vette észre, hogy jó két hónapja hazaérkezett, és még nem írta ezt meg Melániának. Egyetlen mondatban el is mondja, hogy az elmúlt idő azzal telt el, hogy próbálta megkapni mindazt, amit a vámon elvettek tőle. A levelet a névnapja alkalmából megfogalmazott jókívánságokkal zárja, amelyekhez hozzáteszi a karácsonyiakat is.

A december 27-i feljegyzésben összekapcsolja Kristóf látogatását és a közös latintanulást, ami figyelemre méltó: mintha nem bízna abban, hogy a fiú elmenne hozzá, ha csak az ő meglátogatása miatt kellene mennie. Mintha szeretne valami egyebet, ami nagyobb kényszerítő erővel bír, mint a személyes kapcsolat: a lecke, a tanulás, amely okán fel kell őt keresnie.

1987. január 17. Paptársának levele az ordináriushoz.⁴³⁸ Levelében, amelyet elmondása szerint már évek óta készül megírni, azt kéri, hogy helyezték el a segédlelkészét. Indoklásul említi azt, hogy kollégája számos alkalommal italosan misézett vagy tartott hittanórákat, máskor meg egyáltalán nem látta el a szolgálatát ugyanezen okból kifolyólag,

⁴³⁸ 1367. sz. irat

végül pedig megemlíti, hogy évek óta találkákat tart egy lánnyal. Ő hiába figyelmeztette. Nem vádolja súlyos bűnnel, teszi hozzá, de az ifjúság is tudja és sokan mások. Kéri az áthelyezését, mert már hét-nyolc éve részeges ember a legközelebbi munkatársa, és nehéz lelkesedni és lelkesíteni ilyen körülmények között.

1987. január 20. Tibinek, a főkönyvelőnek írt levél.⁴³⁹ Egy Carpați márkájú motoretta ügyét szeretné tisztázni vele. Valamikor 1982-ben azt mondták neki, hogy szereztek számára egy (a forgalomból való) törlési engedélyt, ám most kapott egy értesítést a károlyi adóhivaltól, hogy még mindig szerepel a nevéen egy motoretta – és itt leírja az összes adatát. Következésképpen négy évvel ezelőtt nem törölték a nevééről a motoretta. Ő jóhiszeműen átadta Tibinek, mert nem használta, de a Tibi kezéből a cigányokhoz került a motoretta, és ő fizeti rá az adót, amit nem talál helyesnek. Tehát azt kéri Tibitől, hogy a motoretta fenti adataira szerezze meg a törlési engedélyt, és többet nem zavarja ez ügyben.

1987. január 24. Angéla levele.⁴⁴⁰ Volt az adóhivatalban, és tisztázta a Mihály autóival kapcsolatos félreértéseket. A nyilvántartásukban úgy szerepelt, hogy jelenleg nincsen autója. Korábban volt kettő, de törölték mindkettőt. Ő állította, hogy van egy autója, és hosszas keresés után megtalálták a hibát, és javították. A motoretta viszont szerepel a nyilvántartásban, azt 1962-ben vette. Törléséhez vagy az adásvételi szerződést, vagy a DAC-tól egy igazolást a motoretta megsemmisítéséről. Egy kis csapdába is kerültek, mert egy korábbi évről maradt adó-többletből vonták le az előző két év adóját, ezért nem adtak erről nyugtát. A nyugta azért kellett nekik, hogy azzal kiváltsák a benzin vásárlására jogosító szelvényt, ám ezt így nem tehetik meg. Azaz bár ki van fizetve az autó adója, benzint nem tudnak vásárolni. Végezetül azt írja, hogy örül a jól sikerült hájaspogácsának, és sajnálja, hogy nem tudta megköstolni.

⁴³⁹ 2072. sz. irat

⁴⁴⁰ 2176. sz. irat

1987. január 26. Dénes atyának írt levél.⁴⁴¹ Megköszöni neki a választ, lenne viszont pár kiegészítése a leveléhez. 1. 1984-ben személyesen felkereste a nyugdíjosztály igazgatóját, majd kérést is nyújtott be a bukaresti irodába, amelyre választ nem kapott. 2. Dáskál István ordinárius is írásban kérte ügye rendezését, eredmény nélkül. Úgy véli, hogy az ő ígéretük is eredménytelen lesz. Arra kéri a címzettet, hogy a fenti megjegyzéseivel kapcsolatban kérjen tájékoztatást, „Szatmártól is”, és azt is hozzáteheti, hogy a szatmári nyugdíjosztály azt állítja, hogy folyamatosan küldte a bukarestinek az ő nyugdíját. Újra felteszi a kérdést neki: milyen körülmények között fordulhat világi bírósághoz.

1987. január 26. István ordináriusnak írt levél.⁴⁴² Legutóbb 1984-ben leveleztek, amikor azt ígérte volt, hogy nyugdíjügyéről a bukaresti hivatalnál tájékozódik. Ekkor szakadt meg a levelezésük – de nem ő maradt adós a válasszal. A gyulafehérvári iroda viszont megkérdezte a bukaresti hivatalt, ahol azt mondták, hogy csak három évre visszamenőleg kaphatja meg a nyugdíját, mivel korábban nem érdeklődött. Szeretné nekik bizonyítani az ellenkezőjét, és kéri a címzettet, hogy segítsen neki ebben azzal, hogy a saját érdeklődő levelének tárgyát és az arra kapott választ megosztja vele.

1987. február 9. Jánosnak írt levél, Gyöngyön keltezte.⁴⁴³ Ebben arra kéri, hogy beszéljen az ő érdekében az ordináriussal, hogy megkaphassa visszamenőlegesen a nyugdíját. Ehhez elmondja a történetét: ő 1979-ben visszautasította az első havi nyugdíját abból a meggondolásból, mondja, hogy büntetésből nyugdíjazták. Ezután 1983 őszén személyesen volt egy bukaresti hivatalban, de nem járt szerencsével. Az ő nyugdíjának egy részét az állam kellene adja a tanári működésének évei után. Ekkor írásban is kérte, hogy folyósítsák a nyugdíját. 1984-ben a nővére is volt a nyugdíjosztályon, ahol megígérték, hogy utána-

⁴⁴¹ 2079. sz. irat

⁴⁴² 2081. sz. irat

⁴⁴³ 0511., 2073. sz. irat

néznek, majd Dászkál István is érdeklődött, de választ nem kapott. Ez év elején a gyulafehérvári püspökség is érdeklődött, és azt a választ kapták, hogy csak három évre visszamenőleg adható ki a nyugdíja, mert korábban nem érdeklődött utána. Az ordináriushoz nem fordulhat, mondja, és leírja, hogy miért: „Márton püspök úr kérésére bocsánatkérő levelet küldtem neki 1980 nyolcvan nyarán. A püspök úr is írt neki. Nekem nem válaszolt. A püspök úr sorait általam hamisított iratnak titulálta, míg (...) nem igazolta, hogy valóban a püspök úr sorai. S. F. élete legnagyobb művének tartja, hogy nekem nyakamat kitörte.” (A zárójel helyén személynév szerepel.) Megkérdezte a gyulafehérváriaktól, hogy szabad-e világi peres úton keresnie az igazát, de mielőtt választ kapna tőlük, arra kéri a címzettet, hogy járjon közbe az érdekében, és figyelmeztesse barátilag – valószínűleg az ordináriust, hogy kímélje meg az egyházat egy világi pertől. Találja meg a módját a címzett, hogy hogyan figyelmeztesse, hogy intézze az ügyét, mondja. Köszöni az utóbbi 50 intenciót. Utóiratban hozzáteszi, hogy írja meg: ő feltétlenül ragaszkodik a teljes összeghez, mert „akta bizonyítja”, hogy érdeklődött. Azzal zárja, hogy aki akadályozta, az fizessen.

1987. február 10. István atyának írt levél.⁴⁴⁴ A február 3-i levelére válaszol, amelynek örült, mert megvan a bizonyíték arról, hogy nemcsak ő, hanem egy hivatal is érdeklődött a nyugdíja felől. Ezután szinte egy egész oldalon keresztül ecseteli azt, hogy hogyan alakult ki a feszültség közte és egyes kollégái között. A történetet 1941-re vezeti vissza. Két kollégája, akiről beszél, évfolyamtársai vagy iskolatársai voltak, mert azt írja, hogy neki engedélyezték azt, hogy egy évet ugorjon a tanulmányaival, de a másik kollégájának, aki ugyancsak ezt kérte, nem mondtak. Ezen felül Mihályt tették meg főduktornak (a kispapok képviselőjének). Amikor a kollégája segédlelkész volt egy faluban, Mihály tanárkodott, és úgy látta, hogy ez is bántotta a kollégáját. Amikor 1965-ben ott kellett hagynia a tanárkodást, Márton Áron kérte őt, hogy maradjon az egyházmegyében, de a fentiekben említett egyik kollégája,

⁴⁴⁴ 2074., 2075. sz. irat

akkor ordinárius javasolta, hogy menjen haza Szatmárra. Ő megfogadta a hívását és hazament, mert nem vágyott Brassóba, amit távlatilag neki szántak, mondja. Aztán nagy hibát követett el 1967-ben, mert nem gratulált neki. Azért nem gratulált, mondja, mert tudta, hogy mik zajlanak a kulisszák mögött. Majd 1979-ben egy volt tanítványa győzte meg arról, hogy vállalja el a szatmári templom építését. Megszerezte az engedélyeket, és felépült a templom. Ez az illető kollégájának nagyon fájt, mert ő személyesen volt a központban, de nem adtak több támogatást. A város 8 millióért építette volna fel, a segélyező szervezet 5 milliót ígért. Ő majdnem kétmillióval használhatóvá tette, és becslése szerint még egy milliót kellett rá költeni. Aztán 78-ban felszólította az említett kollégája arra, hogy adja át az építkezést, mert Mihályt nyugdíjba küldi. Ő átadta a hivatalos könyveket és számadásokat, de amit nem hivatalosan végeztetett, azt nem mutathatta meg, érthető okokból. Itt így ír: „Most már 6-7 év múltán megmutathatnám számadásaimat. A veszély már nem áll fenn. Ő dühében végezte élete legnagyobb opusát: kitornte a nyakamat. M(árton) Á(ron) pk. úr 79-ben látva a helyzetet, kért, hogy levélben juttassam kifejezésre S-F előtt sajnálatomat a történetek fölött. Ő maga is írt neki bizalmas levelet. A válasz nekem semmi – a pk. levelére azt mondta, hogy azt én hamisítottam. Az orrom előtt lobogtatta, hogy az nem a püspök levele. (...) igazolta neki, hogy igen is az.” (A zárójel helyén személynév szerepel.) Ezek voltak az előzmények, ami után 1979-ben visszautasította az első nyugdíjat. A levél végén arra kéri a címzettet, hogy írjon a fent említett személynek egy bizalmas levelet, amelyben kérje arra, hogy rendezze az ügyet. Ő nem szeretné világi bíróság elé vinni.

A szöveg két másolatban is megvan, ami arra enged következtetni, hogy a fontossága miatt nemcsak egy, hanem több másolatot is készített belőle.

1987. február 12. Imre levele.⁴⁴⁵ Mentegetőzik, amiért nem válaszolt az ünnepek után rögtön érkező levélre, de elmaradt munkáit pótolta. Szándékában áll felkeresni a címzettet, ha Váradra megy, de most a sok

⁴⁴⁵ 2198. sz. irat

hó oda köti. Szeretne beszélgetni vele. Ír a címzett egy könyvéről, amelyet nem sikerült magához vennie valakitől, mert az illető is továbbadta, de bizonyára hazakerült már. Azzal búcsúzik, hogy sokat gondol rá, aki oly sok jóval volt vele szembe, amit soha megköszönni nem tud.

1987. február 21. Feljegyzés.⁴⁴⁶ Címe: Másodszor születik meg a színes TV. Azt meséli el benne, hogyan vitte magával a televízióját, amikor Szatmárra kellett mennie, és ott hogyan talált egy mestert, aki megoldotta azt, hogy színesben legyen nézhető az adás. Szatmárra azért utazott, mert akkor vásárolta meg az autóját. Szatmáron a televíziószerelő műhely vezetőjének elmondja, hogy sok pénz van nála, mert többek között autót vásárolni megy. Ennél fontosabb volt azonban számára a színes televízió története, úgyhogy az autót mintegy csak mellesleg említi.

1987. február 24. István atyának írt levél, Gyöngyön keltezte.⁴⁴⁷ Köszöni a megnyugtató hozó válaszlevelét. Arra, hogy azt tanácsolta neki, ne legyen borúlátó, idézi egy közös ismerősük történetét. Az illető deportálás után hazatért, pappá szentelték. Rögtön Mihály után ez az ismerősük is építkezésbe kezdett, egy 20×20-as hajlékot akart építenni – ennyire volt terület. Ő „vállalatokkal vesződött”, ellentétben vele, Mihállal, akiről tudjuk, hogy nem hivatalos munkaerőt alkalmazott. Csak valamikor 83-ban lehetett használatba venni a helyet, mondja, de a torony még most is épül, csak jövőre lesz készen. Az illetőnek ráment az egészsége, bár nem ivott, a mája betegedett meg. Aztán 84-ben „modortalan levélben” közölték vele, hogy kinevezték az utódját. Ő abban az évben beszélt vele, és neki kiöntötte a lelkét. Azt mondta, hogy az a levél jobban fáj neki, mint a betegsége. És hogy azt reméli, hogy majd felgyógyul, és „akkor aztán bemegy az S. szobájába, rázárja az ajtót, és agyonveri”. Az illető kollégája, akiről mesél, a tavaly ősszel halt meg. Ő, Mihály így vélekedik: „Ha engem 78-ban börtönbe vagy kényszer-

⁴⁴⁶ 2076A. sz. irat

⁴⁴⁷ 0505. sz. irat

gyógykezelésre tettek volna, akkor sem lettek volna olyan terveim, mint szegény Jánosnak.” Ezt követően egy II. Józseffel kapcsolatos korábbi véleményváltásra reagál, de úgy tűnik a szövegből, hogy ez a történet csak összehasonlításképpen merül fel: „A válaszom ez: ő saját kútfejből merítette eszméit, rögeszméit. Az én rögeszméimet a zsinat kívánta, kívánja ma is – hiába. Az, hogy nem lehet eladni templomi ülőhelyeket; hogy énekeinket jóváhagyott gyűjteményekből kell vennünk; hogy a templomban egyszerre két szentséget nem lehet kiszolgáltatni – mise alatt gyóntatni stb.” Végezetül a címzett egyik célzására reflektál, amely szerint a mások véleménye könnyen megváltozik rólunk. Ő sejtí, hogy kik azok, akik neki ezt mondták. A válasza az, hogy „au(t)diatur et altera pars”. A lap hátoldalán olvasható a levélnek egy rövidebb változata.

A megválasztott és itt idézett szóhasználatból érezni lehet Mihály elítélő véleményét: azt írja, hogy a kollégája vállalatokkal „vesződött”, és nem azt, hogy a kollégája a vállalatokat alkalmazta. Ebből érezni, hogy ő a vállalatok alkalmazását nehézkésnek vélte, úgy gondolta, hogy ez vesződéssel járna. Tegyük hozzá, hogy úgy fogalmazza meg ezt az ítéletét, hogy személyesen nem tapasztalta ezt meg, hanem mások elbeszéléseiből következtetett erre. A levelezésükben azokról az újításokról is beszélnek, amelyeket Mihály a plébánosi működése során bevezetett. A levelezőtársa valószínűleg korábban rögeszmét emlegetett ennek kapcsán, mert erre válaszul ő azzal védekezik, hogy zsinat írja elő mindazt, amit ő bevezetett.

1987. március 7. János válaszlevele.⁴⁴⁸ A levelet M(áramaros)-sz(iget)en keltezte. Sokat gondolkodott azon, hogy tud-e segíteni a címzett kérésének megfelelően vagy sem. Hosszas megfontolás után végül úgy döntött, hogy nem ír az érdekében. Ezzel csak olajat öntene a tűzre, mondja, „s az olyan kitöréssel fenyegetne mint egy vulkán”, különösen, ha elmondaná neki a címzett feltételeit is. Kéri, hogy ne haragudjon rá ezért.

⁴⁴⁸ 0507. sz. irat

1987. március 7. Feljegyzés.⁴⁴⁹ Miután a fogyatkozó anyanyelvi iskoláról és a hiányzó anyanyelvű televíziós műsorról szól, három halálesetet említ, amelyek megrendítették őt. Elsőnek Szabó T. Attilát említi, utolsónak Irányi László püspököt, másodiknak azonban újra Sütő Andrást, érdemes ezt a részt idézni: „Az egyik fűtetlen vonat fürkájében történt. István keresztnévvel hozza a jelentés Sütő András szívroham következtében történt halálát.”

Szabó T. Attila 1987. március 3-án hunyt el, Irányi László püspök pedig 1987. március 6-án. A Sütő András esetében azonban nem helyes a következtetése, hanem az eredeti hír lehetett helyes. Ő azonban sosem hallott Sütő Lászlóról, ezért úgy véli, hogy a sajtó tévedése a név, és a helyes hírt tévesen javítja. Sütő András később, 2006-ban hunyt el.

1987. húsvét. Feljegyzés.⁴⁵⁰ Címe: Húsvéti ünnepek 1987-ben. Előbb a hideg időjárásra panaszkodik, majd rátér a húsvét leírására. Történt, hogy Kristóf emlékeztette őt arra, hogy négy éve azt ígerte, hogy ő fogja énekelni a szenvedés történetében Jézus szerepét. Várta haza őt vakációról. Tudta, hogy Bélteken disznót vág a fiú családja, ezért úgy vélte, hogy hozzá csak másnap, vasárnap érkezik. De megérkezett már szombaton, boldogan, és ő „nem kisebb örömmel” fogadta. Aznap Kristóf ott aludt, és másnap jöttek a szülei is. Az ünnepségről azt írja, hogy nagyon szép volt. Érdemes idézni: „A főhős Kristóf volt. Talpig feketében, elegánsan. Megjelenésével is áhítatot sugárzott. Még inkább átélt éneklésével. Úgy volt ő a középpont kicsiny közösségünkben, mint Jézusunk volt annak az igazi szenvedésnek, amivel megváltott minket.” Másnap elutazott Székelyföldre, ahol pár napig szolgált, majd azt meséli el, hogy hazafele a vonaton olyan sokan utaztak, hogy ők, a felszállók az ajtóban lógtak, miközben a vonat haladt. Zilahon volt ideje elmenni hűgához, akivel teát ittak és beszélgettek. Délre hazazért, és készült a feltámadási misére. Közben megjöttek a béltekiek. A miséről ezt írja: „Szép volt a szertartás. Áhítattal teli Állelujáztunk a

⁴⁴⁹ 2077B. sz. irat

⁴⁵⁰ 2118A. sz. irat

virrasztás után és harsonával mentünk a körmenetre. Ilyen nem is lesz egyhamar.”

A Kristóf iránti ragaszkodása itt abban nyilvánul meg, hogy a fiúnak a közösségben játszott szerepét Jézus szerepéhez hasonlítja, bár a gondolat megfogalmazása kissé sántít.

1987. március 10. Feljegyzés.⁴⁵¹ Azt meséli el, hogyan próbált több úton-módon is eljuttatni egy gázpalackot Nagykárolyba a nővérenek, majd arról számol be, hogy van egy asszony a faluban, aki „nagyon intelligens valaki”, és „tisztá, mint a gyöngyharmat”. Egy özvegyasszony, akinek távol élnek a gyerekei. Az asszony hisz az álmokban, és kevés a hittani ismerete. Az asszony felajánlotta, hogy szívesen eljönne hozzá szolgálatra, amikor nincs nekik papjuk. Ő azt válaszolta, hogy jöjjenek, mert „a gazdag forrásból miért ne mérítsenek többen”. A kegyelemre gondol, pontosítja. A feljegyzés második részében elmondja, hogy levelet kapott Szarvasról. Kiemeli, hogy őbenne végbement egy változás a feladóval szemben, úgy érzi, hogy a nyugati kirándulása volt döntő hatással ebben.

Nem nevezi meg a szarvasi levél feladóját, de sejteni lehet, hogy Melánia leveléről van szó, hiszen a teljes levelezésben csak Melániától van szarvasi levele. Érdekes az ezt követő rész: amikor elmondja, hogy megváltozott benne a viszonyulás Melániához. Az önvizsgálatának egy szép pillanata ez, amikor észreveszi és rögzíti is ezt a változást, bár nem nevezi nevén.

1987. május 13. Kedves barátjának írt levelet.⁴⁵² Azzal kezdi, hogy mivel van (bank)betétje, van reménye is arra, hogy megteheti a kirándulást. Fel is vette a kapcsolatot a tavalyi főnökével, és jelezte, hogy ha elfogadja, számíthat rá. Az a terve, hogy egyik itt megnevezett barátja lenne az útítársa, aki ért németül, tehát intelligens formában tudna megnyilvánulni, de hozzáteszi, hogy „beszéd itt is olvasva”. Hallotta, hogy olyanok is helyettesítettek, akik egyáltalán nem tudtak németül, és

⁴⁵¹ 2077A. sz. irat

⁴⁵² 0689. sz. irat

ez városokban is megtörtént. Kéri a címzettet, hogy nézzen utána, nem tudnának-e az útítársának is feladatot találni, vagy kérdezze meg egy megnevezett közös ismerősüket, hogy nincs-e lehetőség magyar helyettesítésre. Végezetül említi, hogy két nagyon szomorú esetet kellett megismerjen, alkoholizmus áldozatai, majd hozzáteszi, hogy „ha nincs dolgunk, tönkremegyünk”. Kíván sok jót a fiainak is.

A meglévő betéje alatt bankban elhelyezett pénzüsszeget érti. Németországba készül, és vinni szeretné magával egyik paptársát, barátját is, akinek munkát keres. A nyolcvanas években többször sikerült helyettesítés okán elmennie Németországba vagy Magyarországra. A megjegyzése, hogy „a beszéd itt is olvasva”, arra vonatkozik, hogy a misén mondandó beszédet a barátja is csak felolvasva vállalja, azaz bár előtte kiemeli, hogy a barátja ért németül, mégsem ismerhette annyira a nyelvet, hogy szabadon tudja elmondani a prédikációit.

1987. március 15. Egy meg nem nevezett úrnak írt levél.⁴⁵³ Értesült arról, hogy megérkeztek a kocsival, de nem tud bemenni (valószínűleg a városba). Kéri, hogy szíveskedjen intézkedni, hogy a forgalmi illeték és adó rendezésével az autó kapjon számot. Azt kéri, hogy a kérvényben jelezzék, 7-re végződő számot szeretne a számtáblára. Ő igyekszik mielőbb bejutni, hogy mindent megoldjanak.

1987. március 16. Sándornak írt levél.⁴⁵⁴ Sietve ír, hogy le ne késsen – mint lennebb kiderül, a felköszöntéséről. Megkapta a címzett levelét, de aztán elrepült két hét. Boldog névnapot kíván neki, megemlékezett róla. Üdvözlí azokat is, akik a címzett köszöntésére hozzá ellátogatnak, és kéri, hogy vegye úgy, mintha ő is ott lenne. Hallotta a címzett is biztosan, hogy Szabó T. Attila elment. És ő úgy véli, hogy Sütő András is, mert valami Istvánt emlegettek, „de az bizonyára csak lapsus lingua volt”. A papokat említi, immár név nélkül, akik elmentek, és kollégáikat, akik várományosok valahol. A mondanivalóját kódolva írja, például így: „A kirándulások könyvének szerzőjét veszély fenyegeti. Való-

⁴⁵³ 2080. sz. irat

⁴⁵⁴ 2078. sz. irat

színű, hogy ő lesz a vándorpk. utódja. Vagy a barátom és Cs. Feri barátja. Mert Feri még nem soros. Elég!” Az utóbbi felkiáltás arra vonatkozik, hogy az ilyen jellegű hírek sorolását hagyja abba.

Itt is említi Süttő András téves halálhírét.

1987. június 25. István atyának írt levél.⁴⁵⁵ Megköszöni a bérmlási engedélyt, még nem élt vele, mert a fiatalok belátták, hogy sokat kell még tanulniuk, így rendszeresen járnak. Megköszöni a korábbi levelét is, amelyben a nyugdíjügyét vázolta. Kedves a címzettől, hogy nem fedkezett meg róla, mondja. Ha így haladnak, a nyugdíjintézet lesz az örököse, teszi hozzá. Beszél egy kedves szebeni tanítványáról, aki matematikát és fizikát tanult a fővárosban, katedrája is volt már Szébenben, és utána ment hozzájuk (a teológiára). Csak diákonátusig vihetette, mert külső tényezők akadályozták, de ezeket nem fejt ki. Tőle tanult egy levélzárási formulát, és azt alkalmazva kíván a címzettnek csendes nyári heteket, hónapokat.

1987. június 25. Feljegyzés.⁴⁵⁶ Elmondja, hogy elkezdődtek Kristóf vizsgái, és ő a héten minden nap minden órájában vele érzett együtt. Nyugtalan volt mindvégig, és ez most a tetőfokára ért: nem tudja, hogy azzal repül vajon haza, hogy elújságozza az örömét, vagy jön, hogy megossza a bánatát. A sok eső miatt nem tudott a kertbe menni, ezért, miután elhozta az ebédet a székely asszonytól és megebédelt, olvasott. Idézi az olvasmánya egy részét, amely az életet a tóba ejtett kő által keltett hullámokhoz hasonlítja. És ő is elgondolkodik ezen:

„Míg a rádióban a világ hírei töltik be a szobámat, elgondolkodom. Szállnak az évek, a hónapok, a napok, az órák, a percek... Meddig lesz még ez így? Ha most vége lenne e nagy életfolyamatnak (c)sak a házamnak hiányoznék. És a cicámnak. Két emberi szív is vérezne. Vagy talán több is?

⁴⁵⁵ 2085A. sz. irat

⁴⁵⁶ 2048. sz. irat

Amint én veszem tudomásul nap mint nap az elmúlásokat, így feledne el minden és mindenki.

És itt veszi át az élet irányítását a hit. Átlépni a túlvilágba. Megkezdődik az az élet, amelynek lesznek emlékeik, érzelmeink, amelyek véget soha nem érnek.”

Az idézett részben előbb sajnálja magát, amikor leírja, hogy a cicáján kívül két személynek fájna az ő halála. Am az utána következő mondatból az a reménység árad, hogy talán mégsem csak két embernek fájna a halála, hanem többnek is.

1987. május 28. Kristóf levele.⁴⁵⁷ A levél első részében a közeli ismerősök közötti viszonyokra reflektál, többnyire célzások szintjén, ami érthetetlenül teszi ezt a részt, annyit érthetünk meg, hogy valakik rossz tettek a bátyjával. Megtudjuk, hogy sikeres volt az első vizsgája, a diplomamunkája. A levél végén írja, hogy várja a címzettet, és kéri, hogy próbálja rávenni a szüleit is, hogy menjenek. De kijelenti, hogy nagyon sok lesz az a bor, elég lesz 20 liter is, különösen, mert nehéz cipelni a vonaton. Így búcsúzik: „Boldog vagyok hogyha it lehetsz közelemben.”

1987. június. Kristóf ballagási kártyája.⁴⁵⁸ A kártya német nyelvű, fénykép nincs benne. Az idézetet kézzel, magyar nyelven írta rá a tulajdonosa, csak a megszólítás latin („Charissime mi Pater”).

1987. június 3. Dászkál I. levele, Nagyváradon keltezte.⁴⁵⁹ Nem tudja, meddig jutott el az elmaradt nyugdíjának a folyósítása, ő a múlt hónapban említette a nyugdíjintézet vezetőjének az ügyet. A főkönyvelő azt mondta, hogy nincs mód három évnél régebbi időszakra visszamenőleg kifizetni, de a vezető megoldotta, és azt a részt, amit ők kell fizet-

⁴⁵⁷ 2259. sz. irat

⁴⁵⁸ 2240. sz. irat

⁴⁵⁹ 0712. sz. irat

senek – és ez a nagyobb rész, mondja –, azt meg fogja kapni. Amit az államtól kellett volna kapnia, az mindenképp elévült.

Látjuk, hogy Mihály végül megkapta a korábbi időszakban át nem vett nyugdíjának egy részét. Nemcsak az állami részt kapta meg, hanem az egyházi részt is, ami ellentmond pár korábbi levelében leírtakkal, miszerint ő csak az állami részt kéri. Itt már nem választotta külön a két részt, hanem amikor megítélték számára, elfogadta azt.

1987. június 4. Az ordináriushoz írt levél.⁴⁶⁰ Ebben arra kéri őt, hogy engedélyezze számára azt, hogy egy Gyöngy falutól 2 km-re levő településen élő családból két kislány elsőáldozása alkalmával két szín alatt áldoztassa őket, és arra is engedélyt kér, hogy egyúttal a bérmálás szentségét is felvegyék.

1987. június 10. Révész Gábor levele az ordináriushoz.⁴⁶¹ A levelet írógépen írta. Felidézi benne, hogy amikor nyugdíjazását kérte, azt is kérte az ordináriustól, hogy intézkedjék a kanonokságát illetően. Most azt kéri, hogy mentse fel őt ezen kötelezettsége alól, mert egészsége annyira megromlott, hogy nem tudja ellátni a feladatait. Ugyanezen okból kéri azt is, hogy mentse őt fel az egyházmegyei bírósági feladatok alól is, ahol 1946 óta tevékenykedik. Jelzi, hogy ezzel együtt automatikusan megszűnne a tagsága az Egyházmegyei Papi Szenátusban és a Papi Tanácsban is. Miután pár bekezdésben arról ír, hogy milyen régen tevékenykedik (42 év papi tevékenység, amiből 31 év a szülőföldje plébániáján), megköszöni az ordináriusnak az iránta tanúsított paptestvéri szeretetét és a gyengeségei iránt tanúsított megértést. Az irat eredeti, a feladó aláírásával ellátva. A hátán ez áll: „1987. jún. 10. Lemondásom a kanonokságról és a szentszéki elnöki tisztségemről.” Ez utóbbi megjegyzés kézírással, tollal szerepel a levél hátulján, a levélíró saját kézírásával.

⁴⁶⁰ 2044. és 2083. sz. irat

⁴⁶¹ 1369. sz. irat

Nem világos, hogyan kerülhetett az iratanyagba. Elképzelhető, hogy a szöveg írója küldte el Mihálynak, erre utal a levél hátára írt megjegyzés: „Lemondásom...” Ha így volt, akkor is meglepő az, hogy a lemondólevél egyszer csak visszakerült abhoz, aki írta és elküldte.

1987. június 28. Feljegyzés.⁴⁶² Ezekben a napokban zajlott Kristóf érettségije. Mihály otthon várta, és vele együtt élte át, munkája közben rá gondolt, alig lelte a helyét. Elmondja, hogy egyik este meglátogatta őt két paptársa, akikkel a modern egyházi életéről is beszélgettek. Szombaton Szent László ünnepét tartotta. Jártak nála Kristóf szülei, de ők sem tudtak semmit. Egy órányit maradtak, aztán elmentek. Másnap sejtette, hogy Kornél nem mehet muzsikálni, így nélküle kezdte meg a misét. A mise közben egyszer csak ugatni kezdett a bejáratnál őrködő kutyája, majd valakit látott bemenni, de a fényvel szembenézve nem tudta kivenni az arcot. Csak a harmónium megszólaltatásának módjából ismerte fel, hogy Kristóf jött meg. Mise után elmesélte, hogy egész éjszaka utazott, és ő büszkén hozzáteszi: „Ez az áldozat illik egy diplomás tanítóhoz, aki másokért áldozza már fiatalon életét!” Hálaéneket énekeltek, majd bementek ebédelni. Megérkezett a család, a szülők és testvére, virággal. Itt megszakad a feljegyzés.

Ebből a feljegyzésből kiderül az, hogy az érettségiről hazatérő fiú megünneplésére nem a saját otthonában került sor, hanem Mihálynál, a fiú ugyanis őhozzá ment el, és később oda érkeztek a szülők és a testvére virággal, hogy köszöntsék.

1987. július 19. Feljegyzés.⁴⁶³ Azt meséli el, hogyan teltek a napok azután, miután Kristóf elindult a felvételi vizsgára. Előbb Szebenbe ment, majd onnan a vizsgákra, és ő minden nap, szinte óráról órára lélekben elképzelte, hogy hol jár és mit csinál a fiú. Hogy teljen az idő, elővett egy német nyelvű regényt, és azt olvasta. Ott olvasott egy címet, amely így szólt: Túlvilági távlatból nézve. És ennek hatására elképzelte

⁴⁶² 2087A. sz. irat

⁴⁶³ 2088. sz. irat

maga előtt a saját élete főbb fordulópontjait, kisgyermekkorát, iskoláit. Azt írja ebben, hogy Kristóf elkíserte őt Krasznabéltekről az új helyére, Szatmárra, és hogy ott volt vele Mindszenten és Tasnádon, Zilahon megosztotta vele a számkivetés magányát, hogy aztán Gyöngyön otthonra találjon kis hajlékában – így fogalmaz. Itt visszakanyarodik ahhoz a ponthoz, hogy ő hogyan várta haza Kristófot. Várta pénteken és szombaton, és már úgy érezte, hogy minden és mindenki elhagyta, amikor megérkezett fáradtan, de a sikeres vizsga hírével. Vágyott a szentáldozásra, mondja, a hálaadást együtt végezték. Másnap a templomot meggyfagallyakkal díszítette. Az utolsó jelenet, amit itt felidéz, egy almaszedés pillanata: „Szép nyári délelőtt. Fülemben cseng Klárikának a hangja, mint az este almát szedtük:

Gyöngy ez, igazi Gyöngy.
Nekem az Isten ajándéka!”

(1987. szeptember) Féloldalas gépelt irat,⁴⁶⁴ amely az Egyházmegyei Szentszék tagjait sorolja fel 1987 szeptemberétől, majd a nevek alatt a bírósági ülések napjai szeptembertől az év végéig havi lebontásban, megadott napokkal és órával. Az irat kettőbe volt hajtva, és benne két korabeli papírpénz: egy 100 lejes és egy 10 lejes található.

1987. szeptember 13. Angéla levele.⁴⁶⁵ N(agy)k(ároly)ban keltezte. Elmondja, hogy ott van Ibolya, Jancsiéknál ebédeltek, emlegették Mihályt, biztosan csuklott, teszi hozzá. Nem tudja, van-e kocsija, mert ha igen, jó lenne október végén kimenni a temetőbe, de úgy, hogy Ibolya is menjen. Ibolya most 15-én megy vissza, és már csak október végén jön még egyszer. Sütnek tésztát Mihály számára, ez a névnapjára szól. Olyat sütnek, ami sokáig megáll. Jó lenne, ha az öccse a tészta után menne, de ha nem, akkor postára teszi. Magdusék voltak otthon augusztus 20-án, és már csak jövőre jönnek. Ibolya beadta a kérvényét, és ha megkapja a jóváhagyást, akkor a telet ott tölti. Jancsi készül nyugdíj-

⁴⁶⁴ 1368. sz. irat

⁴⁶⁵ 0510. sz. irat

ba, október 25-én tölti a 60. évét. Tervezi, hogy márciusig marad, mert akkor „25 éve lesz, hogy itt van”. Sokan pályáznának a helyére. Az egyháztanács dönt majd. Múlt hónapban sekrestyéválasztás is volt, öneki kell betanítania az új sekrestyést. Kezdődik a tanítás, sok bajuk lesz Zsoltival, akivel nem tudja megszerettetni a tanulást. Kérdi, hogy mi újság a szőlőben. Jancsiék kertjében élvezik a finom csemegét, mondja, milyen nagy áldás ez, kora tavasztól nem kell pénzt adni a gyümölcsre. A károlyi kirbájkor érdeklődött felőle Attila és Rezső. Attila úgy tudta, hogy még nincs kocsija Mihálynak, és sokszor megy ki biciklivel a szőlőbe, ezért is nehezen „reszkírozzák meg” a látogatást. Azzal zárja, hogy a tészták holnap megsülnek és várják őt. A levelet Angéla írja, ő és Ibolya írja alá.

1987. szeptember 13. Feljegyzés: Kristóf búcsúzása.⁴⁶⁶ Ezt a címet viseli egy egyoldalas, géppel írt, kézzel néhol javított szöveg. A szöveg bal oldali széles margóján egy keresztben álló, ugyancsak géppel írt szöveg szerepel, amelyet Tyukodi Mihály írt rá, és amelyből kiderül, hogy ő biztatta arra Kristófit, hogy írja meg ezt a szöveget vasárnap reggel, és a misén felolvasta – de még milyen szépen, teszi hozzá. Aki értette, annak könny volt a szemében. Ott volt a testvére is, csak a szülei nem hallották. A szöveget első szám első személyben írták. A szövegnek más dossziékban piszkozata is van: van olyan példánya, amelybe tollal kiegészítéseket írtak. A kézírás a Tyukodi Mihályé.⁴⁶⁷

1987. szeptember 16. Német nyelvű levél Ricardának.⁴⁶⁸ A szöveg másfél oldalas, az aláírásnál ceruzával a Kristóf neve szerepel.

Ezt követi egy magyar nyelvű feljegyzés a lap folytatásában, ez már a Mihály feljegyzése.⁴⁶⁹ A beszámolót azzal kezdi, hogy a fenti levél az utolsó délután született. Ő kezdte el, majd Kristóf folytatta. Majd egy

⁴⁶⁶ 2188A., 2071. sz. irat

⁴⁶⁷ 2089. sz. irat

⁴⁶⁸ 2123A. sz. irat

⁴⁶⁹ 2124. sz. irat

szép áldozatbemutatással folytatódott a nap. Kristóf „öntudatos szentgyónása” után megígérte, hogy minden szentmiséjében küldeni fogja a kegyelmes áldását vigasztalásul. Ezután elbúcsúztak, és Kristóf elment egy kerékpáron. Ezt így írja le: „Aztán elrobogott egy kerékpáron. A románkeresztnél még egy karlendítés, s Kristóf eltűnt. Fizikai kapcsolatunkat messze fölülmúlja a lélek kapcsolata. Ezt nem szakíthatja el senki és semmi. Így mondom: a viszontlátásra – Kristóf!”

A levelet Kristóf annak a hölgynek írja, akinél lakott a középiskolai tanulmányai alatt. A Mihály beszámolójában említett búcsúzásra akkor került sor, amikor a fiú a főiskolára ment. A leírásból kiderült, hogy Mihály kikísérte a fiút a kapuba, és a szemével addig követte, míg az el nem tűnt.

1987. szeptember 21. János levele M(áramaros)sz(iget)ről.⁴⁷⁰ Postázott neki 40 intenciót János és Jolán lelki üdvéért. Igyekezní fog ezentúl is gondoskodni róla, bár immár nyugdíjas, és átadta a plébániát. Visszavonulásának fő oka az volt, hogy nem tudta visszanyerni a régi hangját. Részletesen elmondja az átadás körülményeit. Megszerezte a temploma számára a felújítási engedélyt, és el is kezdték a padló cserélését. A padlócsere befejezése, valamint a belső festés és külső renoválás az utódjára maradt. Az utódja nagyon nagy autóval érkezett és sok rokonával, akik kifestettek két szobát, új fürdőszobát csináltak, bojlert szereltek, a konyhából ebédlőt csináltatott, modern, új bútorokkal töltött meg mindent. A végén hozzát teszi, hogy ő az elődje által hagyott lakásban élt: „Nekem jó volt 36 évig minden ahogy Molnár K.-tól örököltem.” A munkából részt vállal, a reggeli miséket ő végzi, a vasárnapi miséken gyóntat. Keserűen írja: „Így folytatódik »dicső« szereplésem azon a helyen, ahol 36 évig becsületesen helyt álltam a legnehezebb körülmények között is.” Étkezni reggel és délben a plébánián szokott. Egészségéről azt mondja, hogy a gondjai az öregséggel járnak. Szabad idejében jár, pihen, olvas, tévét néz. 74 éves, úgy érzi, jobb helyzetben van, mint sokan mások. Azzal zárja a levelet, hogy mindent leírt, ami talán nem is érdekli a címzettet.

⁴⁷⁰ 2090A. sz. irat

1987. szeptember 29. Feljegyzés.⁴⁷¹ Az előző hetekről mondja el, hogy ezalatt a Kristóf rendelkezésére állt, vakációs hangulat volt, majd Kristóf bevonult katonának. Közben ő elolvasott egy Moldova György-könyvet. Nem mondja meg, hogy melyiket, de megjegyzi, hogy harmadszor is el fogja olvasni, annyira megrendítő, majd hozzáteszi, hogy a hatalomnak érdeke volt ezt megjelentetni. Ezután leírja azt, hogy telt a névnapja. Sejtette, hogy lesznek látogatói, ezért átküldött Imrénének két kakast, hogy készítse meg. És egyebeket is tervezgetett. Aztán amikor eljött a nap, és épp imádkozott a templomban, autók érkeztek meg. Felsorol 12 nevet, ennyien jöttek el, paptársai és köztük a kántor öccse is. Az ebéd kissé késett, de aztán megvolt és jó volt. A társaságban érintett témák között emleget egy cikket, Heidelberg tanító cikkét, amelyről szó esett, és a jelenlevők őt biztatták, hogy válaszolja meg. Ő elvállalta. Pálinka nem sok fogyott, bor inkább. A vendégek aztán elbúcsúztak, és ő ott maradt a mosatlannal. Végül átment két asszony, és rendbe tettek mindent. Így zárja: „Ezzel a pár sorral rögzítve van a keret. A kép maga lelkemben él. Papíron megeleveníteni sem sikerült.”

A névnapja érezhetően a kedve szerint alakult. Bár nem volt házvezetője, az ehhez hasonló különleges esetekben igénybe vette a hívei segítségét: a faluból egy asszony főzte meg az ebédet, majd asszonyok mentek elmosogatni is.

1987. október 1. Ferenc atyának írt levél.⁴⁷² Bár megígérte neki, hogy felkeresi a következő névnapján, ezt mégsem fogja megtenni, mert olyanok fogják látogatni a címzettet, akikkel ő, Mihály nem szívesen találkozik. Ennek bizonyítására mellékel egy fényképmásolatot, és felhatalmazza, hogy azt bárkinek megmutassa. Bibliai idézettel nyomatékosít: „Hazug ajkak utálatosak az úr szemében.” Boldog névnapot kíván neki, és azt ígéri, hogy a vasárnapi szolgálaton megemlékezik róla.

⁴⁷¹ 2091., 2092. sz. irat

⁴⁷² 2093A. sz. irat

A mellékelt fényképmásolat az a cetli lebetett, amelyet 1953-ban írt neki a kollégája Szatmárról, és amely azt a kérést tartalmazta, hogy Mihály menjen be, mert esedékes az út, amiről már beszéltek. Mihály utólag azt feltételezte, hogy aki elküldte őt arra az útra, az tudta, hogy le fogják őt tartóztatni, azaz szándékosan akarták őt félreállítani. Ebben a levélben azonban nem jűz semmiféle magyarázatot a fényképmásolathoz; vagy feltételezi, hogy a címzett érteni fogja, vagy nem veszi észre, hogy kívülről számára nem teljesen világos a cédu-la alapján az egész történet.

1987. október 1. Jánosnak írt levél.⁴⁷³ Azzal kezdi, hogy a János levélének utolsó mondata sértő, hiszen azt írta, hogy Mihályt nem is érdekli, amit ő ír, pedig ő többször is elolvasta a levelét. Ezután a címzett költözését említi, sajnálja, de ez az ember sorsa, mondja. Ezután röviden megjegyzi, hogy végül nem az lett az utódja, akiről ő feltételezte, hogy János akarja maga helyett hagyni, de ezt a Gondviselőre kell bízni, mondja. Köszönettel vette a 40 intenciót, el fogja végezni becsülettel. Tervezte a nyár folyamán, hogy kirándulást tegyen, de nem sikerült. Húsvét után talán elmegy, „ha még élünk”, mondja. A napokban felkeresték régi ismerősei, kettőt név szerint említ, meglepetés volt számára. Készül a szüretre, és kéri, hogy a címzett látogassa meg, ha teheti. Mehet busszal is. Neki van kocsija, szétnézhetnének a környéken, és van mit enni, inni. Azzal zárja, hogy egy kis környezetváltozás jót tenne a címzettnek, és ő várja.

1987. október 2. Emilnek írt levél.⁴⁷⁴ Köszöni, hogy kétszer is felkösztönte névnapja alkalmából. Mesél neki a németországi útjáról. Azzal zárja ezt a beszámolót, hogy jövőre is várják oda őt, hátha sikerül mennie. Majd elmondja, hogy otthon mindenre vigyázott Kristóf. Még beszélgettek a bevonulása előtt, de már onnan írja a leveleket. A bátyjának szeptember 10-én volt az esküvője, a fiatal pár Béltekre költözik, megvan már a házuk, „jól vannak berendezkedve”, találtak ott munkát.

⁴⁷³ 2094. sz. irat

⁴⁷⁴ 2187. sz. irat

Csodálkozik, hogy a címzett egy másik társukkal, Valériánnal együtt keltezte egyik levelét, azt feltételezi, hogy kirándult a társuknál. Hívja, jöjjön hozzá is, ha teheti. Végül elmeséli neki is, hogy most először kínálták meg Tokaji borral, és miután ivott belőle, azt mondta, hogy az övé is hasonlít rá. Angélát említi, hogy Nyugaton van, a napokban lesz Rómában. Ő, Mihály viszont nem kereste fel Bélát, míg Németországban volt, nem volt rá ideje, ezért megkéri a címzettet, hogy ne írjon ő sem erről neki.

A Bélával való levelezése ekkorra már jelentősen megritkult. Az nem derül ki, hogy volt-e valamilyen oka ennek. A kapcsolatuk azonban ekkorra már annyira kihűlt, hogy Mihály nem is értesítette őt arról, hogy Németországba megy, ott nem vette fel vele a kapcsolatot, ráadásul utólag sem szerette volna, hogy tudomására jusson Bélának az, hogy ő Németországban járt és nem kereste a kapcsolatot vele. Úgy tűnik, hogy legalábbis a Mihály részéről megvolt a régi barátjától való távolmaradás igénye.

1987. október 2. Jánosnak írt levél.⁴⁷⁵ Köszöni a névnap megemlékezést. Örül a szép élményeinek, és arra biztatja őt, hogy jövőre is tervezzen egy utat. Ő úgy tudja, hogy sok megyéből már minden évben engedik külföldre az embereket – mondják, hogy ezen a téren enyhülés várható. A nővérét említi, hogy épp Rómában van. Ők készülnek a szüretre, bár idén nem lesz olyan jó a bor. Neki is elmondja, hogy kínálták Tokajival, és ő azt mondta, hogy az övé is hasonlít rá. Azzal zárja, hogy intenciókat szívesen fogad.

1987. október 6. Feljegyzés.⁴⁷⁶ Egy „kinti”, valószínűleg németországi levelet szeretett volna megválaszolni már egy hete, de közbejött a névnapja, amely szépen telt el. Két személyt említi, akik felkeresték, egyik köszöntő levélkét vitt neki, személyesen adta át. És miközben várta, hogy hírt halljon Kristófról, kárpótolta az, hogy írt Melánia, pedig ő már azt gondolta, hogy meghalt. Az említett válaszlevelét Túrte-

⁴⁷⁵ 2188. sz. irat

⁴⁷⁶ 2096. sz. irat

rebesen akarta átadni az érdeklődőknek, de aztán nem ment oda, csak levelet írt, kérte, hogy mentse ki, mert nem akar találkozni „olyan urakkal, akiket nem tartok embereknek”, így fogalmaz. És indoklásokképp mellékelte egy fotokópiát R. G. leveléről. Időközben kapott egy levelet, benne a „döntő argumentum”. Ebben a levélben az szerepelt, hogy valakik úgy vélik, Friedler püspök meg volt elégedve a szatmári papsággal, senkit fel nem függesztett, hanem „értünk mondott le a hivatalról 1939-ben!” Úgy tűnik a szövegből, mintha ő ezeket az információkat vitatná. A saját argumentumairól azt írja, hogy nem siet velük, de azok majd meggondolkoztatják őket. Közben megérkezett a 35 ezer lejes nyugdíjmaradása. Ő a rendszeres összeget várta ez időben. Megtudta P. Hugolintól, hogy P. Odorik meghalt, de P. Ferenc még él. Nagy vágya, hogy felkeresse, és meg is fogja tenni a közeljövőben. És végül befutott Kristóf névnapi üdvözlése is. Az ottani ünnepség juttatta eszébe, ezért késett. Mihály megértően ezt írja erről: „Még ilyesmire nem tud figyelni. Majd rájön ennek a nyitjára is.”

Nem tudjuk, hogy Melánia hány éves lehetett ekkor, de Mihály 71 éves volt. Egy országhatár választja el Melániától, akivel nem volt közös ismerőse, legalábbis így tűnik a levelezésből. Melánia ekkor egyedül élt, a férje már korábban meghalt, gyereke nem volt. Ezért van az, hogy miután Melánia hosszabb ideig nem ír neki, Mihály azt feltételezi, hogy esetleg meghalt. Hiszen tudja, hogy ha ez megtörténne, őt senki nem értesítené erről. A levélből az is kiderül, hogy ekkor már kapta a rendszeres havi nyugdíját.

1987. október 10. Kristófnak írt levél.⁴⁷⁷ Az első felében a szüretről számol be. Nagyon sok szőlő lett, majdnem 40 zsákkal, most préseli. Már van 660 liter, és még nem ért a végére. Küldött Kristófnak is szőlőt. Örül annak, hogy már megszokta az új helyét, szerinte ez neki pihenés, hiszen nem kell a tanulással vesződni. Biztatja arra, hogy tanuljon nyelveket, a német kollégájától német szavakat. A végén elmeséli azt, hogy a névnapján, 28-án 16 vendége volt, 15 kollégája és a károlyi

⁴⁷⁷ 2239. sz. irat

öccse. Emlegették Kristófot is. A zárórészben megjegyzi, hogy a levelekre oda kell írni a keltezt is.

(1987. október) Kristóf levele.⁴⁷⁸ Az október 10-i levél ennek a lapnak a hátoldalán szerepel. A szőlőt, amit küldtek, nagyon hamar elfogyasztották, hálás érte. Azt írja, hogy nagy örömet szerezne neki a címzett, ha elmenne az eskütételre. Nem volt ideje még nyelveket tanulni, bár a bolgár fiú leírta neki már az ábécét. Kéri, hogy a latinkönyvet vigyék el neki akkor, amikor mennek az esküre. Elnézést kér, amiért csúnyán írt.

(1987.) október 17. Egy család levele Mihályhoz, valószínűleg Németországból.⁴⁷⁹ Fényképeket küldenek neki az együtt töltött napok emlékére. Magukról nem sokat tudnak írni, dolgoznak. Hárman írják alá, a család tagjai.

A fényképek nincsenek a levél mellett.

(1987. október közepe) Imre atyának írt levél.⁴⁸⁰ Sokat gondolt rá mostanában. Örül, hogy van hol lehajtsa a fejét. Szeretett volna ellátogatni hozzá, de megnézte a menetrendet, és több azzal azonos nevű települést talált, ezért nem tudta, melyik az, ahol a címzett tartózkodik, így inkább levelet ír. Elújságolja neki, hogy Kristóf diplomázott és felvették a teológiára. Most vonult be katonának, szerencsére közel van és a kollégáival van együtt. Ő azzal biztatta őt, hogy ez az év szellemi téren jó pihenés lesz számára. Azzal búcsúzik, hogy többet nem ír, mert úgysem tudná leírni azt, ami a szívét nyomja.

(1987. október közepe) Angélának írt levél.⁴⁸¹ Arra kéri őt, hogy ha már megsütötték a tésztát, küldjék el, mert neki nincs kedve útra kelni,

⁴⁷⁸ 2238. sz. irat

⁴⁷⁹ 2110. sz. irat

⁴⁸⁰ 2108. sz. irat

⁴⁸¹ 2109. sz. irat

olyan jólesik otthon lennie, miután éveken keresztül annyit jött-ment. Elmondja neki azt is, hogy vásárolt autót. Drága volt, de megvolt rá a pénze, teszi hozzá. Nem sajnálja, mert ez mindig érték. De keveset jár vele. Nem tervezi az október végi utat sem, oldják meg másképp. Ibo-lyát figyelmezteti, hogy gondolja meg, meddig marad ott (Magyaror-szágon), mert bár ott jobban élnek, de „nagyon drágán a pénzük sze-rint”.

Az utóbbi megjegyzése arra utal, hogy Mihály a forint (nem hivatalos árfolya-mán történő) átváltási értékében mérte fel azt, hogy mi mennyibe kerül Magyarországon. Az volt a véleménye, hogy ott drága minden, ám ezt a saját jövedelméhez viszonyította, és nem az adott országban élők jövedelméhez. A le-velezből tudjuk, hogy a németországi árakról is így vélekedett. Ami nem csoda, hiszen neki magának évekig nem volt saját rendszeres jövedelme.

1987. október 18. Feljegyzés.⁴⁸² Be akart volna fejezni egy levelet, amelyet a német úgyról írt, de aztán elnapolta, hanem helyette elment és felkereste P. Ferencet Fogarason. Ezt az utazását meséli el a feljegy-zésben. Az utazását így indokolja: „Amióta Hugolin jelezte, hogy P. Fe-renc él, úgy voltam mint Kristóf velem, amikor minden áron Szatmár-ra akart hozzám jönni. Az anyjának ezt mondta: <Nem is tudod, mennyire vágytam találkozni a papbácsival.>”. Amikor megérkezett és találkozott P. Ferencel, nem mondta meg neki a saját nevét, csak azt, hogy honnan érkezett. Csak Szatmár megyét mondta, és a falut ő maga találta ki. Majd a nevet kereste, és a régi családneve beugrott neki, a keresztnevénél kellett segítenie. Ám amikor ez is megvolt, az idős pap felkiáltott: „A fudbalista!” Egy beszélgetés után reggeliztek, majd to-vább beszélgettek délig. Ekkor ő engedélyt kért, hogy kimenjen a vá-rosba vásárolni: zárat vásárolt, elemeket és szegeket. Kereste azt a gim-náziumot, ahol Babits tanított. Ebédre visszaérkezett pár percnyi késéssel. Megérkezett egy másik szerzetestársuk is, és ezt követően ő, Mihály mesélt magáról. Azt írja, hogy társai „jó hallgatók voltak”. P. Ferenc említette, hogy szívesen menne Szatmár megyébe látogatni,

⁴⁸² 2097. sz. irat

és Mihály megígérte, hogy egyszer eljön utána és elviszi. Vacsora után aztán visszaindult. Az állomásig egy teherautóval vitette el magát, majd számos átszállás után másnap délben volt otthon újra. Azzal zárja, hogy amint megérkezett, előkerült a cicája, hiánytalanul megvoltak a tyúkjai is, és kapott kenyeret Irénkétől: „Kezddhettem az itthoni életemet.”

A futballista felkiáltás valószínűleg arra utal, hogy a szerzetes, akit felkérészt, valamikor a Mihály gyerekkorában a Mihály szülőfalujában szolgált, és ebben az időben futballozott a gyerekekkel. P. Ferenc a század elején focicsapatot szervezett a faluban.

1987. október 21. Paptársának írt levél.⁴⁸³ Szabadkozik azért, mert kissé megkésve köszöni meg azt a kedves napot, amit ott tölthetett nála, és amire ő már évek óta vágyott. Miután elmeséli, hogyan utazott haza (még tehergépkocsi is felvette egy szakaszon), arról ír, hogy miként tudna a paptársa eljutni őhözjuk, hogy meglátogassa a környéket. Végül felsorol pár nevet a falubeliek közül, akikről azt írja, hogy a még élő játékosok, és ezeket majd összehívják, ha a címzett ott lesz.

A levelet a tartalmából ítélve annak a P. Ferencnek írta, aki a század elején focicsapatot szervezett a Mihály szülőfalujában. Mihály ennek a csapatnak a még élő tagjait tervezte összehívni, amikor P. Ferenc a faluba látogat.

1987. október 21. József atyának írt levél.⁴⁸⁴ Arra kéri őt, hogy segítsen neki benzinhez jutni. Hagyhatják Tasnádon is, ő onnan el tudja hozatni. Kéri tőle a kocsi kulcsait is, mert az könnyen elvész. És azt is szeretné, ha a korábbi tulajdonossal találkozhatna, hogy beszéljen vele a kocsi használatáról.

Innen derül ki az, hogy nem új autót vásárolt Mihály, hanem egy használtat.

⁴⁸³ 2100A. sz. irat

⁴⁸⁴ 2098. sz. irat

1987. október 21. Istvánnak írt levél.⁴⁸⁵ Egy nagy évfordulót emleget. Tervezi, hogy elmegy oda szombaton, de ha nem történne így, megy ez a levél. A 11 évvel ezelőtti időre reflektál, amikor felépült a templom. A főmérnök, aki tervezte, azt mondogatta, hogy szépnak találja felépülve, nem azért, mert ő tervezte, hanem mert ők, Mihály és társai szépen megvalósították. És ő még hozzáteszi, hogy nem az az öreg, aki a 60-at maga mögött hagyta, hanem az, aki elhagyja magát. Ezzel búcsúzik, üdvözli a családját, szüleit.

1987. október 23. Kristófnak írt levél.⁴⁸⁶ Elmeséli neki is azt, hogyan látogatta meg P. Ferencet. Elmondja, hogy ő és P. Ferenc 53 éve nem találkoztak. Miután tőle hazajött, a Kristóf nagypapjával voltak szilvát szedni. Jót cipeltek, lesz lekvár. A Kristóf édesanyja nem akart cipelni, ehhez Mihály csak annyit fűz hozzá: „Ő tudja, mi a lehetőség.” Az övét a székely néni főzte be. Aztán elmondja azt is, hogy megtudta, miért nem indult az autója, mert „amikor meleg a motor, nem kell a sokkot kihúzni” – számára ennek a kijeletésnek nemcsak jelentése volt, hanem meg is oldotta a problémát. Ezt a levelet a Kristóf édesanyja kezébe fogja adni, mellette üres lapot, hogy arra Kristóf írjon neki, és az édesanyja hazahozhassa. Itt, a levél végén kéri arra, hogy ne is olvassa el a levelet, hanem csak írjon. Végül az idő múlásáról ír: már csak 60 nap, és hosszabbodnak a napok. És amikor teljesen meghosszabbodtak, Kristóf már megy is haza. Elmondja, hogy ő már nagyon várja, úgy gondolja, hogy a címzett is, de ezt majd megbeszélük. Ő mindig lélekben ott látja maga mellett. Üdvözli a társait.

Érdemes megfigyelni a levélben használt fordulópontokat: 60 nap múlva következik a téli napforduló, akkor kezdenek a napok hosszabbodni, és júniusig hosszabbodnak, amikor Kristóf leszerelel és hazamegy. Az idő felgyorsításának szándékát fedezhetjük fel a diskurzusban, amikor a kedves mentoráltját, aki épphogy elkezdte a katonai szolgálataát, azzal biztatja, hogy nincs már sok hátra.

⁴⁸⁵ 2009. sz. irat

⁴⁸⁶ 2005. sz. irat

1987. november 5. Feljegyzés.⁴⁸⁷ Szent Imre napja, ami nagy ünnep a kalendáriumban, meséli, ezért táviratozott egyik Imre nevű ismerősének, majd mintegy magyarázatként hozzáteszi, hogy az illető felkereste őt névnapján. Az első részben arról számol be, hogy miután egy egész nap nem sikerült elindítania az autóját, elment biciklivel a községbe és elhívott egy szakembert, aki megoldotta a problémát. Miközben mindent meséli, arra reflektál, hogyan megy az új szalag az írógépben. Ahol halvány, ott azt írja, hogy most nem megy, ahol sötétebb, ott azt, hogy most elfogadható – és ezt több soron át. Említi, hogy egy marosvásárhelyi mester oldotta meg azt, hogy az eredetileg román betűk helyett magyar betűket írhasson a gépe. És itt újra arra reflektál, hogy mit gondolhat az, aki olvassa majd ezeket a sorokat: „Mosolygok magamban. Ha majd valaki veszi a fáradtságot, hogy átolvassa ezeket a sorokat, azt fogja gondolni, hogy meg vagyok ütődve. Mi mindent összeírok én itt! Csak azért írok, hogy lássam a gépemet becsületesen dolgozni.” Ezután arról ír, hogy a napokban történelmi munkát olvasott, és megállapítja, hogy keveset tudott eddig II. Gézáról. Felteszi a kérdést, hogy miért nem tanították ezt nekik, senki nem tudott róluk. Majd újra elmeséli azt, hogy lemerült minden fényforrása az előző napon, és ő megijedt a besütő holdfénytől. A feljegyzésben a boráról is ír: előző napon volt Bélteken, és elment a pincébe, ahol megkóstolta az egyik hordót, és abból mintát is vett. Majd másnap, amikor a szerelő után menve ott járt, újra elment a pincébe, hogy egy másik hordóból is hozzon bort. Megállapította, hogy az is olyan édes, mint az első. És egy hátsó hordót is megkóstolt, az sem más.

Érdekes a történelmi olvasmányai után írt reflexió is. Erős az iskolába mint intézménybe vetett bizalma: 71 évesen, történelemből szerzett doktori címmel a zsebében még mindig úgy véli, hogy az, amit az ember tudhat, csakis az iskolai keretből származhat – ezért háborog azon, hogy II. Gézáról nem tanítottak neki semmit az iskolában.

⁴⁸⁷ 2120A. sz. irat

1987. november 6. Feljegyzés.⁴⁸⁸ Előbb hetedikét írt, aztán odaírta, hogy csak hatodika van, nem szabad lopni az életből egy napot sem. A lapon nehezen olvasható a szöveg, mert egy új szalagot tett az írógépbe, amely hol olvashatatlanul vastagon írt, hol kissé olvashatóbban. Az első története tipikusan a 80-as évek végének témájáról szól, az áramszünetről. Elmeséli azt, hogy nemrég „a szerbek” tiltakoztak, amiért Románia több áramot termelt a Vaskapunál, mint a szerződés megengedi, és ezért vágják le állandóan az áramot a lakosságtól. Miután ezen a napon is szüneteltették az áramot, a tv elhallgatott, sötét lett, és az akkumulátora sem működött. Ki akart menni a levegőre, és az előszobában ijedten látta, hogy fény esik egy helyre. Nézegette, hogy honnan származik, míg rájött, hogy a telehold süt be. Ezt írja: „Belénk verték a rémületet a mi uraink. Valóban már az árnyékunk is rémületbe ejt!” A történet után azt kérdezi, hogy vajon mikor lesz ennek mind vége? Mert ha „kifizetjük életünk megtagadásával adósságainkat”, akkor sem a jobb élet következik nézete szerint, hanem egy „másik nyomorúság”. A feljegyzés utolsó történetének témája a kenyér. Ezt írja: „Van ismét kenyérem! Két hétre biztosítva vagyok vele. Aki elolvassa majd, ne nevéssen. Ez ma nagy gond nálunk. Sorba állnak az em-(b)erek az üzleteke előtt. És nem is kapnak csak (j)egyre. Nekem pedig van kenyérem jegy nélkül. Élesztő nélkül! Ez a székely asszon jó (s)zivének k(ö)szönh(e)tő. H(a) nem volna, k(el)lene törn(ö)m a fejemet, mit csináljak.” A témák között ugrálva egyszer csak azt írja, hogy amíg ütögeti a betűket, Kristófra gondol, arra, hogy hogyan dolgozott az elmúlt nyáron. Még egy fontos információt elárul: naponta 14–17 óra között szünetelt az áram, és ezen kívül este is.

Látjuk, hogy tehességgel elfogadja az állami propaganda által akkoriiban forgalmazott diskurzust, amely arról szól, hogy azért van nincstelenség, élelmi-szerhiány, áramhiány stb., mert az ország ki kell fizesse az adósságait. És azért nincs áram, mert nem tudnak eleget termelni – mert nem hagyja egy szomszédos ország. Ezeknek a diskurzusoknak a jellemzője az volt, hogy az állam vezetése nem vállalta a felelőséget a fennálló gazdasági helyzetért: sem a

⁴⁸⁸ 2121A. sz. irat

kiürült boltokért, sem a fűtetlen otthonokért, a jegyre osztott élelmiszerért, a jegyre osztott benzínért, a napi többszöri áramszünetért sem. Ezekben a diszkurzusokban a felsorolt hiányosságokért mindig a külföld volt a hibás, és nem a szocialista tergyazdálkodás.

1987. november 7. Árpád atyának írt levél.⁴⁸⁹ Köszöni a névnapi köszöntést, ő is köszönti a címzettet a névnapja alkalmából. Küld neki diót egy csomagban, és beletesz egy bibliát is, reméli, hogy elmegy. Elmeséli neki, hogy egy este volt Szebenben, de csak átutazóban. Fogarason járt, felkereste P. Gáll Ferencet, mert vágyott arra, hogy elbeszélgessen vele. Nem tért be a címzetthez, mert nem akarta este zavarni, főleg üres kézzel nem. Magáról is ír: „Jól vagyok. Boldogan mélyülök el szakkönyveimben multunkat illet(ő)leg. Köszönöm a sorsomnak, hogy ezzel behatóan foglalkozhatom. Mindig vágytam erre.”

1987. november 13. Feljegyzés.⁴⁹⁰ Elmondja, hogy egy olyan papírra írja, amelyre korábban már írt valamit, de az már nem látszik, ezért a másik oldalára írja az aznapi mondanivalóját. Régen keresi már azt a feljegyzést, amit a Lăcrănján dolgozatára írt válaszul. Tudta, hogy elrejtette valahova, de nem találta. Még a padláson is kereste. Oda is adta volt több személynek, de „ki őriz meg ilyen papírosokat”, kérdezi. Most végre megtalálta, és azt tervezi, hogy folytatja, mert érdekes dolgokat talált az „elhallgatott” ezer évből, idézőjel tőle. Az új anyagról csak ennyit ír: „Különösen a bizánci kapcsolatokban eddig előttem ismeretlen háborúk, amelyek elősegítették azt, amit a történészek így fejeznek ki: nem tudni mi okból. Pedig nekik is érdemes lett volna utána tanulmányozni ennek a helyzetnek.” Témát vált: akart menni Béltekre, de nem tudja feltölteni az akkumulátort. Azzal zárja a feljegyzést, hogy elmondja, mennyire fáradt. Pedig éjfélkor lefeküdt, és felébredés nélkül aludt fél hétig, mégis fáradtnak érzi magát.

⁴⁸⁹ 2107A. sz. irat

⁴⁹⁰ 2105A. sz. irat

Valóban készített egy ilyen feljegyzést, ld. a 2130. sz. iratot. Az irat datálatlan, a nyolcvanas évek iratai között van. Terjedelme három gépelt oldal. Bizonyára ezt kereste ezekben a napokban.

1987. november 21. Feljegyzés.⁴⁹¹ Az előző napról mesél, gyönyörű idő volt – érti alatta, hogy esett az eső. Az esőnek nagyon örül, és ezt azzal magyarázza, hogy sok szárazságot élt már meg gyerekkorában, tizenévesen, majd 1946-ban is. Levelet kapott Dászkál I.-től, és ennek nagyon megörült. Kiemeli pár gondolatát, amelyeknek különösen örült, érdemes idézni: „Azt írja, hogy vannak pénzügyi szakembereink. Mindenkit pumpolunk, megsajnálhatjuk magunkat. Holott minden papnak pénze bőven van, kocsin jár majdnem mindegyik. Ha dolgozik jó, ha nem dolgozik, akkor is jó. Templomunk van fölöslegesen sok. Az utókornak lesz velük gondja. stb. stb. Jól esett olvasnom olyan levelet, amely gondolatokat tartalmaz. – Válaszolok is neki. Érzem, hogy vele levelezni tanulságos dolog.” Miután említi, hogy Kristófnak is írt egy hosszú levelet, hogy örüljön, elmeséli azt, hogy az előző napon a templomban volt és imádkozott, amikor elvették a villanyt. Világítás hiányában teljes sötétségben kellett hazamennie. Bár ismeri jól a járást, útközben elbizonytalanodott, annyira sötét volt. A végén a gépelésre reflektál: „Azért ütögetem a gépet, mert élvezem, hogy olyan szép betűket hoz elő. A szalag is szokja már a járatát.” A végén az esti csendet említi. Régen ilyenkor készítették a vacsorát. Ha nem jöttek esti vendégek, akkor korán mentek lefeküdni, mert a szülei azt mondták, hogy reggel fel kell kelni. Majd így folytatja: „Abból a világból már csak én vagyok és az emlékeim... Közöttük P. Ferenc, akitől a m(u)lt héten kaptam kedves lev. lapot, szép sorokat.” Azzal zárja, hogy most már megnézi, hogy mit csinál a kutyája.

(1987.) november 24. János levele.⁴⁹² Azzal kezdi, hogy már várta a címzett levelét. Sajnálja, hogy a Daciával kapcsolatos kérését nem tudja

⁴⁹¹ 2110A. sz. irat

⁴⁹² 0706. sz. irat

teljesíteni. Ő ehhez ügyetlen, mondja, de szólt pár fiúnak erről. Mihály üzenetét átadta a nővérnek, a címzett nővére által küldött ajándék még nem érkezett meg hozzá. Náluk nov. 6-án „lepergett” a templomszentelés, búcsú, bérmálás. A templom belső festése befejeződött, a sötét oltárokat világosra festették, az aranyozást megújították. Aradi festők dolgoztak. A külső rész egy része, a torony és a front már megvan, a többi jövőre maradt. A bérmálást „S. F” végezte, mondja, ülve. A beszédjében elmondta a templom történetét, de róla, a levélíróról csak annyit mondott, hogy nyugdíjba vonult, „egy kis tövis-szúrással”, azaz hozzátette, hogy már minden nagyobb templom megújult, most végre a szigeti is. Egy kollégáját kinevezte esperesnek érdemei elismerése mellett. A levélíró fájlalja, hogy egy szót sem szólt arról, hogy ő két és fél évig várt az állami engedélyekre, hogy a renoválás keretében vasbeton padlót készíttetett márványlapokkal, hogy a padok alá parkett került, és „tele pincét, kamrát és kasszát” adott át az utódjának. Sokaknak feltűnt, mondja, hogy egy köszönő szót sem mondott „se S. se R. mint-ha nem is léteztem volna”, holott 36 évig szolgált becsülettel. Ő mindkét misén részt vett, előtte gyóntatott. Másnap megkérdezték, hogy aludt, és ő azt felelte, hogy nagyon jól, ugyanis túl tudja tenni magát mindezen, mert „tőlük se elismerést, se köszönetet” nem vár. Az ebédnél ott volt, míg a vendégek el nem mentek, de a délutáni búcsúmisére már nem ment el, mert fáradt volt. A következő napokban, mielőtt elment volna Félixfürdőre, az esperesnek kinevezett kollégája megkérte őt, hogy vasárnaponként még vállaljon el egy misét, mert egy kollégájuk nem tért vissza külföldről, és a káplán a környékbeli ellátatlan falvakba kell kijárjon. Hozzáteszi itt: „Ez van, ezt kell elviselni!” Egy betűvel jelzett személyről írja, hogy egy nőt elküldött Németországba a nővérehez, a nő azóta szült egy gyereket, és ezt széltében-hosszában beszél. Egy másik kollégáról írja, hogy sokat iszik, és kórházba is kellett szállítani, illetve egyszer valaki mást kellett hívni egy esküvőhöz, mert ő nem tudta elvégezni a feladatot. Ezt a részt így zárja: „Így nézünk ki! Ilyen szomorú helyzetben talán sohse volt az egyh. megye!” Ezt követően röviden vázolja a napi programját: „Én reggel és délben bemegyek, a d.u.-om szabad, estérem magam készítek valamit vacsorára,

mint eddig!” Volt Károlyban, mondja, Attila ezüstmiséjén, és meglátogatta Szolomábert is, akin nagyon látszik a 79 év. Ehhez hozzáteszi, hogy bár őneki különösebb baja nincs, neki is gondolnia kell arra, hogy „a nap leáldozik és bármikor jöhet a vég”.

A templomszentelés leírása után bár kijelenti a levél írója, hogy nem vár köszönetet, a leírásból azonban érezni lehet, hogy fájdalmat okozott neki, hogy elmaradt az elvégzett munkája elismerése, és ezt tüskéként élte meg. Beszámolója keserű hangvételű.

1987. november 25. Feljegyzés.⁴⁹³ Elmondja, hogy elromlott az akkumulátora, amellyel töltötte a bányáslámpáját. Kiegyezett benne egy transzformátor. Előbb azt tervezte, hogy elmegy a sarmasági bányába, ott biztosan meg tudják javítani, de aztán épp nála járt egy tv-szerelő, aki megjavította, és megjavította a televíziója egyik dugóját is, amely segítségével fogni akarta a kettes adást. Azt mondja, „a technika gyilkol, de mégis nagyon jó dolog”. Közben vásárolt egy mázsza búzát is. Hallotta, hogy volt Ady születésnapja, és mondták, hogy alig 42 évesen halt meg. Nagy nehezen kiszámolja, hogy mikor született: 1877, mondja, ezt most már nem fogja elfelejteni. Fáradtnak érzi magát, biztosan a búza cipelésétől. A tyúkjai rendszeren tojnak. Dolgozni szeretett volna ma, de megérkezett Kornél, és vele töltötte a napot. De ez nem időpocsékolás, teszi hozzá. A végén újra az írógép működésére reflektál: „Jól esik látnom a szebbnél szebb betűket.” Másnap takarított a konyhában, majd talált egy régi, lyukas zsákot. Elkezdte foltoztatni, és eszébe jutott, hogy az a zsák még az édesanyja keze munkája volt.

(1987 ősze) Ibolyának írt levél,⁴⁹⁴ amelyben elmondja neki, hogyan tudta meg, hogy Angéla balesetet szenvedett: János mondta telefonon. Elmeséli azt is neki, hogyan kelt útra Szatmárra meglátogatni a nővérét, és nem találta otthon. Az öccséhez nem ment be. Ezután azt ajánlja neki, hogy együtt keressék fel Váradon Angélát. De javasolja azt is,

⁴⁹³ 2111. sz. irat

⁴⁹⁴ 0557. sz. irat

hogy kérdezze meg Jánostól, várható-e, hogy hamar hazaengedik. Várja a választ.

Érezni lehet, hogy kerüli a kapcsolatfelvételt az öccsével: elmondja, hogy nem ment be hozzájuk, és úgy fogalmaz, hogy a bűga megkérdendő Jánost, hogy vajon mikor engedik haza Angélát. Mintha ő nem kérdezhetné meg. Nyilván ő elbatározta, hogy nem teszi meg, de az információra szüksége lenne, ezért a bűgát biztatja a kapcsolatfelvételre.

(1987 ősze) Datálatlan levél nővéréhez.⁴⁹⁵ Elmondja, hogy János értesítette az ákosi Erzsikét, és így jutott el a hír hozzá – láthatóan arról, hogy nővére balesetet szenvedett. A levél nagy része arról szól, hogyan kelt útra Szatmárra meglátogatni a nővérét, és nem találta otthon. Az odaút és visszaút leírása közben is említi, hogy Jánosékhoz nem ment be. A szomszédasszonytól tudta meg, hogy nővére Váradon van. Írt Ibolyának levelet, de nem kapott választ. Már azon gondolkodott, hogy ír a váradi püspöknek, hátha talál ő valakit, aki elviszi a kórházba a nővérének a levelet, amikor üzenetet kapott arról, hogy János megy Váradra. Az időpont nem jó neki, de majd meglátja.

1987. december 1. Imre levele.⁴⁹⁶ Elmondja, hogy kinevezték őt egy új plébániára, de nem tudja még átvenni, mert az, akit ő helyettesít jelenleg, külföldön van kezelésen néhány hónapig. Ezért megkérdezi a címzettet, hogy vajon nem vállalná-e át ő ezt a hosszúra nyúlt helyettesítést februárig, hogy ő elfoglalhassa a saját helyét. Vagy ha nem vállalja ilyen hosszú ideig, akkor legalább a karácsonyi időszak alatt, december 20–30. között, hogy ő a kinevezési helyén tudjon addig szolgálni. Azért is gondoltak rá, mert a közösség háromnyelvű, magyar mellett románul és németül beszélő hívek is vannak.

1987. december 5. Imre atyának írt levél.⁴⁹⁷ Ebben elmondja neki, hogy mikor indul hozzá, melyik vonattal, hány órákor érkezik. Két le-

⁴⁹⁵ 0571. sz. irat

⁴⁹⁶ 2103A. sz. irat

⁴⁹⁷ 2113. sz. irat

hetőséget is felvázol. Azt is elmondja, hogy melyik napon indul majd haza tőlük. Kéri, hogy kérjen számára az ordináriustól joghatóságot.

1987. december 10. Eduárd atyának írt levél.⁴⁹⁸ Többször próbált találkozni vele, de nem sikerült. Köszöni neki a tv-alkatrészt és az akkumulátort. Kéri, hogy tartson helyette pár misét december 20-án és 27-én, amíg ő el lesz elutazva helyettesíteni – ha alkalmas neki. Ő december 28-ára fog hazaérkezni.

1987. december 14. A temesvári esperesség hivatalos kiküldetési papírja,⁴⁹⁹ amelyben igazolják azt, hogy Tyukodi Mihály Boksánbányán fogja helyettesíteni a helyi lelkészt december 18–28. között. Aláírják: Msgr. Sebastian Kräuter és dr. Cziza Ferdinánd.

(1987. december) Paptársának, barátjának levele.⁵⁰⁰ A levél első részében részletesen beszámol az amerikai látogatásáról, amelyet ott élő családtagjainál tett. Ezután reflektál a címzett levelére, pontosabban arra az információra, mely szerint egy közös ismerősük iszik. Elmondja, hogy nem lepte meg a hír, korábban számos alkalommal volt ebből problémája az illetőnek. Az ünnepekre intenciókat küld: kilenc misét kell elvégezni egy idős hölgy férjéért, erre küld 3250 lejt, ezen kívül küld még 30 misére 1500 lejt. Az utóiratot kézzel írja, kézírása alig olvasható. Ebben édesapjáról szól röviden, mivel a címzett kérdezte őt róla.

1987. december 15. Feljegyzés, amelynek a másik oldalán a Melánia levele olvasható.⁵⁰¹ Úgy tűnik, hogy a Melániától kapott levél hátsó oldalára gépelt egy féloldalas feljegyzést. A Melánia levele december 8-i, és ebben a karácsonyi ünnepekre küldött jókívánságait fogalmazza

⁴⁹⁸ 2094. sz. irat

⁴⁹⁹ 2104A. sz. irat

⁵⁰⁰ 2114. sz. irat

⁵⁰¹ 2115. sz. irat

meg egy mondatban, majd ezt írja: „Barátodnak is minden jót, igaz szeretettel mindig Rá gondolva, Melánia”. A másik oldalon a feljegyzés azzal kezdődik, hogy egyszerre írtak egymásnak: ő is akkor írt Melániának, amikor Melánia neki. A továbbiakban elmondja, hogy egy megnevezett falubeli asszony levágta a disznót, és Mihály átvette tőle a felét, azaz van szalonnája, kolbásza, sonkája, minden, ami a kenyér mellé kell, és ezért hálát ad. Azt is elmondja, hogy áll a bora: kiderült, hogy két hordója még nincs kiforrva, és ezen csodálkoztak. Készül egy partársát helyettesíteni, majd a feljegyzés végén elmondja azt is, hogy megtudta: Kristófnak módja van minden vasárnap kimenni a templomba, és ott muzsikálni. Megint hálás, mert ezt csodálatos ajándéknak tartja. Úgy tudja, hogy 26-án megy haza, és január 6-ig maradhat.

Ritka alkalom, amikor Melánia úgymond belemegy a játékba, és reflektál a kettős szerepre, azaz Mihálynak és a képzeletbeli barátjának is küld jókívánásokat. Látjuk azt is, hogy késsé bátorítalanul ugyan, de kimondja, hogy mindig rá gondol. Kristóf a katonai szolgálatát tölti, a kaszárnyából van módja kimenni a városba és egy templomban orgonálni, ennek örül Mihály.

1987. december 19–26. Feljegyzés.⁵⁰² Füzetből kiemelt, borító nélküli, de egyben maradt füzetlapokra írt feljegyzések. Egy-egy feljegyzésben a következő beszéde pár gondolatát írja le, máskor azt, hogy a korábban celebrált mise vagy egyéb esemény (temetés, esküvő, hittanóra) szép volt. A szövegben vannak román részek is, mert időnként románul és németül értő hívekhez kellett beszélnie. A román szövegben vannak olyan részek, amelyek rámutatnak arra, hogy a nyelvet nem ismerte elég jól, és szó szerint fordította magyar nyelvből a mondanivalóját, pl „Să ne oprim atenția la acest mare adevăr (...)”, vagy „Frământările grele ale omenirii pentru a face viața mai suportabilă și mai frumoasă, au eșuat în fiecare secol.” stb. A füzetecskébe becsúsztatva áll egy különálló lap, rajta egy távirat szövegével. A táviratot román nyelven írta, és ez a szövege: „Așteptați la gara luni seara”.

⁵⁰² 2102A. sz. irat

Nyilván azt akarta üzenni a távirat segítségével, hogy szeretné, ha várnák őt az állomáson bétű este, de a ragozás ebben a formában helytelen.

1987. december 30. Feljegyzés.⁵⁰³ Összefoglalja az elmúlt tíz napot, amelyet egy paptársa kérésére helyettesítéssel töltött. Részletesen leírja egy sűrűn gépelt oldalban, hogy melyik napon hol tartott misét, esküvőt vagy temetést. Azzal zárja, hogy aggódik paptársáért, akit le kellene szoktatnia az ivásról. Célzott neki erre, mondván, hogy fogadja meg a környezete jó tanácsait. Hazafele aludt a vonaton, és Ákoson Kristóf fogadta boldogan.

(1987. december vége) Datálatlan beszámoló, valószínűleg a nyolcvanas évekből származik.⁵⁰⁴ Címe: Tavasz a télben. Egy hosszú, 12,5 oldalas gépelt szöveget írt a Boksabányán karácsonykor tartott helyettesítő időszakáról. A meghívást Imre atyától kapta, aki maga is helyettesítő volt ott, de a karácsonyt Arad vidékén szerette volna tölteni. Részletesen leírja, hogy házat Kornélra és Kristófra bízta, akik etetni fogják a cicáját és a tyúkjait. Az indulás előtti napon a csomagjait is előkészítette, hogy ne maradjon semmi otthon. Indulásakor volt egy kis botlás, hiszen ő arra számított, hogy a boltos, aki rajta kívül az egyetlen autóval rendelkező személy a faluban, elviszi az állomásra, de annak aznap disznóvágása volt, „és hát csak meg kell innia egy-egy pohár italt a zsíros munka közben”, ezért nem tudta őt elvinni az állomásra. Végül gyalog indult el, és útközben egy traktoros felvette. A beszámolóban részletesen leírja a napjait, miséit, amelyeken három nyelven olvasta fel a szentírás szakaszait, és három nyelven mondta a beszédeit is. Azt is elmondja, hogy egy különleges esküvőt is celebrált, amikor egy görög rítusú, románul beszélő katolikus fiút és egy németül is beszélő katolikus lányt adott össze, a szertartást román nyelven tartotta. Közben kijárt a szomszédos közösségekhez is misézni. Egyik helyen 13 híve volt. A beszámoló szerint nagyon jól érezte magát,

⁵⁰³ 2117. sz. irat

⁵⁰⁴ 0601., 2069. sz. irat

hangneme lelkes, meghatódott. Amikor a házigazdája hazaért, és ő már indult, azt kérte tőle, hogy elvihesse magával az egyik könyvüket, és az útiköltségként kapott 500 lejt ő cserében otthagyja, hogy vegyenek egy új könyvet. Ha nem sikerül vásárolniuk, akkor ezt ő visszaküldi. Később elmondja, hogy Ákoson Kristóf várta az állomáson, Kornél is vele volt, mondja. Amikor hazaértek Gyöngyre, akkor átadta Kristófnak ajándékkul a bizonyos könyvet – amely a jelek szerint énekeskönyv volt. A fiú nagyon megörült neki, azonnal leült a harmóniumhoz, és eljátszott belőle pár dalt, pedig siettek haza, hogy előkészítsék a disznóvágást.

1987. december 30. Paptársának, barátjának írt levél.⁵⁰⁵ Az első részében arról a helyettesítéséről mesél neki, amelyről az előző napokban érkezett haza. Sajnálkozik azokon a kollégákon, akiknek problémájuk van az alkohollal, és kiemeli, hogy ő sosem vett életében egy pohár sört sem, mert neki a tiszta víz, a tej és a „teja” az itala. Sajnálja azt a sok pénzt, amit egyesek alkoholra költenek, és amivel sok jót lehetne tenni. Ezután meg nem nevezett közös ismerősükről ír egy régi történetet, akitől átvett egyszer egy plébániát. Ő január elsejétől szolgált ott, és az illető márciusban elment és felvette a januári, februári és márciusi államsegélyt és az egyházi illetményt, és megbotránkozott azon, hogy Mihály ezt nem helyeselte. Ezt azért említi, mert a címzett megjegyezte a levelében, hogy sokan közülük „finánc-szakértőkké” váltak. Utóiratban kéri tőle az orgonajavító mester címét.

1987. december 31. Pál atyának írt levél.⁵⁰⁶ Elmeséli neki azt, hogy helyettesíteni volt Boksabányán és Várboksán, ahol az ott helyettesítő papot helyettesítette, míg a tituláris kollégájuk külföldön van, a szemét műtik, a helyettese pedig hazautazott karácsonyra. Röviden említi, hogy karácsonyi üdvözlőket kapott a kispapoktól, amellyel ő nem volt elégedett – a kifogásait azonban nem fogalmazza meg. Míg írja a leve-

⁵⁰⁵ 2116. sz. irat

⁵⁰⁶ 2101A. sz. irat

let, valaki érkezik hozzá, leírja, hogy valószínűleg Kristóf az, ám azzal folytatja, hogy nem ő volt. Hívja a címzettet magához látogatóba. Megjegyzi azt is, hogy a szomszéd faluból a kollégája a felkérése ellenére nem tartotta meg azt a misét, amire megkérte, míg ő Boksabányán volt. A címzettől kérdezi, hogy vajon mi van vele. Láthatóan nem tudja, miért nem ugrott be helyette. Az újévi jókívánságait a címzett édesanyjának is küldi.

1987. december 31. Válaszlevél, amelyet egy karácsonyi üdvözletre írt.⁵⁰⁷ Az üdvözlöt nekik küldték, a teológia I–VI. éves szatmári egyházmegyei hallgatói írták. Az üdvözlöt egy kézzel írott, egy oldalra elhelyezett szöveg, alatta a kispapok saját nevüket írták fel évfolyamok szerint. Mihály válaszelevele az üdvözlöt teológiai, fogalmazási és helyesírási hibáit sorolja öt pontba szedve, részletesen. Úgy érzi, hogy tanári kötelessége ezt megírni, hiszen tanári mivoltát „nem főpásztori kinevezés, de egyetemen szerzett tanári diploma garántál(ja) életfogytiglan”. Azzal zárja, hogy a pohár túlsordult.

A kispapok levele és a válaszlevél mellé tűzött egy későbbi, 1990. december 26-i hasonló karácsonyi üdvözlöt is. Ebben nincsenek a fentiekhez hasonló hibák.

1987. december 31. Pál atyának írt levél.⁵⁰⁸ Elmondja neki azt, hogy helyettesített az előző időszakban, és elmeséli a részleteit. Témát vált: hazaérkezve várta otthon a kispapok „hála-levele”. Ő nem szokta elolvasni ezeket, de ezt most felbontotta, és miután elolvasta, sajnálta azt a szép papírt, amire írták a levelet. Kéri, hogy a címzett írja meg Kristóf révén azt, hogy nincs-e igaza. Újra témát vált: valószínűleg meghívásra reagálva kijelenti, hogy van kocsija, de nem használja, ezért nem fog elmenni, majd biztatja a paptársát, hogy inkább az látogassa őt. Valaki érkezik, míg írja a levelet, azt gondolja, hogy Kristóf – de nem ő volt. Zárásul elmondja azt is, hogy a szomszéd falu plébánosa nem ment

⁵⁰⁷ 076. sz. irat

⁵⁰⁸ 2101A. sz. irat

misét tartani helyette abban az időszakban, míg ő nem volt otthon, pedig írt neki és kérte.

1988. január 2. Révész Gábor levele egy esperes-plébános paptársához.⁵⁰⁹ Arról ír neki, hogy tudomására jutott, hogy nemsokára felújítják azt a templomot, ahol ő 31 évig működött. Ezzel kapcsolatban pontokba szedve írja le neki a véleményét, illetve tanácsát, amelyek arról szólnak, hogy nem kellene lecserélni egyes tárgyakat vagy elemeket. Megemlíti az oltárképet, amely szerinte művészi érték, a főoltárt, amelyet dr. Meszlényi Gyula püspök rendelt volt Grazból, illetve azt is, hogy az értékes márványgyűrűt a templom körül sem lenne szabad felszámolni. Végül kijelenti, hogy a templom az egyházközségé, és meg kellene kérdeznie őket is a tervezett átalakításokról.

A levelet kézzel írták, eredeti példány. Nem világos, hogyan került a Mihály iratai közé. Talán a címetől kapta meg.

(1988.) január 7. Kristóf levele.⁵¹⁰ Bár ő 1987-et írt, valószínűleg ez elírás, valójában 1988 januárjában írta, mert a kaszárnyából keletkezett. Feltételezhető, hogy az év elején még megszokásból az előző évet írja. Elmondja, hogy miután elváltak, hogyan utazott ő vissza. Meglátogatta a nagytatáját, majd otthon összecsomagolt. Reggel 4-kor költöttek a szülei, fél 5-kor indult a vonat. A vonatban arra gondolt, hogy vajon mit csinál most a papbácsi. Zilahra korán érkezett, a váróteremben töltötte az időt, majd bement a templomba, és végül délben vissza a kaszárnyába. Mindenki fáradt volt, egyesek sokat utaztak visszafele. Arra kéri őt, hogy minden levelébe írjon pár latin szót, amit ő megtanulhat. Bár nem lenne sok alkalma tanulni, mert állandóan feladatot kapnak. De majd együtt megtanulják „azt a nehéz nyelvet”. Üzeni a szüleinek, hogy rendben megérkezett.

⁵⁰⁹ 1371. sz. irat

⁵¹⁰ 2237. sz. irat

1988. január 10. Mihály levele Klárikának.⁵¹¹ Édesanyja elhunyt a kalmából ír levelet. Ő Szatmáron találkozott volt vele, de a családot Béltekről ismerte, erre utal a levélben. Úgy véli az elhunyttal kapcsolatban, hogy „megváltás volt neki a halál. És mivel mély hitű édesanyja volt, azt állíthatom, hogy várta is ő már az átköltözést az örök életbe.”

Tíz éve látta utoljára az elhunytat, mégis azt írja, hogy megváltás volt számára a halál, és hogy biztosan várta már ezt az elhunyt maga is. Talán tudott az elhunyt betegségről, talán erre érti, hogy megváltás volt neki a halál, talán csak a megfogalmazás nem túl szerencsés. Valószínűleg ezt vigasztalásnak szánta, kérdés, hogy mennyire lehetett ez vigasz az érintett család számára.

1988. január 10. Levél a Kerekes családnak.⁵¹² Rövid levél, amelyben elmondja, hogy örül, hogy hallott róluk, közel fél évszázados barátság köti hozzájuk, és hogy szokott imádkozni értük.

1988. január 11. Jótévőjének írt levelet Németországba.⁵¹³ Megköszöni neki a karácsonyi ajándékot. Hozzáteszi, hogy ő ezek nélkül is megvan, de lehetősége volt ezáltal másoknak örömet szerezni – azaz továbbadta az ajándékot. A levelet így zárja: „Annakidején Gyfváron jó harminc évvel ezelőtt nekem jutott eszembe, hogy növendékeink javára gyűjtést indítsak, amely ma jó jövedelmet jelent a növendékeknek. Nem gondoltam volna, hogy Valaki azok közül, akik egyszer karácsonyi akcióban részesültek, ilyen formában tud örömet okozni. Köszönetem fejében küldöm új évi jókívánásaimat.”

A gyűjtésre való hivatkozás és a jelen ajándékozás párhuzamba állítása kissé erőltetett, hiszen valószínűleg nem azért küldött csomagot neki az illető, mert ő húsz évvel ezelőtt gyűjtést szervezett a diákok számára, azaz ha bálás is volt a régi tanárának, az nem feltétlenül az anyagiak miatt alakult ki. Az utolsó mondat fogalmazása hibás.

⁵¹¹ 2155. sz. irat

⁵¹² 2156. sz. irat

⁵¹³ 2228. sz. irat

1988. január 13. Paptársának, barátjának levele.⁵¹⁴ Nagy érdeklődéssel olvasta a Mihály levelét, mondja, szívesen olvas hosszú leveleket. Ő már múlt nyáron hallotta, hogy Ambrus I.-t átküldték „a Temesváribába”, ő rendes fiúnak tartotta az illetőt. Ami a miséket illeti, mondja, nem tévedés, jól számította ki a négy mise árát, nem kell megijedni. Ezt követően egy szomorú történetről ír. Három paptársuk és egy civil indult el autóval egy temetésre, és balesetet szenvedtek egy kanyarban, az egyik káplán a helyszínen meghalt. Majd a temetési szertartás közben a templomban egy idősebb ember összeesett és meghalt. Azzal zárja a történetet, hogy veszélyes ködös időben kocsival elindulni. Levele zárásaként elmondja, hogy házszenteléskor márciusnak megfelelő idő volt, és ilyen húsz éve nem volt arrafele. Élete legnagyobb részét ott töltötte, mondja, pedig ha visszagondol, úgy tűnik, mintha most ment volna oda. Elrepült az idő, ezzel zárja.

1988. január 1(4). Feljegyzés.⁵¹⁵ Csendes téli napok, és bár később kisütött a nap, a ködre panaszkodik, amelytől álmos volt. Csak délután szabadult meg az álmoságtól, amikor Dobos Jánostól kapott 40 intenciót „kézből küldve”. Megtalálta azt az összefoglalót, amelyet egy nemrég elhunyt paptársáról írt, és szándékában áll befejezni. És a Fényinéletrajzot is be akarja fejezni, írt levelet neki, amelyben megkérdezte a F. Ibolya halálának pontos dátumát. Ha ezt megkapja, ez is készen lesz. A feljegyzés végén arról ír, hogy egy ismerőse bányáslámpára vágyik, hogy tanulhasson a fényénél, neki pedig az az aggodalma, hogy egyszer csak nem lesz hol feltöltse az akkumulátorokat. Az ismerőésének viszont tíz szál hosszú gyertyája van. Irigylik egymást, mondja.

(1988. január) Feljegyzés.⁵¹⁶ Lírai hangú történetben meséli el azt, hogy látogatója érkezett egy máramarosi származású, a közelben tanító fiatal nő személyében, aki elhozta neki a D. János paptársa által küldött

⁵¹⁴ 098. sz. irat

⁵¹⁵ 2146. sz. irat

⁵¹⁶ 2144B. sz. irat

intenciókat, majd elbeszélgettek, és ő megmutatta neki az akkumulátorról működő bányáslámpáját. A fiatal nő szeretett volna lámpát magának, mivel tanügyi véglegesítő vizsgára készült. Elhangzik az is, hogy nyolc magyar első osztályos gyereket tanít, ám az oktatás nyelve a román, mivel a kis létszám miatt nem engedélyezték a magyar nyelvű osztályt.

1988. január 16. Feljegyzés.⁵¹⁷ A fél évszázaddal azelőtti időket idézi fel, akkor éltek még hasonlóan sötét korszakot, mondja. De akkor volt egy fénysugár, amely reményt adott. Ebben a pillanatban is reménykedik, mondván, hogy nincs olyan éjszaka, amelyre ne következne hajnal. Azt írja, hogy úgy érzi, hogy nem érheti ezt már meg, és kérdezi, hogy vajon lesz-e, aki elhozza a hírt a sírjához.

Ötven évvel korábban, 1938-ban volt a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus, amelyen ő is részt vett. Más fontos eseményt nem jegyzett fel abból az évből, amelyre itt célozhat.

1988. január 18. Melániának írt levél.⁵¹⁸ A papír is megtűródött a gépben, és a sorok is egymásra szaladtak, ezért a levélnek csak nagyon kevés része olvasható. Újra a barátjáról beszél, aki Boksán volt, és akinek a gondolatai az Alföld felé szálltak, egy kedves városba, egy kis hajlék lakója felé. Reflektál egy képre és a felíratára. A képet Melániától kapta, és a képen az szerepelt, hogy „a szív nem ott él, ahol van”. Ő ezt érdekes képfelíratnak nevezi. Ezután a barátja azt kívánja, hogy legyen rövid a tél hátralevő ideje, és jöjjön a szép tavasz „ibolyákkal, jácintokkal és kéknefelejccsel”.

A kéknefelejcs emlegetése valószínűleg üzenetértékű a részéről, hiszen az emlékezetben tartás virágaként szokták emlegetni – valószínűleg arra céloz, hogy nem szeretné, ha Melánia elfelejtené őt.

⁵¹⁷ 2229. sz. irat

⁵¹⁸ 2257. sz. irat

1988. január 20. Feljegyzés.⁵¹⁹ A napra reflektálva elmondja, hogy nagy nap volt gyermekkorában ez, Szent Fábíán és Sebestyén napja, de már nem az a lelkében. Kissé keserűen mondja, hogy mégis jeles nap ez, mert megtudta, hogy a német kérdésben írt levele egyik Németországban élő közeli ismerőse számára „nem érték”. Hozzáteszi szárazon azt is, hogy az illető ismerőse nem küld neki meghívót. Nem fejt ki, hogy mit írt neki a német kérdéstről, és azt sem, hogy vajon van-e ennek köze ahhoz, hogy nem kapott meghívót. Ezután azt mérlegeli, hogy vajon kihez forduljon meghívóért – eszébe jut egy név, de még mérlegeli. És elgondolkodik azon is, hogy esetleg nem tud elutazni: „Talán nem is megyek egyáltalán. Kristóf meg ér annyit, hogy mással ne törődjem ez (é)vben.” Elmondja, hogy ezen a napon az utcán az akácfaakat takarította, részben, hogy ne nőjenek fel a telefonhuzalig, részben, hogy legyen mivel fűteni. Áramszünet van, mondja, majd rátér arra, hogy kapott egy paptársától pontosító levelet az intenciókat illetően. Ő visszakérdezett, mert azt hitte, elírásról lehet szó, egy szám hiányzik, de megerősítették, hogy négy misét kell végezzen, illetve előtte még kilencet. És ezért kapott 3700 lejt, amin ő maga is csodálkozik. Végül megfogalmaz egy magyarázatot: „Most fizetik meg a színfalusiak, amit annak idején nem kaptam, mert hogy szegények voltak.” Azon gondolkodott, hogy ebből a pénzből vásárolna egy hízott sertést: „13 szolgálat árából / bocsánat, nem árából! / szolgálat miatt megkaptam sz(i)nte a mázsás sertés árát.” Végül mégsem így jár el, hanem úgy dönt, hogy csak szalonnát vásárol. A feljegyzés végén újra a németországi meghívóra tér vissza, említi azt, akitől kérni fog.

1988. január 21. Feljegyzés.⁵²⁰ Címe: Baromfiak tragédiája. Elmondja, hogy tavaly nyártól volt öt jércéje, négy kakasa, és még korábbi két tyúkjá, és kapott még egy jércét. A kakasok közül levágott párat a névnapján. Télre nyolc tojó és egy kakas képezte a baromfiállományt. A tyúkok épp elkezdtek tojni, nemrég száz tojást adott oda eladásra, el

⁵¹⁹ 2153. sz. irat

⁵²⁰ 2154. sz. irat

is adták szinte 4 lejért darabját, és azóta is lett még tojás. Azonban az előző nap elfelejtette az ajtójukat becsukni. Reggel észrevette, hogy tele van tollal az udvar. Három megölt tyúkot talált a bejárat közelében, és három másik hiányzott. Azt írja, hogy rablók vitték el három tyúkját, és megöltek hármat. Így zárja a történetet: „Ez gondatlanságom gyümölcse. Ha bezártam volna az ajtót, ma megvolnának a tyúkjaim. Nem is feledem el, amíg élek. Sajnálom szép életüket. Sok örömet találtam abban, hogy jó étvággal ettek, hallgatta(k) a szavamra. Élték a világukat. Így jönnek elő váratlanul a tragédiák!” Végén említi egy paptársát, akit nemrégén kiraboltak.

A szöveg olvasása után persze kérdés marad, hogy ha rablók voltak, miért ölték volna meg a három tyúkot, és végül miért hagyták ott ezeket? Nem valószínű, hogy emberek így jártak volna el. Fel sem merül benne, hogy nem rablók, hanem állat vihette el a tyúkokat – és hogy ez megmagyarázta volna a megölt példányokat. Az viszont meggható, hogy milyen szeretettel beszél a tyúkjairól és azok szép életéről.

(1988. január vége) Feljegyzés.⁵²¹ Az első részében a ködös időjárásról számol be, és arról, hogy a Dunántúlon már virágzik az ibolya, majd elhatározza, hogy részletesen leírja az eszközöket, amelyekkel harcol a sötétség ellen. És ezt itt a szó szoros értelmében érti: leírja részletesen a bányászlámpát, amely feltölthető, és így 8-10 órán át világítani tud. Van egy akkumulátora is, amelyhez hozzákapcsolható egy kisméretű televízió. A televízió számára „ilyenkor kimondhatatlan sokat jelent”, majd hozzáteszi: „Csak sajnálni tudom azokat, akik nem élvezhetik a Tv előnyeit.” Ezekon kívül van egy kis német rádiókészüléke is, amiért nagyon sokat fizetett, de megéri. Ősz óta benne van egy sor elem. Ez a rádió szól akkor, amikor nincs tv vagy másik rádió – azaz valószínűleg akkor, amikor áramszünet van. Végül így zárja a felsorolást: „Ehhez az egész felszereléshez tartozik a végtelen baromi türelem, amellyel elviseli az ember mindazt a kellemetlenséget, ami a mi életünkkel jár. Mert minden praktikus felszerelésnél többet ér az a villanyáram, mely vala-

⁵²¹ 2152. sz. irat

mire való kultúrélet velejárója. Így zárom le ezt a beszámolómat arról, hogy hogyan próbálunk megszabadulni a balkáni sötétségtől, amely még (n)appal is (rá)nknehezedik.”

Az olyan információkat, hogy a Dunántúlon már virágzik az ibolya, valószínűleg a rádióból hallotta.

1988. január 23. Kristóf levele Zilahról.⁵²² Szabadkozok, amiért később válaszol a levelére (a dátumok alapján négy nap múlva), arra hivatkozok, hogy megváltozott a programja. A levélnek viszont nagyon örült, mert aznap „egy rossz dolog” érte őt. Órán ült, és épp a „lélekerősítő” könyvéből írt át egy füzetbe gondolatokat, amikor odament egy tiszt, és elvette tőle a könyvét. Kérte tőle vissza, de nem kapta. Ő szomorú volt, „mert még ilyesmit se lehet csinálni hanem a hazánknak a történetét kell tanuljuk halgassuk”. Elmondja, hogy másnap, amikor megkérdezték, hogy ki tud hegeszteni, ő jelentkezett. Azóta a vasakat vágják és hegesztik. Mentegetőzik a saját döntését illetően: „Biztos azt gondolod hogy megint beleduktam az orromat oda ahova nem kellett volna. De jobban érzem én így magamat <tétlenség az ördög párnája> mondja egy közmondás. Hogyha dolgozunk ISTENHEZ kerülünk a legközelebb. Mondod magadba, hogy tanulni. Eddig is csak este, éjjel tanultam mert akkor van csend a nagy dormitorba, nehéz zajba tanulni. Ez a hejzet jelenleg, és amég nem változik így marad.” Ezután egy másik érdekes megjegyzésre reflektál: „Azt irod a leveledben hogy milyen jó lenne mindent átadni ami neked az agyadba van én erre azt mondom amit te mondtál nekem kicsi és nagy koromba <hová mit nem tettél kincset NE KERESS OTT.>” A levél végén elmondja azt, hogy a nagyszüleinek 1988. február 4-én lesz a 66. házassági évfordulója. Ő küldött nekik már üdvözlöt, kéri, hogy a címzett is írjon nekik ez alkalomból. Azzal búcsúzik, hogy várja a levelét.

⁵²² 2242. sz. irat

1988. január 27. Feljegyzés.⁵²³ Azzal kezdi, hogy jólesik kipróbálnia az új indigóját, majd elmeséli, hogy az előző napon utazott Nagykárolyból haza, és a vonaton egy családdal, egy kétéves kigyerek, egy tizennyolc éves fiatalember, egy negyven és ötven körüli férfi és egy hetven körüli nő, ők ugyanannak a családnak a négy generációja voltak. A féloldalas elmélkedést azzal szakítja meg, hogy a rádióban a „klasszikusok délidőben” című műsort hallgatja. Egy üres sor után más témával folytatja, felsorolja az elveszett dolgait. Ma elveszítette a karóráját, majd alá odaírja a többi tételt: az Olvasmányok könyve I. kötetet, egy lakatot és egy horgot a kerékpárhoz. Most csak annyi jut eszébe. Észrevette, hogy bár máskor is vesztett el dolgokat, mostanában különös feledékenység vett erőt rajta. Egy újabb üres sor után így folytatja: „Kérem e januárvégi reggelen: ki fogja ezt az írást valamikor is elolvasni?” Majd gyorsan hozzáteszi, hogy nem is azért ír, hanem hogy gyakorolja ennek a szalagnak a működését. Reméli, hogy megjön este Kornél valami hírrrel, és ő okosabb lesz. Azzal zárja, hogy minden nappal okosodik az ember.

1988. január 27. Feljegyzés.⁵²⁴ Az előző napon váratlanul el kellett utaznia Nagykárolyba. Nővére hívta telefonon azzal, hogy elveszítette a lakáskulcsát, és kérte, hogy vigye el ő a sajátját. Előbb biciklivel indult el az állomás felé, de az kétszer is leeresztett, így rohannia kellett. Szerencsére a vonat is késett. Végül elért Károlyba, és kinyílt az ajtó. Kapott két kenyeret, egy kiló mosóport, és indulhatott vissza. Vásárolt indigót is, azt írja, hogy nagy szerencsével sikerült hozzájutnia. Másnap édesanyja halálának évfordulója volt, aki szerint azért halt meg, mert nem tudta egyedül elviselni a sok megélt gond emlékét. Egy királydaróci nőt említ, aki meghalt Szatmáron, majd egy másik személyt, talán apácát, akiről hallotta, hogy „össze van menve”. Azt tervezi, hogy írni fog ez utóbbinak, megírja, hogy ítélkezett és betegnek hirdetett mindenkit, aki neki nem tetszett, „közben ő volt az idegbeteg”. Egyszer

⁵²³ 0482. sz. irat

⁵²⁴ 2148., 2137A. sz. irat

azért szidta őt, Mihályt, mert szerinte nem tart egy keresztet sem a házában, miközben a feje fölött volt egy nagy kereszt. Végezetül elmondja azt is, hogy azért írta ezt a feljegyzést, mert most szedi össze azokat az indigólapokat, amelyek már nem használhatók. Csak a jókat tartja meg.

Ez utóbbi megjegyzése magyarázat arra, hogy miért van két feljegyzés ugyanarról a napról. Érdekes, hogy a két lap igen messze került egymástól az iratbalmaszban. Az indigóval kapcsolatos megjegyzéséből kiderül, hogy az indigó is hiánycikk volt ebben az időszakban.

1988. január 28. Kristófnak írt levél.⁵²⁵ Elmondja neki is azt, hogy a nővére elveszítette a kulcsát, és neki kellett elvinnie a sajátját Nagykarolyba. Gratulál a fiúnak a születésnapja alkalmából. A levél nagy része latin nyelvlecke. Ezután elmondja, hogy Kornélnak szólt, hogy a Kristóf iratait adja be a sofőriskolába, hogy amikor az öccse leszerel, kezdhesse is el az iskolát, és mire elkezdődik a tanév, már legyen meg a hajtási engedélye. Biztosan bevihet magával könyvet a kaszárnyába és ott tanulhat. A végén elmondja, hogy meghalt egy román bácsi a faluban, és Alsószoporról átjött a fűvőszenekar a temetésére.

(1988.) január 31. Jánosnak írt levél, válasz az 1987. november 24-i levelére.⁵²⁶ Megérti, hogy fájdalmas volt számára a bérmálkozás története, amelyet leírt. Egy hasonló esetet említ, ami már elhunyt kollégájával történt meg. November végén ott járt Á. Sanyi, mondja, és beszélgettek sok mindenről. Elmeséli, hogyan ütötte el egy autó a nővérét Nagykarolyban jó két héttel karácsony előtt. A balesetben eltört a forgója, műtét során protézissel pótolták. Jární fog majd, de májusig nem állhat rá arra a lábára, így Ibolya húga van mellette addig. Nővérétől tudta meg Lőrinc esetét, aki azért halt meg, mert nem volt orvosság a kezeléséhez. Türelemre inti a torkával kapcsolatban a címzettet, a tavaszi enyhe levegő majd azon is segít. Végezetül elmondja, hogy van

⁵²⁵ 2145. sz. irat

⁵²⁶ 0566. sz. irat

egy kedves nevelt gyermeke a békési templom szomszédságából, aki-
nek tanítói diplomája van „Szebenből a német képzőből”. Vágyott a
teológiára, mondja, és ő Temesvárra ajánlotta, fel is vették. November
végén még ez ügyben is utaznia kellett. Jó egészséget kíván búcsúzóul.
Utóiratban jelzi, hogy intenciót szívesen vesz.

(1988) Kristóf levele.⁵²⁷ Amikor megkapta a címzett levelét, akkor
„nagyon nagy, lenemírhatalan boldogságot” érzett. Ezt tovább részle-
tezi: a szíve gyorsabban vert, és azonnal kinyitotta. Megköszöni neki,
hogy nem hagyja magára, mert a pár sora mindig „fel vidámítja, feldob-
ja, megerősíti lelkileg a gyermeket”. Elmondja, hogy van ott egy szé-
kely fiú, akinél van egy VIII. osztályos latinkönyv, és néha azt forgatja,
próbál tanulni belőle. Reflektál arra is, hogy igyekszik még aznap este
válaszolni, amikor megkapta a levelet, mivel nem akarja, hogy várakoz-
zanak egymásra, mivel „várakozni, az szörnyű, pedig az egész élet egy
várás az után, ami a legnagyobb számunkra”. Panaszkodik arra, hogy a
kísértések, a harag, a gyűlölet „nem akar felhagyni” körülötte, és ő erre
azt választja, hogy hallgat. Utóiratban írja, hogy boldog, hogy elintéző-
dött a kocsis ügye, és hogy a címzett ellátogatott Tasnádra is. Bár be
kellett volna mennie az ő házukba is, legalább egy üdvözlést mondani,
és „békét hozni a ház minden lakójának”. Arra kéri búcsúzóul, hogy
írjon sokat. Lelki fiaként írja alá, így: „lelki fiam”.

*A szöveg elején a leírhatatlan és a le nem írható jelzős szerkezetek használá-
lata lett volna alkalmas, de helyettük az idézett kettős tagadást írja le.*

1988. február 1. Jánosnak írt levél.⁵²⁸ Befogadólevelet kér tőle egy
anya számára, aki orvosi vizsgálatra kell vigye a gyermekét, és akiknek
szükségük lenne egy minimális bankbetételre is. Magának is kér meghí-
vót, mert a korábbi már lejárt, de neki van pénze a bankban. Kéri, hogy
még abban a hónapban küldje el. Utóiratban kéri arra, hogy a mellékelt

⁵²⁷ 2249. sz. irat

⁵²⁸ 2143. sz. irat

levelet címezze meg egy közös ismerősüknek, akinek a címét nem találja. És értesíti őt arról, hogy elhunyt egy költő ismerősük.

A levél másolatát egy postai összesítő nyomtatvány hátára írta. Máskor is előfordul, hogy egy régi nyomtatvány hátát használta fel, ez csak abban különbözik a többitől, hogy itt kézzel kitöltött nyomtatványról van szó. A kézzel írt dátumok az 1947-es évet jelölik meg.

1988. február 5. Kristóf levele.⁵²⁹ Zilahon keletzte. Meglepte a csomag, amely nagy boldogságot okozott azoknak, akik ettek belőle, tészta, kolbász, virsli is volt benne, ezeket említi. Születésnapjára kapta a csomagot, épp a születésnapján írja a választ. Hálás a küldeményért, és ezt így mondja el: „A Jóisten fizesse egészséggel, boldogsággal és mindennel, amit egy kis fiu aki születésnapját ünnepli, édesapjának kívánni tud.” Munkával töltött napokról mesél, és panaszkodik arra, hogy körülötte csúnyán beszélnek a társai. Nagy ellenőrzés van a kaszárnnyában, állandóan takarítanak. Végezetül említi, hogy reggel és délben elénekelte a „Téged Isten dicsérünk” című dalt, de a Te Deumot nem, mert azt nem tudja. Így próbálta a lelkében az ünnepi hangulatot fenntartani, amíg végezte azt a munkát, amit kellett. Végezetül újra hálás a csomagért, és köszöni Irénke néniének is, aki a tésztát sütötte.

Érdemes megfigyelni a megfogalmazást: azt mondja, hogy azt kívánja Mihálynak, amit édesapjának tud kívánni egy kétsfiú. Azaz Mihálynak a saját édesapjával azonos szerepet szán a saját életében. Saját magát pedig kétsfiúnak látja, pedig ekkor már nagykorú volt, és a katonai szolgálatát töltötte.

1988. február 5. Feljegyzés.⁵³⁰ Egy kis dolgozatot írt egyik nemrég elhunyt paptársáról, és napokig kínlódott vele, míg aztán egyszer csak sikerült. Ide csak egy kérdést ír belőle: vajon miért kívánta, hogy más temesse őt? Miért nem kérte az utódját, hogy végezze a szertartást? Találgatja, hogy vajon kímélni akarta-e a jó barátját, attól tartva, hogy a meghatódottságtól nem tudja elvégezni a szertartást? Itt témát vált: ün-

⁵²⁹ 2250. sz. irat

⁵³⁰ 2150. sz. irat

nepnap ez, mondja, Kristóf születésnapja, ma lett 19 éves. Említi, hogy csomagot küldött neki, és hozzáteszi, hogy ma ott volt vele lélekben a szentmisén. Öröm is érte ma, kapott ajándékba egy tyúkot. Az ajándékozónak csak a neve kezdőbetűit jegyzi fel. Levágta a szárnya végét, és elégedett azzal, hogy beilleszkedett, már a zöldet szedegeti. Az előző napról írja, hogy Terschákék évfordulója volt, és ekkor eszébe jut, hogy hiszen az ő szülei is ezen a napon házasodtak 1902-ben. Elhatározza, hogy a saját aranymiséjén, ha megéri, meg fogja ünnepelni a 90. évfordulójukat.

(1986. február 6. előtt) Domitilla nővér levele.⁵³¹ Dátum nincs a levélen, az 1988-as levelek között volt. A megszólítást érdemes idézni, így szól: „Aranyos Kaplonyi jó Pap Bácsim!” Bevezetésként elmondja, hogy egy képet küld, amelyet a környezetében élő fiúk készítettek, ez az első munkájuk. Ezután beszámol a körülötte tapasztalható változásról. Nem nevezi meg a változást, de egy lelkészről beszél. Elmondja, hogy a változás óta nem megy sehova, mindig otthon van. A feketekávé egészen elmaradt. A papi teendőit szebben, lelkiismeretesebben nem is végezhetné. A volt hívei sokszor látogatják, és akkor nem spórolnak. Ő megköszöni a címzettnek a levelet. Felolvasott belőle egy sort – feltehetőleg a lelkésznek, akinek mintha fájt volna, hogy neki nem írt a címzett. Nem tudja, hogy ő most válaszol neki. Azzal zárja a beszámolóját, hogy a mai szentmisén a szentbeszéd is szép volt, és csak szépet és jót tud írni.

A levélben feltűnően sok a helyesírási hiba. A tartalmából úgy tűnik, mintha egy korábbi egyezségük alapján küldene beszámolót Tyukodi Mihálynak.

1988. február 6. Feljegyzés.⁵³² Meglepetés érte ezen a napon. A postás érkezett, és azt mondta, hogy pénzt hozott. Ő megkérdezte, hogy sokat? Mire azt válaszolta, hogy ennyit még nem vitt senkinek életében. Kiderült, hogy 4 lej híján 52 000 lejt vitt neki. Az elmaradt nyugdíját

⁵³¹ 2160. sz. irat

⁵³² 2149. sz. irat

küldték ki, az előző évi 27 000 lej után. Adott a postásnak 300 lejt, majd azon gondolkodott, hogy mit lehetne venni ezzel az összeggel. Megvehetné a szokondiak villanyorgonáját, és még mindig marad bőven pénze. Majd így zárja a témát: „Legalább egyszer már nem mondhatom, hogy szegény vagyok.” Az utolsó témája egy Boksabányáról kapott levél, amely az előző napon érkezett, az ottani kedvesnővér írta. Megjegyzi, hogy még sosem kapott ilyen megszólítást, pedig sokan címeztek neki levelet.

1988. február 7. Franciska nővérnek írt levél.⁵³³ Így nevezi, mert így keresztelték annak idején. Köszöni a sorait. Jelzi, hogy küldött nekik egy csomagot, benne egy hosszú beszámolóval. Kéri, hogy írja meg a címzett neki azt is, hogy áll az orgonakönyvvel (valószínűleg annak az árát várja, amelyet elvitt tőlük). A levél további részében név szerint üdvözöl személyeket, és bevallja, hogy nem mindenki nevére emlékszik. Kéri, hogy írjon hosszú levelet, „mert olyan szép betűkkel ír”.

Az apácákat az apácanevükön illet szólítani, Mihálynak két nővére is volt, akik így használták a nevüket. Jól tudta tehát, hogy ez az elvárás. Valamivel mégis indokolnia kellett, hogy nem ezt a nevet használja – bár az nem világos, hogy miért nem az apácanevén szólítja a címzettet. A lapon van egy levél Imre atyának is, de rágévelt egy másik szöveget, és a címzésen kívül csak a búcsúzó sor olvasható.

1988. február 11. Albert atyának írt levél.⁵³⁴ A sorok összefutottak, nem olvasható a levél, csupán a vége. Itt arra kéri a címzettet, hogy szerezzen neki kicsiny, ültetni való fenyőt.

1988. február 11. Jánosnak írt levél.⁵³⁵ Kéri tőle az unokaöccse címét, akit meg akar kérni egy ügy lebonyolítására. Majd arra is megkéri, hogy meséljen neki Ágoston István nevű közös ismerősük utolsó ide-

⁵³³ 2205. sz. irat

⁵³⁴ 2232. sz. irat

⁵³⁵ 2233. sz. irat

jéről és haláláról. Kollégák voltak, érdeklí a sorsa. Emlékezteti őt arra, hogy másnap van Márton Áron püspökké szentelésének 49. évfordulója.

1988. február 12. A levél címzettje, megszólítás nem olvasható.⁵³⁶ Valószínűleg Melániának írta. A szöveg felső részére rágépelte egy másik szöveget, ám a lap hátoldalán olvasható egy rövid szöveg, amely láthatóan az olvashatatlaná tett rész másolata. Azzal kezd, hogy átbeszéltek a barátjával, és ő nem gondolta, hogy valakinek az „eszményképe” lett. Kedves volt neki az a húsvéti kirándulás, és akkor valóban megkérdezték tőle, Mihálytól, hogy van-e lekötöttsége, és ő őszintén mondta, hogy nincs. Ám nem gondolta, hogy ezzel elkötelezte magát. Annál is inkább, mert aki kérdezte, az nemsokára férjhez is ment. Barátja szerint igen jól tette. Aztán következett egy rövid látogatás, amelynek „minden perce igen kedves emlék maradt lelkében” – így ír erről egy levelében a barátja. A barátját az érdeklí, hogy vajon él-e még a férje, mert ha igen, akkor „még mindig köti a nagy parancs”. Majd itt elmeséli, hogy réges-régen, a háború idején nevelőként együtt dolgozott valakivel, aki később férjhez ment. Az illető nőnek két gyermeke lett. Később elment hozzá és megmutatta neki a nagy, már diplomás lányát, és azt mondta, hogy nagyon sajnálja, hogy a lány nem az ő lánya. Barátja megvigasztalta, és ő megnyugodott, mert tudta, hogy már nem sokáig élhet. Aztán a lánya írta meg a barátjának, hogy a hölgy pár évre rá meghalt. Csak azért mondta el a barátja, hogy kifejezze azt, hogy az ő életük sokban ismétli azt a régi történetet. Ezután tanácsok következnek, amelyeket a barátja fogalmaz meg, de ő is egyetért velük, teszi hozzá, olyan tanácsok, mint megértést tanúsítani kötelességünk, az orvos mindenkit gyógyít stb. A barátja szerint hosszan kellene erről beszélni, úgy talán megértené az aggódó kérdező ezt a nagy ügyet. Az utolsó mondata így szól: „Legyen ez a pár sor, ami néha-néha beköszönt a hajlékba bizonyíték arra, hogy a barátom olyan szívvvel rendelkezik, amelyben Te, aki magányos vagy, mint ő, kiolvashatod, hogy

⁵³⁶ 0494. sz. irat

szívének melege úgy hatol Hozzád, mint a napsugár beköszönt hajlékainkba, hogy örömet hozzon.” Vele együtt köszönti sok szeretettel.

1988. február 14. Kristófnak írt levél.⁵³⁷ Két levelet kapott tőle, örömmel olvasta őket. Megnyugtatta, hogy nem baj, ha nem tudott átmenni hozzá, amikor otthon volt, hanem helyette egy külön munkára ment el, jól tette, pótolják majd. A külön munka itt mintha zenélést jelentene. Aztán arról is biztosítja a címzettet, hogy nem kell félnie attól, hogy megbántja Jézus Krisztust, ugyanis bünt az követ el, aki tudva és akarva teszi a rosszat. Témát vált, elmondja, hogy nem megy az autója, Kornél is vesződött vele, mégis egyik nap kötéllel kellett hazavonatatni. Elmondja, hogy szép virágok nyílnak a kertben, majd a következő részben a latin deklinációról beszél. Megtudta, hogy Kristófit meglátogatta az édesanyja, és akkor biztosan kikísérte őt az állomásra. Itt ezt írja: „Ezek szerint úgy érzem, h Te is voltál szt.-m-én. Írd meg, hogy úgy volt-e.”

Ez utóbbi rövidítéses mondat valószínűleg a szentmisére kérdez rá: arra, hogy ha vasárnap volt látogatóban az édesanyja, és a fiú kikísérte, akkor valószínűleg elment misére is.

1988. február 15. Levél, valószínűleg Dászkál Istvánnak.⁵³⁸ A lap felső része gyűrött, a sorok összeszaladtak, és olvashatatlan a levél első része. Piros tollal ráírta utólag a gépelt, olvashatatlan sorokra, hogy „Dászkálnak levél”. Az első felében alá is húzta a sorokat pirossal. Arról számol be, hogy az előző évben kapott egy nagyobb összeget elmaradt nyugdíj címen, „30 és valamennyi ezret”. Megírta ezt a címzettnek, aki akkor azt válaszolta, hogy nincs mit tenni, a dolog így áll. Ám most a hónap elején küldtek négy lej hiányával 62 ezret. Igaz szívvel köszöni a címzettnek, azt írja, hogy ha ő nincs, akkor odavész az összeg. Arról is ír, hogy Boksabányán volt helyettesíteni. Hazafele vonatra kellett várnia, és elment ez idő alatt a temetőbe, meglátogatni F. István püspök

⁵³⁷ 2207. sz. irat

⁵³⁸ 2206. sz. irat

sírját: „Ezt látnom kellett, hogy fájjon a szívem még jobban, mint általában.” A levél végén újra megköszöni a címzett közbenjárását.

1988. február 17. János levele.⁵³⁹ Küldi az unokaöccse németországi címét. Sajnos a kérdezett kollégáról nem sokat tud. Aki temette, túl sokat emlegette a gyarlóságait. Egyébként magas vérnyomása és cukorbetegsége volt. Magáról elmondja, hogy egy 18 napos kezelésre utazik Govorára, hogy gyógyítsa a légcsőhurutját. Az 52 évi szakadatlan szolgálat megviselte a hangszálait.

(1988.) február 18. Paptársának levele Mezőfényről.⁵⁴⁰ Farsanghétfőn ott járt egy közös ismerősük nála, akinek ő azt ajánlotta, hogy együtt keressék fel Mihályt, de ez elmaradt. Az ismerősének másnap órái voltak, neki magának pedig a következő napokon. Elmondja, hogy a rádióban volt egy negyedórás műsor Gellért Sándorról, szavaltak a verseiből. Gellért Lőrinc nincs jó véleménnyel róla, sokat vitáztak, főleg felekezeti nézeteltérések miatt, majd hozzáteszi: „Vastagnyakú kálvinista volt Debrecenből.” A levele írása közben hozta egy káplán a szomorú hírt: elhunyt Fényes Anti 54 évesen.

A levél második fele nebezen olvasható, az utólag ráömlött víz folytja miatt.

1988. február 22. Dászkál (István) levele.⁵⁴¹ Jó hírnek nevezi azt, hogy sikerült megkapnia Mihálynak az elmaradt nyugdíj második összegét is. Ezt követően a temetők állapotára reflektál. Azt írja, hogy hiába is kereste István püspök sírját a váradi temetőben, mert az egyházi sírokat átköltöztették az olasz temető kriptájába, egy itt olvashatatlan nevű helyre, mivel az adott temetőt fel akarták számolni. Annyira komolynak tűnt az elhatározás, hogy az állam is exhumálta a nagyjait. Végül mégis engedélyezték, hogy megmaradjon egy része, és ezt most bekerítik.

⁵³⁹ 2230. sz. irat

⁵⁴⁰ 2234. sz. irat

⁵⁴¹ 2200. sz. irat

1988. február 24. Istvánnak írt levél.⁵⁴² Ebben arra kéri, hogy küldjön egy meghívólevelet egy ismerőse számára, aki szívbántalmakkal gyöttrődik, és szeretné ott gyógyítani. Biztosítja arról, hogy csak a meghívólevelet várják tőle, semmi mást nem fog igényelni. Kéri, hogy az ottani hatóságok előtt nyilatkozzon arról, hogy gondoskodik ottléte alatt róla. Megírja az illető nevét és címét. Ő maga is készül oda. Magának nem meghívót kér, hanem azt, hogy segítsen abban, hogy helyettesítő helyet találjon – főleg falvakban vagy kórházi lelkészt helyettesítene. És arra is kéri, hogy szerezzen neki néhány intenciót, amelyeket otthon ő elvégezhetne, és ott felhasználná (az ellenértékét). Végül megemlíti, hogy a címzett nagybátyja – úgy tűnik, neki paptársa – jól van, épp egy moldvai fürdőbe készül a torkát gyógyíttatni. Zárásul említi, hogy elhunyt egy paptársuk, majd végül megkérdezi, hogy ugye nem veszi rossz néven a bizalmas kéréseit.

(1988. február 24.) Istvánnak írt levél.⁵⁴³ Valószínűleg ugyanannak a személynek írja, mint a 2142. sz. levelet, és ez annak a levélnek egy második megfogalmazása. Itt azzal kezd, hogy régi ismeretségük alapján ír neki. Elmondja, hogy már volt párszor helyettesíteni Németországban, és újra menne. Ehhez kér befogadólevelet. Biztosítja arról, hogy csak az iratra van szüksége, pénze megvan mindenre. Elmondja azt is, hogy a címét a nagybátyjától kapta meg, aki épp fürdőre megy a torkát kezeltetni. Itt megemlíti, hogy elhunyt egy paptársuk. Szóba hozza az intenciókat is: nem akar tolakodni, de bizalmasan kérdezi, hogy volna-e néhány intenciója. Otthon elvégezné, de ott volna rá szüksége. Azzal zárja, hogy a 71-et betöltötte, de még kerékpározik. Németségű nem elsősorú, de ki tudja a német nyelvet úgy, mint a németek, kérdezi. Úgy gondolja, hogy helytáll egy falusi környezetben, nem nagyra vágyik. Itt megszakad a levél.

Ebben a változatban nincsen benne az ismerősének kért meghívó.

⁵⁴² 2142. sz. irat

⁵⁴³ 2141. sz. irat

1988. február 24. Pista levele Felsőbányáról.⁵⁴⁴ Értesíti őt arról, hogy lehetősége lenne egy új autó vásárlására. Egy igen becsületes család le kell mondjon az autóvásárlásról, és nemsokára sorra kerülnének. Választhatja majd a színt, a minőséget és az „izolálást” is. Az ára 125-130 körül mozog. Azonnali választ várnak.

(1988.) február 25. Kristófnak írt levél.⁵⁴⁵ Ez a megszólítás csak néhányszor fordul elő: „Dilectissime Kristóf!” Úgy tűnik, hogy a katonaságnál ellopták a fiú kabátját és a bundás sapkáját, amiért Mihály sajnálta őt, majd a sapkája előkerült, és kérdezi, hogy a kabátja is megkerült-e vajon. Ő magáról szólva elmeséli, hogy megkapta a meghívólevelet, és elment elkészíttetni a hivatalos fordítását. Ott találkozott a címzett szü-leivel is, és velük ment haza. Tőlük tudja, hogy a fiú kapott karácsonyi ajándékot a nagyobb kollégáktól. Kéri, hogy írja meg, hogy mennyit kapott, mert neki szabad azt tudnia. A gyűjtés gondolata ugyanis állítása szerint tőle származik, és akarja tudni, hogy mennyire mentek 30 év alatt. Úgy tűnik, hogy a nagyobb évesek gyűjtenek a felvételi vizsgán bejutott, de katonaságot töltő társaiknak. Ezután egy kisfúról mesél, akivel az idegen nyelvekről beszélgetett, amikor meglátogatta a családot. A lap még nem telik be, amikor kérdezi, hogy mit lehet még írni – latin nyelvtant nem ír, mert azt nem tanulja a címzett, bár ő ezt sajnálja. Arra biztatja, hogy egyen, mert édesanyja szerint sovány.

1988. február 28. Istvánnak írt levél.⁵⁴⁶ Elmondja, hogy a címzett volt szíves két évvel ezelőtt Schneider Kr. nevére „100 egységet” eljuttatni, de ő sajnos már nem emlékezett arra, hogy kitől kérte, és amikor találkoztak, nem említette ezt neki. Aztán mennie kellett a gyógyszertárba, ahova a címzett volt szíves az orvosságot küldeni, és ott mondták neki, hogy valaki küldte, de nem tudták megmondani a nevet. Ő mondott neveket, és csak a negyedikre találta el. Most azt kéri, hogy

⁵⁴⁴ 2231. sz. irat

⁵⁴⁵ 2251. sz. irat

⁵⁴⁶ 0490. sz. irat

a címzett minél előbb hivatalosan utasítsa a gyógyszertárat arra, hogy a gyógyszerert adják át az általa megadott nagynéninek – és leírja a nevét és címét. Vagy ha a címzett nem ír nekik, akkor majd ő megteszi.

1988. február 28. Istvánnak írt levél.⁵⁴⁷ Köszöni, hogy nem felejtette el őt, de ő már vett (valamit, nem mondja, hogy mit), és az kiszolgálja őt, amíg él. A továbbiakban a valuta árfolyamáról beszél. Témát vált, elmondja, hogy szívesen végzi a kis munkáját. Emlékszik arra, amikor csak havonta egyszer ment oda pap, és a helyiek közül valaki „szárazon vezette” a szolgálatot. Aztán amikor ő odakerült, akkor térdig érő sárban is elmentek minden alkalommal. Emlékeztet arra, hogy bár a nagyok vádolták őt 1967-ben, hogy szégyent hoz az elődjére és terhet ró az utódjára, Á(ron) püspök azt mondta, hogy „ha valamikor kellett filiába járni, akkor most kell igazán”. Ezután megemlíti, hogy ő már 1943-ban elhatározta, hogy ott fogja tölteni öreg napjait Gyöngyön. Elmondja, hogy hol helyettesített az elmúlt időszakban. A záró sorok így szólnak: „valakinek (tudatosan kis betűvel) abban csúcsosodik életműve, hogy megírhatta Á. pk. velem kapcsolatban a nagy döntését. ő (kisbetűvel) adta neki életében az utolsó arculcsapást. Bizonyára megköszönte a pk. bácsi Istennek.”

1988. február 29. Feljegyzés.⁵⁴⁸ Kiemeli, hogy „érdekes” ez a nap, minden négy évben van, ezért nem hallgathat egy ilyen napon. A feljegyzés első felében arról ír, hogy németországi ismerőse mégiscsak elküldte a meghívót, amely Kaplonyba érkezett, és valakivel elhozatta. Ezután elment Szatmárra útlevelet igényelni. Ott értesült egy ismerőse helyzetéről, aki bár megnyert egy pert, mégis egy tekintélyes összeget kell kifizessen. Amikor másnap ment vissza az útlevele ügyében, tanácsot vitt neki, amely így szólt: ne fizessen semmit, hanem költözzön ki Németországba. Ő már kért is befogadólevelet neki. Ezután beszámol a vasárnapi misékről: az egyikben egy helyi fiatal muzsikált „primitív

⁵⁴⁷ 0491. sz. irat

⁵⁴⁸ 2161. sz. irat

módszerrel”, de a következőn megérkezett Kornél. Elmondja róla, hogy meg akar nőszülni, kivesz egy házat, és „majd a gyerekei megvalósítják az álmát”. A következő téma az új autó: egy paptársa ajánlott neki egy autót, de ő visszamondta. És emellett még elmondta neki azt is, hogy „sips adta Ő pk-nek az utolsó arculcsapást, amikor ügye(m)ben kért a pk, ő pedig durván visszautasította ajánlatát”. A feljegyzés végén az egészségére panaszkodik: „Most panaszodom először egészségem felől. A vesém kezd rendetlenkedni. Vagy más baj van? Figyelem magamat. Majd elmondom a részleteket a következő hetekben.” Az utolsó bekezdés egy hírre reflektál, így: „Országunk kinyilvánította, hogy minket is a nemzet tagjainak tekint. Mi azoknak is tartottuk magunkat. Lélekben mindig ott voltunk valódi állampolgárok. Ha szavazhatnánk, három milliónál többen választanánk őket. De földünkkel együtt. És a keleti Kárpátokkal meg a csángókkal kerülnénk haza. Álmodok?”

Az utóbbi reflexiójából úgy tűnik, hogy egy magyarországi nyilatkozat jutott el hozzá, amely utalt a határon túl élő magyarokra. A levél elején a szöveőén napjára utal. Az egyik itt is idézett mondatban az „Ő pk” valószínűleg „Á. pk.” akart lenni, azaz Márton Áron püspökre utal.

1988. február 29. Kristóf levele Zilahról.⁵⁴⁹ Miután elmondja, hogy nagyon várta a levelét, bevallja, hogy nagyon fáj neki az, hogy latin tanulására nem volt ideje, és itt azzal mentegetőzik, hogy a katonai szolgálat alatt nagyon lefoglalják őket. A továbbiakban arról ír, hogy a kolégáival ellentétben ő szívesen elvégzi azt a munkát, amit kiosztanak neki. Ezen elmélkedik egy keveset, majd kijelenti, hogy szeretné, ha beszélgetni tudnának és megoszthatná a címzettel a fájdalmait. De ahogy Krisztus is böjtölt 40 napig, így neki is el kell fogadnia ezt a helyzetet. Majd rátér az elveszett holmijaira: a nagykabát és a bundás sapka sem került meg. Kabátot úgy kapott, hogy az egyik altiszt, aki a raktárban dolgozik, „egy kis pénzért” tudott neki szerezni, sapkát meg egyik kollégája szerzett – ehhez a mozzanathoz odaírja, hogy „bűn”, és hogy ő kérte erre. Arra a kérdésre is válaszol, hogy mennyi pénzt ka-

⁵⁴⁹ 2243. sz. irat

pott ajándékba: Száz lejt kaptak „a nagyobb kollegáktól vagy a Teológiától vagy az egyházmegyétől?” Kérdésként írja, mert ő is bizonytalan abban, hogy kitől. Azzal a kéréssel zárja a levelet, hogy írjon neki sokat a „papbácsi”, mert csak felőle tudja, hogy biztosan ír majd neki levelet, és ez nagy öröm számára. Aláírásban így fogalmaz: „Szeretettel ölel GYERMEKED Kristóf”.

Úgy tűnik, hogy a katonai szolgálata alatt a családja nem küldött annyi levelet a fiúnak, amennyit ő szeretett volna kapni, ezért mondja Mihálynak, hogy csak felőle tudja, hogy biztosan ír neki levelet.

1988. március 4. Feljegyzés.⁵⁵⁰ Nemrégiben Szatmáron találkozott egyik unokaöccsével, akitől megtudta, hogy egy másik unokaöccse, Imre nagyon beteg, ezért azt tervezte, hogy felkeresi. Összecsomagolta mindazt, amit Angélának szánt. A betegnek egy kis pénzt szándékozott adni. Elég korán felkelt, mégis későre érkezett ki az állomásra, a vonat már elment. Ezért hazament és lefeküdt. Nyolc óra tájban érkezett valaki és felköltötte. Később újra kiment az állomásra, és a következő vonattal már el tudott menni. Bement János öccséhez, és együtt mentek el Angélához. Itt elbeszélgettek, és az eredeti tervét, hogy kimenjen Kaplonyba, már nem teljesítette. Azt írja, hogy nincs még halálán Imre, és a pénzt elküldte neki. Ezzel hazament. Közben tervezgeti, hogyan kellene meglátogatnia a csángókat, és hogyan kellene elhoznia Ferenc atyát Fogarásról. Elmondja azt is, hogy János öccse a napokban átadta a kulcsokat, és már nem megy szolgálatba – azaz nyugdíjba ment. További tervét írja le: a kaplonyi temetőbe el szeretne helyezni egy táblát két távol elhunyt rokonuk nevével: Paulin testvér és Lucián atya tábláit. Ehhez ki is nézett egy helyet, ahol más, hasonlóan távol elhunyt személyek névtáblája szerepel, és ezeket máshova szándékozik vitetni. Ám most van a lelkipásztorok cseréje, és ezt szerencsétlenségként emlegeti.

⁵⁵⁰ 2144A. sz. irat

1988. március 6. Antal atyának írt levél.⁵⁵¹ Arra kéri őt, hogy beszéljen a családdal, akik hozzátartozóinak az emléktáblái ott vannak a temetőben azon a helyen, ahova ő akar távoli rokonai (Paulin testvér és Lucián atya) számára emléktáblát elhelyezni. Kérje meg őket, hogy tegyék el másfelé az ő emléktáblájukat. És utána menjen el Jánossal, az öccsével együtt a kőfaragókhoz, és beszélje meg velük az emléktáblák készítését. Ki is mondja a levélben, hogy ugyan mindez neki jutott eszébe, de arra kéri, hogy a címzett járjon utána. Az egyik személy adatait ismeri, itt meg is írja, ám a másik személy adatainak is a címzett kellene utánajárjon.

1988. március 8. Melánia levele.⁵⁵² Azzal kezdi, hogy nemsokára húsvét lesz, az ő kedves ünnepe. Húsvét volt, amikor először találkozott a Mihály barátjával. Azután nemsokára elment Magyarországra. Beteg fivérért ott hagyta, miközben úgy érezte, meghasad a szíve, de nem maradhatott Mátyáséknál. Férjhez ment, meséli tovább, nem volt más kiút. 12 évig éltek együtt, és a férje meghalt. Az együtt leélt éveket nagyon nehéznek nevezi, a többihez hasonlónak. Így fogalmaz: „Szeretet nélkül leélni egy életet. Tudod mit jelent ez?” Zárásul arra kéri, hogy a barátjának ne is meséljen erről, csak annyit, hogy neki jólesik, ha néha üzenetet küld pár sorban, legalább olyankor rá gondol. Boldog húsvéti ünnepeket kíván, és „igaz szeretettel” búcsúzik. A levél hátoldalára Mihály kézírással feljegyezte Az nem lehet című verset, amely a 2171A., ill. 2172A. számú datálatlan iratokon is szerepel.

Nem részletezi azt, hogy miért nem maradhatott ott, ahol volt, miért kellett elmennie Magyarországra, és azt sem, hogy miért kellett férjhez mennie, miért nem volt más kiút. A levélből úgy tűnik azonban, hogy mindezt Mihály tudta.

(1988. március 8. után) Melániának írt levél, datálás nélkül.⁵⁵³ A húsvéti szép levelet és a jókívánságokat átadta a barátjának. Nagyon örült

⁵⁵¹ 2140. sz. irat

⁵⁵² 2173A. sz. irat

⁵⁵³ 0735. sz. irat

a tartalmának. Azt mondja, neki is felejthetetlen az a húsvét, amikor elfogyasztotta azt a „finom teját”, amit Melánia ízesített meg neki. Most idézi fel ő is ezt az emléket. Mellékel egy képet. Itt élt Alajos négy éven át, mondja. Innen indult a barátja kerékpáros körutazásra, és ide tért vissza, hogy jelentse Alajos nehéz helyzetét. Itt pár mondat kevésbé érthető. A barátja nem emlékszik arra, hogyan került Szovátára és mikor, de, mondja, tudomásul vette, hogy Melánia már útra kelt. Ha tudta volna, tudott volna megoldást találni otthon is. Ez volt megírva a Nagykönyvben, mondja, ezen már nem segíthetünk. Legfeljebb azzal vigasztalódik, amit egyszer valaki egy képeslapon küldött neki: a szív nem ott él, ahol van. A továbbiakban is így fogalmaz, mintha a barátja gondolatait tolmácsolná. Azt mondta a barátja, hogy meghalt az az ismerőse, aki őt nagyon szerette. Ez kitűnt az előző leveléből. Azt is mondja, hogy az elhunytak egy kimondhatatlan vágyát kellett teljesítenie – ezt nem fejtí ki. Azt ígérte, hogy még egyszer-egyszer üzen. Most azt mondja el a barátja, hogy a Cenk alatti városban járt egy barátjánál segíteni neki a nagy munkában, és ott találkozott olyan családokkal, akik a hegyen túl laknak, mert „odacsángáltak”. Majd így folytatja: „Most – mondja a barátom – három család idejön lakni.” Ott gondolt Alajosra is, mert Udvarhely nincs messze onnan. És most írt eleget a barátjáról, most ír magáról is. Készülnek az ünnepekre. A képen megjelölt piros tintával két ablakot, ott lakott ő 1964–65-ben, „ebből indultam erre az útra és vidékre, ahol most az utánad vágyódó barátom él”. A befejező mondatot javítja: „Igaz, ő még testvéri (alatta: igaz szeretettel) csókot küld, amelyhez én is társulok.” Utóiratban közli, hogy a levelezőlap aláírói többnyire tanítványai, most tanárok abban az intézetben, ahol ő dolgozott.

Valószínűleg a Melánia 1988. március 8-án keletkezett levelére küldött válasz.

1988. március 9. Feljegyzés.⁵⁵⁴ Elmondja, hogy elromlott az autója. Karcsi mestereket hozott, és próbálták a Karcsi autója segítségével elindítani az övét, de nem sikerült. A mesterek azt mondták, hogy el fog

⁵⁵⁴ 2208. sz. irat

indulni, ha feltölti az akkumulátort, de szerinte fel van töltve. Egész nap levelet fogalmazott a németországi plébánosnak, akit helyettesíteni készül. Kérte, hogy írja meg, igen vagy nem. Megtörtént a csúrvásár. Kijavították a csűr falát, mert már dőlt be. Szaniszlón elhunyt a pap, és nem találnak megfelelő helyettest oda, felsorolja, hogy kik utasították vissza, hogy oda mennének, és várják a megoldást. Leírja azt a kis világot, amely körülötte forgolódik: a kutyája, a macskája, négy tyúkja és egy kakasa, meg a szomszéd kutyája és a macskája is oda jár enni. A padláson rágcsálók vannak, egerek, de szerencsére van mit egyenek. Kilenc felé jár az óra, és várja, hogy visszaadják az áramot, az előző nap is ilyenkor adták vissza.

A lap másik oldalán egy román nyelvű kérvény szerepel, amelyben kéri, hogy állítsanak ki egy igazolást számára arról, hogy egy németországi ismerőse 1987. április 23-án 500 DM összeget utalt számára, amely útiköltsége lesz Németországba való utazása alkalmával. Ezt az iratot 1988. február (?) 26-án keltezte.

1988. március 13. Feljegyzés.⁵⁵⁵ Készül Brassóba, úgy tűnik, meghívásra. Nem tudott még megoldást találni a témáit illetően, de aztán úgy döntött, hogy ott helyben oldja meg, amikor látja, hogy kikkel áll szemben – mert témája van elég. Azon töpreng, hogyan tudna eljutni a csángókhoz, ám azt, hogy milyen ügyben, csak „...” jellel jelzi. Végül észébe jut egy ismerőse, aki útbaigazíthatja.

1988. március 22. András levele.⁵⁵⁶ Értesíti őt arról, hogy hazaérkezve próbálta megkeresni a könyvesboltban a címzett által megjelölt könyvet, de nem volt meg. Megvan Szabó Dezső Életem című könyve, azt megveheti, vagy ha más könyvet szeretne, írja meg, mert „még sok fajta könyv van”, mondja, és ő megveszi neki. Ír arról, hogy zord az időjárás, nagy sár van, és ő beteg is volt. Utolsó gondolatként elmondja, hogy szeretne ő is teológiára menni, de nincs, aki mellé álljon. Meg-

⁵⁵⁵ 2164. sz. irat

⁵⁵⁶ 2165. sz. irat

kéri a címzettet, hogy küldjön neki egy könyvet, amiből tanulhatna, ha van. Megírja a postacímét is.

1988. március 28. Nővérének írt levél.⁵⁵⁷ Értesíti, hogy megérkezett az a levele, amelyet húsvétra küldött. Magáról elmondja, hogy hazaérkezett, nagyon szép volt a munka, amit végzett. Útközben megállt Zilahon, de Ibolya nem volt otthon. Említi Angéla régi latintanárát, aki kint maradt. Végül egy beteg gyermek ügyére reflektálva elmondja, hogy ő, Mihály nem megy K(aplo)nyba, és hogy majd megoldódik az ügye. Búcsúzóul a szomorú tavaszt említi, a szőlőbe sincs miért ki-menni.

1988. március 28. Jánosnak írt levél.⁵⁵⁸ Köszöni a 40 intenciót. Elmondja neki, hogy egy hetet Kronstadtban töltött. Beszámol arról, hogy egy volt tanítványa került egy ottani plébániára, aki nem tud németül, de már nem is baj az, csak „kultúrfogyatékoság”. Panaszkodik a rossz időjárásra, esik az eső minden nap, nem lehet vetni, egy hetet késett már a mezőgazdaság.

Kronstadtban, azaz Brassóban töltötte a hetet.

1988. március 29. Imre levele.⁵⁵⁹ Levelében elmondja azt, hogy boldog az új helyén, és hogy a korábbi helyen, bár rövid időt töltött, meghatóan búcsúztak tőle a hívek, és az azt megelőző helyén is mennyire szerették. Levonja a következtetést: az embertől sok mindent elvehetnek, becsületet, jó környezetet, de nem vehetik el tőle „azt, hogy a jó Isten szeret”. És úgy véli, hogy a jó Isten szereti őt minden gyarlósága ellenére. Végül a közelgő ünnepek alkalmából fogalmazza meg a jókívánságait.

⁵⁵⁷ 2162A. sz. irat

⁵⁵⁸ 2162B. sz. irat

⁵⁵⁹ 2210. sz. irat

1988. március 29. Ferenc képeslapja, valószínűleg Fogarásról.⁵⁶⁰ Beszámol arról, hogy lázasan fekszik, és kéri is, hogy olvasás után égesse el ezt a levelet – vélhetőleg a fertőzés miatt kéri ezt. Köszöni a Brassóból küldött Direktóriumot és az otthonról küldött intenciákat is, így: „Isten fizesse meg a jó szíved gondoskodó szeretetét! A feltámadt Üdvözítő töltsé be lelked sok-sok bensőséges örömmel!” Utóiratban említi, hogy a kedves írást a hűséges kutyusról többször elolvasta.

Valószínűleg Mihály elküldte neki a kutyájáról írt feljegyzését. Mihály talált egy kutyát, és úgy vélte, hogy bár nem mindenben hasonlít a régi kutyájához, ez mégis az ő régi kutyája, amely hosszú idő után visszatalált hozzá.

1988. április 6. Albert atyának írt levél.⁵⁶¹ Már napok óta gyötrődve keresi a kapcsolatot velük, a telefon nem működik, és a postára nem akarta bízni ezt az üzenetet, de végre került egy alkalmi postás. Az aggodalmának oka az, hogy bár ottjártakor megbeszélte egy családfővel azt, hogy költözni fognak hozzájuk, nem kapott több hírt felőlük. Pedig ő meg is vásárolt egy házat nekik abban a reményben, hogy ott élfer a három család. De gyorsan hozzát teszi, hogy akár külön-külön is el tudták volna szállásolni őket. Arra kéri tehát a címzettet, hogy írja meg, mire várhat. Az ünnepük szép volt, Kristófot nem engedték haza a katonaságból, de a testvére kántoroskodott. Így fogalmaz erről: „kicsit előíze volt az ünnep az örök örömnünknek”.

A levélből kiderül, hogy az érzékeny üzenetet Mihály nem bízta volna a postára, de a telefontal kapcsolatban nem lettek volna hasonló fenntartásai, azaz nem gondolta úgy, hogy ezt a csatornát is megfigyelhetik, mint a leveleket.

1988. április 14. Egy esperesnek írt levél.⁵⁶² A német nyelvű levelére magyar nyelven válaszol, arra hivatkozva, hogy az ő német tudása csak „hitvány dadogás” lenne, és példázódik azzal, hogy egy jezsuita barátjával is így leveleznek: mindketten a saját anyanyelvükön írnak. A levél

⁵⁶⁰ 2219. sz. irat

⁵⁶¹ 2163. sz. irat

⁵⁶² 2193. sz. irat

további része udvarias emlegetése az együtt töltött időszaknak, a végén pedig emlegeti azt az énekeskönyvet, amelyet elhozott onnan: „A fiatal muzsikus barátaim csak nézik, hogy hogyan énekelem én az első húsvéti éneket abból a gyűjteményből – magyarul. A Szt. vagy Uram gyűjteményben a második húsvéti énekünk úgy szerepel, mint 16. századi gyűjtés, Pakocs Károly írta szövegét: ÖrvendjeteK angyalok címmel. Így tanultam meg, európai dallammal állunk szemben.”

A levél egy korábbi piszkozata megvan a 2136. sz. levél alatt is. Valószínűleg több nekijutásra írta meg a levelet.

1988. április 16. Józsefnek írt levél.⁵⁶³ Elmondja neki, hogy szeretné elhozni Fogarasról P. Ferencet látogatni a környékre, és arra kéri őt, hogy segítsen autójával elhozni. Azt ígéri neki, hogy a benzint borban fizeti vissza.

(1988. április) Feljegyzés.⁵⁶⁴ Egyoldalnyi gépelt szöveg, valószínűleg volt előző és következő oldala is, amelyek most hiányoznak. A szöveg arról szól, hogy mit tett P. Ferenc, amikor Kaplonyba került. Ezt az időszakot Mihály gyerekként élte meg, ezért ez inkább visszaemlékezés. Amikor P. Ferenc a faluba érkezett, észrevette, hogy négy jól működő kocsmá van a faluban, egyik pont a templommal szemben, ahonnan áthallatszik a vendégek zaja. A céhes bálók három napig és három éjjel tartottak. A farsangi bálók vízkeresztől egészen a hamvazószerda éjféltkor felzúgó harangszóig tartottak, majd húsvétól kezdve megint a Szent Antal-búcsú, a Porciunkula-búcsún keresztül egész őszig, amikor újrakezdődtek. A községben nem volt könyvtár, amelyből a helyiek kölcsönözhettek volna könyveket, sőt, szerinte a tanítók sem olvastak egyetlen szépirodalmi művet sem. Pár folyóirat eljutott a faluba: a Katolikus világ című havilapot az idősebbek olvasták, a gyerekek átlapozták, és járt vagy 20-30 családnak az Erdélyi Lapok vasárnapi száma, valamint A hírnök is járt a kolostorba, a Jóbarát pedig járt az egyik

⁵⁶³ 2136. sz. irat

⁵⁶⁴ 2129. sz. irat, illetve a piszkozata, a 2126. sz. irat is.

nagykárolyi diáknak. Ez lett volna az a kulturális szint, ahova érkezett a házfőnök. Megtudta, hogy a faluban focicsapat is működik. Elhatározta, hogy megszervezi a labdarúgást, hogy ez elvonja az ifjúságot a kocsmáktól. A leírás többi része a két szomszéd faluval vívott meccsekről szól. Egyik esetben a saját csapatuk a szomszédos faluban kellett pályára lépjen. Pontosan meg is érkeztek, de a másik csapat nem volt sehol. Ezért a játékosok a községi kocsmában kellett várakozzanak, ahol inni kezdtek, és Mihály ezzel magyarázza a vereségüket.

Ez az a P. Ferenc, aki ebben az időben Fogarason élt, és akivel ő ekkor levelezett. Egy neki írt levelében P. Ferenc azt írja, hogy 1936 óta nem találkozott Szabó Dömjén kaplonyi ferences szerzetessel. Tehát a harmincas években szolgáltak együtt, erről az időszakról szól a Mihály visszatekintése is. Az említett lapok közül az Erdélyi lapok c. napilap 1932–1944 között működött, Nagyrádon adták ki, az irodalmi rovat szerkesztője Pakocs Károly volt. A Katolikus Világ című havilap Kolozsváron jelent meg 1923–1940 között. A Hirnök 1903–1942 között működött, kéthetente jelent meg, katolikus családi lap volt. A piszkozatban említi a házfőnök teljes nevét: P. Gál Ferenc atya.

1988. április 16. Emilnek írt levél.⁵⁶⁵ A levél első felében elmondja neki, hogy megtette, amit kért, felkereste a nagynénjét. El is beszélgett vele, imádkoztak is közösen. Utána magáról mesél, egy nagy városban szolgált a hűsvéti előkészületben, ahol 30 éve is járt – itt nem nevezi meg a várost. Kornéllal minden vasárnap találkozik, Kristóffal csak lélekben. Már számolják vissza a napokat, 61 nap van még június 17-ig. Majd azt is említi, hogy nyár végén készül Németországba, és reméli, hogy akkor találkozhat a címmel.

1988. április 17. Kristófnak írt levél.⁵⁶⁶ Nagy örömről számol be: meglátogatta őt egy régi és kedves barátja. Elmondja, hogy érezte, hogy valami fontos fog történni, és az orgonánál ült, amikor hallotta, hogy

⁵⁶⁵ 2199. sz. irat

⁵⁶⁶ 2246. sz. irat

nyílik a kapu. Ő azt hitte, hogy Kornél jön, de nem ő volt. Ezután szabadkozik, hogy nem volt sem sonka, sem piros tojás, de mégis húsvétot varázsoltak a muzsika révén. Itt kissé lírai akar lenni: „Szívtuk édes ízét, élveztük illatát. Micsoda dallamok csendültek. Igazi hangulatos és művészi ének hangzott a hangszereken. Csak a beszédre nem volt idő. De hát mit is mondjon a szó, ha a cselekedettek beszélnek.” Azért is szabadkozik, hogy sok vendég volt, és mindenkire kellett figyelnie. És végül azért is, hogy nem adott pénzt a vendégének útiköltségre meg egyebekre, pedig elhatározta, hogy adni fog. Megkéri Kristófot, hogy ezt mondja el neki. A levél második felében azzal biztatja őt, hogy már csak egy fél, egy egész és még egy fél hónap van, és hamar el fog telni. És hogy ne aggódjon, ha nem sikerült latint tanulnia, mert majd együtt fognak a nyáron.

Nyilván Kristóf volt az a névtelen ifjú barátja, aki meglátogatta őt, és akinek a nevét nem mondja ki, hanem mint harmadik személyről beszél róla. Az viszont igen valószínű, hogy ő volt a látogató. Ha a szövegből magából nem lenne elég világos (bár eléggé gyanítható), akkor láthatjuk a következő napi levelet is, amelyet Kristóf írt, és amely arról szól, hogy otthon volt látogatóban. Nem világos azonban az, hogy miért kődösít Mihály a Kristóf látogatását illetően. Vajon miért kellett titkolózás közepette felidéznie a látogatást? Vélhetően azért, mert a fiú a katonai szolgálatát töltötte, és nem szerették volna, ha kiderülne, hogy a szabad idejében húsvéti misén volt. Ebben értelemszerűen benne van az, hogy tartottak attól, hogy a leveleket elolvashatják a hatóságok.

1988. április 18. Kristóf levele.⁵⁶⁷ Azt meséli el benne, hogy az otthon tett látogatása után hogyan utazott vissza a kaszárnyába. A vonaton eszébe jutott a két korábbi alkalom, amikor vonatozott, egyszer, amikor egészen kicsi volt, és Mihállal együtt utaztak, és egy második alkalom, amikor együtt mentek Szebenbe szállást keresni. Elmondja, hogy a kaszárnyában rögtön ő következett az őrségben, majd azt, hogy készülnek gyakorlatozni, és ez lesz az utolsó előtti. Az utolsó egy vizsga lesz majd, ahol meg kell mutassák, hogy mit tanultak. Itt eszébe jut

⁵⁶⁷ 2244. sz. irat

az, hogy nem válaszolt az április 9-i levelére, amelyben szerepelt egy mondat Szent Jánostól, „az igazság tesz szabadabb benneteket”. Örül annak, hogy a testvérének „elrendeződött az ügye”, és munkát talált magának. Latint is tanulgat, de kevés ideje van rá. Elmondja azt is, hogy volt a suszternél, aki megtanította arra, hogy hogyan varrja meg a bakancsát. Nagyon várja a címzett levelét, ezzel zárja.

1988. április 27. Kristóf levele, Zilahon keltezte.⁵⁶⁸ Onnan kezdi az elbeszélést, hogy ő kiszállt az autóból, amellyel visszavitték a kaszárnyához, és bement a kaszárnyába. Elmondja, hogy szétosztotta azt a kiflit, amit a nagymamája süített neki, sokakat megkínált és hamar elfogyott. Ott az a szokás, mondja, hogy aki otthonról jön vissza, az visz süteményt, amivel megkínálja a többieket is. A levél vége felé arról ír, hogy kifürkészhetetlen az emberek jövője, utóiratban pedig kéri, hogy hamar válaszoljon a címzett neki, mert nagyon várja a levelét.

(1988. május 5. előtt) Levél, feladójának a neve olvashatatlan.⁵⁶⁹ A levél román nyelvű. Arról értesíti a címzettet, hogy nem tud még menni, mert nem hagyták jóvá a „transfer”-t, azaz az áthelyezést, és ő enélkül nem tud elmenni. Kéri a megértést, nem az ő hibája. Reméli, hogy a télen megkapja. Megjegyzi, hogy még van egy fiuk.

Valószínűleg a Gyöngyre készülő csángó családok egyikétől érkezett a levél. A levél írója nehezképpen fogalmaz, helyesírása is problémás.

1988. május 5. Válaszlevél Péternek és családjának.⁵⁷⁰ Ő egy ház gazdájával már egy vásárfélét meg is kötött, annyira biztos volt abban, hogy jönni fognak. Biztatja őket, hogy ha ott nem is, a szomszéd falvakban biztosan találnak helyet. Az egyik eladó házat említi: három szép nagy szoba, egy konyha, kamra, istálló, fásszín, disznóól, az udvaron szőlő, gyümölcsfák. Ez 50 ezer lejbe kerül. Azt írja, hogy két család

⁵⁶⁸ 2247. sz. irat

⁵⁶⁹ 2225. sz. irat

⁵⁷⁰ 2223. sz. irat

kényelmesen lakhat benne. Azzal biztatja őket, hogy annyira jó vásár ez, hogy ő is venni fog egy ilyen házat. Kéri, hogy küldje el az édesapja címét, neki is akar írni pár sort. Azt szeretné, ha sokan költöznének onnan át hozzájuk. Végül arra szólítja fel, hogy magyarul írja a levelét: „És végül azt szeretném, ha úgy válaszolna nekem, ahogy beszélgetünk, amikor együtt voltunk. Nem baj az, ha az írás hibás lesz. Majd megértem én, mit akar írni.” Utóiratban hozzáteszi: „Segíteni akarom a levél megírásában. Csak így kell kezdeni: kedves Mihály Bácsi! és írjon bátran mindent, mintha velem beszélgetne.”

Úgy tűnik, hogy a csángó családokkal magyarul beszélgetett, amikor személyesen találkoztak, ám a levelüket románul írták. Ő láthatóan nem érti, hogy a csángó család számára a magyar nyelv csak beszélt nyelv, a nyelv írott változatát nem ismerik, ezért írtak románul. Írni csak románul tudtak. Kérdés, hogy az ő levelét hogyan tudták megérteni. Mihály azt hiszi, hogy a „kedves Mihály Bácsi” megszólítás után már menni fog a magyar nyelvű írás.

1988. május 6. Kristóf levele Zilahról.⁵⁷¹ Már két hete, hogy volt otthon, és azóta sok minden történt, volt gárdában, dolgozott egy nagy raktárban is, majd szerelő volt. Közben gyakorolnak a május 9-i felvonulásra. A levél második felében egy kérdésre válaszol. A kérdés úgy szólt, hogy vajon mit érzett ő akkor, amikor először ott hagyták Szebenben. Válasza így szól: „El tudod képzelni menyi fájdalom járta át szívemet, lelkemet. De nem sokáig mert együtt érezhettem magamat azokka(l) a jótévőimmel akik engem felkaroltak megmentettek valami internáttól a TE segítségével.”

A levélből kiderül, hogy Mihály kérte a fiút arra, hogy írja le, mit érzett, amikor először hagyták ott Szebenben, ahol a IX–XII. osztályt végezte. Feltehetően azért kérte erre, mert most, a fiú újabb távollétének idején fel akarta idézni azt az érzelmi kötődést, amely a fiú szebeni távolléte alkalmával olyan erősen kötötte őket egymáshoz.

⁵⁷¹ 2241. sz. irat

A levél rózsaszínű filctollal végig van javítva, Mihály aláhúzta a hibás részeket. A margóra összesítette a hibákat: „10 vessző, 5 betű hiány, 1 szó fölösleges”.

1988. május 22. Angéla levele.⁵⁷² Köszöni a szíves vendéglátást. Elmeséli, hogy volt Szatmáron egy nővér temetésén, és azt is részletezi, hogy ott kikkel beszélgetett. Utána arról ír, hogy mely városokba fognak ellátogatni Németországban. Javasolja, hogy az öccse ne menjen Bukarestbe még a vízumáért, várja meg, míg ők is megkapják az útlevelet, hogy ne kelljen kétszer járni – úgy tűnik, hogy az öccse készült elmenni az ő vízumáért is. Végül javasolja, hogy az öccse tanuljon meg olaszul, és tervezzen majd egy olaszországi utazást is.

1988. május 29. Kristóf levele, Zilahról küldi.⁵⁷³ Már egy hete, hogy megkapta a címzett levelét, és nem válaszolt rá, mert várta a csomagot. De a csomag nem érkezett, és mert másoknak sem érkezett egy ideje csomagja, úgy döntött, hogy levelet ír. Arra panaszkodik, hogy ahogy közelednek az idejük vége felé, mindenki ideges. Egy kollégáját felidegesítette, amikor azt mondta neki, hogy nem érdemes a napokat számolni, mert a katonaságnál semmit sem lehet tudni biztosan, azt sem, hogy mennyi van még hátra a szolgálati idejükből. Az illető azt mondta neki, hogy nem érti, miért nem érdekli őt semmi, és hogy nem tanult ott semmit sem, egész idő alatt csak dolgozott. Ő a levélben bizonygatja, hogy ha tud, tényleg szívesen segít mindenkinek, aki kéri erre. A címzett írta neki, hogy nővére akar még beszélgetni vele, és ő ezt nagyon várja már. Most készül gárdába, de még elmeséli, hogy Mímó-éktől is kapott levelet, abból tudja, hogy a jég elverte a gyümölcsöt Szebenben, ezért nem lesz ribizlikompótjuk, ami egy nagy csapás. Azzal búcsúzik, hogy nagyon várja a Mihály levelét, és lélekben mindig köztük van.

⁵⁷² 2196. sz. irat

⁵⁷³ 2235. sz. irat

1988. május 30. Melániának írt levél.⁵⁷⁴ Ünnepnap van, mondja, a szónok Boldog Gizellát emlegette, aki mindenkit elveszített, mindenkit eltemetett, aki a szívéhez közel állt, és ő egészen Istené lett. Ezután a kertjében nyíló virágokról számol be, amelyekből lélekben egy csokrot küld. Utóiratban írja, hogy barátjának igen fájt a töviszúrás, „amely utóbbi levél sorai közül szívét sebezte”. Azt üzeni, hogy a sebek begyógyulnak.

1988. június 7. Kristófnak írt levél.⁵⁷⁵ Bár megállapodtak abban, hogy már nem írnak egymásnak, mert olyan rövid az idő, azért ő mégis ír. Elsősorban arról panaszkodik, hogy csak otthon gondolt arra, hogy nem kellett volna elbúcsúznia Kristóftól az állomáson, hanem várnia kellett volna vele azt az egy órát, amíg a vonata elindul. Miért is nem figyelmeztette erre Kristóf? Csak hát ő már reggeltől eljött otthonról, és ilyenkor aggódik, hogy mi van a háza körül, és ezért sietett haza. Ezután arról ír, hogy napokig kereste az autó kulcsát, mígnem otthon egy asztalon megtalálta. Majd említi, hogy gondolkodik azon, hogyan oldja meg „a fogarasi bácsi ügyét”, azaz mikor és hogyan hozza el látogatni a környékre. A levél végén azt írja, hogy este van, de még nem zárja le a levelet, hátha eszébe jut még valami. Végül csak annyit említi, hogy járt ott a Kristóf bátyja, aki elmondta, hogy otthon jól vannak. A levél különlegessége a megszólítás: „Carissime mi Fili, Kristóf!” A carissime máskor is előfordul még, azonban a „mi fili” megszólítás ritkán.

1988. június 28. Magda levele.⁵⁷⁶ Édesanyjától tudja, hogy Mihály külföldre utazik, és meghívja őt, hogy útközben látogassa meg őket is.

1988. június 10. Kristóf levele Zilahról.⁵⁷⁷ Bevezetésként arról ír, hogy mennyire örült, amikor a kezébe adták a címzett levelet, és így

⁵⁷⁴ 2224. sz. irat

⁵⁷⁵ 2252. sz. irat

⁵⁷⁶ 2184. sz. irat

⁵⁷⁷ 2236. sz. irat

folytatja: „Minden leveled örömet boldogságot lelkierősséget hoz nekem az ÚR bűnös szolgájának.” Ő is reflektál arra, hogy a címzett nem várta meg vele a vonat indulását legutóbb, amikor kikísérte az állomásra. Ő azt tette, amit javasolt neki, azaz elimádkozott egy tized Üdvözlégyet. Az imádság ugyanis számára elhozza a zavaros lelke nyugalalmát. Majd ezt írja: „Jó lett volna még együtt elbeszélgetni de nem lettünk volna nyugottak mert mindig a vonatra az elbucsuzásra gondoltunk volna, jó volt ez így, hamar megtetted gyermekeddel azt amit kellett és nem kényeztetted sok déledgetéssel és vigasztalásokkal. Sokkal többet ért az a délelőtt améket együtt töltöttünk mint minden.” Egy vendégségre készülnek, mert azt írja, hogy a vendégekkel ő is szeretne találkozni. A búcsúzást így fogalmazza: „Sok egészséget boldogságot és a leghamarabbi vizontlátást kívánja NEKED gyermeked.”

1988. június 14. Kristófnak írt levél.⁵⁷⁸ Számolja, hogy még nyolc nap van hátra, amíg Kristóf végleg felszabadul a katonai kötelezettség alól és hazamehet. A levél első felében tanácsokat ad neki azzal kapcsolatban, hogy szabadulása után egy meg nem nevezett dátumon tartandó misén milyen hangszeren és milyen éneket játsszon. Ő ekkor feltehetően nem lesz odahaza, mert a fővárosba megy, majd onnan Szebenbe. Mérlegeli, hogy mikorra ér haza, majd azt írja, hogy 26-án találkoznak nála, ha Kristóf átszalad a vasárnapi szolgálatra. Aztán pár napot együtt lehetnek. Ezek után biztató gondolatokat ír neki, türelmet kíván, támogatja lelkiében, majd hozzáteszi, hogy amikor hazaérkezik a fiú, elengik a hálaéneket. Azt is meghagyja neki, hogy ha ő nem érkezne haza 26-ára, akkor a szomszéd faluból vigyék el a papot szolgálni az ő templomába, és a benzint majd utólag ő intézi. A másik, szomszédos falu papjának nincs hajtásija „egy kisebb balhé miatt”, a harmadiknak pedig „nagyobb balesete volt a sok alkohol miatt”. Itt hozzáteszi: „Bizony, így állunk! Ezzel mi ne törődjünk. Csak menjünk a józanság útján. Tiszta víztől csak egészséget kaphatunk.” Zárásul újra türelemre inti a címzetet, és hozzáteszi, hogy várják a boldog szabadulást.

⁵⁷⁸ 2217. sz. irat

1988. június 15. János levele.⁵⁷⁹ Jó hírről számol be, ő is készül Németországba, és a kihallgatás jó eredménnyel zárult – ez valószínűleg az útlevel igénylésével volt kapcsolatos. Ezután vázolja, hogy milyen útvonalon fog eljutni Németországba, majd arra kéri Mihályt, hogy írja meg az ottani címét, hogy felkereshesse.

1988. június 18. Nővérének írt levél.⁵⁸⁰ A levélben főleg a nyári németországi utazásával kapcsolatos nyári dátumokat és feladatokat összesíti: az útlevelet nehezen kapta meg, következik a vízum, amely után esetleg kétszer is el kell utaznia Bukarestbe.

1988. június 19. Jánosnak írt levél.⁵⁸¹ Reméli, hogy levele még otthon találja. Arra kéri, hogy ha találkozik egy megnevezett atyával, kérjen számára tőle 100 intenciót. Két éve is utalt neki százat, tavaly is. Már elvégezte a tavalyit is. Megírja neki a németországi címét, és előszóban várja tőle a jelentést – azaz reméli, hogy ott találkoznak. Nem ígér nagy vendégfogadást, de éhen nem halnak. Utóiratban kijavítja őt: ha a 40 éves találkozójuk lesz, amint írta János, akkor biztosan elírás az, hogy 1938-ban végeztek.

1988. június 19. Meghívó.⁵⁸² Egy újmisési meghívója június 19-i papszentelésére és a Kaplonyban tartandó első miséjére.

1988. június 19. Józsefnek írt levél.⁵⁸³ A pappá szentelése napján írja neki ezt a levelet, lélekben vele tart. A továbbiakban felvázolja azt, hogy milyen szinten rokonok ők. Ő ismeri a címzett üknagyszüleinek és dédnagyszüleinek a sírhelyét. A címzett dédnagyanyja a Mihály édesanyjának az unokatestvére volt, Mihálynak pedig keresztanyja. Imádsá-

⁵⁷⁹ 2195. sz. irat

⁵⁸⁰ 2212. sz. irat

⁵⁸¹ 2197. sz. irat

⁵⁸² 2216. sz. irat

⁵⁸³ 2214. sz. irat

gos asszony volt. Az érdemeit így méltatja: „Bizonyára ő imádkozta ki papi hivatásodat két testvérevel, Lucián atyával és Paulin testvérrrel együtt.” Jókivánságai megfogalmazása után elmondja azt is, hogy a primíciáján sem lesz jelen, mert Szebenben lesz egy társa primíciáját előkészítendő, közben pedig egyéb intéztnivalója leköti. Végül kijelenti, hogy papi barátai közé fogadja a címzettet, mint vérbeli és lelki rokonát.

1988. június 19. Pál atyának írt levél.⁵⁸⁴ Azon a napon írja e sorokat, amelyen a püspök pappá szenteli a címzettet. Lélekben részt vesz ő is. Ezután elmondja neki, hogy milyen szinten rokonok. Az egyik dédnagyanyja apai ágon neki nagynénje, a nagyanyja pedig neki unokatestvére volt. Imádságos lelkek voltak, és a most élőkkel együtt érdemelték ki azt, hogy a címzett a papi méltóság kegyelmében részesülhet. Jókivánságai után elmondja, hogy primíciáján nem lehet jelen, Szebenben tart előkészületet primíciára. Közben pedig halaszthatatlan intéztnivalója van. Papi barátai közé fogadja, mint vérbeli és lelki rokonát, ezzel búcsúzik.

1988. június 24. Angéla levele.⁵⁸⁵ Azzal kezdi a levelét, hogy kár, hogy az öccse nem lakik közelebb, és el is magyarázza, hogy miért. Megtudta, hogy neki és társának is készen lesz a vízuma, pár nappal azután, hogy a Mihályé is meglesz. Megkéri őt, hogy vegye ki az övéket. Tudja, hogy ez nagyon fárasztó, de ő jártas és könnyebben elintézi. Ehhez kellene beszéljenek. Kéri, hogy Mihály látogassa meg őt. Telefonon üzenje meg, hogy mikor megy. Ne a kisebbik öccsükhöz telefonáljon, mert ők messze laknak, és nincs, ki átmenjen az üzenettel. Inkább a mellettük levő blokkban lakó ismerőséhez telefonáljon, akinek a számát megadja a levélben. Ha Mihály nem tud elmenni hozzá, akkor ő indul Mihályhoz. A levél végén a tésztárol is ír, amit küldeni akar 15-én.

⁵⁸⁴ 2213. sz. irat

⁵⁸⁵ 2174. sz. irat

A 25. évfordulót elhagyják idén, majd talán jövőre nyugodtabbak lesznek, mondja.

Nem derül ki, hogy minek az évfordulója, de elképzelhető, hogy középső öccsük halálára utal, aki 1963. július 16-án hunyt el.

1988. június 29. Paptársának írt levél.⁵⁸⁶ Értesíti őt arról, hogy július 14-én indulnia kell, július 19-én áll ott szolgálatba. Kéri, hogy a héten vagy jövő héten menjenek el hozzá „az ottani ajándékokkal”, azaz azokkal az ajándékokkal, amiket küldeni szeretnének.

1988. július 1. Mihály levele paptársának.⁵⁸⁷ Kérdezi tőle, hogy nincs-e szüksége fiatal kántorra, mert ha valamikor szó lesz róla, ajánlja az ismerősét, akinek kántori diplomája van. A levelet a testvére viszi, szívesen vesz pár sort válaszul.

1988. július 5. Ibolya levele.⁵⁸⁸ Elmondja, hogy azt tervezte Angéla, hogy még elutazása előtt elmennek hozzá, de nem így történt. A levélben olyan személyek címét és telefonszámát írja meg, akikkel a fivére találkozni akar magyarországi, illetve németországi tartózkodása alatt. Arra is megkéri őt, hogy menjen be az ő lánya családjához, nem laknak messze Pesttől. Utóiratban még egy kérést megfogalmaz: a templomuk ügyében szóljon pár jó szót, mert még nem kapott semmit, és sok az adóssága.

A levél üres hátlapját különféle jegyzetekre használták.

1988. július 9. Pista levele Felsőbányáról.⁵⁸⁹ Felkereste a címzettet, de nem találta otthon, csak a kutyáit, egy szelíd fehéret és egy nagyobb fekete dögöt, így fogalmaz. Ezután reflektál arra, hogy a címzett el fog utazni – Németországra céloz. Közös ismerőseiket, Idmárt és Magdát

⁵⁸⁶ 2227. sz. irat

⁵⁸⁷ 2173. sz. irat

⁵⁸⁸ 2185. sz. irat

⁵⁸⁹ 2260. sz. irat

emlegeti. Végül elmondja, hogy ő új kerítést készített a temploma köré. Az egészsége nem túl jó, volt kórházban is. Nyugalomra lenne szüksége, és megjegyzi, hogy szent irigységgel gondol a Mihály remeteéletére.

(1988. július) Domitilla nővér levele.⁵⁹⁰ „Boldog Aleluját” akar kívánni, mert tudja, hogy Mihály elutazik. Néhány mondatban szól a plébánosokról, akik váltották egymást a közelében. Reménykedik, hogy még fognak egyszer találkozni Kaplonyban.

A levélben nagyon sok fogalmazási és helyesírási hiba van.

1988. július 11. Imre levele.⁵⁹¹ Szeretné, ha Mihály meglátogatná őt, úgy is, mint a Nagyboldogasszony napi búcsú szónoka, amelyre meghívja, de egyébként is várja.

1988. augusztus 6. Kristóf levele, Bélteken keltezte.⁵⁹² Elmeséli, hogy járt Szebenben, és az ott töltött négy nap alatt a régi házigazdájával, Mímóval meglátogatták azokat a helyeket, amelyeken korábban sok időt töltött, és most jó volt újra látni. Elmondja azt is, hogy a címzett gyöngyi házában a konyhát kipakolták, és egy festő elkezdte már kifesteni. A szőnyeget a házából és a templomból is levitték a Krasznára, hogy ott kimossák. Azt szeretnék, hogy mire ő hazajön, minden rendben legyen. Azt is megemlíti, hogy többen a faluból érdeklődtek, hogy mikor megy haza, és azt is kérdezték, hogy vajon nem marad-e kint. Ő ilyenkor visszakérdezett, hogy mit csináljon ott? A levél végén a szőlőről is ír, ő kaszálta le a megmaradt öt sort, majd megkapálták, a mama meg ő is, és már várja a szőlő a szüretet és a gazdát.

Valószínűleg akkor írja Mihálynak, amikor az Németországban volt, ezért számol be arról, hogy Mihály házáat hogyan festik és a szőnyeget mossák.

⁵⁹⁰ 2226. sz. irat

⁵⁹¹ 2093. sz. irat

⁵⁹² 2138. sz. irat

1988. augusztus 10. Paptársának a levele.⁵⁹³ Visóról küldte. Köszöni a Szebenből küldött névnapi jókívánságokat. Ők túl vannak az elsőáldozáson és a bérnálásán is, ez utóbbi a búcsúval egybekötve zajlott. Elmondja, hogy volt a kormányzó is a bérnálásán, de már a második misén „nem érvényesült a hangja, és csak döcögve ment a szöveg is”. Egy másik társuk prédikált helyette, „mert ő már erre nem lett volna képes”. Ezután közös ismerőseikről mesél, egyikről, akinek az új feladatköre nem irigylésre méltó, a másik, akiről hallotta, hogy ki fog települni Németországba, mert már mindenkije kiment. Eszébe jut, hogy tavaly írta neki Mihály, hogy Kristóf teológiára megy, kérdezi, hogy vajon megtörtént-e. A levél végén az időjárásról ír, hogy a krumpli le-száradt, de sok paradicsom van.

1988. szeptember 3. Angéla levele, Münchenből küldi.⁵⁹⁴ Sajnálja, hogy elkerülték egymást az öccsével. Ő telefonált a szálláshelyére, amikor megérkezett, de ott azt közölték vele, hogy már elutazott. Pedig „élvezetesebb lett volna együtt gyönyörködni, de így is jó”, mondja. Leírja, hogy még mely településekre szándékoznak ellátogatni, majd utána Ausztriába, és onnan Rómába mennek.

1988. szeptember 6. Mihály levele paptársának.⁵⁹⁵ Szeretné elhozni őt kirándulni a tájakra, Kaplonyba, Béltekre, Gyöngyre. Kéri, hogy egy távirattal jelezze, hogy alkalmas-e, mert ha igen, akkor 12-én megérkezne hozzá, hogy vonattal elkísérje őt hozzájuk.

1988. szeptember 6. Paptársának írt levél.⁵⁹⁶ Elmondja neki, hogy Fogarasról P. Ferenc fogja meglátogatni őt, és kirándulni fognak a környéken, Kaplony, Béltek, pincék. Vár egy táviratot tőle arról, hogy részt tud-e ő is venni ezen a kiránduláson.

⁵⁹³ 2261. sz. irat

⁵⁹⁴ 2107. sz. irat

⁵⁹⁵ 2087. sz. irat

⁵⁹⁶ 2088. sz. irat

1988. szeptember 8. Feljegyzés.⁵⁹⁷ Tíz napja van itthon. Rokonok voltak látogatóban két napot. Miután elmentek, azt hitte, hogy kifosztották, mert nem talált egy csomagot, amit Mária vett neki 50 M-ért, de aztán később megtalálta. Aztán szombaton megjött Kristóf is. A tervezett kirándulás, mely keretében elment volna P. Ferencért és elvitte volna körútra Valerián atyával együtt, elmaradt, mert Ferencről azt a hírt kapta, hogy csak bottal tud járni. Más terve nincs, várja a szüretet és a névnapját. Ezen a napon ünnepet tartottak, jött Kristóf is, és az alkalmi ebéd után neki is fogtak a latin tanulásának. Deklinációt akartak tanulni, ám ez nehezen ment, elmondja, hogy miért: „Nem ismeri a módokat. Nem tud különbséget tenni a (ki)jelentő mód és az igeidő között. Őneki minden szó idegen. Egyiknek sem ismeri a pontos jelentését. Ezt kellene tisztáznunk. Akkor lehetne remélni, hogy kezd majd tisztán látni ebben az őserdőben.” Ezután apró témákról ír: a kutyájáról, amelynek bár van új gazdája, mégis visszajár hozzá, majd arról, hogy elmentek a fecskék. Arra is reflektál röviden, hogy jó volt az „ottléte”, felidézi, hogy jó lelkekkel találkozott, de hozzát teszi, hogy ez idő alatt vágyott haza. Otthon viszont megállapította, hogy szívesen menne a jövőben is. A fenti gondolatok között néha egy-egy mondatban reflektál arra, hogyan működik az írógépe, amelybe új szalagot fűzött: „Most már csak valami szépet kellene írnom. Majd holnap.” Szeptember 9-én valóban kiegészíti a feljegyzést pár sorral, közte egy megjegyzés: „A nagyvilágból az hallatszik felénk, hogy a halálraítélt házaink védőügyvédet kaptak a ny. n. nagymenők kelnek védelmükre nemzetközi síkon. Ha soraim ebben valami kis szere(p)et játszottak, akkor...” Itt nem folytatja a gondolatot. Az utolsó feljegyzése a körülötte tapasztalható csendre vonatkozik, majd biztatja magát, hogy valamit dolgozzon.

Az utolsó részben említett gondolat, az, hogy külföldön a „házak” védelmére keltek, valószínűleg arra vonatkozik, hogy ez időben Romániában falvakat számoltak fel, templomokat romboltak le. Nem tudunk arról, hogy Mihály írt-e valakinek erről valamit, itt arra hivatkozik, hogy igen.

⁵⁹⁷ 2186. sz. irat

1988. szeptember 9. Istvánnak írt levél.⁵⁹⁸ Úgy tűnik, hogy amikor a címzett felkereste őt és ő nem volt otthon, mert sajnálja, hogy nem találkoztak, hozzáteszi, hogy ő csak a hegyre szokott kimenni. Ezt követően a nyári németországi útvjáról mesél neki, és azzal zárja, hogy még menne a jövőben is, ha engednék. Egyébként évente egy-két helyre szokott menni kiségeteni, karácsonykor Boksabányán volt, és júniusban Szeben külvárosában egy primícia előkészítésén.

1988. szeptember 9. Imre atyának írt levél.⁵⁹⁹ Neki is elmondja, hogy Nyugaton volt, és hazatérve sajnálattal vette tudomásul, hogy nem segíthetett neki Nagyboldogasszony napján, de jövőre szívesen áll a rendelkezésére. Azt is írja, hogy szívesen veszi a látogatását, többnyire otthon is szokott lenni, de ha nem, akkor Bélteken tudják, hogy hol van. Vagy tudja a telefonos asszony is a sarki házból. Visszatér a kirándulására, így nevezi a németországi helyettesítését: Dachau környékén négy faluban volt, sok jó embert ismert meg, szívesen menne máskor is. Végül kérdezi, hogy vajon ki tud gyertyát önteni, mert hozott jó anyagot.

1988. szeptember 12. Egy paptársának írt levelet.⁶⁰⁰ Értesíti őt, hogy az intenciók szerzése (valószínűleg Németországból) nehézkes, mert vagy személyesen kell megjelenni, vagy valaki ismerős bankszámláját megadni, ám ez utóbbi nem jó megoldás, mert adót kellene fizetni az összeg után.

1988. szeptember 12. Melánia levele.⁶⁰¹ Megköszöni a névnapj jókívánságokat, és ő is minden jót kíván a címzettnek közelgő névnapja alkalmából.

⁵⁹⁸ 2189. sz. irat

⁵⁹⁹ 2190. sz. irat

⁶⁰⁰ 2103. sz. irat

⁶⁰¹ 2092. sz. irat

1988. szeptember 12. Jánosnak írt levél.⁶⁰² Elmondja neki, hogy mi történt vele Németországban. Amikor megérkezett, az ottani plébánostól megtudta, hogy két lengyel atyát küldtek oda a helyettesítésére, bár ő Mihályt várta. Elmondta, hogy Mihályt a szomszédos négy közösségbe tették át. Mihály ezért nem jelentkezett. Nem nagyon kereste a kapcsolatot kollégákkal, de azért telefonon beszélt régi ismerősökkel. Vítába keveredett a szatmári menekülteknek szerkesztett kis folyóirat szerkesztőjével, aki őket (feltehetően papokat) okolta azért, mert híveik nem beszélnek németül. Ő erre felsorakoztatta ellenérveit, bár ezeket itt nem ismerteti. Otthon két szomszédos település papja látta el az ő híveit ez idő alatt. Az egyikről azt írja, hogy gyengélkedik, ezt idézőjelbe teszi, majd így folytatja: „Sajnos sokan szenvednek ebben a betegségben. A munkátlanság adja a kezükbe a betegségnek az eszközeit. Ez a helyzet. Ők szegények a tétlenség áldozatai. Mert nem mindenki talál munkát ahelyett, amit nem végezhet teljes erőbevetéssel.”

1988. szeptember 14. Angéla levele, Németországból írja.⁶⁰³ Névnapjára gratulál, majd elismétli az útitervüket, amelyet már korábban is megírt. Jelzi, hogy október 20-a körül érkezik majd haza.

1988. szeptember 15. János levele.⁶⁰⁴ Közös ismerősüktől tudja, hogy a címzett már hazaérkezett. Elmeséli, hogyan próbálta felkeresni Németországban, sikertelenül, majd azt is, hogy Magyarországon milyen ünnepeken vett részt. Most légszűrőt vesz és köhög. Kéri, hogy a címzett is számoljon be az újáról, és ha szüksége van intencióra, szóljon.

1988. szeptember 18. Kristóf levele.⁶⁰⁵ Első levele onnan – azaz valószínűleg a főiskoláról. Első mondataival arról panaszkodik, hogy

⁶⁰² 2104. sz. irat

⁶⁰³ 2098A. sz. irat

⁶⁰⁴ 2102. sz. irat

⁶⁰⁵ 2100. sz. irat

„olyan hidegséget, idegenséget” érzett, amikor megérkezett oda, pedig minden olyan szép – de valószínűleg a kezdet miatt van így. Sok papot üdvözölt a Mihály részéről – bár ezt kissé nehezen fogalmazza: „Sok papokat üdvözöltem tőled.” Szól arról, hogy feljavították az orgonát, és hogy látta a nagy falakat, amelyek körbeveszik a várost.

1988. szeptember 24. Kristófnak küldött levél.⁶⁰⁶ Ez az első levele, amelyet ír neki – itt valószínűleg arra gondol, hogy az első, mióta a címzett főiskolás. Az első részében elmondja azt, hogy emlegette Kristótot a közösségnek – azaz a misére összegyűlt helybélieknek említette meg őt. A levél többi részében az apró hétköznapi történésekről ír, például arról, hogy kik látogatták meg őt. Végül azt kéri, hogy írjon neki, az sem baj, ha nem sokat ír. Sőt, azt javasolja, hogy naplóríráskor tegyen egy másolópapírt a füzetbe, és azt a másolatot küldje el neki. A napokban süttött, főzött, és nem találta a laskaserítőt, aztán meglelte a kis szekrény tetején – bizonyára ez még annak a hatása, hogy míg nem volt otthon, Kristófék kirámolták a konyháját és kifestették. Végezetül arra biztatja a fiút, hogy próbálja ki a nagy orgonát is.

Valószínűleg ő biztatta a fiút arra, hogy írjon naplót, és erre elő is készítettek egy füzetet. Most azt kéri, hogy a füzet lapjai alá tegyen egy indigót és egy különálló lapot, hogy készüljön egy másolat a naplőbejegyzésből, amelyet a fiú elküldhetne neki. Ilyen lap azonban nincs az iratok között, valószínűleg azért, mert nem készült.

1988. szeptember 25. Angéla levele.⁶⁰⁷ Egy ágyban fekvő beteg aszszonynak szüksége lenne egy Béltrekről származó nő címére, röviden megemlíti néhány információt a nő életéről, és arra kéri öccsét, hogy szerezze meg és küldje el az elérhetőségét, mert fontos. Panaszkodik a hirtelen jött téltre, bár készültek Kaplonyba is, meglátogatni Klárát névnapján, de ebben a kemény időben Ibolya nem biztos, hogy eljön. Karácsony közeledik, és ő azt gondolja, hogy van annyi tavalyi diója, hogy

⁶⁰⁶ 2137. sz. irat

⁶⁰⁷ 084A. sz. irat

elég lesz. Mákra nem ad pénzt, elég lesz a diós (sütemény). Ha nem megy haza az öccse 21-én vagy 22-én, akkor majd postázza neki a süteményeket, bár nem nagyon van doboza. Azzal zárja a levelét, hogy különös újság nincs, jól vannak.

1988. szeptember 26. János levele.⁶⁰⁸ Megköszöni Mihály levelét, most már érti, hogyan kerültek el egymást. Elmeséli, hogy Magyarországon részt vett a Szent Jobbot kísérő menetben, bemutatták őt a székesfehérvári püspöknek is. Münchenben felkereste egy közös ismerőseit. Hozott magának egy videoplayer készüléket, amiért 3450 lej vámot fizetett. Vásárolt hozzá tíz kazettát is, reméli, hogy felvehet rájuk néhány szép filmet. Azzal búcsúzik, hogy tud intenciót küldeni, ha szükséges.

1988. szeptember 30. Árpád levele.⁶⁰⁹ Miután megfogalmazza névnapi üdvözetét, elmondja azt is, hogy bár még mindig nincs semmi hír a csomagról, jó lenne tudnia azt, hogy pontosan milyen címről kell érkezzék. Azt hallotta ugyanis, hogy újabban ki lehet váltani hazai pénzzel is, de ehhez kell tudnia a fogadónak azt, hogy milyen címről küldték.

(1988) Béltek község Néptanácsának hivatalos értesítése.⁶¹⁰ A nyomtatvány román nyelvű, Tyukodi Mihály adatai szerepelnek benne. Értesítik őt arról, hogy az éves adója 300 lej, amelyet 1988. szeptember 30-ig kell befizetni. Ezen kívül hat munkanapot is kell dolgoznia. Amennyiben a munkanapokat nem kívánja teljesíteni, azt 100 lej/nap értékkel kiválthatja. A nyomtatványon két hivatalos aláírás és pecsét van.

1988. október 2. A rektornak írt levél.⁶¹¹ Udvariassági levél, amelyben megköszöni a névnapi üdvözetét, elmondja, hogy gyakran gondol

⁶⁰⁸ 2108A. sz. irat

⁶⁰⁹ 2168. sz. irat

⁶¹⁰ 2263. sz. irat

⁶¹¹ 2073. sz. irat

rájuk, hogy volt helyettesíteni, és ott hallotta, hogy a címzett is volt. Végül ismételtlen megköszöni a meg nem érdemelt kedves figyelmet.

1988. október 2. Paptársának írt levél.⁶¹² A levél felső sorai egymásra futottak és olvashatatlanok. A többi részéből kiderül, hogy névnapj jókívánságot köszön meg. Szeretne találkozni a címzettel. Megemlíti Kristófot is, aki már megtalálta az új környezetét, és Mihálynak sok régi tanítványa foglalkozik vele (mint tanár). Ő nem kivételezést vár el, hanem megértést, mert így „könnyebben megszületik az éltető bizalom”. Készülnek az október 7-i templombúcsúra. Élőszóval majd többet – ezzel búcsúzik.

1988. október 2. Paptársához írt levél.⁶¹³ Megköszöni neki a közvetítőn keresztül küldött névnapj jókívánságait. Sajnálja, hogy a nyári találkozásuk elmaradt. Elmondja, hogy Kristóf már elküldte első levelét. Jól van, szereti a közös imát, a szép énekeket, de a környezete még szokatlan. Kéri, hogy emlékezzen meg róla is imáiban. A szép nyárutóban és a szőlőnek szükséges melegben bízva búcsúzik.

1988. október 2. Húgának írt levél.⁶¹⁴ Elrepült az a pár óra, amit együtt töltöttek, és meg akarja köszönni a fáradozásait. A tartozásait is csak tessék-lássék egyenlítette ki, amit sajnál. A sült húsból gulyást csinált otthon, ehhez még innen-onnan küldtek tésztákat is. A baromfiudvarban nagy a nyugalom kakas nélkül. A kutyája néha hazamegy, hogy szétnézzen. Reméli, hogy húgával a hónap végén találkoznak, ahogy tervezték.

(1988. október) Kristófnak írt levél.⁶¹⁵ Október elején kapta meg a névnapjára küldött képeslapot. Úgy véli, hogy Szent Mihály napja szép

⁶¹² 2070A. sz. irat

⁶¹³ 2071. sz. irat

⁶¹⁴ 2072. sz. irat

⁶¹⁵ 2203. sz. irat

lehetett a székesegyházban. Azt meséli el, hogy milyen volt a szüret: bár sokan jelentkeztek, hogy mennek segíteni, végül nem mentek, csak a Kristóf családja segített. Ezután arra kéri a fiút, hogy írja le neki azt, hogy kik és mit tanítanak, milyen az órarendje, hány temesvári, szatmári, váradi és ottani diák van, mert mindez érdekli őt. Arra is kéri, hogy a hazaküldött leveleire írja rá a saját postacímét, mert a szülei nem ismerik a címét és nem tudnak válaszolni neki. Ő is fog menni szüretelni a Kristóf szüleinek, az édesanyja kérte erre. Mindenhol szüretelnek, ezért arra számít, hogy vasárnap kevesen lesznek a templomban. A vasárnap már elveszítette a szent jellegét, azt mondja. A levél végén azt is megemlíti, hogy bár sokat használta az autóját, csak kevés benzint fogyasztott el. Még elutazik a kaplonyi temetőbe a hónap második felében, és aztán tavaszig leteszi az autót, de előtte még beadja a javítóba. A levél alján jelzi, hogy este van már, pár sornyi hely maradt. Még a gépben hagyta a levelet, hátha eszébe jut valami reggel. Reggel azonban csak annyit ír, hogy reggel lett, sietnie kell, postázza a levelet.

1988. október 2. Levél a Kerekes családnak,⁶¹⁶ amelyben megköszöni nekik a névnapi üdvözetet. Megtudjuk, hogy 1942–43 között ismerete meg őket, amikor a gyerekeiket tanította.

1988. október 2. Levél egy nagyságos asszonynak.⁶¹⁷ Megköszöni neki a sok kedves figyelmet. Mesél neki arról, hogy az elmúlt nyáron hat hetet töltött Nyugaton. Neki is elmondja azt, hogy az ő német nyelvtudása hasonló ahhoz, amikor a pápa beszél olaszul, azaz „élvezik azt a kedves botladozást, amit itt-ott elkövet”. Közös ismerősük, Bernáth Klárka említette, hogy felkereste a címzettet, tőle tudta, hogy jól van. Ő nem ígéri, hogy a valóságban felkeresi, de lélekben annál gyakrabban. Zárásul említ pár személyt a címzett környezetéből, akiket üdvözöl.

⁶¹⁶ 2179. sz. irat

⁶¹⁷ 2180. sz. irat

1988. október 2. A Kocsis családnak írt rövid levél.⁶¹⁸ Megköszöni nekik a névnap üdvözetüket.

1988. október 6. Józsefnek írt levél.⁶¹⁹ Hallotta, hogy egy ismerőse látogatóba megy hozzá, a címzetthez, és arra kéri őt, hogy küldje el ezzel az ismerősével azt a kis tv-alkatrészt, amit együtt rendeltek meg. Rosszallóan jegyzi meg, hogy hiába várta, hogy a terebesi vendége elhozza, mert nem tette meg. És arra is kéri, hogy sürgessen meg másik személyt, akitől egy villanyorgona-alkatrészt vár.

1988. október 11. Kristóf levele.⁶²⁰ A küldött csomagok kapcsán megerősíti, hogy igen, felbontják a csomagjaikat, mielőtt megkapnák, hogy „nehogy oljansmi legyen benne amit nem szabad küldeni”. A címzett tanácsolta neki korábban, hogy hívja meg a barátját hozzájuk, most azt válaszolja erre, hogy már meg is tette, de nem nagyon akar menni, mert inkább hazamegy. Ő, Kristóf is vágyik haza, és ezt így fogalmazza meg: „Oljan boldogan mennek veletek és lennétek együtt veletek és a kis kápolnába ahol nagyon jó lenni ahol a JÉZUSKA van elrejtve és én szomjazom Ő utána.” Sokszor nem tudja megtenni mindazt, amit ő elvár tőle, de napról napra újakezdi. Arra kéri a címzettet, hogy ezentúl minden levelébe írjon egy mondatot a Szentírásból. Kérését így indokolja: „Ez most a lelkemből jön éppen most jutott eszembe mert nagyon elhomájosította a bűn az én szívemet és egy szép gondolat felosztatja ezt a fájdalmat úgy mint mikor mik a festékbe amék sűrű diluántot töltünk megoldja könnyebbre teszi a feldolgozását.” Aggódik bátyjáért, akinek nemsokára lesz a vizsgája. A két kerék akár-mikor kicsúszhat, mondja, és ezzel a motorbiciklire utal. Végül kijelenti, hogy nagyon örvend a címzett leveleinek, kéri, hogy írjon sokat sok mindenről. Aláírásban úgy fogalmaz, hogy „a te fiad”, és utóiratban rákérdez: „Megengeded, hogy így mondjam? Lelkiatyám vagy és én

⁶¹⁸ 2181. sz. irat

⁶¹⁹ 2105. sz. irat

⁶²⁰ 0529. sz. irat

lelkifiad nem?” További, a lap oldalára írt utóiratban írja, hogy magáról nem írt semmit, és így folytatja: „egész erőmből megpróbálom az Ő akarátát, a kis munkámmal ami a mindennapokra kijút, megtenni”.

1988. október 17. Árpád levele Nagyszebenből.⁶²¹ A csomagot megkapta, hálás érte. A Krisztus-fej faragásának ügyét meg tudja oldani. Ők a templom körüli javításokat végzik.

1988. október 17. A Kerekes család levele.⁶²² Köszönik a szép szentképet, és szeretettel gondolnak rá.

1988. október 19. Anikának írt levél.⁶²³ Egy közös ismerősüknek üzen általa. A közös ismerős keresse fel Béteken a gyógyszertár melletti házat, mert onnan elvehetné az „ötven egységet abból a finom italból, ami az övé”.

Nyilván 50 liter borról beszél a levélben.

1988. október 19. Levél, címzettje egy igen tisztelt elnök úr.⁶²⁴ Egy kölcsönadási történetéről számol be. Nyolc éve egy asszonynak kölcsönadott 2000 lejt. Lakodalomra készültek. Pár hétre kérték. Itt megjegyzi, hogy azt is tudta, hogy egy nevén nevezett direktor a család közeli rokona, ezért adta kölcsön a pénzt. Azóta kétszáz lejenként tudta visszakapni a pénzét, ám még mindig tartoznak 300 lejjel. Az asszony még kiabál is utána az utcán, hogy akkor adja vissza neki az elmaradást, ha lesz számára pénze. Arra kéri a címzettet, hogy rendelje el, hogy a kollektívától kapott járandóságából foglalják le a neki járó tartozást. Majd ezzel zárja: „Ha nem lehet lefoglalni, akkor megjegyzem nagy tanuságként, hogy gyöngyieknek kölcsön adni nem szabad.”

⁶²¹ 2138A. sz. irat

⁶²² 2096A. sz. irat

⁶²³ 2201. sz. irat

⁶²⁴ 2202. sz. irat

1988. október 27. Paptársának írt levél.⁶²⁵ Postázott neki tegnap 60 intenciót. Tavaly is küldött, ha kér még, írjon. Kristóf leveléből értesült arról, hogy a címzett egészsége „visszatért”. Ezután elmeséli, hogy őt lekötötte a szüret, bár nem lett jó a termés és a must sem édes. Majd arról ír, hogy Angéla nővére volt Rómában kirándulni. Ő a levél megkezdése után elutazott Nagykárolyba, meglátogatta a kaplonyi testvérét, kiment a temetőbe is. Visszafele látta P. Dömét a templom előtt látogatók körében, jókedvű volt és egészséges. Ő nem állt meg, mert sietett.

1988. október 28. Levél Kristófnak.⁶²⁶ A levél első negyede olvashatatlan. Az olvasható részből kiderül, hogy ötleteket ad neki egy dolgozathoz. Arról ír, hogy mi legyen az egyes fejezeteiben, majd javasolja, hogy küldje el neki fejezetenként, és ő átjavítja neki, majd visszaküldi. Ezután kéri, hogy írja le a napi programját, kezdve onnan, hogy felkel, mit tesz az órákig, hánytól hányig vannak órái, utána mivel foglalkozik. Írja meg az órarendjét, a tantárgyait, és hogy kik tanítják. A levél utolsó felében a helyesírására reflektál, elmondja neki, hogy mit írt helytelenül a levelében, de ez a rész is csak részben olvasható. Az utolsó mondattal arra reflektál, hogy talán mások is olvassák a levelét – célozva arra, hogy mielőtt a diákok kezébe kerülnek a levelek, azokat a főiskola ellenőrzi. Erre ezt írja: „Most aztán már nem írok többet. Gondolom, más is olvassa levelemet, mielőtt megkapnád. Nem baj. Olvassa, akinek kedve telik benne.”

(1987. ősz) Feljegyzés, címe: Zilah a szívemhez nőtt!⁶²⁷ A szöveget kézzel írták, kézírása alapján Kristóf. Azt írja le, hogy milyen emlékei kötődnek Zilahhoz. Az első részében még Gelut is említi, aki ott élt, majd ellentmondásba keveredik: egyrészt azt mondja, hogy kisgyerek-

⁶²⁵ 2135. sz. irat

⁶²⁶ 2255. sz. irat

⁶²⁷ 2123A. sz. irat, hasonló témáról ld. még a 2111A. és a 2113A–2115A. sz. iratokat.

ként járt ott és sokra nem emlékszik vissza, másrészt kijelenti, hogy ott, a kis házban töltötte a legkedvesebb órákat az életéből. Ezután következik egy kis történet leírása: amikor ő kisgyerek volt, és mentek a tengerpartra, akkor Zilahról indultak. És kisvonatra is ott ült először. Minden felsorolt mozzanatnál Mihályt emlegeti, aki ezeknél ott volt vele. Később a katonaság ideje alatt volt ott, és itt feleleveníti azt, hogy amikor imádkozni akart, el kellett bújni valahova, ahol magára lehetett. Elmeséli azt is, hogyan telt el a katonaságnál a karácsony: egyik társuk megkínálta a többieket az otthonról kapott csomagból, de semmi egyebet nem volt szabad csinálniuk, és nem is csináltak, csak a lelkükben ünnepeltek. Aztán pár nap után hazamehettek. Édesanyja nagyon sokszor látogatta őt, és mindig vitt neki finom ételeket. Majd elmeséli, hogy mekkora boldogság volt, amikor a végén újra civil ruhába öltözhetett és végleg hazamehetett.

Láttuk, hogy a szövegben egyszer kijelenti, hogy nincsenek emlékei Zilabbal kapcsolatban, majd azt mondja, hogy élete legkedvesebb óráit töltötte ott. Ennek csak akkor van értelme, ha feltételezzük, hogy az ott töltött időszakról a felnőttek, jelen esetben Mihály mesélhetett neki, és ő azt a történetet ismétli meg, mint emlékéit.

(1987. ősz) Feljegyzés,⁶²⁸ témája a Zilah a szívemhez nőtt című irattal azonos.⁶²⁹ Géppel írták, másfél oldalnyi.

1988. november. Feljegyzés, címe: Zilah a szívemhez nőtt!⁶³⁰ Háromoldalas, írógéppel készült szöveg. A stílusából ítélve ezt a szöveget Tyukodi Mihály írta, de a Kristóf nézőpontjából ír. Nagyjából követi azokat a történeteket, amelyeket Kristóf kézzel leírt, de hozzászól itt-ott részleteket. Például a végén elmondja, hogy eszébe jut, ahogy a katonaság idején őrségben kellett virrasztania mások álma fölött. Most

⁶²⁸ 2111A. sz. irat

⁶²⁹ Ld. a 2123A. és a 2113A–2115A. sz. iratokat.

⁶³⁰ 2113A–2115A. sz. irat, ehhez a témához ld. még a 2123A. és a 2111A. sz. iratot.

már tudja, hogy a zilahi virrasztásban szimbólum rejlik: virrasztania kellett, hogy mások megtalálják nyugalmukat Istenben.

Kristóf szövegezése ennél sokkal egyszerűbb: szó sincs benne átvitt értelemről vagy szimbólumokról, ezeket Mihály adja hozzá a fiú eredeti szövegéhez.

A géppel írt szövegnek egy első, javításokkal tele piszkozati oldala is van.⁶³¹ Ebben szerepel egy információ, amit aztán a tisztázott szöveg nem vesz át: amikor a gyerek a papbácsiról beszél, majd felteszi a kérdést, és a maga zavaros fogalmazásával válaszol is rá: „Hogy kicsoda ő? Nekem az, aki elmondhatja nekem, amit Szt. Pál írt kedves tanítványáról. Ő az én igazi keresztapá(m) ki úgy elmondhatja rólam, mint Szt Pál írta T-rel. ~~Keresztapám~~, aki úgy mondhatja el rólam egyeszá(m)ban, mint Szt Pál írta a híveknek – In Ch(r)isto (e)go genui vos.” (Áthúzás tollal az eredetiben.)

A gépelt szövegben sok a javítás, ez mind a Mihály kézírása.

(1988. november) Egy távirat szövege egy lapra gépelve.⁶³² A táviratot Kristófnak szánták. A szövege egy mondatból áll, arról értesítik, hogy a dolgozat postán érkezik. Az édesapja írja alá.

A dolgozatot valószínűleg nem az édesapja, hanem Mihály küldte neki, mint ahogy a táviratot is. A távirat szövegét írógéppel írta meg Mihály otthon, majd valószínűleg elvitte a postára, ahol lemásolták erről a lapról a távirat nyomtatványába a szöveget. Ezután a lapot hazavitte és az iratai közé eltette. Csak találgatni lehet, hogy miért írta alá a fiú édesapja nevével: talán azért, hogy azok, akik megkapják a táviratot, és átadják a fiúnak, ne sejtsek, hogy honnan jön tulajdonképpen a dolgozat, hiszen ebből tudták volna azt, hogy ő segített neki.

1988. november 6. Ferenc levele.⁶³³ Elsősorban arról ír, hogy ő mennyire várta a címzett levelét, és már azt hitte, hogy elveszett a pos-

⁶³¹ 2112. sz. irat

⁶³² 2121. sz. irat

⁶³³ 2124A. sz. irat

tán, mire megérkezett a csomaggal együtt, és akkor megértette, hogy a címzett fel sem tette, csak ígérte neki. Pontosítást kér az intenciókat illetően. Emleget egy 1976-ban Bélteken készített színes fényképet. Ő sok mindent nem ért, például azt sem, hogy Mihály miért húzódott vissza a jelenlegi helyére egy olyan „nagy és szép munkakörből”. De ezeket majd személyesen megbeszéljük. Ő egyelőre nem utazhat a gyengélkedése miatt. Reméli azért, hogy egyszer útra kelhet, és akkor meglátogatja Dömjén atyát is, akit 1936 óta nem látott. Kérdezi azt is, hogy Kaplonyban vajon működik-e még az az orgona, amelyet a hívektől gyűjtött pénzből ők állítottak volt.

A települések nevét románul használja: Beltiung, Capleni. Bár a román határolom ezt a nyilvános kommunikáció során kötelezővé tette, például a napi sajtó szintjén is, magánlevelezésben mégis legtöbbször megmaradtak a magyar nevek-nél. Elképzelhető, hogy azért járt el így, mert ő is számított arra, hogy ellenőrzik a leveleiket.

1988. november 8. Istvánnak írt levél.⁶³⁴ Megkapta a csomagot, amelyben a következők voltak: 2 kg cukor, 2 kg liszt, 2 kg szalámi, 1 kg kávé, 2 doboz (40 dkg) kakaó, 80 dkg hazai sajt, 1 kg hazai konzerv. Mindezt köszöni. Megvolt a szüret, nem olyan jó a bora, de azért sajnálja, hogy nem tehet a címzettek ünnepi asztalára. Kínálták náluk Toka(j)i borral, és ő azt mondta, hogy az övé is hasonlít ahhoz. Ezután elmondja, hogy a nővére volt Németországban és Rómában, hogy beszél franciául, érti a latint, és a német szókinca is jelentős. A címzett-hez majd el fogja juttatni a latin fordításokat. Feleségét is üdvözlí.

1988. november 8. Mártának és Ferencnek írt levél.⁶³⁵ Sokszor kapott hírt róluk, mondja, de ő hallgatott. Azt tervezte, hogy egyszer meglátogatja őket, de végül nem került sor rá. Később Angélával együtt akarták felkeresni őket, de ez sem történt meg. A gyerekek már bizto-

⁶³⁴ 2086. sz. irat

⁶³⁵ 2097A. sz. irat

san nagyok. Ők otthon jól vannak. Szép karácsonyt és boldog új évet kíván nekik.

1988. november 8. Sándornak írt levél.⁶³⁶ Valamikor október elején kapta meg a címzett latin nyelvű levelét, aminek következtében egy hét múlva levágott pár kakast, ám a vendégek nem jöttek. Végül a munkáit vendégelte meg a jó ebédből. Találgatja, hogy vajon egy haláleset-e az oka az elmaradásuknak, amiről ő hallott közben. A levélben megemlíti, hogy milyen hálás a címzettnek azért, mert az tíz évvel korábban megszánta őt, és a gesztusát sosem felejtí. A levél végén kéri a segítségét: szeretne vásárolni egy új autót, Daciát vagy bármilyen más fajtát, és kéri, hogy ha tud lehetőségről, jelezze. És szeretne vásárolni motorral meghajtható harmóniumot is – motor már van hozzá.

1988. november 12. Istvánnak írt levél.⁶³⁷ Arra kéri őt, hogy Schneider Carol nevére küldjön meghívólevelet, amely szükséges a vízum megszerzéséhez. Egyébként az illető, akinek ezt kéri, nem náluk fog megállni.

1988. november 12. Paptársa levele.⁶³⁸ Visóból küldte. Csendesebb idők következtek, ezért van ideje hosszabb levelet írni. Nem küldött névnapüzenetet, mert akkor ő épp Barlafaluban volt búcsúmisén, de megemlékezett róla. Így is engedelmet kér a mulasztásért. Elmondja, hogy bérálás volt náluk, mióta ő ott szolgál, most először jött el a kormányzó. Ezután néhány olyan részletet mesél el, amelyen ő megbotránkozott. Elsősorban azt, hogy bár sok építkezést, felújítást végeztek mostanában, ezeket nem akarta észrevenni. A német nyelvű misét csak „eldadogta”, amiért a levél írója szégyellte magát. Még csak a bérmacédulák megszámolásánál tartottak, amikor valaki jelezte, hogy a kormányzó kéri a konyakot – amin ő megütközött, hiszen még meg

⁶³⁶ 2082A. sz. irat

⁶³⁷ 2085. sz. irat

⁶³⁸ 2068. sz. irat

sem várták az ebéd időpontját, amikor mindenki asztalhoz ült volna. Nem kérdezett semmit a hívekről, arról, hogy fogyatkoznak-e, járnak-e templomba. Amikor ő próbált arról szólni, hogy elmennek az emberek, válaszul annyit mondott: „Mit gondolsz itten elődök is voltak!” A kollégái elmondása szerint azzal dicsekszik, hogy ő építette a legtöbb templomot az egyházmegyében – a levélíró reméli, hogy azt a Szent Antal-templomot nem számítja ide. Itt valószínűleg arra a templomra céloz, amelyet a Mihály irányításával újíttak fel. Végezetül elmeséli, hogy volt egy gyűlésben, amelyre a meghívott szónok nem ment el – a szónok szerint nem is hívták el, a kormányzó szerint nem kívánt eleget tenni a meghívásnak. Ennél fogva a kormányzó beszélt a szónok helyett, és anekdotákat olvasott fel. A levélíró ezt is felhőborítónak tartotta: „Ezért kellett nekem 30 liter benzint elégetni, hogy anekdotákat hallgassak. Ezeket itthon is el tudom olvasni.” Búcsúzóul azt írja, hogy a tavasz folyamán meglátogatja. Tanítványaként írja alá.

Ugyanez a személy írt augusztus 10-én is, és akkor is említette a bérmlást, de ott nem ennyire részletesen.

1988. november 16. Imre levele.⁶³⁹ Mentegetőzik azért, hogy nem kereste még fel a címzettet, a sok dolgára hivatkozik, de szándékában áll megtenni. Ezen kívül beszámol arról, hogy a régi helyéről kik látogatták meg az új helyén, ahol egyébként jól érzi magát. Termett kukoricája és szőlője is, van egy ügyes disznócskája. Tervez ezüstmisét is tartani a hívekre való tekintettel. Azzal összegez, hogy ennyi jót nem is érdemelne. Nemsokára megkapja a kishatárátlépőjét is. Lelkigyermekként írja alá.

1988. november 18. Kristóf levele.⁶⁴⁰ Megköszöni a csomagot, nagyon örült a sok finomságnak, csokoládét, szalonnát, konzervet és szalámit is kapott. De elmondja, hogy elégséges az étel, amit kapnak, és a szüleinek is mondta, hogy nem kell küldeniük. A tanulással viszont már

⁶³⁹ 2083A. sz. irat

⁶⁴⁰ 2122. sz. irat

gondjai vannak: latinból nem tudta a fordítást. Csak felolvasni tudta a lefordított szöveget (nem derül ki, hogy ez kinek a fordítása volt), de amikor fordítania kellett volna, akkor nem tudta. A rektor meg is jegyezte, hogy eddig jó véleménye volt róla, de most ez megváltozott.

Valószínűleg Mihály továbbküldte az általa a hónap elején kapott csomag egy részét: november 8-án felsorolja azt, hogy mi volt abban a csomagban, amit ő kapott, és itt Kristóf sorolja fel, hogy mit kapott Mihálytól: a konzervek és a szalámi mindkettőben szerepel.

1988. november 20. Paptársának, barátjának írt levél.⁶⁴¹ A levél szokatlanul hosszú, két sűrűn gépelt oldalnyi. Az első felében az egyházi adminisztrációval és egyes kollégákkal kapcsolatos rosszállását fogalmazza meg. Részletesen elmeséli neki a saját tapasztalatait, ami az építkezést illeti, ezekben a történetekben is az előjárók úgy jelennek meg, mint akik a munkáját nem értékelték kellőképpen. Ír neki tervéről, hogy folytatja a nyári németországi helyettesítő munkáját 89-ben vagy 90-ben. Beszámol arról, hogy „a kintiek megbízásából” lefordította Vonház könyvéből a latin szövegeket. A címzettnek felhívja a figyelmét egy visszatérő helyesírási hibájára, ugyanis szerinte a megszólításban a főnevek nagybetűvel írandók. A levél végén Kristófról is szól, elmondja, hogy teológus, és hogy készülnek latint tanulni, ezért tőle is megkérdezi, hogy nem tudná-e elküldeni neki Jámbor-Kemenes latinkönyvét.

1988. november 22. Kristóf képeslapja.⁶⁴² A kedves papbácsinak címezte. Elmondja, hogy a dolgozatot 30-án kell leadni, „kell legyen neki egy mottója, és azt is meg kell írni hogy milyen műfaj. Kérlek, ha addig el tudod küldeni.” Előre is nagyon köszöni. Utóiratban írja, hogy temesváriak 28-an vannak.

Kristófnak le kell adnia egy dolgozatot, és ezt Mihálytól várja. Abból, hogy megírja, hogy mottója is kell legyen, és meg kell írni, hogy milyen műfajhoz

⁶⁴¹ 2130A. sz. irat

⁶⁴² 0546. sz. irat

tartozik az írás, arra lehet következtetni, hogy nem csak azt kéri tőle, hogy javítsa ki az ő dolgozatát, hanem egy teljesen új dolgozatot vár.

1988. november 23. Imre atyának írt levél.⁶⁴³ Mivel említette, hogy reménye van vásárolni menni, megkéri, hogy vásároljon egy 6/9-es méretű színes filmet fényképezőgépbe. Egy öreg szerzetes atya vágyik rá.

Valószínűleg ez a paptársa említette, hogy nemsokára kishatárátlépőt kap, és erre a lehetőségre gondolva kéri a vásárlást.

(1988. november 23.) Albert atyának írt levél.⁶⁴⁴ Gratulál neki a 25. évhez. Értesült a balesetéről. Elmondja neki, hogy nyár végén hat hetet „kint” töltött, és ha még megetheti, jövőre is menne, vagy legalább 90-ben. Szabadkozik, hogy épp nincs áramellátás, és a lámpa fényénél ír, ezért nem látja jól a betűket. Sok mondanivalója lenne még, de hátha lesz majd rá idő. Adventi és karácsonyi jókívánságokkal zárja a levelet.

1988. december 2. Pista levele.⁶⁴⁵ Kissé idegesen írja, hogy immár két hete várja őt vagy hírt felőle, és egy eladót is visszatartott azzal, hogy biztosan átveszi az autót, de csak nem kapott hírt tőle. Őt állandóan hívják telefonon. Ő is próbálta hívni Mihályt, de úgy véli, hogy Grönland könnyebben elérhető. Várja a sürgős hívását vagy levelét.

1988. december 3. Nővérének írt levél.⁶⁴⁶ Miután egy általa kért címmel kapcsolatos információkat tisztáz, elmondja az egyik paptársától hallott nagy újságot: az egyik megnevezett kollégájuk „kimaradt”. Ez még nem lenne nagy hír, mások is így tettek ebben az időszakban, csak hogy itt többről volt szó: „Akit akart, azt már előre küldte. Az is kint van. Az utód is megszületett. Ott kint.”

⁶⁴³ 2077. sz. irat

⁶⁴⁴ 2076. sz. irat

⁶⁴⁵ 2116A. sz. irat

⁶⁴⁶ 2120. sz. irat

A kollégájával kapcsolatos hír valószínűleg azt jelenti, hogy az illető külföldre ment, és nem tért haza onnan. Ezen kívül egy bölgyről is szól a történet, aki a kollégája előtt távozott az országból, és akitől megszületett a gyereke is. Ez utóbbi részre a történetnek az, ami miatt külön említi a levelében.

1988. december 9. Béla (?) levele.⁶⁴⁷ Röviden érdeklődik arról, hogy van a címzett, régen hallott felőle. Küld egy német újságból kivágott kis cikket, amelyet ráragasztott a levél sarkára. A cikk a torinói lepelről szól.

1988. december 11. Angéla levele.⁶⁴⁸ Megjött a csomag, köszöni a diót, a zsírt és a tojást. A tojások közül csak hét volt sértetlen, de a kissé repedteket is felhasználja majd. A cipőket kezelésbe adta. A rendelt osztályon nem vállalnak javítást, de egy jó ismerőse megcsinálja, ha készen lesz, visszaküldi. Ezután egy nővérről ír, aki meghalt. Majd megemlíti, hogy találkozott valakivel, akit inkább az ő apácatársa ismert, a szülőfalujuk melletti faluból származik. Köszöni a születésnap, karácsonyi és újévi jókívánságokat.

1988. december 14. Paptársának írt levelet.⁶⁴⁹ Azzal kezdi, hogy a címzett kérdezte volt tőle, hogy miért hagyott ott „egy szép egyház-községet”, és hogy képet tudjon alkotni a címzett magának, egy fél évszázad eseményeit kellene elmesélje. Ezután egy féloldalas szöveg következik, amelyben valóban összefoglalja az életútját, érdemes idézni: „Onnan kezdem, hogy az öreg kántor bácsi annak idején a futballpályán fogadott diáktársaimmal, hogy nem szerzek érettségi bizonyítványt. Az első lettem a kollegák között az egész gimnáziumból. Hat év teológiát végeztem Nagyváradon öt alatt. Két évi káplánkodás után egyetemre kerültem a fővárosba. A négy év vizsgáit – a törvények adta lehetőséget kihasználva – két év alatt tettem le. Államosításig a szatmá-

⁶⁴⁷ 0478. sz. irat

⁶⁴⁸ 0559. sz. irat

⁶⁴⁹ 003B. sz. irat

ri gimnáziumban tanítottam. Ötventől ötvenháromig az élet egyetemét jártam sokad magammal. Tíz évet töltöttem Fehérváron a szent Püspök munkatársaként. A hatalom nézett ki onnan. Megint egy évtized következik. Onnan küldtem a fényképet gyermekekkel, akik csak kis csoportját képezték azoknak, akiket szerettem és akik szerettek. 77 nyarán Szatmárra rendeltek, hogy egy templomot építsek. Két év alatt sikerült mindent elrendeznem. Vettem a sátorfámat és elvonultam ebbe a csendes magányba, ahol a szomszédságomban kis templom és annak még kisebb nyája az enyém. Immár tizedik évet töltöm itt. Évenként néha kétszer is útra kelek, hogy lelkigyakorlatot tartsak itt-ott. És két évenként szoktam engedélyt kapni a németek lelkipásztorkodásában segíteni.” Ezt követően erős embernek nevezi magát, aki hálás mindazért a jóért, amit kapott. Reméli, hogy lesz még módja arra, hogy élőszóban többet is elmondhasson.

1988. december 15. Jánosnak írt levél.⁶⁵⁰ Megköszöni neki a 40 intenciót. Ezután egy paptársukról ír, aki a jelek szerint külföldön maradt. A levél végén megkérdezi tőle, nem tud-e vajon kölcsönadni neki egy megnevezett latinkönyvet, mert a sajátját már nem tudja visszakapni, és a januári vakációban „egy kis teológussal” szeretné átvenni a latint.

1988. december 18. István atyának írt levél.⁶⁵¹ Hosszú évek teltek el, mióta felkérte őt, hogy ne tartsák a kapcsolatot, mert jobb ez így a címzettnek. Ezzel a kijelentéssel kezdi, majd említ 2-3 esetet, amikor a címzett szóba került, és ezért ír neki. Ezután elnézését kéri, amiért visszautasította a közeledését, de ezt a saját érdekében tette, ugyanis ha kapcsolatot sejtettek volna közöttük, akkor ódiummal néztek volna a címzetre – nem pontosítja, hogy kik. Ezután megköszöni a fáradozását, amelyet a Szent Antal-templomnál tanúsított, és itt rá is kérdez arra, hogy vajon a címzett nem szeretne-e annak a templomnak a plé-

⁶⁵⁰ 2136. sz. irat

⁶⁵¹ 2081A. sz. irat

bánosa lenni, ugyanis ő úgy hallotta, hogy kap plébánost a templom. Kérdezi a családtagjairól. A szomorúbb ügyek sorában említi a kollégáját, aki kivándorolt, és valószínűleg az egyházból is kilépett, majd azt, hogy egy számára közeli paptársuk elhunyt. Végül elmondja, hogy már háromszor volt kirándulni „kint”, és még szándékában áll menni. Búcsúzóul kéri, hogy ha arra jár, menjen be hozzá, és hozza el az övéi közül, aki csak befér a kocsiba, mert neki van ennivalója, és hozzá jó bora, amit ő termel. Szívesen látja a vendégeket. És itt hozzáteszi: „Nem fogjuk újra verni, hogy itt jártál.”

1988. december 20. A Linzenbold családnak írt levél.⁶⁵² Egyik korábbi állomáshelyén ismerhette meg őket, mert azzal kezd, hogy milyen sok minden történt azóta. Ő háromszor járt már „kint nagy kiránduláson”, egyszer felkereste a közös ismerősüket ott, mert nem volt más megoldása. Másodszor csak telefonon beszélt vele. A következő alkalommal már nem kereste fel, mert egyéb elfoglaltsága volt. Említi azt is, hogy az akkori segédlelkésze is nemrég „kiment”, azaz végleg külföldre távozott. Elmondja nekik, hogy az egyik kollégája épp a napokban hunyt el, alig harminc volt, de sokat ivott. Ezután magáról ír: jól van a csendes hajlékában. Elmegy néha ide-oda, ha muszáj, de legtöbbit otthon van. Béltekről szokott átmenni hozzá egy család, a kisebbik fiút ő keresztelte annak idején. Most elsőéves teológus, miután tanítói diplomát szerzett Szebenben. A bátyja, aki jó muzsikos, néha kántoroskodik nála, most nősült meg, mégsem hanyagolja el őket. Ezután sok boldog ünnepet kíván nekik.

1988. december 21. Kristófnak írt levél.⁶⁵³ Megnyugtatta, hogy nem baj, hogy Kristóf csak egy levelet írt neki decemberben. Megérti, hogy el van foglalva. A levél első részében elmeséli a kalandos visszautazását, miután elváltak Gyulafehérváron. Kivettek egy tövisi gyorsvonatot, ezért döcögve haladt Kolozsvárig, és ott felült a zilahi rapid vonatra,

⁶⁵² 2027A. sz. irat

⁶⁵³ 2075A. sz. irat

majd Károlyba ért. Ott a korai vonatot lekészte, mert elaludt, és ezért elment a délelőtti gyorsral Szatmárra, majd onnan busszal a fürdőig. Délután 3-ra érkezett végül haza. De megérte, mondja, mert egy gondot levett a Kristóf válláról. Átadta a szüleinek az üzenetet. Készíti a barátjának a latin fordítást. És küldött diót meg lisztet Mimónak. Mimó készül meglátogatni Kristófot, mert úgy érzi, hogy rászorul, bár reméli, hogy csak a kezdet nehéz, és a II. féltvtől minden rendbe jön. Ezután a környék híreit írja, otthon van Kristóf muzsikusk ismerőse, elhunyt a szakaszi plébános, és említi azt is, hogy Angélat elütötte egy autó, és eltört a lába. Már a harmadik ilyen esete, ez a legsúlyosabb, és aggódik érte. Ünnepi jókívánságokat küld és azt üzeni, hogy bátran vágjon neki a vizsgáknak.

Mihály november végén volt Gyulafehérváron, amikor elvitte a kért dolgozatot. Azóta csak most írt Kristóf, ezért ő is csak most válaszol.

(1988. december) A Nyári családnak írt levél.⁶⁵⁴ Ebben jelzi, hogy megkapta Boksánból küldött üdvözlőlapjukat, amelyben bort, búzát és békességet kívánnak neki. Ez mind megvan, sőt a borból a mások kulacsát is megtölthetné az új évre, csakhogy messze vannak. Elmondja, hogy az elmúlt évben „kint” járt a németeknél, sok kedves ismerőssel találkozott és új javakat szerezhetett. De itthon az igazán jó. Sok örömet kíván az ünnepekre és boldog új évet.

1989. január 1. Feljegyzés, címe: Levél önmagamhoz.⁶⁵⁵ Visszaemlékezést ír az év első napján. 1922-vel kezd, amikor János testvérbátyja, aki seminarista volt, hazament szünidőben, és „akkor már volt lehetőség őt a vendégszobában a vetett ágyba fektetni”. Meghitt beszélgetéseket említi, és családi éneklést. Pár dátum következik: 1924-ben halt meg János, ugyancsak 1924-ben vonult zárdába Ada. 1927-ben Angéla ment középiskolába, 1927. október végén született öccsük, János, 1928-ban ment ő középiskolába, majd 1929 farsangján ment férjhez

⁶⁵⁴ 003A. sz. irat

⁶⁵⁵ 0572. sz. irat

Magdolna „szerencsétlen vérbajos és alkoholista férjéhez”. Ezután jött a család gazdasági csődje. 1930 decemberében volt a népszámlálás, és ehhez köti ő azt, hogy meg kellett ismételnie a középiskola III. osztályát. Ő ugyanis ekkor segédkezett a népszámlálási biztosnak, és egy alkalommal felhívta a szobában levők figyelmét arra, hogy az összeírást végző kántor „meghamisítja a nyilatkozatunkat nemzetiségünkkel kapcsolatban”. Véleménye szerint később ez okból kifolyólag kellett osztályt ismételnie. Nem emlékszik arra, hogyan mondta el otthon a bukásáról a hírt, csak arra, hogy másnap a kezébe adták a gyeplőt, hogy vezesse át a szekéren utazó családot a szomszéd faluba a búcsúba, és ezt ő a bizalom jelének vette. Már túl voltak a tragédián, azaz hogy Magdolna férje rájuk hagyta a nagy adósságot és elment Amerikába. Visszatér a bukásához, és azt írja, hogy így utólag nem is csodálkozik, hiszen minden nap délután hozzá járt a két évvel fiatalabb unokatestvére, aki akkor akarta elvégezni az első osztályt. Tehát nem volt elég a maga baja, még ez a „különc is lógott” a nyakán, mondja. A másik oka a bukásának az, hogy a család csak későn ébredt rá arra, hogy ott volt a Szabó családban Jolika, aki érettségizett, és nyugodtan foglalkozhatott volna az unokatestvérével. Illetve ez megtörtént, mondja, de már nem tudott javítani a helyzetén.

Az iskolai bukásának történetében a bukás okát előbb abban látja, hogy a népszámláláskor közbeszólt, hogy a népszámlálási biztos nem azt írta be, amit mondtak neki. A következőkben azonban a saját felkészületlenségének az okát taglalja: részben az volt az oka, hogy neki kellett segítenie egy unokatestvére felkészülését is, ezért nem volt ideje magának készülnie. Másrészt a saját családját okolja, mivel későre gondoltak arra, hogy valaki másra is bízhatták volna az unokatestvér felkészítését. A két történet, a népszámláláskor játszott szerepe és a saját felkészületlensége egyaránt magyarázat kíván lenni, a közös bennük az, hogy ezt a magyarázatot valahol kívülről keresi, nem saját magában.

(1989.) január 8. Paptársának levele.⁶⁵⁶ Negyven intenciót küld a levelével. Először fordult elő, hogy az ünnepek alkalmával nem ő tartot-

⁶⁵⁶ 2266. sz. irat

ta az éjféli misét a régi plébániáján – ezt az új plébános foglalta le magának. Gyorsan hozzáteszi, hogy joga volt hozzá. Elmondja, hogy hetente mely miséket vállalja nyugdíjasként, és azt is, hogy részt vesz a házszentelésekben is. A plébánián reggelizik és ebédel, és estére megelégszik egy termosz tejjel is. Úgy véli, hogy megérdemli, hogy ott étkezessen, mert tele kasszát és pincét hagyott az utódjára. Külön étkeznek, ő legtöbbször a nővérrel étkezik, utánuk – itt valószínűleg a plébánosra gondol. Ebéd után hazamegy és pihen, olvas, tv-t néz. Jól érzi magát. A nyugdíja 2912 lej. Van lakása, és amíg bír, bejár. 75 éves, 52 évi papsággal. A lépcsőházban, ahol lakik, csend van, és ő jól érzi magát. Egy nővér gondoskodik arról, hogy néha porszívózás legyen, és megfizet valakit, aki vállalja a mosást havonta kétszer. Megszokta a magányt, és nem unatkozik. Azzal búcsúzik, hogy amíg lehet, nem feledkezik meg a címzetről.

1989. január 12. Paptársának, Istvánnak a levele.⁶⁵⁷ Lápósbányán keltezte. A levél első felében részletesen ír a családjáról, arról, hogy melyik testvérenek mi a szakmája, a családi állapota. Egy esetben írja, hogy egy testvére egy elvált, gyerekes nőt vett el a család egy részének rosszállása ellenére, de kimenti azzal, hogy rendszeren járnak templomba, majd kiemeli, hogy másik testvére katolikus nőt vett el. A következőkben magáról ír. Öt évig volt káplán ugyanazon a helyen, bár többet tanulhatott volna, ha nem egy helyen szolgál. A mostani helye egy kis közösség, mondja, és hozzáteszi, hogy ő „dolgozni akaró és nem nagyra vágyó”. Viszont elfogadna nagy helyet is, ha úgy látná, hogy el tudja látni. A címzett által említett Szent Antal-plébánia még beleférne ebbe a mércébe, mondja. A végén azt fejtegeti, hogy milyen sokat tanult annak idején a címzett mellett.

A levél vége felé lehet megérteni jobban azt, hogy miért írt ennyire részletesen a családjáról, ezen belül is a testvérei házasságáról és a templomba járási szokásairól: azt remélte, hogy ezzel megnyeri a címzett pártfogását, és egy számára kedvezőbb helyre tud kerülni.

⁶⁵⁷ 0543. sz. irat

1989. január 13. Feljegyzés.⁶⁵⁸ Részletesen elmeséli benne, hogyan tudott elutazni Nagyváradra, hogy öccsével együtt meglátogassa a bal-
esetet szenvedett nővérüket. A leírásban felsorol minden átszállást. A kórházi látogatás egyik mozzanatáról részletesen ír, miután elmond-
ja, hogy az ételeket, amiket vitt, nem fogadta mind el a nővére. A búcsú
pillanatában könny szökött a Mihály szemébe, ezért igyekezett nem
visszanézni, és a lépcsőn egyedül lemenni, amíg magához tér, mert sze-
rette volna, ha nem venné észre senki. Egyszer történt ilyen még vele,
amikor Kristófot először kellett Szebenben ott hagynia „bizonytalan-
ságban”. Benéztek egy váradi templomba, és a plébánosnak átadott egy
kiló német kávé. Megtudta tőle, hogy elhunyt a teológia rektora.
Mondta öccsének, hogy ezt ő előre érezte, mert álmodott vele. Zárásul
említi, hogy levélben értesítették, hogy a befizetett autós iratokhoz
még kell egy CEC-lap, de ő azt nem találta meg, mert hozzáteszi: kért
egy másik lapot a CEC-től, elvégre nem a pénz veszett el.

1989. január 19. István atyának írt levél.⁶⁵⁹ Valószínűleg a január 12-i
levelére küldött válasz. Azt hallotta fiatalabb barátjától, hogy „most
van megoldás alatt a Szt. A. templom ügye”. Azt tanácsolja neki, hogy
forduljon egyik megnevezett paptársukhoz, és adja elő neki a saját csa-
ládi helyzetét. Mondja el, hogy a szüleihez közel szeretne kerülni, így
édesanyja vele egy időben a családról is gondoskodhatna, és édesapja
kertészkedhetne nála. De arra is megkéri Mihályt, hogy ne hivatkoz-
zon a korábban ott végzett munkájára, sem órá, hanem csak családi
helyzetére. Utána megkeresheti az egyik megnevezett kanonokot is. Itt
is azt kéri, hogy órála hallgasson, csak a család helyzetéről beszéljen.
Azzal búcsúzik, hogy várja az eredményt.

*Ezt a levelet szokásától eltérően kézzel írta, de ezt nem indokolja. De a kézzel
írott levél is indígyóval készült, bár elég nehezen olvasható a másolata.*

⁶⁵⁸ 0536. sz. irat

⁶⁵⁹ 0450. sz. irat

1989. február 1. Paptársának, Imrének a levele.⁶⁶⁰ Tisztáz egy postázási félreértést, és megköszöni a latin fordítást, amelyet a címzett készített és küldött el. A fordítás segítségével a tanárnő, akinek kellett, már sokkal jobban tud tanítani, mondja. Ezt követően elmondja, hogy milyen jól érzi magát az új helyén.

1989. február 1. Feljegyzés.⁶⁶¹ Arról szeretne számot adni, hogy mivel teltek el az első hetek. Az első két hét eltelt, mondja, de a második kettőnek nagy haszna volt, mert Kristóffal tanultak. Elmondja, hogy meg akarta írni az első rorátéről az élményét. Az elkészített vázlatot később nem találta, de újraírta. Odaadta Kristófnak, de Jánossal még utánaküldött egy átjavított oldalt. És aztán megírta, hogy ne publikálják még, mert átdolgozza. Este 9 óra van, mondja, és villany nélkül van, szerencséje egy kis lámpával. Ezután egy dolgozatról ír, melynek címe: Kérdésemre választ kaptam. Első részében azt fejtegeti benne, hogy miért olyan meggyötört a népünk, és itt az atombombáról, 1241-ről, Mohácsról ír. A továbbiakban az első roráté-miséjéről lesz szó, mondja. A továbbiakban már nem a dolgozatról, hanem a saját sorsáról elmélkedik. Az ő saját erőnye az, hogy háttérben sikerült maradnia. Úgy véli, hogy a saját sorsát áldozta fel azért, hogy a liturgia megújulhasson, „hiszen nem volt semmi kapcsolatunk a Zsinattal”. Csak a magnójára támaszkodva indították el 1965 böjt első vasárnapján a liturgiai megújulást. Úgy véli, megérte, bár idéz egy püspököt, miszerint „derékba törték”. Azzal zárja a témát, hogy kis dolgozata végén feltüntette őt, a szent életű püspököt. A következőkben újra Kristófról ír: átnézte a filozófiajegyzeteit. A lelkére kötötte: ne készítsen jegyzeteket. Ahogy írja: „Bizony az ő jegyzeteit nézve rájöhet bárki, hogy gyötrődve tanulta szegény ezt az anyagot.” Azt mondta neki, hogy írás helyett inkább tanulni kell, ismételve tanulni. Itt eszébe jut, hogy meg fogja kérni Mimót arra, hogy beszéljen bizalmasan a rektorral, „hátha le tudja venni Kr(istóf) válláról a nyugtalanság kibírhatatlan terhét”. El kellene

⁶⁶⁰ 0537. sz. irat

⁶⁶¹ 0538. sz. irat

mondja neki, hogy ketten álltak mellette, így szerzett diplomát, de „nincs alapismerete semmiből a zenén kívül”. Örül, hogy eszébe jutott ez a mentő gondolat, nyugodtabban alszik, és olyan levelet ír Mimónak, amelyet át is adhat a rektornak. Hozzáteszi, hogy Kristófnak az elemi nyolc osztály hiányzik, de az a véleménye, hogy pótolja majd, nem lusta, „csak járni nem képes a kultúrélet tájain”.

1989. február 2. Péter atyának írt levél.⁶⁶² Gyöngyön keltezte. Bevezetésként arra kéri, engedje meg, hogy tegezze őt, és javasolja, hogy ez legyen kölcsönös. Bizalommal kopog hozzá Kristóf ügyében, mondja. A következőkben elmondja, hogy milyen nyelvű iskolákba járt, mennyire felkészületlen oktatói voltak, és hogy Szebenben Ricarda Terschak támogatta, hogy elvégezhesse a képzőt. Ezt követően rátér a teológiai főiskolai problémáira. Ő azt tanácsolta neki, hogy magyarul tanulja a filozófiát, de valaki „németre tanácsolta”. Nála, Mihálynál hagyta a filozófiajegyzeteit, és azokból ő azt látja, hogy „az anyagból nem tudja kiszedni a lényegét”. A nyáron átveszi vele a filozófiát, mondja, csak egyéb ne lenne, amit még át kell vennie. Azért keresi fel levelével, hogy megkérje, bátorítsa egy-egy jó szóval a fiút. Kristóf nagyon tiszteli a címzettet, „mivel nagyon jó lelkű és imádságos szellemű fiú”. Az fáj neki, mondja, hogy a címzett egyszer azt mondta neki, hogy ő egyetlen nyelvet sem ismer. Ez így van, erősíti meg a levélíró, de „ebben az Élet a hibás”, hiszen analfabéták kezében gyötrődött. A kérése az, hogy oszlassa el a lelkéből a bénító félelmet, hogy ne érezze, hogy veszélyben forog a teológusi léte. Ezt úgy lehetne szerinte elérni, hogy egy-egy kollokviumon adjon neki lehetőséget egy kis sikerre. Mert a fiú sikerekre vágyik, mondja, hadd érezze, hogy a címzett segíteni akar rajta. Kifejezi köszönetét, hogy az ünnepek alkalmával ott látta a címzett szép aláírását a testület tagjai között, és utal arra, hogy 1965 májusában, amikor neki el kellett mennie a teológiáról, a címzett vette át a helyét: „te álltál be abba a munkába, amelyet én nem végezhettem tovább”. Végül kéri, hogy ha arra jár, ne kerülje el a házát.

⁶⁶² 0535. sz. irat, két piszkozati lapja a levélnek a 0368. és 0365. sz. irat.

Ricarda Maria Terschak (Széchenyi, 1929 – Széchenyi, 2012) – ezekben a levelekben mint Mimó – romániai német író, fordító.

1989. február 6. Angéla levele.⁶⁶³ Nagykárolyban keltezte. Receptszerűen leírja a disznóhús besózásának teljes folyamatát addig, amíg a füstre kerül a hús.

1989. február 14. Kristófnak írt levél.⁶⁶⁴ Előbb arra panaszkodik, hogy a címzett második levele hamarabb érkezett meg, mint az első, és ő aggódott, mert egy hétig nem tudott róla semmit. Egy nem részletezett helyzetre reagálva azt írja, hogy szellemes volt a fiú megnyilvánulása a rektor úrral szemben. Kéri, hogy ne maradjon szégyenben semmiiben. Ezek után tanácsolja neki, hogy ne tartson túl szigorú böjtöt, 21 éves koráig elég, ha a pénteki böjtöt tartja meg, és ő most csak 20 éves. További tanácsokat adott a tanulással kapcsolatban: „Rögzítsd a lényeges dolgokat! Lásd meg tisztán, mit akar a tétel mondani, mit kell belőle megjegyezni, hogy azt bármikor el tudjad mondani.” Említi, hogy nemrég volt az évfordulója „a nagy püspökszentelésnek”, ők is megemlékeztek róla, kéri, hogy írjon erről Kristóf is. Említi, hogy voltak nála látogatók, és azt is, hogy sokan vannak meghűlve a faluban. Megemlékszik a közelgő (egy hónap múlva sorra kerülő) névnapjáról, de mindennapi szolgálataiban is. Utóiratban írja, hogy a nagy kék borítékra kívül is írt, máskor ne tegye. És ne hordozzon felesleges terheket, ezért emlékezteti édesanyja szavaira: „sem nem raboltál Te, se nem gyilkoltál”.

1989. február 16. Angéla levele.⁶⁶⁵ N(agy)k(ároly)ban keltezte. Hazaért Váradról, ezért ír. Azzal engedték haza a kórházból, hogy meggyógyult a lába. Még nem megy könnyen a járás, de belejön, mondja. Ibolya hazamegy, és március elején megy az övéihez (értsd: Magyaror-

⁶⁶³ 0521. sz. irat

⁶⁶⁴ 0540. sz. irat

⁶⁶⁵ 0532. sz. irat

szágra). Ő a Szeráf helyét foglalta el egy időre, Claudia szívesen befogadta, aztán meglátja, hogyan alakul tovább. Jancsi aggódik, hogy a sonkája meg fog romlani, mert azt mondják, hogy a hús, amit odavitt, már egy kicsit szagos. De ők kényesebbek, Angéla nem érezte a szagot. Gondosan sózza be a címzett a húst, mondja, reméli, hogy rendben lesz. Többet nem ír, mert még sok levelet kell írjon.

Látjuk a levélből, hogy nemcsak Mihály, hanem a nővére is kiterjedt levelezést folytat, kórházból való hazakerülése után igyekszik pótolni az elmaradásait. Mintán már a húga nem tudja ápolni, az apácákhoz költözik be.

1989. február 20. Paptársának, Istvánnak a levele.⁶⁶⁶ Beszélt a dolog felől Palikával. Tudomása szerint létszámhiány miatt nem fogják betölteni a szóban forgó plébániai helyet, csak azt érték el, hogy külön plébániaként szerepeljen, de a meglévő keretből töltik be. Azzal folytatja, hogy úgy látta, hogy Palika örülne, ha ő kerülne oda, és őt bátorítaná az, ha a címzett megírná Palikának, hogy miért tartja épp őt alkalmasnak a hely betöltésére. Továbbra is figyelemmel kíséri a fejleményeket.

(1989. február) Angélának és Ibolyának írt levél.⁶⁶⁷ Szerencsésen hazaérkezett, mondja, aludt egyet, és másnap már érkezett Kristóf. Sokat tanultak. Vasárnap szép szolgálatuk volt, Kristóf még a kürtöt is fújta az ünnep tiszteletére. Kristóf a keddet Szatmáron tölti, szerdán elmegy Szebenbe beteglátogatásra, és csütörtökön utazik Fehérvárra. Sajnálja, hogy mennie kell. Várja a nyarat, mint ők mindannyian. A levél második felében elmondja, hogy megjött egy levele, amelyet két hónappal azelőtt tettek fel. Fénykép is volt benne, az is megjött. Soká jött, mondja, biztosan leszállt a vonatról és időzött azoknál, akik olvasták. Gondolja, van ennivalójuk a nővéréeknek. Ha majd még megy, visz valamit.

Ibolya ápolja Angélát a balesete után, ezért címezhetette kettőjüknek.

⁶⁶⁶ 0544. sz. irat

⁶⁶⁷ 0568. sz. irat

1989. február 28. Istvánnak írt levél, Gyöngyön keletzte.⁶⁶⁸ Ebben elmondja, ő mit tud arról, hogy a környékükön ki melyik plébániára szeretne kerülni. A címzettnek tanácsokat ad arra nézve, hogyan oldja meg azt, hogy oda kerüljön, ahova szeretne, és megemlíti egy kollégájukat, akihez fordulhatna, mert neki úgymond lehet egy jó szava az érdekében.

(1989. kora tavasz) Feljegyzés, de levél is lehet.⁶⁶⁹ Kristófról szól, talán neki. Azzal kezdi, hogy ma kedd van, és a tegnap ilyenkor még ott volt Kristóf, és írta a gépen azt, amit ő diktált neki. Most azt írja neki, hogy ne siessen átadni azt még a „Sp. atyának”. Még módosít majd a szövegen és majd akkor. Még Jánossal utánaküldött egy pótlapot, mert amint ő elment, látta, hogy egy-egy mondat „nem teljes értelmű”. Ezután arról ír, hogy mit kér a fiúnak az imáiban: áldást az útjára, és közelgő születésnapja alkalmából így fogalmaz: „világosítsa értelmeket a Szt-Lélek, erősítse akaratodat a kegyelem, és legyen sikeres a fáradozásod. Arra kérem a jó Istent, hogy nagyon nyugodtan tudjál gondolkodni. Tudd átlátni, mi a fontos, mit kell megjegyezned a tanulmányokból, hogy sikeres legyen a fáradozásod”. Ezt követően példának említi Vianney Szent Jánost, aki „alig-alig tudta megtanulni, amit kellett tanulnia”, sőt, hozzáteszi, hogy abban is hasonlítanak, hogy „a fogyatékos latin tudása miatt alig tudta elvégezni a filozófiát” Ír Bosco Szent Jánosról is, lévén a levélírás napján az ő napja. Tartalmukból ítélve a levél egy külön lapon folytatódik.⁶⁷⁰ Arról ír, hogy lélekben vele utazik, majd visszakanyarodik az együtt töltött időre, és leírja, hogyan kell ragozni a szenvedély szót latinul. Hozzáteszi, hogy szeretné, ha mindenki úgy ismerné ezeket a szavakat, mint ő. Ő magát egy forráshoz hasonlítja, amelyből buzog fel a víz, elfojtani nem lehet, mert úgysis feltör. Kéri, hogy Kristóf készüljön, hogy nyáron sokat merítsen. Most hallja, hogy Pal helyett Secam rendszerűek lesznek a tévék, és nyolc nyelvből vá-

⁶⁶⁸ 0697. sz. irat

⁶⁶⁹ 0567. sz. irat

⁶⁷⁰ 0569. sz. irat

laszthat majd a néző, és „a Tv 95-re lapos lesz és falra akasztható”. Ezt ő érdekesnek tartja. Boldog születésnapot, kitartást kíván, és kedvet, hogy megírja neki, hogyan ment, érkezett, kezdett el mindent.

Bár datálatlan, a Kristóf iskolai helyzete miatt tehető 1989-re, és a sorban a következő levél utal az ebben jelzett eseményekre és arra is, hogy februárban írta.

1989. március 4. Angéla levele.⁶⁷¹ Ebben leírja azt, hogy balesete volt Lacinak a bukaresti munkahelyén. A fiú apja és a testvére elmentek utána és hazavitték. Gipszben van a felsőteste és a két csuklója, de helyre fog jönni. Ibolya elment, és 4-én utazik Oroszlányba az övéihez. Betét nem maradt nála, mondja, de utoljára többet vettek, kell lennie az öccsénél (nem részletezi, milyen betétről van szó). Áprilisban menni fog Félixfürdőre. Nem tudja, hogy áll az élelmiszerekkel, de kérni fog öccsétől egy fél kiló szalonnát.

1989. március 6. Melánia levele.⁶⁷² Közeleg a húsvét, mondja, nagyon szereti ezt az ünnepet, ilyenkor különösen elgondolkodik vétkein. Hogy ne legyen mindig egyedül, eljár dolgozni. Betanították, gyönyörű lámpákat készítenek, szereti csinálni. Boldog húsvéti ünnepeket kíván mindig rá gondolva.

A levélen nem szerepel keltezési helyszín, de a papíron a Magyar Posta logója látszik.

1989. március 9. Négy aláíró által aláírt, kézzel írott kisméretű levél, Gyöngyön keltezték.⁶⁷³ Azt írják, hogy farsangolás után benéztek hozzá, de nem találták őt otthon. Csak Bolha fogadta őket nagy szeretettel – de remélik, máskor több szerencsájük lesz.

⁶⁷¹ 0530. sz. irat

⁶⁷² 0551. sz. irat

⁶⁷³ 0690. sz. irat

1989. március 9. Nővérének írt levél.⁶⁷⁴ Megkapta a 6-án írt levelét, hallott már a Laci balesetéről is. Nem lehet nagy baja, mondja, ha már volt nála látogatóban. Ibolyáról írja, hogy reméli, jó lesz neki ott, ahova ment. A nővére írta, hogy szalonnára lenne szüksége, és úgy gondolja, hogy küld majd neki húsvéti sonkát. Míg nincs a maga lakásán, nem akarja zavarni. A lábát ne kímélje, hanem szoktassa a járáshoz, ezt tanácsolja. Említi, hogy volt nála Tilinger Imre lánya, aki Németországban van férjnél. Elküldött vele fordításokat, és a nyári helyére is juttatott egyet s mást. Gyógyulást és boldog ünnepeket kíván.

1989. március 11. Ferenc képeslapja.⁶⁷⁵ Ebben jelzi, hogy tudomásul vette a címzett leveléből az életútja fontosabb állomásait abból az időszakból, amikor már nem tudtak egymásról, és meghívja, hogy menjen el hozzájuk ünnepi szónoknak a május 21-én, Szentháromság vasárnapján tartandó búcsúba.

1989. március 12. Feljegyzés.⁶⁷⁶ Címe: szőlőügy. Ebben elmondja, hogy átlagban 500 liter bora készül egy évben. Ha ezt felében adja ki munkásoknak, akkor 250 liter bort kellene kapjanak, azaz kb. 7500 lejt. Ezután felsorolja a munkálatokat és a havi napszámok számát: metszés: 3 nap, kapálás: 6-szor 4 nap = 24 nap, kötés: 10 nap, permetezés: 2 nap, összesen: 39 nap. Továbbá feljegyzi: 40 napszám × 150 lej = kb. 6000 lej. Ha ez az ajánlat nem elfogadható, akkor minden munkanapot pénzben fizet ki. Ez esetben jegyezni kell a munkanapokat, és hónap végén kifizeti a napszámokat. Keltezés a feljegyzés alján: Gyöngy, dátum.

1989. március 12. Kristóf levele, kedves Papbácsinak nevezi a címzettet.⁶⁷⁷ Nyugtalanodik, mert régóta nem kapott levelet, így fogal-

⁶⁷⁴ 0534. sz. irat

⁶⁷⁵ 0553. sz. irat

⁶⁷⁶ 0380. sz. irat

⁶⁷⁷ 0528. sz. irat

maz: „Nyugtalan a kis szívem, mert olyan régóta nem kaptam tőled levelet.” Egy egyhetes lelkigyakorlatuk volt, és az ott hallott szép gondolatokat majd személyesen meg fogják beszélni. Mindjárt itt a húsvét, mondja, és még mindig nem kapott hírt arról, hogy mi van otthon a címzettnél, és ki éneklí a passiót. Ma volt a diakónussá szentelés, nagyon hosszú volt, három órát tartott, de szép volt. Most délután van, és ő a kapusszobában ül, ahol sok a járkálás, de azért levelet lehet írni. Lelkiállapotáról ezt írja: „nagyon örülök, lelkem meg van telve úgy hogy mint ha akár mit is eltudnék túrni szeretetből az ÚRJÉZUS-HOZ”. Kérdezi, hogy megkapta-e a képeket, amiket küldött, hogy örömet szerezzen a címzettnék. Igaz, hogy nem volt szép tőle, hogy semmit sem írt mellé, de lélekben annál többet írt. Így búcsúzik: „és örökké együtt vagyunk mert lelkünk közé nem tehet senki sem akadajt”.

(1989. március 13. előtt) Kristófnak írt levél.⁶⁷⁸ Felhívja a figyelmét arra, hogy túl sokat pakolt a borítékba, csak fele annyit szabad, szerencsére nem kellett büntetést fizetnie. Örült, hogy sikeresen felelt filozófiából. Minden kollokviumra készüljön fel, mondja. Köszönti közelgő névnapja alkalmából, amely márc. 13-án lesz. Kapott egy könyvet a kedves püspökről, aki jövőre lesz tíz éve, hogy meghalt. A könyvben hibák vannak, fel is írta ezeket magának, de a sok szép felülmúlja a hibákat. Két hete járt ott a Kristóf családja, mondja, majd hozzát teszi: „Holnap megint lesz számuk. Hátha beszaladnak.” Miután arról ír, hogy szép tavaszi idő van és minden éledezik, visszatér a címzetthez és azt tanácsolja neki, hogy sokat tanuljon. Azt írja neki, hogy az imádsággal egyenrangú és értékű a munka, ezt a szót alá is húzza. Nem a könyhai munkára gondol. Örül, hogy segíteni szokott a ferences atyának, de ne töltsön el napokat az ottani munkával, hanem végezzen szellemi munkát. Volt nála a bélteki pap, és beszélgettek a címzettről is. Ő is úgy véli, hogy több időt kellene szellemi munkával töltenie. Ezután számolni kezdí az időt: mire ez a levél odaér, eltelik egy hét, mire megjön a

⁶⁷⁸ 0527. sz. irat

válasza, az már virágvasárnap lesz. Egy levélváltás után húsvét, és utána már csak két hónap a szorgalmi időig. A vizsgák után pedig a hazatérés következik. Szép, csendes este van, örül ennek a lámpának, mert nem kell petróleumot vagy gyertyát szerezzen. Másik napon folytatja, valóban volt ott Kristóf családja. Megkapott Béltekről valami tv-alkatrészt és orgonakelléket, amit Németországból küldtek neki. Az édesanyja várja őt, Kristófot, hogy menjenek metszeni. Ő, Mihály csak később fog metszeni. Végül elmeséli, hogy amikor Kristóf családja beült az autóba, hogy hazamenjen, úgy érezte, hogy lélekben Kristóf is ott van, mert „bizonyára lélekben itt is időzől”. Utóiratként jelzi, hogy a családja elvitte a küldött képeket, csak egyet hagytak neki.

A megjegyzése, miszerint holnap megint lesz számuk, ma már értetetlen lehet: arra vonatkozik, hogy ebben az időszakban vasárnapokon felváltva közlekedhettek a páros és a páratlan rendszámú autók. A család rendszáma éppen a következő napon közlekedhetett, ezért írja azt, hogy holnap megint lesz számuk.

1989. március 14. János atyának írt levél, megszólításban a méltóságos úr is szerepel.⁶⁷⁹ Gyöngyön keltezi. Emlékezteti őt arra, hogy előző évben volt szíves kiutalni neki 150 intenciót, amit becsülettel elvégzett. Ha nem veszi tolakodásnak, kér még 100-at. Volt tanítványa fogja előterjeszteni a kérését, és értesíteni őt arról, hogy elkezdheti az intenciókat. Kis faluban nyugdíjasként nagyon kis közösséget gondoz, mondja.

A kis közösségre történő hivatkozás talán azért van, hogy rámutasson: kis közösségben dolgozva van ideje és alkalma elvégezni a vállalt munkát.

1989. március 14. János atyának írt levél.⁶⁸⁰ Tudja, hogy ismeri P. István címét, ezért megkéri őt, hogy a nevében terjessze elő a mellékelt kérését. Ő már tett neki ilyen szolgálatot az előző nyáron. Kedves otthonára szívesen gondol, mondja, és említi egy nemrég elhunyt közös ismerősüket. Majd így zárja: „Mosolyogj majd, ha hallod, hogy en-

⁶⁷⁹ 0524. sz. irat

⁶⁸⁰ 0525. sz. irat

gem is elparentáltak. Nálam nem lesznek sokan a koporsó mellett. Így kívánom.” Boldog ünnepeket kíván.

1989. március 14. Meg nem nevezett paptársának írt levél, Gyöngyön keltezte.⁶⁸¹ Kérdezi tőle, hogy vajon miért nem hallott hírt felőle már régen, vajon megkapta-e a küldeményét, amit még az év elején küldött neki, egy színes film is volt benne.

1989. március 14. Egy ünneplő családnak és egy ünnepeltnek írt levél.⁶⁸² Tulajdonképpen névnapi köszöntő Matild-nap alkalmával. Nagyön körülményesen fogalmaz, pl. együtttérzését fejezi ki a szép névnapon.

Ez utóbbi megfogalmazás nem az alkalomboz illő választás, hiszen szomorú események alkalmával szoktak együtttérzésről írni.

1989. március 15. Levélboríték, levél nélkül.⁶⁸³ Címzett dr. Tyukodi Mihály Gyöngyön, feladója Melánia a magyarországi Szarvasról, mindkettőjük pontos postacíme szerepel rajta.

Ő lehet Melánia, aki lámpafestéssel foglalkozik, és akivel a nyolcvanas években végig levelezett.

1989. március 15. Melániának írt levél.⁶⁸⁴ Örömmel vette a kedves sorait és benne a szép képet. Az természetes, hogy szereti ezt az ünnepet, majd ezt a kijelentését követően az ünnep keresztény jelentőségét fejtegeti. Örvend annak is, hogy örömet talál a munkájában, és maga előtt látja azokat a szép lámpákat, amelyeket készít. Mire levele megérkezik, mondja, az ünnep el is kezdődött, de ötven napig tart, és mind az ötvenre kíván minden jót. Ezután a valamikori találkozásukról ír, így: „Mindig rejtély marad számomra az, ami együttlétünk alatt közös

⁶⁸¹ 0526. sz. irat

⁶⁸² 0522. sz. irat

⁶⁸³ 0820. sz. irat

⁶⁸⁴ 0523. sz. irat

élményünk volt. Valamikor azt írtad erről, hogy örömmel gondolsz vissza.” Köszöni a régi, naszódi kedvességét is. Az aláírásban így fogalmaz: „jó testvéri szeretettel”.

1989. március 19. Tibor atyának írt levél.⁶⁸⁵ Gyöngyön keletzte, és három paptársának látogatása alkalmával írta, mondván, hogy a látogatást vissza kell adni, ezért ír. Köszöni a látogatást, a két másik látogató közül egyik még sosem, a másik csak egyszer járt nála. Nem igényli ő a látogatást, teszi hozzá, nem is tartja számon. Ha visszagondol a tárgyalt témákra, azt állapítja meg, hogy itthoni közelebbi ügyeket nem is érintettek, nem mintha kerültek volna ezeket, hanem mert fontosabb dolgokról volt szó. Az elhunyt rektorral kapcsolatban sajnálja, hogy akkor nem vette elő a nekrológot, amelynek a végére odagépelte: „Ő már tudja, mi az igazság abból, amit az emberek írnak rólunk holtunk után. Az írta e sorokat, aki hallgat, mert többet tud a tényekről, mint mások. A halálra ítelt és egy évet siralomházban töltött Nestmann L. is hallgat. Másokkal, sok-sok emberrel együtt mondjuk: bocsásson meg neki az irgalom Istene.” A levél végén felteszi a kérdést: vajon megmondják-e a látogatói a főnököknek, hogy nála jártak? Ő azt hiszi, hogy nem. Búcsúzóul köszöni a látogatást és boldog ünnepeket kíván.

L. Nestmann valószínűleg Leopold Nestmann (1919–1993) katolikus pap, 1949-ben és 1957-ben is le volt tartóztatva, ez utóbbi alkalommal Márton Áronnal kapcsolatosan, ld.: http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/mart45_64/daschievici_nestmann.pdf (2015. augusztus 15.)

1989. március 22. A levél tartalmából ítélve Kristófnak írt levél.⁶⁸⁶ A levél első felében arról ír, hogy ő várta a címzett válaszát, és a címzett nem kapta meg a levelét, majd részben felidézi, hogy miről is szólt a levele. Ezt követően egy egyházi ünnepről ír, amely alkalmával a Kristóf szülei és Kornél is, valamint további közös ismerőseik is énekeltek, és ő részletesen elmeséli, hogy kit ki mellé tett a kórusban. Ezt követő-

⁶⁸⁵ 0563. sz. irat

⁶⁸⁶ 0710. sz. irat

en arról ír, hogy mely virágok nyílnak már nála és a szomszéd kertben. Itt újra visszatér a meg nem érkezett levélhez, és arról ír, hogy ugyanolyan bélyeget tett a borítékra, amilyent szokott, és mégsem ment el, vajon hogy lehet ez. A Kristóf édesanyja is kérdezte, hogy vajon nem írt-e a fiúnak, és ő méltatlankodott magában, mondja, hogy ő ír rendszeren, de választ nem kap. Zárszóban azt írja, hogy a passió után említette, hogy lelkileg ott volt Kristóf is.

A levél nagyon nehezen olvasható, mert a papírlap közepén, amire a másolat készült, egy másik levél pár soros indigós lenyomata húzódik.

1989. március 25. nagyszombat. Feljegyzés.⁶⁸⁷ A virágvasárnap eseményeiről már beszámolt a Kristófnak írt levelében. Nagycsütörtökön levelet kapott Tornay G(ergely)től, aki meghívta, hogy vegyen részt az ápr. 21-től kezdődő papi találkozón, amelyen azok vesznek részt, akiket 1958-ban szenteltek, mivel ő az egyetlen még életben levő tanáruk. Ő azonban, mint írja, nem szeretett volna találkozni Sz. J.-vel a csoportból. Kissé bonyolult módon kívánta ezt megoldani: „Hamar megszületett a megoldás: p(o)stára készítettem a levelet ezt a szöveget mellékelve melléje. »Erre a kedves levélre csak akkor adhatok igenlő (v)laszt, ha mi ott nem találkozunk.« Ez egy kis cetlin volt. Mellékeltem egy itt mellékelte indoklást. Azt gondolom, nem túloztam az indokokat.” Nem tudta, hogy juttassa el a címzettnek – azaz annak, akivel nem szeretett volna találkozni. El akarta vinni Tarnára, de kétsége támadt, hogy ott hon találja-e az illetőt, így végül inkább Szatmárra vitette magát, és Karcsitól, az ismerősétől beküldte a püspökségre, amire így reflektál: „Kibontják(?) Az se baj. Kap leg(a)alább mindenki egy orrbavág(ás)t. Ezt már megérdemlik egy évtizednyi hallgatás után.” Másik célja, mondja, hogy rendezni kellene a Kristóf jogosítványát. Már csak egy sürgető akta kell, mondja. És „ha az megvan, a mi őrnagyunk a száz liter borért elrendezi az ügyet”. Ezután a húsvéti ünnepséget írja le. Angéla, a Kornél felesége már szépen olvas. A húsvéti misére sokan jöttek el, ilyen sokan régen nem voltak, lehettek vagy ötvenen is. Két

⁶⁸⁷ 0555. sz. irat

vendég is volt, egy székely tanárnő jött az ugyancsak székely fiújával, akiről kiderült, hogy mérnök. Őt kérte meg, hogy olvasson fel a misén, és el is vállalta. A mise után elbeszélgetett velük sok mindenről. A mérnököt arra kérte, hogy nézzen utána, ki tudná-e javítani a televízióját. Kapott is egy telefonszámot.

(1989. március 25.) Datálatlan szöveg,⁶⁸⁸ szorosan kapcsolódik a március 25-i feljegyzéshez. Ebben a szövegben említett kis irat ez, amelynek szövege a következő: „Erre a kedves lapra csak akkor válaszolok igennel, hogy ha nem leszek kénytelen ezt írnom a válaszban: nem vállalhatom a megbízást, mert egy valakivel nem szeretnék ott találkozni. Az indokaimat mellékelten felsorolom. Ty. M.”

Érdekes az, hogy a 0555. sz. szövegben maga idézi a saját szövegét, amit általában a kis cetlire írt, és az nem azonos a kis cetlin levő szöveggel. Valószínűleg emlékezetből idézte a feljegyzésben: „Hamar megszületett a megoldás: p(o)stára készítettem a levelet ezt a szöveget mellékelve melléje. »Erre a kedves levélre csak akkor adhatok igenlő (vá)laszt, ha mi ott nem találkozunk.« Ez egy kis cetlin volt. Mellékeltem egy itt mellékelt indoklást.” Az indoklás sem a feljegyzés, sem a cetli mellett nem található.

1989. március 25. Angéla levele, N(agy)K(ároly)ban keltezte.⁶⁸⁹ Megkapta a fürdőjegyet, április 6-án már Félixen kell lenniük. Krassói Valival megy. Már jól van, csütörtökön és pénteken már volt templomban, és ezután már rendszeren fog járni. Úgy tervezi, hogy 29-én hazaköltözik, mert már el tudja magát látni. Rendet is akar tenni, mert december 20-a óta mások keresgéltek a holmijai között, ezért mindent a helyére kell tегyen. Sajnálja, hogy nem tudott egy kis téosztát küldeni az öccsének az ünnepre, de reméli, hogy a következő nagy ünnepeken már minden a régi szokás szerint zajlik majd. Ezután testvéreikről ír: Ibolya már március elején elment, de még nem adott hírt magáról, Jancsi Lacival elment Bukarestbe nagykedden este, hogy a szabadságát és

⁶⁸⁸ 0549. sz. irat

⁶⁸⁹ 0821. sz. irat

a katonauügyét rendezzék, pénteken számítottak hazaérkezni, de még senki nem jött, hogy beszámoljon róla. Örülne, ha Mihály meg tudná látogatni március 29-e és április 5-e között. Élelmet ne hozzon, mert nincs mikor elfogyassa. Ő nem fog megfélemlkezni április 5-éről, az mindig ünnep lesz, mondja. Húsvétkor gondol rá imáiban.

A levél mellett a boríték is ott van, rajta Angéla polgári neve és nagykárolyi lakásuk postacíme.

1989. március 28. Rövid levél a Kerekes családnak.⁶⁹⁰ Gyöngyön keltezte. Mivel húsvét ötvennapos ünnep, mondja, ezért van alkalma arra, hogy viszont kívánja nekik a sok örömet és minden egyéb jót.

1989. március 28. Gergely atyának írt levél.⁶⁹¹ Megtisztelő számára a felkérése, és ott lesz, ezt nem másítja meg. Volt egy kis akadály, de már elhárította, mondja. Ezt követően szabadkozik: a sok húsvéti üdvözlöt között ott volt a címzetté is, de „jöttek a rendező kezek”, és már nem találja a levelet. Megismétli a találkozó dátumait és azt, hogy mely napokon kell neki beszédet mondania. Azt kéri, hogy csak akkor írjon, ha tévedett a dátumokban.

1989. április 1. Aláírás nélküli levél, az aláírás helyén a következő olvasható: „a névtelen régi barát”.⁶⁹² A levélíró elmondja, hogy kórházi kezelésről engedték ki egy napra, mert nincs, aki helyettesítse vasárnap, és a központban kapta kézhez a címzett levelét. Sajnálja, hogy ennyi év után, míg szünetelt a levelezésük, ilyen csúnya, a címzetthez nem méltó stílusban írt levelet kapott, „tele sértegetésekkel, vádaskodásokkal, rágalmakkal”. A felsorolásban olyan dolgokat ró fel neki, amihez neki semmi köze, mondja: „a Révész ügy, a Seibel ügy, püspöki jószágok, püspöki pénzek, Hentes, Láng stb. Hát mi közöm nekem ezekhez? És hogy tőlem és barátaimtól ilyen meg olyan pofonokat kapol. Milyen

⁶⁹⁰ 0552. sz. irat

⁶⁹¹ 0560. sz. irat

⁶⁹² 0438. sz. irat

pofonokat?” Ezután felidézi, hogy mikor szakadt meg a régi jó kapcsolatuk: akkor, amikor őt Szatmárra vitték. Akkor ő kétszer is meglátogatta, és egy alkalommal meg is kérdezte, hogy mi a baj, de Mihály válasza az volt, hogy nincs semmi megbeszélnivaló. Neki fáj, hogy megszakadt a kapcsolatuk, és erre bizonyíték az, hogy erről „fünek-fának” panaszkodott. Ő sohasem bántotta és nem tett rosszat a címzettnek. Nem beszélt róla senkinek külföldön, nem mocskolta a jó híret, mint ahogy feltételezi, pedig sokszor volt külföldön. Pontok szerint tudna válaszolni és minden vád alól tisztáznia magát, írja, de nem teszi, mert a lelkiismerete tiszta. Az egyik vádat azért mégis megemlíti: „Mert, hogy Zündapot kaptam és eladtam? Ki nem kapott és ki nem adta el? Te nem kaptál kocsit, nem is egyet, és egyebet is, és nem adtad el te is? De mi közöm nekem ehhez? Ez a Te dolgod, hogy mit adtál el és a pénzt mire költötted. Mint ahogy az én dolgom, hogy mit kaptam és a pénzt mire költöttem, így a Zündap árát. Különben szívesen látlak Tarnán, hogy meglássad mire költöttem a pénzt amit kaptam.” Kétségbe vonja azt is, hogy őtöle kellett engedélyt kérni, hogy a címzett Szatmárra jöhessen, és hogy örült volna a szatmári problémáinak. Nehezményezi azt is, hogy a neki küldött levélben nem szerepelt címzettként a neve. Ő eme levél után is tudja, hogy hálával tartozik a címzettnek, mint volt tanárának és volt lelkivezetőjének, és mint volt öreg barátjának, aki segítségére volt élete legmegalázottabb és nyomorúságos helyzetében is, a börtön után. A levél vége felé visszatér a kérdéshez, és azt válaszolja, hogy bár szívesen ment volna a találkozóra, így most megváltozott az elhatározása: ő csak akkor megy, ha a címzett nem megy. Így hát vár tőle egy egysoros értesítést arról, hogy megy vagy sem. Megnyugtítja, hogy ha a címzett menni fog, akkor ő otthon marad.

A levelet feltehetőleg az az Sz. J. írta, akivel nem szeretett volna találkozni a papi találkozón.

1989. április 5. Angéla levele.⁶⁹³ Épp ma, ezen a szép ünnepen érkezett az öccse levele. Megkapta a fürdőjegyet, Félixre megy egy ismerő-

⁶⁹³ 0542. sz. irat

sével, az a fiú viszi el, aki elütötte decemberben. Március 29. óta otthon lakik, elég könnyen megy a járás. A fürdőből ápr. 22-én jön haza, reméli, hogy addig Ibolya is megérkezik, mert most az övéinél van. És reméli, hogy odaköltözik, nincs értelme, hogy tovább otthon lakjon egyedül és fizesse a nagy „laktórt”. Miután hazajött a fürdőről, csomagol és költözködik Szatmárra. Laci elég jól van, kezeiről levették a gipszet, de a gerincének 3 hónapig kell gipszben lennie. Imrét eltemették, azt mondják, sokan voltak. Kár, hogy az öccse nem tudott elmenni, Klárának jólesett volna. Utóiratként megjegyzi, hogy milyen hideg volt 1942-ben ezen a napon.

Az emlegetett szép ünnep, amire célzó, az öccse pappá szentelésének évfordulója, 1942-ben ezen a napon szentelték.

1989. április 7. Jánosnak írt rövid levél.⁶⁹⁴ Közli vele, hogy elfogadta Gergely meghívását a találkozóra, megérti, hogy ő, a címzett is szeretne ott lenni, ezért visszavonja az előző leveléből azt a mondatot, amely kizárta az ő jelenlétét. Úgy zárja, mondja, ahogy a címzett tette: a régi szeretettel.

1989. április 16. Kornél feleségének írt levél, Gyöngyön keltezte.⁶⁹⁵ Azzal kezdi, hogy a múltkor volt olyan szíves közölni vele kedvesen a címzett azt, hogy hárman szálltak fel a motoretárra. És most megérkezett hozzá is a hír, hogy a címzett kórházba került. Ma megérkezett az ő kedves ifjú barátja és Kornél, egyedül, pedig ő várta, hogy a címzett is velük ünnepeljen. Ő most arra a kettőre gondol, akik Szatmáron gyengélkednek, és küld pár csekélységet, amit összegyűjtött nekik.

1989. április 29. Meg nem nevezett nagyságos asszonynak írt levél.⁶⁹⁶ Az a szerencséje, hogy a húsvét ötvennapos ünnep, mondja, ezért van alkalma arra, hogy viszont kívánja nekik a sok örömet és

⁶⁹⁴ 0548. sz. irat

⁶⁹⁵ 0708. sz. irat

⁶⁹⁶ 0554. sz. irat

minden egyéb jót. Mivel csendes helyen él, lelkiekben ellátogathat mindenüvé, így gondolt József napján az esperes úrra is és az övéire. Köszöni a kedves rá gondolatot.

Ugyanazokat a szavakat használja, mint egy hónappal ezelőtti levelében, amelyet a Kerekes családnak írt.

1989. május 2. Melániának írt levél.⁶⁹⁷ Azzal kezdi, hogy az az egyik oka annak, hogy ír, hogy elkezdődött a május hónap, de mellette el akarja mesélni, hogy az előző hónapban Udvarhely mellett szervezett találkozón volt, ahova volt tanítványai hívták meg. Onnan hazafele Szovátán mentek át, és ez is magyarázza azt, hogy miért kellett írjon. A találkozón ő is kapott további meghívásokat, újabb ünnepekre kötötte le magát, és van kedve hozzá, mert idejéből kitelik és ünnepelni jó. A levél végén kissé körülményesen meghívja Melániát: „Alkalmasnak látom ideírni, hogy nagyon örvidenek egy látogatásnak, amelyet egy Melánia nevű szarvasi ismerősöm tenne nálam. Úgy emlékszem, ezt a meghívást már régebben is megtettem. Remélem, most eredményesebb lesz a meghívásom. Ezzel a kéréssel zárom levelem. Igaz szeretettel.”

1989. május 6. Jánosnak írt levél.⁶⁹⁸ Úgy emlékszik, hogy megköszönte már legutóbbi küldeményét, és most azért ír, hogy elmesélje, milyen érdekes találkozón volt. Azoknak a találkozóján volt Lövétén, akiket (19)47 tavaszán szenteltek pappá. Említi a házigazdát, Torna(y) Gergelyt, valamint két másik társát, és egy harmadikról elmondja, hogy nagyon beteg, nem tudott elmenni. A házigazdáról kifejti, hogy szentelése után helyezték a jelenlegi helyére, de később „ott feledték”. Elmondja, hogy sokan voltak, „még a hegyen túlról is volt ott egy kolle-ga”. Hazaérkezve már vendégeket talált községükben, két családot, akik ugyancsak a hegyen túlról érkeztek: „Megújulunk általuk, mert nagyon megfogyatkoztunk. Tavaly találtam rájuk a hermanstadi böjti

⁶⁹⁷ 0481. sz. irat

⁶⁹⁸ 0441B. sz. irat

előkészület idején. Már akkor jöttek háztűznézőbe. Az indulásra csak most került sor.” Nincs munkaerő a környéken, de munka van, ezért jó, hogy jöttek, és még többen is jöhetnének. A hatóságok is szívesen fogadják őket. A beszédmódjukról is ír és arról, hogyan fogadták a faluban őket: „Ízes a szavuk. A mieink élnek-halnak értük. Mindennel el látják őket, hogy hívjanak még rokonaikból.” Majd rátér arra, hogy az ötlet szerinte a Márton Áron püspöké, aki a háború idején beszélgetett erről a jászvásári püspökkel, aki akkor épp Belényesen élt. A következőkben a nővérenek a felépüléséről ír, elmondja, hogy milyen gyorsan helyrejött és járni tud már. Azt tervezi, hogy nemsokára a szatmári Hildegárda közelébe költözik, ahol majd „addig segít másokon, amíg majd mások segítenek rajta”. Ezután megemlíti az ismerőseit, akik ugyancsak elestek, de nem tudtak így felgyógyulni. Ő Fogarasra készül búcsún szolgálni szentháromságkor. Onnan megy majd vele Kaplonyba egy ferences atya, aki ott papskodott a 30-as években, és akivel ötven évig nem találkoztak, de azt tervezik, hogy „most még élvezzük a barátságot, amíg élünk”. Ezzel búcsúzik.

A csángó családok átköltözéséről beszél a levélben Mihály, de kerüli azt, hogy csángónak nevezze őket a levélben.

1989. május 7. Húgának írt levél, Gyöngyön keltezte.⁶⁹⁹ Előbb mentegetőzik azért, mert nem ment be hozzájuk, pedig várták, de, mint mondja, egy autó hazáig vitte, így kihasználta a lehetőséget. Ezután rátér a húgának Angéla által tolmácsolt ama kérésére, mely szerint ő írásban nyilatkozzon arról, hogy nem teszi ki a húgát a lakásból. A nővére a testvéri kapcsolatra hivatkozik, hogy azért kellene az irat. Mihály válasza az, hogy éppen a testvéri kapcsolat miatt kellene léteznie a bizalomnak: nem azért hívja Zilahról Nagykárolyba, hogy kitegye onnan, mondja. Hozzáteszi, hogy már régen odaköltözhetett volna a húga, de úgy látja, hogy nem szívesen teszi. Ezután röviden indokolja azt, hogy amikor Angélát akarta felkeresni, miért nem ment be János öccséhez, hanem csak annak szomszédjánál érdeklődött nővére felől. Azért,

⁶⁹⁹ 0441A. sz. irat

mondja, mert „vallástalan emberek társaságát nem keresem”, és ha élénének a szülei, ők is így gondolnák. Említette Angélának, hogy szeretné megkapni Ibolyától a harmóniumot pár hónapra. Van három fiatal, mondja, akiket karácsonyig kántorra kell képeznie. Az volt az Angéla válasza, hogy ő még régen Ibolyának adta azt a harmóniumot. Mihály azonban úgy véli, hogy tíz évig volt a húgánál, most visszaadhatná öt hónapra neki. További témaként említi, hogy Angéla hívta, vigye el őt Szatmárra, de ő azt válaszolja, hogy vigye el valaki más, aki gyakrabban megy oda. Elmondja azt is, hogy meglátogatta Klárát, feltűnően jól van, még olvas is, de szemüveg kellene neki. Nem akar rendelni, mert sokba kerül. Zárásként írja, hogy szívesen olvasná húga véleményét a fentiekéről.

1989. május 10. Árpád levele, Szebenből, Terézvárosból írta.⁷⁰⁰ Kérdezi, hogy van a címzett. Ők olyan nagy munkában vannak, hogy nehéz elmozdulni. Nincs benzin, és vonaton nehéz lenne nagy mennyiségű bort szállítani, pedig a közmunkás napokon sok bor fogy el. Utóiratban jelzi, hogy ha sikerül megszervezniük a 30 éves érettségi találkozót, arra meghívják majd.

1989. május 12. Feljegyzés.⁷⁰¹ Azzal kezdi, hogy talán épp tíz éve annak, hogy „bevittette” magát Tasnádról autóval Nagyváradra. Az úton arrafele a kántor és a harangozóné „kellemetlen dolgokat” mondtak neki, ahogy mondja, ők már sejtettek valamit abból, ami történni fog. Nagyváradon „az irodában” közölték vele, hogy nem maradhat Tasnádon, és javasolták, hogy menjen Mindszentre, hiszen a bútorai ott vannak. Ő azonban nem fogadta el az állást, és röviden búcsúzott. Arra számított, hogy egy ideig még marad Tasnádon, de másfél hónap múlva jelentkezett az utódja. Úgy alakult, hogy Péter-Pálkor kellett volna utoljára szolgálnia, de akkorra időzítette a költözését, így megüzente a szántói kollégának, hogy tartsa meg helyette a szolgálatot. Úgy egye-

⁷⁰⁰ 0508. sz. irat

⁷⁰¹ 0728. sz. irat

zett meg Ibolya húgával, mondja, hogy Ibolya megy Nagykárolyba az ő lakásába, és ő Zilahra az Ibolya lakásába – és erről közjegyzőnél készítettek iratot. Keservesnek nevezi a zilahi napjait, amelyeket Kristóf és Kornél tett vidámmá, sokat sétáltak, játszadoztak, énekeltek. Együtt mentek a tengerre aug. 23. táján. Szeptember elején aztán Ibolya mondta, hogy nem érzi jól magát Károlyban, és visszaköltözne, akár ketten is elférnének. Az volt az Ibolya Károlyba költözésének eredeti indítéka, hogy el akart távolodni vejétől és lányától, akik a feljegyzés készítője szerint mindenáron új autót akartak. Őt is megkörnyékezték, hogy adja át nekik a Lada autóját, és mint mondja: „el is intézték – nagy ügyesen – hogy ne reméljek hajtási jogosítványt”. Aztán szeptember elején Mihály kiment Gyöngyre, és úgy döntött, hogy odaköltözik. A ház még nem volt készen, még kellett dolgozni rajta, de két évvel azután, hogy Béltekről elment, beköltözött Gyöngyre. Teherautóval vitték a sok holmiját, könyvét. Elmondja, hogy egy lehullott könyvet hűséges kutyája vitt be utána. November elején az autóját is megkapta (nem írja, hogy kinél volt addig) sárosan és 15 ezer kilométer használat után. Ibolya húga tehát ott volt, ahonnan elindult, ahogy fogalmaz, „nyakán a kielégíthetetlen vérszopókkal, akiket a világ szer(e)tteink(nek) nevez”. A húga rokonai, a házaspár az utóbbi időben sokat költekezett, megnagyobbították a házat, hogy jobban elférjenek, aztán eladták, a pénzt ők „zsebelték be” azzal az ürüggyel, mondja, hogy áttelepülnek Magyarországra. A pénz „elzsebelésével” a húgának nagy lelki gyötrelmet okoztak, hogy alig tudták az orvosok megmenteni. És most, mondja, tíz év után is a rokonai azt szeretnék, ha a bútorait eladná és Nagykárolyba költözne, ahol „kuporgathat, hogy minél többet juttathasson azoknak akikért áldozatul hozta életét”. Ő átgondolta a dolgot, mondja, és azt javasolta a húgának, hogy ne adja fel a lakását, ne árverezze a holmijait, lakjon Károlyban, ott is kaphat „kis-útlevelet”, de maradjon Zilah az igazi otthona.

1989. május 15. Józsefnek írt levél.⁷⁰² Azzal kezdi, hogy kéri, ne vegye rossz néven a bizalmas megszólítást, ő az idősebb generációhoz tartozik, de felhatalmazza, hogy a címzett is szólítsa így. Bizalmas ügypben ír, mondja. A Zilahon élő húga átvett tőle tíz éve egy harmóniumot használatra, mert játszani is tudott rajta egy keveset. Ő csak most tudta meg, hogy azt a harmóniumot a húga eladta – bizonyára azért, hogy segítsen a lánya családján. Most neki szüksége lenne a harmóniumra, és arra kéri a címzettet, hogy keresse fel azt, aki megvásárolta, és kérje meg, hogy tekintse tárgyatlannak a vásárt. Kérdezze meg, hogy mennyiért vette a harmóniumot, és ő azt kifizeti, amikor utánamegy. De ezt mind tartsák titokban a húga előtt, akinek súlyos vérkeringési problémái vannak, mondja, és a legkisebb megrázkódtatás is végzetes lehet számára. Neki, a levélírónak három tanítványa van jelenleg egy családban, és a feladatát csak úgy tudja ellátni, ha a rendelkezésükre bocsátja a hangszer, amely ismétli újra, az ő saját tulajdonát képezi. Kéri, hogy a címzett segítsen az ügyet simán lebonyolítani.

1989. május 23. Emilnek írt levél.⁷⁰³ Sietve ír, mert másként nem ér el a levél 28-ára. Két útja volt mostanában, az egyik Lövétén, ahol azok találkoztak, akiket 1957 tavaszán szenteltek. Céloz valakire, akit nem nevez meg, és aki nem volt ott. A másik útja Fogarason volt, ott is minden nagyon szép volt. Most olyasmivel van elfoglalva, amit nem írhat le, de nagyon jó származik belőle, mondja. Elmondja, hogy hét gyerekkel szaporodott a lelki családja, ami nagyon jó – de nem magyarázza el, mit ért ez alatt. Júniusban megy hozzá két paptársa, egyikük gyerekkori jó barátja volt, de 50 éve nem látták egymást. 1903-ban született, de még jól bírja magát, és szeretné látni az ő szülőfaluját. Kristóf jól van, járt ott barátaival, de ő épp akkor nem volt otthon. Bátyja, Kornél várja, hogy megszülessen a gyerekük, tavaly szeptemberben esküdtek. Búcsúzóul boldog névnapot kíván.

⁷⁰² 0439. sz. irat

⁷⁰³ 0693. sz. irat

1989. május 29. József levele, Zilahon keltezte.⁷⁰⁴ Arról értesíti, hogy a címzett levelének vétele után megpróbált a kért dologban eljárni. A harmóniumért bármikor mehet, a húga 5000 lejért adta el, tehát ennyit hozzon, hogy visszaváltsa. Hamarabb nem tudott eljárni, hiszen nagyon kihangsúlyozta a húga egészségi állapotát, és azt, hogy legyen körültekintő. De ő, a címzett a húgának írt levelével nagyon felzaklatta. Most, hogy a húgát is beavatta, arra kéri, hogy írja meg neki, mikor jönne, hogy az illetőtől, akinél a harmónium van, a kulcsot elkérhesse, hogy amikor jön, onnan elvehessék.

1989. május 31. Olvashatatlan aláírással ellátott levél.⁷⁰⁵ A címzettet Mihály bátyámnak nevezi. Örül, hogy nem nehezelt rá „azért a nyelv-tanért”. Április közepén járt otthon, de nem ment át a címzetthez is, mert mondták neki a kollégái, hogy előző napon keresték, és nem volt otthon. Bizonyosan azon a találkozón volt, mondja, amelyet említett, és ahol nem szeretett volna találkozni Sz-el. Biztosan az illető nem volt ott, vélekedik, hiszen hallotta, hogy kórházban volt. Időnként kórházba kell vonulnia, hogy kezeltesse magát, és az egészségi állapotának okáról ezt írja: „Talán az is hozzájárult, hogy felszentelése után agyon ette magát, elég hosszú időn keresztül.” Ezután arról ír, hogy a szóban forgó személy „mohósága anyagiakban nagyon megnyilvánul”. Egy esetet ír le, amikor a diplomája előtti kis hídra kért volna „500 D-t”, ám a felettesei azt mondták, hogy „te kaptál már eleget”. Még ők is sokallták. Ő, a levélíró nem tart vele semmilyen kapcsolatot, mert nem megfelelő leveleket írt neki. Azt írta neki, hogy ha valami baj van, akkor ne a felettesekhez menjen („ne szaladjak a Főnökhöz”), hanem őhozzá, „mert ha valami baj lesz, nem kell mindjárt az embert fejbe ütni”. Az érvelésében benne volt az is, hogy azért kellene így eljárnia, mert másnap vele is baj lehet. Ezután arról panaszkodik, hogy nem érti, a káplánja hogyan ment át a teológián, az ő idejében az ennél sokkal jobbakat is buktatták. Nem foglalkozik teológiával, mondja, vasárnap felolvas

⁷⁰⁴ 0691. sz. irat

⁷⁰⁵ 0440. sz. irat

egy megnevezett szerzőtől, és egész héten szerel, autót, videót. Hozzáteszi, hogy újabban Visó a gyűjtőhelye azoknak, akik valamit balhézának, azokat mind ideküldik. Zárásul a tavaszról, majd a májusi havazásról ír. Azzal búcsúzik, hogy a következő hónapban arrafele jár, és talán eljut a címzetthez is.

A „D” rövidítéssel valószínűleg német márkára utal.

1989. június 4. Román nyelvű levél Adrian úrnak, Gyöngyön keltezte.⁷⁰⁶ Ebben arra akarja rávenni, hogy adja vissza a vételi előleget, amelyet egy vevőtől az eladó házára kapott, és adja el a házat azoknak, akiket Mihály küld pár nap múlva. Ez az üzlet neki jobb lesz, mondja, és az érvei között olyanok vannak, hogy az új vevő 35 év körüli mesterember, aki bányában dolgozik, és csak szabadságát fogja itt tölteni, egész évben pedig egy öreg fogja a házat gondozni, ami a szomszédoknak is jó lesz. A végén biztosítja arról, hogy nyugodtan teljesítse a vágyukat, mert minden jó lesz.

1989. június 9. Melánia levele.⁷⁰⁷ Postafordultával válaszol, mivel a barátja szívét megsebezte. Majd így folytatja: „Mit szólna ő hozzá, ha minden levelemben áradoznék egy régi ismerősömről, aki rajongásig szeretett, de szüleim elleneztek a házasságot, azért nem lehettem az övé. Miért érdekelné a barátodat? nevetséges elképzelés.” Azzal folytatja, jó, hogy tudtára adta, hogy barátja csak az emlékeinek él, és kéri, hogy adja át neki az üzenetét, miszerint nem fogja zavarni soraival. „Üdvözlettel, szeretettel” – így búcsúzik.

1989. június 23. Bartha Gyula szekciófőnök úrnak címzett levél.⁷⁰⁸ Ebben elmondja, hogy két csángó család fog érkezni a napokban az ákosi állomásra vagonnal. Ők vették meg a Belemann László házat. Ám a házban ott van még felhalmozva a tűzifa. Arra kéri a címzettet, hogy

⁷⁰⁶ 0506. és 0354. sz. irat

⁷⁰⁷ 2194. sz. irat

⁷⁰⁸ 0443. sz. irat

adjon egy „remorkát”, amivel elszállíthatnák a tűzifát Nagymajtényba. Ha hivatalosan lehet fizetni, megoldják, de ha „formaság nélkül meg lehet ejteni, azt is intézzük. A kocsis is megkapja tiszteletdíját.” Utóiratban írja, hogy a választ a délelőtti folyamán kéri eljuttatni. Az aláírásában ez szerepel: „Kiváló tisztelettel Dr. Tyukodi Mihály ny. r. k. lelkész”

1989. június 26. Paptársának írt levelet.⁷⁰⁹ Ebben arra kéri a címzettet, hogy vállaljon el helyette egy bérmálási előkészítést. Mellékeli a meghívót, amelyben őt, Mihályt hívta meg Tornay Gergely. Ő már volt náluk egy papi találkozón a tavasz folyamán, de ezt a felkérést nem tudja elvállalni, mert nem akar találkozni „A. pk. úrral”. Ezt majd egyszer megmagyarázza a címzettnek. Neki is élmény lesz a hatezres tömeg, mondja. Őneki van helyettesítője is, ez nem lehet akadály. Kéri, hogy vállalja el.

(1989. július 7.) Nővérenek írt levél, nincs keltezés rajta.⁷¹⁰ A mellékelt levelet írta, amint hazaért, mondja, és kéri, hogy küldje el Ibolyának is. Azzal folytatja, hogy ők mindent, amit tesznek, „kitűnőbbnek” gondolnak, és amit ő, a levélíró gondol, azt elvetendőnek tartják. Azzal zárja, hogy nem is ír többet, mert várja az autót, és kár a szót szaporítani.

Nővérenek ír, de húgára is vonatkozik a haragos levele. Valószínűleg az 1989. július 7-i feljegyzése volt a melléklet.

1989. július 7. Feljegyzés, Gyöngyön keltezte.⁷¹¹ Elmondja, hogy 1983-ban átadta a lakását Angélának, és kapott tőle egy CEC-könyvet, „valami 38 ezer lej volt benne”. Ezt azonban Angéla átadatta vele Jánosnak, hogy ő kifizethesse az adósságait. Visszakapott 15 ezer lejt pénz formájában. Hozzáteszi, hogy „arra a betétkönyvre sosem számíthattam mint lakásom ellenértékére”. Amikor az előző évben felkínálta a lakást használatra Ibolyának, az nemhogy megköszönte volna,

⁷⁰⁹ 0453. sz. irat

⁷¹⁰ 0692. sz. irat

⁷¹¹ 0705. és 0437. sz. irat

mondja, hanem „írást kért, hogy lakásában nem háborgatom”. Ezt ő gorombaságnak tartotta, de megírta a papírt. Aztán Angéla írta neki, hogy Ibolya nem tartja elegendőnek ezt a nyilatkozatot. Ő úgy olvasta a sorok közül, mintha Ibolya elvárná, hogy írassa a lakást az ő nevére, részben mert gyerektelen emberek lakása az államra száll, és mert ki tudja, hogy holta után kik lépnek fel öröklési igénnyel. A feljegyzésben ezt írja erről: „Nem, ez az utóbbi több a soknál. Ez igazi arculcsapás! Azt feltételezi Ibolya, hogy nekem titkos örökösöm is vannak! Nekem van egy örökösöm: az Egyház – És arra hagyom a lakásomat olyan módon, ahogyan ma az lehetséges.” Végül hozzáteszi, hogy testvérei gyerekei nem örökölnék utána, „mert azok – tisztelet a kivételnek – az egyházra nem sokat adnak”.

1989. augusztus 18. Feljegyzés.⁷¹² Valamikor augusztus elején írt négy levelet, és előtte tett egy írásos észrevételt nővére és húga eljárásával kapcsolatban a károlyi házra vonatkozóan. De közben tanulással teltek a napok – ilyen nyara még nem volt, mondja. Ezután leírja, hogyan vették át Kristóffal az anyagot, ami után már tisztábban áll előtte a két főtantárgy, a kozmológia és teodicea, és lesz idő még az etikára és pszichológiára is. Közben kötelezte arra, hogy sokat aludjon. Teológus ennyit nem készült a vizsgáira, írja. Azt is elmondja, hogy alapvető fogalmakat kellett tisztázniuk: „Most tisztázódtak a fejében a fogalmak. Az értelmi világ fogalmai. De egyszerű fogalmak is, mint pl. a folyamatos fogalma.” Azon a napon, amikor írja a feljegyzést, Kristóf elutazott, hogy a napot és a fél vasárnapot az övéivel töltsse. Túl nagy a csend körülötte, mondja, és kérdezi magától, hogy vajon a hívei közt minden rendben, vagy vihar előtti csend ez. A feljegyzés vége felé említi, hogy a pápa Compostellában van, ahol 300 ezer fiatallal akar búcsút rendezni.

1989. szeptember 12. Feljegyzés.⁷¹³ Elmondja, hogy húsvét másodnapján egyik csángó ismerőse elhozta öccsét, Gyergyet is. És ő a követ-

⁷¹² 0698. sz. irat

⁷¹³ 0699. sz. irat

kező hetekben várta a családot. És mivel nem győzött várni, útra kelt. Răcăciuni nevű községben megtalálta a családfőt, akit keresett, őt is sikerült rávennie, hogy eljöjjön. Előbb egyedül ment, majd a családját is elhozta, végül egy vagonnal kiköltöztek. Közben Gyergy beköltözött a Bandi-féle házba, hozzáteszi, hogy elég csalárd módon. Azt gondolta, hogy egy ideig meglesznek ott mindketten, de Gyergyék „bedugták őket egy külső konyhába, ahol a cementen aludtak”. Ezért Gyuri bácsi Erdődön vett egy házat negyvenkét és fél ezerért. Hozzáteszi, hogy jól megfizette. Mert jöttek a gyermekei is családotól, és egyszerre 18 tagú lett a családjuk. Volt munka is, mert a „kollektiva elnök” örült nekik. Közben a bélteki rendőrség felszólította őket, hogy 24 órán belül hagyják el a falut, és ő azonnal bement velük Szatmárra, és megoldották az ügyet. Aztán jött a nyár, mondja, és „június végén megérkezett össze-történ, meggyötörtén Kristóf”. Egyheti szabadság után hozzáláttak a munkához. Sokat kellett aludnia, mondja. Leírja, hogyan teltek a napjaik: „Munkánkat a templomban végeztük. Ha elfáradtunk, imádkoztunk, énekeltünk, sétálgattunk. Ebédet minden második napon Imréné adott. Jól éltünk. Jó munkát végeztünk. Még nevettünk is jókat, ha alkalom adódott. És gyakran adódott.” Témát vált, arról ír, hogy jönnek a nagy hírek, felsorol három nevet is, akik „kint maradtak”, köztük barátja is. Ez utóbbi utolsó levelének borítékja, amit Visóról küldött, ott van az asztalán, mondja. Visóról ő már nem ír több levelet. Ezek az egyházi hírek. Olyan horderejű dolgok történnek, mondja, mint 1939-ben és azután történtek: „A magyar-osztrák határon keletnémetek százazrei vonulnak Németországba. Lengyelországban megszületett a n(e)m komm – kormány. Nálunk is készülnek rá csoportosulások. Nálunk igen, de itt nem.” Innen csak mennek el, mint hajdanán. Ők hála Istennek csendesesen élnek, mondja. Tegnapelőtt tartottak egy szép szolgálatot, ott volt János is, és Kristóf fújhatta a hangszerét. Épp, mint két hete is. Milyen kár, mondja, hogy egyhamar nem lesznek ott. Ott nevelkedtek férfivá. Már hiányoznak neki, és mindig is hiányozni fognak. Sajnálja, hogy Kristófnak nem tudott több latint átadni. „Nehezen adja rá magát”, mondja, pedig nem buta, csak sokat kell pótolnia, „ezért esik nehezebbre minden, ami újnak tűnik előtte”. Hátha megéri a jövő

nyarat, mondja, mert akkor lesz dolguk. Ezután leírja egy élményüket, amikor látványosan sok golya körözött felettük, és tőlük kettő csatlakozott hozzájuk. Tegnap kimentek Kristóffal és nagyszüleivel szilvát szedni. Azt mondják, elég szép a termése ahhoz képest, ami máshol van. Ő csak a szokásos termés felére számít. Kiadásait rendezni tudja, mondja, „a nagy ügy megindult. Az anyagiak most nem számítanak.”

Răcăciuni magyar neve Külsőkerecsin. A levelekben, feljegyzésekben Mihály nem használja a magyar nevét.

1989. szeptember 18. Melánia levele.⁷¹⁴ Névnapja alkalmából köszönti a címzettet. Köszöni a saját névnapjára küldött jókívánságait, azonban a boldog napok tőle elmaradtak. Ennek okát így fogalmazza meg: „Mindig szomorú vagyok, mint az olyan akit szívből őszintén nem szeretnek, de senki.” Kedves a címzettől, hogy sokszor megemlékezik Alajosról. Ő nem unatkozik, a munkahelyről hazaérve otthon is sok munkája van, kevés az ideje olvasásra, szórakozásra. „Ritkán egy kis nevetés, csak el tudjam viselni az élet szomorúságát” – zárja a levelét. „Igaz szeretettel” – ez szerepel az aláírása fölött.

1989. szeptember 27. Imre atyának írt levél.⁷¹⁵ Tudja, hogy régen kellett volna írnia, nem is akar mentegőzni, csak elbeszéli az előző hónapok eseményeit. Elmondja, hogy Lövétén volt, egy papi találkozó előkészítésében és megünneplésében vett részt, majd a családok áttelepítését említi. Meglehetősen lírai formában írja körül őket: „majdnem két tizedből áll a koszorúnk, a vendégkoszorúnk. Munkájuk van, kenyerük is és sok sok örömük”. Valaki támogatást ígért, ő azt válaszolta, hogy anyagiak, pl. ruhanemű küldésével tudnák támogatni őket. Aztán jött az aratás ideje, mondja, és az aratással együtt érkezett Kristóf is. Filozófiából kellett javítóvizsgára készülnie. Ez volt a nagy munkája a nyár folyamán. Megkapta a címzett ünnepi értesítését, köszöni, további sok kegyelmet kíván a többi 25 évére. Nem tudott elhárítani egy ma-

⁷¹⁴ 0445A. sz. irat

⁷¹⁵ 0696. sz. irat

lomfalvi bérnyelési előkészítést, mondja, nagyon szép volt, de sietett haza, hogy folytassák a munkát. Meglátogatta őt egy régi ismerőse, aki lakodalomhoz eladó bort keresett a környéken. Szeptember közepén Kristóf útra kelt, már sikeresen levizsgázott. Ebben az évben egyszer sem volt kint a szőlőben, úgy lefoglalta a munkája, de nincs is olyan termés, ami lenni szokott. Szép almatermés volt, vederszámra hordták el a vendégei, és szilva is volt, lekvárt készítettek tőle. Elmondja, hogy meglátogatta őt Bondó páter és Tornay Gergely, akikkel elment Kaplonyba, majd Mezőteremre. Bondó páter egy szép faragványt vitt neki, egy imádkozó kezecské, amelyet ő el akar küldeni Németországba W. Máriának. Elmondja, hogy énekelni tanít egy jó hangú iparos legényt, aki jó kántora lesz. Itt megjegyzi, hogy most döbben rá arra, hogy mintha magának írná a levelet. Így szokta a naplóját kiegészíteni, mondja, hogy másolatot készít az elküldött levelekről. Itt témát vált és a címzettől ír: reméli, hogy az új munkája lassan természetes lesz, miután megismeri a híveket és ők is őt. Újra említi, hogy ebben az évben nem lesz szőlőtermés, de szívesen látja a címzettet, mert van korábbi évekről bora. Jó előre boldog névnapot kíván neki.

Itt is érezni, hogy kerüli a csángó szó használatát.

1989. október 3. Ibolya levelezőlapja, Zilahról küldi.⁷¹⁶ Röviden értesíti arról, hogy beszélt az ügyében, és hétfőn vagy kedden (9–10-én) reggel mehet – de nem részletezi az ügyet.

A lapon szerepel Ibolya zilahi lakcíme is. A levelezőlapon Mibály kézírásával számítások szerepelnek, ezek mellé odairta: „itt és most”.

1989. október 3. Kristófnak írt levél.⁷¹⁷ A levél első mondataiban dorgálást írt neki azért, amiért Kristóf egy hónapig nem írt levelet. Igaz, Mímó táviratából tudta, hogy átment a vizsgán, de ő a részletekre is kíváncsi volt. Ezután a vizsgára reflektál. Kristóf nem tudta az első kérdést, a Szent T(amás) istenérveit. Erről így ír: „Hát nem adtam ke-

⁷¹⁶ 0707. sz. irat

⁷¹⁷ 0446. sz. irat

zedbe a nagy könyvet. Olvastuk is belőle az érveket! Össze kell ám szednie az embernek magát, és tudni is kell, amit megtanultunk.” Majd hozzáteszi: „Inkább az imádság maradjon el, mint a lecke!!!” Elmondja, hogy milyen nehezen teltek a napok. Mimó éjfél után félórával adta fel a táviratot, mondja, tehát ő is éjszakázott miatta. Idén is kapott névnap-i üdvözlést a tanári kartól, most Lajos atyának a neve is ott volt. Gondolta, hogy Kristóf észreveszi, hogy vár egy üdvözlést tőle is. De helyette két székely paptársa kereste fel. Velük kimentek a szőlőbe, ott találkoztak Kristóf nagymamájával. Szőlőt ettek, órála is beszéltek. Aztán a pincét is megnézték, „jó bort hoztunk és jót ittunk”, mondja. Másnap elmentek Károlyba, ahol neki találkoznia kellett hűgával és nővérével. Utána elmentek Kaplonyba is a 90 éves Dömjén atyához. Ott-hon az első vasárnap egy csokor várta a harmóniumon. Ő azt mondta, hogy ez őket jelképezi, akik elmentek dolgozni. A nép megilletődve gondolt rájuk. Közben elkezdte harmóniumon tanítani Aladárt, aki már sokat haladt. Azt tervezi, hogy advent első vasárnapján már játszani fog. A héten tartják a búcsút, erre meghívta a Kristóf családját is. Kérte, hogy hozzák a kicsit is, mert akarja látni. Reméli, hogy lélekben ő is ott lesz velük. Most fejezte be a hittanórát a fiúkkal, kezdenek okosodni, bár még keveset foglalkozott velük. Zárásul sok fegyelmet kíván a tanuláshoz.

1989. október 8. A Kerekes családnak írt levél.⁷¹⁸ Régi emlékeket idéznek fel benne a levelek, emlékszik arra, amikor Erzsike néni révén megismerte őket. Megemlékezik Erzsike néni erényeiről és haláláról. Ő jól van, kis közösségük gyarapodott, mert „a nagy hegyen túlról családok jöttek” hozzájuk, köztük gyerekek is, így jövőjük is van.

A csángó családokra utal, akik ebben az évben áttelepedtek Gyöngyre.

1989. október 8. Melániának címzett levél.⁷¹⁹ Későre érkezett hozzá a címzettnek az ő névnapjára küldött levele, régebb korábban

⁷¹⁸ 0448. sz. irat

⁷¹⁹ 0449. sz. irat

szokott érkezni, és ezért a levél első felében arról ír, hogy ő aggódott: hátha Melánia meghalt? És nincs, aki értesítse őt erről. Ezt továbbgondolja: hát ha ő halna meg, akkor ki értesítené Melániát erről? Levonja a következtetést: a címzett láthatja, hogy nem közömbös számára. Majd elmeséli azt, hogy egy rokona látogatta meg, és megkérdezte, hogy kik azok a gyerekek, akik ott játszanak a háza előtt. És ő elmondta, hogy ezek a családok „odacsángáltak”, azaz odaköltöztek és ott élnek, dolgoznak. Az egyiküknek majd a lelkére köti azt, hogy értesítsék Melániát az ő esetleges haláláról. Kéri, hogy ő is intézkedjen hasonlóképpen. Végezetül elmondja, hogy Alajost nem udvariasságból említi, hanem a szívébe zárta. Kéri, hogy imádsággal viszonzza ezt az ő ragaszkodását. Az aláírása előtt ez szerepel: „szeretettel szívből és igazán”.

Itt használja először a csángó szót, igaz, csángáltak formában. És itt mondja ki először azt, hogy Melánia nem közömbös számára. Legalábbis annyira nem, hogy felmerül benne: meg kell szervezniük azt, hogy valahogy eljusson a másikhoz a halálhírük. Am azt is észre kell venni, hogy a saját részéről az egyik odaköltözött családot bízza meg azonnal a feladattal, hogy Melániát értesítse, ha ő meghalna. Ez azt jelenti, hogy olyan személyt bíz meg ezzel, aki elég távol áll tőle személyesen, csak nemrég ismerik egymást, és az illető az ő lekötöttségére. Nem bízza ezt a feladatot sem a családjára, sem a fiatal vagy kevésbé fiatal barátaira.

1989. október 13. A rektornak írt levél,⁷²⁰ akit méltóságos rektor úrnak, majd kedves Gyula barátomnak szólít. Köszöni a névnapi üdvözetet. Nem tud mindenkinek írni, de kéri, hogy tolmácsolja ezt az egész karnak. Külön örül, hogy az aláírók között van Erőss Laji. Ezután Kristófról ír, azt mondja, szeretné megköszönni a türelmüket, és pár szóval ismerteti őt. Itt elmondja a történetet a magyar elemi iskoláról, amikor ő még ott volt mellette, majd a német nyelvű osztályba kerülésről, amikor ő már nem volt ott. Ezt írja: „Mindig tudtam, hogy ismeretei hiányosak.” Elmondja, hogy bátyja román osztályba járt, és érettségi előtt megbuktatták románból. Ősszel átment, de egyébként

⁷²⁰ 0444. sz. irat

nagyon tehetséges, egy elgondolását a fizika terén ő, Mihály továbbította egy nyugati szakembernek, aki elcsodálkozott. Kristóf is tehetséges zenész, mondja. Kiskorában tőle kérdezgette az ismeretlen szavakat, „de időközben annyi ismeretlennel találkozott, hogy azt lehetetlen volt feldolgoznia”. Az elmúlt nyáron sok mindent tisztáztak, és ha ő, Mihály még él, fel fogja majd a továbbiakban is készíteni a javítóvizsgákra. Azt sajnálja, hogy jegyzetekből készülnek a diákok, pontosabban jegyzetek jegyzeteiből, majd emlékeztet: „Volt a hatvanas évek elején egy rektori döntés, hogy a növendékeknek tilos volt szakkönyveket kézbe venni!” Reméli, már elévült ez a rendelet.

1989. október 14. Paptársának írt levél, Gyöngyön keltezte.⁷²¹ Köszöni a névnapi megemlékezést, mondja, nem méltó ekkora figyelemre. Valószínűleg a vizonzásra gondol, amikor hozzát teszi, hogy egy István-nap elmúlt, egy előttük áll, de nem csak ezeken a napokon gondol a címzettre. Szeptember 23-án meglátogatta két volt tanítványa, most már ők is öregedő plébánosok, mondja, egyikük Lövétén, másik Nagymalomfalván dolgozik. Együtt elmentek Kaplonyba. Épp Dömjén napja volt. Azt az örömet látnia kellett volna, írja. Az egyik vendége épp Zetelakán született. Dömjénnek és neki is nagyon hiányzott a címzett. Kimentek a temetőbe is, ahol már szerepel egy fejfán az atya neve. „Megrendítő élmény: saját fejfánk mellett imádkozni a halottakért.” Témát vált és örömhírrrel folytatja: „sikerült házadnépe vérrokonából hús egyént nálunk meghonosítanom”. A betelepülőket idézi, akik így vélekedtek a helyről: „Mintha itt születünk lenne.” Van három szép házuk, mondja, négy és fél család és két legényember lakja. Úgy jellemzi őket, hogy „jó munkások és jó templomjárók”, majd így summáz: „Nagyobb dolognak tartom családok meghonosítását kicsiny templomom árnyékában minden más eddigi munkámnál.” A közeli jövőről annyit tud írni, hogy idén nem szüretel. Bora még van az előző évről, reméli, egyszer megízlelik a címzették is. A társait is üdvözölve búcsúzik.

⁷²¹ 0694. sz. irat

1989. október 14. Árpádnak írt levél, Gyöngyön keltezte.⁷²² A levele első felében a kutyájáról, annak hűségéről beszél, és azzal zárja, hogy nagy barátja neki az a kutya. De most vannak értékesebb barátai, mondja, és arra a négy családra gondol, akik nemrégén odaköltöztek. Újra idézi őket („Mintha itt születünk lenne.”), és kéri, hogy jöjjön el a címzett egyszer, mert elbeszélgetni velük élményt jelent.

1(9)89. október 16. Krisztinának írt levél.⁷²³ A napokban hazalátogatott a szülőfalujába, és találkozott P. Dömjénnel, és ő mondta, hogy a címzették elmentek onnan. Sajnálta, hogy elmentek, és arra kéri, hogy látogassák meg őt. Ott náluk húszan laknak, van munkájuk, jól élnek. Ha jönnek, mondja, az oda-vissza útjukat megfizeti. Ezután elmondja, hogyan utazzanak, melyik állomásokon váltsanak stb. A Bákó nevéen kívül az állomások nevét mind románul írja (Adjud, Zalau, Baia Mare), a végén az ő falujának a nevét megadja mindkét nyelven. További, az utazással kapcsolatos szakszavakat is románul ad meg (tichet, personal). Azzal zárja, hogy ha megjöttek, sokat fognak beszélgetni. Dr. Tyukodi Mihály ny. plébánosként írja alá.

Feltehetően egy újabb csángó családot akar meggyőzni arról, hogy költözzenek Gyöngyre, miután azok Kaplonyból hazamentek. Azért igyekeznek románul írni egyes fogalmakat, mert úgy véli, azt jobban megértik. Az odautazásuk során öt helyen kellett volna átszálljanak. Nem tudjuk, hogy vajon útra keltek-e.

1989. október 16. Román nyelvű hivatalos levél.⁷²⁴ A címzett a bukaresti Külföldi Megrendelések Hivatala (Serviciul Comenzi Externe). Kéri, hogy tegyék lehetővé, hogy egy színes televíziót vásároljon. Van ehhez 100 dollárja, erről mellékeli egy irat másolatát, és 65 dollárja, amely egy olyan csomagból származik, amelyet nem vett fel. Nem tudja megoldani ezt a helyzetet, mondja. A szatmári hivatalnokok azt

⁷²² 0695. sz. irat

⁷²³ 0447. sz. irat

⁷²⁴ 0455. sz. irat

mondták, hogy forduljon hozzájuk, és keresse Ardelean nevű hivatalnoknőt. Várja az utasításukat. Megírja a postacímét.

Szeretne egy színes televíziót vásárolni, de nem érthető, hogy mi az akadálya. Két körülmény van, ami a szöveg érthetőségét befolyásolja: az egyik, hogy ő nagyon rosszul fogalmaz románul, a másik, hogy talán ebből kifolyólag, de nem tudja érthetően megfogalmazni, hogy mi a problémája. Nem magyarázza el, hogy a 65 dollár hogyan származik egy csomagból, amelyet nem vett fel. Vajon csomagban küldték a pénzt? Az sem derül ki, hogy hol van az a csomag, ő azt a csomagot miért nem vette át, és mit kér tulajdonképpen a szóban forgó hivattól.

(1989. október 16. előtt) János atyának írt levél, a címzésben szerepel a „M. Uram” is.⁷²⁵ Azzal kezd, hogy amikor a háború idején a jászvásári püspök náluk kényszerült élni, Márton püspöktől hallotta azt, hogy „a Hegyeken túl élő híveinket át kellene hozni hozzánk”. Ő a maga eszközeivel próbálta ezt megvalósítani. Ő a maga tartalékaiból három házat vásárolt, most azokban laknak. Egyelőre húszan jöttek, mondja, de jönnének többen, ha lenne, ahol lakjanak. Eladó ház van bőven. Arra kéri, hogy a püspök emlékére juttasson neki 250-300 intenciót. A sor fölé odáírta: „a kisegítési munkám honoráriumát”. Ebből ismét lenne két házuk. Újra említi, hogy milyen jó hallani a beszéd-módjukat. Egyben a tanácsát is kéri, hogy hova fordulhatna még. Említi a Caritast, akik „szívesen segítettek nekem, amikor Szatmáron templomot építettem”. Régen a Szent László társulat tudott ilyen ügyekben segíteni. Kérdezi, hogy volna-e szíves a címzett valahol egy jó szót szólni az ügy érdekében. Végezetül egyik kollégája nevében kéri, hogy küldjön neki 60 intenciót: Gergely Lovétén dolgozik, százával vannak gyerekek, és „szeretne egy Video-t szerezni”. Elvégzésére a becsülete a garancia.

A püspökre hivatkozik, mint aki át szerette volna telepíteni a csángókat, legalábbis Mihály neki tulajdonítja az ötletet, és a püspök emlékére hivatkozik akkor, amikor a meglehetősen komoly összeget kéri a paptársától erre a célra.

⁷²⁵ 0445C. sz. irat

Bizonyára ő is érzí, hogy ez egy akkora összeg, amelynél már komolyabb indoklás is kell.

(1989. október 16.) Jánosnak írt levél.⁷²⁶ Megköszöni neki a 30 és a 16 intenciót. Köszöni a megajándékozottak nevében a küldeményeket. Elmondja, hogy ott járt a nyáron Oroszlányból egy nyelvész rokona, és amikor meghallotta a csángókat beszélni, „alig bírt tőlük elszakadni”. Az a véleménye róluk, hogy „ilyen szeretni való a felnőttek is egyszerűségükben, jóságukban”. Ezután elmondja, hogy egy kollégájukkal emlegették Munkácsot és a címzettet is. Két kollégájukat említi, akiknek megvolt az aranymiséjük, majd visszatér a szegényeire, ahogy ő nevezi őket. Kéri, hogy a címzett is ajánlja a fiatalabbak figyelmébe a jótevés erényét.

Kelkezés nélküli levél, az ezen a napon keltezett levéllel egy lapon szerepel. Elképzeltető, hogy a 0445C. sz. iratra írt válaszlevél. Ez azért valószínű, mert abban a levélben kért maga számára és a Gergely számára intenciókat, itt pedig külön-külön emlégeti a 30 és a 16 intenciót. Látjuk, hogy a maga számára 250-300 intenciót kért, és alig egytizedét kapta, a paptársának pedig 60-at kért, 16-ot kapott. Érdekes, hogy amint leveleiben szinte soha, itt sem nevezi csángóknak ezeket a családokat. Talán a cenzúrától tartott. Hegyen túlról jötteknek, vendégeknak stb. hívja őket.

1989. november 1. Húgának írt levél.⁷²⁷ Elmondja, hogy vonattal szerencsésen megérkezett Sarmaságra, onnan gyalogolt vagy két kilométert, míg végre felvette egy bélteki autós. Négykor már a fürdőből gyalogolt a faluja felé. Otthon a kutyája várta, a háza népe is örült neki. Másnap megtartották az ünnepet, de sajnos a népnek épp ma adtak járműveket, hogy beszállítsák a terményeket. Ez az ünnep már úgysis másodrangú, mondja, mert elnyomta a halottak napja. Szép őszi nap van, ritka, hogy ilyen száraz legyen. Eszébe jut, hogy 1921-ben volt még ilyen száraz, akkor ő édesanyját kézen fogva ment a körmenetben.

⁷²⁶ 0456. sz. irat

⁷²⁷ 0709. sz. irat

Ott tanult meg egy vallásos éneket, idézi is pár sorát („Adj nekik irgalmat, örök nyugodalmat, kínjaikat enyhítse Kr. szenvedése”). Azt írja, hogy a címzett is ott volt az akkori körmenetben, csak ő, Mihály még nem tudott róla. Azzal zárja, hogy ha úgy adódik az útja, 12-én benéz még hozzá, amikor megy Károlyba, bár ilyenkor mindig sietni szokott haza. Köszöni az érdekében tett útjait, a szállást, a kosztot, és kívánja, hogy legyen türelmük „a kolléga bogarait elnézni”.

1989. november 5. Feljegyzés.⁷²⁸ Sok minden történt az ősszel, mondja, és kiemeli a károlyi és a kaplonyi kirándulást, valamint a petri utat, ahol Cz. Jánossal érkezett. De a legfontosabb az, hogy Ibolya húga megismertette egy doktornővel, aki rendbe tette a fogait. Ez adta az ötletet, hogy megírja a fogai történetét, illet még úgysem olvasott, mondja. Ehhez vázlatot ír, de az is befejezetlen. Csecsemőkorától kezdi az elbeszélést, olyan időből, amelyből nem lehetnek emlékei. Erről így ír: „Édesanyám tején megerősödve egyre keményebben harapdáltam fogatlan ínyemmel a táplálékot termelő anyai mellnek rózsapiros bimbóját. A bölcsőben rugdalózva kétmarokkal szorítottam a számba a zörgők, kiskanalak nyeleit, a mindenféle lakatosmunkával előállított kulcsok fejeit, későbbben pedig tejfölbe mártott kenyérhéjakat.” A felnőttek a helyi patkolókovácsához fordultak, ha a foguk fáj. A szöveg itt megszakad.

1989. november 14. Egy paptársához írt levél, Gyöngyön keltezte.⁷²⁹ Ebben köszönetet mond a fogadtatásáért, a szép ünnepért. Reméli, hogy lesz még módjuk találkozni, bár emlékeztet arra, hogy az időős ember arra is kell számítsion, hogy elkövetkezik a számadás napja. Itt így ír: „Hátha meglátom – ki lenne arra méltó? – azt a gyönyörű világot, amelyet ígéletben bírunk.” Jólesett neki a találkozás a sok tanítvánnyal. Külön üdvözlí a Kántor családot.

⁷²⁸ 0480. sz. irat

⁷²⁹ 0451. sz. irat

1989. november 14. Nővérének írt levél.⁷³⁰ Kérdezi tőle, hogy vajon nem felejtett-e ott Károlyban véletlenül az asztalon „egy valutás hiv. papírt”? Nem találja sehol, és szüksége lenne rá. Ha megtalálja, küldje el neki. Járt Szenttamáson búcsúban, nagyszerű négy napot töltött ott. Most csendben van, jövő tavasszal várhatóan sűrű programja lesz. Szerencsére a bélteki fiatal kollégának autója van, nincs gond a helyettesítéssel. Egyik volt tanítványa súlyos beteg, magyarországi gyógyszerre van szüksége, megírja a nevét. Kéri, hogy a nővére Tibiéken keresztül hozassa el, ő majd kifizeti. Azzal zárja, hogy szerencséje volt Ibolyával, mert soron kívül rendezték a fogát.

1989. november 19. Jótevőkhöz írt levél.⁷³¹ Ebben megköszöni „a népe nevében” a két csomagot és az „ezrest”. Nagy örömet okozott nekik a cipő és a ruhaküldemény. A családok csak kevés dolgot tudtak magukkal hozni. Otthon három házuk maradt, de nem kínálják eladásra, mert akkor túl keveset kapnának érte. Megvárják, amíg kéri a házaikat, hogy jó áron adhassák el, mondja. Neki magának a múlt télen postán érkezett 80 ezer leje, ami az elmaradt nyugdíja volt. Ebből vásárolta a házakat a családoknak. Még fognak érkezni más családok is, mondja. Munka van náluk, és a föld jól terem. A vezetőség irányukba megértő. Mindannyiuk nevében mond köszönetet.

1989. november 19. Paptársának írt levél.⁷³² Arra kéri a címzettet, hogy küldjön „pár kg-nyit” egy megnevezett gyógyszerből, amely egy csíkszentmártoni közös pap ismerősüknek kell. Az illető idegsorvadásban szenved. A lap aljára odaírja a szenvedő paptársuk postacímét is, ahova a küldeményt várják.

1989. november 22. Postai lap, feladója neve helyén a „G. St.” jelzés olvasható.⁷³³ A feladó értesíti a címzettet arról, hogy bár számos aka-

⁷³⁰ 0452. sz. irat

⁷³¹ 0816. sz. irat

⁷³² 0817. sz. irat

⁷³³ 0412. sz. irat

dály elhárult, és készültek elmenni hozzá látogatóba, de egy rövid próbaút után megbetegedett, és ezért lemondott arról, hogy hosszabb útra induljon.

1989. november 22. Feljegyzés, terjedelme 2,5 oldal.⁷³⁴ A feljegyzésben a fogai történetét szándékozott megírni. Az első oldalon többnyire azokat az orvosokat sorolja fel, akik kezelték őt, egyes esetekben név szerint, máskor csak a városokat. Összesen 14 fogorvosát említi, ezek Szatmáron, Nagyváradon, Munkácson, Brassóban (?), Gyulafehérváron, Krasznabélteken, Tasnádon, Ákoson és Zilahon működtek. Leírja azt is, hogy milyen munkákat végeztek, hogy ki melyik fogát tömte be, vagy hol kapott koronát, illetve a végén műfogsort. Ez utóbbinak egy pótló példányát is elkészítették, hogy pár év múlva cserélni tudják a régit, és annyira elégedett volt vele, hogy azon gondolkodott, hogy milyen kár, hogy végrendeletileg nem hagyható másra, ha netán nem lesz szüksége rá. A lap alsó felében az utolsó mondatok már a csángó családokról szólnak. Négy csángó családot vár haza, kell érkezzenek. Kíváncsian várja, hogy vajon eladták-e a házukat – itt többes számú birtokosokat említi („eladták-e a házunkat”), és azt is elmondja, hogy miért: „Ha már birtokosként tüntetem fel magamat, akkor elmondom, hogy abban közel, sőt több mint 50 ezer lejem fekszik.” A második oldalon újra visszatér a fogaihoz. Onnan kezd, hogy gyerekként édesanyja anyatejjel táplálta, ezt követően leírja azt, hogy az ő gyerekkorában a gyerekek hogyan vesztették el tejfogaikat. Láta, hogy nagyobb testvérei egy szertartás keretében temetik el kihullott tejfogaikat. Egy versikét szavaltak („egér, egér, adjál nekem vasfogat, én meg adok szép kis fehér csontfogat”), majd a kihullott fogat feldobták a nádfedeles ház zöld mohájára. Ezt követően felsorolja, hogy miket volt alkalma rágni a gyerekeknek: friss húst árultak a mészárszékekben, de füstölt hús is volt bőven, házi kenyérnek jól megsült héját is rágcsálták, a mezőn pedig a sóska szárát. Az árvíz elpusztította az almafákat, kőrtefákat, ezért ezt csak a városi piacról tudták megvásárolni. A szilvát már zöl-

⁷³⁴ 0819. sz. irat

den is rágcsálták, és mindennapi táplálékuk volt a füstölt szalonna. Egész évben volt napraforgómag, nyáron kukorica. Ezek voltak a fogak tisztító eszközei, mondja, mert az a véleménye, hogy „falusi tanítóink, de talán még városi tanáraink sem igazán használták a fogkefét, meg a fogport. Még kevesebb fogkrémet.” Gyerekként folyóiratban olvasott fogápolási tanácsot, amely úgy szólt, hogy hegyes vassal ne piszkálják a fogukat. Sajnálja, hogy senki nem mondta neki, hogy legalább egyszer nézze meg a tükörben a fogait. Igaz, teszi hozzá, nem volt öt perc ideje sem, hogy ezt megtegye. Az első foghúzását is elmeséli. Első lyukas fogával egy fiatal szatmári orvoshoz ment, aki tapasztalatlan volt, és lábbal hajtható fűrőgéppel fúrta ki a fogát, neki nagy fájdalmat okozva. Miután kiölte az ideget belőle, betömte a fogat. Ez azonban csak egy évig tartott. Mivel pénze már nem volt orvosra, a következő alkalommal az irgalmas testvérekhez ment, mert hallotta, hogy ott van a szerzeteknek egy rendelőjük, ahol „az irgalmasok irgalmatlanul h(u)zzák a szegény emberek fogait”. Egy hatalmas termetű, fehér köpenyes szerzetes fogadta, aki egy pillantást vetett a fogra, és megállapította, hogy ki kell húzni, de nem érdemes injekciót vesztegetni rá. Gyorsan kihúzta a fogát, mielőtt ő felkiálthatott volna a fájdalomtól. Majd egy kissé lírai megemlékezés következik: „Hazaérkezve ott folytattam a napi munkámat, ahol fél órával azelőtt abbahagytam. Észre sem vettem, hogy fizikai énem egyik pótolhatatlan részét nyelte el az enyészet a peceparti Pári(sz)ban.” Ezt követően a munkácsi fogászati kalandját meséli el. A német megszállás alatt élt Munkácson, és a tanári karnak abban az időben ingyenes kezelést garantált a biztosító. Őt kedvesen fogadták az első alkalommal a rendelőben, ám amikor a második látogatása során elmondta, hogy a biztosító gondozottja, megváltozott a rendelő viszonyulása: hiába jelent meg a megadott időpontban, az orvos nem érkezett meg. Úgy gondolta, hogy az orvos a sörözőből telefonálgatott az asszisztensnőnek, hogy várja-e valaki, és az mindig azt jelentette, hogy nem várja senki – mert őt semmibe vették. Elmondja, hogy ez más területeken is így volt: a kantinban az ebédre tizenkettő helyett sokszor fél háromkor került sor, a mozi és színház délutáni előadásai esti előadások lettek, az esti előadások pedig a söté-

títés miatt sorra elmaradoztak. A következő két évben szerencséje volt, mert Budapesten nem kellett fogorvoshoz fordulnia. Itt megszakad az elbeszélés.

Érdemes megfigyelni azt, hogy a munkácsi tartózkodása idején milyen pontosan ismerte a mozi és a színház programját, még a felfüggesztett, elmaradt előadásokról is tudott. Bizonyára azért, mert ő maga is járt ez időben moziba, színházba. Később azonban, nagyváradi tanárként elítélte azokat, akik moziba járnak.

1989. november 30. Román nyelvű levél,⁷³⁵ tisztelt mesternek („mestre”) szólítja a címzettet. Arra kéri őt, hogy tájékoztassa Pavel valós anyagi helyzetéről, ami a hitelszövetkezetenél rendelkezésre áll. Hozzáteszi, hogy Pavel néhány hónapja ott él a szüleivel, és az ő saját érdekében lenne szükségük ezekre az információkra. A tartozásának a fedezetét nem akarják a saját kezébe adni, és amit ő fog kapni, azt is egy kezes kíséretében fogja majd felvenni. A család nevében köszöni és várja a válaszukat.

1989. december 1. Nővérének írt levél.⁷³⁶ Egyik levelében kért családfát a nővére. Megtalált egy példányt belőle, amelyen rajta van a tanítónő is, akiről említést tett. Elmondja, hogy november 25-én Kaplonyban volt, ott volt János is, köszöntötték Klárát. Klára örvendett, mondja, mert „Tóni fia sem feledkezett meg róla”, aki kocsival volt ott. Klára jól van, és még nem siet meghalni. Boldog születésnapot kíván a címzettnek, és vigyázzon a lábára, ne szaladgáljon síkos utakon. Ha ott lakik, ahol a latintanárnök is van, mondja meg neki, hogy szüksége lenne a Jámbor–Kemenes szerzők latinkönyvére pár hónapra, de főleg akkorra, amikor a Kr(istóf) szünidője lesz.

1989. december 1. Melániának írt levél.⁷³⁷ Közeledik a karácsony, írja, és ő jelentkezik, mert gondolatai gyakran bekopognak kedves haj-

⁷³⁵ 0711. sz. irat

⁷³⁶ 0479. sz. irat

⁷³⁷ 0757. sz. irat

lékába. November elején Csíkszentmártonban volt templombúcsún, kár, hogy Melánia nem lehetett ott. Az lett volna az igazi öröm. Otthon nála beköszöntött a tél. Gondolja, csak van módja a címzettnek arra, hogy egy meleg szobában töltsen ezt a pár hónapot, amíg tavasz lesz. Ő nem panaszkodik, mindene megvan, meleg szobája, és gyakran mennek hozzá látogatók. Van, mivel megkínálja őket, de „mindenki inkább jó szóért, barátságért” megy. És ebben nincs hiány nála, mondja. Az ünnepi estén lélekben felkeresi, és boldog ünnepet kíván.

1989. december 1. Paptársának írt levél.⁷³⁸ Meglepetés volt számára az autós vendég, kevés volt az idő, ezért csak egy kis diót és bort küldött. A lapjai megérkeztek. Ady soraival biztatja, majd témát vált, azt írja, hogy gondolja, ott is van egy meleg szoba, ahol ezt a pár téli hónapot átéli a címzett. Örvend, hogy „Dr. D. J.” meghallgatta a kérését. Miután ír az említetttről pár mondatot (Zsil-völgyi, Svájcban tanult, főesperes volt, most nyugdíjas), azt tanácsolja, hogy köszönje meg a figyelmét, és ne feledjen neki boldog János-napot is kívánni az ünnepi jókívánság mellett, mert János a védőszentje. Elmondja, hogy utóbbi időben a torka gyöttri, elment a hangja. Ő 13-as, azaz 1913-ban született. Végül boldog ünnepeket kíván.

*Ugyanazon a napon két levelet írt, mindkettőben ugyanazokat a szófordulato-
kat használja a meleg szobáról és a pár téli hónapról.*

1989. december 3. Jánosnak írt levél.⁷³⁹ Megkapta a lapját tegnap, melyben panaszt emel P. G. István ellen. Arra kéri, hogy ne tegye, mert ő egy tisztességtudó, művelt ember. Őhöz fordult, amint megkapta a címzett küldeményét, mert nem is meri egyszerűen csak megszólítani a címzettet. Menni fog egy köszönőlevél részéről, mondja. Ezután a 77-ről (mint életkorról) beszél, amit a címzett említett a levelében. Feljűk a két kaszásnak nevezték régen az öregek, ő mosolyog rajta. Említi egy régi tanítványát, aki utódja volt Sugatagon, és aki felkereste mostaná-

⁷³⁸ 0756. sz. irat

⁷³⁹ 0755. sz. irat

ban őt, ennek örült. Gyenge a tanítványa egészségi állapota, lehet, hogy tolszékbe fog kényszerülni. Kéri, hogy a címzett is emlékezzen meg róla, és köszöni a sok kedvességét.

1989. december 8. A gyergyócsomafalvi plébános levele.⁷⁴⁰ Korábbi szóbeli egyezségükre utal, mely szerint a címzett missziót tartana 1990 nagybőjtjében Csomafalván. Kollégájuk örömmel venné, ha egyúttal Remetén is vállalná. Farsang vasárnapjáig Remetén tartaná, vasárnap átmenne hozzájuk, és ott is elkezdené. Beleszne hamvazószerda, és itt hozzáteszi, hogy ekkor elég sokan „meg szoktak mozdulni, téli álmuk után”. Azzal zárja, hogy szeretne volna személyesen megbeszélni mind- ezt, de nagy a távolság közöttük, azonban ismerve a jóságát, reméli, teljesíti kérésüket. Karácsonyi jókívánságaival zárja.

A levelet valószínűleg volt tanítványa írta, hiszen a találkozóról hazatérve jelezte, hogy elköteleződött a következő évre. A levélben helyesírási hibák vannak: központosítás (vesszőhasználat többször is), hosszú magánhangzók hibásan szerepelnek. A lap hátán Tyukodi Mihály kézírásával két település neve szerepel: „Gy. remete”, alatta „Csomafalva”.

1989. december 12. Gyöngyön készült feljegyzés.⁷⁴¹ A karácsonyhoz közeledve a lelke egy másik ünnepre is készül, mondja, az „Ítéző Istennel” való találkozásra is. Előbb leírja azt, hogyan képzei el a saját halálát, érdemes idézni:

„Gondolom így lesz: a szívem megáll, lelekzetem elakad, arcom eltorzul, végtagjaim még próbálnak – egy-egy görcsös mozdulatot végezni. Lelkem pedig kiszáll az élettelen testből és Isten elé áll ítéletre. (...) Akik holtan találják a testemet, vágják le rólam a rajtam levő holmikát. Azokkal a rongyokkal töröljék le a kihűlt testemet. NE akarjanak díszbe öltöztetni. Alsónadrág és a kinti ruhásszekrényben található, fekete nadrág a rádiós szekrény oldalán csüng. Egy fehér inget hátul átmetszenek beborítják vele felső testemet. A belső szobában a ruhás

⁷⁴⁰ 0789. sz. irat

⁷⁴¹ 0454. sz. irat

szekrényben található egy papi fekete reverenda. Azt is át lehet vágni, hogy a megdermedt kezemre felhúzhassák. Lábamra fekete harisnyát huzzanak. Papi karing van a ruhás szekrény felső fiókjában. Ott van a viola színű stóla is. Azt tegyék a fehér ingre kiterítve. Így legyen a koporsóban.

Az előszobában van egy asztal. Azt kell a templomba bevinni. Azon legyen a koporsó.

A nap előestéjén virrasszanak gyöngyi szokás szerint imádkozván mindenki térjen nyugovóra.

Sütés-főzés kínálás ne legyen.

Sirgödrömet a kijelölt helyen ássák meg. Ha az készen van, a plébános mutasson be szentmisét és a legrövidebb szertartást végezve – beszédet nem tartva – tegyenek sirba.

Halálomról értesíteni telefonon János öcsém családját lehet.

Papok közül csak a szakaszi plébánost kell értesíteni azzal, hogy ő se értesítsen más papokat. Papok temetésére nem jártam. Nem is kívánom, hogy valaki miattam fáradjon.

Ez a végső akaratom – Kérek mindenkit, hogy kívánságomat teljesítse.”

1989. december 18. Paptársának, barátjának írt levél.⁷⁴² Örül annak, hogy most már tudja: van hol lehajtania a fejét. Elindulását, ott maradását teljes mértékben osztja. A levél első felében közös ismerőseikről ír. Utána említi, hogy egyikük kérésére elkészített egy terjedelmes fordítást latinról magyar nyelvre, ám a fordítás útközben elkallódott. Úgy emlékszik, hogy indigóval készítette, így kell lennie másolatnak is, de meg kell keresnie. Magáról annyit ír, hogy örül a hirtelen jött tavasznak. Elmondja azt is, hogy a falujukba telepített családokat: „hegyen túli három családot kaptunk. Ők már többen vannak, mint a megmaradt gyöngyiek”. Csakhogy baj is van velük, „mert az alkohol nagy úr”. Továbbá elmondja, hogy ő ilyen gazdag még sosem volt: egy évvel ezelőtt 900 liter bor volt a pincéjében. Igaz, most csak 500 van, „de az nagy

⁷⁴² 047. sz. irat

vagy(o)n”. A jó bor literéért 50 (?) lejt is kapni. Továbbá 87 tavaszán „Dászkál közbenjárására” visszamenőleg kapott 80 ezer lejt. Az náluk két háznak az ára, mondja, és nem zsúpfedeles házra kell gondolni, hanem modern, szép lakásokra. Ezeket meg is vette, mert így folytatja: „Ebben laknak az említett vendégeim.” Utolsó mondatában Kristófot is említi, aki „másodikos, a filozófiával gyötrődik. Majd kialakul.”

1989. december 18. Lídiának írt levél.⁷⁴³ Rövid, kétmondatos levélben köszönetet mond a levelükért, és gondjait lelkébe zárja és Istennek ajánlja. Boldog ünnepeket kíván.

(1989 vége körül) Pénzügyi feljegyzés.⁷⁴⁴ Bár datálatlan, a feljegyzett összegek mellett az 1988–1989 közötti dátumok szerepelnek. Az utolsó, 1989. december 8-i összeg kézzel van bejegyezve, így vélhetően 1989 végén fejezte be a feljegyzést. A bevételeinél a következőket sorolja fel: nyugdíja 1987-ben 35 000 lejt, 1988-ban 51 900, 1989 nyarán B. J.-től kapott 40 000 lejt, R. I.-től is 40 000 lejt. Említi a sorban, hogy tőkéje lett a károlyi CEC-ből és a nyugdíjából, de nem írt összegeket melléjük. 1989. november 30-án M. T. 20 000 lejt adott kölcsön Gy. bácsinak, majd felsorolja a kintlevőségeit: 1300 lejt van F. Istvánnál, 1000 lejt van D. Bélánál, 570 lejt F. Józsefnél, és van még Bukarestben az üzletben 165 dollár, C. Józsefnél 1200 DM, és M. Józsefnél 400 (D)M. A kiadásai a következők: 1988. december 8-án egy csűr került 27 500 lejbe, 1989 januárjában autóra CEC-be fizetett 70 000 lejt, 1988-ban egy házra adott 6100 lejt, 1989. április 21-én ifj. P. GY-nek 40 000 lejt adott házra, áprilisban Cs.-nek 56 125 lejt. P. GY-nek 11 500 lejt, R.-nek 1200 lejt, F.-nek 2000 lejt adott. Kézzel írta fel, hogy id. P. Gy.-nek december 8-án 20 000 lejt adott, és kihúzta azt a sort, melyben az szerepelt, hogy P.-nek 300 lejt adott.

⁷⁴³ 053. sz. irat

⁷⁴⁴ 0700. sz. irat

1989. december 27. Feljegyzés.⁷⁴⁵ Az 1989. december 17–22. közötti eseményeket meséli el, főleg a televíziós élményeire alapozva. Őröla csak annyit tudunk meg, hogy Nagykarolyban volt akkor, amikor me- nekülni kényszerült a Ceaușescu házaspár. Épp akkor utazott oda, ahol megtudta, hogy mi történt Bukarestben. Kiemeli, hogy a felszabadulás utáni első megkönnyebbülés az volt, hogy kétnapos karácsonyi ünne- pet lehet tartani. Az ő falujukban is meg akarták valósítani a „nemzeti megmentés frontjának” az intézkedéseit, Bélteken a két papot is bevá- lasztották a vezetésbe, és ott is, mint náluk, a párttitkár „letette régi nevét, és most új nevet keresnek számukra. Arra nem gondolt senki, hogy köpenyegét is kellene váltani.” Tegnap hangzott el a televízióban magyar ember szájából az az ígéretes szó, hogy „konfederáció”. A kör- nyezetében sürgős teendőkként nevezi meg azt, hogy (Gy)éresen az iskolában anyanyelven kell tanítani, és hogy a gyöngyi templomba már most kellene Ossián bácsit alkalmazni. És végül, de nem utolsósorban említi azt, hogy „most kellene a csángóknak igazán jönniük”.

Ez az első alkalom, hogy leírja a csángó szót – kivéve azt, amikor a csángálmi formát használta. Mivel ekkor a felszabadulás napjait élte, arra lehet gondol- ni, hogy korábban azért nem írta le, mert félt.

⁷⁴⁵ 0736. sz. irat

NYOLCVANAS ÉVEK, DATÁLÁS NÉLKÜLI IRATOK

Feljegyzés, datálás nélkül.⁷⁴⁶ A szöveg tulajdonképpen egy visszatekintés arra a pillanatra, amikor ő megérkezett új szolgálati helyére 1967-ben. Azzal kezd, hogy 1948-ban már eltöltött ott pár hónapot, és felsorolja, hogy miért tetszett neki az a hely, ahonnan kellemes benyomásokkal távozott. Éppen ezért tért vissza olyan nagy örömmel oda. Amikor megérkeztek, a terebélyes diófa egyik ágát le kellett vágják, hogy a teherautóval be tudjanak hajtani az udvarra. Így folytatja: „Ezt a műveletünket bizonyára figyelték a járókelők azon az augusztus 16-i déli órában. De még inkább abból a házból figyelték, amelyet a templom túlsó oldalára a templomot 1913-ban nagyobbító plébános saját magának épített és amely év(t)izedek múltán a Bernáth család birtoka lett. Nekem nem azon járt az eszem, hogy ki figyel és ki nem. Hosszú utat tettünk meg forró augusztusi napon. És a raktáran butorok közé szorítva ládákban idősebb és fiatalabb baromfiak tömege, egy másik ládában kutya és macska egybezártan várta a boldog szabadulást.” Aztán megindult a kipakolás az épp elköltöző lelkész részéről, meg a bepakolás az új lelkész részéről, az őt kísérő lelkész barátja segítségével. Az egyik szomszédot már ismerte, a másikat még nem, náluk ebédeltek. Itt újra megemlíti az előző házat: „Talan egy tekintet jutott a két átvonulás idején a Bernát ház és udvar felé. Az ott lakók azonban nem mutatkoztak, (bizonyára) csak a veranda üvegfala mögül nézhettek bennünket.” Ezután következtek a nagy munkák a templomban, átszerelni a villanszerelést neonvilágításra, az orgona felújítása, az ünnepség. Itt megszakad a szöveg.

⁷⁴⁶ 1915., 1916. sz. irat

Más szövegeiben augusztus 14-re tette az érkezése dátumát. A szöveget nem folytatta. Nyilván volt valami célja azzal, hogy leírja, hogy esetleg figyelték a költözését abból a szomszédos házból, ám ezt végül nem fejté ki.

*

Kartonlapon látható metszet Márton Áron püspök arcképével.⁷⁴⁷ A metszet a püspök halála után készült, a kép alatt szerepel a születési és elhalálozási éve is. A karton szélein átlátszó ragasztószalag van, látszik, hogy előzetesen valahova felragasztották.

*

Datálás nélküli levél paptársától, barátjától.⁷⁴⁸ Ír egy közös barátjukról, aki nem fogadta el végül a kántori állást, mert nem tudta meggyőzni a feleségét (arról, hogy oda költözzenek). A levélíró is szerette volna, ha elfogadja, mert, ahogy mondja, idegen nyelven meg lehet tanulni, de ha a muzsikához nem ért, akkor ott nagy baj van. Azért nem írt, mert sok volt a munkája, a főnökét megműtötték epekővel. Most már hazahozták, és misézget. Készülnek húsvétra. Kérték az egyik teológusukat haza, aki nagyon jól játszik, de a rektor nem engedi, valaki mást küld. Szerették volna felújítani a templomot, de nincsenek megfelelő mesterek, a helybéliek, akik szerinte nem értenek hozzá, csillagászati árat kérnek. Húsvéti jókívánságokkal búcsúzik.

*

Datálás nélküli irat.⁷⁴⁹ Címe: Istoricul bisericii ortodoxe romana Giungi. A fejlécből úgy tűnik, hogy az irat kiadója a helyi ortodox pártia. A szöveg kevesebb mint egy oldal terjedelmű. A szöveg adatokat közöl a falu felekezeteiről: Gyöngyön a 20. század elején (az évszám nem olvasható) 4 magyar, 26 német és 15 zsidó család élt, ez utóbbiak eltűntek, és jelenleg (nem tudni, mikor) 40 román család és 14 római katolikus család lakja a falut. A katolikusoknak saját templomuk van. Az égetett téglából emelt templomról nem tudják, mikor épült. Első írott forrás, amely említi, 1800-ból való.

⁷⁴⁷ 0616. sz. irat

⁷⁴⁸ 1908A. sz. irat

⁷⁴⁹ 1917. sz. irat

Nem világos, hogy Mihály írta-e a szöveget. A fejlécebe írt szöveg alapján nem ő készítette, bár az egy írógéppel írt szöveg, akár ő is írhatta volna. A megszüvegezésből viszont úgy tűnik, hogy ő írta. Amikor a jelenlegi családokról ír, akkor azt írja, hogy a román családok mellett katolikus családok vannak: a nemzetiség mellé itt nem a másik nemzetiséget állítja, hanem a másik vallást. Elképzelhető, hogy azért fogalmaz így, mert a katolikus családok nagyrészt csángók voltak 1988/89-ben, akik nem mindig vallották magukat magyar-nak.

*

Istvánnak írt, datálás nélküli, befejezetlen levél.⁷⁵⁰ Megköszöni neki a január 26-i levelét. Most elmondja neki a saját helyzetét. Volt tanítványai kérdezik, hogy ő most a váradi vagy a szatmári egyházmegyéhez tartozik-e. 1978-ban a váradi egyházmegyében kapott munkát, oda tartozott. Ezután ezt írja: „A szatmári hatóság időközben megfosztott kapott kitüntetéseiteimtől. Stallumban utódom (...) lett – ugy tudom. Ő bizonyára nem volt másként hajlandó ebbe az ügybe beleugrani csak úgy, hogy meggyőzték arról, hogy nem vagyok szatmári egyházmeggyés.” (A zárójel helyén személynév szerepel.) Majd azzal folytatja, hogy a C. J. C. szerint van olyan, hogy clericus vagus. Mert klerikus azért csak megmaradt, hiszen nem közölték vele a „reductio-t ad statum l. m.”, valószínűleg: *reductio ad statum laicalem*, azaz a laikusság fokozását. Ezt bevezetésül írja, hogy lássa a címzett, jogos a kérelme. Arra kéri őt, hogy vegye kézbe az ő ügyét a nyugdíjosztály felé. Ha az állam utalja az ő összegét, akkor „nemini licet ex re aliena ditior fieri”. Itt a szöveg megszakad.

Valószínűleg ez egy piszkozata azon leveleinek, amelyeket az akkori nagyváradi elöljárónak írt, amelyben azt kérte, hogy megkaphassa visszamenőleg azt a nyugdíjat, amelyet az állam utalt az egyháznak, ám az egyház nem adta neki tovább. A döntés arról, hogy nem veszi át a nyugdíját, eredetileg az övé volt.

*

⁷⁵⁰ 1907A. sz. irat

Datálás nélküli feljegyzés, valószínűleg 1982 körül.⁷⁵¹ A feljegyzés befejezetlen. Egy ünnepi beszédét kezdi el leírni. A lap másik oldalán az 1982. évi mennybemenetel ünnepét említi, lehet, hogy akkor mondta ezt a beszédet. A beszédében előbb megemlítette a pápa portugáliai látogatását, majd azt mesélte el, hogy milyen volt János püspök 40 évvel azelőtti szentelése. A szentelésen Váradról csak ő volt ott, a többiek „a Gilvácsi bucsun időztek”. Kiemeli, hogy milyen fegyelmezett volt a tömeg, és ezt nem rendőri vagy katonai erők biztosították, hanem az öröm és lelkesedés tette „egyakarátúvá” a tömeget.

*

Datálás nélküli feljegyzés, valószínűleg 1982 körül.⁷⁵² Címe: „Egy mondat a zs-ről”. A szöveg tulajdonképpen a nehézkes, néhol hiányos, írógéppel kiegészített leírása az Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című verse első felének. A szövegben az utolsó sorokig a zsarnokság szót csak a kezdőbetűvel írja, csak a vége felé szerepel egyszer kiírva. Számos helyen kézzel írt kiegészítést vagy javítást.

A szöveg olyan, mintha fejből írta volna le a verset, majd kijavította. Nem tartja be a sorok tördelését, és a leírást a felénél abbahagyta.

*

Feljegyzés.⁷⁵³ A szöveg a második oldala egy hosszabb feljegyzésnek, az első oldal nincs meg. Ebben a részben a kutyájáról beszél. Elmondja, hogy a belső előszobába terített le számára egy pokrócot és egy vásznat, de aztán később látta, hogy a kutya behúzódott a fürdőszobába a nedves kőre. Közben két vendége is volt, és miután elmentek, újra megnézte a kutyát, ám az akkor már nem élt. Nem csodálkozott, mondja, azok után, amit a műtét alatt átélt. A kertben a diófa árnyékában van egy tujafa, annak a tövébe hantolta el a kedves kutyáját, miután egy használt lepedőbe tette, és még szemfedőt is tett egy nagy keserűlapiból. Így nem is pihen messze tőle. Emléke kedves lesz számára.

⁷⁵¹ 1879. sz. irat

⁷⁵² 1847A. sz. irat

⁷⁵³ 1661. sz. irat

*

Datálatlan, román nyelvű irat, valószínűleg beadványnak készült.⁷⁵⁴ Címe lefordítva: Néhány megjegyzés a vizsga margójára, amelyen elvágtak. A szövegben elmondja, hogyan történt az autóvezetői írásbeli vizsga. Kiosztották a nyomtatványokat és azt mondták, hogy nem szabad hozzányúlni. Ő ennek megfelelően járt el, megvárta, míg megadták a jelzést erre. Megoldotta az első oldalt, megfordította a lapot, megoldotta a második oldalt. Ezután összeszámolta a pontjait, és látta, hogy messze van még a 40-től. Amikor észrevette, hogy az előtte ülő lapján képek vannak, és rájött, hogy a lapot ki lehet nyitni, vannak belső oldalai is, még öt perc állt a rendelkezésére. Úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, és kéri a kedvező megoldást. Legutolsó mondatában kijelenti, hogy jól ismeri a közlekedési szabályokat. A dr. címmel a neve előtt írja alá.

A román nyelvű szövegben végig érezni lehet, hogy szó szerint fordítja a magyarul megfogalmazott gondolatokat, amelyek nyomán olykor kínosan helytelen mondatokat ír le.

*

Datálás nélküli feljegyzés.⁷⁵⁵ Címe: „Amikor a magyar köldülni (sic!) kénytelen. / a pszichológusról.” A majdnem másfél oldalnyi gépelt lapon az autóvezetői vizsgához szükséges pszichológiai vizsgálat kapcsán megélt kalandjait mondja el. A történet röviden annyi, hogy előbb egy másik helyen álltak sorba a pszichológiai vizsgálatához, mint kellett volna, mert nem emlékeztek a címre, ahova menniük kellett. Majd amikor elmentek a helyes címre, ott a pszichológus közölte velük, hogy ő épp szabadságon van, és csak pár elintéznivaló miatt ment be. Miközben ezt mondta, a kávéját kavargatta a titkárnőjével. Ezt Mihály és egy másik vizsgázó felháborítónak találta. Végül találtak valaki mást, aki megoldotta számukra ezt a vizsgálatot. A koldulás itt merül fel: elmondja, hogy később, a vizsgán látták azt a pszichológust is álldogálni, aki elutasította őket.

⁷⁵⁴ 1811. sz. irat

⁷⁵⁵ 1812. sz. irat

A feljegyzés végén derül ki, hogy az első pszichológus elutasítása után kénytelenek voltak másik pszichológushoz fordulni, és ezt nevezi ő koldulásnak.

*

Datálás nélküli levél Bélának.⁷⁵⁶ A levél a szokásos levelekhez képest igen hosszú, öt gépelt oldal. Azzal kezdi, hogy úgy tűnik, most van alkalma arra, hogy „világosan” elmondja, mi történt vele az utóbbi években. A levélben valóban vannak máshol nem részletezett mozzanatok. A történetet 1967-tel kezdi, amikor elfoglalta új állomáshelyét. A falut már ismerte, 1942–43 között ott volt káplán. Később, 1946-ban a középiskolában tanítványai voltak az első állomáshelyén megismert gyerekek, akik azóta már maguk is szülők, akiknek ő keresztelte a gyerekeiket. Tipikus példaként említi Kristófot, akit kis barátjának nevez. A fiú édesanyját négyéves kislánként ismerte meg, aki szomszédja volt, édesapja pedig első elemistaként volt elsőáldozó, fényképeik megvannak. Ebből levezeti, hogy örömmel ment vissza a faluba, mert jól ismerte a gondjait és örömeit. Be is jelentette a híveinek, hogy nagy változásokra fog sor kerülni, de csak egy év múlva árulja el terveit. Ha valaki kitalálja, az jutalmat kap. Egyvalaki ki is találta, és azt megjutalmazta egy Bibliával. A terve pedig az volt, hogy megszünteti a faluban érvényes padjogokat. A padjogok a század első felében alakultak ki, amikor a régi templomot megnagyobbították. A Kristóf által küldött képeslapon láthatta a templom tornyát, amely megmaradt az előző templomból, és ehhez hozzáépítettek egy nagyobb templomhajót. A tervező ugyanaz a Foerk Ernő volt, aki a szegedi fogadalmi templomot is tervezte. A költségek azonban nagyok voltak. Hozzájárult a gróf is, aki a település kegyura volt, a püspökség is, de ez még mindig nem volt elég. Ekkor támadt a lelkésznek az ötlete, hogy a híveitől is pénzt kér, akiktől a levél azt írja: „Gazdag emberek voltak, mint a bánáti földművesek. De fősvények is, mint azok.” A lelképásztor tehát „úgy vette ki a pénzt a zsebükből”, hogy eladóvá tette a padokat: aki elől akart ülni a templomban, az többet fizetett. A pap okos volt, meséli tovább, mert ekkor felépítette a templom melletti házat is, hiszen

⁷⁵⁶ 1814., 1814A., 1815., 1815A., 1815B. számú irat

volt anyag és volt munkaerő is. Tőle ő, Mihály is tanult, mondja, erre később kitér. Miután a padokat kiárusították, a hír eljutott a püspökség-re is, ahol ezt ellenezték, úgy vélték, hogy „nem vall keresztény gondolkodásra”. Mégis, pár év múlva, 1936-ban a padok eladása megismétlődött, amikor a templom kifestésére pénzre volt szükség. Voltak, akik másodszor már nem akartak fizetni, mondván, hogy nekik az apjuk szép összeget fizetett már a helyért, de hiába, a kiárusítás megtörtént, és ezek hely nélkül maradtak. Nem is nagyon jártak később templomba. Mihály itt megjegyzi, hogy a II. vatikáni zsinat is foglalkozott az ügygel, és úgy döntött, hogy csak államfőknek szabad fenntartani helyet a templomban. Az utóbbi kijelentésével mintegy bevezeti a saját lelkipásztori idejében történeteket. Amikorra ő odakerült, a helyeket sokan a házukkal együtt vásárolták meg, és ahol nem volt fiúgyermek örökös, lány ült be a férfiak oldalára, míg a szegény sorú öregek a templom ajtajában álltak. A feleslegessé vált helyeket a családok eladták vagy bérbe adták. Megtörtént, meséli, hogy a benti helyek tulajdonosai nem mentek misére, az ajtóban pedig meg kint tolongtak a szegény emberek, akiknek nem volt megvásárolt helyük, és nem is foglalhatták el mások helyét. Itt megemlíti azt a konfliktusát is, amely az előző plébános házvezetőjével alakult ki a hetvenes évek első felében. Miután bejelentette, hogy eltörli a padjogokat, mindenki felháborodott, a kollégái is, mondja, „mint egy megbolygatott méhraj”. Hozzáteszi, hogy ezt irigység is mozgathatta, hiszen ekkoriban nevezték őt ki pápai prelátusnak. De más eseményeket is említ ebből az időből. Akkoriban született a szomszédban Kristóf. Akkoriban kapott engedélyt arra, hogy a papilak melletti épületet, amely régen a plébániához tartozott, de amelyben már cipészek és szabók szövetkezete dolgozott, lebontsa. A bontott anyagot elvitte a gyöngyi telkére, és abból később „egy kis modern házat” épített magának, két szobával, konyhával, fürdőszobával, éléskamrával. És zajlott az élet, meséli tovább, minél keményebben tartotta a fegyelmet a faluban, annál inkább „tódult a nép befelé”. Említi a fűtés bevezetését a templomba, és az új orgona vásárlását. Akkoriban telepítette az új szőlőst a papilak mellé, és rendbe hozta a régit. És említi a lelki életet, amely kibontakozott a faluban. Elmesél egy történetet egy

tengeren túlra kivándorolt házaspárról, akik egyszer csak hazalátogattak. Nagy rokonság várta őket, és ők épp a mise alatt érkeztek meg. Csak akkor vette észre őket a közösség, amikor áldozásra előrevonultak. És ők később elmondták neki, hogy a sorokban ülő rokonság a falubeliek felháborodását tapasztalta, akik azt kifogásolták, hogy hogyan mertek áldozni menni, ha nem is gyóntak. Ők pedig azt kérdezték vissza, hogy vajon mit vétettek, miközben átrepülték az óceánt. A történet ennyit mond el, de ezt Mihály szép történetnek nevezi a végén, és hozzáteszi, hogy a falvak közül az övéké kezdte el a modernebb vallásos életet. Ezután rátér a következő mozzanatra, a szatmári templomépítésre. Azt írja, hogy 1976-ra enyhült a feszültség közte és a vezetés között, és a volt tanítványai rábeszélésére elfogadta a felkérést, hogy legyen az induló építkezés vezetője, és ennek érdekében átvette az egyik szatmári plébánia vezetését. Ez nehezebbre esett, mert időközben a sok keresztfia közül az egyik, Kristóf a szívéhez nőtt. A következőkben ezt a kapcsolatot írja le. Szomszédok voltak, és amint járni tudott, a kisfiú állandóan átjárt hozzá. Az udvarán ott volt a sok baromfi, a kutya, a 75 gyümölcsfa, és az ő mindig nyitott ajtaja. A lakásban a sok limlommal tele fiók, a fürdőszobában a csapok, ahol a vizet lehetett elindítani. Itt így folytatja: „Nálam látta meg a világ érdekességét, ott nyiladozott értelme, ott születtek a mesevilág alakjai. Délben ha elvitték lefeküdni, kinyitotta az ablakot, és nagy hangon utánam kiabált. Tudta, hogy sokszor vagyok a templomban és meghallom. És bár az ajtó kulcsra volt zárva náluk, ő az ablakon kiadta a ruháját, kimászott, és az övéi tudták, hol kell keresniük. Tanulékony, szellemes gyermek volt. A dal úgy ragadt rá, mint a magnószalagra, a mesét pedig úgy reklamálna, hogy amikor néha elaludtam napközben, bemászott, feltelepedett a mellemre, és ha arra sem ébredtem fel, befogta az orromat, hogy olvassak mesét. Elsős volt, amikor 76 írtak, és én útra keltem. Sok gyermek megsiratott, őt csak azzal lehetett megvigasztalni, hogy nekik is van kocsijuk, és nekem is lesz módom kocsival utazni és gyakran találkozunk.” Kristóf elkísérte őt Szatmárra, amikor költözött. És itt újra egy érdekes megjegyzése van: „Roppant érdekesnek találom, hogy abba a volt kolostorba vittem be Kristófot, ahová engem vitt be az édesapám

öt éves koromban.” Itt rátér a templomépítés időszakára, és arra, hogy a felettese mennyire nem volt elégedett a munkájával. A Caritas képviselőjének azt mondta, hogy engedély nélkül épül a templom, miközben az ő aláírása szerepelt az iratokon, ezért ő ezt az állítást hazugságnak nevezi, majd elmesél még egy apró történetet, amelyből ő ugyancsak azt szűrte le, hogy a felettese őt rossz színben tüntette fel. Ezek után ő írásban és élőszóval is panaszt tett ellene. Poggi érseknek mondta el a panaszait egy barátja jelenlétében. És bár az érsek ígéretet tett arra, hogy mindennek utánanéz, semmit nem tett. Ő átment egy másik egyházmegyébe szolgálatra, de továbbra is úgy érezte, hogy az előző felettese akadályozza őt. Ezután elvonult egy rövid időre Zilahra, majd Gyöngyre költözött az akkor még készülő házába. Így fogalmaz: „Itt békében élek. Csendben dolgozom magamnak. Mert van szellemi téren még munkám bőven. Tehát nem vagyok nyugdíjas, nem fogadtam el a nyugdíjaztatásomat. Hivatalos beosztásom sincs. Csak szolgálatomból élek. Én vagyok a gyöngyi remete. Azt szoktam mondani, hogy a hatóságok csak a szerzetesekkel bajlódnak. Egy remetére nem sok gondjuk van. Ez a szerencsém. És ők is tudják, hogy hogyan kerültem ide. Ezért nem mehetek hát hozzátok. Mert nincs, aki a kérvényem aláírja. És én ezt itt elfogadom. Örvendek, hogy élek.” Hozzáteszi, hogy az élettörténete további részei rekonstruálhatók azokból a levelekből, amelyeket a címzettnek írt időközben. Zárásul azt írja, hogy mellékel egy másolatot egy levélről, amelyet egy halotthoz kellett intéznie, hogy lássa a címzett, „mennyi mindent összehordtak” vele kapcsolatban.

Ezt a levelet legalább öt példányban készítette el, az eredetit elküldhette, az iratok között négy másolat található. Valószínűleg meg akart tartani magának pár példányt ebből az életéről szóló összefoglalóból. Az új állomásbelyére való érkezés dátumát más irataiban 1967. augusztus 14-re teszi. Érdemes kiemelni azt is, hogy mennyire szokatlan gesztus lehetett Kristóf részéről, hogy a faluja templomát ábrázoló képeslapot küldjön egy, a falu korábbi papja külföldön élő barátjának – ha ez a fiú az ő ötlete lett volna. Azonban inkább az valószínűbb, hogy a Mibály ötlete volt az, hogy a saját távol élő ismerőse ily módon megismerkedjen a fiúval. A levél a nyolcvanas évek elején készült,

1982–83 körül, amikor a fiú 12-13 éves volt, és sosem találkozott a Mihály ismerőseivel, az ugyanis a fiú születése előtt jóval kitelepedett Németországba.

*

Feljegyzés.⁷⁵⁷ A Hozsanna 310. sz. ének szavait sorolja fel latinul, majd az oszlopban mellettük a magyar fordításukat. A lap alján egy megjegyzés is szerepel: „figyelem! az első verset meg kell tanulni memoriter = kívülről”.

Elképzelhető, hogy Kristófnak készítette elő a latin szójegyzéket akkoriban, amikor segített neki, és együtt tanulták a nyelvet.

*

Datálatlan irat.⁷⁵⁸ Címe: Egyházi intézkedések. A géppel írt szöveg hat féloldalmi terjedelmű, és úgy csíptették össze az oldalán irattűzővel, hogy füzetként lehessen forgatni. A szöveg 1948. április 9-étől egészen 1984-ig mondja el a szatmári és váradai egyházmegyék egyesítésének, majd szétválásának történetét és az ebből következő jurisdikációs problémákat.

A szöveget nagy valószínűséggel nem Tynkodi Mihály írta. Ő ugyanis másképp látta a szatmári ordináriusok utódlási sorát, mint ahogy ebben a szövegben szerepelt. Ő Dobos Jánost tartotta jogosultnak, nem azt, aki valóban átvette az egyházmegye irányítását. Tudjuk, hogy még Rómába is küldött levelet, amelyben megkérdőjelezte az akkori ordinárius joghatóságát. Ezt a szöveget tehát nem ő írhatta, hanem valakitől kaphatta.

*

Datálatlan irat.⁷⁵⁹ Ion Lăcrănján Erdéllyel kapcsolatos könyvéhez írt háromoldalmi feljegyzés.

*

Datálatlan feljegyzés az 1981. évi iratok között.⁷⁶⁰ Elmondja, hogy felkereste őt a szomszéd falu plébánosa, majd leírja azt, hogy mennyire megváltozott a kollégája két hónap leforgása alatt. Korábban csattanó

⁷⁵⁷ 2327. sz. irat

⁷⁵⁸ 1360. sz. irat

⁷⁵⁹ 2130. sz. irat

⁷⁶⁰ 1738. sz. irat

egészséggel bírt, most pedig nagyon beteg ember, akinek a bal fele nem akar engedelmeskedni, és ennek ellenére nem hagyja magát, útra kel, és vállalja a téli autózás nehézségeit.

*

Datálatlan lapon egy vers.⁷⁶¹ A nyolcvanas évek iratai között van, de a lapja sokkal sárgább, mint azok – mintha régebbi lenne ez az irat. A vers címe: A harmadik. A szerzőt nem tüntették fel. Kézzel írták, fekete tintával. A kézírás biztosan nem a Tyukodi Mihályé, és nem hasonlít a testvérei kézírására sem. A vers szerzője egyébként valószínűleg Túrmezei Erzsébet (1912–2000) költő, műfordító, diakonissza.

*

Egy nyomtatott metszet.⁷⁶² A Schwabenhausen település Szent Mihály-templomának metszete, valószínűleg fénymásolással készült.

*

Egy beszéd vázlata.⁷⁶³ Magyar nyelvű szöveg, valószínűleg a németországi prédikációihoz készítette a vázlatot, a benne említett szentek, történelmi személyiségek és helyszínek mind német kötődésűek.

*

Datálatlan feljegyzés.⁷⁶⁴ A szöveg befejezetlen. Írógéppel írta, és azt mondja el, hogy egyik paptársa, János hogyan vágott bele a templom-építésbe, ám ellentétben vele, hivatalosan, szerződés alapján, vállalatokkal dolgozott, és hogyan ment rá erre az egészsége.

A szöveget nyilván azszal a céllal írta, hogy rámutasson egy olyan esetre, amikor valaki hivatalosan akarta az építkezést levezetni, ám beteg lett, majd elhunyt, a szöveg írójának véleménye szerint halálát a templomépítés körüli nehézségek okozták. Ezzel igazolja a saját döntését, aki nem hivatalosan, szerződésekkel dolgozott, hanem feketén foglalkoztatta és fizette ki a munkásokat.

*

⁷⁶¹ 2067. sz. irat

⁷⁶² 2313. sz. irat

⁷⁶³ 2314. sz. irat

⁷⁶⁴ 2256. sz. irat

Lajos karácsonyi üdvözlete.⁷⁶⁵ Az üdvözet színes, nyomtatott képes levelezőlap, a szokásosnál vékonyabb papíron, és több hely van a szövegnek, amit a levél írója ki is használ. Szövegét latin nyelvű idézetekkel és számos udvariassági fordulattal tűzdelte tele.

*

Datálatlan feljegyzés, kézzel írott.⁷⁶⁶ Címe: Iskolák – nyelvek. A saját iskoláskorának kezdetéről szól ez a féloldalnyi visszaemlékezés. Elmondja, hogy első iskolája felekezeti iskola volt, a tanítókat az egyház-község fizette. Édesapja tagja volt az egyháztanácsnak pénztárosi minőségben. Egy alkalommal a tanítónőnek feltűnt, mondja, hogy ő hogyan bíjlik el a tekintete elől az édesanyja földig érő, sokráncos szoknyája mögé, és arra bátorította a szüleit, hogy küldjék iskolába a törvényes korhatár előtt egy évvel. Nagyobb testvérétől örökölte a palatáblát és palavesszőt, mondja. A szöveg itt megszakad.

*

Datálás nélküli feljegyzés.⁷⁶⁷ A román államfő 1984 októberében NSZK-ban tett látogatásának leírásával kezd, majd történelmi eszmefuttatássá vált át a szöveg, amelyben a román nép eredettörténetét, a hivatalos történelmi diskurzus bírálatát írja meg nyolc oldalban.

*

Feljegyzés dátum nélkül.⁷⁶⁸ Címe: Lovaggá avatási ünnepség Gyöngyön. A két oldalban elmesélt történet arról szól, hogy volt egy helyi fiú, akit Kristóf tanítgatott muzsikálni. Itt kiemeli Kristóf különleges képességeit, akiről azt írja, hogy „nem hiába volt (...) végig tízes tanuló muzsikából”. A fiú lassan oda jutott, hogy egy misén végig tudott szolgálni. Elmondja, hogy a közelgő Szent Anna-napon a fiú zenélt, és Kristóf kísérte trombitán. Vendékként ott voltak a fiú rokonai is, a két kisebb fiú ministrált. Csak a férfiak dobták el nehezen a cigarettát, és emiatt megkésve érkeztek meg, ami az első vers hangulatát megzavarta.

⁷⁶⁵ 2106A. sz. irat

⁷⁶⁶ 0779. sz. irat

⁷⁶⁷ 1442. sz. irat

⁷⁶⁸ 2127A. sz. irat

A történet végén egy meglehetősen zavaros bekezdésben kifejti azt, hogy miért tekinthető ez a mozzanat lovaggá avatásnak: mert ő a mise közben azért könyörgött, hogy a fiú avattassék „a szent zene lovagjává”, és ez a Szent Grál lovagokat juttatta eszébe. A szertartás végén a család vendégségre hívta meg őket.

*

Két különálló lapon három változatban is olvasható ugyanaz a feljegyzés.⁷⁶⁹ Írógéppel készült emléklapok, némelyiken javított sorok. A Tyukodi család két ferences tagjának születési dátumait és működési helyét közli: Ty. Márton Paulin testvér (1896–1956) és Ty. István Lucián testvér (sz. 1901-ben, Argentínában élt).

*

Dátum nélküli képes levelezőlap Árpádtól.⁷⁷⁰ Megerősíti azt, hogy senki mást nem hívott még meg a feladatra a címzetten kívül, a címzett félreértette a meghívó szövegét. Ő csak erősíteni szeretne volna a kérését, amikor azt írta, hogy vállalja el, mert senki máshoz nem fordulhat – mert nem találja a nyugdíjasok között hozzá hasonló lélekben és szellemi frissességben. A jelzett időben tehát szeretettel és nagybecsüléssel várja. Az írógéppel megírt képeslap valószínűleg borítékban volt, mert címzés és bélyeg nincsen rajta. Egy kölni városrészletet ábrázol a fotó.

*

Datálás nélküli feljegyzés, címe helyén ez szerepel: Címe nincs.⁷⁷¹ Egy történetet mesél el, amely Kolozsváron zajlik. Mátyás szobrától tart hazafele egy társaság, miután vacsorázni voltak egy román nevű orvosnál. A társaságban két úr, két hölgy és két gyerek van, de nem vérrokonok, hanem lelki rokonok, mondja. Egy kedvesnővér lakásához mentek, hogy elvegyék onnan a csomagjaikat és induljanak az állomásra, de a kedvesnővér szolgálatos volt, és csak későre érkezett haza, ami alatt ők idegeskedve várták.

⁷⁶⁹ 0701. és 0704. sz. irat.

⁷⁷⁰ 2175. sz. irat

⁷⁷¹ 0733. sz. irat

*

Datálás nélküli feljegyzés, címe: „Egy nép útrakel”.⁷⁷² A gépelési hibával leírt cím után elmondja, hogy még mielőtt Fehérváron találkozott volna fiaival, ez a nép szívébe zártan élt. Nem nevezi meg a népet. Majd talán 1956-ban elment Rostás néniékhez, és fényképeket készített a sokgyerekes családról. Szentelések alkalmával magnóra vette a beszélgetésüket, imájukat, éneküket. A szobája menhelyük volt Gyulafehérváron. Később Szabófalván és egy olvashatatlan nevű településen beszélni tudott a „nagyokkal”, nem nevezi meg őket. Elvitte oda Kornéliát, a budapesti vendégét és a nővérét is. Egy alkalommal „Iasi”-ban is járt egy megnevezett ismerőse érdekében. Itt elmondja, hogy nagy szünet következett, mígnem 1976-ban megismerkedett két személlyel a csíkszeredai állomáson. Egyikükkel tartotta a kapcsolatot még, és várt, de az „nem jött” – nem derül ki, hogy látogatóba várta-e. A feljegyzés írásának évében (valószínűleg 1988-ban) aztán felkérést kapott, hogy Brassóban tartson lelkigyakorlatot. Amikor látta, hogy románul is kell beszélnie, azonnal tudta, hogy kiváltképpen kiknek, meséli. Arrafele utazását megszakította Zilahon, mert elő szerette volna mozdítani az öccse ügyét (nem nevezi meg), de nem találta otthon az atyát. Így aztán egy egész éjszakai utazás után Brassóban ébredt fel. Ezért jó az éjszakai utazás, mondja. A szöveg itt megszakad.

*

Datálás nélküli feljegyzés, valószínűleg 1989 körül.⁷⁷³ Ebben arról ír, hogy ő évekig két adót fizetett, pedig csak egy autója volt, és ezt javítandó az adóhivatal bizonyos ideig nem kért tőle adót. Aztán eladta ezt az autót, és aki megvette, az átvitte egy másik helységbe az autó papírjait. A másik településen azonban már nem volt alkalmazható ez a jóváírás, így elveszítette az előre kifizetett adóért érvényes jóváírást, és őneki sem adta meg azt az 1000 lej hátralékot, ami járt volna a ki-

⁷⁷² 2218. sz. irat

⁷⁷³ 0561. sz. irat, román nyelven ugyanezt a történetet fogalmazza meg a 0558. sz. iratban

fizetett adóért. Ő most egy másik személy autójáért fizeti az adót, mondja.

A történet vége zavaros, nem világos, hogy miért kell még mindig neki fizetnie az adót.

*

Datálatlan levél.⁷⁷⁴ Egy paptársa közvetíti a Dobos atya kérdését, amely arról szól, hogy tudna-e vállalni Mihály intenciókat. Ha igen, válaszát ugyanazzal a személlyel küldje vissza, aki ezt a levelet kézbesíti.

*

Datálatlan feljegyzés az autó adójának ügyében.⁷⁷⁵ Elmondja, hogy 1987 elején eladott egy autót egy bélteki lakosnak azzal a feltétellel, hogy nem íratják át a vevő nevére, mert a nagykárolyi adóhivatalban ki van fizetve előre három évre az autó adója. A vevő mégis átkérte az autót a bélteki adóhivatalhoz, és így elveszett az az összeg. Meg kellene próbálni megvenni tőle az autót, mondja, mert ha sikerülne, akkor nem kellene átíratásokat eszközölni. Az ára akkor 60 ezer lej volt. A vevőnek ez pár ezer lej előnyt jelentene.

*

Kézzel írott, kétoldalas, datálatlan szöveg, címe: „Lisieuxi Szent Teréz önéletrajza”.⁷⁷⁶ Valószínűleg Kristóf dolgozata. A dolgozat második mondata arról szól, hogy Teréz nagyon be szeretett volna a karmeliták rendjébe lépni, de fiatal volt ehhez, és eltanácsolták.

Nyilván életrajzot akart írni, semmiképpen nem önéletrajzot, de látszólag nem érzékeli a különbséget a két fogalom között. A karmeliták emlegetése azért érdekes, mert tudjuk, hogy Kristóf 1990 júniusában felvetette, hogy karmelita szeretne lenni (1990. június 24-én meséli ezt Mihály az egyik barátjának). Kézzenfekvő, hogy az ötletet a tanulmányai során olvasottakból merítette.

*

⁷⁷⁴ 2090. sz. irat

⁷⁷⁵ 0442., 0349. sz. irat

⁷⁷⁶ 0541. sz. irat

Datálás nélküli piszkozat, paptársának írta.⁷⁷⁷ Nincs sem megszólítás, sem keltezés, sem aláírás, és a szövegezése is elég zavaros, olykor hiányzik az állítmány, mint az első mondatból is, például: „Febr. 1 kelt leveledben egy fontos kérdést.” Erre azt válaszolja, mondja, hogy egyelőre nem tudja elfogadni az ajánlatát: ő 1979-ben a megyéhez ragaszkodott és nem Tasnádhoz. Ennek súlyos indoka van, és nem magyarázhatja el írásban. Ezt követően „szegény Gyulaival kapcsolatban” tesz célzásokat, hogy az akkori állásában az ügynek híve volt. Ő, Mihály ha kiséghet valahol Sarmaságon, ha Ilosvának nincs lelkipásztora, szívesen teszi. Megismétli a kérést, hogy nyugdíja ügyét a címzett szíveskedjen tanulmányozni és előmozdítani.

A lap túloldalán féloldalas román nyelvű szöveg⁷⁷⁸ foglalja össze a gyöngyi ortodox templom történetét, a szöveg első fele oldalt elmosódott. Az utolsó mondatban jelzi a forrásokat, köztük a házban talált újságokat, illetve feljegyzéseket, jegyzőkönyveket. Az összefoglalónak további másolatai vannak.⁷⁷⁹

A források közt jelzi, hogy újságok is voltak, ám itt a „ziarul de casa” megnevezést használja. Nyilván valamit rosszul fordított, amit ő itt írt, az értelmetlen, ugyanis házi újságot jelent. Talán otthoni újságokat akart írni.

*

Datálatlan és aláírás nélküli levél.⁷⁸⁰ A könyvet visszaküldte, de még nem tudott semmit visszatenni, sőt. A tavalyi év nagyon bonyolult volt, mondja, előbb volt a Tibi ügye, majd Laci elment, majd Jánosnak is volt egy ügye, talán Angélától hallotta a címzett, de ezek költségeit mind nekik kellett állniuk. Most ősszel befutott egy csomó trágya, 12 ezerbe került, de 5-6 évig nem kell törődnie ezzel. Idén azért rendezni fogja, ott nyit egy könyvet a nevére, és abba beteszi és meg fogja kapni, amint kigyúlt a 28 ezer.

⁷⁷⁷ 097A. sz. irat

⁷⁷⁸ 097B. sz. irat

⁷⁷⁹ 1944., 1952. sz. irat

⁷⁸⁰ 054. sz. irat

Alíírás ugyan nincsen, de a kézírásból és a levél tartalmából arra lehet következtetni, hogy Ibolya levele. Könyvről ír az első mondatban, ez alatt CEC-könyvet kell érteni, hiszen végig a kiadásokról beszél, a levél végén pedig az összegről, amivel tartozik. Ezek szerint 28 ezer lejjel tartozik a címzettnek, és bár korábban sok kiadása volt, nem tudta összegyűjteni, de ebben az évben igyekezik.

*

Datálatlan irat.⁷⁸¹ Román nyelvű adásvételi szerződés szövege, írógéppel írták. Sem az eladó, sem a vevő nem Mihály vagy hozzá közel álló személy. Mindkét fél gyöngyi lakos.

Feltételezhető, hogy megkérték őt, hogy gépeljen le egy ilyen szerződést. A szöveg alapján aki fogalmazta, nem tudott jól románul.

*

Datálatlan levél Melániához.⁷⁸² Húsvét után írja. Azzal kezdi, hogy a címzett megszidta őt legutóbbi levelében, amiért nem írt neki húsvétkor. Ezt követően hosszú magyarázkodásba kezd, felsorolja a számos utazását, amely megmagyarázza a levél elmaradását. Húsvét előtti napokban nagyon foglalt volt, és húsvét alatt sok helyen szolgált, Vizaknát és Szebent említi. Rögtön utána Csíkszentimrére utazott papi találkozóra, amelyen mint a csoport régi tanára vett részt. Ezt követően Szatmárnémetibe utazott, majd egy marosfői érettségi találkozót is említ, ennek a csoportnak is ő volt a tanára 1955–19(5)7 között. Ezt követően minden átmenet nélkül témát vált, és ezt írja: „barátom sűgja a fülembbe, hogy nem ott élünk csupán, ahol vagyunk. Abba a 7-es számú házba ő is betér, bár nem látják. És ez őt megnyugtatja önmaga előtt.” Ezt követően is harmadik személyben ír, mintha a barátjáról szólna, aki a nyári kirándulásról nem tud még semmi biztosat. Állítólag havonként csak egyszer fogadnak kérvényeket a konzulátuson, és már nincs közvetlen járat Bukarest és München között, ráadásul a vonatok menetrendje is változni fog. Végül elnézését kéri, amiért fájdalmat okozott, megemlékezéssel próbálja pótolni a mulasztását. Utóiratban arra ref-

⁷⁸¹ 2101. sz. irat

⁷⁸² 0787. sz. irat

lektál, hogy nagyon gyorsan telnek a tavaszi napok, majd hozzát teszi: „És ez az élet titka: megkezdődik és el is tűnik. Reményünk az az örök élet, ahol már nem lesz változandóság. Mert a szeretet örök változatlanság.”

*

Datálatlan levél vagy feljegyzés, címe: Holló Jánoshoz.⁷⁸³ Teológiai vitája van Holló Jánossal, és egy féldoldas lapra gépeli a saját érveit. Ő arra hivatkozik, hogy (Keresztelő) Szent János is azt mondta Heródesnek, hogy rendezetlen házasságban él. Holló János azt válaszolta erre neki, hogy román pap ilyet nem prédikál. Ő neki erről az a véleménye, hogy ha nem prédikál ilyet, akkor „nem mond igazat”. Hozzát teszi: „Mások is voltak a templomban, akik rendezetlen házasságban élnek és egy sem húzta fel az orrát. Holló János az ördöggel cimborál.” Ő hívta hittanórára is (mint kiderül, a Holló János gyerekét), de Holló János azt mondta neki, hogy nem kell oda mennie, hiszen már volt elsőáldozó és bérmálkozott is. Ő erre újabb bibliai idézettel válaszol, majd kifogásolja azt, hogy a gyerekét a vásott suhancok közé küldi a játszótérre, és tőlük tanulja meg, „hogy mi a bűn”. Holló János egyéb üzeneteire majd később válaszol, mondja, és hozzát teszi: „Mert megkaptam az üzeneteket, amiket küldözget.”

*

Datálatlan feljegyzés, levélelőzetes.⁷⁸⁴ A szöveget valószínűleg egy felsőbb egyházi szervhez írta, bár címzés nem szerepel a szövegben. Azzal kezdi, hogy tisztelettel veszi tudomásul, hogy a német egyház évtizedek óta hatalmas anyagi támogatásban részesíti az erdélyi katolikusokat, ám kötelességének érzi azt, hogy felhívja a figyelmet pár problémára, ahogy írja, „a jó érdekében, a rossz megakadályozására”. Az első megnevezett probléma a valutában érkező összegek átváltása – ő azt írja, hogy a küldött összeg alig egynegyed része szolgálja az egyházat, a többi „Moloch-ot táplálja”. Arra utal, hogy ezeket az összegeket kötelező a hivatalos árfolyamon átváltani. Erről így ír: „az átváltási ár

⁷⁸³ 0791. sz. irat

⁷⁸⁴ 0794. sz. irat

pedig alig ötöde a vásárlási értéknek. Az egyik 5, a másik 20-25!” Ezt tovább nem részletezi. A következő megjegyzése azzal kapcsolatos, hogy a lelkipásztorok számára névre szólóan utalt összegek sorsa sem jobb. 1979-ig autók vásárlásával lehetett „a majdnem teljes vásárló értéket biztosítani”. Ez ma már nem járható út, hiszen „olyan valutáris értéket kérnek a hazai gyártmányú autókért, hogy egyenlő az ilyen vásár a kényszerbeváltással”. A legtöbb lelkipásztor nem ért az ügyeskedéshez, rábízák ezeket „lelkiismeretlen vállalkozókra”, akik az egyház pénzén milliomosok lesznek. Itt részletesen említi két példát. Az egyik a szatmári templomépítés, amelyet az elején ő irányított. A saját sérelmeit is feleleveníti, amelyek a szatmári templomépítkezéshez fűződtek, bár ezt egy távolabbi történetként mutatja be, mintha mások lennének a szereplői, és egy szóval sem említi, hogy ő is érintett lett volna. Saját magáról harmadik személyként beszél, és egy érdekes megjegyzése van a saját szerepéről és arról, hogy kik és mit engedélyeztek számára: „a lelkipásztor engedélyt kapott a megyei és városi hatóságoktól, hogy a Caritástól kapott segéllyel, vállalatok és magánvállalkozók kikapcsolásával megépítse a szóban forgó templomot”. Pozitívan említi, hogy a kapott összegből felépítették a templomot, használhatóvá lett, és már csak az ajtók, ablakok, papilak volt hátra – igaz, azt ő is sejteti, hogy mindez legalább annyiba került, mint az előző munka. A másik példája a kaplonyi templom külső renoválása, amely szerinte ugyanannyiba került, mint a szatmári felújítás, azaz 800 ezer lejbe. Elmondja, hogy ennek az összegnek a feléből a vállalkozó kifizette a munkásokat, az államnak járó adót, megvette az anyagot, és a másik fele volt az ő jövedelme, azaz ennyit keresett negyven nap alatt. Ebben a helyzetben a Caritas csak egyet tehet, mondja: szüntesse be az átutalásokat. Azt javasolja, hogy ehelyett ajándékokat adjanak azokra a helyekre, ahol szükség van erre. Az egyházmegye állapítaná meg azt, hogy hol mire lenne szükség. A szöveg befejezetlen. Nincs más változata, nem valószínű, hogy elküldte.

*

Datálatlan feljegyzés.⁷⁸⁵ Egy falubeli ember halála kapcsán írta, a címe: H. J. temetésének margójára. A kétoldalas szöveg első részében az elhunytól beszél. Jó munkás volt, édesanyja szerint katonakorában megütötte volt a fejét, mások szerint így született – nem mondja ki, hogy mire céloz. Megházasodott, született egy szerencsétlen kislánya, és a felesége nemsokára elhagyta, a kislányt a nagymama nevelte, aki megtanította beszélni, legalábbis akik körülötte éltek, értették, hogy mit mond. Az ember éjjeliőr volt, nappal napszámosként dolgozott. Sokat ivott, így történt ez egy vásár után is, amikor az úton találták meg részegen, az arca össze volt verve. Másnap meghalt. Ettől a pillanattól kezdődik egy huzavona azzal kapcsolatban, hogy ki temesse. A család egy része román volt, ezért a román papot kérték fel, aki azonban nem akarta vállalni. Aztán hozzá mentek, ám ő sem szerette volna elvállalni. Ő is elment a román paphoz, akit lehetetlen volt meggyőznie, és akivel végül megegyeztek abban, hogy a kollégája megy virrasztani, és ő temeti. Ám reggelre ő meggondolta magát, és mégsem szerette volna temetni. Ezt azzal indokolja, hogy szinte parancsolóan lépett fel vele szemben az egyik családtag, pedig tudta, hogy ő jelentette fel őket a rendőrségen, amiért karácsony előtt ellopták két fenyőfáját. Megoldás keresése közben végül felhívta az egyik szomszédos plébánost, ahol közölték vele, hogy a plébános beteg. Felhívott egy másikat is, és üzenete neki, hogy jöjjön kiségeteni. Ám ezután az egyik asszony végül meggyőzte, hogy vállalja a temetést, és ő telefonáltatott a plébános kollégájának, hogy mégse jöjjön kiségeteni. Azzal zárja a történetet, hogy a temetés után megtudta, hogy miért ragaszkodott őhozzá a család: mert ha a román pap temetett volna, akkor a zászlóvivőt is meg kellett volna ajándékozniuk.

⁷⁸⁵ 2082. sz. irat

KILENCVENES ÉVEK

1990. január 2. Feljegyzés.⁷⁸⁶ Azzal kezdi, hogy a tegnap reggel ilyentájt megfogalmazott egy féloldalas írást, amelyet Kristóf naplójába szánt, de kérte őt, hogy mutassa meg a rektornak is. Arra kérte a sorsot, mondja, hogy ne bukják meg ebben a félévben. Így talán van remény arra, mondja, hogy a következő félévet „lelki teher nélkül” kezdheti meg. Átolvasták a családdal az írást, aztán Kristóf útra kelt. Este bon-totta fel azt a levelet, amelyben Kristóf azt írta, hogy a rektor nem engedte haza. Így folytatja: „Megrendítő gondolatok voltak a levélben. A rektor azt a kérdést tette fel el(ő)tte, hogy nem gyenge elméjű ő, mármint Kristóf. És ez meggondolkoztatott. Azt gondoltam eddig, és azt is írtam a fent említett fogalmazványban, hogy azért nem tud boldogulni, mert nem ismeri kultúránknak a latin szavakkal telített nyelvezetét. Ezekkel nem tud mit kezdeni. Ámde a levélből az is kitűnik, hogy az egyháztörténelemből is bukásra áll! Most tehát felteszem a kérdést: hol itt a baj? Ha én erre válaszolni tudnék! Egy irányban van gyanúm. Amíg a zene volt az eszménye, tehát a tanítóképző 3. osztályaig nem tűnt fel semmi. Akkor kezdődött el a barátsága P. Valeriánnal. Akkor lett tulzó az im(ád)ságban. Mozdulatlanságban elmerülve hosszan idő-zik a templomban. Meditál? Attól félek, hogy értelmileg kikapcsol tel-jesen. Ennek a rabja lesz. És ebből az állapotból nem tud szabadulni akkor sem, amikor az értelmét tanulásra kellene használnia. Az időtől kezdve volt feltűnő előttem a magatartása. Ma így mondanám: megbé-nul az akarateréje, hogy mást ne tudjon tenni, mint elmerülni ebbe a passzivitásba, és ismét csak visszatérni oda, ha a kötelesség másfelé szólítaná is.” Azzal folytatja, hogy írnia kellene neki, hogy hagyjon fel minden magánájtatossággal, és kezdjen el valóban ismereteket elsajátí-tani – de azt gondolja, hogy már késő. Csak a tanárok irtalma menthe-

⁷⁸⁶ 0727. sz. irat

ti meg, ő megtette, amit tehetett. A szöveg után a következő napi dátummal szerepel egy rövid bejegyzés. Eszébe jutott egy mentő gondolat: ha Kristóf megbukik, akkor kérni fogja, hogy a következő félévben magántanuló lehessen, és nála készüljön fel. Ez lesz az egyetlen megoldás, mondja, ezt meg fogják engedni, és akkor félév végén bizonyosságot tehetnek arról, hogy nem gyengeelméjű. Azzal zárja, hogy most már megnyugodott.

A feljegyzésből úgy tűnik, hogy voltak szövegei, amelyeket (legalábbis a szándéka szerint) a Kristóf naplójába szánt, vagyis azzal a szándékkal írt, hogy a fiú elhelyezze azokat a naplójába. Más helyen nem említi ezt.

1990. január 2. Árpád atyához írt levél.⁷⁸⁷ Tartalma megegyezik a 0657. sz. irat tartalmával, kis fogalmazásbeli eltérésekkel.

1990. január 2. Antalnak címzett levél.⁷⁸⁸ Megköszöni a címzettnek a karácsonyi és újévi jókívánságait. A levél első felében arról beszél, hogy ő maga sokat gyöttrődött fiatalon, hogy merje-e vállalni a papságot, illetve az is gyötörte, hogy mit fog majd mondani az embereknek, de aztán minden jól alakult. Az ünnepi szónokokat az étkezésben a tésztához hasonlítja, mert ezek jóízűek, de nem érnek fel a mindennapi kenyérrel, azaz a plébános munkájával. Ezt követően elmondja, hogy ő nagyon sok helyen szolgált már, néhány példát is ad. Azt mondja, kevés pap van, aki annyi helyen megfordult, mint ő. Böjt kezdetére készül Csomafalvára és Gyergyóremetére egy-egy hétre, és már előre örvend az emberekkel való találkozásnak.

1990. január 9. Feljegyzés.⁷⁸⁹ Az első felében az egyházban elkezdődő változásokról ír, például a görögkatolikusok önállósodásáról, a gyulafehérvári püspökség érsekséggé való emeléséről. Információi a televízióból és a rádióból származnak. Felkereste őt a tegnapi volt román

⁷⁸⁷ 0725. sz. irat

⁷⁸⁸ 0792. sz. irat

⁷⁸⁹ 0680. sz. irat

kántor azzal, hogy írni akarnak egy kérvényt, hogy kaphassanak ők is papot. Az egyházi helyzet után rátér a politikai helyzetre, amellyel alapvetően elégedetlen. Úgy véli, hogy semmi sem változik, hanem „csak a létrár(ó)l ledobták a kettőt”. A magyarság vezetőiről sem volt jó véleménye: „A mi vezetőink is gyengén mutatkoztak be a TV-nek adott beszélgetésükben. Sütő András. Kányádi Sándor. Még a legtöbbit ígér szavai alapján ítélve Király Károly.” Azzal folytatja, hogy „holmi atrocitásokról” is panaszkodott a román rádió, amelyeket Székelykeresztúron, Székelyudvarhelyen követtek el. Ő csak annyit fűz hozzá, hogy „majd meghalljuk később, hogy mi történt”. Ez utóbbi mondat azt jelenti, hogy szkeptikus a bemutatott információkkal kapcsolatban, és ugyanígy fogalmaz akkor is, amikor az új útlevéltörvényről ír: „Husz napot kell várni csak rá. 5 évig érvényes. Többször szabad utazni. Meglátjuk.” A feljegyzés utolsó részében azokról a csángó családokról ír, akik körülötte élnek, többnyire elítélő hangon.

1990. január 15. Feljegyzés.⁷⁹⁰ Repülnek a napok, mondja, bár rákérdez, hogy vajon a szabadság napjai-e ezek. Bár sokan hirdetik ugyanis a szabadságot, „a levegőben még a nyomasztó szorongás érezhető”. Ennek példázására egy békési történetet mesél el. Egy osztrák autó érkezett a faluba élelmiszerral. Ahogy írja, a sváb érzelmű emberek „szerették volna rátenni a kezüket”. Az autó végül a plébániára ment, és ott a hittanterembe rakodták le a rakományt. Míg az elosztásról vitatkoztak az emberek, a cigányok egy része türelmét veszítette, és behatolt a terembe. A plébános „a nagy utca kertjén” kergette őket, és a rendőrséget is segítségül hívta. A történet csattanója az, hogy a plébánosnak „nem volt azonban szerencséje ahhoz, hogy támogatást kapjon”. Ezt követően arról ír, hogy az általa analfabétának nevezett tanárok azt kérik, hogy német nyelvű mise is legyen, és a céljuk az, hogy „a templomba is bevigyék a meg nem értett mondatok sötét éjszakáját”. Ő ezt érezhetően nem helyesli. A szöveg befejezetlen.

A segélyről szóló történetben saját magáról harmadik személyben ír.

⁷⁹⁰ 0815. sz. irat

1990. január 27. Feljegyzés.⁷⁹¹ Azzal kezdi, hogy érezte az elmúlt napokban, hogy valami rendkívüli fog történni, és az aggodalma oka Kristóf volt. Az elmúlt hónapban két levelet is írt Mímónak, mondja, hogy „lépjén összeköttetésbe a rektorral. Mentse ki Kr.-t a bajból.” Aztán az előző nap vendége volt, egy paptársa és a kántora kereste fel. Röviden ismerteti az általuk hozott híreket, majd elmondja, hogy miután kikísérte a vendégeket, megérkezett Kristóf. A találkozás alkalmat adott arra, hogy elmondja a bánatát, ezt így írja le: „Leültünk. És megnyitotta a lelkét, hogy a túlsorduló fájdalom az én lelkembe is átömölgjön, ő pedig megkönnyebbüljön azzal, hogy velem oszthatta meg (n)agy-(n)agy gyötrelmét. Hát elbuktatták. Kapkodott szegény fűhöz-fához.” Mindenféle tanácsokat adtak neki. Egy szerzetes például azt ajánlotta, hogy menjen Bécsbe szerzetesnek, és „két év után már taníthat is. Nem kell nagyobbra vágynia.” Kristóf elindította az útlevel-igénylést, majd hazaküldte „az otthoniak nagy megrökönyödésére” minden csomagját, és elindult ő is. Ám előbb nem haza, hanem Gyöngyre ment Mihályhoz. Miközben ezeket elmesélte, megérkeztek a szülei is. Egyiknek reményt jelentett a bécsi lehetőség, másíknak kétségbeesést, mert nem szerette volna, ha „remete” lenne a fiúból. Ő igyekezett tompítani a fájdalmukat, mondja. Aztán elmentek, de vasárnap visszajönnek. Neki a saját hasonló, 1931-es története jutott eszébe, amikor a gimnázium 3. osztályában ismétlésre buktatták. Csak a templomban kereshetett nyugalmat, mondja, de nem látott kiutat. Aztán hallott a pápa afrikai utazásáról, és az újságírók megkérdezték tőle, hogy mit kíván Gorbacsov elnöknek. Ő azt válaszolta, hogy a Szentlélektől a tanács lelkét kéri számára. Vigasztaló gondolat volt ez most számára is, mondja, hiszen Kristóf számára is összeomlóban van egy szép birodalom, a vágyak birodalma. Nem keresett sem ételt, sem szórakozást, mondja, hanem egy csángó család, Veráék osztották meg vele az estét. Későre tudott elaludni, de másnap reggel megtalálta a megoldást. Kristóf kiveszi az útlevelét, és elmegy a szüleivel látogatóba Nyugatra. De előbb bead itt kérvényt egy német tanítói állásra, ahogy Ani-

⁷⁹¹ 0681. sz. irat

ka tanácsolta. Lakhat majd Anikáéknál. „De lélekben megmarad annak, aki ő: imádságos lelkű istent nagyon szerető teológusnak. Teológusnak? Igen, mert mi tanulni fogunk. Egy éven belül lesz püspökünk. Annak lesz hatalma arra, hogy Kr-fal rendelkezék. Annak joga lesz Kristófot olyan bizottság előtt levizsgáztatni, amely feljogosítja őt belépni ismét a Teológiára. Erre a jogra az indok az: Kristófra rányomta bélyegét a velem való szoros barátság.” Majd így zárja a feljegyzést: „Kristófnak ismét van szép célja, és mindannyiunknak vigasztaló reménye.”

A fű bizottság előtt való levizsgáztatásának itt megfogalmazott gondolata bizonyítja, hogy ő úgy vélte, a tanárok részéről való igazságtalan elbánás miatt kellett távoznia a főiskoláról, és nem a felkészületlensége miatt. A kivételes bánásmódot, amit az új püspöktől kér majd, személyes indoklással támasztja alá: azért kellene neki megengedniük, hogy egy bizottság előtt vizsgázzon, mert a fiút barátság köti hozzá.

1990. január 30. Jánoshoz írt levél, Gyöngyön keltezte.⁷⁹² Arra kéri meg őt, hogy adja át neki használatra azt a „kétmanuálos, pedálos harmóniumot, amely a fenti kápolnában volt”. Azzal indokolja a kérését, hogy az a harmónium a román gimnázium osztályában állt, és neki nagyon tetszett az, hogy néhány akkordot játszhatott rajta, és hozzáteszi: „életemben mindig vágyam volt, hogy én azt használhassam”. Most különösképpen vágyik rá, mondja, mert kapott egy hozzá illő motort. Arra kéri tehát a címzettet, hogy kínálja fel a templomnak a nála levő harmóniumot, az megteszi nekik a szolgálatot, és ő, Mihály megkaphatná azt a templomát. Halála után majd visszakapják, mondja, de addig is küld neki egy jó hangú, könnyen kezelhető harmóniumot cserébe, amelyen az unokái is gyakorolhatnának. Hozzáteszi: „Arra kérlek, hogy ne sokat töprengjél a dolog fölött. Ha elrendeződik az ügy elvileg, viszem autóval az enyémet, az az autó átviszi a Tiedet és hozza a pedálost hozzám.” Józsefnek is írna egy levelet, de mivel a címét nem tudja, arra kéri Jánost, hogy ezt a levelet mutassa meg neki is. Utóirat-

⁷⁹² 0348. sz. irat

ként hozzászözi, hogy sok visszautasítást kapott életében, azt kéri, hogy ez ne legyen azok tetézése, mert talán ez az utolsó kérése még életében.

1990. január 30. József atyának írt levél, Gyöngyön keltezte.⁷⁹³ A levél első részében arról ír, hogy régi iratai között rátalált Czumbel atya levelére, amelyben megkérte őt, hogy nézzen utána egy kedves kaplonyi fiú ügyének, aki teológus akar lenni. Azt mondta akkor neki Czumbel atya, hogy ha megteszi, amit kér, akkor ő, Czumbel bácsi kinevezi őt a kaplonyiak földi patrónusává. Ezt követően így folytatja: „A levélre a válasz az, hogy én, íme, Hozzád levelet intézek, és megújítom tavalyi kérésemet.” Majd elmondja, hogy a harmóniumot szeretné megkapni a címzettől. Az a javaslata, hogy „ne legyen akadálya holmi formáság, pl. hogy leltárban szerepel”, mert a másik harmónium pótolja. Majd így folytatja: „Tanácsokat nem kell ez ügyben kérni. Legkevésbé feleslegtől. A környezetnek azt mondhatod, hogy javításra megy, tökéletesítésre. Mert valóban tökéletessé válik az itt levő motorral, amellyel a harmónium vissza fog kerülni. Mikor? – Amikor hírért veszitek, hogy az örök hazába készültem és meg is érkeztem oda. Mert szeretnék az örök kórus harmóniumában is gyönyörködni.” Ezt követően jó munkát kívánva búcsúzik.

A levél elején emlegeti azt, hogy ő hogyan segítette volt a címzettet, és azonnal rátér a saját kérésére, mintegy jelezve, hogy a címzettnek most alkalma lenne viszonzani a segítséget.

1990. január 31. Egy ferences atya levele Tibi barátjához.⁷⁹⁴ Köszöni a gyászjelentést, Dobos Jánosról csak annyit tudott, hogy beteg. Kedves volt számára, mindig jó volt vele beszélgetni. Kornélia nővérrel találkozott a múlt nyáron, és fájdalommal látta és hallotta tőle, hogy „egészen letört”. Rényi kanonokról is azt hallotta, hogy súlyosan beteg. Van egy fényképe a címzetről, írja. Az aláírásban úgy fogalmaz, hogy „egy vénülő barát, 82 évvel a hátamon, a szem, a hallás, a beszéd hiá-

⁷⁹³ 0661. sz. irat

⁷⁹⁴ 0509. sz. irat

nyossággal nyugtató, és mindent elfelejtő agyat cipelő vándora a maradék ferenceseknek”. Olvashatatlan aláírással.

Talán a címzett adhatta oda Tyukodi Mihálynak a levelet azért, mert a levélből valamelyik információt akarta így megosztani vele. Elképzelhető, hogy Dobos János ny. főesperes halálának híre miatt, hiszen a korábbi levelezésből kitétnék, hogy Mihály is jó kapcsolatban volt a főesperessel.

1990. február 7. Angéla levele, Szatmáron keletkezte.⁷⁹⁵ Azzal kezdi, hogy megtöri a csendet egy kis beszámolóval. December 22-e óta új világ alakult ki körülöttük, mondja. Január 5-én járt Károlyban, jelentette az autót az adóhivatalban, amelyet „100-ért” vettek egy ismerős családtól, 25 km-t járt addig a Dacia 1300-as. Január végén újra Károlyban volt, kifizette „a bloc adót”, ami 310 lej volt, és kivette a címzett „adagját”: 2 kg cukrot, 2 félliteres olajat, egy vajat. Károlyban hagyta ezeket, ha arra jár, vegye el, mondja, mert „szabadon még nem lehet kapni”. Februárban nem szándékszik menni, mert fárasztó. Ibolya kérdezte, hogy mikor mennek legközelebb, hogy találkozhassanak. Ő április első felét javasolta, mert akkor résztát is süthetnének öccsének húsvétra. A diót azonban elhasználták karácsonykor, ezért kéri őt, hogy ha arra jár, vigyen diót és tojást. Ők, az apácák is nagy átalakulás előtt állnak. December végén kérvényezték, hogy adják vissza a zárda egy részét, amelyben jelenleg egy sportklub működik. Azt írja, hogy a püspök levélben kérdezte őket, hogy hol tudnának Erdélyben iskolát nyitni, hol vannak 70 év alatti tagok. Hát vannak elegenden, mondja. Azt írja, hogy „Rényi f. urat” megműtötték saját kérésére – már nem tudott nyelni, valószínűleg rákos. Egy plébános mondta, hogy amikor meglátogatja az öccsét, elvinné őt is, ezért kéri, hogy írja meg, mikor megy misszióra, hogy nehogy akkor keressék fel.

A „bloc adó” alatt a tömbház után fizetendő ingatlanadót értik.

⁷⁹⁵ 0659. sz. irat

(1990. január 17. körül) Datálatlan levél Gergely atyához.⁷⁹⁶ A dátum következtethető, mert kapcsolatban van a Jánosnak ezen a napon írt levéllel, és ugyanarra a lapra is írta. Örömmel értesíti, hogy Czumbil János „kint élő” kollégája szerzett számára „150 int.-t”, és hozzáteszi, hogy rendelkezésére áll 1200 „egység”. Ő tudja, hogy a címzett videót akar vásárolni. A kollégájuk azonban úgy gondolja, hogy nyugodalmasabb időket kellene várni, és „megértő és készséges polgárokat” kellene találniuk. Ha gondolja, Gergely kérje meg Jánost, hogy küldje el postán. Esetleg kérheti tőle a borotválkozófelszereléshez a szitát is. „Meg lehet kérni a szolgálatra. Mert készséges jó barát.” – teszi hozzá. Ha már itt van a küldemény, érdemes utánamennie. Mihály azt gondolja, hogy talál módot az intenciók elvégzésére. Kéri, hogy mellékeljen egy elismervényt róluk, és megírja nekik az elismervény rövid latin nyelvű szövegét. A levél aljára odaírja a szövegben említett kollégája postacímét.

1990. január 17. Jánosnak írt levél.⁷⁹⁷ Sok sikert kíván neki a következő munkáiban ott, ahol letelepedett. Látja, hogy a címzett megértette, hogy milyen változások történtek. Ő hozzáteszi, hogy „csúnya dolgok történtek egyházi síkon is”. Az egyházi ügyekre azonban csak utal, nem fejt ki. Azzal folytatja, hogy köszöni, hogy a címzett nem feledkezett meg a kéréséről, és mellékel egy vállalást, ezt fogja tenni Gergely is. Illetve nem is, mondja, hanem egyenesen az irodának fogják címezni. És lenne még egy kérése: azt szeretné, ha a címzett vásárolna neki egy „Universum 37 cm Portable FK4357” televíziót, legyen benne „Secam Ost system” is, majd hozzáteszi: „Ezt könnyen lehet hozni. A magyar vámnál csak be kell jelenteni, hogy van. Kiengedik. Fizetni a román vámnál sem kell. Nem nagy tárgy. Egy kézben el lehet hozni.” Siet befejezni a levelet, mert a címzetté kb. 20 napot jött.

⁷⁹⁶ 0722A. sz. irat

⁷⁹⁷ 0722B. sz. irat

1990. február 16. Kristófnak írt levél, ez a levél tartalmából derül ki.⁷⁹⁸ A megszólítás: *carissime*. Öröm számára, hogy jókedvvel ír a címzett, és mivel azt írta neki, hogy helyesen szeretne írni, ad pár tanácsot e téren. Örül, hogy van gépe, mondja, ne féltse, ő 15 évig rongálta, tartani fog még. Örül, hogy adhatta, és hogy rendbe hozták. Később említi, hogy írógépbbe szalagot a papírkereskedésben lehet venni, 20-30 lejért – de vigyázzon, hogyan teszi be. További tanácsa, hogy nem kell hetente gyónnia, elég 2-3 hetente. Régen hetente kellett, mondja, de ez megváltozott, ritkábban jobb. Azt helyesnek tartja, ha minden nap megy templomba. Ő most indul kététhetes kirándulásra, kéri a címzettet, hogy gondoljon rá. Ő, Mihály mindig megemlékezik róla. Gyergyóremetére és Gyergyócsomafalvára megy. Március 5-én ér haza, és azt kéri, hogy akkor legyen ott a Kristóf levele, hogy hazaérkezve már olvashassa. Ezt követően arról beszél, hogy máshol is szokás a templomban tapsolni, Olaszországban is, ne csodálkozzon a címzett ezen. Kéri, hogy muzsikáljon, mert őt az felüdíti. Gondoljon arra, hogy a nyáron átszaladnak a Zeneakadémiára, hogy ott végezzen tanulmányokat. Azzal biztatja őt, hogy könnyű lesz elvégeznie: „Nem kell ott lenni. Csak vizsgákra kell menned. Pár év múlva nem csak művész leszel, de diplomád is lesz róla. Én mindig így álmodtam a te jövődet.” – mondja. De hozzáteszi, hogy a döntés a címzett kezében van. Ő csak azért ad tanácsokat, mert például amikor ő Pesten volt, szerezhetett volna doktori címet teológiából is, de nem tette, mert senki nem hívta fel a figyelmét rá. Ezután témát vált, azt tanácsolja, hogy Kristóf mondja meg Anikának, hogy a házat ne adja el, hanem írassa az ő nevére, hiszen ő, Kristóf még fiatal. Nagyon sietve ír, mert az édesapjáék itt várják a levelet. A csángók jól vannak, mondja, egyik család megy el, de hozzáteszi, hogy majd jönnek mások. Egy másik család sokat emlegeti Kristófot, kívánják látni, majd a nyáron lesz alkalom. Azzal zárja, hogy kap Svájc-ból egy német nyelvű hetilapot, majd eljuttatja neki is.

⁷⁹⁸ 0669. sz. irat

Nem világos, hogy miért gondolta azt, hogy a zeneakadémián nem kell órákat látogatni, csak vizsgáznunk kell elmenni, de az anyagban nincs nyoma annak, hogy ő erről tájékozódott volna.

1990. február 19. Dászkál István, a nagyváradi egyházmegye ordináriusának körlevele.⁷⁹⁹ Címe: Visszatekintés. Az iratot annak kapcsán készítette, hogy nemsokára püspök kerül az egyházmegye élére, ezzel megszüntetve a püspök hiányában évtizedek óta működő ordináriusi rendszert. Mint utolsó ordinárius foglalja össze egy oldalban az eredményeit. A szöveg hangvétele hűvös, tárgyilagos. Saját érdemei között elsőként említi azt, hogy amikor 1947-ben Scheffler püspök hazarendelte Magyarországról az itt született papjait, a négy közül egyedül ő engedelmeskedett neki. És ott maradt a helyén az összelőtt templom mellett, még akkor is, amikor minden más paptársa elmenekült. De említi azt is, hogy nem folytatta az ingatlanok eladogatását, nem tartott fenn magának az egyházmegyei forrásokból háztartási személyzetet, anyagilag kímélte az egyházmegyét, és népszerűséget nem keresett. Van egy érdekes megjegyzése az összefoglaló végén, amely arra mutat rá, hogy milyen szigorúak voltak az egyházmegyei határok: az egyházmegyéből való áthelyezésekre, amelyeket az állam nyomására eszközöltek, úgy tekintett, mint amikor a diplomatákat *persona non grata*nak nyilvánítják.

1990. március 14. Köszöntő címet viselő körlevél a nagyváradi egyházmegyei hatóságtól.⁸⁰⁰ Ebben bejelentik azt, hogy a pápa Tempfli József váradolaszi plébánost nevezte ki váradi püspöknek, miután közel 70 évig nem volt saját és különálló püspöke az egyházmegyének.

1990. március 19. Román nyelvű levél, egy meg nem nevezett tanárnak írta.⁸⁰¹ A levélben gratulál a címzetnek, aki egy cikkében arról írt,

⁷⁹⁹ 2141A. sz. irat

⁸⁰⁰ 2142A. sz. irat

⁸⁰¹ 0660. sz. irat

hogy elérkezettnek látja az időt arra, hogy beszéljenek a csángók származásáról. A levélben megírja azt, hogy őneki történelemtanári diplomája és filozófiai doktorátusa van, és érdekelte a csángók ügye, járt náluk, és segített is pár családnak áttelepedni Szatmár megyébe.

1990. március 21. István atyának írt levél.⁸⁰² Hazaérkezve köszöni a látogatásukat, két dolgot azonban meg kell magyarázzon. Az egyik az, hogy sajnálja, hogy a káplán atyát nem kínálta meg borral. Ezt így indokolja: „Tudvalevőleg én nem iszom alkoholt. Vacsorámhoz, tea ízesítésére volt előkészítve. Gondoltam a kínálásra, de nem volt poharam, és a Püspök atya holmijai között nem ismerem ki magam.” A másik az, hogy míg Marosfőn volt, „befutott” hozzá egy Kistestvér című folyóirat, amely hozza a szép Mária-éneket. Ő azt előzőleg egy esperestől hallotta, és az volt az érzése, hogy ő az utolsó két hangot *d* gyanánt énekelte, ezért bátorkodott a címzettnek szólni, és kifogásolni az utolsó két hangot. A harmadik megjegyzése, hogy nagy sietve megígérte, hogy jövő nagybőjtre elmegy „Gy-stiklódra” (?), de utólag hozzáteszi, hogy ha él, mert azt az ő korában már nem lehet tudni. Most kapta Lajos püspök levelét, amelyben kéri, hogy március 25-e és április 1-je között menjen Dánfalvára missziózni. Marosfőn megígérte neki, hogy vállalni fog ilyen kíséreteket, és most szaván fogta, mondja.

1990. április 5. Angéla levele, Szatmár(németiből) keltezi.⁸⁰³ A levelet írógéppel írta, ami ritka nála. Tegnap jött haza Nagykárolyból, és míg ott volt, elmentek Gyöngyre is, de nem találták otthon az öccsét. Hagyott a nagykárolyi lakásban mézes tésztát neki. Csak egyfélélt sütöttek, de abból sokat. Nem szükséges sietnie érte, mert hónapokig eláll. Ibolya arra kéri, hogy ne vigye el az aragázkályhát még a nagykárolyi lakásból, mert míg a bútor és az ágyneműk ott vannak, nem lesz min főzni, amikor odamennek. Megemlékeztek Ibolyával április 5-éről. Ezért is keresték fel őt. Ibolya már kevés részletre emlékszik, de ő,

⁸⁰² 0686. sz. irat

⁸⁰³ 2119. sz. irat

Angéla minden részletre. Végül megjegyzi, hogy óriási munka vár az öccsére a kertben, de amit bír, azt megcsinálja, a többi marad – nyilván azért írja ezt, mert ott jártak, és úgy látták, hogy el van maradva a kerti munkákkal. A levélben arra is megkéri, hogy unokahúgának szerezzen egy németországi helyet, ahová elmehet nyáron, hogy nyelvet tanuljon. Az utóiratot nem géppel, hanem kézzel írja – itt ő javasol valakit, akitől az öccse megkérdezhetné a nyelvtanulási lehetőséget.

Április 5-e Mihály felszentelésének napja, nővére mindig megemlékezett a napról.

(1990.) április 10. Távirat, amelyet doktor Tyukodi Mihálynak küldtek.⁸⁰⁴ A távirat űrlapját kézzel írott szöveggel töltötték ki. A szöveg egy meghívó, amely az alulírott beiktatási ünnepségére, illetve püspökké szentelésére hívja meg a címzettet, amelyre április 29-én délelőtt 10 órakor kerül sor Csíksomlyón. Kéri, jelezze érkezését és kísérőinek számát.

1990. április 11. A püspöknek írt levél, Gyöngyön keltezte.⁸⁰⁵ Illett volna korábban kifejeznie örömét a „nagy Hír vétele után”, mondja, de azzal mentegetőzik, hogy idegenben volt. Biztosítja őt arról, hogy „nap-nap után” nem szűnik megemlékezéseiben kegyelmet kérni számára. A körülöttük zajló események láttán sajnálja, hogy „Áron pk atya ezeket nem érthette meg”, és ez a címzett szüleire is vonatkozik. Megköszöni a csíksomlyói nagy ünnepre való meghívást, boldog névnapot és kegyelmekben gazdag szentelést, valamint „sokakat boldogító püspöki Életet” kíván, tiszteletteljes kézcsókkal.

1990. április 12. Meg nem nevezett atyának írt rövid levél, Gyöngyön keltezte.⁸⁰⁶ Rég illet volna levelet írnia, mondja, de nem volt ideje, mert „kint” volt Erdélyben, Gyergyóremetén, Csomafalván, Marosfőn

⁸⁰⁴ 0678. sz. irat

⁸⁰⁵ 0676. sz. irat

⁸⁰⁶ 0667. sz. irat

és Csíkdánfalván dolgozott. Most is nagyon siet, mert már elkésett, ugyanis nagycsütörtök van. Esti szolgálatában majd megemlékezik róla. Azzal zárja, hogy nemsokára megint ír.

1990. április 12. Angéla levele, Sz(atmár)on keltezte.⁸⁰⁷ Minden jól sikerült, mondja, mindenki elégedett volt, a maradékot (talán ételt) elosztották. Még vasárnap este elment Jancsi és Feri, és elszámoltak mindent. Feri azt mondta, hogy 40 l benzin fogyott az ide-oda fuvarozással, ezért adtak neki 5000 lej benzint és még 5000 lejt a fáradozásért. Ez utóbbit nem akarta elfogadni, de Jancsival és Ibolyával rábeszélést. Így a teljes költség 34 000 lej lett. Ezek után elmondja, hogy hozott a posta az ő nevére 10 000 lejt, Békés Márta adta fel Nagybányán. Nem jelezték, hogy mire küldik, és az egyik nővér boldogan bekönyvelte. Ezután jött meg a címzett távirata, hogy adjon Verának 10-et. Így aztán feltételezték, hogy valahol találkozott Mártával, és kérte, hogy küldjön el a címére 10-et. Vera elvitte még szerdán. Azonban a címzett küldeménye ma jött meg. Most már várják, hogy megtudják, hogy Békés Márta mire küldte. Ibolyával úgy tervezik, hogy nyáron egy hétre elmennek Károlyba, hogy az ágyneműket kimossák, de ez augusztusban lesz, mert neki Szent Vincéig sok a dolga. Jó lenne, ha az öccsük is el tudna jönni augusztusban. A nagyhétre sok kegyelmet kíván.

1990. április 22. Pál atyának, a nagyméltóságú püspöknek írt levél.⁸⁰⁸ Azzal kezdi, hogy megkapta a paptársa által hozzá intézett kérést, és küldi a két beszédet. Mindkettőt magyar fordításban is küldi. Azt tanácsolja, hogy az egyiket Sipos atya mondja el magyarul az ünneplőkhöz, majd lerövidítve latinul az érsek úrhoz, majd a másodikat a felszentelt püspök intézze rövidített formában a szentelőkhöz, és utána mondja el a népnek magyarul az egészet. De talán mások másként látják, mondja. Mint volt spirituális sok kegyelmet kíván a szenteléshez.

⁸⁰⁷ 0784. sz. irat

⁸⁰⁸ 0678. sz. irat

Figyelemre méltó az, hogy 1990-ben őt kérték fel a püspökszentelési ünnepségen elhangzó beszédek megírására, és ő el is készítette latinul és magyarul is. Mivel a levélben úgy fogalmaz, hogy küldi a szöveget és a magyar fordítást is, feltételezni lehet, hogy eredetileg a latin szöveg megírására kérték. 1990. május 1-jén szentelték püspökké Reizer Pált a szatmári egyházmegyében.

(1990. április 22.) Datálás nélküli, latin és magyar nyelvű szövegek, több példányban.⁸⁰⁹ Valószínűleg az 1990. április 22-én keltezett levélben említett köszöntőbeszédek másolatai, valamint munkapéldányai. Az utolsó oldal egy kézzel írott levél a püspökhöz címezve, amelyben leírja azt, hogy gyöngyi magányába is eljutott a püspökszentelés híre, és céloz a címzettel kapcsolatos emlékeire.

1990. április 25. Adolf atyának írt levél, Gyöngyön keltezte.⁸¹⁰ Régen kellett volna írnia, hogy megköszönje a számára küldött lapot, amit a címzett szerkeszt. Minden sorát érdemes volna lefordítania a híveinek, mondja. Közben megkapta a levelét is, melyben írja, hogy csomagot küldött neki. Kéri, hogy ne küldjön több csomagot, mert ez már a sokadik csomag, amit feltettek, és ő nem kapja meg. Találkozott a püspök atyával azután, hogy a címzett felkereste őt, mondja, és a püspöknek jólesett a címzettel való beszélgetés. Aztán a lapjából olvasta, hogy mennyi kapcsolatot sikerült létrehoznia. A lugosi beszámoló tele van hibákkal, mondja, biztosan kézirással kapták meg az anyagot, és nem tudták kiolvasni. Náluk nagy a készülődés, az új püspökök közül öt volt tanítványa „a jassi Gergelyt is beleértve”. Kéri, hogy keresse fel őt is, ha majd erre jár, hiszen aszfaltos út vezet Béltektől az ő házáig. Mert ott a világ vége, teszi hozzá.

1990. április 28. Angéla levele, Sz(atmár)on keltezte.⁸¹¹ Váradon volt püspökszentelésen, és ott adta a kezébe a mellékelt névjegykártyát egy

⁸⁰⁹ 0780. sz. irat

⁸¹⁰ 0670. sz. irat

⁸¹¹ 0783. sz. irat

paptársa. Úgy látszik, teszi hozzá, hogy utazni fog az öccse, és alkalma lesz felkeresni azokat, akik azon szerezpelenek. A csíkdánfalvi palást és a stóla egy hónap múlva lesz készen, eddig nem volt anyagjuk. A károlyiakról nem tud semmit. Ibolya elment az övéihez, és ha visszajön, majd ír. Arra kérte, hogy szerezzen unokahúguknak lehetőséget „német-szóra”, mert német nyelv nélkül nem boldogul. Ő csak apácákat ismer, és azokkal nem tudna beszélgetni a lány, nem lenne közös témájuk. Kéri öccsét, hogy gondolkodjon ő is ezen.

(1990. május 1-je után) Levél a püspöknek.⁸¹² Kifejezi örömét azért, hogy a címzett elkezdhette főpásztori munkáját, és megköszöni azt, hogy vendége lehetett Marosfőn is. De a két mondat közé beékel még egyet: „Csendes magányomba is eljutottak a hírek azokról a nehézségekről, amelyeket a gonosz támasztott.”

Nem derül ki, hogy miféle nehézségekre céloz, de ő és a címzett feltehetően ezt tudták, és ez az összekacsintás fontos. 1990. május 1-jén volt a püspökszen-telés, amire céloz a levél.

1990. május 3. Antal atyának írt levél.⁸¹³ Úgy értesült, hogy a címzettnek szüksége lenne arra, hogy ő helyettesítse. Kéri, hogy írja meg, mikor esedékes, hogy vízumot kaphasson. Hozzáteszi, hogy szüksége van az ordinárius hivatalos iratára. Kéri, hogy ezt úgy kérje neki a címzett, hogy legyen 10-10 napja előtte és utána. A kérést azzal magyarázza, hogy ha hosszabb időre kéri a vízumot, az nyugodtabbá teszi az ügyét. A viszontlátás reményében üdvözlí.

1990. május 6. Angélnak írt levél.⁸¹⁴ A levél névnapí köszöntőnek indul, de a többi része a termés állapotáról szól: sok a munka a ház körül, mondja, de nő a hasznos növény is. Szép a kukorica, nemsokára lehet kapálni. Szilva nemigen lesz, meggyre van kilátás, és a szőlő is jól

⁸¹² 0648. sz. irat, kézzel írt piszkozata: 2125. sz. irat

⁸¹³ 0668. sz. irat

⁸¹⁴ 0674. sz. irat

indult. Most felében dolgozzák, mert nem volt ideje kimenni, hiszen négy hetet töltött missziókban Erdélyben.

Ezt a levelet valószínűleg nem Angélnak írta, mert őt sosem szólította leveleiben a polgári nevén.

(1990.) június 17. János levele, az évszámot nem tüntette fel.⁸¹⁵ Régen várta a beszámolóját, örömmel olvasta. A levélnek első részében a baráti, ismeretségi körben hirtelen elhunytakról számol be. Ezt követően elmondja, hogy kezelésekre jár egy ideje, mert szinte teljesen elment a hangja. Hetekig volt Nagybányán kezeléseken, és csak hétfőeken ment haza. Most véget értek a kezeléseik, mondja, de még mindig fátyolos a hangja, misézni nem tud, csak concelebrálni. Megkapta az útlevelet és menni fog Németországba, felsorolja, hogy kiket hol látogat meg. Ha ott lesz, megpróbál intenciókat szerezni. Reméli, hogy ott is eljut egy orvoshoz és megvizsgálják, hátha vissza tudják hozni a hangját. Nagybányán prosztatavizsgálaton is volt, minden rendben van, azt mondták. Az utat részletekben teszi meg, mondja, már ő is érzi a 76 év terhét, és ez már valószínűleg az utolsó földi kiruccanása lesz. A templomba azért minden nap bejár segíteni, otthon pedig csendben pihen, olvas, tévézik. Azzal zárja, hogy mindent leírt, ami érdekelheti, üdvözli a címzett nővérét is.

1990. június 24. Paptársának, barátjának írt levél.⁸¹⁶ Azzal kezdi, hogy Szent János főünnepén töprengett azon, hogy milyen legyen a mise és a zsoltószma, és ehhez egy kalendáriumot vett kézbe. A könyv júniusnál nyílt ki, Szent Vilmos ünnepénél. Ezt követően elmondja, hogy kisegíteni járt Mátészalkán, és elmeséli, hogy milyen kalandos útja volt oda és visszafele is. Hazatérve azon gondolkodott, hogyan segíthetne a mátészalkai kollégájának, akit operálni fognak, amikor „szép” levelet kapott a püspöktől, aki azt kéri tőle, hogy valósítsa meg a neki tett ígéretét, és menjen tanítani Gyulafehérvárra. Korábban hívták,

⁸¹⁵ 0679. sz. irat

⁸¹⁶ 0663. sz. irat

hogy vállaljon munkát az egyházmegyében, de oda nem szívesen menne. Elmondja, hogy latint kellene tanítania. Ami a választát illeti, így ír: „Egy percig sem töprengtem. (...) azt el kell mondanom, hogy Kal. Sz. József áll előttem, aki 60 éves korában alapította a rendet és még 80 éves korában is frissen tanított.” Azt tervezi, hogy csak két évre megy, de két év alatt nagyon sok fiút bevezethet a latin nyelv titkaiba, mondja. A címzettnek mondja el először a tervét, mert ő közel áll a lelkéhez. A továbbiakban témát vált. Megérti a címzett édesapjával való kapcsolatát. Ő mindig is nagyra becsülte az édesapját, lehet, hogy a nyáron meglátogatja. Ezt követően Kristófról ír. Nem indította volna a teológiára, mondja, ő nagy muzsikust látott benne, de így akarta a fiú: „Ugy elmerült az imaéletbe – hogy azt fontosabbnak tartotta a tudományokba való elmerülésnél. És főképpen: évekig nem aludta ki magát. Még szerencse, hogy idegileg össz(e) nem roppant. Most, hogy alszik rendesen, jókedvű régi ember. Kármelita akar lenni. Ott kint. Próbálom lebeszélni. A mieink nem tudnak ott egész emberek lenni. (H)íányzik nekünk, amit az ottani középiskolák adnak! És ezt pótolni vajmi nehéz. Ő itt nálunk szeretett lelkipásztor lehetne. (...) Ha most jönne velem oda, ember lehetne belőle. Na, jó, Deus providerbit.” A következőkben arról ír, hogy valaki, aki nála járt, azt kérdezte, hogy „igaz-e, hogy R. F-et üveg-koporsóba temették?” Ő azt válaszolta, hogy nem tudja, nem volt ott. Magáról annyit, mondja, hogy a címmel 1948-ban ismerkedett meg, 50-ben került börtönbe, 55-ben hívták meg tanítani, tehát a börtön után 40 évvel, a Fehérvárra érkezésének 35., az eljövételének 25. éve után tér vissza ismét, ami egyben a Márton Áron születésnapja is. Ezt a napot 1965-ben jegyezte meg, és amikor már nem volt Fehérváron, akkor is pár nappal előtte mindig megjelent, hogy köszöntse őt. „Egyszer azt mondta: El is várom tőled.” Boldog névnapot kívánva búcsúzik.

1990. június 28. Gyöngyön keltezi a levelét, egyik paptársához szól, a címzettet nem nevezi meg, hanem csak ünneplő atyának szólítja.⁸¹⁷

⁸¹⁷ 0369. sz. irat

Ezüstmiséje alkalmából küldi üdvözlőlevelét paptársának. Azt írja neki, lélekben ott lesz. Szellemesnek írja a címzett levelében levő megjegyzést, mely szerint a címzett öregszik, ő, Mihály meg fiatalodik. És milyen igaza volt, mondja, de hogy miért mondja ezt, azt a következő két hónapban mondhatja majd el.

A következő két hónapban történő esemény, amelyre utal, nyilván az lesz, hogy visszamegy tanítani, őszől már nem Gyöngyön él, hanem Gyulafehérváron.

(1990. június 28. körül) Istvánnak írt levél, nem datálta.⁸¹⁸ Mivel az előző levéllel egy lapon szerepel, feltehetően június 28. körül írhatta. Azzal kezd, hogy örül annak, hogy a címzett nem veti a szemére a hanyagságát. Arra kéri a címzettet, hogy ne küldjön neki több csomagot, mert az az általánosan elterjedt információ, hogy „megdézsmálják” a csomagokat, és itt bemásol egy ezzel kapcsolatos újsághívrésztet is. Elmondja, hogy ne várja a címzett, egyhamar nem fogja meglátogatni, mert elígérkezett tanárkodni. A mostani püspök az ő volt tanítványa, aki azt mondja, hogy energiában nem fogyatkozott meg, és ragaszkodik hozzá. Gyakran volt kiségetni a szomszédban, és itt Mátészalkát említi. Ott ebédelt, otthon vacsorázott, mondja, utalva arra, hogy rövid az út. Megkapta a burgundi képeiket. Ő maga nem járt még Franciaországban, de hát mindent nem láthat a nagyvilágból. Ezután újra a püspökéről ír dicséző szavakat, majd arról beszél, hogy a német közösségeket „szétverte az élet”, és a házaikba hol a szatmáriak járnak hétvégi kirándulás gyanánt, hol mások költöznek beléjük. Még szerencse, mondja, hogy vannak, akik megmaradnak. Végül még egyszer megköszöni a címzett hozzá való kedvességét.

Az első soraiból kiderül, hogy egyáltalán nem emlékszik, mikor írt utoljára a címzettnek levelet. A levélnek nincs egy határozott gondolatmenete, egy-két mondatot szán egy gondolatmenetnek, és utána minden átmenet nélkül vált egy másikra.

⁸¹⁸ 0370. sz. irat

1990. augusztus 29. Dászkál I. levele, N(agy)v(árad)on keltezte.⁸¹⁹ Elmondja, hogy épül a címzett lelkesedésén és áldozatkészségén. Ő épp költözik Nagyváradra. Az ifjúsággal majd valaki más fog foglalkozni, ő jót továbbra is tehet, de nem kell őt meghaladó feladatokat viselnie. A posta nem egyszer visz neki nyomasztó kiadványokat, amelyekből kiderül, hogy az egyházon belül is ellenségeskedések vannak. Most olvas egy angol nyelvű írást, amely a tridenti mise „triumfális” visszatéréséről beszél (kiemelés az eredetiben). Ezután a munkában megviselt, az információözöntől leigázott embertársait sajnálja. Azzal zárja, hogy a címzett levelét mindig szívesen veszi, és mint tapasztalhatta, mindig válaszol.

1990. augusztus 30. Ibolya rövid, kézzel írott levele, keltezés helye Z(ilah).⁸²⁰ Megkapta a címzett levelét, örült, hogy az gondolt rá. Gratulál a régi-új munkahelyéhez, és arra kéri, hogy ha ott megy el, menjen be hozzá.

1990. szeptember 5. Feljegyzés.⁸²¹ Az utolsó Gyöngyön töltött napján írja, amikor már összecsomagolva készül Gyulafehérvárra költözni. Elmondja, hogy már napok óta készül, de csak előző nap tudta meg, hogy szeptember 6-án viszi egy ismerőse. Pedig még nincs útra készen, még felvillan valami, ami elmaradt. Közben elaludt, négy órát aludt, egy órát szolgált, és újra csomagolni kezdett. Kristóf jutott eszébe, előző nap tudta meg, hogy szerencsésen megérkezett Münchenbe. Egerbe nem fogadják be, írta neki valaki. Ez utóbbi információhoz csak annyit tesz hozzá, hogy „legyen a jó Isten akarata”. Előző este átadta a házát egy csángó fiatalembernek, akinek a nevét is leírja. Szerette volna, ha már nős lett volna. A templomában és a házban is rend látszik. Várja az ismerősét, hogy induljanak. A szöveg alá dátumot írt: „1990. szeptember hat csütörtök”. A napot betűkkel írja, ez szokatlan nála. A lapon

⁸¹⁹ 0788. sz. irat

⁸²⁰ 0367. sz. irat

⁸²¹ 1187., 1196. sz. irat

lennebb azonban még folytatja a feljegyzést.⁸²² Mielőtt elindulna, el akar mondani valamit, ami a lelkét nyomja karácsony előtt óta. Egy évtizede hallja azt, hogy ő idegbeteg családból származik. Ezt onnan eredezteti, hogy a vásárhelyi nővérek az Adél jelzőjét rájuk is átragasztották. Nem sokat adott rá, ám a télen, december 21-én otthon elhangzott egy mondat, ami őt bántotta: „Dec. 21-én este Károlyban a családi házban ültünk hármásban. Akkor halottam elhangzani, hogy ideg... / no, no, a szó kissé elbizonytalanodott, aztán kapta a második részét: ... gyenge vagy.” Ő elnémult, elgondolkodott, majd hazament az éjszakai vonattal. Az vigasztalja, hogy Jézust is rokonai magukkal akarták egyszerű vinni, mert „az a hire járta, hogy eszét vesztette”, majd azzal zárja a gondolatmenetet, hogy ő lenézve, megvetve élt egy évtizedet, 11 évet. A jelenlegi fordulatot így jellemzi: „Most valósította meg b- e- Márton püspök atya, amit Czumbel Ord. urnak írt 65-ben: mihelyst lehet visszahívom. Ameddig Isten erőt ad, bizonyíthatom igazamat.”

A szövegből kiderül az, hogy ezt a fordulatot úgy értelmezi, mint az igazságtétel pillanatát, amikor a félreállítottként megélt státuszából újra előléphet, és visszatérhet a katedrára.

1990. november 1. Istvának írt levél, Gyulafehérváron keltezi.⁸²³ Azzal kezdi, hogy írt egy levelet neki korábban is, de az „eltűnt”. Örvend, hogy híreket hall régi hazájából, mert az elmúlt két hónap elég volt ahhoz, hogy olyan távolinak érezze, mintha nem is e világon volna Gyöngy. Elmondja, hogy az intézetben lakik egy lakásban, pontosabban egy szobában, amelyet 30 évvel ezelőtt ő épített, és akkor nem gondolta volna, hogy lakni is fog benne. Ezt követően az oktatásról ír. Sokat kell tanuljanak a diákok, mondja, de talán legtöbbet nála, és ott is főleg az órákon. Ő sokat készül az óráira. Elmondja, hogy a napi program a következő: reggel fél hétkor hárman szolgálnak a templomukban, majd délelőtt 6 órát tanít, délután pedig otthon dolgoznak. A tanárok mennek a termekbe, mint osztályba, mondja. Van az iskolának

⁸²² 1197. sz. irat

⁸²³ 0623. sz. irat

autóbusza, már voltak kirándulni Nagyenyeden. Karácsonykor szeretnének kirándulni menni, de csak a tanárok, és repülővel, ezt még meglátják. Mindenkit üdvözlöl.

1990. december 16. Paptársának írt levelet.⁸²⁴ Előbb a körülötte zsi-bongó diákokat említi, és röviden a feladatait. Majd az értéktelenedő pénz kapcsán írja, hogy nem sikerült még intenciókat szereznie a címzettnek. Arról is beszámol, hogy hallotta, odahaza P. Dömjén jól van. A saját falujában egy családapa haláláról ír, majd arról, hogy elhunyt az a fiatalember is, akire a házat bízta – elütötte a vonat, talán részeg lehetett. Elújságolja, hogy készül egy szentföldi kirándulásra, és azt is megemlíti, hogy az előző évben szentelt hat püspök mind tanítványa volt. Egy érdekes mozzanatra tér ki: az ajtaja előtti folyosón a fiúk „lábukkal ritmust vernek és gitárral éneket kísérgetnek”. Majd egyszerre csend lesz, mert közben becsengetnek. Erről eszébe jut az, hogy a címzett is befogadta volt annak idején őket, vakációzó legényeket, és foglalkozott velük, amit ő megköszön. Végül megemlíti azt, hogy a következő nyáron kaplonyi öregdiákok számára terveznek találkozót, és felsorol pár nevet, akikre számít, a címzettet is beleértve.

(1990. december) Ginának írt levél.⁸²⁵ Az utóiratból kiderül, hogy egyik tanítványának a lánytesvére az illető. Két képeslapot kapott tőle, amelyekre válaszol. Jókívánságai után elmondja, hogy nemsokára vakáció lesz, a fiúk hazautaznak, és ő magára marad. Ezért meghívja a címzettet „lelki látogatásra” otthonába. Ő is benéz hozzá, bár nem tudja, merre keresse, ezért a kis kápolnájukra gondol, ahol együtt imádkoznak. Utóiratban jelzi, hogy egy fényképet küld, amelyen a könyvtár látszik, és annak szomszédságában dolgozik a címzett testvére, vizsgákra készülvén.

⁸²⁴ 1192. sz. irat

⁸²⁵ 1193. sz. irat

(1990, a téli vakáció első napja) Feljegyzés.⁸²⁶ Nem is tudja, mikor ült gép előtt, mert még a percei is „kiszabva kerülnek felhasználásra”. Heti 19 óra tanítás mellett látja el a papi feladatait is. Míg a diákok reggeliznek, ő a táblára írja a következő latinóra szövegét. Így nyitott rá egyik kollégája, aki őt kereste, és amikor ránézett a táblára, ennyit mondott: „De szép.” Itt elmondja, hogyan tanít. A táblára írt szöveget elemzik, és onnan tanulják a szavakat, fordításával pedig a nyelvtani szabályokat. Ez azért fontos, mert nincs mindenkinek tankönyve. A szabályok bekerülnek a füzetbe, és ő észben tartja, hogy mi nem fordult még elő. Az, hogy mit tanulnak a diákok, a rögtönzésekből és az évharmadi dolgozatokból állapítható meg. Témát vált, és elmondja azt is, hogy mi foglalkoztatja épp a tanári kart. Vitatkoznak arról, hogy a diákoknak kötelezzék-e a mindennapi szentmise-látogatást és a szentáldozást. Ő ezt a kötelező látogatást támogatná, ha döntenie kellene. Csend lett az épületben, amelyben a következő három hétben ő egyedül lesz. A szomszédságában van egy pedálos harmónium, és ennek örül, mert nem kell messze mennie, ha énekelni akar. Itt újra visszatér az oktatásra, és elmesél egy esetet, amikor a diák munkájának értékelésével volt gondban. Azzal kezdi, hogy sokan távoznak jó emlékekkel vele kapcsolatban, de vannak, akik nem. Egy diákja szeretett volna 8-as általános jegyet kihozni, ám csak 7-ese volt. Ő megjegyzi, hogy valóban 7-est adott a dolgozatára, 8-asa csak a jó latinosoknak volt. A diák azonban állandóan járt utána, lépten-nyomon a sarkában volt. Amikor újra felkereste a szobájában, arra kérte a diákot, hogy deklináljon két szót: domunus bonis. A diák elakadt. Ő erre elment, és beírt egy négyest erre a feleletre. A százhet diákjából egyetlenegy marasztalt el, akinek nem volt ambíciója ahhoz, hogy egy délután közösen megtanulják az első deklinációt. Minden tanár panaszkodott rá, de csak ő buktatta meg. Végezetül említi, hogy egy kollégájával másnap elmegy haza szétnézni a háza körül, és utána Szebenbe megy helyettesíteni, majd karácsony estéjén újra otthon lesz.

⁸²⁶ 1191. sz. irat

A tanítási módszereiről máshol nem nagyon ír, ezért is fontos ez a feljegyzés. Kérdés, hogy miért készítette el több példányban ezt a feljegyzést.

1990. december 26. Feljegyzés.⁸²⁷ Az előző napok eseményeiről számol be. Két kollégájával indult útnak autóval. Egyiküket útközben le-tették, a másikkal meghitt beszélgetést folytatott az életükről. Zilahon pihenni akartak, de a húga nem volt otthon, így továbbmentek. Béltek-re vitette magát. Onnan Kornél vitte haza Gyöngyre. Megtudta tőle, hogy Kristóf Passauban teológus. Gyöngyön látta, hogy a fiú, akire bízta a házat, mindent felforgatott. Bár a falubeli ismerősei, akiket meg-látogatott, és bélessel is megkínálták, felajánlották, hogy aludjon náluk, a saját házában maradt. Megajándékozta őket dióval. Párszor próbálko-zott a füttyszavával, és végül előjött a kutyája is. Azt írja, hogy már ezért megérte hazamennie. Reggel négyre ment utána Kornél, és kivit-te az állomásra. Meghonorálta a fáradságát. Szebenbe utazott, ahol este tízkor misézett, majd rögtön utána Vizaknára utazott. Vizakna állomást eltevesztette a leszálláskor, és vissza kellett gyalogolnia. Végül ott tar-totta az éjféli misét, beteget látogatott és gyóntatott. Meghívták ebédre, majd utána kikísérték az állomásra, kezébe adták a vonatjegyet is, és hazautazott.

1991. január 1. Körlevél, amely tartalmazza a püspökség Újévi Szó-zatát.⁸²⁸ Aláírója a püspök és a segédpüspök. Azt kéri a bevezetőben, hogy a plébánosok szó szerint olvassák fel. Említik benne azt, hogy bár nagy reményeik voltak a 89-es fordulatot követően, ezek nem teljesül-tek maradéktalanul. Azt szeretnék, ha ott folytatnák, ahol 41 éve abba-hagyták, és ennek feltétele az, hogy kapjanak vissza mindent, amit el-vettek tőlük: iskolákat, földeket, épületeket, és elsősorban jogukat. Bizakodó hangon új kezdetről beszélnek a levélben.

⁸²⁷ 1194. sz. irat

⁸²⁸ 1210. sz. irat

1991. január 1. Feljegyzés.⁸²⁹ Az első felében néhány, az intenciószűzetéről szóló gondolata után elmeséli azt, hogy a szatmári irodaigazgató látogatta meg, és azonnal vitte is őt magával „elegáns kocsijával” Zalatnára, ahol misét tartottak, és ahol ő, Mihály az ünnepi beszéd helyett egy körlevelet olvasott fel, majd románul is elmondott pár gondolatot. A mise után ebéden vettek részt hatan, köztük a segédpüspök is. Olyan témákat érintettek, mint a Kis Szent Teréz története. Említi egy paptársát, aki Rómába készül, és egy másikat, aki a teológiára kerül tanítani. A feljegyzés második felében az élete évtizedeinek első éveit próbálja felidézni abból az alkalomból, hogy épp 1991-et mutat a nap-tára.

1991. január 7. Kristóf levele.⁸³⁰ Passauban keltezte. Szerencsésen megérkezett, mondja, és most az olvasóteremben ülve írja a levelet. Levelében leírja az útját, autóval indult el, feltehetően Gyulafehérvárról. Kolozsváron megálltak, mert nem ment az autó, és ott kipucoltatták az alkatrészeit. Budapestig utazott autóval, ott vonatra szállt és Passauig utazott. Itt megvásárolta Anuska néninek a szükséges gyógyszert, majd busszal hazautazott szüleikhez. Elmesélte szüleinek is a tervüket, és azok örömmel vették tudomásul. Megkapta Mimó levelét, aki panaszkodik arról, hogy milyen nehezen élnek. Úgy döntött hát, hogy csomagot küld neki, és abban elküldi az Anuska néni gyógyszerét is. Kérdezi, hogy az Uwe édesapjától küldött, német nyelvű levelét vajon megkapta-e a címzett. Továbbá elmondja, hogy felhívta őket és közölte velük, hogy nála van a pénzük, esetleg menjenek utána. Sajnos nincs banki folyószámlájuk („kontószámjuk”), pedig ő utalhatná nekik. Arra kéri a címzettet, hogy írjon nekik, és javasolja, hogy nyissanak folyószámlát. Megköszöni a címzettnek a vendégszeretetét, és Anuska néni-nek is a finomságokat. Kéri, hogy várjon türelmesen, míg Mimóhoz megérkezik a csomag és benne az orvossága. Végezetül a tavaszi időt említi, és azzal zárja, hogy várja a címzettől a friss híreket.

⁸²⁹ 1195. sz. irat

⁸³⁰ 0811. sz. irat

Hehelysírása esetleges, a rövid és a hosszú magánhangzókat helytelenül használja, de a j-by betűket is rosszul használja.

(1991. január) Levél, tartalmából ítélve Kristófhoz.⁸³¹ Az első fele egy visszatekintés a papi karrierje első felére. A saját primíciájáról szól előbb: volt már abban a templomban vagy 12 primícia is, de olyan még nem volt, hogy egy kilencgyermekes családnak nyolc élő tagja ünnepeljen. Említi, hogy fényképeket készítettek az udvaron, és ezeket ő maga nagyította Nagyváradon Bogdánffy tanár úr készülékeivel. A kaplonyi Szent Antal-búcsún a gyóntatásban segédkezett, majd kora reggeli misét is tartott. Ekkor kapta a hírt, hogy Kolozsvárra kell mennie tábori lelkészi kiképzésre. Valahol az iratai között ez le van írva részletesen. Augusztus végéig tartott ez, és utána indult Krasznabéltekre, hogy elfoglalja a segédlelkészi helyét. Ott ismerkedett meg Kristóf szüleivel, akik akkor gyermekek voltak. Tíz hónapot töltött ott. Utána Rómába készült tanulni, „ha az angolok és az amerikaiak be nem vonultak volna Olaszországba”. Jólesett neki felidéznie ezeket az emlékeket. Érdeklődni fog Mimónál, hogy vajon az említett csomag megérkezett-e, de Anuska nevében köszöni az orvosságot. Megemlíti, hogy majdnem Szatmárra került ismét, de ezt majd szóban meséli el. Köszönti a címzett szüleit is.

A levélben említett kolozsvári tábori lelkészi kiképzésről nem maradt meg beszámoló vagy feljegyzés.

1991. január 26. Feljegyzés, amely a cipőkről szól.⁸³² Arról beszél, hogy nehéz megfelelő cipőhöz jutni, „cipők dolgában évek óta nyomorgunk”. Nem is azért, mert pénzük nem lenne rá, hanem mert nem lehet megfelelő cipőt találni az üzletekben. Öt évvel korábban, amikor Németországba készült, bukaresti üzletekben próbált cipőt keresni, és egy eladó azt mondta arra, ami a lábán van, hogy az „lukszus”, ahogy ő írja. Egyszer kapott egyet dr. Dobostól. Kristófnak adta. A követke-

⁸³¹ 1188. sz. irat

⁸³² 2143A. sz. irat

ző nyáron a padlásukon a szemétből szedte elő, azóta is megvan a cipő, és jó. Ott, Fehérváron is talált egy használt cipőt egy üres vendégszobában, és abból is jó cipő lett a lábán. Egyet méretre készítettett Nagykárolyban, 7-8 éve. Egyszer talpaltatta, most is viseli. És most észrevetted, hogy a főiskolásoknál lehet venni csizmaféléket női lábra. Ő is felpróbált egyet, és aztán arra kérte Anuska nevű ismerősét, hogy szerezzen neki is. Találtak neki is, és azt írja, hogy ilyen találó cipője még nem volt. Reméli, hogy kiszolgálja, amíg él.

1991. február 28. Ibolya levele, Z(ilahon) keltezte.⁸³³ Kerülő úton bár, de eljött a levele, mondja. Köszöni a meghívást, de nem úgy értette a találkozást, hanem Károlyban szeretné, ahol mind az öten ott tudnának lenni. Neki különben is zsúfolt tavaszi programja van. Egy nap elmegy Nyíregyházára autóbusszal úgy, hogy reggel megy, este jön haza. Festeni akar a lakásban, és várja az unokáit vakációra. Örül annak, hogy a címzett jól érzi magát ott, ahol van, és kéri, hogy ha arra jár, menjen be hozzá. De ne úgy, mint a múltkor – amikor félórát kellett volna várnia, és hazaért volna. Kéri, hogy ha menne, azt előre jelezze, mert akkor ő otthon lesz. Megírja a telefonszámát.

1991. március 9. Kristóf levele szüleihez.⁸³⁴ Azzal kezdi, hogy még otthon vásárolt csokoládét, cukorkát, kávé, hogy legyen mit vinnie, ahogy ő fogalmaz. Három táskát tömött meg. Bécsen keresztül Budapestre utazott, ahol egy barátjánál szállt meg, majd vonattal Váradon keresztül Szatmárra, és onnan Krasznabéltekre. Ott a nagymamájához ment, és bár estére érkezett meg, még aznap felkeresett más rokonokat is. Édességekből vihetett nekik, mert azt írja, hogy ott este „az édességeket kezdték fogyasztani”. Röviden beszélgetett velük, majd hazament, és a mamájával már hosszabban beszéltek. Másnap Kornél autóval vitte el Fehérvárra. Ott felkereste a „papbácsit”, ahogy nevezi Mihályt. A megnevezett kijelentette, hogy „ez az úgy rendben van” –

⁸³³ 0723. sz. irat

⁸³⁴ 0493A. sz. irat

de ezt nem részletezi. Megpróbálták felkeresni a segédpüspököt, de az nem volt otthon, megtudták, hogy csak pénteken lesz. Este őket kettő-jüket a saját ágyába fektette, és ő „ebben a palotában t(a)lált magának alváásra jó kemény hel(y)et”. Aztán reggel úgy döntöttek, hogy mindhárman elmennek haza. Kornél vezetett Zilahig, és onnan ő, Kristóf. Délre a mamájánál voltak. Kolbászleves volt az ebéd, mondja. Onnan elmentek Gyöngyre. Elhagyatott lett Gyöngy, és sokat lopnak, a templomból is elloptak szobrokat és harangot. Bélteken a szülei szobájában aludtak, és reggel négykor Kornél kivitte őket az állomásra. Délben már Gyulafehérváron voltak, és a kapuban épp a fiatal püspökkel találkoztak, és megbeszéltek vele, hogy négy órakor fogadja őket. Vittek egy levelet Passauból. Kristóf elmondta neki röviden, hogy mi járatban van, és hozzáteszi, hogy „ezt a papbácsi akarta így”. A segédpüspök elolvasta a levelet, és azt mondta, hogy „mindent könnyen el lehet rendezni”. Megegyeztek, hogy ő ott marad, és április 10-e táján meglesz az igazolás. Azzal folytatja, amit Mihály mondott neki az eset kapcsán: hogy a nagypüspök még emlékszik rá, mert vendégei voltak Szentdomokoson. Sajnálja, hogy a tavaly, amikor Kristóf bajban volt, ő nem volt ott. Továbbá, hogy úgy akarja, hogy Kristóf ne kelljen találkozjon azokkal a tanárokkal, akik tavaly őt elmarasztalták, és így folytatja: „Haragszik rájuk. Azt mondja v(a)lamelyikn(e)k vagy mindhármuknak bokáját töri. De kifele is áll a rudja már egynémelyiknek. Isten nem ver bottal.” Ezt követően témát vált és arról ír, hogyan küldtek haza nagymamájának értesítést a történeletről, így leült írni szüleinek. A szülőfalujáról is ír, azt mondja, hogy nagy földosztás zajlik éppen, és hogy Kornél nevére 10 hektárnyi földet írtak, de általában vesznek az örökösök. Nem a régi földeket adják, mondja, hanem csak kimérnek darabokat, és még senki nem tudja, hogyan lesz majd mindez megművelve. Említi, hogy egyik falubelit megölték és kirabolták, és hogy sok a rabló. A templomot javítani fogják a tavasszal. Ezt követően az elsza badult árakról ír. Azzal zárja, hogy most egy kicsit aludni fog. A levelet Mihály folytatja, aki azzal indít, hogy Kristóf alszik a szobájában, mint ha Bélteken lenne kisgyermek. Örül, hogy alszik és kipihen a gyötrelmeket, mert Fehérvár neki gyötrellem volt. De mostantól „sima út áll

előtte”, mondja, az a pár év úgy elmegy, mint az eddigi 22. Egy másik fiú példáját meséli el, aki elment Németországba, és vissza kellett jönnie, hogy otthon befejezze azt, amit átugrott. Majd azt mondja, hogy most már Kristófnak is lesz olyan érettségi bizonyítványa, amellyel bármilyen más egyetemre beiratkozhat, ha nem akarna pap lenni, és hozzászói: „Azt tudják, hogy én őt nem papnak szántam. De ha Isten neki ilyen vágyat adott a lelkébe, pap legyen, imádkozom érte, hogy megvalósítsa álmait.” Arra kéri őket, hogy ha majd arra járnak „avval az új kocsival”, akkor menjenek el hozzá is egy szóra. Az utolsó sorokat újra Kristóf írja, felébredt, és a pap bácsi azt mondta neki, hogy van remény, hogy onnan kocsival hazajusson.

1991. március 10. Levél a püspökhöz – bár a tartalmát elolvasva valószínűleg a segédpüspökhöz írta.⁸³⁵ Azt írja, hogy Schneider Kristóf ügyében fordul hozzá. Nem akarta megjegyzéseit a fiú jelenlétében elmondani, mondja, ezért többször kereste a főpásztort, majd írásba foglalta a véleményét abban a reményben, hogy hátha sikerülne az általa javasolt bizottság jelenlétében megejtenie a pótvizsgát. Ahogy fogalmaz, „így az érdekelt tanárok nem kellene kényes helyzetbe kerüljenek: tavaly semmit sem tudott, amikor félévig készült, most készületlenül többet fog tudni?” Hozzászói, hogy a főpásztornak joga van más tanárt felkérni vizsgáztatásra, majd azzal folytatja, hogy ezt a fiút a főpásztor és a püspök atya is gyerekkorából ismeri. Mivel nem tudja, hogyan juttathatná el levelét a főpásztorhoz, megkéri a segédpüspököt, hogy terjessze elő ő a jelen kérését.

Egy fontos levél ez, amikor Tynkodi Mibály megpróbál még egyszer, utoljára tevőlegesen eljárni a Kristóf érdekében.

(1991.) március 10. Címe szerint feljegyzés, feltehetően a 0495. sz. levél kíséző melléklete.⁸³⁶ A szöveg címe: Néhány szó Schneider Kristóf ügyében. A sűrűn gépelt egyoldalas szöveg azzal indít, hogy egy

⁸³⁵ 0495. sz. irat

⁸³⁶ 0501. sz. irat, egy vázlatosabb, rövidebb változata a 0488. sz. irat.

évvel azelőtt a féléves vizsgái sikertelensége után Kristóf távozott a teológiai főiskoláról. Tavaly ősszel felvételt nyert a „passaui egyházme-
gyében”. Most azt kéri, hogy kapjon igazolást a le nem zárt félévéről.
Úgy látszik, mondja, hogy engedélyt kap arra, hogy vizsgázzék, és meg-
kapja a kért bizonyítványt. Mindezzel kapcsolatban tesz a levél írója
néhány megjegyzést. Azzal kezdi, hogy Kristóf anyai nagyapja Eger
vidékéről költözött Szatmár megyébe, és magyarul beszélt. A fiú ma-
gyarul kezdte az iskoláit Krasznabélteken. Ötödik osztálytól német
osztályba került, mert ott szükség volt még egy gyerekre, és ő lett az
áldozat. A VIII. osztály után a nagyszombeni német nyelvű tanítóképző-
be került, ahova, mint írja, „zenei műveltsége miatt” vették fel. Kieme-
li, hogy Nagyszombenben (Terschák) Richárda művész nő otthonában
lakott, és hozzáteszi, hogy P. Valerián OFM irányította a teológia felé.
Először a filozófiát magyar nyelven tanulta, de „valamelyi(k) túlbuzgó
német teológus” rábeszélte, hogy a tanár kedvéért kezdje német nyel-
ven tanulni a filozófiát. Kristóf azonban hamar rájött arra, hogy „a fi-
lozófia fogalmait németül nem érti”. Az első szemeszter vizsgáját ma-
gyar nyelven próbálta letenni. Első év végén mindkét szemeszter
vizsgáiból volt őszi javítóvizsgákon. A második évben az első szemesz-
terben három vizsgája egymás után nem sikerült, és ekkor „az egyik
tanára azt vetette szemére, hogy egy nyelvet sem ismer. Ez azért fájít
neki, mert az anyanyelvét is elvitatták tőle.” Majd egy másik tanára ki-
jelentette, hogy ott nincs mit keresnie. A levélíró szerint „tragédiájához
az tartozott, hogy nem volt kire támaszkodnia, amint azt diákkorában
megszokta. Csak Istenhez menekült. Éjjel-nappal imádkozott. Ez
– úgy látszik – nem illett bele a szeminárium életstílusába. Szálka volt
sokak szemében.” Még a szesszió idején elhagyta a főiskolát, és tanítói
állást vállalt Szatmár megyében egy német tannyelvű elemi iskolában,
de a vágya, hogy teológiát végezzen, megmaradt. Szülei a levélíró sze-
rint „fiúk gyötrelme láttán – itt hagyták szép vagyonukat, Németor-
szágba telepedtek át”. Elmondja, hogy a passaui főiskolán egy sze-
mesztert hallgatott, jelesre kollokvált, és az ottani tanárok megkedvelték
„az imádságos lelkületű, tisztességtudó fiút”. Most eljött, hogy szerez-
zen bizonylatot a félbehagyott félévéről. Ezután a fiú lelki gyötrelmeire

mutat rá, akinek oda kell állnia azon tanárok elé, „akik őt kinézték innen”, és „azokat a jegyzeteket kell újra tanulmányoznia, amelyek annyi keserű kínokat juttatnak eszébe”. Pedig mindezt ő már el is felejtette, mondja, mert odaát a teológia első évét végzi, és „majd megtanulja ezeket a maguk során”. Majd így folytatja: „Az itteni tanároktól nem kapott megértést. Most kolduljon tőlük irgalmat?” És eljut végül a javaslatához: egy ad-hoc bizottságot javasol, amely segítsen abban, hogy Schneider Kristóf „gyötrelmek nélkül hozzájusson a kért bizonylat-hoz”. Majd meg is nevezi a bizottság tagjait. Zárásul azt írja le, hogy milyen minőségében kéri ő mindezt: „Ezeket a sorokat az írja, aki a fiut 22 évvel ezelőtt keresztelte, csak azért nem akadályozta őt hogy a teológiát megpróbálja, hogy ne gondolja, hogy sorsüldözöttként sem lettem hivatásomban boldogtalan. Meggyőződése, hogy szenvedélyek nélküli intelligens ifjú nevelődött belőle, aki a keresztet is vállalta, vállalja.”

A szöveg alatt 1990. március 10. szerepel, de valószínűsíthető, hogy ez elírás, hiszen ő nem volt még Gyulafehérváron 1990 első felében, és a feljegyzés kétszereplésén is 1991 szerepel. Piszkozata: 1185. sz. irat.

(Keltezés nélküli, feltehetően 1991. március 10. után) Kristóf levele a szüleikhez.⁸³⁷ Gyulafehérváron írja, a tanulmányi időszaka utáni időben, feltehetően akkor, amikor a március 10-i levélben emlegetett pót-vizsgákat akarta letenni. Azt írja, hogy épp piheni a korábbi időszak fáradtságait, és még tanulnia sem kell, mert „egy kis szabad idővel ajándékozott meg a papbácsi”. Pár nappal ezelőtt küldtek egy hosszú levelet nekik. A teológián a volt kollégákkal van, bár nem nagyon tud beszélgetni velük, mert ők jobban vannak foglalta, mint ő. De náluk kapott szobát és velük étkezik, és ezt jónak tartja. Ezt követően a gyulafehérvári felújításokról ír, arról, hogy épületeket bontottak le, mióta ő nem járt ott, hogy helyükre újakat építsenek, és renoválni is szeretnék a templomot, de előbb elküldték a munkásokat Németországba tanulni. Itt zárja a levelét.

⁸³⁷ 0496. sz. irat

1991. március 26. János atyához címzett levél, amelyet aranymiséje alkalmából küld neki.⁸³⁸ Az egyoldalas levélben említ képeket, amelyekben maga előtt látja az ünnepeltet: a papszentelését, a munkácsi éveket, a szinfalui ideje alatt a címzett a szomszéd faluban szolgált. 1955 után kevesebb élménye van róla, de akkor is imádkozott érte, mondja, majd felsorolja a címzett barátait is. Az utolsó emléke az, amikor a címzett a gyöngyi otthonában felkereste, hogy biztosítsa barátságáról. Kéri a támogatását abban, hogy megtehesse, amit az élet rábízott az ifjúság érdekében. A levelet Gyulafehérváron keltezte.

1991. március 27. Melániához írt levél.⁸³⁹ Azzal kezdi, hogy hálásan köszöni a levelét. Bár a címzett figyelmeztette arra, hogy késnek a tőle küldött levelek, mégsem sietett a válasszal, és ennek oka a munkája. Majd így folytatja: „A vigaszom az, hogy a kívánság a vágyak szárnyán repül Hozzád is meg a Magasságbélihez is. Így mindkettő ott van, amikor én az ünnep örömét átélem.” A címzett írta, hogy kedves ünnepe lett a húsvét, és ezzel ő is így van. Köszöni az akkor nyújtott étel-italt „és jó Szívet”. Bár viszonzni tudná, mondja, de ismeri a helyzetét, és tudja, melyek az akadályok. Sok a munkája az intézetnél, de ez jó. Sokáig olyan munkája volt, amit ő keresett magának, de most mások mondják meg, hogy mit végezzen el, és ezt könnyebb elvégezni, mondja. Ők is készülnek az augusztusi ünnepségekre, tőlük is mennek sokan, ilyen esemény véleménye szerint még nem volt a történelmünkben. Közben sok zavaró körülmény hátráltatja a levélírást, nem is tudja elmondani, amit el szeretne. Abba a kis otthonba képzelem magát, ahol csendes órákat töltöttem. Kéri, hogy ő is képzelje őt oda, és hozzáteszi: „és vedd át tőlem, amit hallani szeretnél, me(r)t én is azt ak(a)rnám mondani”. Innen a levél a barátjáról szól: „Sokszor jut eszembe a barátom, aki elmondta, hogyan találkozott Veled. Azt mondja, csak kétszer az életben. És mindkettő feledhetetlen valami lesz számára. Azt mondja, egy harmadik találkozóra is nagyon (v)ágyik. De azt itt szeretné az ő

⁸³⁸ 0793. sz. irat

⁸³⁹ 0718. sz. irat

szobájában. Azt mondja, hogy a napokban – épp márc. 25-én kint járt a város fölötti erdőben egy hegyen. Nézett dél felé, ahol a Zsil völgye van. Ott tavaly nyáron szaladt át kocsival, amikor Bulgária fele igyekeztek. Azt mondja Adyval »O emlékek, ... csak egy kicsit se bánthatok.«” Azzal búcsúzik, hogy húsvétkor Vizaknán lesz, ahol helyettesít majd, és gondolatban felkeresi. Boldog ünnepeket, szép tavaszt kíván, és minden jót, amit a címzett kíván magának.

Az augusztusi ünnepséggel feltehetőleg a magyarországi pápalátogatásra utal.

(1991. húsvét előtt) Miklós atyának írt levél.⁸⁴⁰ A dátumot a levél tartalmából lehet kikövetkeztetni. Egy évtizednél is több ideje annak, hogy beszélgettek Szatmárnémetiben. Ő közben nyugdíjba vonult Gyöngyre, és ott érte „a változás”. Egy évvel ezelőtt számba vette a frissen szentelt püspököket, és rájött, hogy mind a hat tanítványa volt. Ezt követően részletesen leírja, hogy melyiket mikor tanította. A felsorolást azzal zárja, hogy négy erdélyi püspök gondolt arra, hogy őt reaktiválják és latint tanítson. Szívesen dolgozik, pedig a 75. évét tapossa. Említi egyik tanítványát, akivel ott találkozott, és aki a legfiatalabb az intézetben levő 107 diák közül. Zárásul írja, hogy örülne, ha a címzett megtisztelné a soraival, és azt már nem is meri kérni, tegyen egy látogatást náluk. De még hozzáfűzi, hogy van vendégszobájuk és jók az intézet vezetői, szívesen veszik a kedves vendégek látogatását. Boldog húsvéti ünnepeket kíván.

1990-ben valóban számba vette a püspököket, csak akkor még tudta, hogy őt volt tanítványáról van szó: temesvári, nagyvárad, szatmári, gyulaférbérvári és jászvásári (1990. ápr. 25-i levele). A jelenlegi hibát később is elköveti, 1995. január 9-én is hat püspökről ír.

1991. május 19. Bálint Lajos hivatalos püspöki körlevele a papsághoz.⁸⁴¹ A kilencoldalas szöveg géppel írt fénymásolata egy körlevelet és a továbbiakban pontokba szedett információcsomagokat tartalmaz, az

⁸⁴⁰ 0715. sz. irat

⁸⁴¹ 0582. sz. irat

utolsó oldal hátán szerepel kézzel írva a Tyukodi Mihály neve, mint címzett.

1991. május 25. Angéla levele.⁸⁴² Megköszöni a névnap-i köszöntőt. A saját polgári nevével kapcsolatban elmélkedik a levél első felében, arról ír, hogy Kós Károly milyen szépen írja le az azonos nevű szereplőt. Majd elmondja azt is, hogy volt Rómában egy bárónő, akinél szállást kapott, milyen szépnek tartotta a nevet. Ő maga is szereti a nevet, mondja. Ezt követően egy adminisztratív ügyről ír. Ő az ősz folyamán hatszor kereste az ügyvédet, és egyszer találta meg, és még mindig nem intézte el az ügyet, bár már egy éve nála vannak az iratok, és ő rendes embernek ismerte. Egy ügyvédnő ismerőse biztosította arról, hogy egy nap alatt el lehet intézni az ügyet, hiszen csak ki kell menni Béltekre a telekkönyvért. Javasolja öccsének, hogy gondolja meg, és ha továbbra sem intézi az ügyvéd az ügyet, adják oda az ismerősének az iratokat. Ibolyától kapott levelet, aki megírta neki, hogy miután értesült Ferkó haláláról, Károlyba utazott, és Jancsival kimentek a kaplonyi temetőbe, majd meglátogatták Klárát és Marcsát is. Ibolya szeretne egy testvértalálkozót, rábízta az időpontot. Náluk a zárdában választás volt, egy szlovák nővér lett Klára nővér utódja, de ő nem fog Szatmáron tartózkodni, hanem egy tartományi főnöknő, akit most választanak meg. Korhatár 75 év, és ő 78, tehát azt gondolja, hogy június második felében már szabadabb lesz. Kéri öccsét, írja meg, hogy mikor lesz szabad, hogy akkor tarthassák a testvéri találkozót. Örül, mondja, hogy Kristófról is írt, mert érdekli a sorsa. Örül annak, hogy halad, és szüleinek is van öröme benne. Ezt követően két nagyobb keresztfiúról ír (az övéi vajon?), akik ott voltak anyjukkal a temetésen, már autót vezetnek. Emlekezteti a címzettet arra, amit az előző levelében is írt: Erzsí kéri, hogy ha van arrafele ismerőse, járjon közbe az érdekükben (nem világos, hogy kire utal, Erzsire, vagy a keresztfiúkra), mert a Caritasnak és az egyháznak is vannak lakásai, és elő kellene jegyeztetni őket, hogy ha megürül egy lakás, nekik utalják ki. Aki nincs előjegyezve, mondja, an-

⁸⁴² 0381. sz. irat

nak nagyon sokat kell várnia. Azzal zárja, hogy örül a szentföldi kirándulásának, amelyre az öccse készül.

A Kós Károly nevét hibásan Koósnak írja a levélben.

1991. augusztus 12. Levél az érsekhez.⁸⁴³ Ebben azt írja, hogy tudomására jutott: felmerült annak a lehetősége, hogy Jakubinyi s. pk. legyen a teológia rektora. Az egyoldalas levélben arról beszél, hogy ezt a lehetőséget ő nagyon támogatja, mert az ő „személye adhatja meg a papnevelő intézetnek azt a szellemet, amelyet Isten szolgája, Márton Áron pk. atya börtön előtti munkatársai a papnevelésben fehérvári szellemként az utókorra hagytak”.

1991. szeptember 16. Cs. Miklós paptársának a levele.⁸⁴⁴ A levél írója meg akarja köszönni a címzett ismételt érdeklődését személye iránt. Örül, hogy a címzett még tanít, bár ugyanabban az évben születtek. Magáról elmondja, hogy tagja lett a nemrég újraalapított káptalannak, majd nem sokkal utána pápai prelátussá is kinevezték. Mindez, amint írja, a főpásztorának figyelme és jóakarata, ami jólesett neki. Egy megnevezett teológushallgató által küldi a jókívánságait, és közlegő névnapja alkalmából is gratulál neki. A viszontlátás reményében írja alá.

Úgy tűnik, hogy Mihály több érdeklődő levelet is küldött paptársának, azonban válaszelevélben paptársa csak annyit ír, amennyit hivatalosan is lehet tudni, azaz az egyházi címeit sorolja fel. A bevezetőből is úgy tűnik, mintha furcsállná az érdeklődést, és ennek megfelelően udvariasan, de csak szükséges mértékben tájékoztat.

1991. szeptember 20. Egy oldalra írógéppel írt két kérvény szövege.⁸⁴⁵ Csak az első szerepel dátum és az, hogy Gyulafehérváron kel-

⁸⁴³ 2167. sz. irat

⁸⁴⁴ 0464. sz. irat

⁸⁴⁵ 0813. sz. irat

tezte. Mindkettő a békési polgármesteri hivatalhoz szól, mindkettő román nyelvű. A tartalmuk azonban több ponton eltér.

Az első arról szól, hogy Tyukodi Mihály kéréssel fordul a polgármesteri hivatalhoz. Elmondja, hogy 1989 áprilisában megvásárolt egy ákosi lakostól egy gyöngyi ház, amelynek ára 45 000 lej volt. Egy megnevezett családfeje fizetett 5000 lejt – nem világos, hogy ezen felül-e, vagy ebből. Azzal folytatja, hogy mivel a lej árfolyama romlani kezdett, felszólította az illetőt (most nem nevezi meg), hogy költözzön el a házból, mert abba az ő pénze volt befektetve. A kérése az, hogy tegyék lehetővé, hogy a ház átírják az ő nevére.

A második kérés a lap alsó felébe van gépelve. Ez arról szól, hogy Tyukodi Mihály 1989-ben vásárolt egy ház, amely moldvai származású személy családja számára, amelynek ára 42 500 lej volt. A család tartozik neki 22 500 lejjel. Ezen kívül a család még kért tőle kölcsön 20 000 lejt. A családnak van egy eladó lova, írja, és ennek értéke kb. 70 000 lej. Arra kéri a polgármesteri hivatalt, hogy a ló árából vonják le és adják neki vissza a 45 500 lejt.

Mindkét kérésnek annak a jele, hogy megromlott a viszonya azokkal a családokkal, akiknek ő segített a falujába költözni, és házat vásárolt, ahol azok laktak. Most azt szeretné, ha a házat vagy az árát visszakaphatná.

1991. szeptember. Feljegyzés, melyet előbb kedves barátjához címez, később naplószerűen folytat.⁸⁴⁶

Az első szövegnek nincs dátuma, és kedves barátjához írja, akihez, mint írja, el szokta juttatni „Melánia üzenetét”. Az üzenet lényege az, hogy a szöveg írója egyedül van, üres a lelke, „mint a gyöngyi ház”, és nagyon fáj a szíve, kérdezi, hogy vajon a nagy magány az oka-e ennek. Keresi a lelke „nagy barátját”, és ezért előbb elmegy imádkozni. Később feljegyzi, hogy nagy csend volt a szentegyházban, csak néhány „vigaszt kereső lélek” jött, de ment is tovább, és neki enyhült a gyötrelme.

A második szöveg ezt követően kezdődik a lapon, mellette 1991. szeptember 23. szerepel. Az iskolai tevékenysége első napjairól ír rész-

⁸⁴⁶ 0462. sz. irat

letesebben. A hangvétele lelkes: „Hat órát tartottam! És még milyen hat órát!” Előbb latinóra volt a XI.-ben, megnevezi a diákot, aki felírta a leckét a táblára. A diák a *vinculis* szóban a c-t e-nek írta fel, ami után „volt aztán ámulás, amikor helyreigazítottam a hibát!” Elmondja, mit gyakoroltak az órán, majd a végén felírta az „utilis” szót, és megkérdezte a diákoktól, hogy hasznosnak vélték-e az órát, amire ők igennel feleltek. A IX. osztályban valaki kitörölte a táblára felírt órarendből a latint, de ő úgy tett, mintha nem vette volna észre, és jól megoldgoztatta őket. Majd a tavalyi osztálya következett, ahol egyik diákot „hajtotta” kissé, hogy ne maradjon le, és ezt így indokolja: „mert Valló Feri azt hinné, hogy úgy járok el vele, mint annak idején szegény Juhász Imrével”, bár ezt tovább nem részletezi. Ezt a részt azzal zárja, hogy ezzel az osztállyal sem lesz baj. Következett egy történelemórája a XI. osztályban. Egy régi kiadású könyvet vitt be, azt tanulmányozták. Hatalmas távlatok nyíltak, írja, fogalmakat tisztáztak, és a fiúk élvezték. Hozzáteszi, hogy „bárhol is nyitottuk ki a régi könyvet, minden mondatából az csengett ki, hogy a szocialista világnézet boldogságot hoz az emberiségre. Meg is hozta. Főképp a néhai Szovjetunióban!” Majd következett egy történelemóra a XII. osztályban. Két könyvet vitt be, egy magyart és egy románt. A történelem előtti kort és a népvándorlás korát említi, a kínai és a római birodalmakat, majd a népvándorlást. Elmondja, hogy a magyarok nem csak Vereckénél jöttek be, „és nem találtak románokat. Ezek állítólag rejtőzködtek a hegyekben! 271 (-) 1241 sehol sincs nyomuk! /Óriási ováció bizonyítja, hogy feszült(en) figyeltek a hallgatók./” Majd hozzáteszi: „Kárpótlást kaptam azokért a kellemetlen érzésekért, amelyeket a tört. mel kapcsolatban átéltem.” És a koronája a napnak az, mondja, hogy tegnap elmondta György püspök atyának, hogy át szeretne költözni a teológia épületébe, ahol már kinézett magának egy helyet, és ma megkapta a jóváhagyást. Szeptember 25-én folytatja azzal, hogy már kétszer átment az új szobájába, másodszorra már két kíséreléssel, akiket nem nevez meg, de nem költözhet még, mert még nem ürült ki. Hozzáteszi, hogy ott halt meg egy barátja korábban. A következő téma a nemzetközi politika: a jugoszláv helyzetről ír, az ENSZ is foglalkozik vele, Románia tiltakozik, mondja, mert a bel-

ügyekbe való beavatkozásnak tekinti. Hazai hírrrel folytatja: „Nagy hír, és mai friss hír: Bukarestben 8000 bányász vonul. Most nem hívta őket senki! Ez a jó. Csak induljanak.” Szeptember 26-án folytatja: Már azt hitte, az új lakásában fog ébredni, de mégsem. A rektor nem akarja megnyitni a volt rektori lakást, pedig ő arra vágyik, és máshova nem megy, mondja. Majd megnevez valakit, akivel épp találkozott, és aki azt ígérte, hogy ő is beszél a rektorral az érdekében, és bár nem ígért semmit, de bizonyára mindent megtesz, hogy ő végre lakást kapjon. Majd hozzáteszi: „Különben nyelvem van, hogy megmondjam neki: bugris paraszt. Meglátszik, hogy Köpeczi neveltje.”

1991. szeptember 26. Olvashatatlan aláírással ellátott levél, Szatmárnémetiben keltezték.⁸⁴⁷ Arról ír, hogy azért nem válaszolt eddig, mert nem tudta felvenni a kapcsolatot egy általa szélhámosnak nevezett ügyvéddel. Most véletlenül találkozott vele, és az ügyvéd azt mondta neki, hogy még várakozni kell, mert a szerződés, amiről szó van, érvényes, ezt pedig „csak csalással és huntszutsággal lehet visszacsinálni, ehhez pedig idő kell”. Kérdezi a címzettet, hogy az ügyet vajon viszsza akarja-e tőle, mert akkor ő újra megkeresi. Várja a végleges döntését, és ha bármire szükség van a továbbiakban, ő szívesen megtesz mindent. Utóiratban közelgő névnapja alkalmából köszönti a címzettet.

1991. október 17. Olvashatatlan, talán Tibor aláírással ellátott levél.⁸⁴⁸ Megkapta mindkét küldeményét, mondja, majd arról ír, hogy nagyon megrendítette a Géza halála, és Horváth Gyula is „nagyon rosszul van”. Itt felsorol néhány helységet, ahol valószínűleg idősebb kollégáik élhetnek, és hozzáteszi, hogy a vikárius úr is sokat betegeskedik. Ezt követően idéz és példáz egy mondást, mely szerint „ki miben vétkezett, azzal bűnhődik”. Magáról elmondja, hogy a Dobos főesperes úr sorsa lett az övé is, azaz úgy véli, hogy ellenzékinek számít az új

⁸⁴⁷ 0475. sz. irat

⁸⁴⁸ 0461. sz. irat

egyházi vezető szemében. Végül a címzett munkájára áldást kérve búcsúzik.

1991. október 19. Márkus Barna oroszlányi orvos, tüdőgyógyász szakorvos gyászjelentése.⁸⁴⁹ Készült Oroszlányban (Magyarország), jobb sarkában Sík Sándor-idézet látható. Márkus Barna 39 éves volt, 17 éve volt házas, Mihály rokonának házasátarsa.

1991. szeptember (helyesen: október) 20. Mihálynak a Márkus Barna temetésén elmondott beszéde.⁸⁵⁰ Ebben említi azt, hogy gyógyíthatatlan betegség érte utol a fiatal orvost, és oda költözött, ahol még volt reménye az életben maradásának. Kiemeli, hogy megőrizte egy hozzá írt levelét, amelyet ő fontosnak tart, és reméli, a családja is ereklyének tartja majd.

A lapon a dátumozás nyilvánvalóan téves, helyesen nem szeptember, hanem október hónap értendő, hiszen Márkus Barna október 13-án hunyt el, és 19-én volt a temetése.

1991. október 20. Egy egyoldalas feljegyzés.⁸⁵¹ Azzal kezdi, hogy csak imádsággal tudja elmondani azt, ami történt. Úgy fogalmaz, hogy „az utóbbi napok eseményei, az emlékezés azokra imádságot vált ki lelkemben”. Ezután elmondja, hogy 14-én kapta a hírt Oroszlányból Magdától, hogy meghalt Barna, és szombaton temetik Zilahon. Azonnal elhatározta, hogy elmegy, és elkezdte fogalmazni a beszédét. De csak csütörtökön ült le a gép elé, addig a munka néha elvonta. A beszéd rövid lett, de gyorsan hozzáteszi, hogy ilyenek is akarta. Azt mondja el benne, hogy ki volt, mit tett, hogyan küzdött. Mindent előkészített, saját helyetteséül Ibolya testvért szánta, de mint írja, az igazgató más-ként döntött. Pénteken megtartott három órát, és utána indult útnak. Nagy eső volt Zilahon, egy özvegyasszony felvitte a 6-os számú tömb-

⁸⁴⁹ 0463. sz. irat

⁸⁵⁰ 0467. és 0806. sz. irat

⁸⁵¹ 0466. és 0807. sz. irat

házig, majd onnan eljutott a postáig, ahová utánajött Ibolya és Erika. Otthon megtudta, hogy Barna vasárnap 13 órakor halt meg. Éjjel érkezett meg a család többi része a hamvakkal. Ők reggel 8-ig aludtak. Dél előtt megjött Magda, és elmondta kívánságait, amelyek nagy része lényegében már benne volt a beszédében. Azon túl a népe szeretetét kívánta kidomborítani, és javasolta a Szózat első sorának belefoglalását, amit ő elfogadott. Ő kérte, hogy szerezenek egy magnót, ha már filmet nem készíthetnek, mert, mint írja, „a hangképek nagy értékek”. Később megjött a károlyi családrész, és kimentek a temetőbe. Ezután elmondja, hogyan érkeztek a temetésre a rokonok, ismerősök, és azt, hogy a két lelkéssel megegyeztek abban, hogy ő a szolgálatuk után fogja elmondani beszédét. Azt mondja a búcsúztató beszédről, hogy bár érces hangon, értelmesen mondta el a lelkész, ő sajnálta a szerinte kétszáz jelenlevőt, mert túl hosszúnak tartotta a beszédet, és néha úgy érezte, hogy „a szóáradatban elvész néha a gondolat”. Azt figyelte közben, hogy mi az, amit ő nem kell említsen, hogy ne ismétlődjön. Majd a végén elmondta ő is a beszédét. Kissé rekedt volt a hangja az elején, mondja, mert esős idő volt, de pár mondat után helyrejött. Említette az elhunyt neki írt levelét, amelyben Szent Ágostont idézte: „Nyugtalan a szívünk, míg benned meg nem nyugszik, Istenünk.”

A szöveg tele van gépelési hibával, betűcserével, betűhiánnyal, és mindez különösen nehézkessé teszi az olvasását. Több példányban került az iratok közé.

(1991, Mindenszentek napja) Feljegyzés, címe: Halottak estéjén a temetőben vagy a templomban.⁸⁵² A mindenszentek estéjén a pap által mondandó mise és könyörgés szövegét tartalmazza.

Valószínűleg korábbi szöveg, a lap sárgább, mint az 1991-es lapok, és a betűk formája is egy korábbi írógépre emlékeztet. Mégis a Márkus Barna búcsúztató szövege és a temetéséről szóló beszámoló után található az iratok között. Azért kerülhetett az 1991-es iratok közé, mert a temetés után tíz nappal, halottak napján elővette ezt a szöveget, és utána a friss iratai közé tette vissza.

⁸⁵² 0808. sz. irat

1991. október 29. Angéla levele, Szatmáron keltezte.⁸⁵³ Azzal kezdí, hogy örült korábbi levelének, és el is képzelte a címzett kellemes szobáját. Továbbá örül, hogy egyik nevén nevezett tanítványának jó eredményei vannak. Elmondja, hogy Ibolyával nem sikerült telefonon beszélniük, mert rossz volt a telefon. Aztán szeptember közepén írta Ibolya, hogy Barnus nincs jól, majd október közepén telefonált Zilahról, hogy 19-én temetik Barnust. Ő eredetileg azt válaszolta neki, hogy el fog menni a temetésre, de később meggondolta magát, mert a beteg lába megerősítésnek lett volna kitéve. Ehhez még ezt írja: „A mamánk mondása is eszembe jutott, »lesznek ott elegenden«.” Bár azt tervezték, hogy 28–29-én mindketten mennek Károlyba és Kaplonyba is a halottak napjára, később kiderült, hogy Ibolyának mennie kell a lányához annak gyerekére vigyázni, és így ő nem jöhet. Ibolya a telet is ott tölti, majd tavasszal jön haza, írja. De útban arrafele Ibolya megállt nála, és elbeszélgettek. Így végül ő sem ment el, mert mint írja, csak Ibolya kedvéért ment volna. Ezt követően témát vált, a zárdabeli főnöknőjükről ír. Azt írja róla, hogy kedves lélek, és egy kicsit tud magyarul is. Abban reménykednek (a zárdánál), hogy visszakapják a Szent Józsefházat, meg is ígérte a polgármester. Mint mondja, „szállingóznak a fiatalok és nem nagyon van helyünk...”. Ezt követően egy jubileumról ír, 1992-ben lesz a 150 éves jubileum, és a 90 éves Honoráta nővér vállalta, hogy megírja az évkönyvet. Szemére hályog nőtt, nem tud sem írni, sem olvasni, mondja, ezért ő segített neki. Következő témája egy kérés az öccse felé: egy Berlinben élő volt tanítványa kéri, hogy írják meg, 1992-ben melyik hónap melyik napján lesz P. Godó aranymiséje. Kéri öccsét, írja meg neki, hogy ha felhívja majd őt az ismerőse, tudja megmondani neki. És még egy kérése van: szeretné rendezni az „anyagi oldalát” annak az órának, amit használ. Azt írja, hogy ő 1500 lejt szánt rá, de a gondja az, hogy „nehéz paphoz jutni, aki 15 szentmisét elmondana. Nem egyfolytában. Ha tudnád ott szétosztani és elvégezni vagy elvégeztetni, a pénzem megvan rá. Légy szíves, előlegezd meg, és ha

⁸⁵³ 0468. sz. irat

találkozunk rendezem.” Zárásul megír két telefonszámot, amit a címzett kért tőle.

1991. december 1. Kristófnak írt levél.⁸⁵⁴ Első néhány mondata az akadozó levélváltásról szól. Úgy tűnik, hogy ő több levelet írt, amelyeket a címzett nem kapott kézhez. Elmondja, hogy azért írt több levelet, mert ő is szívesen hall róla, de hát az élet durván elszakította őket. Ő gondol rájuk, és a leveleik a bizonyítéka annak, hogy ők is gondolnak rá. Ezután elmondja, hogy azért imádkozik, hogy Kristófnak sikerüljenek a vizsgái. Ehhez tanácsokat is ad neki: „Ne izgulj. Gondold meg, hogy mit kell megjegyezni az anyagból. És ügyesen jusson az eszedbe, amit felelned kell. Nem vagy te buta. Csak izgulsz. Ezért nem jut eszedbe, amit mondanod kellene.” Majd azzal folytatja, hogy Béltekről nem hallott semmit, és úgy véli, hogy megszületett már Kornélék második gyereke. Említi, hogy meghalt a zilahi orvos, 20-án temették, azaz „a hamvait persze, mert azt hozták haza”. Rátér a hazai árakra, és néhány példát is ír a drágulásról: egy tojás 25 lej, írja, egy vöröshagyma 10 lej, egy kiló disznóhús 600 lej. Itt megjegyzi, hogy lehet, azért nem kapták meg a korábbi leveleit, mert erről is írt nekik, és „a mi gazdáink szégyellik az ilyesmit”. Az üzemanyag is drága, írja, 40 litert adnak havonként 50 lejért literét, ezen felül 150 lejbe kerül. Jó volt viszont a szüret az idén. Az iskolában a fegyelem kezd szigorodni, és sokan nem akarják megszokni, inkább „megszöknek”. Magáról annyit tart fontosnak megírni, hogy jól van, új helyre költözött, egy szép, napos szobába. Abban a szobában lakik, mondja, ahol a címzettnek kellett valamikor számot adnia filozófiából. Mellette elsőévesek laknak, de azok nagyon csendesek, mert félnek a vizsgáktól. Nemsokára vakáció lesz, és erről az jut eszébe, hogy kár, hogy a címzett nem lesz odahaza. Gyöngyről ír ezek után. Kidőlt a fáskamra oldala, amit annak idején együtt építettek. Veronka néni attól fél, hogy ellopják a kukoricát. Kérdezi, hogy mit írjon még, hiszen inkább beszélgetni volna jó, mert „így csak foszlányokról szólhatunk...”. A püspökökről ír, egyik Rómában van, mond-

⁸⁵⁴ 0379. sz. irat

ja, a másik betegeskedik, kezelik. Majd arról ír, hogy a meghalt doktor-
nak két Trabantja volt, egyiket hazahozták, mert itt még be lehetett
íratni (a forgalomba). Most ott van nála, de nem szereti, mert kézi kap-
csolása van. Garázsban tartja, mert ott az is van, bár a Trabant műanyag-
ból van, mondja, és nem rozsdázik. Majd meglátja Kristóf, ha hazajön.
Mert úgy gondolja, hogy csak találkoznak még az életben. Azzal zárja,
hogy most ment el egy diák, aki latint tanul vele, és aki rájött, hogy
egyszerű a latin nyelv, ha ismeri a nyelvtanát. Erre hívja fel a Kristóf
figyelmét is zárásul.

1991. december 1. Melániának írt levél, Gyulafehérváron keltez-
te.⁸⁵⁵ Azzal kezdi, hogy elrepültek a hónapok, pedig mintha most lett
volna a nyár, és most írtak volna (egymásnak) levelet. Most azért ír,
mert közeledik a címzett névnapja. Kívánja, hogy szépen töltsse, és le-
gyen boldog karácsonya. Ezután a sok munkájáról ír: a hétfő és szom-
bat közötti napok elrepülnek. Megemlíti, hogy szombat immár mun-
kaszüneti nap. Sok mindent szeretne írni, mondja, és azzal kezdi, hogy
most már egy vagyomba kerülne jegyet váltania Szarvasra. Olyan „drá-
gaság” van, hogy ezt már csak olyanok tudják elviselni, mint ők, azaz
akiknek nincs családjuk. Nem is tudja, hogy a családos becsületes em-
berek honnan tudják előteremteni a mindennapit. Egy tojásnak 25-szö-
rös ára lett, mondja, és mindennel így történt, „egy vöröshagyma kifí-
zethetetlen kincs”. Az emberek elcsüggednek, írja. Ezt követően
kérdi a címzettől, hogy van-e meleg szobája? Kéri, hogy vigyázzon
az egészségére. Ő maga lakást cserélt, mondja, eddig egy intézeti lakás-
ban lakott, de most egy másik utcában levő intézeti lakásba költözött,
hozzáteszi, hogy közel a híres Bat(t)yháneum könyvtárhoz. Szép, na-
pos szoba ez, jó a központi fűtése. Innen gondol a címzetre, mondja,
és ide várja, hívogatja, majd így folytatja: „A vágyak szárnyán én is be-
kopogok néha az ismert lakásba. Gondolom, nem űzöl ki, mint betola-
kodót.” Témaváltás következik, a háromhetes vakációban nem szán-
dékszik sehova sem menni, csak Nagyszébenbe egy kollégáját

⁸⁵⁵ 0378. sz. irat

kisegíteni az ünnep első két napján. Kínálkozott megint egy szentföldi út, mondja, de olyan árat kért a légitársaság a jegyért, amire gondolni sem mer. Ezen felül helyettesítésről is kellene gondoskodnia, miközben a diákok lemaradnának, pótolni kellene az anyagot, sorolja. Majd azzal zárja, hogy ezek voltak, amiket írni szeretett volna, és hozzáteszi: „amit nem írtam le, azt gondold hozzá, találd ki”.

1991. december 3. Nővérének írt levél.⁸⁵⁶ Azzal kezdi, hogy elrepült az ősz, és már itt is van Szent Miklós napja. A címzett születésnapján fel akarta hívni telefonon, de aztán mégis levelet küld. Folyik a munka, mondja, nincs megállás. Röviden ír a püspökökről, egyikük gyenge egészségi állapotáról, a másik konferenciaútjáról. Hallotta, nem tudja, kitől, talán a címzettől, hogy járt ott (mármint a nővérénél) János. Erről az a véleménye, hogy „még végül rájön, hogy élnek mások is rajta kívül”. Ott járt Magda november elején, és vitt egy Trabantot, hogy ott adják el, mert ahol ő él (Magyarországon), ott már nem lehet, kivonják a forgalomból. Ő úgy vélekedik erről, hogy „el lehet rendezni az ügyet”, és majd Magdával megegyeznek. Hívja Magda, hogy látogassa meg, de sokba kerülne az út. Magda nehezen szokja az egyedüllétet, máris dolgozik. Azzal folytatja, hogy sokat gondol Klárára mostanában, hogy vajon hogy tölti a telet. Küldene neki pénzt, de nem ismeri a címét. Jánosról is ír, arról, hogy elszalasztottak megvenni egy házat a szomszédjukban, amelyért „egy blokklakást és 200 ezret” kértek. A levelet másnap és a következő nap is folytatja, de csak egy-egy mondat-tal.

A szövegből kiderül, hogy Mihály emlékezete gyengül. Azt írja, hogy nem emlékszik már, kitől hallotta, hogy öccse a nővérénél járt, talán a címzettől. Ha valóban attól hallotta, akinek épp írta, hogy hallotta, akkor nincs sok értelme megírni neki, hogy mit hallott, hiszen ezt a címzett is tudná.

⁸⁵⁶ 0470. sz. irat

1991. december 18., december 20. Pár mondatos naplószerű feljegyzés.⁸⁵⁷ Az első napról csak annyit ír, hogy a csendes napok után feltör néhány zivatar. A másodikban kissé többet ír, itt elmondja, hogy az évzáró konferencia pontot tett egy életszakaszra. Ezt nem részletezi, hanem azzal folytatja, hogy vacsora után bement a teológusok kápolnájába, ahova fél évszázaddal azelőtti emlékek kötik. Akkor, mint írja, élet-halál harcot vívott a cellájában. A kápolnában jólesett mindenre visszaemlékezni. Felsorolja röviden, hogy mikre emlékszik: „A szülői ház szegénységére, de egyben nagy békéjére. A templom, ahol már gyermekként sokat időztem. A gimnáziumi évek karácsonyai.” Itt magyarázat nélkül abbamarad a szöveg.

Nem részletezi, hogy mire gondol, kinek az életszakasza zárult le, de abból, hogy utána a kápolnába ment és emlékeket idézett fel, arra kell gondolnunk, hogy a sajátja. 50 évvel ezelőtt, 1941-ben ő végzős teológus volt, ám nem Gyulafehérváron, és nincs is jele annak, hogy ez idő alatt megfordult volna Gyulafehérváron. A cellájában vívott harc talán arra utal, hogy a felszentelése előtt vívódott azon, hogy valóban lépjen-e a papi pályára. Ha kötötték is emlékek ahhoz a gyulafehérvári kápolnához, azok feltehetőleg nem 50 évvel azelőttiek voltak, hanem 1955–65 közöttiek.

1991. december 22. A püspökhöz írt levél.⁸⁵⁸ Ebben egy diák helyzetét ismerteti, aki megbukott latin nyelvből. A diákot az előző évben eltanácsolta a tanári kar, de a temesvári püspök, akihez tartozott, arra kérte őket, hogy fogadják be a következő évre, mert javulást ígért. Az évharmad végén több tantárgyból bukásra állt, de mindenki átengedte, csak ő, a levélíró feledte el „ezt a lépést”. Ezt követően beszél a fiú családi hátteréről. A bátyja a teológián tanul, és elmondása szerint nehéz családi körülmények várnának az öccsére, hiszen az édesapja „eddig is csak ütötte-verte a fiut”. Ha hazamenni kényszerülne, akkor ez csak folytatódna. A teológus testvére tehát azt kéri, hogy fogadják vissza az öccsét az iskolai év végéig, és ha nem javulna a tanulmányi elő-

⁸⁵⁷ 0496. sz. irat

⁸⁵⁸ 0472. sz. irat

menetele, akkor keresnének egy másik iskolát neki. Ezért ő, a levél írója is arra kéri az egyházmegyei hatóságot, hogy „függesse fel a tanári kar döntését”. A temesvári püspöknek ez ellen nem lesz kifogása. Azt írja, hogy véleménye szerint egyik megnevezett kollégája azzal fogja őt vádolni, hogy ő már művelt vele ilyesmit az 50-es években is. Ő azonban azt állítja, hogy senki nem értette meg úgy azt a gyereket, mint ő, és sajnálná, ha épp őmiatta kellene végleg távoznia. Azt kéri a levele végén, hogy eljárása ne tudódjék ki, mert sok kellemetlensége volt eddig is magatartása miatt.

Miközben azt kéri, hogy függeszék fel a tanári kar döntését, a történetből kiderül, hogy nem a tanári kar volt az, aki ismétlésre vágta a fiút, hanem csak ő, aki később ezt megbánta, és azt szerette volna, ha mégis maradhatna a fiú az intézetben az iskolai év végéig. Ám nem a saját döntésének a felfüggesztését kéri, hanem valamiért a tanári karnak tulajdonítja a megbuktatást.

(1991) Feljegyzés.⁸⁵⁹ Címe: Észrevételek Virt László Katolikus Kisebbség Erdélyben c. műnek adataival kapcsolatban. Kicsivel több mint két oldalon keresztül sorolja a könyv adatait, amelyek szerinte pontatlanok, és amelyekkel kapcsolatban neki személyes élménye volt. Ezek mind az ötvenes évek eseményei, és az ordináriusok kinevezésével, illetve tevékenységével kapcsolatosak. A szöveg több helyen is olvashatatlan, mert a sorok egymásra csúsztak. Valószínűleg több helyre szánta elküldeni vagy odaadni, mert összesen öt lapon szerepel ugyanaz a szöveg, azaz ennyi lapra gépelte egyszerre a megjegyzéseit. Mivel a szóban forgó kötet 1995-ben jelent meg, valószínűleg ezt követően készült ez a feljegyzés. A pontatlanságok közül az első arról szól, hogy Mihály szerint nem helytálló a könyv azon kijelentése, miszerint Bogdánffy Szilárd észrevette volna, hogy figyelik őt, hanem erre Hosszú László figyelmeztette őt. Mihály elmondja, hogy a hatósági emberek Hosszú László nevében egy hamis levelet küldtek Bogdánffy Szilárdnak, arra kérve őt, hogy keresse fel. Amikor felkereste őt, kiderült, hogy hamis a levélen az aláírás, és Hosszú László figyelmeztette őt arra,

⁸⁵⁹ 1293., 1294., 1295. sz. irat

hogy veszélyben van. Mihálynak Hosszú László mesélte ezt el. Ezzel ő javítani akarja azt a kijelentést, mely szerint Bogdaffy Szilárd maga vette észre, hogy követik. A következőkben cáfolja a könyv 51. oldalán szereplő állítást, miszerint „1951. március 10-e után Szvoboda Ferenc lett a szatmári és a váradi egyházmegyéék kormányzója, aki azelőtt a szatmári püspökség kárpátaljai vikáriusa volt” (idézet és kiemelés a feljegyzésből). Cáfolatként Mihály elmondja a történeteket, ahogy ő látta. 1945 júliusától Szvoboda Ferenc Scheffler püspök általános helynöke volt. 1949-ben Scheffler püspök felterjesztette a Szentszékhez dr. Czumbel Lajost, Szvoboda Ferencet és Dobos Jánost mint leendő ordinarius substitust. A püspök öccse, Scheffler Ferenc 1949-ben elmondta Mihálynak azt, hogy a Szentszék elfogadta a felterjesztését. 1950. május 23-án dr. Czumbel Lajos tudta, hogy Szvoboda Ferenc nemcsak püspöki helynök, hanem ordinarius substitus is. Ezt követően azt írja, hogy „teljesen értelmetlen és az igazságot leplezni akaró” az a bekezdése a könyvnek, mely szerint 1951 áprilisában Szvoboda Ferenc saját utóda, Dobos János mögé kinevezi Révész Gábort, mint ordinarius substitust. Itt így fogalmaz: „Kérdés: miért nem tette meg Dobos Jánost ordinarius substitussá? Válasz: Révész Gábor és társai befektették Dobos Jánost a hiszékeny Szvoboda előtt, hogy a világi hatósággal megalkudott. Ezzel inhabilissá lett. E rágalmat terjesztő körirat e sorok írójának birtokában van.” Ezt követően abszurdnak nevezi a Révész Gábor szerepével kapcsolatos következő mondatot: „Ő lett tehát a két egyházmegye várakozó második tartaléka.” Mihály itt felidézi azt, hogy mit üzent általa Scheffler püspök 1950. június 24-én, amikor négyszemközt beszélgettek: „Mond meg Czumbel ordinariusnak, hogy Révész Gábort azonnal tegye ki a központtól minél messzebbre. Sok bajt okozott eddig is, és még fog okozni az Egyháznak.” A püspök ekkor kiöntötte a lelkét Mihálynak, és itt úgy fogalmaz, hogy a püspök „krokodil-könnyeket hullatott”. A fentieket a püspök elmondta saját öccsének, Scheffler Ferencnek is, aki titokban felkereste őt Körösbányán, Mihály ezt Scheffler Ferencről tudta. Ezt követően Mihály kijelenti, hogy téves azt feltételezni, hogy Szvoboda Ferenc az életkora miatt mondott le, hanem az ő véleménye az, hogy: „Így kívánta a Ré-

vész Gábor érdeke.” Röviden kitér arra is, hogyan lett egyszerre három ordinárius. 1952-ben Révész Gábort a csicsókeresztúri plébániára kényszertelepítik, és ezért a saját megbízatását átadta Hentes Miklós batizi plébánosnak. Révész Gábor, bár tudta, hogy Fischer Pál egyházmegyes pap titkos ordináriusi megbízatást kapott Dukát József apostoli delegátustól, mégis 1954. május 2-án kinevezte magát Simonfi Andor apostoli delegátussal a szatmári és váradi egyházmegyék titkos ordináriusává. Így volt Mihály értelmezése szerint egyszerre ordinárius Hentes Miklós, Fischer Pál és Révész Gábor. 1955-ben visszatért Márton Áron, aki levelet váltott Révész Gáborral. Révész Gábor kioktatta őt azzal kapcsolatban, hogy nem jól járt el a békepapok ügyében. Mihálynak a püspök maga mondta, hogy „a levelére olyan választ kapott, hogy azt nem teszi ki az ablakba”. Ezután 1956-ban Czumbel Ferenc visszatért és meglátogatta Márton Áront. Tyukodi Mihály ekkor adta át neki Scheffler püspök üzenetét. Ezt követően Mihály elmond még egy epizódot: tudomása szerint Czumbel ordinárius pár hónap múlva levélben fordult Márton Áronhoz, és kérte a püspök támogatását a Révész Gábor „támadásaival szemben” – ezt nem részletezi. A püspök Mihályt kérte meg arra, hogy a nevében írjon levelet erről Révész Gábornak, amelyben szólítsa fel, hogy hagyjon békét Czumbel ordináriusnak. Czumbel ordinárius után megint Szvoboda Ferenc vette át az egyházmegye irányítását, és „az intrika »Dobos János mögé« ismét oda helyezett valakit”. Eddig tart a feljegyzés. A szöveg befejezetlennek tűnik.

Az iraton nincs dátum. Egy 1991-ben megjelent könyvre hivatkozik, ezért került ehhez az időponthoz. A könyv adatai: Virt László: Katolikus kisebbség Erdélyben. Egyházfórum Kiadó, Budapest, 1991. Észre kell venni, hogy bár kritikus hangon fogalmazza meg a kiegészítő adatokat, ezek egy részét kívülről nem ismerhette, hiszen állítása szerint magánbeszélgetésben bízta rá a püspök az üzenetét, más adatok esetében pedig a cáfolatai nem annyira cáfolatok, mint a döntések helyességének megkérdőjelezése. Ez utóbbival akár egyet lehet érteni, de ez mégsem cáfolat. Ebben az iratban is említi azt, hogy ő 1979-ben a Vatikánhoz fordult egy beadvánnyal, amelyben megfogalmazta, hogy nézete szerint nem Sipos Ferenc, hanem Dobos János kellene legyen a szatmári ordinárius. Dobos János azonban az 1967. március 1-jei 240/1967. számú

jegyzőkönyv szerint lemondott erről a jogáról, és az ott jelenlevők Sípós Gábort jelölték ki, aki később vatikáni megerősítést is kapott, így 1979-ben Sípós Ferenc ordináriusi szerepét már nem vitathatta. Az ötvenes években azonban minden jel szerint valóban átléptek a Dobos János neve felett.

1992. január 2. Paptársának levele, Nagytarnán keltezte.⁸⁶⁰ Azzal kezdi, hogy karácsonyi postájából a címzett levelének örült a legjobban. Ezt követően elmeséli azt, hogy ő maga balesetet szenvedett. Elaludt a kormánynál, és egy fának ütközött. Eltört a lába, további zúzódások miatt három hétig kórházban volt. Hazament, és otthon tüdőgyulladást kapott. Karácsonykor annyira nem volt jól, hogy harmadnapján nem is tudott misézni. Január második felében veszik majd le a gipszet a lábáról. Örömmel olvasta, hogy a címzett időskora ellenére milyen nehéz feladatra vállalkozott. Ezután arról ír, hogy sokan elkényelmesedtek, és már csak utasításra tesznek meg bármit, önként nem. Úgy látja, hogy miközben a civilek sokat nélkülöznek és sokat dolgoznak, a papoknak mindenük megvan – és mint a történelem során mindig, most is ez a legnagyobb veszély számukra. Elmeséli az őszi papi gyűlést, ahol vitáztak a stóllák ügyéről. A többség álláspontja az volt, hogy a családonkénti egyházadó az éves jövedelmek 1%-a legyen, a csendes mise 150 lej, az énekes mise 200 lej, a temetés és az esketés egyenként 1000 lej. Ő felszólalt ott és tiltakozott, de egyetlen kollégája sem állt mellé. És végül így jelent ez meg a karácsonyi körlevélben. Aztán karácsonykor meglátogatta őt a püspök és pár kollégája, és újra szóba került ez az ügy. Ő megerősítette azt, hogy ezt a körlevelet nem fogja teljesíteni, hanem a helyi viszonyoknak megfelelően fog eljárni, a szegény emberekhez mérve az összegeket. Sőt, azt is elmondta, hogy ezentúl kihagyja az Evangéliumból ezt a mondatot: Ingyen kaptátok, ingyen adjátok. Azonban ez alkalommal is azzal az ellenvetéssel fejlődött be a vita, hogy nincs mindenkinek helynöki fizetése. Ő azóta sem tudott napirendre térni a dolog fölött, és úgy érzi, hogy egy nagyon fontos csatát veszített el. Ezt követően elmondja, hogy az utóbbi idők-

⁸⁶⁰ 0796. sz. irat

ben 4-5 „ap(o)statat” papnak próbálta rendezni a helyzetét, felterjesztette az ügyüket, de az érsekségről visszaküldték azzal, hogy részletesebben kell összeállítani a kérést. Pedig Moldvában sikerült hasonló eseteket megoldani, úgy tudja. Ezért is, másokért is jó lenne, ha ők is a „B.érs.hez” tartoznának. Azzal zárja, hogy minden sokkal jobb lenne, ha nem lenne állandó stressz az életükben, és hozzáteszi, hogy most már nemcsak vezetés közben, hanem az asztalnál két fogás közben is elalszik, vagy az irodában, míg beszélgetett valakivel. Megfogalmazza a jövő évre szóló jókívánságait, ezzel zárja a levelét.

A levélben említett apostatát pap: a papi pályát otthagyo, abból kilépett személy.

1992. január 18. Magda levele.⁸⁶¹ Megkapta a címzett levelét, és rögtön hozzáteszi azt is, hogy nagyon meglepte az összeg, erre ugyanis nem számított. Szeretné valahogy meghálálni, de tudja, hogy a címzett elutasítaná, mondván, hogy nincs szüksége semmire. Lehet, hogy nincsenek anyagi gondjai, mondja, de felajánlja segítségét, ha bármi másban szükség lehet rá. Ezt követően rokonokra utaló megjegyzéseket tesz, amelyek többnyire nem értelmezhetők, de egyes meg nem nevezett nagykárolyi rokonokkal szembeni rosszallása érezhető. Hozzáteszi, hogy egyetlen nekik küldött üdvözlőlapjára sem kapott soha választ, mióta ők ott élnek (Magyarországon), és arra gondolt, hogy talán neki sem kellene küldenie, de az idén még elment a lapja. Levelezgetnek „Angéla nényával”, főleg mióta az édesanyja ott van nála. Neki ideje egyre kevesebb, sok órája van, és otthon a lányával sokat kell foglalkoznia, mert különben nincs türelme tanulni. Reméli, idővel megszokja az önálló munkát. Kéri, hogy ha ideje van a címzettnek, írjon pár sort, ők szeretettel csókolják.

Alig két hónapja, hogy meghalt a levélíró férje. Elképzelhető, hogy ezzel kapcsolatosan küldött nekik pénzt Mihály, amit a levélben megköszön neki. A levélben Mihály nővérére a polgári nevén utal.

⁸⁶¹ 0812. sz. irat

1992. január 18. Melániának írt levél.⁸⁶² Az első részében arról ír, hogy milyen gyorsan telik az idő, majd rátér arra, hogy Melánia karácsonyi soraiban említette azt, hogy az őszi levele válasz nélkül maradt. Erre ő kissé bizonytalanul válaszol: „Lehet. De az is lehet, hogy elkalódott. Ebben a nagy zűrzavarban, talán nem találták elég felbélyegzettnek, és nem továbbították. Nagyobb baj nem érjen ben(nün)ket!” Azal folytatja, hogy ősszel elindult a tanítás is, ami komoly lefoglaltságot jelent neki. Nem kérdezi, hogy van a címzett, mondja, hiszen tudja, hogy magányosan. Bekopog néha lélekben hozzá. Ezt követően az időjárásról beszél, hozzátéve, hogy figyeli a címzett régiójából jövő jelenségeket is, hiszen ők ketten nincsenek olyan messze légvonalban. Tegnap hóesés volt, és erről eszébe jut az, hogy gyerekkorában a faluról jártak be a városba iskolába, és emlékszik arra, hogy hogyan gázoltak bele a hóba. Ezt követően tanácsokat fogalmaz meg a címzettnak: vigyázzon, mindig legyen meleg szobája, ez a legfontosabb, és csúszós járdákon ne sétáljon. Említi, hogy nővére is elcsúszott, és soká tartott, míg újra tudott járni. Itt új témába kezd: minden megdrágult, mondja, és erre példákat is mesél. Egy németországi vonatjegy mai árából pár éve házat lehetett venni, mondja. A címzettnél is van drágaság, de nem lehet a kettőt összehasonlítani. Panaszait azért írja le, mert tudja, hogy Melániát érdekli a sorsuk. Itt egy „majdnem elfeledem!” felkiáltással újra témát vált. A barátjáról kezd írni, aki a nyáron kirándulást tett egy ismerősénél. Tavasz volt, mondja, de a kertekben érett a kajsziabarack. A barátja negyven évvel ezelőtt élt át ilyesmit. Majd így folytatja: „Olyan gyógykezelésben részesült ott, hogy egészen megifjodott attól. Azt sajnálja csupán, hogy rövid ideig tartott a gondozás. És azt is sajnálja, hogy nem tudta igazán megfizetni a jószívű kezelést. Ő felkínálta, de a kezelőorvos – bár vágyott rá – mindig visszautasította. Attól félt, hogy a páciense megsínyli, ha elfogadja az ajándékot. Vannak ilyen doktorok is. Azt mondja, áldja meg érte a jó Isten. Azt írja még a barátom, hogy gondolatban gyakran visszatér, hogy köszönetet mondjon a régi hűsvétért és ... mindenért.”

⁸⁶² 0814. sz. irat

Érdemes megfigyelni, hogy amikor leül levelet írni, már nem emlékszik arra, hogy mikor kapott utoljára levelet Melániától: lebeteségesnek tartja, hogy esetleg válasz nélkül hagyta az őszi levelét, de felveti azt is, hogy a postán elkallódott és meg sem érkezett. Korábban minden levelére válaszolt, és aggódott, amikor későre kapott tőle levelet, azaz számontartotta a levelezésük ritmusát, ám ez már nem így van. Ennek az oka részben az, hogy az új munkaköre nagyon lefoglalja, részben pedig valószínűleg a magas korral járó feledékenység. Újra a negyven évvel korábbi húsvéti találkozásukat eleveníti fel, szokásos módon egy barátjának nevezve saját magát. Az emlékezést a kajszibarack látványa indította be, majd fiatalító gyógykezeléshez hasonlítja a találkozásukat.

1992. március 6. Angéla levele öccséhez.⁸⁶³ Azzal kezdi, hogy bár tegnapelőtti levelében azt írta, hogy az ünnepek után ráérnek az ügyvédi dolgokkal foglalkozni, most mégis erről kell írnia. Vera volt az ügyvédnél, és megtudta, hogy a Patrascu nevű illető kihallgatása során bevallotta, hogy a pénzt a címzettől, Mihálytól kapta. Vera arra kérte őt, Angélát, hogy menjen el az ügyvédhez és kérje vissza tőle az iratokat, mert úgy érzi, hogy az ügyvédet lefizették, azért pártolják a másik oldalt. Ezt követően arról ír, hogy ő nem ismeri a Mihály házának státusát, azt sem, hogy kinek a nevében van, kitől vette stb. Vera úgy tudja, hogy a ház már a Mihály nevében van, és most az egyházra való íratása zajlik, de ő ebben nem biztos. Azt is hozzát teszi, hogy aki megcsalta őt, az előbb vagy utóbb meg fogja kapni büntetését, mint írja, „Isten nem ver bottal”. Megjegyzi, hogy egy ház átíratásához nem kell ügyvéd, a közjegyzőnél is megoldható, ezért azt tanácsolja, öccse forduljon közjegyzőhöz. Hozzát teszi, hogy mindezt azonban más nem intézheti el helyette, ezt csak személyesen lehet. Kéri öccsét arra, hogy őrizzék ki az agyából ezeket az ügyeket. Ibolya 15-e után megy Zilahra, és megkéri, hogy a hónap végén menjen el Kaplonyba segíteni. Április 3-án már ott lesz ő is Károlyban, és Ibolyával együtt várják az öccsüket, hogy jól kibeszélhessék magukat.

⁸⁶³ 0356. sz. irat

1992. március 12. Kristóf levele.⁸⁶⁴ Azzal kezdi, hogy örömet okozott neki a címzett februári levele, majd elmondja, hogy vásárolt magának egy elektromos írógépet, épp azon írja a levelét. Hozzáteszi, hogy ott, Németországban már nem lehet meglenni nélküle, a dolgozatokat csak gépelve fogadják el. Említést tesz egy otthon elhunyt, számára kedves személyről, aki őt sokat segítette. Kéri a címzettet, hogy tartson érte egy misét. Köszöni a névnapi üdvözlést, de hozzáteszi, hogy nem szokott inni olyan italokat, amikről a címzett szólt. A kollégái néha megkínálják, és ő koccint velük, de ez ritka eset. Óvodában szakgyakorlatozik, írja, és sokat játszik a gyerekekkel. Erről eszébe jut, hogy vele is sokat játszott annak idején Mihály, és most megköszöni neki azt, amit érte tett és tesz – ez utóbbit utólag, tollal írta oda. Elmondja, hogy készül a vizsgákra. A teljes nevével írta alá, ami ebben a formában szokatlan eljárás tőle.

(1992.) március 26., 27. és 30. Feljegyzés.⁸⁶⁵ A lapon három napról készített feljegyzést. Az első naphoz annyit ír, hogy folytatja, ezt követően csak egy sornyi bejegyzés szerepel, és nem derül ki, honnan folytatta a szöveget. Március 27-éről elmondja, hogy az előző éjszaka nagy vihar volt, amely kidöntött egy kerítést a székesegyház előtt, és a fiúk azt javították abban az időben, amikor neki órája lett volna velük. Így hat óra helyett csak négyet tartott, a szabad ideje alatt készült a többi órájára. Ezt követően elmondja, hogy készül hazautazni, hogy kollégája vinné, Zilahon is megállna, visszafele pedig Nagyváradon. Március 30-án azzal kezdi, hogy elrepültek a napok. Szombaton Zalatnán volt egy teológussal, ma pihen, és egy beszédén gondolkodik. Ezt követően felvázolja a beszéd fő gondolatait.

1992. április 23. Erzsébetnek és rokonainak írt válaszlevél.⁸⁶⁶ Az első mondatokból kiderül, hogy a Klára leszármazottjaihoz írt levél.

⁸⁶⁴ 0805. sz. irat

⁸⁶⁵ 2145A. sz. irat

⁸⁶⁶ 2146A. sz. irat

Az első részében elmeséli nekik a saját felszentelését, majd észrevétlenül áttér a saját aranymiséjére – onnan látszik, hogy a jelenről ír, hogy említi, videofelvételt készítettek a miséjéről. Szép ünnepségnak nevezi ez utóbbit, számos rokona jelen volt. Ott volt a misén és az ebéden Klára is, a nővére, aki nagy nehézségek árán nevelte fel a gyerekeit. Majd arra biztatja a rokonait, hogy tanuljanak. Biztosan már megtanultak németül, mert ha ott laknak, akkor az kell. Neki szerencséje volt, hogy tanulhatott. Itt újra elmeséli azt, hogyan szegényedett el a családjuk. Arra buzdítja a rokonokat, akiknek írt, legyenek hálásak Ada nővérének (itt nem nevezi Adélnak), hogy magához vette és nevelte őket.

Mibály nem említi máshol a saját aranymiséjét, nem írt erről feljegyzést. Mint-ha nem lett volna olyan erős a késztetése, mint máskor, hogy beszámoljon erről a jelentős eseményről. Amikor paptársának beszámol, akkor is csak szabadkozik azszal kapcsolatban, hogy nem hívta meg az illetőt.

1992. május 1. A püspökhöz írt levél.⁸⁶⁷ Egy fényképet küld neki, majd egy kérést fogalmaz meg. Egy kanonokra hivatkozik, aki szeretné, ha P. Godó szülőfalujában tartana egy ünnepi szentmisét, mert aranymisés, ám az atya hallani sem akar erről. Ő azt kéri, hogy a püspök győzze meg erről az atyát, bár igaz az is, teszi hozzá, hogy a rendjükben ez nem szokás. Ő vállalta, hogy az esemény előtt három nappal előkészítőt tart.

1992. május 2. Méltóságos vikárius úrnak írt levél.⁸⁶⁸ Az első felében szabadkozik amiatt, hogy a minap az irodában látta őt, de elfelejtette köszönteni a névnapja alkalmából, mert el volt gondolkodva egy ügy fölött, de most ezt pótolja. Majd felkéri arra, hogy másnap vállaljon el tőle egy misét – egy kollégája elment, és rábízott három misét. Ez megkönnyítené az ő helyzetét. Így zárja a levelet: „A levél vivője hozhatja a rövid igent.”

⁸⁶⁷ 2150A. sz. irat

⁸⁶⁸ 2149A. sz. irat

1992. május 3. Nővérének írt levél.⁸⁶⁹ Reméli, hogy megkapta előző levelét, amelyben megköszöni neki azt, hogy fáradozott a testvére az otthoni ünnepség megszervezésében. Említi, hogy járt egy 35 éves papi találkózón, majd azt, hogy a diákokkal volt szőlőt kapálni. Nagyon drága lenne a napszám, nem tudnák megfizetni, ezért mennek a diákokkal végezni a munkálatokat. Közben említi, hogy hívták felkészítőt tartani a következő évben.

1992. május 6. Főt. P. Pöhacker Balázs gyászjelentője.⁸⁷⁰

1992. május 12. Paptársának írt levél.⁸⁷¹ Ebben elmeséli neki azt, hogy megtartotta az aranymiséjét. Szabadkodik, hogy bár szeretne volna, ha a címzett is elment volna, de neki most csak egy Trabantja van, és azt sem tudja kezelni. Gondolt vonatra is, de nem biztos, hogy azt a címzett vállalta volna. Közben elteltek a napok, és neki már indulnia kellett. De biztosítja arról, hogy emlegették őt a paptársaival. Készül P. Godó Mihály aranymiséjére, aki egy évig kollégája volt Gyulafehérváron. Ő viszi a rekordot, 24 évig volt letartóztatásban, őt követi Eröss Lajos nagyprépost, aki 12 évet töltött börtönben, és 7 éve bénult. Ha ezt a 7 évet is hozzászámítják, akkor ő van a második helyen. Feltűnt neki viszont, hogy a címzett azt írta levelében, sajnálja, hogy nem segíthet papi munkákban. Ő utánaérdeklődött, a választ alkalomadtán elmondja.

1992. június 4. Paptársának levele.⁸⁷² Elmeséli, hogy nemrég ünnepelte 50. születésnapját, és ez alkalomból 140 személyt látott vendégül. Ezután arról esik szó, hogy odahaza a papság egy része elégedetlen a jelenlegi vezetéssel, szerinte rosszul választották ki a közeli munkatársakat. Majd kifejti, hogy milyen viharos időket élnek, és ezt példázandó

⁸⁶⁹ 2147. sz. irat

⁸⁷⁰ 2122. sz. irat

⁸⁷¹ 2148A. sz. irat

⁸⁷² 2189A. sz. irat

elmondja, hogy az egyházon belül létezik egy tanítás, amely szerinte teljességgel elfogadhatatlan, és amely azt feltételezi, hogy Jézus a Mária és József gyermeke volt, nem született istennek, hanem élete által lett azzá. Továbbá, hogy Jézus nem alapított egyházat, nem is tudta, hogy miért hal meg, szentséget sem alapított, és az utolsó vacsorán sem rendelt semmit el, hanem csak megünnepelték a zsidó húsvétot. Keserűen teszi hozzá, hogy nagyon sok pap szimpatizál vele, és ha ez így van, azok nyugodtan megházasodhatnak. Zárásként említi, hogy nemrég volt egy svájci zarándokúton, majd azt, hogy másnap egy németországi városba megy a volt hívei találkozójára, ahol misézni fog és prédikálni.

1992. június 14. Ferenc nevű paptársának a levele.⁸⁷³ A napokban meglátogatta őt egy paptársuk, és elhozta neki az intenciók árát. Találgatja, hogyan tudta Mihály eljuttatni neki, és nagyon köszöni, a miséket már el is végezte érte. Panaszkodik a nehéz megélhetésre, mellette a gyógyszerekre, kezelésekre. De azért elmondja azt is, hogy amikor előző levelében azt mondta, hogy szeretne segíteni, azt ne úgy értsék, hogy ő egy felelősségteljes állást bírna vállalni, ehhez túl sok a 88 éve. Csupán néha kiségitéseket tudna vállalni, de ezt is olyan helyeken, ahol őt nem ismerik. Várja néha a híradását.

1992. június 12. Egy feljegyzés, amelyben a nyári tervét ismerteti.⁸⁷⁴ Egy munkát akar elkészíteni, amelynek az lesz a célja, hogy összefoglalja a gyulafehérvári élményeit. Címet is adott már neki: Ahogy én láttam. Az elképzelése az volt, hogy előveszi a naplóit, azokból az információkat rendezi és közzéteszi: „Összefoglalom gyulafehérvári élményeimet. Naplóim már sok mindent pontosan rögzítettek. Azokat elővennem, rendbe szednem, a világ elé tárnom. Ha én nem végzem el ezt, kitől várhatnám, hogy vesződjék ezzel a munkával?” Németországba csak augusztus közepén fog elutazni, addig erre bőven lesz ideje.

⁸⁷³ 2162. sz. irat

⁸⁷⁴ 2202A. sz. irat

1992. június 14. Ibolya levele öccsének.⁸⁷⁵ A húsvéti levelére nem tudott válaszolni, mert a lányának szüksége volt a segítségére, és elutazott hozzá, ott volt négy hétig. A Klára ügyét sem tudta elintézni, de beszélt Angélával még elutazása előtt, és ő azt ígérte, hogy ő és a Klára fia megoldják. Sajnálja, hogy nem tudott segíteni. Július 1-je közeledtével boldog születésnapot kíván öccsének. Ezt követően a nyári találkozásukat sürgeti, amelyre terveik szerint augusztus elején kerülhetne sor. Kérdezi, hogy mikor megy az öccse Németországba. A levél végén kérdéseket tesz fel arról, hogy hol tölti az öccse a nyarat, és befejezték-e már a tanítást, végül a hogyléte felől érdeklődik, és azt írja, hogy várja, hogy találkozzanak.

1992. június 23. Paptársának, barátjának írt levél.⁸⁷⁶ Miután gratulál az 50. születésnapjához, többnyire az iskolai életről ír neki. A középiskolában még nincs gond, mondja, őket rászorítják a napi munkák elvégzésére, de a felsőbb szinten ezt már nem sikerül. Az idejük nagy részében a hallgatók muzsikálnak, zene szól éjjel-nappal, és a vizsgaidőszakban beleroppannak, mert ennyi idő alatt nem tudják megtanulni az anyagot. Sokan a vizsgaidőszakban mennek el. Középiskolában 30-an végeznek, ennek fele megy a teológiára, a többiek más szakmák felé indulnak, esetleg más teológiák felé, vagy külföldre mennek. A tanári karból is távozni fog egy kollégájuk, Váradon fog iskolát nyitni. Mindenik egyházmegyének lesz saját kissemináriuma, erre törekednek. Az elmúlt iskolai évben ő is gondolt arra, hogy abbahagyja a tanítást, de az érsek azt üzenté neki, hogy majd szól ő, amikor elmehet. A nyáron Németországba fog menni helyettesíteni, és panaszkodik arra, hogy milyen nehéz a vízum megszerzése. Végül megemlíti, hogy bár messze vannak, de egy jó kocsinak nincs távolság, és ő örülne annak, ha a címzett felkeresné őt.

⁸⁷⁵ 2164A. sz. irat

⁸⁷⁶ 2152A. sz. irat

1992. június 2. Angéla levele.⁸⁷⁷ Mellékelte egy meghívót is, amelyből kiderül, hogy 150 éves volt a Szatmári Irgalmas Nővérek Anyaháza, és ezt 1992. július 19-én ünneplik meg.⁸⁷⁸ Kéri, menjen el az öccse is. Örül annak, hogy öccse jól bírja magát, és itt példaként említi François Mitterand-t, aki ugyancsak 76 éves, és egy egész ország gondjait viseli. Itt rátér egy levélre, amelyet Jancsi írt Mihálynak, és Mihály elküldte Angélának. A levélen nincs dátum, és érdekelné őt, hogy mikor írta a levelet. Sajnálatra méltónak mondja őket. Ő jól van, és szerencséjére olyan környezetben él, ahol nincs áskálódás, uszítás, mint amiket Jancsi említ a levelében. Ő ilyet sosem tett, de láthatóan az ő lelkük ilyenekkel van tele, és ő sajnálja őket. Ezután az augusztus eleji találkozásuk időpontjáról ír.

1992. június 20. Angéla levele.⁸⁷⁹ Július 1-jét említi, mint családjuk közelgő kedves ünnepét, de nem nevezi meg. Biztosan befejezték a tanítást. Hozzáteszi, hogy ebben a korban már fásasztó lehet a tanítás. Ők a nővérekkel szokták mondogatni, hogy régen milyen kényelmes életük volt az idős apácáknak, csak imádkoztak, olvastak, kézimunkáztak, semmi felelősségük nem volt, mint most nekik. Ezután beteg társairól tesz említést. Elmondja, hogy az egyik nővérnek volt egy elhanyagolt háza, azt megvette a Caritas. És innen rátér arra, hogy az ő tömbházlakásuk is mennyire rossz állapotban van. A fürdőszobában nem lehet kinyitni az ablakot, mert rossz a szita, a WC-ben állandóan folyik a víz. Azt javasolja, hogy a nyár folyamán számolja fel Mihály a gyöngyi házát, és költözzön Nagykárolyba ebbe a lakásba. Jancsival is szorosabbra kellene fűzni a kapcsolatot. Itt az édesapjuk intésére hivatkozik. Amikor édesapjuk mondta Angélának, hogy fia pap lesz, Angéla megkérdezte tőle, hogy ferences-e. Ő azt válaszolta neki, hogy ne legyen ferences, hogy segíthessen a többin – és itt a testvéreikre értette. Még a meglévő fizikai erejére is szükségük lenne Jancsiéknak, hiszen

⁸⁷⁷ 2165A. sz. irat

⁸⁷⁸ 2161. sz. irat

⁸⁷⁹ 2186A. sz. irat

sok munka van abban a hatalmas kertben. És az unokáinak is jól jönne, ha öccse foglalkozna velük, zenére, nyelvekre, gépirásra tanítaná őket. A gyöngyi házból elhozhatná azt, amire szüksége van. Amikor a rend újabb épületeket kap majd, szükségük lesz bútorokra, ezért ha lesz főlöszleges bútor, ők azt átvehetik. Miután említi, hogy augusztusban tartanak a testvértalálkozót, Klára nővérük helyzetéről ír. Voltak a szemorvosnál, de nem tudnak segíteni rajta. Klára meg van hízva, a lábai gyengék, nem bír sokat járni. Templomba sem jár, hanem a plébános felkeresi minden első pénteken. De Klára azt mondja, hogy soha életében nem volt ilyen jó dolga, mert mindene megvan. A szomszédjai rendben tartják a házat, az udvart, mosnak, a kertet is felében dolgozzák. Erziék fizetik a szomszédoknak az ellátását. Angéla kérdezte, hogy a kenyeret hogyan szerzi be. Azt válaszolta, hogy van két zsák liszte és annyi búza a padláson, hogy három évig biztosítva van. Van három hektár földje is, és azt beadta a társulásba, amely után ősszel járulékot kap. Angéla megjegyzi, hogy csodálatos a gondviselés, hogy ennyi gyötrelmes év után nem hitte volna, hogy ilyen jó dolga lesz a nővérüknek. Pár szót ír a rendházi életükről. Az előző évben bevezették a gázt az épületbe, de a régi központi fűtéshez használt csöveket hagyták meg, mert takarékoskodni akartak, és nem volt meleg. Most újra dolgoznak, vastagabbra cserélik a csöveket. Végezetül arra biztatja öccsét, hogy ha kell, peres úton szerezze vissza a házat „attól a hitvány Gyuritól”.

A családi ünnep, amelyet az elején említ, de nem nevez meg, a Mihály születésnapja volt.

1992. június 20. Paptársának írt levelet.⁸⁸⁰ Miután elmagyarázza neki, hogyan sikerült eljuttatnia hozzá a borítékot, amelyben, korábbi levelekből tudjuk, intenciókra küldött pénz volt, elmondja neki is, hogy a nyáron Németországba készül helyettesíteni. Itt együttérzését fejezi ki annak okán, hogy a címzett nehezen tud utazni, és ezért elmesél egy kis történetet. Valamikor az ötvenes évek végén egy volt tanítványával

⁸⁸⁰ 2185A. sz. irat

kettesben járták az országot biciklivel. Besztercén egy kántor ismerősüknél álltak meg. Amikor továbbindultak volna, látták, hogy a szomszédasszony könnyezik. Kérdésükre azt válaszolta, hogy „milyen boldogok maguk, hogy mehetnek”, mert ő a fájós lábai miatt helyhez van kötve. A kollégája azóta balesetet szenvedett, autóval nekiment egy fának, most ő sem mozoghat már. Szerencséjére őneki, Mihálynak nem volt még semmi baja. Hozzáteszi, hogy jó volt a sport annak idején.

1992. július 22. Idmárnak írt levél.⁸⁸¹ Értesíti őt arról, hogy megkapta a német vízumot, de baj van vele, mert a belépési dátuma augusztus 15. Ezért arra kéri őt, hogy vigye el az útlevét Budapestre az osztrák nagykövetségre, illetve egy prelátushoz, és kérje azt, hogy az osztrák belépő legalább augusztus 13-ra legyen keltezve. Ő 13-án indulna, és Münchenben lenne 14-én reggel. Az útlevelet valaki majd elhozza neki.

1992. július 29. Angéla lapja.⁸⁸² Sajnálja, hogy nem volt a nagy ünnepségükön. Ő és Ibolya augusztus 2–9. között lesznek Nagykárolyban. Szeretnék, ha öccse is elmenne, hogy kibeszéljék magukat. Viszi magával János levelét is, hogy rámutathasson a tévedéseire. Egyébként őt nem érdekli az ő életük, és hozzáteszi: „Ők élnek az övéket, mi a minket.”

1992. augusztus 13. Melániának írt levél.⁸⁸³ Röviden beszámol a nyaráról, amely elrepült: két alkalommal helyettesíteni volt, és egy testvér-találkozón is. Most készül Németországba helyettesítésre, szeptember 15-ig. Mindig, amikor levelet ír, azt emlegeti magában, hogy egy személyes találkozó többet ér, mint a levelek garmadája, de mivel az nem lehetséges, a pár sor kell ezt pótolja. Amikor a vonattal ott megy el hozzá közel, Szolnok táján, küldeni fogja felé szíve érzelmeit, és azt kívánja, hogy Melánia érezze ezt meg. És ottléte alatt is gondolni fog rá.

⁸⁸¹ 2174A. sz. irat

⁸⁸² 2163A. sz. irat

⁸⁸³ 2153A. sz. irat

1992. augusztus 13. Magdának írt levél.⁸⁸⁴ Úgy értesült az édesanyjától, hogy aggódik a Kristóf által neki küldött összeg miatt. Ő otthon beszélt Kristóffal, aki elmondta, hogy a pénzt már átutalta Budapestre a pénzügyintézet, és hogy Magda erről már értesítést kellett volna kapjon. Megírja neki Kristóf németországi postacímét, és kéri, hogy vegye fel vele a kapcsolatot, és tegyék végre rendbe ezt az ügyet. Ő nem tud leszállni (a vonatról), mert menettérti jegye van, és szeptember 15-én, amikor visszaérkezik, már kezdődik az iskola.

(1992. augusztus 14.) Datálás nélküli feljegyzés,⁸⁸⁵ a szövege így szól:

„Talán holnap nem lesz sem időm, sem kedvem, hogy valamit is írjak. Most búcsúzom.

Animus elmegy – anima itt marad.

Csak itt lehetek ismét, aki vagyok, aki maradni akarok.

Nagyon várom ezt a dátumot: 1992. szept. 15.

Adjutorium nostrum in nomine Domini!

Ma már az indulás napja van: 1992. aug. 14.”

Bár nincs évszám az iraton, valószínűleg 1992-ből származik a szöveg. Ezek a Németországba való indulásának és a hazatéréseinek a dátumai.

1992. augusztus 20. Dávid László pápai prelátusnak, a kolozsvári Szent Mihály-templom nyugalmazott plébánosának gyászjelentése.⁸⁸⁶

(1992. szeptember) Kristófnak és a szüleinek írt levél.⁸⁸⁷ Azzal kezdi, hogy sosem fogja elfelejteni azt, hogy a vonat indulása előtt imádságos megemlékezést ígértek egymásnak. Erre neki szüksége volt. Majd elmeséli nekik, hogyan utazott haza. Este érkezett meg Gyulafehérvárra, ám másnap nem hagyta nyugodni az ígérete, hogy elmegy Béltekre.

⁸⁸⁴ 2155A. sz. irat

⁸⁸⁵ 2160A. sz. irat

⁸⁸⁶ 2168A. sz. irat

⁸⁸⁷ 2177A. sz. irat

Másnap éjjel el is indult, átszállásokkal meg is érkezett a Kristóf nagyszüleihez, ahol elmesélte az élményeit a nagyszülőknek és a bátyja családjának, majd átadta az ajándékokat. Ezután szólt Verának, hogy készítse a fiát, mert magával viszi az iskolába, aminek azok nagyon örültek. Végül nem este indult vissza, hanem csak reggel. Kornélnak a lelkére kötötte, hogy tanuljon meg németül, odaadott neki egy könyvet és (magnó)szalagot. Megnézte az Angéla anyajegyét, és arra biztatta, hogy mindenképp forduljon orvoshoz. Elmondja itt, hogy nincs igaza annak, aki azt mondja, hogy doktort csak akkor lássak, amikor a hátam közepét, mert jobb a dolgoknak elejét venni. Végezetül elmondja, hogy szerdán gondolt Kristófra, hogy most Passauban dolgoztatnak, és szombaton is gondol rá, hogy most kirándulgatnak és rokonokat látogatnak.

Nem nevezzi meg, de bizonyára a németországi útja alatt meglátogatta Kristófit és a szüleit, és a búcsúzásukat írja le a levél elején.

1992. október 3. Vítus testvérhez címzett levél.⁸⁸⁸ Elmondja neki, hogy mennyire örül annak, hogy a Szent Ferenc rendje elkezdni nálunk az új életszakaszát, és minden jót kíván ehhez. Név szerint üdvözlí a szerzetestársait is.

1992. október 4. Levél, amelyben beszámol a nyári németországi útjáról.⁸⁸⁹ Panaszkodik arra, hogy a jegy drága volt, de szerencsére a müncheni érsekség megtérítette. A vonatról nem kellett átszállnia. Az első miséjén azzal kezdte a prédikációt, hogy itt minden szép, csak az ő nyelvezete lesz elüthő. Áldozáskor viszont egy hölgy megnyugtatta, hogy jól beszél németül. Odautazott hozzá Kristóf, és együtt szolgáltak, tanultak latint és történelmet. Jártak megöntözni a virágokat, és megnéztek videofelvételeket püspökszentelésekről. Kristóf beállt a ferences atyákhoz kisegítőnek, ahol szállást is kapott. Kosztot őnála evett – azt, amit számára az érsekség biztosított, míg ő, Mihály tejet evett

⁸⁸⁸ 2176A. sz. irat

⁸⁸⁹ 2175A. és 2180A. sz. irat

lány kenyérrel és egyebeket, és így sem a szállásért, sem az étkezésért nem kellett fizessenek. Meglátogatta őt két ott élő régi barátja, egyikük kétszer is, mert vágyódott találkozni vele. Az ottléte végén, 13-án egy szatmári ismerőse elvitte őt Passau vidékére, Kristófékhoz, és másfél napot töltött ott náluk. Elmondja, hogy nagyszerű lakásuk van egy plébánián, ahol nincsen pap, olcsón bérlik, és kertjük is van. Kristóf elvitte őt Passaubá az egyetemre, ahova jár. Ő megállapította, hogy Kristóf otthonosan mozog, és hogy mindenki szereti őt. Így fogalmaz: „El sem engednék onnan, nemhogy elküldenék.” Egy évet Eichstättben lesz a fiú egyetemen, ahol vizsgázni nem kell, csak művelődni, és utána még két évet végez a passauai egyetemen, majd a harmadik éven szentelik. Klárka nagyon kérte, hogy jövőre is menjen helyettesíteni, és látogassa meg őket. Klára kérésére otthon elment Béltre, hogy személyesen átadja a hazaküldött csomagot. Közben elvitte Gyöngyőről magával Gyulaférvárra a Vera nagyobbik fiát. Két hétig foglalkozott vele, de végül úgy döntött, hogy hazaküldi, a fiú legnagyobb örömére. Témát vált: örül annak, hogy a nyugdíjának összegeivel házat vásárolt, mert az hasznos volt, és a pénznek már nem lenne értéke. A levél végén mintha számba venné a vagyonát. Adóssága nincs, a készletein meg biztosan civakodnak majd az örökösei. A gyöngyi házban ruhaneműk vannak, ágyneműk, könyvek. A pedálos harmónium a károlyi templomé, a villanyorgona a sajátja, de nem működik. Javításra szorul, az alkatrész a fiókban van. A könyvtára lehet a szatmári Szent Antal plébániáé majd, mert olyan jellegű. Itt pár stb. után búcsúzik.

Nem lehet tudni, hogy kinek írta ezt a részletes levelet, feltehetően valamelyik közeli barátjának. Érdemes megfigyelni, hogy a németországi tartózkodás alatt a püspökség biztosította számára az étkezést, ám ezt ő átengedte Kristófnak, míg a fiú nála tartózkodott, és elmondása szerint ő megelégedett kenyérrel és tejjel meg egyebekkel.

1992. október 4. Veronkának írt levél.⁸⁹⁰ Elmondja neki, hogy bár jó szívvel volt Zoltán felé, és megpróbált külön is foglalkozni vele, nem

⁸⁹⁰ 2184A. sz. irat

tudja már behozni a lemaradását. Nem ismeri a hónapok nevét sem, nem tudja, milyen hónapban született, nem tudja azt sem, most milyen hónapban vagyunk. Ő azzal magyarázza ezt, hogy „sok pálinkát fogyasztottak körülötte kicsiny korában”. Azt javasolja neki, hogy próbáljon meg egy mesterséget megtanulni.

(1992. október 7.) Erzsi néninek írt levél.⁸⁹¹ Levelet kapott Kristóftól és Klárikától is, és Klárika arra kérte, hogy kérdezze meg Angélától, hogy Kornélnak milyen a helyzete a munkahelyén, az iskolában. Angélát meg kérje arra, hogy menjen mielőbb orvoshoz. Ő pedig Verának üzeni, hogy sajnálja a fiát, de nem volt a fiúnak kedve ott maradni és tanulni. Ő is elismerte, hogy nem neki való. A levél végén visszatér Kristóf családjára, akik elmondták, hogy egy hétig voltak kirándulgatni. Ám Klárika panaszkodik. Azt mondja, hogy ott nem jó sem vendégnek lenni, sem vendéget fogadni, mert még a petrezselyem leveléért is pénzt kell adni. És ott mindenki jól megnézi azt, hogy mire szánja a pénzt. Ő örül annak, hogy szép otthonuk van ott, és annak is, hogy Bélteken is van otthonuk, és van hova hazamenjenek.

1992. október 7. Kornél feleségének írt levél.⁸⁹² Első felében arra kéri, hogy menjen el orvoshoz, hogy ne hordozza tovább azt a kis „szépséghibát”. Ehhez elmondja, hogy van egy rokona, Olga, aki könyvelő a kórházban, ő segít majd neki megtalálni a megfelelő orvost. A második téma a Kornél munkahelye. Kérdezi, hogy mikor lépett be Kornél abba az állásba, mikor megy reggel munkába, meddig van a munkaideje, van-e szabadideje a házimunkákra, mert a jószággal sok munka van, tud-e időt szentelni arra, hogy művelődjék, olvasson, rádiót hallgasson, tv-t nézzon, mennyi a fizetése, mennyi adót kell fizessenek a ház és a földek után, és azt is, hogy kikkel tud barátkozni. Mindez nagyon érdekli őt, azt mondja, mert érdekli a jövőjük. Bélyeget és borítékot is küld neki, hogy mielőbb válaszolhasson.

⁸⁹¹ 2178A. sz. irat

⁸⁹² 2179A. sz. irat

1992. október 7. Feljegyzés.⁸⁹³ Az első felében elmondja, hogy elhozta magával az iskolába az egyik csángó család fiát. Örömmel kezdet foglalkozni vele, de elszörnyedve tapasztalta a nagy lemaradását. A fiú nem ismerte a hónapok nevét, nem tudta, milyen hónapban, milyen napon vannak. Nem ismerte a betűket, ezért nem tudott folyékonosan olvasni. Pedig ott náluk öt nyelven kellene tanulnia. Próbálta megtanítani neki a szófajokat, az igéket, tanította neki, hogy kérdezzen rá, mit csinál, mit csinálnak, ám erre sem volt képes. Csak azt emlegette, hogy jó lenne otthon dolgozni. Így hát végül hazavitte őt. Miután ő visszatért, fájt érte a szíve. És itt megvallja, hogy néha még most is várja, hogy hátha Kristóf bekopog hozzá. Épp bekopogott két fiú, amikor ezt leírta. Az egyik rendetlenkedett az óráján, és kitette őt. Most arra kérte, hogy foglalkozzon vele, mert nem tud latinul. A szöveg második felében a szép őszi délutánt említi, és elkezd felsorolni, hogy az egyes években gyerekkorától kezdődően mikor mit csinált ilyenkor ősszel. A lap alján aztán abbahagyja a felsorolást (1947-ig jutott el), és odaírja, hogy „Hiretelenül egyéb dolgom akadt.” Így, elütéssel.

1993. január 4. Kedves rokonaihoz címzett levél.⁸⁹⁴ A tartalmából kiderül, hogy testvére, Klára leszármazottjainak ír. Azt írja, hogy köszöni karácsonyi és újévi jókívánságaikat, cserébe nekik ír elsőnek az új évben. Elmondja, hogy szeretne beszélgetni velük, majd megemlíti, hogy annyi nyomorúságban volt része a néniének, hogy ő azt is csodálja, hogy még él a testvére. Buzdítja a gyerekeit arra, hogy gyakran írjanak neki és látogassák, amíg még él. Majd testvéréről, a címzetten édesanyjáról ír. Ők, a gyerekei csak annyit tudnak róla, amennyit átéltek vele, Mihály azonban emlékszik még arra, hogy Klára Erzsivel, másik testvérükkel együtt járt elemi iskolába. Édesanyjukat azonban a könyvek nem nagyon érdekelték, hanem inkább a ház körüli teendők. A tehenek voltak a kedvencei. Mindig négy tehenük volt egyik istállóban, két ló a másikban. A lovakat a nagyapjuk gondozta, a teheneket azon-

⁸⁹³ 2169A. sz. irat

⁸⁹⁴ 0423. sz. irat

ban édesanyjuk. De nagyon szerette a mezei munkákat is, az irtást, a kapálást, az aratást. 1929-ben a másik testvérük, Magdolna férjhez ment egy Linzenbold János nevű kerékgyártó mesterhez. Ez hozta el a család elszegényedését, mert részeges volt az illető, és hamis váltókkal adósságot csinált a családnak. Akkoriban az volt a szokás, hogy „ha a lányok férjhez mentek, és a házat és fél birtokot kapták, akkor a vőlegény kifizetett egy összeget”. Majd hozzát teszi, hogy „így ment férjhez az édesanyátok is egy szerencsétlen csanálói fiúhoz”. Elmondja, hogy a vőlegény egészségi állapota elég ingatag volt: kiskorától fél tüdeje volt, és olyan mértékű idegbetegségben szenvedett, hogy „nem is volt normális ember”. Édesanyjukat gyakran megverte, az utcán szaladt utána vasvillával. És ő, az édesanya közben nevelte őket, meg is nevezi a három gyereket: Ferkó, Jóska, Pityu. Ő, a levélíró inkább a Kraszna partján ült, mint odahaza, ahol korábban béke volt, mondja. El is költözött otthonról, hogy ne lássa, mi van otthon. 1937-től csak vakációban ment haza. Említi, hogy volt egy okos és kedves lányuk is, Teréznek hívták, ám ő 1944 végén, tízévesen meghalt vérmérgezésben. Aztán 1946-ban Pityut elvitték Szatmárra iskolába, de nem volt örömlük benne, csak gondjuk. Sok jót tett a családjukkal Erzsi nénéjük, aki minden pénzét odaadta nekik, mondja. Elmondja azt is, hogy a harmincas évek elején felfogadott egy embert az aratásra, akkor még nem sejtve, hogy rokonságba kerülnek később – hiszen ő lett a címzettek nagyapja később. A megnevezett jó munkás volt, de hozzájuk képest szegény családból származott. Ők ugyanis „gazdák” voltak, az utcában az övéké és még egy volt gazdaház. Onnan kezdődött a „cinka”. Amikor a „cinkában” nem volt már hely, akkor építették az új sort, majd a Révész utcát és a „telepet”. Ezt követően azt tanácsolja nekik, hogy a kaplonyi házukat ne adják el, mert ahova költöztek (Bélteken), nem sokat tudnának kezdeni azzal a pénzzel, és jó is, ha a családnak marad egy kaplonyi otthona. Kéri, hogy írjanak magukról: hogy van az új pár, tanul-e a nagylányuk? Hozzát teszi, hogy csak munkával, tanulással lehet boldogulni. A következőkben a pénzről beszél, arról, hogy „olcsó lett a pénz”, és ezt példázza is. Zárásul ismét a család történetéről ír: a csanálói nagymamájuknak nagy birtoka volt, föld, szőlő, erdő, nagy ház,

de mindent „eladogattak”. Egy Ibolya nevű nagynénjük egy jegyzőhöz ment férjhez és Szatmáron laktak. De a nagymama már „nem jutott betevő falathoz”, Angéla nagynénjük szerint „éhen halt”. Kéri, hogy írják meg, hogy állnak az állampolgársággal, egy megnevezett illető elintézte-e? Ha igen, köszönjék meg neki az ő nevében is.

A levélben sok a melléüetés, és gyenge az indigó is, amivel készült, és ez nebezíti az olvasást. Úgy tűnik, hogy a levélírónak nincs konkrét közölnivalója, inkább a régműltről ír, célja az, hogy elmesélje a rokonoknak mindazt, amit ők nem éltek meg.

1993. február 10. Kristófnak írt levél.⁸⁹⁵ A lap legtetején kezdi, mondja, mert sokat akar írni. A levél első részében elmondja, hogy az igazgató elutazott a Szentföldre, két tanár megbetegedett és az atya is a ferences templomból, így ő reggel és délután is szolgál, ezért megfelekezett a Kristóf születésnapjáról. Csak február 7-én döbbsent rá arra, hogy 5-én születésnapja volt. Azonnal elhatározta, hogy ír egy elnézést kérő levelet, de azt is halogatta. Végül ezen a napon találkozott Mimóval, aki vizsgázni ment, és akivel sokat beszélgettek a címzetről is. Mimó nagyon szereti Kristófot, mondja. Egy kollégája megkérdezte, honnan ismerik ők egymást, és azt válaszolták neki, hogy van egy fiuk, hiszen Mimó a Kristóf anyja és a levélíró az atya. És ők ketten már negyven éve vagy még régebben ismerik egymást. Ezt követően a Kristóf levelében írtakra válaszol. Nem beszélt neki eddig a magányosságról (ezt a szót németül írja), mondja, mert úgy látta, hogy Kristóf megtalálta Krisztusban azt, akivel megossza a magányát. Most viszont Kristóf is ráébredt arra, hogy ha valaki közelebb kerül a szívéhez és csalódás éri, akkor, ahogy fogalmaz, a kegyelem begyógyítja a szíve sebéit. És majd ő is lehet mások sebének begyógyítója. A címzett már 24 éves, írja, ez az egyház szerint is felnőttkor. Ne ijedjen meg, ha érzelmek gyűlnak a lelkében valaki iránt, mert „elmúlnak azok”. Ha pap lesz a címzett, mondja, akkor a szíve érzelmeit a rá bízott gyerekekre, felnőttekre fogja árasztani, akik majd „áldják az Istent azért, hogy Té-

⁸⁹⁵ 0436. sz. irat

ged nekik, az emberiségnek adott”. Majd így folytatja: „Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy érettem is sokan áldották az Istent, mint ahogy minden papot megköszönnek az emberek az Istennek.” Jónak tartja, hogy Kristóf nyelveket tanul, és azt is, hogy „ko(m)pjüter kurzusra” is megy. Várja, hogy húsvétkor találkozzanak, és a többi előszóban mondja el. Utóiratban írja, hogy „most vezették be a Duna adást” a szobájába, azaz a Duna televízió adását tudja nézni. Olvasta, hogy Kristóféknál is lehet fogni, javasolja, hogy írja meg a szüleinek, mert „szép magyar filmeket” lehet nézni a csatornán. A végén azt is elmondja, hogy egy közös ismerősük elment a főiskoláról: már a korábbi félévben ezt tervezte, de még visszajött, levizsgázott, de utána kikérte a papírjait, és elment. Ő azt feltételezi, hogy ha Kristóf otthon lett volna, a fiú is maradt volna. Bár igaz, hogy többen mentek el, részben a tanulás miatt.

1993. március 1. Jani levele, Szatmárnémetiben keltezte.⁸⁹⁶ Először is gyorsan elmondja, hogy a gyöngyi híve nyugodtan felkeresheti őt, segíteni fog neki, de mindenképp őt keresse, ne más. A levél további részében arról ír, hogy mennyire sok munkája van. Nem mintha egész életében megölte volna magát a sok munkával, mondja, de elmúlt már 65 éves, és nagyon el van fáradva, és a szívével nagyon beteg. Pár hírt ír a környezetéből, két kollégát műtöttek, a püspök Rómába és Németországba látogat. Jó egészséget és a régi jókedvet kívánva búcsúzik.

1993. április 26. Kristófnak írt levél.⁸⁹⁷ Épp elbúcsúztak, és ő máris elkezdte írni a levelét. Este nyolc óra van, és délután egy óra óta gyakran fáj a szíve, mondja, mert el kellett válniuk, de ez az élet parancsa. Felidézi azt, amikor szebeni diákévei alatt azt mondta neki, hogy ő művészt akart volna látni benne, de a címzett másképp döntött. Nincs kedve tévét nézni, mondta, csak vele tart lélekben, „mert szent úton jársz imádkozva”. Kívánja, hogy találja meg a kérdéses átszállást, és

⁸⁹⁶ 2203A. sz. irat

⁸⁹⁷ 079. sz. irat

legyen szép tavasza. Arra biztatja a címzettet, hogy tanuljon szorgalmasan, azt mondja, hogy az előljárói már látják értékeit. Majd a kettőjük kapcsolatáról ír, így: „Köszönöm, hogy kitűntetted bizalmaddal, barátságoddal. Sok jó barátot adott a jó Isten nekem. A Veled való kapcsolat a legmélyebb lelki egybetartozás bizonyítéka. A keresztségben rokonom lettél!” Ezt követően két sikeres iskolai órájáról ír, majd elmegy lefeküdni. Másnap folytatja a levelet azzal, hogy megpróbálja kitalálni, merre járhat már Kristóf. Ezt a levelet összesen három példányban írja, hogy a szüleinek is küldjön belőle egy másolatot. Az aznapi óráiról is ír, és arról, hogy már tervezi a másnapi órákat. Kristóf ezen a héten pihen, írja, és beszámol szüleinek. Elmondja, amit elfelejtett élőben elmondani, hogy Kristóf nagymamája „jó színben van”, ő rosszabbra számított, de „van még életerő benne”. Pár rokonról is ír egy-egy mondatnyit, és jelzi, hogy már április utolsó napján fejezi be a levelet. Elfelejtette átadni azt a szöveget, amit neki vett, és kérdezi, hogy vigye-e magával, amikor megy, majd így zárja a levelet: „Lélekben gyakran találkozunk.”

1993. május 16. Kristóf kézzel írott levele, a megszólítás: „Kedves papbácsi!”⁸⁹⁸ Azzal kezdi, hogy abban a nagyszobában ül, ahol a nagymamája volt felravatalozva, és onnan írja a levelét. Onnan kezdi, hogy emlékszik, amikor otthon olvasta a címzett levelét arról, hogy jobban néz ki a mamája. De nemcsak trombózisa lehetett, hanem valami belső baja is, mert nem tudott enni. Ezt követően elmeséli azt, hogyan halt meg a mamája. Hétfőn volt nála a pap, megkapta az utolsó kenetet, és kedden halt meg. Telefonáltak neki Eichstättbe, ő hazament Egglfingbe, és onnan indultak haza. Ő vezetett. Délután volt a temetés, mondja, és hozzáteszi, hogy „szépen eltelt minden”. Ő arra várt, hogy valamilyen napon csak betoppan a címzett is, de ez nem történt meg. Vasárnapig maradtak ott, és másnap reggel indulnak vissza. Arról ír, hogy nem gondolták volna, hogy olyan hirtelen fog elmenni a mama, de „Istenbe vetett hittel élte le életét és így reméljük hogy felvette őt magához a

⁸⁹⁸ 080. sz. irat

Jópásztor”. Majd arról is ír, hogy bátyja, aki mindent szépen elrendezett, már ment is dolgozni „az internátba”, mert itt vannak „a púják”. Azzal zárja, hogy írja meg a címzett, hogy mikor megy kíségeteni (Németországba), és ha van telefonszáma, akkor azt is várja.

A levélben a leggyakoribb hiba az, hogy a rövid magánhangzókat hosszúnak írja: „aból”, „felravatalözva”, „jóbban”, „útolsó”, „vólna”, „indúltunk” stb.

1993. június 19–20. Egy egyoldalas feljegyzés arról, hogy az elmúlt időszakban mik történtek.⁸⁹⁹ Bár nem volt kedve utazni, mégis csatlakozott egy kollégájához, aki ment arrafele és hazavitte, mert Veronka sürgősen akart vele beszélni. Gyöngyön megnézték a Galinger-féle házat. 800 ezer az ára, amit ő nem tartott soknak. Neki ez volt a fő indoka, hogy útra kelt. A társának is nagyon tetszett, nem annyira a megvisselt ház, mint a telek. Otthon lépéseket tett annak érdekében, hogy a gyöngyi házat a saját nevére írassák, és Veronkát Szabó Jánoshoz irányította. Majd megnyitotta a ruhásszekrényét, és az ott talált felesleges holmit átadta a családnak. Talált egy 51 évvel azelőtti reverendát, ami még ekkor is jó volt neki, be is csomagolta, hogy elhozza. Azt a családost, aki székereen kivitte őt az állomásra, rábeszélte arra, hogy mondják vissza a szárhegyi házuk vásárát. A németországi útját szervező fiatalember minden nap felhívja, mondja. Kapott születésnapilevelet Angélától és Ibolyától. A szöveg végén pedig elmesél egy bicikliügyet: „Jó betörő lennék. Meg akarok fogni egy raktáron álló kerékpárt. Két évvel ezelőtt két q-nyi csöves kukoricát adtam az intézetnek. Nem is szólva a 2 ezer sv-frankról és az ezer m.rkáról. Két kis csavaros szeget már meglazítottam. Este végzem el a műveletet. Holnap beszámolok. Remélem sikeres műveletről írhatok.”

1993. július 9. Naplóbejegyzések.⁹⁰⁰ A németországi kíségető útja alatt, a keltezés helye: Geretsried. A bejegyzéseket írógéppel írta. Már az elején elmondja, hogy az első napon szerzett egy írógépet az irodá-

⁸⁹⁹ 2204A. sz. irat

⁹⁰⁰ 0425–0433. sz. irat

ról, mert, amint írja, leveleit csak úgy tudja írni, ha másolatot is készít belőlük, és néhány levelet meg is írt már. A bejegyzések többnyire arról szólnak, hogyan készült a prédikációira, milyen témákat választott, ritkábban arról, hogy kikkel ismerkedett meg. A beszédekre történő előkészületek mellett legtöbb idejét Kristóffal töltötte, aki többször meglátogatta. Már előzőleg megegyeztek Kristóffal, hogy július 14-én fel fogja hívni telefonon, és meg is tette. Kristóf elújságolta neki, hogy levizsgázott filozófiából. A jegyet („egyest kapott!”) kiemelve írja le, a betűk között szünettel. Ő azonnal azt javasolta, hogy készítsen róla egy fénymásolatot, mire Kristóf tiltakozott, de ő azzal érvelt, hogy „Jak. pk. úrnak” meg kell mutatniuk, hogy lássa a sikerét. Úgy tűnik, hogy ez ellen már nem tiltakozott. Sokat esett az eső ebben az időszakban. Július 22-én, Szent Vince napján leírja, hogy ez a nap azért maradt gyerekkora óta nevezetes számára, mert ő kilencéves lehetett, amikor ezen a napon „Adél elment”, és a beöltözésre mentek szekérrel az övéi. És ezen a napon kóstolta meg először a csokoládét, amit akkor keserűnek talált. Eszébe jut, hogy a 30-as évek derekán, amikor még méhészkedett, mindig arra vágyott, hogy legyen egy raja. Július 20-a körül újra visszatér a filozófiavizsgára, ezt írja: „Ma két hete itt szolgált az oltárnál mellettem egy fiatal passauai teológus. Én kereszteltem. Láttam min ment keresztül, amíg magyar anyanyelve mellett megtanulta a német nyelvet olyan tökéletesen, hogy az elmúlt napokban az eichsetti egyetemen, ahol egy tanévet töltött, jelesre vizsgázott.” Szabad idejében a beszédeit készíti elő, írja. Panaszkodik az étkezésről: egyszer ironikusan úgy fogalmaz, hogy „hatalmas ebédet” evett, azaz tíz kanál levest és két palacsintát, és mivel látták rajta, hogy még enne, kapott ajándékba egy harmadikat is. Otthon tízet is megenne, mondja. Az itteni embereknek úri gyomra lesz, de le is adnak pár kilót. Beszédeire sokat készül, egyikről említi, hogy egy hétig tanulta, már vagy tízszer is elmondta, de a végén mégiscsak felolvasta, és abba is belezavarodott az elején. Az ebéd alkalmával aztán a háziak megdicsérték a beszédét, és ez megnyugtatta. Szent Anna napján, július 26-án eszébe jut, hogy gyermekkorában Kálmándon voltak Anna-búcsún. Július 27-én írja, hogy újra várja Kristóffot. Még egy alkalommal meglátogatta őt, de örült annak,

hogy csak röviden volt ott, mert őneki készülnie kellett a beszédjére. Kristóf puliszkalasztet vitt és vacsorát főztek belőle, amiből ő úgy jóllakott, mondja, hogy egész otléte alatt nem érezte magát ilyen jóllakottnak. Aztán augusztus elsején újra írja, hogy megérkezett Kristóf: „Minden időnk együtt repült. Beszélgettünk, tanulgattunk, néztük a TV este, hiszen aludtunk reggel sokáig.” Kristóffal megbeszélték, hogy szeptemberben Bélteken három hetet töltenek együtt. A vasárnapi beszéde erőltetve ment, mondja, ezt is felolvasta. Már visszszámolja a napokat, még négy nap van hátra. Erről a négy napról már nem ír, csak egy mondatban búcsút vesz a településtől és az írógéptől.

A bejegyzések az elütések miatt is nehezen olvashatók, de ezt tetézi az, hogy az írógépén nem volt é és á betű, és valamiért ő úgy döntött, hogy az é helyett ö-t ír, így néha csak több nekijfutásra lehet kitalálni a szavai jelentését. Ohkora egy magyar mondat közepén hirtelen német nyelvre vált, és a további néhány sort németül írta.

1993. augusztus 30. Folyóirat.⁹⁰¹ Címe: Egyházunk a sajtó tükrében. A tartalomjegyzék után a 12 oldalas lap tulajdonképpen sajtószemle, amelyet oly módon készítettek, hogy az egyes újságcikkeket kifénymá-solták, és a fénymá-solt oldalon egymás mellé helyezték el. A sajtószemle 18 magyarországi lapot szemléz. Kiadta a Magyar Katolikus Püspöki Kar Tömegkommunikációs Irodája.

1993. szeptember 4. Feljegyzés, amelyben a július 1-je óta eltelt időszakban történeteket meséli el.⁹⁰² Július 1-jén kelt útra, Münchenbe utazott. Erről külön feljegyzéseket készített, ezért nem részletezi. Hazafele egy paptársra kivitte az állomásra, és két német polgár vásárolt neki jegyet a „falra akasztott dobozból”. Megérkezett Fehérvárra, és ott egy taxival ment haza. Másnap hívta Ibolyát Zilahon, de nem jelentkezett. Végül Angélat sikerült felhívnia, és ő elmondta, hogy Ibolya már elutazott műtetre. Táviratozott Béltekre Kristófnak, hogy másnap a délelőt-

⁹⁰¹ 1212. sz. irat

⁹⁰² 2223A. sz. irat

ti vonatnál várja őt Ákoson, ám ő elaludt a vonaton, és nem szállt le. Négy órát vesztett, délben érkezett Károlyba. Itt elment Jánoshoz, el kért egy biciklit és kiment Kaplonyba. Előbb a temetőbe ment, aztán meglátogatta Klárát, és vissza Jánoshoz. Ő kikísérte az állomásra. Onnan Ákosra ment, ahol keresett egy alkalmi fuvar, hogy eljusson Béltekre. Bélteken nagy volt a meglepetés. Kimentek megnézni az Erzi néni sírját. Szép sírja van, megérdemli, mondja. Másnap reggel ketten Kristóffal elmentek imádkozni a templomba, majd otthon a nagyszobában misét tartottak a családdal együtt. Ezután Kornéllal, Angélával és Kristóffal elmentek Szatmárra. Felkeresték Angélát, benéztek a Szent Antal-templomba, amelyről azt írja, hogy együtt építették, majd Kristóffal egy órát töltöttek a püspökségen. Felsorolja, hogy kikkel beszélgettek, többek között a püspökkel is. Ezt követően elmentek találkozni egy kedves paptársával, majd eljött a búcsúzás ideje. Elkísérte Kristófot az autójukhoz. Kristóf nézte az arcát, mintha arról szeretné leolvasni, hogy mi megy végbe a lelkében. A búcsúzást így írja le: „Mint már sokszor, most is Áldóan kísérem a távozó »fiamat«, ahogyan Angéla kifejezésre juttatta, amikor visszatértem hozzá a lakásukra.” Éjszaka vonattal utazott vissza Gyulafehérvárra. Vacsora után felkereste a püspök, akivel kedvesen és aránylag hosszan elbeszélgettek. A beszélgetés végén leírja, hogy azt tervezi, hogy megvalósít néhány praktikus ügyet. A gyöngyi háza ügyét például úgy fogja megoldani, hogy a bélteki községházáról másolatot kér az adásvételi szerződésről, és akkor átírható lesz Veronkára. Zárszóul újra Kristófra gondol, aki épp fájo szívvel távozik édes szülőföldjéről, és akivel sajnos csak egy év múlva fog újra találkozni.

1993. szeptember 20. Folyóirat.⁹⁰³ Címe: Egyházunk a sajtó tükrében. A tartalomjegyzék után a 12 oldalas lap tulajdonképpen sajtószemle, amelyet oly módon készítettek, hogy az egyes újságcikkeket kifénymásolták, és a fénymászolt oldalon egymás mellé helyezték el.

⁹⁰³ 1211. sz. irat

A sajtószemle 18 magyarországi lapot szemlél. Kiadta a Magyar Katolikus Püspöki Kar Tömegkommunikációs Irodája.

1993. szeptember 21. Angéla levele.⁹⁰⁴ Egy negyed lapra írta, írógéppel. Közelgő névnapja alkalmából küldi jókívánságait. Sok erőt kíván neki, hogy eredményesen taníthasson, és utána élvezhesse megérdemelt pihenését. Hozzáteszi, hogy Kristófnak az a véleménye, hogy már itt van a pihenés ideje, de, mint írja, „ezt nem mi döntjük el, hanem odafenn és itt lenn a nagyok fognak majd intézkedni”. Tegnap nála volt Jancsi, tárgyalása volt a mikolai földekkel kapcsolatban. Jól vannak, Laci nagyobbik fia, Rajmund megkezdte a tanulást. Ibolya, mint a telefonban is mondta, műtét előtt áll. Hozzáteszi, hogy Ibolya az apáca-névnapját tartja, amely október 2-án van. Ha nem lesz nagyon beteg, írni fog. Jancsi úgy véli, hogy a telet mindenképp a lányánál tölti. Ők jól vannak, két beteg körül tevékenykednek M. Brigittával. Gyógyulásukra nem sok kilátás van, mondja, M. Kristófná 92 éves, M. Anna 84. Végül még egyszer boldog névünnepet kíván.

Nem derül ki, hogy milyen műtét vár Ibolyára, de azt érezni lehet, hogy ezt különösen aggodalmasnak tartják.

1993. szeptember 21. Kristóf levele.⁹⁰⁵ Egy olyan lapra ír, amelyen az első sor német nyelven, számítógépen íródott, és arról szól, hogy valaki eladott neki egy számítógépet. A többi szöveget kézzel írja, magyar nyelven. Elmondja, hogy ezt a fenti sort a rektorhelyettes írta, amikor megvette tőle a számítógépet, de ő most inkább kézzel írja a levelet, azzal a golyóstollal, amelyet Mihálytól kapott. Elsőként elmeséli, hogy fogászati beavatkozása volt, a szálakat a napokban veszik ki. Itt eszébe jut az, hogy gyerekkorában Mihály vitte fogorvoshoz őt, és azóta mindig megy. Elmeséli azt, hogy milyen simán és gyorsan utazott haza. Bár Mihály azt szeretné, ha ő Gyulaféhevárra menne, ő mégis inkább tanulni szeretne, mert az most fontos. Ezzel kapcsolatban em-

⁹⁰⁴ 0609. sz. irat

⁹⁰⁵ 2219A. sz. irat

líti, hogy örül, hogy a címzett megmutatta a püspöknek is a jegyét, de ugye azt is elmondta, hogy ez nem volt egy komoly vizsga, hanem csak egy beszélgetés a tanárral, „nehogy tévesen gondolkozzon rólam”. Azaz nem szeretne jobb színben feltűnni, mint a valóságban. A levél végén kérdéseket ír az iskolai évvel kapcsolatban. Küldött már egy képslapot névnapjára, de itt újra felköszönti, és végül kéri, hogy írjon hosszú levelet.

A levél hátára Mihály pár feljegyzést készített kézzel és írógéppel is. A kézzel írt szöveget előbb egy kínai töltött tollal írta, erre reflektál, de az utolsó mondatnál lecsérélte egy golyóstollra, mondván, hogy nem olyan kényelmes azzal írni. Egy miséjéről ír, amelyben idézte Márton Áron püspököt is, és úgy véli, hogy nem volt sablonos. Ezután arról, hogy ebéd előtt két paptársa felkereste őt a szobájában, majd később teológusok és diákok is bekopogtak. Egyikről kiderült, hogy rokona, ő a diák nagymamájának az unokatestvére. Odaadta a fiúknak a gyöngyi almát, hogy szétosszák. Itt írógépre vált, és beszámol az ünnepségről. Kristóf, Angéla és János öccse írtak „a napjára”. Itt lehet sejteni azt, hogy a névnapjáról mint ünnepről beszél. Azzal zárja, hogy elkezdték a komoly munkát, és mindenhol ellenőrzőket (felmérő dolgozatokat) írat, és megemlíti, hogy levelet kapott Antoniától, Ibolyától és Magdától, megválaszolta a Kristóf levelét. Reméli, hogy eddig már megműtötték Ibolyát.

1993. október 26. Feljegyzés, beszámoló.⁹⁰⁶ Az előző egy hónapról számol be. A Szent Mihály-búcsút hamarabb tartották egy héttel, mert a püspöknek értekezletre kellett mennie. Közben megérkezett Rómából az új tanáruk, akiről tudta, hogy ért az orgonához, ezért elhozta Gyöngyről az orgonát, hogy megszólaltassa. Meg is szólaltatta. Az árát akkor fogja kifizetni, amikor a pedált is megjavítja. Az orgonával kapcsolatban ezt írja: „Most lett igazán otthonom az otthonom.” Meglátogatta őt egy régi barátja Dunakesziről, akivel később elmentek Kaplonyba találkozni az ottani kollégákkal. Nagy öröm volt. A végén

⁹⁰⁶ 2220A. sz. irat

megajándékozta őt egy kis zsebpénzzel, mondja, és az intézetnek is kifizette az autóhasználatot. Megvult az Ibolya műtétje, a költség felét átvállalta egy szervezet. Október 23–24. kirándulási napjuk volt. Közben megkezdődött a szüret: „Esszük a szőlőt, isszuk a nedvét is, mint tettük ezt a kiránduláson is. Nem magamra értem. Mert én lassan anti-alkoholista lettem. Egy ujjnyi borral csak elkoccintgatok.” Ezután a pénz elértéktelenedéséről ír. A végén visszatér a szüretre. Nem volt olyan bőséges, mint az előző évben, de panaszra nincs ok. A feljegyzés végén az idő múlásáról elmélkedik: „Ha megint elkezdjük a tanítást, csak a karácsonyi vakáció állít meg bennünket. Tehát már a karácsony is közeledik. És akkor már kezdjük várni a tavaszt. Ez az élet rendje.”

1993. november 21. Levél Hetényi Varga Károlytól.⁹⁰⁷ Arra kéri Tyukodi Mihályt, hogy írja le neki, hogyan került ő abba az otthonba, ahonnan 1944 decemberében elhurcolták Salkaházi Sárát, és mesélje el az ezzel kapcsolatos emlékeit. Egy könyvben találkozott az információval, ahol idézték is Mihályt. Mellékeli a könyv két oldalának fénymásolatát, pirossal belejelölve a tőle idézett rész és a neve mint forrás.⁹⁰⁸ Ezt követően az eddig megjelent kötetéről tesz említést, majd arról, hogy egy megrendelőlapot küld a nemsokára megjelenő kötetéhez. Arra kéri, hogy kitöltve küldje vissza a megrendelőlapot, mert ennek alapján keresnek támogatókat az erdélyi papok számára. Kérhet több példányt, akkor is, ha nem tudja „megfizetni”. Ha találnak szponzorokat, az erdélyi papok ingyen kapják meg a könyvét, ha nem találnak, akkor sehogy, írja.

A levélben említett könyv: Mona Ibolya – Szeghalmi Károly: Salkaházi Sára élete és munkássága. Budapest, 1990. Nem tudjuk, hogy erre a felkérésre Mihály válaszolt-e.

1993. december 11. Körlevél, amelyben első pontként fordításban közlik a Vatikán levelét, amelyet a nyugdíjba vonuló érsek kapott tev-

⁹⁰⁷ 1146. sz. irat

⁹⁰⁸ 1147. sz. irat

kenysége elismeréseként.⁹⁰⁹ A körlevélben a továbbiakban aktuális információkat közölnek.

1994. március 25. Lídia testvér levele.⁹¹⁰ Mellékelten küldi a „leült” ingyen vasúti jegyek második részletét – nem részletezi, hogy mit ért alatta. Tudják, hogy Sára nővérük a „Holocauste” 50 éves jubileumán megemlékezik róla. Testvéreivel együtt üdvözlí.

1994. május 24. Körlevél.⁹¹¹ Címe: Főpásztori buzdítás székfoglalás alkalmából. A másfél oldalas körlevél fénymásolat, a hátán ceruzával írták rá a címzett nevét.

1994. június 3. Feljegyzés.⁹¹² Az intézetben dolgozó asszony nyugdíjba vonulása alkalmából ír pár sort egy kockás füzetlapra. Az asszony 1955 őszén került oda. Mihály 1965-ben ment el onnan, és amikor 1990-ben visszatért, még ott találta. Azt írja, hogy gondját viselte hűségesen. A másnapi miséje lesz neki az ajándéka.

1994. július 4. Ibolya levele.⁹¹³ A testvértalálkozó dátumáról kérdezi öccsét. Elmondja, hogy valamennyi pénzre még szüksége lenne, de ezt is megbeszélik a találkozásuk alkalmával.

1994. augusztus 27. Ibolya levele, kézzel írta, Z(ilahon) keltezte.⁹¹⁴ Jelzi, hogy szerencsésen hazaérkezett, és otthon mindent rendben talált. Jó volt a találkozó, jövőre is ilyenkor kellene tartani. Készül a magyarországi útjára, ami kiadással jár. Említi, hogy idén még nem, de talán jövőre törleszteni tudja az adósságát a címzett felé. Kezdődik az iskola, és Mihálynak több dolga lesz – Ibolya azt javasolja, hogy ha

⁹⁰⁹ 1130. sz. irat

⁹¹⁰ 0615. sz. irat

⁹¹¹ 1214. sz. irat

⁹¹² 1144. sz. irat

⁹¹³ 2207A. sz. irat

⁹¹⁴ 0605. sz. irat

nehéz, hagyja abba, mert nincs rászorulva. Azzal búcsúzik, hogy ha hazamegy, majd ír.

1994. szeptember 9. Végrendelet.⁹¹⁵ Ebben elmondja, hogy a mai nap elfogta a lelkét a vágy, hogy a kaplonyi temetőben pihenjen. Meg is jelöli a helyet, az anyai nagyanyjának a sírját.

1994. december 14. Paptársának írt levél.⁹¹⁶ Az intézeti életről fog írni, mert biztosan az érdeklő jobban. A gimnázium végzi a munkáját, elég jó tanári karuk van. Most épül egy új épületük, a következő iskolai évet már ott kezdik. Az új épületnek is kicsi az udvara, a régi sportpályát már nem fogják visszakapni. A főiskolán sokan tanulnak, ám a tanári karral problémák voltak: egyik kollégáját előző évben felfüggesztették, és csak szigorú feltételekkel mehetett vissza. Felsorolja az új tanárokat, szinte teljesen kicserélődött a tanári kar. Egyik kollégájuk otthagyta a latintanárságot, és elment plébánosnak, mert vágyott a falusi életre. Azzal zárja, hogy jó lenne kicsit elbeszélgetni.

1994. szeptember 18. Feljegyzés.⁹¹⁷ Az első felében elmondja, hogy hazautazott megnézni az anyai nagyanyja sírját, amelyet kinézett magának mint sírhelyet. Utána meglátogatta Szatmáron a nővérét, akivel megegyeztek, hogy őt, a nővérét Károlyban temetik majd. Ezután visszautazott Fehérvárra, ahol már aggódtak érte. Azt írja, hogy bár egy diáknak elmondta, hogy elutazik, annyira megijedtek, hogy nem jelent meg, hogy az ablakához létrát tettek, hogy benézzenek, otthon van-e. Azt is elmeséli, hogy egy délután kicserélte a szobájában álló, rossz állapotú szekrényt a folyosón álló jobb állapotúval. A folyosói szekrényben a Majláth-gimnázium aktái voltak, ezeket áttette abba a szekrénybe, amelyet a szobájából vitt ki, és ami nem fért, azt „a fürdőszoba nagy szekrényébe” helyezte el. Azt írja, hogy senki sem fogja észrevenni,

⁹¹⁵ 1140., 1141. sz. irat

⁹¹⁶ 2205A. sz. irat

⁹¹⁷ 1141. sz. irat

esetleg a kedves nővér. Kapott „jelentést” arról, hogy Kristóf megkapta az ő hosszú levelét, és örömet okozott vele.

1994. október 27. Levél a XII. osztálynak.⁹¹⁸ Azt írja, hogy sok év-tizedes tanári pályafutása alatt inasiskolában is tanított, de még a „suszerin” sem engedték meg a diákok maguknak, hogy fütyüléssel zavarják az órát. Majd így folytatja: „Ezekből a növendékekből a cs(ü)rhémbe pásztornak sem fogadnék mindenkit, mert ebből az osztályból többen még a disznónyáj színvonalát sem érték el.” Ezután a szülőket sajnálva zárja a levelet.

1994. advent. Tanítványok által készített karácsonyi üdvözet.⁹¹⁹ A levelezőlap nagyságú oldalra előzőleg egy a Szent Családot ábrázoló kis képet fénymásoltak, majd kézzel írtak egy féloldalas szöveget. A szöveg alatt húsz teológus neve és származási helye szerepel. Mindannyian a szatmári egyházmegyei kerülethez tartoztak.

1995. január 4. Annuskának és Margitkának írt levél.⁹²⁰ A levélben több olyan levelüket is említi, amelyre ő nem válaszolt. Elmondja, hogy az ünnepek alatt mindenki hazament. Még a konyhát is bezárták. Karácsony napján a rektor maga főzött ebédet, és a lakásán vendégül látta őt és egy kollégáját. A másodnapján átadott Mihálynak egy nagy fazék töltött káposztát, abból kellett élnen. Szerencséjére a konyhás nővér előzőleg megtanította őt a kályha használatára, így meg tudta melegíteni a káposztát, és tudott „teját” készíteni. Panaszkodik, hogy már vakáció előtt hízásnak indult, és azóta biztos még pár kilót felszedett. Itt rátér a címzettek családi ügyére, amelyet nem részletez, csak kifejezi sajnálatát. Majd Angéla betegségéről mesél. Az utóbbi hónapokban vagy háromszor is meglátogatta. Angéla 81 éves elmúlt, nővérekkel él együtt, azok főznek rá, csak hát azok is nagyon öregek. Az utóbbi év-

⁹¹⁸ 1142. sz. irat

⁹¹⁹ 0342. sz. irat

⁹²⁰ 2217A. sz. irat

ben öt nővér halt meg Angéla gondozásában, és ez viselte őt meg. Már megbeszélték vele a temetését is, Nagykárolyban fogják eltemetni Adél nővérük mellé. A levél végén azt mondja, hogy hiába írja itt e sorokat, az kellene, hogy egyszer útra keljenek, akár mindketten, hogy megpihenjenek a még üresen álló szobájukban.

1995. január 9. Meg nem nevezett paptársához írott levél.⁹²¹ A levélben meghívja a címzettet Gyulafehérvárra látogatóba, ahol, mint kiemeli, lehetőségük van vendéget fogadni. Szeretne hosszasan elbeszélgetni vele a korábbi évekről. Magáról is ír, elmondja, hogy nemsokára 80 éves lesz és kitűnően érzi magát. Már csak öten élnek a kilenc testvér közül, Angélat említi, aki a szatmári öreg nővérek házában gyengélkedik. Ezt követően említ pár régi kollégát, közös ismerőst, majd azt, hogy hat püspök volt tanítványa, és felsorol közülük párat. A címzett családjának küldi üdvözlését.

1995. január 28. Feljegyzés.⁹²² Édesanyja halálának évfordulója volt az előző nap, erről elmélkedik és idéz fel emlékeket. Eszébe jut 1956 karácsonya, amikor egy ismerősük első miséje után beszélgettek, és édesanyja arra panaszkodott, hogy magányos, mióta 1954-ben az édesapja meghalt. Nővére volt mellette, amikor meghalt, temetésén ott voltak mindannyian, amikor János bátyjuk és édesapjuk mellé helyezték. Két év múlva lesz 40 esztendeje, mondja.

1995. február 15. Attilának írt levél.⁹²³ Közvetítését kéri egy ügyben. Azzal kezdi, hogy 1943. április 23-án Scheffler püspök a bélteki bérmáláskor azzal biztatta a gyöngyi híveket, hogy egyszer majd egy idős pap házat épít a gyöngyi templom mellé, és lesz papjuk a gyöngyi híveknek is. Ő megjegyezte a tervet, és 1970-ben megvásárolta Holló Jánostól a templom melletti telket, és felépítette a saját pénzéből rá a házat. A le-

⁹²¹ 0576. sz. irat

⁹²² 1189. sz. irat

⁹²³ 2221A. sz. irat

vél második példányában ezt javítja és részletezi: a házat 1969-ben vette meg Holló Jánostól, vele a tanács előtt szerződést kötöttek, ezután ő felépítette saját költségén a házat, és fizette az adóját 25 évig. Amikor Fehérvárra ment, ott hagyta minden javát, bútorait, könyvtárát. A gyöngyi hívei egyszer üzenték neki, hogy a püspök úgy nyilatkozott nekik, hogy neki semmi köze Gyöngyhöz. Ő itt helyesbíti: a templomhoz és a hívekhez valóban nincs köze, de a ház, az udvar és a kert az ő tulajdona. Ezt a levelet azért írja, mert egy híve, aki a házat is gondozza, azt jelentette neki, hogy mestereket akarnak a házába betenni. Arra kéri tehát a címzettet, hogy emeljen érte szót a püspöknél. Továbbá arra is megkéri, hogy küldjön neki el egy fénymásolatot arról a levélről, amelyet Márton Áron küldött⁹²⁴ Czumbel kormányzónak 1955-ben Mihály kinevezésekor. A lap hátoldalán ugyanez a gondolatsor kicsit jobban kifejtve található. Valószínűleg másnap újrairta a levelet.

1995. január 31. Egy német nyelvű fax fénymásolata, amelyben egy konferenciaprogramot és egy térképet küldenek.⁹²⁵ A lapra kézzel, román nyelven írták rá azt, hogy küldik a konferencia adatait.

Aki kézzel írta rá a román nyelvű szöveget, feltehetően magyar volt, mert a térkép szó román megfelelőjében magyar ékezetes á betűket írt („barta” román szó helyett: „hártá”).

1995. március 22. Márton atyának írt levél.⁹²⁶ Azt írja, hogy örömet szerez neki, hogy megírhatja neki ezt a levelet. A címét egy megnevezett ismerősétől kapta meg. Azzal kezdi, hogy még tíz évvel ezelőttig azt hitte, hogy az 1942-ben felszenteltek közül egyedül csak ő van még életben. Plackingerről azt hallotta, hogy meghalt Németországban, és a címzetről is „csak bizonytalanságokat terjesztettek”. Elmondja, hogy 1984-ben kapott először útlevelet Németországba, és ott beszélgetett telefonon Plackingerrel, aki ma is él, Szatmárnémetiben nyugdíjas. Azt

⁹²⁴ 2222A. sz. irat

⁹²⁵ 0347. sz. irat

⁹²⁶ 0520C. sz. irat

javasolja, hogy tavasszal találkozzanak Nagyváradon a Szent László-ünnepségek idején. Majd így folytatja: „Nagy tisztító tüzeket élünk át.” A következőkben magáról ír öt sorban, érdemes idézni: „Magamról ennyit: 48-ig tanárkodtam, rövid 3 évig Duna-csatornát építettem. 1955–65 között Gyfváron kispapokat neveltem, 25 évig lelkipásztorokodtam. 90-től latin tanár vagyok a kisszemináriumban. Jól hallok, jól látok, jó a memóriám is. Addig dolgozom, amíg erőm lesz, mert szaktanár-hiány van.” Azzal zárja, hogy várja a címzett levelét.

(1995. március 22. körül) Sándor atyának írt levél, az 1995. március 22-i irat hátoldalára írta, feltehetően ezzel a levéllel egy időben.⁹²⁷ Megemlékezett a címzett neve napjáról, és tudja, hogy a lelke a fehérvári falak közt időzik. Azzal folytatja, hogy a jövőről nem sokat lehet tudni, és beszámol pár eseményről, amelyek a jelenben zajlanak. Elsőként egy olyan fogalmazványt említ, amelyet 70 csíki kolléga tervezett, de mielőtt aláírhatták volna, valami kiderült, amit nem nevez néven, de amittől érvényét veszítette a fogalmazvány. A leírásból világos, hogy a fogalmazvány a vezetők ellen irányult volna, akikről szerinte a csíkiak úgy vélték, hogy „néma kutyák”, majd azzal zárja, hogy „a leégés egyben figyelmeztetés is, hogy vannak őrködő szemek... A kegyelem együtt jár a megbízatással.” A továbbiakban arról ír, hogy van, ahol „baj van az alkohollal”, és röviden ír egy csíkszeredai esetről. Itt visszakanyarodik, és elmondja azt, hogy az intézetben az az általános vélekedés a tanárok körében, hogy „ez a pápa túlélte önmagát”, és várják az újat. Végezetül elmondja az örömét is: bár sokáig azt hitte, hogy csak ő van még életben az 1942-ben felszenteltek közül, most kiderült, hogy mindannyian élnek és találkozót terveznek. Zárásul kijelenti, hogy bármennyit ír, nem ér fel egy találkozással, és azért fohászkodik, hogy újra mindennaposok legyenek a találkozásaik.

A levél nagyon nehezen olvasható, sok benne a félreütés, és a fogalmazás sem gördülékeny, és ez megnehezíti az amúgy is sok belső utalással tele szöveget. A levélből kiderül az ő álláspontja: ellenzi a kollégái szervezkedését, amely a

⁹²⁷ 0520B. sz. irat

vezetőség ellen irányult. Nem ismerteti az állásfoglalás okát, hanem ebelyett a vezetők feltétel nélküli tiszteletét tartja követendőnek. A levél végén azokkal kapcsolatban ír kedvezőtlen információt, akik a szerinte helytelen szervezkedésben is részt vettek.

1995. május 23. Emmának írt levél.⁹²⁸ Biztosítja őt arról, hogy mindenkinek hiányzik, ugyanakkor azzal vigasztalja, hogy minden változás gyötrődéssel jár. Annak örül, hogy muzsikál. Megírja neki, hogy mióta ő, a címzett elment, ki gondolzza a szobáját, és hogy vele is van terve. Nem zene, de majd elmondja máskor. Az osztályban az egyik fiúról mindig a címzett jut eszébe – feltehetőleg rokona volt, de gyorsan hozzáteszi, hogy nem kivételez vele, hanem csak biztatja. A végén elmondja azt is, hogy levelében a fogalmazás rendben volt, de sok a helyesírási hibája. Ezért kijavítva visszaküldi neki. Szeretné, ha nem haragudna meg ezért, hanem tanulna belőle. És kéri, hogy küldje majd vissza a levelet, annak jeléül, hogy nem haragszik.

Úgy tűnik, hogy zenélni tanította a címzettet, aki beosztottként dolgozott a közéletben.

1995. május 16. Kedves régi ismerőseiként szólítja meg a címzetteket.⁹²⁹ Sajnos a nevükre már nem emlékszik, de arra igen, hogy volt neki ott egy kántora, W. János. Úgy két évvel ezelőtt hallott róla. Kérdezi, hogy vajon megnősült-e, illetve hogy van-e szándéka megnősülni. Mert náluk az intézetben dolgoznak becsületes katolikus lányok. Van közöttük egy 31-32 éves, igazi becsületes lány, jó megjelenésű, növesben pont Jánoshoz illő. Megkéri a kedves Laci mester feleségét, hogy beszélje ezt meg Jánossal, és ha érdeklí Jánost, menjen el hozzájuk látogatóba. Ha megszeretik egymást, akkor a nyár folyamán szülessen meg egy becsületes család. Ezt követően leírja részletesen a menetrendet és átszállásokat mindkét irányba. Azzal zárja, hogy az útját fizeti.

⁹²⁸ 2225A. sz. irat

⁹²⁹ 2231A. sz. irat

1995. május 18. Valószínűleg Kristófnak írt levél.⁹³⁰ A szöveg felső részében a gépelés ferde és összecúszott egy másik szöveggel. Az olvasható részben arról ír, hogy másik gondja a nővérenek betegsége. Sokat járt mostanában Szatmárra őt meglátogatni. Egy éjszaka utazott oda, ott velük volt, és a következő éjszaka utazott vissza. Volt úgy is, hogy ezt hetente megtette. Ibolya gondozta őt az öreg nővérek házában. Elmondja, hogy nővére gyenge, fél karja béna, nem tud felállni sem már, de magánál van, minden tud, mindent ért. Sajnos meggyógyulni már nincs reménye. Elmeséli azt is, hogy nemrég Gyöngyre kellett mennie egy anyakönyvi kivonatért, amit meg is találtak, és ott, Gyöngyön a Fifi kutyája igen megörült neki. Kísérte az autót egy ideig, de aztán tovább nem ment, mert szereti Gyöngyöt. Egyébként a gyöngyi templomot kívülről rendbe hozták, szép lett. Elmondja Kristófnak, hogy mindenki érdeklődik utána, és itt paptársát említi, akinek egy közös pap ismerősük beszélt a fiúról. Kérdik sokan, hogy mi lesz belőle. Ebből arra következtet, hogy a fiú központi személyiség lett, mondja. Ő azonban a kérdésekre csak annyit válaszol, hogy az lesz, amit az Isten belőle formálni akar. Nyári terveiről is ír, de közben nem szívesen utazna el helyettesíteni, mert attól tart, hogy nővére sorsa talán akkor fordul végzetesre.

1995. június 11. Kristófnak írt levél.⁹³¹ Szabadkozik, amiért csak később válaszol. Elmondja, hogy a húsvétot egy „marosvásárhelyi” (valószínűleg Maros megyei) faluban töltötte, majd rá egy hétre el kellett mennie Szatmárra egy iratért. Ekkor meglátogatta a nővérét is, és ekkor beszélt vele utoljára. Május végén jelezték telefonon, hogy rosszabbul van, de ő is épp beteg volt, ezért nem tudott elmenni. Akkor volt a temetése, amikor őt magát Fehérváron vizsgálták. Annyi orvosságot adtak neki, hogy kalendáriumot kellett vezetni róluk. Harmadszor is volt orvosnál, de kevesebbet tud, mint azelőtt. Sajnálja, hogy a betegsége híre eljutott hozzá is. Ha jönnek haza, szívesen látja őket, de

⁹³⁰ 2239A. sz. irat

⁹³¹ 2238A. sz. irat

ő útra kelni nem tud. Közben Zilahról a testvére arról érdeklődött, hogy agyvérzést szenvedett-e. Ő azt gondolja, hogy ezt a gépek ki kellett volna mutassák, de csak azt mutatta ki a röntgen, hogy sokat cigarettázott. Ezzel búcsúzik.

Azt, hogy sokat cigarettázott, ironikus megjegyzésnek szánta, hiszen nem cigarettázott, és gyűlölte a cigarettát. Ezzel arra céloz, hogy az orvosok nem tudják, hogy mi a baja. Ám az, amit mondtak neki, nem valószínű, hogy csak úgy volt lefordítható, ahogy ő tette. Tudjuk ugyanis, hogy bár nem cigarettázott, gyakran köhögött, korábbi éveken is említi a gyakori köhögéseit.

1995. június 27. Olvashatatlan aláírással ellátott levél, a levélíró a címzettet Mihály bátyámnak nevezi, hálás tanítványaként írja alá.⁹³² A levelet Németországban keltezi. Azt írja, hogy ő is megrendült Angéla halálhírén. Misézni fog érte. Gyermekkora óta ismeri, emlékszik arra, hogy sokszor gyalog ment Hutáról (nem írja, hogy hova) misére. Elmondja, hogy Anna néni még él, 88 éves lesz, sőt, az Anna néni nővére is él, aki 1912-ben 17 évesen vándorolt ki Amerikába. Idén lesz százéves, és ő is készül a születésnapjára. Az Erli családból már csak ők ketten élnek, mondja, a legfiatalabb és a legidősebb. Ezt követően arról ír, hogy nehéz idők jönnek a nézete szerint, mert mint írja, „terjed az istentelenség”, és „a TV és a rádió is ennek szolgálatában áll”. Papi körökben is nagy a Róma-ellenesség, mondja, sokan bírálják a pápát, de ő mély hitű embernek tartja, aki rengeteget dolgozik. Ezt követően az egoizmusról ír, szerinte mindenki csak a saját érdekeinek megfelelően cselekszik. Ezt ő materialista világnézetnek nevezi, és úgy véli, hogy ez „a nép bukásának kezdete”. Levele végén panaszkodik a hidegre és az esőre. Utóiratként jelzi, hogy megváltozott a postai irányítószáma.

(1995 nyara) Melániának írt levél.⁹³³ Elmondja, hogy májusban nagyon beteg volt. Egy különleges gyomorrontást emleget, amelytől néhány hetet ágyban töltött, és nagyon legyengült. Épp abban az időszak-

⁹³² 0421. sz. irat

⁹³³ 2210A. sz. irat

ban fordult súlyosra Angéla állapota, aki május 30-án elhunyt. Ő, Mihály annyira gyenge volt, hogy nem tudott elmenni a nővére temetésére. Ő most már jól van, és reméli, hogy meg tudja kezdeni az új tanévben is a munkát. Elmondja azt is, hogy sokat gondol Melániára. Vágyott volna elbeszélgetni vele, és itt így folytatja: „Sajnos, ez nem lehetséges cs(a)k úgy, hogy ... nem is merem leírni, ha Te eljöhetsz.” Majd egy új bekezdésben így folytatja: „Az élet nálunk szép.” Új épületbe költözött az iskolájuk. A főiskolán váratlanul sok jelentkező volt. Ott ő román nyelvet tanít, a középiskolában pedig latint és történelmet. A levél végén megemlíti, hogy betegsége elmúltával elmehetett Kassára a nagy szentté avatási ünnepségre. A levél, vagy legalábbis a másolata befejezetlen.

(1995. július) Húgához írt levél.⁹³⁴ Az első felében a lakása eladásával kapcsolatosan ad tanácsokat neki. Ezt követően elmondja, hogy Kassáról hazafele megálltak Szatmáron is, és ő bement az Angéla volt szobájába, mert el akarta venni a jegyzeteit. Mindent szétszórtak, panasolja. Megkért egy nővért, hogy majd nézzen utána, hátha megtalálnak valamit. Később idézi azt, hogy mit írt neki paptársa, barátja Angéláról: „Mindig kedves volt, mosolygott... Soha nem hallottam felőle kemény szót. Szelíd lelkű és igen kedves volt. Isten adjon neki örök nyugalmat.” Értesíti húgát arról, hogy a következő napokban Csíkszeredába megy, ahol az 1957-ben szentelteknek lesz találkozója. A levél végén arra reflektál, hogy aznap temetik Sipos Ferenc egyházmegyei vezetőt. Hosszan mesél arról, hogy miatta volt ő, Mihály számkivetésben. Különösen azt kifogásolja itt, hogy cigarettázott, és felsorol további neveket is, akiknek köszönhetően egyházmegyei vezető lett. Ő nem ment el a temetésére, mert semmi jóakarata a Mihály irányában nem volt.

⁹³⁴ 2232A. sz. irat

1995. július 8. Kedves jótévőihez írt levél, Ernyére küldi.⁹³⁵ Máskor is jár Ernyén gondolatban, de a napokban különösen. Anna napjára kíván boldogságot a családnak. Elmondja, hogy Angéla nővére, aki Károlyból Szatmárra költözött volt, az év elejétől sokat betegeskedett. A zilahi húga gondozta, és ő sokszor felkereste. Fájdalmai nem voltak, csak az ereje fogyott egyre inkább. Május 30-án halt meg. Betegsége és halála Mihályt magát is megviselte. Ám májusban épp ő maga is annyira beteg volt, hogy nem tudott elmenni a temetésére. Ezután arról ír, hogy az előljárói mindannyian távol, többnyire külföldön tartózkodnak, szinte senki nincs odahaza. A betegsége után az érsek őt is elvitte Kassára egy szentté avatási ünnepségre. Ez is jele annak, hogy már felgyógyult. Jókívánságokkal zárja a levelet.

1995. július 12. Beszéd egy szentelési találkozón.⁹³⁶ A beszéd első felében egy 1916-os székelyföldi pusztítást említ, amely alkalmával elenséges seregek törtek be és pusztítást végeztek a környéken. Itt azokról szól, akik ott vannak a hallgatóság soraiban papi ruhában, és akik közül az idősebbek ismerték még Pacha Ágoston, Scheffler János és Márton Áron püspököket, majd említi ez utóbbiak megpróbáltatásait. A következő részben olyan személyeket említ, akik nem katolikusok voltak, de katolikussá lettek, majd papi pálya felé fordultak. A beszéd végén a szomorú dolgok után a csodás és jó dolgokról is szól. Petru Grozát említi itt, aki miniszterelnök, majd államelnök volt, és aki szabadon engedte Márton Áront. Azt írja, hogy Márton Áron mondta neki, Mihálynak, hogy 1955-ben Petru Groza államelnök elhatározta, hogy kiszabadítja őt. Hozzáteszi, hogy „ezzel a nappal kezdődött erdélyi kat. (...) életünknek csodatavasza. A megtévedt papok bűnbánatot tartottak. Az addig szinte üres középiskola zsúfolásig megtelt.”

1995. július. Paptársának, barátjának írt levél.⁹³⁷ Névnepjén köszönti őt. Hallotta, hogy kimegy Amerikába. Magáról elmondja, hogy gyo-

⁹³⁵ 2213A. sz. irat

⁹³⁶ 1217. sz. irat

⁹³⁷ 2226A. sz. irat

morrontása volt, ami megviselte, majd azt, hogy elhunyt Angéla nővére, de itt tévesen a május 20-i dátumot jelöli meg. Hozzáteszi, hogy a címzett kicsiny korától ismerte Angélát. Ő, Mihály augusztusra várja haza Kristófot és szüleit. Végül említi, hogy elhunyt egy közös ismerősük.

(1995. július) Román nyelvű levél.⁹³⁸ A címzettet drága Geka megszólítással illeti, de elírás lehet, valószínűleg Geta nevet akart írni. A címzett felkereste őt az intézetben, ám ő nem tudott azonnal szóba állni vele, mert két diákot fogadott épp, akik arra kérték, hogy várjon az ajtaja előtt. Mire a diákok elmentek, a címzett nem volt sehol. Megírta utólag, hogy sírva ment haza. Mihály azt válaszolja, hogy fájt neki, hogy sírva ment haza, de ha meglátogatja, meg kell értenie, hogy ő előbb a diákok és a kollégái számára kell elérhető legyen. Egyébként biztosítja arról, hogy ő ugyanaz maradt, mint aki akkor volt, amikor az iskola melletti régi lakásban lakott. A levél végén újra megismétli, hogy szívesen látja, de ha jön, kiteszi magát ezeknek a fájdalmaknak, amelyekről ő maga is szenved. Búcsúzóul megkéri, hogy amikor jön, hozzon neki 50 darab borítékot, mert arra sincs ideje, hogy elmenjen vásárolni.

A levelet nagyon rossz román nyelvtudással írták, számos helyen látni, hogy szó szerint fordítja románra a magyarul megfogalmazott gondolatait, mert nem tud román nyelven szabadon fogalmazni.

(1995. július) Feljegyzés, amelyben elmeséli az előző időszak eseményeit.⁹³⁹ Egy fiatal teológus utazott haza (májusban), és el tudta vinni őt is Nagyváradba, és így hárman (Ibolyával) együtt ünnepelhették Angéla születésnapját annak betegágya mellett. Szép búcsúzási beszélgetés volt. Hazajövele után gyomorrontása volt, ráadásul a hasmenésére az első orvos vízajtót rendelt, szerencsére csak fél adagot vett be. Végül Déváról hoztak orvost, aki röntgenvizsgálatra küldte, de nem volt

⁹³⁸ 2212A. sz. irat

⁹³⁹ 2227A., 2228A. és 2229A. sz. irat

különösebb betegsége, és az általa felírt gyógyszerek jót tettek. Épp kivizsgálások alatt volt, amikor meghalt Angéla. Június 1-jén temették, gondolni sem tudott arra, hogy elmenjen. Egy hét múlva felkereste őt Ibolya és a fiatal István családja. Felmerült az iskolában a kérdés, hogy esetleg ő már nem tud tovább tanítani. Az igazgató aggodalmát az érsek azonban leintette. Végül annyira javult a helyzete, hogy elmeheztet Kassára. A beszámoló további részében ezt az utazást írja le. A szentté avatási ünnepség „leírhatatlan gyönyörűség” volt számára. A beszámoló végén megjegyzi azt, hogy három, világviszonylatban is nyilvántartott eseményen volt eddig: 1938. május végén Budapesten, 1991 nyarán Máriapócon és 1995. július 2-án a kassai ünnepségen.

(1995 nyara) Veronkának írt levél.⁹⁴⁰ Megérti ő, hogy hozzá fordul, ha bajban van, de arra kéri, hogy gondoljon arra, hogy évek óta ad neki nagy összegeket, és semmit nem adott vissza. Most 150 ezer lejt kért valaki a Veronka számára tőle. Arra kéri Veronkát, hogy írja meg, mikor fogja ezt visszaadni. És ne mondja, hogy levakoltatja a ház oldalát, mert ő azért futtatta be, hogy ne legyen kiadás vele. A múltkor ott jártak, de nagy sár volt és nem akartak lemenni. A kutya megmondhatta volna, hogy ott jártak. Kéri, hogy levelet írjon. Búcsúzóul értesíti arról, hogy elhunyt a nővére.

1995. július 7. Veronika testvérnek írt levél.⁹⁴¹ Levelére sietve válaszol, örömmel várja öccsét is, egész júliusban és augusztus elején ott-hon lesz. Ha jelik, hogy mikor érkeznek, az állomáson várja őket.

(1995 nyara) Emmának írt levél.⁹⁴² Megköszöni a kedves sorait. Elmondja neki, hogy beteg volt májusban: éjszaka rosszul lett, és amikor reggel fele ki akart menni, összeesett, és nem tudott többé felemelkedni. Dél fele nézett be a szobájába az a lány, aki németórára jár hozzá, és

⁹⁴⁰ 2235A. sz. irat

⁹⁴¹ 2236A. sz. irat

⁹⁴² 2237A. sz. irat

akkor orvost hívtak. Az első orvos félrekezelte, de aztán a következő kezelésétől helyrejött. Értesíti arról, hogy elhunyt a nővére. Ő sajnos épp beteg volt, és nem tudott elmenni a temetésére, és itt hozzáteszi: „A jó Isten látja, hogy kényszerből tettem.” Zárásul kéri, hogy írjon magáról.

(1995 nyara) Kristófnak írt levél.⁹⁴³ A levél első felében válaszol Kristóf azon megjegyzésére, mely szerint neki, Kristófnak nincs jó memóriája. Azt írja neki, hogy ez azért van, mert egy nyelvet csak mint anyanyelvet lehet igazán elsajátítani, és mindenért, amit később tanulunk, sokat kell fáradozni, hogy eszünkben maradjon, és idesorolja a teológiai ismereteket is. Biztatja őt, hogy ne csüggedjen, az sem baj, ha nem egy, hanem két év alatt végzi el az egyetemet. A második felében elmeséli neki is a kassai utazásukat, és azt, hogy három nagy eseményen vett részt életében: 1938-ban Budapesten az Eucharisztikus kongresszuson, 1991-ben Máriapócon és most Kassán. A visszafele út leírásakor kitér arra, hogy megálltak Bélteken, és ő bekopogott hozzájuk is. Otthon volt a nagytatája, de sem Kornélék, sem a pap nem volt otthon. Elmentek Gyöngyre is. Minden lefagyott, panaszolja. A templom kívülről már készen van, belül ezután fogják felújítani. Magáról írva kijelenti, hogy visszatért az ereje, és megerősíti, hogy őstől továbbra is tanítani fog. A levél végén ajánlja a címzettnek az első csütörtök éjszakai szent óra tartását. Ezt még István püspök vezette be és János püspök is szorgalmazta. Zárásul ezt írja: „Talán már írtam is. Most csak ismétlem: Bélték úgy néz ki, mint egy kihalt helyiség.”

1995. augusztus 9. Feljegyzés, amelyben beszámol az előző időszakról.⁹⁴⁴ Elmondja, hogy repülnek a napok, elmúlt július, és szinte semmire nem emlékszik, csak arra, hogy várta a Kristóf levelét. Naponta kétszer nézte a postaládát, még az édesanyja aug. 2-i születésnapjáról is megfeledkezett. Pár gondolatot ír az intézeti életéről, majd eszébe jut

⁹⁴³ 2230A. sz. irat

⁹⁴⁴ 2224A. sz. irat

Szent Domokos napján az, hogy 15 éve Kristófékkal kirándultak ezen a napon, búcsút tartottak Szentdomokoson. Végre megérkezett a várt levél. Öt tantárgyból vizsgázott, csak egy tantárgyból nem sikerült a vizsgája, liturgikából. Majd javítózik, mondja Mihály. Most kirándulni van Franciaországban, és elújságolta azt is, hogy a passai teológia új orgonát kapott, és egy Schneider nevű karnagy mutatta be a hangszert. Kristóf lapozta a kottát és rendezte a váltókat. Mihály itt megemlíti, hogy évkezdésre el kell készítenie a gimnázium rövid történetét, majd azt is, hogy a könyvtárát Kaplonyba szeretné elhelyezni, hiszen milyen jó lett volna, ha az ő diákkorában lett volna könyvtár a faluban. Már a szállításon gondolkodik. A lap utolsó bekezdésében elmondja, hogy elővette a helyesírási szabályzatot, mert nem tudta, hogy hogyan kell leírni helyesen azt, hogy augusztus másodikán. És megállapítja, hogy nem írta helyesen a lap elején, nem kell pontot tenni. De honnan is tudhatná, kérdezi, hiszen nem tanulhatta sehol. Bogdánffy próbálkozott valamivel, de erre nem került sor. Kijelenti, hogy ők keveset tanultak, majd hozzáteszi, hogy az ő növendékeik még kevesebbet tanulnak és tudnak.

A lap első felében levő dátumon a pontot pirossal kihúzta, miután megnézte a helyesírási szabályzatban a dátum helyes írásmódját.

1995. augusztus 10. Levél paptársának, feltehetőleg Kaplonyba.⁹⁴⁵ Előbb elmeséli a betegségét, és azt, hogy már felgyógyult, majd megkérdezi, hogy vajon nem fogadnák-e be a gyöngyi házában levő könyvtárát a ferences könyvtár mellé. Szeptember elején lenne ideje ezt megoldani, fogadna egy teherautót és odaszállítanák. Azt mondja, hogy könyvtára irodalmi értéket tartalmaz. Várja a válaszát.

1995. szeptember 4. Kristóf levele.⁹⁴⁶ Már két hete annak, hogy bekopogott a címzett csendes és barátságos szobájába. Már nagyon várta, hogy elmondhassák egymásnak azt, hogy mi történt egy egész

⁹⁴⁵ 2216A. sz. irat

⁹⁴⁶ 2206A. sz. irat

évig. A diplomamunkájával nem sok időt töltöttek, és reméli, hogy ezt a csalást nem fogják észrevenni. Megjegyzi viszont, hogy Szebenben Mímót nem találták otthon, pedig megírta neki, hogy melyik héten megy. Felveti, hogy talán szándékosan ment el, de aztán ő maga válaszolja meg azzal, hogy nem, ezt nem szabad feltételeznie. A kérdést viszont németül írta. Kérdezi, mintegy magától azt is, hogy vajon lesz-e ereje ahhoz, hogy megoldja a rá váró feladatokat – ő úgy érzi, hogy sikerülni fog és nem küldik el. Lassan megszűnnek benne a szenvedélyek, hogy másfele keresse a boldogságot, és készül a nagy napra. Bélteken is töltött pár napot, de vágyott arra, hogy visszatérjen az új hazájába. Azt mondja, hogy Bélteken nem érzi már igazán otthon magát. Hazafele úton Debrecennél nem állt meg egy stoptáblánál, és megkapta élete első büntetését. A továbbiakban elmeséli, hogy hazaérkezése után még kiket keresett fel. A levél végén megkérdezi, hogy vajon mi az oka annak, hogy amikor egy lánnyal vagy asszonnyal beszél, zavarba jön, és hogy vajon hogyan lehet ezt orvosolni, megszűnik-e magától, ha idősebb lesz. Zárásul minden jót kíván névnapjára, különösen egészséget.

1995. szeptember 8. Újságcikk.⁹⁴⁷ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát – ez az első a sorozatból.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

1995. szeptember 13. Válaszlevél Kristófnak.⁹⁴⁸ Örül annak, hogy bekopogott hozzá, és szép napokat töltöttek el. Arra kéri, hogy ne aggódjon a csalásuk miatt, mert kegyes csalás az, senkinek nem ártottak vele, igazságot írtak – ám ezt nem részletezi tovább. Elmondja neki, hogy megtalálta egyik kötetet a címzett naplójából, megőrzi, és majd odaadja. Ezután a könyveit rendezését említi. Ezt követően témát vált:

⁹⁴⁷ 1281. sz. irat

⁹⁴⁸ 2208A. sz. irat

szeptember 6-án megbontották a sírásóval az ő nagymamájának a sírját, és átszállították egy másik üres helyre, mert a sírján járt át a vonuló tömeg. Azt írja, hogy ő maga vitte át a kis ládáját, ahogy annak idején a nagymama fogta őket a karjában. 1931-ben temették volt őt oda, és akkor még ő írta a sírfeliratát, amelyen ez szerepelt: Itt nyugszik Tyukodi Juliánna, élt 70 évet. Most ő újra lefestette a táblát, és ezt írta rá: *Tyukodi Juliánna 1931 és unokája Tyukodi Mihály*. Ezzel kifejezte azon óhaját, hogy azt szeretné, ha oda temetnék őt is. Ezután néhány sorban Kristófot bátorítja. Kéri, hogy ne féljen. Neki azért nincs meg az a műveltsége, mint a többieknek, mert más középiskolába járt. Itt ezt írja neki: „Te mindig értelmesebb leszel. Látom leveleidből.” Válaszol neki a hölgyekkel kapcsolatos kérdésére is. A kérdés úgy szólt, hogy mit tegyen, ha zavarban érzi magát a nők közelében. Válaszában megnyugtatója: nem kell aggódnia, ők is így éreznek, amikor férfiakkal találkoznak. A saját egészsége kitűnő, 2 kilót hízott, mióta utoljára méretkezett. Tanácsolja, hogy a Kristóf édesapja szokjon le a cigarettáról – Márton Áron is 70 évesen szokott le, és 84 évet élt. A levél vége felé azt írja, hogy repülnek a napok, megy szeptember, jönnek-mennek a többi hónapok. Azzal búcsúzik, hogy köszöni a barátságát és szeretettel öleli őt.

1995. szeptember 15. Újságcikk.⁹⁴⁹ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

1995. szeptember 22. Újságcikk.⁹⁵⁰ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

⁹⁴⁹ 1282. sz. irat

⁹⁵⁰ 1283. sz. irat

1995. szeptember 29. Újságcikk.⁹⁵¹ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

(1995 ősze) Emma levele, a címzettet tanár úrnak szólítja.⁹⁵² A levelet Malomfalván keltezte. Nagy örömmel olvasott a levelében leírt sok hírről és arról, hogy készül Kárpátaljára a tanár úr. Kíváncsi arra, hogy ott milyen az élet. Ő jól van, csak egy fáj neki, hogy miért ilyen a munkahelye – bár azt nem részletezi, hogy hol dolgozik, de reménykedik jobb munkahelyben. Kéri, hogy írja meg neki a tanár úr, hogy milyen ünnep van december 8-án, mert a munkahelyén kérdezték: ha most fogant Mária, akkor 12 hónapra született Jézus, írja. Egy további kérdése helyesírással kapcsolatos: azt kérdezi, hogy amikor a levelében aláírja úgy, hogy kicsi Emma, akkor a kicsi szót kis vagy nagy kezdőbetűvel kell-e vajon írni. Búcsúzóul jó egészséget és türelmet kíván a diákokhoz.

1995. október 6. Újságcikk.⁹⁵³ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

1995. október 13. Újságcikk.⁹⁵⁴ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

⁹⁵¹ 1284. sz. irat

⁹⁵² 0610. sz. irat

⁹⁵³ 1285. sz. irat

⁹⁵⁴ 1286. sz. irat

1995. november 17. Újságcikk.⁹⁵⁵ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

1995. október 20. Újságcikk.⁹⁵⁶ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

1995. november 19. Á. Sándor levele.⁹⁵⁷ Küldi a nevezetes „Emlékiratok” újabb két folytatását, mondja. Néha előfordul bennük János püspök is, „amúgy a nagy munkatárs hőstetteiről szólnak”. Reméli, hogy lesz alkalmuk szóban is megbeszélni egyet-mást. Most alkalma van kézből küldeni a levelet. Kérdezi, hogy hogyan él a címzett, nem hall semmit róla, csendben dolgozik, mint mindig. Ő is, mondja. Elmondja, hogy Tempfli Imre autóbalesetet szenvedett Németországban, és nehezen van. Egy közeli viszontlátás reményében üdvözlí, és mint írja: „pakszollak a régi szeretettel”.

A levél trója küldte Mihálynak a Révész Gábor által jegyzett újságcikkeket.

1995. október 27. Újságcikk.⁹⁵⁸ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

(1995) Gyulának írt levél, akit barátjának szólít.⁹⁵⁹ A levelet Gyulafehérvárról írja. Elmondja, hogy az elmúlt nyáron Kaplonyban volt, és a plébániának ajándékozta a könyveit. Kétszer is próbált bejutni a cím-

⁹⁵⁵ 1304. sz. irat

⁹⁵⁶ 1287. sz. irat

⁹⁵⁷ 0656. sz. irat

⁹⁵⁸ 1288. sz. irat

⁹⁵⁹ 0513. sz. irat

zethhez, de nem sikerült. Ezt követően egy „40-es” társaságról ír, akik szétszóródtak. Felsorolja azok keresztnévét, akik meghaltak, majd saját életútjával folytatja. Már másodszor tanít Gyulafehérváron. Felsorolja azokat, akik a címzett diákkorából még ott vannak, majd rátér a levél céljára: „Megvallom, ez a levél olyan csalogató-féle akarna lenni: gyere el már egyszer hozzánk.” Azzal indokolja ezt, hogy szerinte „természetes vágy az emberben” az, hogy visszamenjen oda, ahol korábban élt, és ha jól tudja, a címzett nyolc évet élt ott. Majd újra magáról ír: „Magamról annyit, hogy készülgetek a Nagy Utra, oda, ahová mindannyian elmegyünk.” Ő még dolgozgat, és néha besegít az egyházmegyében. Ebben az évben május 30-án halt meg Angéla nővére, Károlyban temették el. 25 évet élt „a károlyi nagytemplom szolgálatában”. Károlyban él öccse, János, nyugdíjas kántorként. Klára Kaplonyban él, Ibolya húga pedig Magyarországon a lánya családjánál. Ennyien élnek még a kilenc testvérből. Köszönti a címzett feleségét, családját. Utóiratként jelzi, hogy keresi egyik régi könyvét, az Erdély c. verseskötetet, amelyet Fleisz Imre felesége vitt el egyszer tőle.

A levél hátoldalán egy másik levél töredéke van, a címzett ismeretlen, a felső sorok egymásra csúsznak, ezért e részben olvashatatlan, de egy rész ismétlődik alul.

1995. november. Kézirat, amely egy publikációhoz készült.⁹⁶⁰ A kézirat első soraiban elmondja, hogy 1995 novemberében felkérték, hogy publikáljon a Márton Áron 100. születési évfordulójára készíten-dő kötetben. Ő jónak látta, hogy erre az alkalomra megírja „a Szatmár-Várad kapcsolatot”.

1995. november 3. Újságcikk.⁹⁶¹ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivá-gott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

⁹⁶⁰ 1139. sz. irat

⁹⁶¹ 1289. sz. irat

1995. november 10. Újságcikk.⁹⁶² Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal írták a kivágott újságcikkre a dátumot és a cikk sorszámát.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

1995. november 24. Újságcikk.⁹⁶³ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal, kézzel írták a kivágott újságcikkre a dátumot.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

(1995 ősze) Feljegyzés, címe: Történelmi visszatekintés.⁹⁶⁴ A két és fél oldalnyi gépelt szöveg első néhány mondata Kárpátalja első és második világháborús helyzetére vonatkozik, ám ezt követően a saját 1995-ös kárpátaljai látogatását írja le. Előbb első szám harmadik számélményben fogalmaz. Azt írja, hogy amikor meghallotta, hogy paptársai kárpátaljai útra készülnek, „Ty. Mihály szíve nagyot dobbant”, hiszen ő 1943–44 között hitoktató volt Munkácson, majd 1945 őszén is „úgy intézte ügyeit”, hogy egy hetet ott töltsön. A harmadik oldalon azonban elfelejti ezt az elbeszélésmódot, és a történetből is kilép. Arról kezd írni, hogy nem működik jól a gépe, majd hozzáteszi, hogy fáradt is. Ezt követően még néhány mondatnyit folytatja a történetet.

A szöveg nagyon nehezen olvasható, elsősorban gépelési hibák miatt.

1995. december 1. Újságcikk.⁹⁶⁵ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal, kézzel írták a kivágott újságcikkre a dátumot.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

⁹⁶² 1290. sz. irat

⁹⁶³ 1305. sz. irat

⁹⁶⁴ 1135. sz. irat

⁹⁶⁵ 1306. sz. irat

1995. december 8. Újságcikk.⁹⁶⁶ Szerzője dr. Révész Gábor, címe: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről. Piros golyóstollal, kézzel írták a kivágott újságcikkre a dátumot. A cikk az utolsó a sorozatból, és ebből derül ki, hogy a sorozatot a Szatmári Friss Újságból vágták ki.

A kézírás nem a Tyukodi Mihályé.

1996. január 16. Ibolyának és húgainak írt levél.⁹⁶⁷ Bevezetésként elmondja, hogy gondolt rájuk karácsonykor. Írni csak Jánosnak írt. Majd elmondja, hogy az előző év őszén volt Kárpátalján, viszontlátta a régi templomát és volt lakását. Az érsek úr volt ott bérmálni, és elvitte magával őt is. Pár napig kirándulgattak a környéken. Karácsonykor egy Torda melletti faluban volt. Jánosról tudja, hogy a menyei ideiglenesen a cukorgyárban dolgoznak. Az is valami, mondja. Kláráról nem hallott semmit. Magáról annyit ír, hogy betegsége óta tíz kilót hízott. Van étvágya, és enivalója is. Az érsekség gazdasági osztálya minden nap juttat neki egy liter tejet, és az sokat számít, mondja, és van is, miből fizesse. Majd rátér arra, hogy abban az évben van Márton Áron születésének 100. évfordulója, és felmerült a boldoggá avatása. Ugyanígy sürgetik a szatmáriak Sch(effler) János és a nagyváradiak Bogdánffy Szilárd esetében. Mivel ő mindhármukat ismerte, rá vár az, hogy egy imát szerkeszteszen, és hozzáteszi: „Majd kiizzadok valamit.” A folytatásban az egy évvel azelőtti eseményekre gondol, amelyeket csak utalásszerűen jelez: szegény Angéla várta Ibolyát, aggódott, hogy nem lesz, aki gondozza őt. Ebéd után folytatja a levelet. Eszébe jutnak a szülei, akik a korábbi jobb módú gazdákból hirtelen elszegényedtek annak idején „egy részeges Linzenbold miatt”. Azt kívánja, bárcsak sosem ismerték volna meg. Kiemeli, hogy mennyit szenvedtek a szülei. Végül kérdezi, hogy mit csinálnak lányáék, végül pedig azt üzeni az unokájának, hogy ne tékozzolja fiatal éveit könnyelműsködve, majd üdvözli az egész családot.

⁹⁶⁶ 1307. sz. irat

⁹⁶⁷ 083. sz. irat

A feladatról, hogy három jeles egyházi személyt imába kell foglalnia, kissé úgy ír, mint aki egy nehéz kötelességet teljesít, amikor megjegyzi a feladatról, hogy majd kiizzad valamit.

1996. február 28. Olvashatatlan aláírással ellátott levél,⁹⁶⁸ Nématországban keltezték. Régen kapott hírt Mihály felől, írja a levélíró, de reméli, hogy Mihály jól van és dolgozik. Kérdezi tőle, hogy vajon idén lesz 80 éves, vagy már betöltötte. A napokban a kezébe került a Márton Áron-émlékkönyv, és ennek kapcsán mondja, hogy bár sokat tudott róla, sok érdekes tanúvallomást olvasott benne, például az Eröss Lajosét. Kiemeli azt, hogy a szatmári egyházmegyében már csak a címzett, Mihály az egyetlen élő szemtanú, akinek áttekintése van az eseményekről. P. Károllyal kapcsolatban annyit szeretne mondani, hogy „szegény ember talán azért is kereste az igazát, mert Szatmáron kizárták és azok akik kizárták a székesből, később ugyan azon az úton haladtak, pontosan olyan megalkuvók voltak és személyes érdekeiket követve mindent megtettek, hogy pozíciójukat megtarthassák”. Azt látja, hogy ezek a személyek rohamosan „letűnnek”, és ő ebben az Isten akaratát látja. Akik még élnek, azok nagyon távol voltak, vagy „meghúzódva kivonták magukat a napi eseményekből”. A levél vége felé rátér arra, hogy sok munkája van, várják a püspököt, mivel a községük 700. és a templom 125. éves szentelését is ünneplik. Várja a meleget a kemény tél után – bár családja hívta Floridába, a sok munkája miatt nem mehetett.

P. Károly alatt valószínűleg Pakocs Károlyra céloz a levél írója.

1996. március 1. péntek Újságcikk, újságból kivágva a cikk kerete mentén.⁹⁶⁹ Címe: Márton Áron Emlékkönyv. Hódolat Erdély nagy püspöke előtt. A cikket az emlékkönyv megjelenése apropóján írták, de valóban nem könyvismertetés, hanem hódolat, ahogy a címe jelzi. A cikk szerzőjének neve alá egy utóiratot is beszúrtak, amelynek szövege a következő: „Sajnálatosnak tudjuk, hogy az ily felemelő, lelki

⁹⁶⁸ 0632. sz. irat

⁹⁶⁹ 1303. sz. irat

élményt nyújtó könyvben helyet kaphatott egyházmegyénk volt papja – néhai dr. Révész Gábor – becsületét besározó, immár kegyeletstértő sorok, megalapozatlan állítások is.” Ez utóbbi részét a cikknek piros tollal bekeretezték. Ugyanazzal a tollal írták rá a megjelenés dátumát a kivágott rész aljára.

(1996) hamvazószerda. Datálás nélküli levél, Sándor atyának írta.⁹⁷⁰ Valószínűleg az 1995. november 19-i levélre küldött válaszlevél, amelyet pár hónappal később, 1996 tavaszán írt, hamvazószerdát jelöli meg. Azzal indít, hogy bizony már rég volt, amikor megérkezett a címzett küldeménye, amely R. G. állításait tartalmazza. A készülő, Márton Áronról szóló emlékkönyvbe arról írt, hogy milyen volt Márton Áron kapcsolata „a mi egyházmegyéinkkel”, mondja. A többes számra felhívja a figyelmet, és kifejti, hogy azért használja a többes számot, mert ő volt szatmári-váradai egyházmegyés is, tehát ismeri a helyzetet. R. G. soraiból azt véli kiolvasni, hogy szerinte Márton Áron püspöknek sosem volt joghatósága Szatmár és Várad fölött, bár hozzáteszi, hogy az érsek úr szerint nincs benne ilyen állítás. Ő el akart küldeni a cikkek írójának egy példányt a saját írásából, de mint mondja, már nem kell megtennie. Feltételezi, hogy a kollégák között lesznek, akik továbbra is hősnek fogják tartani a szóban forgó cikkek íróját. Ő maga még mindig őrzi azt a kis levelet, amellyel őt „K. bányára” küldte az újságcikkek szerzője. Hozzáteszi: „Majd megsemmisül. Majd, amikor holmijaimat a szemétdombra hányják.” Ezután arról ír, hogy náluk „csendes viharok tombolnak”, és célzásokkal tele mondatokkal mondja el, hogy szerinte melyik tábor melyik ellen dolgozik. Ő jól van, mondja, tavaly óta 10 kilót hízott. A direktora szeretne tőle szabadulni, mert „nem állja a latint”, de úgy hallotta, hogy az illető fog egy másik felsőbb megbízatást kapni. Azzal zárja, hogy nem kérdezi, hogy van a címzett, majd megírja ezt egy hosszú levélben.

Valószínűleg a következő cikksorozatról esik szó a levélben: dr. Révész Gábor: Emlékeim dr. Scheffler János püspökről, Szatmári Hírlap, 1995. szept-

⁹⁷⁰ 091. sz. irat

tember 8. – december 8. Azért írja azt, hogy már nem kell elküldenie Révész Gábornak a saját írását, mert Révész Gábor, a cikkeket írja közben elhunyt.

1996. március 20. Egy szerkesztőnek írt levél, Áib Sándor írta.⁹⁷¹ A levelet egy március 1-jén közzétett cikk kapcsán írja, amelyben a Márton Áron Emlékkönyvről írt az újságíró. Az újságcikk kivágva szerepel az iratok között (ld. az 1996. március 1-i dátumot), valószínűleg valaki megküldte azt Tyukodi Mihálynak. A cikk utóiratáról ezt írja a levél írója, miután idézi azt: „Nos, engem éppen ezen utóirat arrogáns, egyházmegyénk valóban köztiszteletnek örvendő papjáról írt felelőtlenül, mert ismeretlenül ítélező sorai készítették ezen sorok megírására.” A levélben kifejti azt, hogy szó sem volt hátbatámadásról, hiszen Tyukodi Mihály el szeretne volna küldeni az érintett paptársának a saját írását, ám az illető közben sajnálatos módon elhunyt. Ő, Áib Sándor nagyra becsüli, tiszteli és szereti Tyukodi atyát, és hosszabban fejtegeti, hogy miért: két évig Mihály a spirituális volt, egyházú tanításával, józan szigorával, kétkezi munkától sem visszariadó, aszkéta életmódjával járult hozzá egy egész papnemzedék neveléséhez. Ők, akik ismerik, nem olyan embernek tudják, aki valótlan állít vagy rosszindulatúan rágalmaz. Azt is az érvei között említi, hogy Tyukodi Mihály tíz évig dolgozott Márton Áron püspök mellett, ahogy írja, mint bizalmasa, sőt: „Már az is érdekes, hogy Márton püspök miért éppen Tyukodi atyát hívta Gyulafehérvárra 1955 novemberében és miért nem Révész Gábert, aki ott volt »karnyújtásnyira« az ő egyházmegyéjében? Annál is inkább, mert hiszen teológiai tanárokat verbuvált az újrainduló szemináriumba. Ismétlem: nem furcsa, hogy míg Tyukodi Mihály ’55 nov. 4-én a Püspök hívására bevonul Gyulafehérvárra, ugyanazon hónap 28-án Révész Gábornak nagy hirtelenséggel el kell hagynia az erdélyi egyházmegyét?” Ezután elmeséli a saját élményét a cikksorozat írójával kapcsolatban: „Fiatal papként elszörnyülködve hallottam tőle azt az elképesztő kijelentést, hogy Márton püspök és Czumbel Ordinaríus is neki (!) köszönhették a börtön után az egyházmegyéjüket.” A levélíró

⁹⁷¹ 1301. sz. irat

nézete szerint a cikksorozatot valamiféle öngazolási kényszertől hajtva írta a szerzőjük. A levél zárásaként megpróbálja felvillantani a konfliktus elsimulásának perspektíváját: „Sajnos, hosszú időre lesz szükség, amíg az egyházmegye történetének ezt a részét (a háború utáni ill. az ötvenes évek) minden részletre kiterjedően tisztázni lehet. Ebbe beletartozik a szemtanúk vallomásai – visszaemlékezései. Nem tűnik viszont célravezetőnek akármelyiket is abszolutizálni a többi róvására s ily módon kisajátítani akarni az igazságot.” A könyvismertető írójára úgy tekint, mint aki „»civil a pályán« papok egymásközötti belső ügyeiről lévén szó”. Végül abban reménykedik, hogy levele hatására a könyvismertető írója belátja, hogy előítélettel és elhamarkodottan ítelt, és megtalálja a Tyukodi Mihályt megillető jóvátételt.

A levél írója elküldte a levele másolatát Mihálynak is. Az anyagban nincs olyan irat, amely a szerkesztő válaszára, esetleges jóvátételre utalna.

(1996) Három ünnepi beszéd írógéppel megírt szövege. Az első címe: Rügyfakadástól gyümölcsérésig.⁹⁷² A második címe: Mint bárányok a farkasok között.⁹⁷³ A harmadik címe: Vissza a gyökerekhez.⁹⁷⁴ Egyik szövegben a megszólítottak sorát a püspökkel kezdi, és azon paptársaihoz szól, akik 25 éves papságukat ünneplik. Az eredetileg kézzel írott változatot több példányban legépelte. A szöveg azonban nem a teljes beszéd, néhol csak jelzi, hogy mit fog ott mondani. Egyik szövegben, miután említi azt, hogy „a papok között is voltak és vannak alkoholisták, drogosok is, és fájdalmas mondani, aposztaták is”, újra elmondja a már ismert történeteit a saját alkoholfogyasztásáról: azt, hogy egy pohár sört magának nem vett, nem is igyekezett potyázni. Hogy a teológiai felvételi után Kismajtényban ivott egy fröccsöt, és hogy 1963-ban haldokló bátyja kérésére vásárolt egy csomag cigarettát. Ezek egy részét már máshol is leírta, szinte ugyanebben a formában. Itt még kiemeli a böjt fontossága kapcsán azt, hogy tíz év alatt Gyulafe-

⁹⁷² 1219., 1220., 1225., 1226. sz. irat

⁹⁷³ 1221., 1223., 1224. sz. irat

⁹⁷⁴ 1227., 1228., 1229. sz. irat

herváron száz alkalommal ha reggelizett, és hogy a tanév folyamán vacsorája egy pohár tej és egy szelet kenyér volt. Pálinkát életében 1 literrel nem fogyasztott (azaz ennél kevesebbet ivott), vendégeivel is mindig csak koccintott. Azzal zárja ezt a gondolatmenetet, hogy gyarló, bűnös embernek vallja magát, és kéri, hogy imádkozzanak érte, hogy majd a nagy óra, amire készül, felkészülten találja.

Mibály ekkor 80 éves volt, ezt írja a szövegben egy helyen, innen az évszám hozzávetése.

1996. április 1. Húgaihoz címzett levél.⁹⁷⁵ Azzal indítja, hogy nem mindenkinek adatik meg, hogy a megszólítással négy hűgát köszöntenhesse. Ugyanakkor sajnálja, hogy ritkán él ezzel a lehetőséggel, majd röviden leírja azt, hogyan telnek a napjai. Ahogy fogalmaz, annyi teendője van, hogy észre sem veszi, ahogy telnek a hetek, hónapok, évszokok. Minden nap sétál egy fél órát a vár fokán, és közben lélekben elszáll nyugatra és északnyugatra. Aztán visszatér a szobájába dolgozni. Egészsége kitűnő, mondja, van étvágya és nem köhécsel. Nem volt náthás sem, jól tud aludni, és a feladatait is jól el tudja látni. Készül Csíkszeredába pár nap múlva segíteni húsvét alkalmából. Otthonról nem hall semmit, mondja, majd így folytatja: „Angéla nyugszik csendesen. Imádkozik érettünk. Jól teszi. Gondolok az eltávozottakra. Egyre többen várnak bennünket”. Kérdezi, hogy mikor járt otthon a címzett, és kéri, hogy írjon neki valamit Kláráról és Jánosékról.

Valószínűleg Ibohyára és annak családjára gondol, amikor négy hűgát említi. A levél hátoldalán egy megkezdett, de pár sor után félbehagyott levél olvasható, amelyet Sándorhoz címzett. Az elhunyt nővérenek a polgári nevét használja, amikor emlegeti őt.

1996. április 1. Kristóf levele, a megszólítás: „Kedves Papbácsi!”⁹⁷⁶ Az A5-ös méretű lap is két elvágott részből áll, ezekre írta folyamatosan a szöveget mindkét oldalukra, de a levél nem befejezett, a lapok

⁹⁷⁵ 0517. sz. irat

⁹⁷⁶ 0618. sz. irat

többi része nem került elő. A levelet kézzel írta. Azzal kezd, hogy este van, és ő annyira kimerült, hogy semmihez sincs kedve, csak levelet írni a címzettnek. Megkapta a kedves levelét a névnap i jókívánsággal, köszöni. Szívesen maradt volna tovább, ha nem várta volna a munka. Újságolja, hogy postára adta a diplomamunkáját a tanárának, hogy az kijavítsa, és ettől nagyon megkönnyebbült. Sok utánajárást jelentett, de így kellett történnie, mert „így akarta a gondviselő Jóisten”. Köszöni az atyai áldását és segítségét. Ma egy szentmisén ismét ő muzsikált, nem volt felkészülve rá, izgult. Itt megszakad a levél, a következő lap hiányzik.

A levélíró eredetileg a „születésnapomra” szót írta le, majd ezt zárójelbe tette és föléje írta a „névnapomra” szót.

1996. április 10. Olvashatatlan aláírással ellátott levél, Königsteinben keltezték, plébániai fejléces papírra írták.⁹⁷⁷ A levél írója elmondja, hogy mindig is érdekelte a szatmári egyházmegye 1945–1990 közötti története, ám akik ismerték és megélték, azok közül sokan már nem élnek. Nemrég kerültek a kezébe Pakocs Károly visszaemlékezései, amelyek az 1948–1955 közötti időszakra vonatkoznak. Szerencsére a kéziratról senki sem tud, mondja, és a lapszéli bejegyzésekből úgy látja, hogy csak ketten olvasták eddig. Olyan új információkat talált a kéziratban, amelyek fényében korrigálásra szorul egy sor eddig ismert, „történelemnek hitt” információ. Kérdezi tehát a címzettől azt, hogy ismeri-e ezt a visszaemlékezést, és hogy nem találná-e jónak, hogy erről eszmét vagy adatot cseréljenek.

1996. május 1. Húgához írt levél.⁹⁷⁸ Elmondja, hogy csak a múlt héten szerdán tudott elmenni a károlyi könyvekért. Kiment egyúttal Klárához is, de csak pár percre. Pénzt vitt neki. A következő részben a pénz értékvesztéséről ír. Írja, hogy Klára havi 7 ezer lej nyugdíjat kap. Egy százast hagyott neki. Jánosnak is adott 150 lejt, mert orvosságra

⁹⁷⁷ 0606. sz. irat

⁹⁷⁸ 0516. sz. irat

kell neki. Kissé jobban van, mondja, hiszen volt úgy, hogy nem tudott kimenni az utcára. Ezután a fiatalokról ír – nem pontosítja, kikről. Elmondja, hogy a fiatalok családjainak is gazdálkodásból kell megélniük, ami szokatlan nekik. Erről eszébe jut a saját fiatalkora, és arról mesél. Az ő szülei is gazdálkodásból kellett fenntartsák a családot, és sokat nyomorogtak. A címzettnek mondja, és hozzáteszi, hogy elmondhatja a saját családjának is azt, hogy ő, Mihály 20 éves korától számítva összesen kétszer lépte át vendéglő küszöbét. Egyszer, amikor érettségi után Szatmárra ment felvételizni egy kölcsönzött kerékpárral. Hazafelé jövet Kismajtényban megivott egy fröccsöt, amit meg is bánt, mert alig volt ereje ahhoz, hogy hazahajtszon. Másodszor szinfalui pap volt, és egy másik tehénhajcsárral hajtotta haza a Szatmáron vásárolt tehenet. Azzal megivott egy fröccsöt Nagykulcson. Máskor soha nem vett italt „kimérőben”. Szinte hihetetlen, teszi hozzá. Egy doboz cigarettát vett életében, 1963-ban, mert Tibi halála előtt ezt kért tőle. Ez is hihetetlen, csak nézik őt, és csodálkoznak – valószínűleg akik ezt hallják. Ezután arról beszél, hogy jó testi kondícióban van, testgyakorlatokat végez. Tavaly a direktora meg akart szabadulni tőle, de az érsek „egy mondat elhallgattatta”. Így hát jövő évben is marad tanítani, mert kitűnően érzi magát. Nem is köhög egyáltalán, teszi hozzá. Nyáron szabad lesz, mondja, Kristófék augusztus közepén jönnek, tehát július végén – augusztus elején mehetne Károlyba. Akkor talán benézhet a címzett házába. Erről eszébe jut Angéla története, akiről azt meséli el, hogy tudatosan bukott meg az érettségien, „hogy ne kelljen megmutatnia osztálytársainak az otthoni nyomort”. Ezt ő a halálos ágyán vallotta be. Mert az édesanyjuk tudott volna egy kis teknő fánkot sütni, de leültetni egy osztályt és „egy rangos tanárnőt” nem lett volna hova. Azzal zárja, hogy a közelgő Angéla-napon imádkozni fog érte, Károlyban meglátogatta a sírját.

Többször emlegeti ebben az időszakban a levelekben, hogy nem köhög: nyilván azért, mert korábban sokat köhögött.

(1996. július 1. után) Önéletrajz.⁹⁷⁹ A négyoldalnyi szöveget 80 évesen írta, ezt a szöveg végén mondja.

1996. július 14. Kristófnak írt levél.⁹⁸⁰ Azzal kezdi, hogy tudja, mikor lesznek a vizsgái, és lélekben vele lesz. Hozzáteszi, hogy első elemi osztályától mindig együtt volt vele. Majd azt írja, hogy véleménye szerint a címzett nem látja át, hogy mit javasolt Mihály neki egy korábbi levelében, nevezetesen azt, hogy szerezzen egyetemi végzettséget egyházzeneből. Így nem csak pasztorálásszisztensként dolgozhatna, hanem kórusvezetőként, kántorként is. Kéri, hogy érdeklődj meg, milyen német törvények vonatkoznak a második diploma megszerzésére. Azt írja, hogy nem kell előadásokra járni, csak készülni kell a vizsgákra, és ezalatt még dolgozhatna is. Hozzáteszi, hogy a címzettnek van „hajlama” a zenéhez. Említi, hogy a fiúnak egy régi levelét olvasta épp. Ebből a régebbi leveléből is „bizonytalanság csendül ki”, és nézete szerint most is ez a Kristóf lelkiállapota. Elmondja, hogy ott járt közös ismerősük, Mímó, aki vizsgázni ment volna, de a professzor nem ment el, így hiába utazott oda, és sajnálta a költséget. Mímó szeretettel gondol a címzetre, és Mihályról is úgy véli, hogy jó ember. Szebenből már elköltözött a ferences atya, mert nem bírta a szolgálatot. Jelzi, hogy nem kapott információt a Kristóf hazajövetelének időpontjáról, és ezt várja. Felszentelték Temesváron a fiú egyik barátját. Sokan érdeklődtek a címzett felől, de ő egyelőre nem beszélt nekik a döntéséről. Végezetül ír pár sort arról, hogy vasárnap reggel 8-kor kell szolgálnia. Köszönti a szüleit, sok sikert kíván a vizsgákra, és jelzi, hogy egy levelet még szívesen olvasna júliusban.

A levélben nagyon sok a gépelési hiba.

1996. szeptember 4. Melániának írt levél.⁹⁸¹ Azzal kezdi, hogy szeretne volna személyesen felkeresni Melániát, de nem sikerült, így a pos-

⁹⁷⁹ 1137. sz. irat

⁹⁸⁰ 0514. sz. irat

⁹⁸¹ 0519B. sz. irat

tás révén kíván neki boldog névnapot. Ezután beszámol az eltelt nyárról. Júliusban még vizsgáztatnia kellett, augusztusban hazautazott Nagykárolyba, ahol testvértalálkozót tartottak. Kilencen voltak testvérek, mondja, és már csak négyen élnek, ebből ketten Nagykárolyban. Hazajött erre az alkalomra Ibolya húga is, aki Oroszlányban él a fiatalon megözvegyült lányával, és nevelik annak két tizenéves lányát. Miu-
tán onnan hazaért, meglátogatta őt egy kedves növendéke, aki Passau-
ban teológus. Nem említi név szerint. Ezért elmaradt a levélírás. Elmondja magáról, hogy jól van, bár betöltötte a 80. évet. Nem fáj semmije, de remeg a keze, és ez kellemetlen. Azért nem megy orvos-
hoz ezzel, mert úgy tudja, hogy a pápának is ez a betegsége van. Ha
lehetne segíteni rajta, őrajta bizonyára segítettek volna. Örömmel érte-
sült arról, hogy Melánia a helyi Máltai Szeretetszolgálat tagja lett, azt
írja, hogy jó, ha tartozik valahová, és sok örömet kíván neki abban a
körben. Elmondja, hogy nagy ünnepségre készülnek Márton Áron ha-
lálának évfordulója alkalmából. Megindították a boldoggá avatását is.
Ha teheti, látogasson el Melánia is az ünnepségre, javasolja, még a her-
cegprímás is ott lesz. Végül így zárja: „Tudd meg, hogy szerető szívem
nem csak ilyen formában és ekkor gondol Rád. Sok szeretettel.”

(1996.) szeptember 6. Ibolyához címzett levél.⁹⁸² Az 1996. szeptem-
ber 4-én Melániának írt levél hátoldalára gépelte, ezért valószínű, hogy
ugyanabban az évben, 1996-ban írta. Az Ibolya szeptember 1-jei le-
velére válaszol, amelyben a címzett jelezte, hogy rendben hazaért.
Ő maga is rendben megérkezett Gyulafehérvárra, mondja, és utána
még elutaztak Szebenbe is – nem pontosítja, hogy kikkel. Utazás köz-
ben megbeszélték a lelki dolgokat. Megemlíti, hogy Nagykárolyban
megtalálta az elveszettnek hitt kétkötetnyi naplóját, amelyekben ott
vannak azok a gondolatai, amelyek akkoriban annyira gyötörték. Ezek
közül említi azt, hogy ott akarta hagyni a teológiát, mert tanárságra
vágott. Hozzáteszi, hogy Ibolya nem tudhatott erről, mert neki nem
beszélt erről. Ezek után arról beszél, hogy őneki nem volt mentora.

⁹⁸² 0519A. sz. irat

Minden kollégájának volt támasza, a plébánosa, de neki nem volt. A ferencesek lehettek volna, de ő nem akart belépni a rendbe, így mentor nélkül maradt. Jobb sorsra lett volna érdemes, ezt így fogalmazza meg: „Megmutatkozó eszem szerint valahol nagy egyetemen kellett volna tanulnom.” A teológiának az utolsó két évét összevonva végezte el. Első kápláni évében még szegény volt, mondja, de Munkácson már több pénze volt, és segíthetett szülein. Szatmár bombázása után aztán látta meg a püspök öccse, hogy ő mit ér, és azonnal elküldték tovább tanulni Budapestre. Ott megismert egy „nagyeszű tisztviselőt”, aki az egyetemre járt, és később őt is segítette. Tőle tudta meg, hogy mikor vannak a vizsgák 1945 nyarán, és a dolgozatai legépelését is vállalta, hogy tanári vizsgát tehesen. Ő gépelte le a doktori értekezését is. Már nem él a hölgy, ő jótevőjének tartja. Mindezt azért meséli el, hogy rámutasson: Kristófnak is vannak olyan gondjai, amelyeket csak ő érthet meg, nem az anyja és az apja. Kristóf ezt tudja, és ezért keresi őt. Februárban lesz a döntő vizsgája, és kéri hűgát, hogy néha gondoljon rá is, mert sokat morgolódtak miatta korábban, mondván, hogy van annak anyja meg apja, miért kell őneki törődnie vele. Innen kezdve egy új témáról ír: Ibolya említette, hogy Magda kifogásolta, hogy keveset kért. Erre az ő válasza az, hogy amikor Zilahon bajban volt Ibolya, ő nagy pénzeket adott neki, azonban Jánoséknál most nagyobb a gond. Ezt a levelet neki (Magdának) is írja, hogy tudja meg, másoknak nehezebb a sorsuk. Azzal zárja, hogy nem ment ünnepelni, a tv hozza a képeket (nem említi, miféle ünnepről van szó) – de kiment a temetőbe, ahol jólesett emlékeket felidézni. Azzal zárja, hogy ilyen hosszú levelet vár ő is.

A szövegben nagyon sok a gépelési hiba, gondolatai olykor csaponganak, nehezen követhető. A levél nagyobb részében saját fiatalkorát idézi fel.

1996. szeptember 8. Sándor atyához írt levél.⁹⁸³ Azzal kezdi, hogy ünnepi hangulat van a lelkében, mert „itt van közöttünk a Szentatyá”. Épp a televízió előtt ül és várja a közvetítést. Elmondja, hogy az érsek

⁹⁸³ 0520A. sz. irat

úr milyen sokat utazik. Belső konfliktusokat is említ, a „pénzügyek főnökét” leváltották, ami, ahogy írja, „nagy zajt csapott”. Majd a címzettre utal, amikor így ír: „Vártam, hogy csak felfigyelnek a tényre, hogy rendelkezésre állsz. Most már a hetilap közölte a kinevezéseket. *Jacta cogitatum tuum super Deum...*” Elmondja, hogy járt Kaplonyban, és szeretné, ha az ősz folyamán megindulna az új templom építése. Azzal folytatja, hogy Károlyban felkereste Kristóf, és ő vitte el Fehérvárra. Kristóf a „hivatása körül viaskodik”, ami szerinte érthető is. Azt írja, hogy amilyen bátorító személy volt számára Bogdánffy spirituális, olyan bátorító személynek látja saját magát Kristóf mellett. Februárban derül ki, hogy mi lesz Kristóffal, akkor kell letegye az elmaradt vizsgákat. Az ottaniak nem tudják megérteni, hogyan lehetett elvégezni a középiskolát ilyen kevés tudással. Ezt a témát azzal zárja, hogy kitalált egy megoldást Kristóf számára arra az esetre, ha nem sikerülnének a vizsgái. Ezt majd előszóban fogja elmondani a címzettnek, de biztos abban, hogy a címzett is jónak találja majd. Más témával folytatja: megvoltak a felvételik, és új igazgatója is van az iskolának. Azt reméli, hogy „más lesz a szellem is”. Közben elkezdődött a várt televíziós adás. Szabadkodik azért, mert az írógépe nem működik megfelelően, ott ugrik, ahol nem kellene, és nem ugrik ott, ahol kellene. A címzett édesanyját is üdvözlí. Utóiratban írja, hogy eljuttatott egy kis figyelmeztetést egy betűjellel jelzett személy kezébe, még amikor az gondolkodni tudott, ha egyáltalán tudott, teszi hozzá.

Valószínűleg a pápa magyarországi látogatásának közvetítését várja a televízió előtt, miközben írja a levelet.

(1996.) szeptember 23. Tiborhoz írt levél.⁹⁸⁴ Azzal indít, hogy régen írt neki, nem is emlékszik, mikor. Kristóf azzal kereste őt meg Károlyban, hogy van egy megbízatása a címzettől, Szatmárról el kell hoznia egy írógépet. Egy „villannyal működő” már ott van a szobájában, mondja, de nehezen olvasható, amit ír. Várja azt a másikat, a szatmárit. Kristóf eljött vele Fehérvárra, de aztán szaladt is vissza. Remélte, hogy

⁹⁸⁴ 0611. sz. irat

haza tud utazni a szüretre, de nem sikerült, mert két intézetben tanít, és miközben az egyikben szüreti vakáció van, a másikban zajlik a tanítás. Most ül a szobájában, és várja, hogy történjen valami, „pedig ha nem mozzgatunk semmit, semmi sem mozdul”, írja. Végül a béltekiekről ír, az jut eszébe, hogy lassan kihalnak a bélteki ismerősei, és elvándorolnak a többiek, ezért úgy véli, hogy már nem menne szembe ismerőssel a bélteki utcán.

A levélen 1966-os dátum szerepel, nyilván elütés, 1996-ot akart írni.

(1996, évnyitó után) Kristófnak írt, keltezés nélküli levél.⁹⁸⁵ Azzal kezdi, hogy már az első alkalommal sem tartotta be azon ígéretét, hogy gyakran fog írni neki. Megvolt az évnyitó (ide eredetileg évzárót írt és javította), majd ezt követték a Márton Áron születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségek. Lélekben azonban gyakran járt Passauban. Kérdezi, hogy jární fog-e előadásokra, hogyan telnek napjai, otthon van-e ilyenkor kis falujukban. Tanácsokkal látja el, hogy mit csináljon, ha elfárad: sok sétát javasol, amelytől majd el tud aludni. Várja tőle a kedves leveleket, ahogyan régen is volt. Azt írja, hogy érdekes levelet kapott névnapjára paptársától, barátjától. Ő arra kéri, hogy ne tanítson tovább, mert akkor több ideje lenne írni azokról a dolgokról, amelyeket a lelkében hordoz. Még nem válaszolt neki, csak készíti a választ. De azt fogja megírni, hogy többet tud tenni így, hiszen olyan gyóntatót találnak benne a fiúk, „aki nem tanít, nem fegyelmez”. És ez mindennél többet ér. Aki erre kérte, nem tudja, hogy ő mit írt össze az évek alatt, mondja. Sokan szeretnék, ha ő Szatmáron lenne nyugdíjas, de ő ettől irtózik a legjobban. Készülnek a szüretre. A fiúk várják a vakációt, és erre az ő válasza az, hogy: „Eljön az is. El is múlik az egyik nap a másik után.” Telefonon beszélt vele egy paptársa, aki karácsonyi vakációra tervezte, hogy meglátogatja. Így folytatja: „Hátha már nem élünk akkor! Az élet olyan, mint egy rövid gondolat. A halál kikapcsol bennünket. Mi elfelejtődünk, az élet pedig repül tovább nélkülünk.” Ezután az örök életről elmélkedik, és újra csak arról, hogy milyen rövid

⁹⁸⁵ 0642. sz. irat

is az élet. Kristóf életének is elrepült már egyharmada, mondja, ezért azt tanácsolja neki, hogy ne hallgasson azokra, akik azt mondják, hogy még várnia kell, hiszen ő már érett ember, sok jót tehet még. Búcsúzóul a lap aljára odairja azt is, hogy vége a levelének, majd azt, hogy szeretettel öleli.

1996. október 3. Magdának írt levél.⁹⁸⁶ Azzal indítja, hogy amíg Angéla élt, sokat írt neki, Mihálynak. Szerencsére ezeket a leveleket megtartotta, mondja. Azt tervezi, hogy összefűzi a leveleit, és azokat olvastatja. Elmondja, hogy nemrég előkerült a saját, 1937–1944 között írt naplója, azt is olvasgatta, és élvezetes olvasmánynak nevezi. A következőben arra biztatja a címzettet, hogy bizzon jobban az édesanyjában, és abban, hogy az megérti majd a gondjait, ha elmeséli neki. Ő azért nem válaszolt a korábbi levelekre, mert kézzel már nehezen ír. Írógépe van vagy négy is, de egyik sem működik megfelelően. A saját betegségét a Márton Áron és a pápa betegségéhez hasonlítja, és azt írja, hogy azért nem megy orvoshoz, mert ha gyógyítható lenne, bizonyára őket is meggyógyították volna. Biztosítja a címzettet arról, hogy gyakran járnak az eszébe, névnapi köszöntőlevelet és táviratot is akart neki küldeni, de végül elmaradt. Viszont imádkozott érte, és „az mindennél többet ér”, mondja. A levél végén pénzügyekről ír. Ibolyának üzeni, hogy kérjen Jánostól kölcsön, és ő majd megadja Jánosnak. De aztán eszébe jut, hogy akár találkozhatnak a mindenszentek alkalmával, ha ő hazamegy Nagykárolyba, és akkor tőle is megkaphatná Ibolya a pénzt. Azzal zárja, hogy Ibolya legyen Nagykárolyban az adott időpontban, és erről jelezenek neki vissza, hogy ennek megfelelően tervezzen.

A saját betegségét korábban a pápa betegségéhez hasonlította, itt a pápa és Márton Áron püspök betegségéhez hasonlítja. Tudjuk, hogy az említett két személyiség nem azonos betegségtől szenvedett. Mihály számára valószínűleg inkább az általa tisztelt személyekhez való hasonlósága a fontos, és nem a konkrét betegségeik.

⁹⁸⁶ 0575. sz. irat

1996. október 16. Ibolya levele.⁹⁸⁷ Azzal kezdi, hogy megkapta a levelét, arra válaszol. Ha Mihály is megy (haza), annak örvend. Nem tudja, hogy fűtenek-e „a blokkban”, mondja, de nem fagynak meg. Ő október közepén szokott menni, amikor még jó idők vannak. Azzal folytatja, hogy nem szeretne Jancsától kölcsönkérni, de nem is akarja tudatni vele, hogy Mihálytól kap pénzt. Újra visszatér az utazás időpontjához, és megjegyzi, hogy fél a novemberi rossz időtől. Láta a címzettet a Duna tévében, amint az ünnepség alkalmából ő is mondott pár szót, és hálás azért, hogy beindult a boldoggá avatás. Kérdezi, hogy van, az egészsége jó-e. Az ujjaival nincs miért orvoshoz fordulnia, mondja, ezen nem tudnak segíteni, hanem csak viselni kell türelemmel. Zárásul megjegyzi, hogy nem muszáj pont mindenszentek napján világitani, lehet egy-két nappal hamarabb is, hogy ő is tudjon mielőbb hazaindulni. Várja a találkozást.

A november 1-jei világitásra utazásának mindketten Nagykárolyba, és ezt egyeztetik. Ibolya Magyarországról, Mihály Gyulafehérvárról utazik.

1996. november 3. Feljegyzés.⁹⁸⁸ Azt írja, hogy be kell számolnia a nagy napok eseményeiről. Elmondja, hogy milyen kalandos volt a hazautazása. Délután Gyulafehérváron vonatra ült, de nem volt Tövisen megfelelő csatlakozása, és ezért Kolozsvárra ment egy másik vonattal, ahonnan háromórás várakozás után volt egy vonata Várad felé, és innen csak hajnali 3-kor újabb vonat Szatmárra. Hat óra körül ért haza, átfagyva. Fél tízkor felkelt, misézett, utána elmentek közjegyzőhöz, majd a nagykárolyi temetőbe. Bár marasztalták, ő mégis kivitte magát az állomásra, mert Nagyváradon két vonat között találkozni akart a püspökkel. El is ment, de lehetetlen volt a püspökkel találkoznia. Az állomáson vacsorázott, és majdnem lekéste a vonatát, már indult, amikor fellépett rá. Az utasok figyelmeztették Tövisen, mert majdnem elfelejtett leszállni. Négy felé ért haza. Ruhástól lefeküdt, majd fél kilenckor felkelt és misézett. Felsorolja az összes korábbi szolgálati helyét, a

⁹⁸⁷ 0639. sz. irat

⁹⁸⁸ 0515. sz. irat

misén megemlékezett ezekről a híveiről, illetve a saját családtagjairól. Este a szobájában felkereste a főesperes, és meghívta a másnap reggel 8 órai misére. A beszámolót a következő mondattal zárja: „Mostmár belátom: megöregedtem!”

Mihály 80 éves volt, amikor leírta ezt.

(1996. november 16. előtt nem sokkal) Ibolyának írt levél.⁹⁸⁹ Ibolya leveléből aggodalom érződik ki, erre reflektál a levele első felében. Igaza van, mondja, hogy ő öreg, de nem beteg, és még tud dolgozni. Enni tud, és van is mit. Minden nap elfogyaszt egy liter tejet, minden nap finom, lágy kenyeret kapnak, finom sertéshúst majdnem minden nap, bár hozzáteszi, hogy ezért ő nem lelkesedik. Gyakran kapnak tésztát, sőt, még fánk is kerül néha az asztalra, mondja. Előkelőnek nevezi az ellátásukat, és jutányos áron kapják, így hát ezért ne aggódjon. Ami a munkáját illeti: heti tíz órát tart, kétszer van heti három órája, és heti két szabadnapja is van. Kívülálló akár irigyelhetné is. És kérdezi: miért menne nyugdíjba, hiszen az unalmas lenne, és azzal zárja, hogy amíg ebben a közösségben élhet, nem cserélne senkivel. Kérdésére, hogy van-e pénze orvosra, temetésre, azt válaszolja, hogy minden költségére van fedezete. A következőkben a testvérei közötti viszony a téma: egymásra panaszkodnak neki Jánossal, mondja, de egyik sem mondja el a másiknak, hogy őt Mihály mennyi pénzzel segítette. Jánosnak is adott másfél milliót gázra, de ők ezt nem mondják el Ibolyának, és Ibolya sem nekik, hogy mennyit kapott tőle. Megemlékezik nővérükről a napja közeledtével, ezzel zárja a levelét.

Datálás nélküli levél, ám a következő, Kristófnak írt november 16-i levélben említi azt, hogy Ibolya aggodik érte, és kérte, hogy vonuljon vissza Károlyba, ezért valószínűsíthető, hogy ez a válaszlevel is ekkor készült.

1996. november 16. Kristófnak írt levél.⁹⁹⁰ Azzal kezdi, hogy megkapta hosszú levelét, amelyben írja, hogy régen nem kapott tőle leve-

⁹⁸⁹ 0634. sz. irat

⁹⁹⁰ 0633. sz. irat

let. Megvallja, hogy valóban elszaladtak a hetek. Megpróbálja emlékezetébe idézni az utóbbi levélváltásuk témáit: hogy örült annak, hogy októberben munkát vállalt Kristóf, hogy autója van és szabadabb ember lett. De nem tudta, hogy jár-e órákra, ezt csak a mostani leveléből tudta meg. Náluk az a hír, mondja, hogy leváltották a rektort, és hozzáteszi, hogy „jobb a szellem”. Mindenszentek napján volt Károlyban, de csak röviden, ügyeket intézni. Mindenütt szegénység van és drágaság. Egy dollár 5000 lej, mondja. De repül az idő, mindjárt itt van a karácsony. Szeretne nagyon a címzettel találkozni, de nem kívánhatja, hogy útra keljen. Ezt követően tanácsokat fogalmaz meg számára: vigyázzon lelki életére, jó az, ha érzi a bűn terhét, keresse a kapcsolatot az Istennel „buzgó imádsággal, szentmise-hallgatással, buzgó szentáldozással”. Szítsa fel régi buzgóságát, mondja, mint szebeni diák korában, hiszen ő úgy aggódik érte, mint akkor tette. Azzal folytatja, hogy őerte is aggódik az ő családja. Ibolya különösen aggódik érte, és kérdezi, vajon tud-e még dolgozni, és azt ajánlotta, hogy Károlyba húzódjon vissza, ő onnan egy napnyi utazásra van. Bár lánya és két unokája társaságában él, Ibolya mégis idegennek érzi magát ott náluk, mondja. Témát vált: örömmel olvasta, hogy Kristóf számítógépen írja a leveleit, irigyli őt. Olyan a levél, mintha nyomdából került volna elő, de ő már lemondott erről. A napokban olvasta egy folyóiratban, hogy Passauban van a világ legnagyobb orgonája, el ne feledje a címzett megnézni, és ha lehet, próbálja megszólaltatni. Újra tanácsok következnek: ne hanyagolja el a zenét, hiszen szépen tudott játszani, ne feledje el, amit tudott. A saját ujjai már remegnek, nincs bennük erő, a 81. évét éli, mondja. Zárásul azt írja, hogy amíg ezek a sorok megszülettek, napok teltek el. Így legalább megtudhatja a címzett, hogy sokat gondol rá. Ha van kedve, írjon ő is az életükről: mikor van Passauban és mikor otthon a családban, hány órája van, mit tanul különösebben, mik a reményei stb. Életkedvet, szép reményt, sok örömet kívánva búcsúzik.

(1996. november vége) Kristóf levele.⁹⁹¹ A levél felső részében megadja a postacímét is, és a postacím mellé piros filctollal rajzolt keresztet, és egy piros felkiáltójelet is rajzolt. Örömmel olvasta a november 16-i levelét, amely 27-én érkezett meg szüleikhez, és ő akkor olvasta, amikor hazaért. Amint írja, „szép, rendezett hónap” telt el. Ezt követően leírja, hogy melyik napokon milyen időközökben jár órákra, mikor volt misén, mikor ministrált, vett részt rózsafüzér-ájtatosságokon, illetve mikor végezte a breváriumot. A hétvégéket otthon töltötte. Kevés ideje marad muzsikálásra. Vásárolt egy új furulyát, és ezzel a kettővel szokta elűzni a búskomorságot. Egyik vallásos ének címét említi, legszívesebben azt fújja ilyenkor. A címzett kérdezte, hogy mit tanul. Így válaszol: „Ha nem lennék olyan buta, megbirkóznék a Dogmatikával. Nagyon nyögök alatta, de ezt a tantárgyat szeretem a legjobban.” Valami ragadt rá azon a nyáron, mondja, amikor együtt tanulták a filozófiát, és reméli, hogy valami még ragad ott is, és ez elég lesz egy átmenőhöz, és majd februárban sikeresen leteszi a vizsgáit. Elmondja, hogy mit tart az eddigi legnagyobb bűnének. Azt, hogy amikor inogni kezdett alatta a talaj, a segítséget az asszonyoktól várta, majd hozzáteszi: „Milyen szamar is voltam edes jó Istenem. De hala az Urnak, el mult minden és most csak arra varok, aki mindent magába zár es engem is biztosan nem fog kitagadni az Orok Boldogsagbol.” Ezt követően témát vált: nyugtalan szívvel követte a választásokat, reméli, hogy az új kormány megállítja az inflációt. Újsággént írja azt is, hogy Fidel Castro elment a Szentatyához. Hozzáteszi, hogy a címzett talán emlékszik arra, hogy mennyit beszélgettek Gyöngyön erről az emberről, aki szerinte most megtért, és ez is egy csoda. Imádkozni fog egy megnevezett kollégájáért és a két új spirituálisért – valószínűleg a címzett említette őket. Reméli, hogy ők is „szívvel tudják a fiukat nevelni, mint ahogy te nevelt engem es most is buzditol a jora”. A címzettől üzeni egyik volt osztálytársának, hogy megkapta a képeslapját, amelyben pappá szenteléséről értesítette őt. A címzettnek küldi karácsonyi és újévi jókívánságait.

⁹⁹¹ 0620. sz. irat

1996. december 11. Áib Sándor plébános gyászjelentője,⁹⁹² kiadta a Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökség.

(1996. december 11. körül) Búcsúbeszéd Áib Sándor halála alkalmából.⁹⁹³ A szöveg kicsivel több, mint egy gépelt oldal. Az elgépélések és a zavaros fogalmazás miatt szinte teljesen érthetetlen, csak itt-ott lehet rekonstruálni a szavakat.

(1996. december vége) Paptársának, barátjának írt levél.⁹⁹⁴ Elrepültek a napok, mondja, és ez a levél már az új évben fog megérkezni, de legalább látja a címzett, hogy sokat gondol rá. Tudja, hogy nagy paphiány van náluk, felsorol pár nevet, akik nemrég elhunytak. Azzal folytatja, hogy felfigyelt a címzett előző leveléből arra a tanácsára, hogy ne tanítson. Ő erre azt válaszolja, hogy a tanítás csak egy része az életének, főbb feladata a gyóntatás. Este későn vagy reggel korán bizalommal bekopog hozzá tanár vagy diák. Ezt tekinti fő feladatának. Amit mondania kell, azt többé-kevésbé rögzítette, mondja, majd hozzáteszi: „Az utókor a gépelt dolgokat szemétként kezeli, és hagyja pusztulni. Sokan vittek nagy értékeket sírba. Ez emberi sors. Huber J. szobájában írom e sorokat. Az ő életpéldája azt mutatja, hogy ebben a szobában könnyű meghalni. Ezt kérd számomra a jó Istentől.” Ezután búcsúzik, boldog új évet kívánva.

Ugyanazon a lapon szerepel egy 1996. december 21-i levél másolata is, ezért is valószínűsíthető az 1996. december végi keltezés.

1996. december 21. Tibornak írt levél.⁹⁹⁵ Egy korábbi levele kapcsán írja, hogy sajnálja, hogy említést tett az írógépről, és pontosít: csak ha egyébiránt jár Szatmáron, kéri, hogy nézzen utána, és próbáljon meg a mestertől magyar betűket szerezni számára. De ezek nem fontosak és

⁹⁹² 1184. sz. irat

⁹⁹³ 1183. sz. irat

⁹⁹⁴ 0626. sz. irat

⁹⁹⁵ 0627. sz. irat

nem sürgősek, mondja. Kezdődik a vakáció, amely alatt nem szándékozik útra kelni, de vendégeket szívesen fogad. Jó lenne egy találkozás, hogy kibeszélhessék magukat, mondja, és hozzáteszi: majd a nyáron. Ezután elmondja, hogy az érdekelné, hogy mit csinálnak a gyöngyiek. Vera pénzt kért tőle, de ha megtudná a címzett, hogy mennyit kapott tőle az a család, igazat adna neki. Ha egyszer kedve van, látogassa meg őket, kéri, és felsorol még pár ismerős nevet, akikre kíváncsi a faluból. Boldog új évet kívánva búcsúzik.

A levél a korábbi, 1996. szeptemberi levelére utal, amelyben jelezte, hogy várja a szatmári írógépét.

1996 karácsonya. Meg nem nevezett címzetteknek írt levél.⁹⁹⁶ A tartalmából ítélve családjának írta. Első felében a karácsony üzenetéről ír. A vége felé említi azt, hogy sok munkája volt ebben az időszakban az iskolában, ma mennek a diákok vakációra. Ő sehova nem akar menni, hacsak lelkipásztori munka nem hívja valahova. Említi, hogy az utóbbi két héten négy pap halt meg, köztük egyik jó barátja, Áib Sándor. Három közülük volt tanítványa. Boldog új évet kívánva zárja a levelet.

1997. január 15. Hivatalos meghívólevél⁹⁹⁷ a gyulafehérvári Főegyházmegyei Hatóságtól, amelyben meghívják Tamás József segédpüspök szentelésére Csíksomlyóra, 1997. március 1-jére. A meghívólevélhez egy jelentkezési lapot is csatoltak, melyben be kellett jelölni a részvétel körülményeit, ám ez a lap nincs kitöltve, és mint látni lehet, nem küldte vissza.

A meghívóban és a kéréső jelentkezési lapon is a dátumok írásmódjában helyesírási hibák vannak.

1997. február 4. A családhoz írt levél,⁹⁹⁸ amely az István halála fölött érzett gyászt, illetve a vele kapcsolatos utolsó emlékeket idézi meg.

⁹⁹⁶ 0628. sz. irat

⁹⁹⁷ 0629., 0630. sz. irat

⁹⁹⁸ 0581., 0621., 1132. sz. irat

A levél elején említi két korábban elvesztett, ugyancsak fiatalon elhunyt családtagjukat. A levelet számítógépen nyomtatták vagy elektronikus írógépen írták.

A levél az öccsük fiának haláláról szól, aki szívizélbűdésben, hirtelen halt meg.

1997. február 5. Kristófnak írt levél, a 0621. sz. irat hátsó oldalára írta.⁹⁹⁹ Csoda történt, mondja, hiszen Kristóf a levelét január 30-án, csütörtökön írta, és ő február 4-én, kedden olvasta, amikor a címzettnek születésnapja van. Azt írja, hogy soraiból derű árad, nem fél a vizsgáitól, és hozzáteszi, hogy nem is kell félnie, „Isten vezet utadon”. Ágoston atyától tudja, hogy a címzett rektora meglepődött azon, hogy jól halad zenéből, és hogy tud az emberekkel bánni. Bíznia kell, minden a javára alakul, mondja. Itt még hozzáteszi, hogyan látja ő a jövőjét: „Ha minálunk jelentkeznél, még azt is el tudnám képzelni, hogy Szebenben paposkod(nál). De nem szólok senkinek semmit. Csak imádkozom érted.” Amikor Kristóf a levelét írta, mondja, meghalt a kántor fia, István. A lakásukban összeesett és meghalt. Ő úgy gondolja, hogy a cigaretta vitte el, de ezt csak a címzettnek mondja. Aztán arról ír, hogy megjöttek a diákok a vakációról, első éven már csak 17-en vannak, és összesen 80 fölött. A negyedik évfolyam kint van próbaéven. Írja, hogy segédpüspök-szentelés lesz Csíksomlyón. Április első felére franciaországi kirándulást tervez a gimnáziumuk, ő ezt nem hitte volna. Majd beszámol az útról.

1997. február 7. Olvashatatlan aláírással ellátott levél.¹⁰⁰⁰ A levél írója nagyon örül a Mihály levelének, és teljesen megérti az álláspontját. Tudja, hogy tanítás mellett lelkipásztori munkát is végez, de ő más szemszögből látja a dolgokat, és ezért tette meg neki a javaslatát. Annál is inkább, mert már történtek kísérletek történelemhamisításra, és itt a szatmári sajtóban közzétett cikksorozatra utal, amelyet a szerzője úgy

⁹⁹⁹ 0622. sz. irat

¹⁰⁰⁰ 0631. sz. irat

írt meg, hogy – ha nem is szándékosan, de – saját magát kedvező fényben tüntette fel. Elolvasta ezt a szatmári sajtóban megjelent cikksorozatot, és azt követően az egyik újságíró lelkendező cikkét az illető aranymiséje alkalmából. Mindennek teteje az volt, hogy egy itt csak kezdőbetűkkel jelzett személy „még pápai prelátsusi címet is szerzett neki”. Kérdezi, hogy vajon a címzett olvasta-e a napilapban megjelent 12 részes cikksorozatot? Erről az a véleménye, hogy „nagyon sok olyan kitétel vagy állítás van benne, ami nem felel meg a történelmi igazságnak. Vagy úgy írja meg az eseményeket, hogy kedvező fényben tűntesse fel saját szereplését és annak idején játszott szerepét és az emlékei Scheffler János püspökről inkább saját személyét helyezi előtérbe.” Elmondja, hogy nem ért egy célzást a cikkekből, amely Mihályra utal. A cikkíró ott azt mondta el, hogy Mihály kerékpárral felkereste Kőrös-bányán Scheffler János püspököt, és ez „nem bizonyult szerencsés vállalkozásnak”. Továbbá ő arról sem tudott, hogy Czumbel Lajos szemináriumot állított volna fel, miután a (Scheffler János) püspököt elvitték, kérdezi, hogy a címzett vajon tud-e erről. A továbbiakban reflektál egy olyan kijelentésre, mely szerint az említett cikk írója tartotta a kapcsolatot „a dési ferences renddel, ahol P. Gurzó Anaklét a gyulafehérvári egyházmegye ügyeit intézte (...)”. A levélíró szerint ebből semmi sem igaz, kérdezi, hogy „hol intézte Gurzó Anaklét az erdélyi egyházmegye ügyeit?” A cikkíró azon kijelentésével is vitatkozik, hogy felkereste Márton Áron püspököt annak érdekében, hogy hazahozzák Czumbel Lajost, aki a Bărăganban volt kényszerlakhelyen. A levélíró szerint azonban ennek a látogatásnak nem ez volt a célja: „Te jobban tudod, hogy miért járt akkor a püspök úrnál, és az haza zavarta őt.” A cikksorozat vége felé a cikkek írója számot vet az életével, ám az ott leírtakkal sem tud egyetérteni: „Igyekezett olyan lenni, mint amilyennek a püspök látni akarta. Úgy gondolom, hogy ez inkább csak egy öreg ember óhaja volt, utólag magát úgy feltüntetni, mint amilyennek szeretett volna lenni. A püspökkel való bensőséges kapcsolatát inkább megálmodja és bebeszéli magának és talán élete vége felé el is hitte, hogy valóban bensőséges kapcsolat lett volna.” Majd felteszi a kérdést: „Mire volt jó ez a cikksorozat? Nem volt elég, hogy annak idején társaival együtt el-

árulták az egyházat és könyörtelenül viselkedett a püspökkel szemben és befeketítette Pakocs kanonok urat stb.” Ő úgy véli, az volt a célja, hogy „a papság ne szerezzen tudomást az ötvenes években történt eseményekről, és kettőjük játszott szerepéről”. Úgy fogalmaz, hogy ennyi szerencsétlenséget még világiaknál sem látott, és utólag az ember jobban látja a dolgokat, és átfogóbb képet tud alkotni. Őt nagyon elszomorította a cikksorozat, és ezért javasolta Mihálynak azt, hogy írja meg visszaemlékezéseit. Természetesen tiszteletben tartja a döntését, hogy nem írja meg azokat az eseményeket, „de legalább segítesz és továbbadod”. Azzal zárja, hogy Szatmárról nagyon rossz hírek jönnek, és nem tudja, hogy ez hova fog vezetni.

A levél első felében csak kezdetűkkel jelzi a cikkíró nevét, a vége felé azonban káírja a családnevét is.

1997. február 12. Paptársának írt levél.¹⁰⁰¹ Elnézését kéri, hogy csak most válaszol, de tulajdonképpen most sem tud semmi lényegeset írni, ugyanis amit várt volna tőle, az ordináriusokról a cédulák nem kerültek elő. Nem is csodálkozik ezen, mondja, mert sokat barangoltak vele, sok kézbe kerülhettek, és valaki elvitelre érdemesnek találhatta. Elnézését kéri azért, hogy csalódást okozott. Ezt követően elmondja, hogy nagy bánat érte családjukat, ugyanis január 30-án Nagykárolyban szívszélhűdés következtében elhunyt János öccsének középső fia, István. Másik két fia feleségeikkel együtt „munkanélküli nyomorgó”, mondja. Kérdezi, hogy nem jön a címzett március elsején a „Tamás spiri szentelésére”? Kéri, hogy üdvözölje nevében a rokonokat, örvend, hogy élnek, hiszen a 80 év fölött járó Klára nénjét ők tartják életben. Zárszóként elnézést kér a primitív írásért.

Régi feljegyzései, iratai közül ígérhetett a címzettnek, ám ezeket nem találta meg.

¹⁰⁰¹ 0641. sz. irat

1997. március 21. Ibolyának írt levél.¹⁰⁰² Elmondja neki, hogy bár nyugtalanul indult, szerencsésen hazaérkezett. Másnap már órákat tartott. Most virágvasárnap van. Azzal folytatja, hogy sajnálja, hogy János nincs már közöttük, pedig órá nagy szükség lenne, hiszen „ő tudott rendet tartani a családok között”. Megkérdezi azt is, hogyan juttassa el Ibolya az ötszázezret Bözsinek, mert erről nem beszéltek együtt. Húsvétkor megy Kaplonyba egy teológusuk, mondja, és küldi vele a milliót és 200 márkát. Többet egyelőre nem tud, mondja. Megtalálta János utolsó levelét, küld neki is egy példányt. Megnyugvás sugárzik belőle, mondja.

János öccsük március 15-én bonyt el, az ő temetése után írja ezt a levelet.

1997. március 23. Kristófnak írt levél.¹⁰⁰³ Azzal kezdi, hogy mindketten várták a másik levelét, és így elrepült az idő. Lélekben kívánt neki boldog névnapot 13-án. Két napra rá szívrohamban meghalt János öccse. Telefonon mondták neki még aznap, de csak annyit, hogy valaki a családban meghalt. Csak Nagykárolyba érve tudta meg, hogy az öccséről van szó. Betegeskedett, mondja, a szíve nem bírta a bánatot, amit a fia halála jelentett. Fia mellé temették abba a sírba, amelyet a 25 éves szolgálataért kapott az egyháztól. Kétszer robogott el a vonat Mihállyal a béteki és a gyöngyi határ mellett, mondja, és ő a régi időkre gondolt. Aztán elmondja, hogy az év elején, még a gyászai előtt elkezdtek szervezni egy franciaországi kirándulást, és most nem akarja cserbenhagyni őket, ezért el fog menni. Három helységben tart előadásokat a kb. harminc tagú kórusuk. Nyolc napig tart az útjuk. Boldog ünnepeket kívánva búcsúzik.

1997. április 3. Újságcikk fénymásolata.¹⁰⁰⁴ A cikk francia nyelvű, címe: De Roumains decouvrent la région. A dátumot kézzel írták rá, a fénymásolás előtt. A szöveg fölött egy nagy fotó látszik, csoportkép,

¹⁰⁰² 0640A. sz. irat

¹⁰⁰³ 0640B. sz. irat

¹⁰⁰⁴ 1131. sz. irat

valószínűleg a romániai látogatókkal. A fotó címe: Les jeunes Roumains sont très heureux de découvrir la France. A cikkben elmondják, hogy a gyulafehérvári szeminárium 36 diákja és 13 tanára egyhetes látogatást tett Franciaországban.

A cikkben végig románokként emlegetik a látogatókat.

1997. április 4. Ibolya levele.¹⁰⁰⁵ Megkapta Mihály levelét, örül, hogy szerencsésen hazaérkezett. Sajnálja Jancsit, mondja, nagyon fog hiányozni a családban, nagyon nagy szükség lenne még rá. A következőkben arról ír, hogy a címzett „tévedésben” van a pénzzel kapcsolatban. Ő felidézi a történeteket: a címzett megkérdezte, hogy mennyi pénzre van szüksége Bözsinek a fűtésre a szezon végéig, ő azt mondta, hogy 400 000-re, és azt ők ketten Mihállyal egy borítékba tették, majd később Ibolya a Mihály társaságában átadta Bözsinek. És ő, Ibolya is kért tőle 100 000-et, amit ugyancsak megkapott. Később szó esett a Jancsi temetéséről, és a címzett vállalta, hogy azt állja. Ez 1,5 millió lett volna. Most Bözsi ezt az 1,5 milliót várta, írja, de így is jól van, majd csak elboldogulnak valahogy. Mondta Bözsi, hogy elad két sonkát, neki egyedül nem kell olyan sok, és csinál egy kis pénzt abból. Azt írja végezetül, hogy öccsét és annak fiát nagyon sajnálja, nyugodjanak békében. Várja a válaszát a pénzzel kapcsolatban.

A levélből kiderül, hogy röviddel az események után Mihály már nem emlékezett a családi pénzügyekre.

1997. április 5. Franciaországi apácák kézzel írt francia nyelvű üdvözlőlapja, melyben gratulálnak a címzettnek az 55 éves pappá szentelési évfordulója alkalmából.¹⁰⁰⁶

1997. április 8. A szöveg címe: Denis Velfert főesperes beszéde, amely Franciaországban hangzott el.¹⁰⁰⁷ A szöveg egy kézzel írott, ma-

¹⁰⁰⁵ 0608B. sz. irat

¹⁰⁰⁶ 0607. sz. irat

¹⁰⁰⁷ 0603. sz. irat

gyar nyelvű szöveg fénymásolata. Feltehetően az előre megírt beszédet fordították le és osztották szét a beszéd előtt. A beszéd érdekessége az, hogy a vége felé említi egyik paptársát, aki a felszentelésének 55. évfordulóját ünnepli. Nevet nem említi, de mivel egy 1942-ben felszentelt papról van szó, és erre az alkalomra apácák egy csoportja is gratulált neki, feltehetően Tyukodi Mihályról volt szó.

1997. április 16. Kristóf levele.¹⁰⁰⁸ Elszomorította a Mihály öccsének a halálhíre, ezzel kapcsolatban ezt írja: „A jó Isten tudja csak, hogy miért engedte mind ezt meg. Ha hitünk van, akkor elfogadjuk mind azt ami O rankmer.” Ezután rátér a közös terveikre: bár abban egyeztek meg, hogy júliusban egy hónapot együtt töltenek majd és latint tanulnak, ezt mégsem teheti meg, mert májustól kezdődik a praktikája, és csak két hétre engedi el a rektor, ha haza akar menni a szüleivel Romániába. Szeptemberben pedig pasztorális év kezdődik, mondja, ha sikeres év lesz, akkor vissza fogják venni, ha nem, akkor új munkát fog keresni magának. Vizsgáiról írja, hogy nem voltak meglegedve vele a tanárai, bár senki nem vágta el, de többet vártak tőle. Amikor elment a püspökhöz bocsánatot kérni azért, amiért annyi gondot okozott, az csak annyit mondott, hogy meglátjuk, mi fog történni. Nem volt durva, mondja, de távolságtartó volt. Jó volt hát, hogy beállt dolgozni, mert így nem volt ideje arra, hogy rágja magát és töprengjen az elkövetett hibái miatt. Mert ő is vétkezett, mondja, de mások is. Itt rátér az otthoni helyzetre: az édesapja nem törődik semmivel, megvan a kis nyugdíja, amiből megél. El szokta vinni az édesanyját a munkahelyére, aztán hazamegy és nézi a tévét. Néha elvégez valamilyen munkát a konyhában. Azzal folytatja, hogy április 12-én volt az utolsó munkanapja, és jólesik pár szabadnap. Angolt és latint tanul, mondja, minden nap elmegy misére, és néha orgonál, amikor szükség van rá. Zárásként kérdezi, hogy milyen volt Franciaországban. Utóiratként írja, hogy elküldi a főnöke levelét, majd nyáron visszahozza.

¹⁰⁰⁸ 0635. sz. irat

Nagyon sok helyesírási hiba van a levélben, még akkor is, ha elfogadjuk azt, hogy ékezetek nélkül írt. A j helyett h-t ír, ugyanazt a szót leírja helyesen és helytelenül is (pl. „uly munkát”, „uj világ”, vagy „nyugdílyas”, „alyanlom magam”). A korábbiakhoz képest többször bukkannak fel német szavak a magyar mondatokban, pl. a vizsgák minősítéseit is németül írja, olykor fél mondatot is, vagy amikor az édesapjáról meséli, hogy „a Küchenben elvégzi” a munkát. Érezni lehet azt, hogy a német nyelv fontosabb szerepet játszik már az életében.

(1997. március 5.) Az 1997. április 16-i levél melléklete: a passauai Teológiai Szeminárium hivatalos levele Kristófhoz.¹⁰⁰⁹ A levél írója kifejezi örömét azért, amiért kitartással és türelemmel sikerült megszereznie a diplomát. Értesíti, hogy ősszel kezdődik a gyakorlati éve, amelynek a részleteit alaposan meg kell beszéljék, végül elmondja azt, hogyan találja meg őt.

1997. április 21. Rozika levele, a címzettet Mihály bácsinak szólítja.¹⁰¹⁰ Arról ír, hogy még mindig várja Imrét, pedig immár tíz hónapja annak, hogy elhunyt. Talán könnyebb lenne ezt elfogadni, mondja, ha beteg lett volna, de ő a fűnyírás közben, arcán mosollyal csak összeesett és meghalt. Most a címzettnek mondja el mindezt, Máriának nem mondhatja, mert neki ott van a saját édesapja elvesztése miatti fájdalom, nem akarja terhelni. Karácsonykor ott volt náluk, és így nem kellett egyedül lennie. Meglátogatták Pistát Tübingenben. Pista Kaplony község lakói származásának feltárásán dolgozik – pedig már ő is megette a kenyere javát, teszi hozzá. Most dicsekedni fog, mondja, és elmeséli, hogy a Mária lánya és férje, Günter húsvétkor otthon voltak Romániában, és két autó árut vittek, amivel támogatták a helyi iskolát és óvodát. Hozzáteszi, hogy már nem olyan adakozóak a németek, mert ott is nehezebb lett az élet, persze ezt a saját korábbi életszínvonalukhoz képest kell érteni, mondja. Az óvodások nagyon szép német nyelvű mű-

¹⁰⁰⁹ 0636. sz. irat

¹⁰¹⁰ 0604. sz. irat

sorral szerepeltek, amikor átadták az ajándékokat. Ő maga is készül Kaplonyba pünkösdre, amikor várhatóan nem kell fűteni, mert odahaza ez a legnagyobb probléma. Még nem tudja, hogy mit csináljon a balatoni kertjeikkel, máskor ilyenkorra Imre mindennel elkészült, a vetemény a földben volt, de most semmi sincs. A lakásától négyórányi útra vannak a kertjeik, mondja, és ezt négyszeri átszállással tudja megtenni. Azzal zárja, hogy szeretettel gondol arra a pár személyes találkozásra, amiben részük volt, és utóiratban megemlíti, hogy Tamás unokájuk pedagógiai főiskolára jutott be.

Külön érdekes az utalás arra, hogy 1997-ben még mindig segélyszállományokat visznek Németországból Romániába, miközben a segélyezési mozgalom nagyobb része a 90-es évek elején lecsengett.

1997. április 28. Kedveseinek, valószínűleg családjának írt levél.¹⁰¹¹ A levél első felében elmeséli, hogy megvolt a franciaországi kirándulás, amelyen 30 diák és tanárok egy csoportja vett részt. Megcsodáltak sok francia várost, és ő ott megtartotta az 55. szentelési évfordulóját. Ennek alkalmával életében először francia nyelvű beszédet tartott egy ünnepi mise keretében. Már csak ezért is érdemes volt útra kelnie. Nem bánta meg, mondja, semmit nem költött, csak a busz árát kellett fizetnie. Immár hazaérkeztek és tanítás van, mert fut az idő, mondja, „egyik nap a másik után repül”. A júliust Károlyban tölthetik, majd hozzáteszi: „Vonz a temető.” Egészségére nem panaszkodik, az óráit megtartja, jól tud aludni. Írja, hogy elküldte János családjának a temetési költséget, és egyelőre nem küld nekik többet. Idén már hárommilliót kaptak, de lehet, hogy többet. Ha nyugdíjban lenne, mondja, akkor nem tudna adni. De amíg ez az érsek van, őt nem küldik el, míg dolgozni tud. Utóiratként hozzáteszi, hogy napokig az írógépben volt a levél, mindig egyéb adódott, de most már elküldi, és várja tőlük a választ.

Nem részletezi azt, hogy mire gondol, amikor azt írja, hogy a temető vonzza: csak ki akar vajon látogatni, vagy az elmúlásra gondol – hiszen ezután azonnal a saját egészségéről ír. A levelet olvasva érezni lehet, hogyan jut eszébe egyik

¹⁰¹¹ 0643. sz. irat

leírt gondolatról a másik, és hogy a franciaországi kiránduláson kívül más témája nincs, hanem csak írogatja a felöltő gondolatokat. A francia nyelvtudását valóban keveset kamatoztatta Mihály. Fiatalkorában egy nagyon kis méretű noteszbe kézzel írt naplószerű feljegyzéseket francia nyelven, később, a nyolcvanas évek elejéről származó adat szerint egy ideig egy francia újságot is járatott, míg lehetett. Itt elmondja, hogy francia nyelven misézett Franciaországban a saját 55. papi jubileuma alkalmából.

1997. május 9. Ibolya levele.¹⁰¹² Azt írja, hogy örül annak, hogy jól sikerült a kirándulás, amelyen az öccse részt vett. Arra inti, hogy vigyázzon magára, mert ebben a korban könnyen jön a baj. Ő júniusban megy Nyíregyházára, mert egy barátnője meghívta pár napra. Egyéb-ként jól vannak, a lányok tanulnak, a lánya tanít, ő meg végzi a házimunkát. Még nem tudják, hol töltik a vakációt, a lánya szeretne Zilahra menni pár napot. Kéri, hogy öccse írja meg, hogy mikor megy Károlyba, hogy majd ő is akkor menjen.

(1997.) május 26. Kristófnak írt levél.¹⁰¹³ A datálás helyén csak a hónap és nap szerepel: május 26. Az első pár sor jobb oldali részére utólag rágépelte, így nehezebben olvasható. Megtudjuk, hogy a levél írója a rektorral, vicerektorral és egy megnevezett paptársával együtt beszélgetett a Kristóf helyzetéről, arról, hogy mi lesz vele. Hozzáteszi, hogy egyikük beszélt a passau-i rektorral, aki közölte, hogy attól félnek, Kristófnak nincs meg a kellő alpműveltsége ahhoz, hogy megállhassa a helyét „ott Nyugaton”. Erre ők megállapították, hogy a mi középiskoláink „messze elmaradnak az ottaniaktól”. Végül a paptársa mondta ki azt, amit ő már évek óta mond: ha eltelt a próbaév és nem szentelik pappá, akkor ők azt mondják, hogy menjen haza, és mint írja, „itt minálunk művelt pap lesz belőled”. Egyik társuk jól ismerte a családi helyzetét, és ez meglepte a levélíró-t. Majd így fogalmaz: „Ez a mi kis konferenciánk döntése elég ahhoz, hogy akár az érsek úr pappá szen-

¹⁰¹² 0608A. sz. irat

¹⁰¹³ 0422. sz. irat

teljen.” Később hozzáteszi, hogy ha otthon szolgálna pár évet, és később mégis Nyugatra menne, bármelyik ottani püspök elfogadná. Így folytatja: „Ezzel a levelemmel elmondom neked, hogy Kálváriadnak vége. Szememben teologus absolutus – végzett teológus vagy.” Azzal zárja, hogy a címzett kiállta a próbát, és most következzen a megnyugvás. Nyáron pedig személyesen megbeszéljük a részleteket. Azzal zárja, hogy várja mindig a címzett levelét.

1997. szeptember 3. Magdolnához írt levél.¹⁰¹⁴ Értesíti őt arról, hogy édesanyja azt szeretné, ha lenne telefonja, ha már külön lakik, hogy „legalább ha bajban van, tudja jelezni, hogy meghalok”. Ő úgy gondolja, hogy annak a valutának a kamatjából, amit tőle kaptak, illene bevezettetniük a telefont. Azért szól bele ebbe, mondja, mert ha a gyermeknek „nem fáj az anya gyötrelme”, akkor a testvér kötelessége, hogy erre „az égbe kiáltó igazságtalanságra” felhívja a figyelmét. Azzal zárja, hogy azt sem bánja, ha ezért a címzett megharagszik, mert évek múlva be fogja majd látni az igazát.

1997. szeptember 4. Kristóf levele.¹⁰¹⁵ A levelet előző napokon, datálás nélkül kezdi el írni, szeptember 4-én datálja a befejező részt. A levél első részében elmeséli, hogyan utaztak Béltre, és ott a következő napokban mezei munkákban segédkezett, krumplit szedett, és kirbájon, azaz templombúcsún is volt Erdődön, ahol a kaplonyi plébános prédikált. A következőkben azt meséli el, hogyan utaztak haza Németországba. Már otthon ül a számítógépe előtt, levelet ír, de nyugtalanítja az, hogy vajon hogyan fog kialakulni a sorsa. Ennek a résznek a végén azt írja, hogy elkezdte olvasni a címzettől örökölt Der archipel Gulag című könyvet, és azt reméli, hogy az ott leírt szenvedéseket olvasva elmegy a saját kedve „a nyafogástól és lammentálástól”. A levelet szeptember 4-én folytatja. Németül írja, hogy eljött az igazság órája, majd magyarul folytatja. Elküldték az egyetemről, mondja, és többé

¹⁰¹⁴ 0364. sz. irat

¹⁰¹⁵ 0377. sz. irat

nem fogják visszavenni. Ezt követően idéz a rektor német nyelvű leveléből pár sort. Magyarul (ékezetek nélkül írva) hozzáteszi a következőket: „Nem vagyok elég stabil, hogy egy plébánián működhsek, emiatt szeretnék, ha egy szerzetbe mennék. Remélem, hogy évek múlva egy vastagabb réteg fog a lellem köré nőni és jobban fogom kiállni a támadásokat.” A tegnap elhozták a dolgait attól a családtól, ahol lakott. Ma pedig zörget itt-ott, hogy munkát találjon, mert nem akar tétlenül ott-hon ülni. Azzal zárja, hogy ennyit akart tudatni vele. Kézzel írja rá, hogy szeretettel öleli. A lap hátán a következő szöveg olvasható: Kristóf halálos ítélete 1997. szeptember elején. A szöveget írógéppel írták.

Az utóbbi megjegyzést valószínűleg Mihály gépelté rá a levélre, miután elolvasta.

1997. szeptember 7. Mihály levele paptársához.¹⁰¹⁶ A levél első felében valószínűleg a címzett kérdéseire válaszol. Elmondja, hogy Czumbel latin nyelvű szövege az ötvenes évek végén arról szólt, hogy Pakocs Károly „nem tud semmi féle delegációt felmutatni”, és hogy nem képes józanabb belátás szerint gondolkodni. Ezt követően egy másik válasza ez: „1952. szept. Szabad-e praktikusán tudomásul venni, hogy akarva, nem akarva kommunista rendszer polgárai vagyunk?” A harmadik kérdésre válaszul elmondja, hogy ő 1953. április 26-án szabadult. A következő válasza az, hogy a titkos konzisztórium tagjai: Hentes M., Révész G. és Rényi. Ezt követően egy másik válasza az, hogy a Janika szentelése ellen nem kontesztált Pakocs sem levélben, sem személyesen. Végül kijelenti, hogy Pakoccsal nem váltott levelet. A válaszsorozat is megszakad, témát vált. Megköszöni a paptársának, hogy volt szíves a Kristóf ügyét támogatni – nem részletezi, hogy ez miben állt. Röviden elmondja, hogy eredetileg magyar iskolába járt, majd ötödiktől áldozatként került német osztályba, és németül végezte el a líceumot is, ahol „irgalomból kapott tanítói diplomát”. Megfogalmazásából kiderül, hogy a passauiak kételkednek a fiú képességeiben. Mégis azzal zárja a gondolatmenetet, hogy szerinte megállná a helyét a magyar pasztoráci-

¹⁰¹⁶ 1308. sz. irat

óban. Ő csak imádkozik érte, ám arra kéri a címzettet, hogy vegye kezébe az ügyet. Búcsúzásul elnézést kér, amiért csúnyán és hibásan írt.

1997. szeptember 19. Denderle József válaszevele.¹⁰¹⁷ Érdeklődéssel olvasta a levelét, és megerősíti, hogy emlékszik még rá: „nyúlánk, fekete hajú, értelmes és érdeklődő” tanuló volt. Ám a kérésére azt tudja mondani, hogy a volt romániai piarista rendtartomány felett a budapesti magyar rendfőnökség rendelkezik, tehát hozzájuk kell fordulnia. Megírja neki a postai címet.

1997. szeptember 16., október 4. Levél az Erdélyi Piarista Rend egyik rangidős tagjához.¹⁰¹⁸ Arra kéri őt, hogy járjon közben azért, hogy a rend megengedje neki, a levél írójának, hogy a piaristák károlyi kriptájába temetkezhesen. Ehhez hosszan részletezi a családi hátterét, említi a sok testvérét, hogy köztük volt apáca és kántor is. Járt abban a temetőben és látta, hogy minden hely el van már adva. Eszébe jutott az, hogy egyik tanítványát a piaristák a rend tagjának tekintik – és ebből támadt a gondolata, hogy hozzájuk fordul. Azok, akik ott nyugszanak, biztosan megengedik neki, hogy betolakodjon, írja. Mindössze egy cementlapot kellene elmozdítani. A címzettnek az írásbeli engedélye feljogosítaná őt erre. Végezetül azzal érvel, hogy a piarista rend szellemében oktatta a fiatalokat. Az októberi változat végén azt írja, hogy örülne, ha a 82. évében járva ezt a kérését teljesítenék, a szeptemberi változat végén ezt nem említi, hanem mint volt tanítványa búcsúzik.

A szövegnek két változata van, ezek néhol a fogalmazásban eltérnek. A levelet nem írógéppel írta, hanem számítógép nyomtatóján nyomtatták ki. Mivel ő maga nem használta a számítógépet, elképzelhető, hogy valaki mással íratta meg. A 1997. október 4-i szöveg az utolsó, dátummal ellátott levél a gyűjteményben. Tyukodi Mihály 1997. október 30-án halt meg.

¹⁰¹⁷ 1204. sz. irat

¹⁰¹⁸ 1206., 1207. sz. irat

KILENCVENES ÉVEK, DATÁLÁS NÉLKÜLI IRATOK

Levél, dátum és megszólítás nélkül.¹⁰¹⁹ Kijelenti, hogy nem szólít meg senkit, aki olvassa, az érteni fogja, amit ír. Ezek után elmesél egy történetet, amely 1965–67 között történt. Ám valószínűleg virágnyelvet alkalmaz, mert a történet kívülállók számára nem érthető. A végén említi, hogy ő tanít, és hogy öt éve Gyöngyön hagyta a házát. Csángókat telepített oda, és a házat is rájuk fogja hagyni. És említi azt is, hogy elhunyt Angéla.

Ez utóbbi megjegyzéseiből látszik, hogy valamikor 1995 után írta a feljegyzést.

*

Feljegyzés, amelyben egy 1946-ban történt eseményt mond el.¹⁰²⁰ 1946. június 30-án indult haza Budapestről, miután megszerezte a tanári oklevelet. Útközben egy állomáson ellopták a csomagjait, benne az útlevelével. Mivel nem tudta igazolni magát, a román határőrség őrizetbe vette. Hat napig tartott, amíg tisztázta magát.

*

Egy kisebb lapra írógéppel írt feljegyzés.¹⁰²¹ Szövege a következő: „Amikor a Ceausescu-éra utolsóát rúgta, megjelent egy rendelet, hogy a helységneveket csak románul lehet írni – mondani – Akkor jött az éte-
ren:

Az nem lehet, hogy többé ki ne ejtselek
Kolozsvár, Várad, Csíksomlyó, Enyed
S őrzök magamban ezernyi nevet
kidöntött fejfát, tört sirköveket...

¹⁰¹⁹ 2233A. sz. irat

¹⁰²⁰ 2183A. sz. irat

¹⁰²¹ 2171A. sz. irat

S fohászként mondom e szavakat:

Fehérvár Csucsá, Vásárhely (?) Arad.”

A szöveg egy régi borítékkal volt összekapcsolva, amelyre kézzel írta fel a fenti szöveget, a városok nevét egy-egy betűvel jelezve.¹⁰²²

A vers egyetlen interneten elérhető munkában szerepel: Kozma László: Világ Világa A teremtés harmóniája – Jézus Krisztus az életünkben – A Szentlélek kiáradása. Forrás: <https://www.szepi.hu/irodalom/vallas/kozma/vilag/index.html> (2020. 03. 29.)

*

István fényképes kicsengetési kártyája, a Kölcsey Ferenc Elméleti Líceumban ballagott 1992-ben.¹⁰²³

*

Feljegyzés.¹⁰²⁴ Előbb a kinti nagy térről ír. Gyerekkorából csak egy alkalomra emlékszik, amikor Erzsébet napján korcsolyázott a befagyott tavon. Máskor enyhe telek voltak, még karácsony előtt is volt rózsabimbó a kertjükben. Ezután az iskolai ügyekről ír. Épp dolgozatírások ideje van. Néha az a benyomása, hogy nem haladnak a diákok, máskor pedig meglepődik, hogy mégis. Elmeséli, hogy a tanári kar egy része kisbusszal egy temetésre utazott, és a fagyos úton megcsúszott az autó, az árokba fordult, de nem borult fel. Egy traktornak kellett kihúznia. Egy hete ugyanazzal a járművel utaztak egy előbbre hozott Erzsébet-napi búcsúra, de ők szerencsésen utaztak. Az esti misét ő maga tartotta. Üres padok fogadták, amikor fellépett a szószékre, és ez elszomorította. Azzal magyarázza az emberek távolmaradását, hogy a páter elfelejtette mondani a híveknek, hogy lesz esti mise is, és mindenki délelőtt ment. Itt szünetet tart, azt kérdezi, mit írjon még. Aztán rátér arra, hogy milyen nagy nyomorban élnek az emberek, az árak magasak, egy tojás 100 lejbe kerül. A hús kilója hajdan 14 lejbe került, most 150 000 lej az egymászás disznó élősúlyban. Azt írja, hogy ők azonban nem vesznek semmit, és ő mindig mondja, hogy Fehérváron senki nem

¹⁰²² 2172A. sz. irat

¹⁰²³ 2187A. sz. irat

¹⁰²⁴ 1148. sz. irat

él úgy, mint ők, és azt gondolja, hogy országos viszonylatban is az élen járnak. Itt újra témát vált, és a csendes otthonát dicséri. Gyöngyön is volt meleg szobája, de az bizony csak egy sötét lyuk volt ehhez képest. Kiemeli, hogy központi fűtés biztosítja a 20 fokos meleget, színes televízió szórakoztatja, körülötte három kápolna, azaz „úri élet ez valóságban”. Így zárja: „Összefoglalónak ez is elég. Majd máskor többet is papírra vetek életem alkotó elemeiből.”

*

Meghívó egy konferenciára.¹⁰²⁵ Tartalma: egy postai boríték, egy ugyanakkora méretű karton a konferencia programjával, és egy visszajelzésről szóló úrlap. A borítékon látszik, hogy Szegedről küldték, és Áib Sándornak szól.

*

Feljegyzés, két különálló szöveg ugyanazon a lapon, kissé keresztbe menő sorokkal. A felső szövegben¹⁰²⁶ arról ír, hogy 1950 májusában kényszertartózkodásra vitték Scheffler János megyés püspököt Körösbányára. Az egyházmegye vezetősége elküldte őt, Mihályt, hogy meglátogassa a püspököt. Pénzt kellett vinnie neki, hogy a nyár folyamán cserépkályhát készíttessen a szobájába, mivel mellhártyagyulladásra volt, és érzékeny volt a hidegre. Mihály június 24-én látogatta meg a püspököt.

A lap alsó felében levő szöveg¹⁰²⁷ a letartóztatása után történeteket meséli el. 1950 októberében átvitték a nagyszabenyi törvényszékre, ám a bíróság nem tartotta megalapozottnak a vádakat, és visszavitték az állambiztonság fogdájába. A hatóság szemében gyanús volt minden katonatiszt, volt rendőr, pap, német származású ember, akit nem vittek el deportáláskor. Soha semmivel nem vádolták, mondja, és kihallgatást sem tartottak. 1951. március elején átvitték a szatmárnémeti állami védelmi rendőrség fogdájába. Ide szállították be az akkor őrizetbe vett Czumbel Lajos ordinarius substitutust. Innen a törvényszék börtönébe került át. 1951. június 24-én Nagybányán keresztül a bukaresti gyűjtő-

¹⁰²⁵ 1149. sz. irat

¹⁰²⁶ 2181A. sz. irat

¹⁰²⁷ 2182A. sz. irat

táborba, majd csernavodai munkatáborba vitték a Duna-csatorna építéséhez. Itt hozták tudomására, hogy egy évet kell ott töltenie közigazgatási büntetés címén. Amikor ez az idő letelt, meghosszabbították még 6 hónappal. Közben 1952. december 6-án Jilaván meghalt Scheffler János püspök. Tyukodi Mihályt övele akarták kapcsolatba hozni és vele együtt elítélni. Azt mondja, hogy ezt a tényt valaki postai levelezőlapon hozta a tudomására. Ő ettől kezdve remélte, hogy szabadulni fog. A lap másik oldalán szerepel még pár sor, ám ezek egymásra futottak. Az kiolvasható, hogy kijelenti: „(...) egyébként semmilyen vallatás alá nem vetettek. Fizikailag nem bántalmaztak.”

*

Egyoldalal szöveg, címe: Az iskolák államosítása.¹⁰²⁸ Az írógéppel készített szöveg valószínűleg oktatási jegyzet, a lap alján szerepel a szöveg forrása is: „Marton József: Az Erdélyi (Gyulafehérvári) Egyházmege története. Gyulafehérvár, 1994. 199 old.”

*

Paptársának levele, Németországból küldte.¹⁰²⁹ Levelében többnyire az ottani állapotokat eseteli. Elsőként azt mondja el, hogy bár a romániai falvak kihalnak, mint Szinfaalu is, a német falvak felélénköltek, mert a sok bevándorló nem tudja megfizetni a városi lakások árát, és inkább falura költözik. Náluk nagyon sokan vannak Oroszországból. Az idősök még járnak templomba, de a fiatalok nem. Ezután kijelenti, hogy történelmi időket élnek, emlegeti Reagan és Gorbacsov elnököket, akik példák arra, hogy a jó politikusnak víziója is kell legyen. Végül a szekularizálódó társadalomról ír. Nemcsak a katolikus régiókban van ez így, hanem a protestáns régiókban is. A levél végén említi két kollégáját, a másodikkal kapcsolatban azt, hogy nem beszél jól németül, mégis szabadon prédikál. Azzal zárja, hogy ha szüksége van valamire, könyvre, folyóíratra, szóljon.

Gorbacsov nevét nem a magyar írásmóddal írja, hanem Gorbaschev formában.

*

¹⁰²⁸ 2218A. sz. irat

¹⁰²⁹ 2170A. sz. irat

Körlevél.¹⁰³⁰ Címe: Új egyházkép. A szöveg négy gépelt oldal, fénymásolat, a végén olvashatatlan aláírással.

*

Verának írt levél.¹⁰³¹ Kihasztnálja, hogy ott van Kristóf és elviszi neki a levelet. Hallotta nővérétől, hogy rosszulesett Verának, hogy ő azt mondta a múltkor, hogy: Ó, marhák. Hát az úgy van, mondja, hogy ő tréfából szokta ezt mondani. És akkor épp meglepődött azon, hogy eladták a házukat, amit egyébként jól tettek. Kristóftól tudja, hogy már fel is építettek egy szép csúrt, és kívánja, hogy mindenféleképpen tudják megtölteni azt. Továbbá értesíti, hogy egy nagyon kedves barátja megy Szakasra, és őhozzá el lehet menni, ha valami gondjuk van, mert ő is szereti őket. Jókívánságokkal zárja.

*

Árpádnak írt levél.¹⁰³² Köszöni az életjelt, már attól tartott, hogy elérte őt „holmí gyilkos golyó”. Náluk minden csendben ment végbe, és ő reméli, hogy sok szépet fognak még látni. Elmondja, hogy az ősz folyamán fél hetet és egy ünnepet töltött egy nagy közösségben, és bőjt idején egy másik nagy községben lesz két hetet. Jólesik nagy tömegeket látni, mondja, mert náluk csak néhányan lézengenek. Több az alkoholisták, mint a józan életű ember, és a hegyen túlról jöttek között is sok az italos. Két olyan férfiról is ír, akik, ha részegek, veszélyesek másokra. Ezek a gondjai, de nem teljesen, mondja. Mert ezen felül van egy fiatal csángó házaspár, akik „az utolsó hónapban szereztek maguknak mindenható könyvecskét”. Úgy nem bírja őket, mondja, mint azokat, akik cigarettáznak a szobájában. Kérdezi, hogy a címzett hogyan áll az építkezéssel. Remény van arra, mondja, hogy kirándulást szervezzenek „insp. -i engedély” nélkül is. Ezután belső egyházi ügyekről ír, egyrészt arról, hogy megoldódott „B. pk. helyzete”, másrészt egy inspektorról, aki egy olaszországi tartózkodás után hazaérkezett. A levél végén azt írja, hogy „egy nagy írónk I. Lacrijan, kiesett a munkából”. Ezen így

¹⁰³⁰ 1213. sz. irat

¹⁰³¹ 2154A. sz. irat

¹⁰³² 0657., 0487. sz. irat

ironizál: „Ha megvan a cím, küldd el nekem. Hadd vigasztaljam meg, hogy az elköltözött lángésznek vannak utódai is. Mondjad már, hogy elég...” Zárásul sok örömet kíván az új évben.

Az Olaszországból hazatérkezett, meg nem nevezett inspektor kapcsán olyan, szinte vulgáris hangvételt használ, amelyet egyetlen levelében sem. A hegyen túlról jöttek azok a csángó családok, akik letelepedtek a környéken, ezzel a megnevezéssel több levelében is illeti őket. A levél végén elírta a román szerző nevét, de világos, hogy Ion Lăncrănjanra, a Cuvînt despre Transilvania (Editura Sport Turism, 1982) c. könyv szerzőjére utal, az elköltözött lángész szókapcsolattal pedig Nicolae Ceaușescu.

*

Körlevél, címe: Utasítás a papnövendékek gyóntatói számára.¹⁰³³ Az egy és negyed oldalnyi gépelt szöveg 6 pontban foglalja össze a tudnivalókat, amelyeket az Egyházi Törvénykönyv 1358. kán. és 1361. kán. 1. alapján fogalmaz meg.

*

Feljegyzés, címe: A zilahi harmónium ügye.¹⁰³⁴ Azzal kezdi, hogy 1989-ben azért adta át a hangszeret Ibolyának, mert Ibolya azt mondta, hogy az unokáit megtaníttja rajta játszani, és ezért írta a kísérőlevélben azt, hogy véglegesen adja. Ha tudta volna, hogy valaha is eladják, nem vette volna el Schneideréktől. Bélteki káplán kora óta keresett megvételre harmóniumot, ehhez 1948-ban jutott hozzá. Azt hitte, hogy mindenki számára, aki hozzá tartozik, kedves a harmónium. Még arra ébred egyszer, mondja ironikusan, hogy János is eladja a szeminárium kápolnájának hangszerét, amelyet 1955 óta használ. Végül azzal zárja, hogy „ezt a vásárt vissza kell csinálni”. Hozzáteszi, hogy ezt nem fogja elfeledni, seb lesz a lelkén, amíg él.

*

A szöveg címe: Krisztus Király ünnepe Gyulafehérváron 1956-ban.¹⁰³⁵ Elmondja, hogy azért ír, mert a püspök említette nemrég, hogy

¹⁰³³ 1215. sz. irat

¹⁰³⁴ 0363. sz. irat

¹⁰³⁵ 0579. sz. irat

az idős emberek „magukkal viszik a sírba értékes ismereteiket”, és ennek hatására, valamint az Irodalmi Iskola felkérésére elhatározta, hogy leírja, hogyan élte meg az 1956-os napokat. Ezután csak két bekezdés van a lapon, és ezek is 1919-ről szólnak. A szöveg két példányban készült.

A szöveg befejezetlen, az ígért leírást végül nem készítette el.

*

Rövid, datálatlan feljegyzés.¹⁰³⁶ Arról ír, hogy gondolatainkat, vágyainkat nem kell mindenáron verses formában megörökíteni, hanem egyszerű szavakkal is el lehet mondani. Ezt követően pár soros imát ír le.

*

Datálatlan levél paptársához.¹⁰³⁷ Elmaradt az Izraelbe tervezett kirándulás, de volt Máriapócson a Szentatya látogatása alkalmával. Sajnos nem Csanáloson kelt át a határon, ahogy szeretne volna, hanem Szatmáron, de azért így is nagyon jó volt. Aztán kezdődött az iskola, nehéz volt, mondja, de mostanra beindult. Lakást is váltott, ez is lekötötte, most egy olyan lakásban lakik, amelybe besüt a nap. Jól megy a munka a diákokkal, de nehezen szoknak rá a tanulásra, ahogy írja, „ez a szellem a levegőben van”. Egy csángó asszony gondolja otthon a házat. Szőlőtermése idén nem volt, a fagy tönkretette a szőlőt, de nem aggódik, mondja, mert van bora a múlt évekből. És mivel ő maga nincs otthon, nincsenek vendégei sem, akik fogyaszthatnák. Fehérváron viszont jó volt a termés, és ez rá is fér az érsekségre, mert sokba kerül a megmunkáltatása. Szüretelni a kicsi és a nagy diákok voltak. A bor megfizethetetlen, mondja, hiszen minden úgy megdrágult, majd hozzáteszi: „Gondolom, nehezen lehet megélhetés költségeit fedezni.” Rossz hír, mondja, hogy a püspök, aki augusztus óta az érseki címet is viseli, szívbántalmaktól szenved. Kéri a címzettet, hogy emlékezzen meg róla, mert „kár volna, ha elveszítenénk”. Postáz a napokban neki 15 intenciót.

¹⁰³⁶ 0474. sz. irat

¹⁰³⁷ 0473. sz. irat

A szőlővel kapcsolatos megjegyzéseiből kiderül, hogy ekkor megvolt még a ház a és a szőlőse is, és ha megfelelő lett volna az időjárás, bort is készített volna.

*

Datátlan levél János atyához.¹⁰³⁸ Azt írja, papírra veti az ügyeit arra az esetre, ha nem találná otthon őt. Ezt követi öt megszámozott feladat. Úgy tűnik, németországi utazást tervez a címzett, és arra kéri meg, hogy ottani függő ügyeket intézzon neki. Ezek között van olyan, hogy egy „népi alkotást”, amelyet valószínűleg a feljegyzéssel együtt vitt magával, postázzon egy nőnek, akinek ő megadja a németországi postacímét. Ezen kívül bizonyos intenciók ellenértékéről is rendelkezik, amelyek részben a sajátjai, részben egy paptársáéi. A paptársának járó összegből például egy „Video-Player” készüléket kell vennie és postán elküldenie. Továbbá azt írja, hogy van neki letett honorárium egy megnevezett atyánál, akinek a címét nem adja meg, hanem a címzettnek kell utánajárnia, ezt megtudja egy gimnáziumtól. Azt kéri, hogy miután megtudta a címét, írja meg a nevezett atyának, hogy a honoráriumából gyógyszereket vegyen és küldjön „azoknak, akik ezt kérik”. További két utasítás már kevésbé érthető. Az első értelmében Fehér István adott ajándékot 1988-ban egy megnevezett családnak, és ő azt is fel akarja használni jó célra. Nem részletezi, hogy milyen ajándékokról van szó, és ha nem a sajátja, miért mégis ő akarja azt felhasználni. Az utolsó kérés is furcsa: A címzett írja meg R. István barátjuknak, „hogy (nem) írok semmit *aus vorsicht*”. Zárásul megköszöni a sok jótéteményt.

Aus Vorsicht (ném.): elővigyázatosságból. Nem világos, hogy mi volt az a téma, amit ő nem írt meg elővigyázatosságból. A Video-Player nevét előbb leírta, aztán a géppel áthúzta és újra leírta, bizonyára szokatlan volt számára. Nem írt ehhez méretet, márkát, gyártmányt. Az utolsó feladat leírása során nyilván kihagyta a tagadószt, nélküle értelmetlen lenne a mondat. Látható, hogy a felsorolt kérések nem apróságok, hanem komoly utánajárással oldhatók meg. A címzettnek elvinnie és ott postáznia kell egy ajándék tárgyat, ott begyűjtenie a levélírónak és egy társának járó pénzeszségeket, a társának egy videolejátszó készüléket vásárolnia és azt postáznia kell haza, majd két esetben leve-

¹⁰³⁸ 0355. sz. irat

let írnia, ebből egy esetben még annak a személynek a címének is magának kell utánajárnia, akítől a pénzt el kell vennie.

*

Paptársának írt levél.¹⁰³⁹ Köszöni, hogy megtisztelte őt művével, kaplonyi ember illet még nem írt, mondja. Neki mindennapi olvasmánya lett. Küldi neki a fordítást. Elmondja, hogy Scheffler püspök annak idején kapott egy írógépet, és elvitte a műszerészhez azzal a kéréssel, hogy tegye a betűket ábécésorrendbe. Kérdezi, hogy vajon mit szólna ezekhez az „ördögi lapocskákhoz”, bár nem világos, hogy ez alatt mit ért. Ezután pár megjegyzést fűz a könyvhöz. Elmondja, hogy a fűvósok képén középen a kopasz fejű az ő édesapja, őtőle örökölte a fűvós hangszerek iránti szeretetét. Azt is elmondja, hogy a 30-as évek gazdasági csodáját az atyák csak támogatták, ennek előzménye volt a 20-as években az ún. Nagy (?) részvénytársaság, és erről nem szólt semmit a szerző. A bírók közül az egyik, (Kind?) Pál a román templom melletti házban élt, és Erzsébet nevű lánya volt az első lány, aki diplomát szerzett, majd Szentmiklóson a román iskolában tanított. Azt is írja, hogy Kucsertájsz Pál temetésén ő ministrált – mert az volt az apja kaplonyi neve. Végül megjegyzi, hogy a községben sokszor teleltek lovas katonák, akik a kertek alatt gyakorlatoztak, innen a Retschule elnevezés. Elnézést kér a csúf írásért.

Nem csak a gép nem üti rendesen a betűket, számos félreütés is nehezíti az olvasást.

*

Veronka levele, datálatlan.¹⁰⁴⁰ Kézzel írott levél, első felében arról ír, hogy életre szóló élménye volt a gyulafehérvári látogatás, sőt úgy fogalmaz, hogy „úgy érzem magamat, hogy áldott vagyok az asszonyok között”. Utána elmondja, hogy valakik meg szeretnék venni a házukat, 300 000-et is adnának érte, de ő azt válaszolta, hogy Bálint nélkül nem tud választ adni. Kérdezi, hogy a címzett mit szól a ház eladásához. Kellemes ünnepeket, boldog új évet kíván.

¹⁰³⁹ 0624. sz. irat

¹⁰⁴⁰ 0719. sz. irat

Látszik, hogy nincs levélíráshoz szokva a levél szerzője. A saját élményeinek szavakba öntéséhez egy ima szövegét használja.

*

Erzsi néniékhez írt levél, dátátalan.¹⁰⁴¹ A levél tartalmából ítélve 1990-ben kelezhetette. Az első felében elmeséli azt, hogy mikor írt utoljára Kristófnak, és hogy az ő válaszlevelét mellékeli, hogy lássák ők is. Örül, hogy megtalálta a helyét, bár egyelőre nem fog hazajönni, csak miután megkapja az állampolgárságot, mondja. Ő megírta Kristófnak, hogy Kornél nagybirtokos lesz. Ő maga úgy véli, hogy „annál nyugodtabb élet nincs is, mint senkivel nem törődve gazdálkodni”. Hazamenni egyelőre ő nem számít, mert most otthon van, és mindenhol jó, de a legjobb otthon.

*

Dátátalan levél, Dischingenben keleztek.¹⁰⁴² A levél írója Mihály bátyámnak szólítja a címzettet. A levél első részében saját magáról, életkörülményeiről ír. Lassan haladnak az ügyei, panaszolja. Elmeséli, hogy az ottani püspök előadást tartott előző héten, amelyben a paphiány is szóba került, de a püspök véleménye az volt erről, hogy ez nem túl súlyos, és példának hozta azt, hogy Afrikában 40 ezer hívőre jut egy pap. Ezt az összehasonlítást ő kifogásolja, mint ahogy azt is, hogy ahol most van, ott nagy szerephez jutnak a világiak: hitoktatnak, amit elfogad, de emellett „beletörnek” a lelkipásztori munkába, beteget látogatnak, áldoztatnak, és lányokat engednek ministrálni. Elmulasztják viszont a papságra készülők lelkigondozását, ami véleménye szerint nagy baj. Ő három községet lát el. Beszélgetett egy jogással, aki elmesélte neki, hogy a gyerekei gyakran járnak ifjúsági találkozókra a plébániára, ám a jogász elmondása szerint ott nem imádkoztak, hanem „összejöttek, szórakoztak, kirándultak”. Bibliaesteket is tartott nekik a plébános, és ott komoly kérdéseket is érintettek, de a jogász szerint a végére „semmivel sem lettek okosabbak”. A levélíró itt hozzáteszi, hogy ezek (feltehetően az ottani papok) sokat tartanak magukról,

¹⁰⁴¹ 0720. sz. irat

¹⁰⁴² 0795. sz. irat

mert Tübingenben végeztek. Ezt követően a romániai forradalomról szól. Mondja, hogy a nyugati riporterek számára túl gyorsan ment a diktátorok tárgyalása, ők hosszadalmas perre számítottak. Olvasta, hogy 12 új püspököt nevezett ki a pápa, közte Szatmárra is. Ironikusan említ egy személyt, akinek most mennie kell. Kérdezi a címzettet, hogy ő marad-e Gyöngyön, vagy vajon vállal-e valahol munkát. Említi, hogy egy kollégája beszélt az új szatmári püspökkel. A püspök azt üzenté, hogy azok, akik eddig külföldön szolgáltak, menjenek mind haza. Ez azonban nem megy, mondja, mert ők mindent felrúgtak, ami mögöttük van. Kérdezi, hogy mi a címzett véleménye a kinevezett püspökökről. Ő úgy hallotta, hogy a papság egy része nem elégedett a gyulafehérvári kinevezéssel sem, mást szerettek volna. A levél vége felé megjegyzi, hogy a népvándorlás még tart, hiába bukott meg a diktatúra, az emberek ugyanis nem hisznek az új vezetőknek sem. Sokat lehet olvasni a sajtóban a magyar–román ellentétekről, mondja, ez talán annak tudható be, hogy az emberek szabadabbak, és megmondhatják a véleményüket. Azzal zárja, hogy reméli, a választások után olyan kormány jön, amelyik meg tudja oldani ezt a kényes kérdést. Jókívánságokkal búcsúzik, mint régi tanítványa.

*

Datálatlan feljegyzés, címe: Bonyodalmas ügy okoz sokféle nyugtalanságot.¹⁰⁴³ Egy történetet ír le a szereplők megnevezése nélkül. Egy nevelőanyától elvettek egy gyereket, mert a keresztanyja akarta nevelni. A nevelőanya a gyereket úgy szerette, hogy elkeseredésében a bírósághoz akart fordulni, „mert nem hajlandó tovább a nevében tartani a gyereket, akit adaptált. Nem hajlandó örökösként elismerni.” Azzal folytatja, hogy azért nem fordult még bírósághoz, mert valaki a rokonságból „jó szívvel megakadályozta” eddig őt ebben, de ez a helyzet nem tartható sokáig. A bíróság viszont az anya nevére fogja íratni a gyereket, ami még bonyolultabbá tenné a helyzetet, írja, ezért ezt mindenáron meg kellene akadályozni. A nevelőanya hajlandó kártalanítani a keresztanyát, mondja, hogy vehessen másutt magának lakást. Ezt kívánja a

¹⁰⁴³ 0797. sz. irat

„jóakarató rokon” is. Ám a házvásárlást akadályozza „a leginkább érdekelt valaki”, ez utóbbi önös érdekből. „Periculum in mora” – ezzel a mondással zárja a történetet.

Abogy haladunk a történet olvasásában, egyre inkább az az érzésünk, hogy odakint az életben azért a léírtnál sokkal bonyolultabb volt ez a történet. Semmit nem mond nekünk arról, hogy mi volt a viszony a gyerek nevelőanyja és keresztanyja között. Nem derül ki az sem, hogy ezek együtt laktak-e. Még is feltételezhető ez is, mert másképp miért mondaná, hogy a nevelőanya pénzt adna a keresztanyának arra, hogy máshol vehessen magának lakást. És miért kellene a keresztanyát úgymond kártalanítani – azaz miből és miféle kára származott a keresztanyának? Hiszen a történet első részéből kiderül, hogy a nevelőanya hivatalosan örökbe fogadta a gyereket. A bírósági eljárás említése alkalmával egy meglepő fordulat következik: a történet bináris oppozícióba állítja a szeretetet és az öröklést. Úgy szerette a nevelőanya a gyereket, mondja, hogy ha már elvették tőle, akkor többé már nem kívánja tovább a „nevén tartani” a gyereket, azaz nem akarja örököseül tudni őt. Figyelemre méltó a megoldás keresésének stratégiája: a bírósági eljárást nem azért indítaná a törvényes nevelőszülő, mert az örökbe fogadott gyereket jogtalanul elvették tőle, hanem azért indítaná, mert ezt követően nem kívánja örököseül a gyereket. A történet forrása a jóakarató rokon lehet, őt tünteti fel jóságos színeken, mintha az ő szempontjából látnánk a történeteket. Nem világos, hogy a történet szereplőinek és Mihálynak volt-e kapcsolata, a történet csak ebben az egy szövegben szerepel.

*

Feljegyzés másolati példánya, dátalatlan.¹⁰⁴⁴ A lap felső és alsó részén van szöveg, a középső része üres. Oldalszámként 4. szerepel, tehát egy hosszabb szöveg 4. oldala lenne ez. A szöveg Márton Áronról szól, valószínűleg visszaemlékezés. A felső szövegrészben a sorok vége hiányzik, így az kevésbé érthető, azonban az alsó részből kiolvasható egy kerekesebb történet, amelyet érdemes idézni: „Isten szolgája, Márton Áron pk. alacsony termetű ember volt. A belőle áradó lelkiség Őt mindenki szemében nagy emberré tette. Példa erre az az esemény, amely

¹⁰⁴⁴ 0809. sz. irat

1955 kora tavaszán Bukarestben történt. Dr. Groza Péter államelnök fogadta Isten szolgáját, hogy tudomására hozza szabadlábra helyezését. Az államelnök kikísérte Isten szolgáját hivatali szobájának ajtajáig. Az ott belépésre várakozó erdélyi jeles személyiségeknek az államelnök azt mondta M. Á. pk-re mutatva: »Ez egy nagy ember.«⁷

A kilencvenes években több levelében említi, hogy felkérték, írjon a készülő Márton Áron-émlékkötetbe, feltehetően ekkor vetette papírra ezeket a sorokat. A szöveg befejezetlen.

*

Feljegyzés dátum nélkül.¹⁰⁴⁵ 13 oldalban írja le azt az időszakot, amely a börtönből való hazatérése és a tanári kinevezése között telt el. Fontos adatokat ismerünk meg ebből az elbeszélésből. Az a levelekből kiderül, hogy a visszatérése után nem kapta meg a Szinfaluba történő kinevezését, és ezzel kapcsolatban több levelet váltott a felettesével. Ám a megoldást csak itt mondja el: azt, hogy végül Kőrösy Károly színérváraljai esperes oldotta meg a helyzetet azzal, hogy kinevezte őt a saját segédlelkészének. Az esperes megengedte, hogy továbbra is Szinfaluban maradhasson, viszont el kellett látnia pár távolabbi települést is, ahova eljutni nehézkes volt. Azt is innen tudjuk biztosan, hogy nővére, Magdolna volt a házvezetője a szinfalui évei alatt, sőt, Magdolna ott tartózkodott az idő alatt is, míg ő börtönben volt.

*

Feljegyzés dátum nélkül.¹⁰⁴⁶ Arra reflektál, hogy nemrég megjelentetett egy-egy életrajzot Domokos Pál Péter, Virt László és P. Szőke János, amellyel emléket állítottak Márton Áronnak. Az ünnepi alkalomból ő is felvillant egy-két élményt. Az első történet 1955. november 4-i. Ezen a napon érkezett ő a főiskolára frissen kinevezett tanárként, és jelentkezett a püspöknél. Szerette volna tartani magát „a szabályos tíz perchez”, de ő észrevette a szándékát, és kérte, hogy beszéljen tovább. Közben kihúzta az asztal fiókját, és cigarettát vett elő, miközben azt mondta neki, hogy tudja, hogy ők lenézik a cigarettásokat, de ő akkor

¹⁰⁴⁵ 2190A–2201A. sz. irat

¹⁰⁴⁶ 2128. sz. irat

sem bírja ki, hogy ne szívjon el egy felet. Mihály elmondja, hogy valóban sajnálta a cigarettásokat, főleg, miután a börtönben látta, hogy a napi pár dekás kenyérüket is képesek voltak elcserélni cigarettáért. A másik történet a hatvanas évek közepéről van, amikor a püspök a szívére panaszkodott. Mivel ekkor házi őrizet alatt volt, ezért Marosvásárhelyről mentek hozzá orvosok egy vasárnap hozzá, és kivizsgálták. Ő hétfőn vette a bátorságot és megkérdezte tőle, hogy mit mondtak a doktorok. A püspök azt válaszolta neki szomorkásan, hogy azt mondták, el kellene hagynia a cigarettát. Mihály azt javasolta a püspöknek, hogy próbálja meg. Itt a lap aljára érkezik a történet, és a folytatás hiányzik.

Scrisori dintr-o lume dispărută
Documentarea vieții de zi cu zi în cultura bazată pe hârtie secolului XX-lea

Rezumat

Cercetătorii în domeniul culturii întotdeauna se arată interesați de documente vechi care se află în mansarde, despre care nimeni nu mai știe ce conțin și cum au ajuns acolo, dar se vede că aceste documente poartă amprenta lumilor apuse. Pentru etnografi și antropologi, aceste documentele prăfuite găsite în vechile mansarde constituie și ele un teren de cercetare ca și orice alt sit de cercetare. De obicei, aceste documentele găsite în poduri vorbesc despre lumi care există cel mult în amintiri. Prezenta lucrare se angajează să prezinte un astfel de set de documente. Colecționarul și protagonistul acestor documente s-a născut în 1916, a murit în 1997, adică a trăit aproape în tot secolul XX. În acest timp a pus deoparte peste 2400 de documente pe bază de hârtie, printre care scrisori, înregistrări, schițe, jurnale, documente oficiale etc. În această carte autorul prezintă o descriere a acestor documente, oferind un răspuns antropologic la următoarea întrebare: oare cum a arătat secolul al XX-lea din punctul de vedere al unui pastor catolic maghiar de origine șvabă din Transilvania, descendent al unei familii de agricultori. În această lucrare descrierea antropologică a documentelor este o formă narativă similară cu jurnalului antropologic: cercetătorul se aprofundează în documente, își adresează întrebările documentelor, iar cu ajutorul răspunsurilor obținute din acestea își construiește o imagine despre cum a fost lumea din perspectiva personajului principal. Prin urmare, rezultatul prelucrării documentelor corespunde jurnalului antropologic de teren, iar informațiile colectate sunt prezentate după o cronologie liniară. Prezentând documentele în acest fel, avem ocazia să deschidem cartea în orice deceniu și să aruncăm o privire peste ceea ce s-a întâmplat în acele zile.

Letters from a Bygone World
Documenting everyday life in twentieth-century paper-based culture

Resume

Cultural researchers are always interested in old and forgotten documents that are found in attics, about which no one knows what they contain and how they got there, but it is clear that these documents bear the imprint of the past worlds. For ethnographers and anthropologists, these dusty documents found in old attics are also a field of research like any other site. Usually, these objects and documents found in bridges talk about worlds that exist at most in memories. This paper undertakes to present such a set of documents. The collector and protagonist of these documents was born in 1916, died in 1997, meaning he lived almost throughout the twentieth century. During this time he set aside over 2400 paper-based documents, including letters, records, sketches, journals, official documents, etc. In this book the author presents a description of these documents, providing an anthropological answer to the following question: how did the twentieth century look from the point of view of a Hungarian Catholic pastor of Swabian origin in Transylvania, descended from a family of farmers. Here, the anthropological description of documents is a narrative form similar to the anthropological journal: the researcher delves into documents, addresses her questions to the documents, and with the help of answers obtained from them builds an image of how was the world from the perspective of the main character. The information collected is presented according to a linear chronology, and the result of document processing corresponds to the anthropological field journal. By presenting the documents in this way, we have the opportunity to open the book in any decade and take a look at what happened in those days.

TARTALOM

Nyolcvanas évek.....	5
Nyolcvanas évek, datálás nélküli iratok.....	385
Kilencvenes évek.....	405
Kilencvenes évek, datálás nélküli iratok.....	533
Rezumat.....	547
Resume.....	548

Haplony 1940. szeptember 13. an

Édeses fiam!

Midőn pár sorszámal felke-
reslek először is körönöm a
napi napra 'üdvözlétek' is az
ittol hagyot képet is.

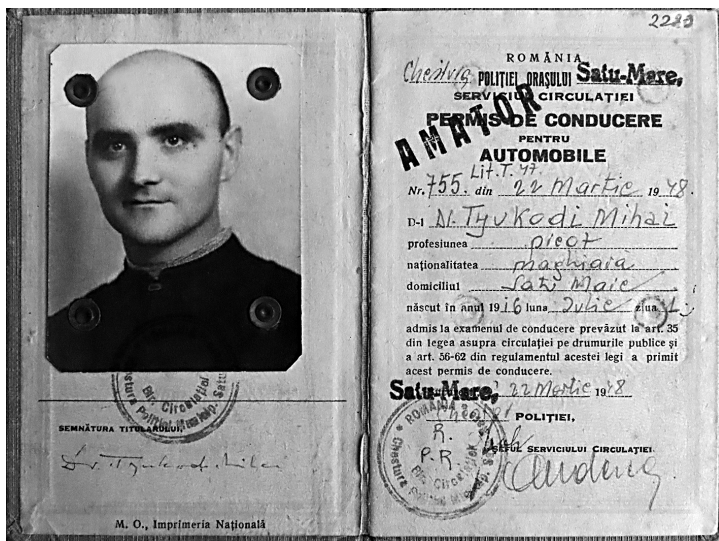
Mi hála Istennek egésze-
gét vaggunk mit önönk
kivánunk, neked is.

Róza névvel küldöjök a meg-
javított círodet míg a másik
meglett föllesve, is Szolomájer
az újat elkészít, mert most
még nem igen érre hozz
csináljon, is azt is mondja
Hogy később olvasol leon.

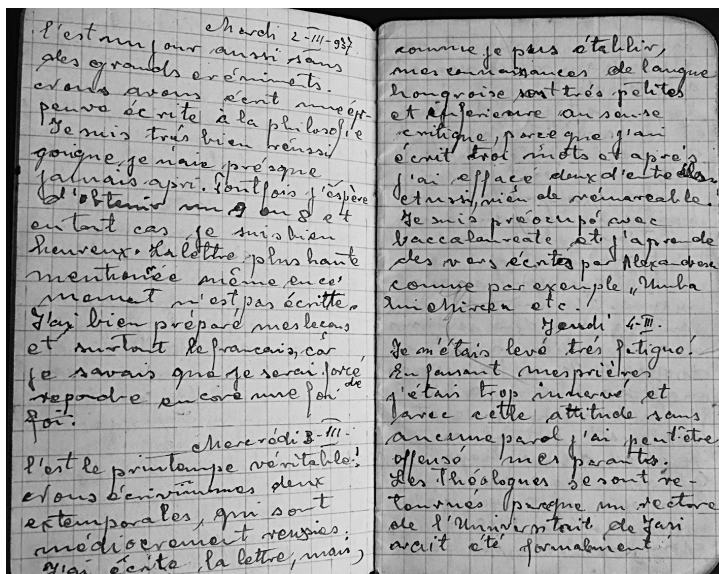
Tyukodi Mihály édesanyjának
levele fiához, 1940. szeptember 13.

Ministerul Instr. al Cultelor și Artelor	
Liceul „V. Lucaciu” Carei	
Report	
Chitanța No. 2926	
data 16-1	1935
contul	
S'a primit dela	Stind Lukai
Elev in cl. VI	LEI
Taxa școlară	
Taxa la Internat	
"fond. pers.	200
Total	200
Adică lei	200 mii
Căștea	

Iskolai bizonylat Tyukodi Mihály
VI. osztályos tanuló által befizetett
díjról, 1935. január 16.

Tyukodi Mihály autővezetői engedélye, 1948. március 22.

Tyukodi Mihály francia nyelven írt naplójának részlete, 1937 márciusa

Tyukodi Mibály és három lánytestvére 1942 áprilisában, Mibály pappá szentelése alkalmával, az 1923-ban elhunyt fiútestvérük sírjánál

Családi ház, a felvétel valószínűleg 1942 áprilisában készült, Mibály pappá szentelésének alkalmával

A kötetben szerepeltetett fotók szerzői ismeretlenek.